MARIJA GIMBUTIENĖ

...iš laiškų ir prisiminimų

Kaip Jeanas François Champollionas prieš pusantro amžiaus, iššifravęs Rozetės akmenį, išaiškino hieroglifų reikšmę ir surado raktą didžiajam Egipto religijos lobynui, apimančiam laikotarpį nuo 3200 m. pr. Kr. iki Ptolomėjų epochos, taip Marija Gimbutienė savo puikiai klasifikuotu beveik 2000 simbolinių radinių rinkiniu iš ankstyviausių Europos neolito gyvenviečių ir vaizdinga medžiagos interpretacija (7000–3000 m. pr. Kr.) ne tik parengė fundamentalų iliustruotą aiškinamąjį žodyną, bet ir pasinaudojo juo kaip raktu šios niekaip kitaip nedokumentuotos epochos mitologijai atverti, o remdamasi susikurta ženklų interpretacija atskleidė universalią Deivės – Motinos Kūrėjos prigimtį ir pagrindines religijos linijas bei temas.

Joseph Campbell

Žmonija visiškai prarastų orientyrus, jei neatsirastų žmonių, turinčių ypatingą dvasinę įžvalgą, kylančią iš dvasinės sutelktie, vedančią į atvertį. Marijos Gimbutienės įžvalga yra begalinė. Aiškiaregės žvilgsniu ji yra perskrodusi ne tik tebeegzistuojančias, bet ir giliai po žeme nuėjusias civilizacijas. [...]

Marija Gimbutienė yra žvelgusi į tūkstančių metų senumo kapus. Į tai, kas užginta. Tai tas pats, kaip žvelgti į anapus. Dvasios įžvalga ir fantastiškas darbštumas, kuris taip pat nėra laisvai pasirenkamas. Jam tik laisvai ir džiaugsmingai paklūstama. Iki paskutinės dienos, valandos, iki paskutinės valios – per mirtį suvisam sugrįžti namo.

Viktorija Daujotytė

Tai, ką Heinrichas Schliemannas padarė Trojai, o Arthuras Evansas – Kretai, Marija Gimbutienė padarė neolito erai, iškeldama į paviršių stulbinamai gausius lobynus ir atskleisdama civilizaciją, kurią ji pavadino Senąja Europa.

Anne Baring, Jules Cashford

MARIJA GIMBUTIENĖ

...iš laiškų ir prisiminimų

ŽALTVYKSLĖ

UDK 39(=882:73):929Gimbutienė
Gi216

Leidinys išleistas
Lietuvos Tūkstantmečio minėjimo direkcijai parėmus

Knygą parėmė ELENA NAMIKAS (Kanada)

Paaiškinimus ir pastabas parengė Kornelija Jankauskaitė

© Živilė Gimbutaitė, Kornelija
Jankauskaitė, sudarymas, 2005

ISBN 9986-06-088-5

TURINYS

PRATARMĖ *Kornelija Jankauskaitė* 11

ĮVADAS *Živilė Gimbutaitė* 15

Marija Gimbutienė tarp žmonių 17

Marija Gimbutienė – romantikė 19

I. ŠEIMA 23

VILNIUJE GIMĖ DUKRYTĖ MARYTĖ *Veronika Janulaitytė-Alseikienė* 25

LIETUVOS DVASIOS DEIVĖ *Vytautas Alseika* 33

VYTAUTO ALSEIKOS INTERVIU SU DONNA READ 42

ATOSTOGŲ KELIONĖS, VILNIUS *Jurgis Gimbutas* 46

Vilnius 49

MANO SUŽADĖTINĖ MARYTĖ *Jurgis Gimbutas* 50

1938 metai 52

1939 metai 56

1940 metai 62

1941 metai 68

MARYTĖS LAIŠKAI JURGIUI 69
PASITRAUKIMAS 1944 METAIS *Jurgis Gimbutas* 120
AUSTRIJOJE, VOKIETIJOJE *Jurgis Gimbutas* 129
Vienoje 1944 rudenį 129
Insbruke 1944/45 žiemą 132
1945 metai 134
Vokietijoje, Urnau kaime 1945 vasarą 137
Tiubingene nuo 1945 rudens 140
1946 metai – dar vis Tiubingene 144
1948 metai 146
1949 metai 150
Paskutinieji Europoje 150
IŠ MARIJOS GIMBUTIENĖS UŽRAŠŲ 1945 04 25 VOKIETIJOJE, URNAU KAIME, KREIS ÜBERLINGEN, WÜRTTEMBERG: 1941–1945 METŲ KARO PRISIMINIMAI 152
PRADŽIA BOSTONE *Jurgis Gimbutas* 156
Dorčesterio bute 1949–1953 metais 159
1950 metai 159
1952 metai 160
1953 metai 165
Savo namuose Vakarų Roksbaryje 165
1953–1963 metais 165
1955 metai 167
1956 metai 167
1957 metai 170
1958 metai – dešimtieji Amerikoje 171
1959 metai 173

1960 metai 174
1961 metai 176
1962 metai 180
1964 metai 186
MŪSŲ MAMA PRIKLAUSĖ PASAULIUI *Rasa Gimbutaitė* 189
MARIJOS NAMAI *Ingė Lukšaitė* 203
MŪSŲ GENTIES PRAMOTĖ *Julija Ikamaitė* 212

II. IŠ GIMNAZIJOS IR STUDIJŲ METŲ 217
PASAULIS JOS NEUŽMIRŠTA IR DABAR *Rimutė Jablonskytė-Rimantienė* 219
VAINIKAS DRAUGYSTEI *Regina Volkaitė-Kulikauskienė* 224
MARIJA ALSEIKAITĖ-GIMBUTIENĖ MANO ATMINTYJE *Hypatija Yčaitė-Petkienė* 230

III. KALIFORNIJOS LOS ANDŽELO UNIVERSITETE 235
NELAUKTAI PALAIMINGAS KATALIZATORIUS *Jaan Puhvel* 237
PRISIMENANT MARIJĄ *Jules F. Levin* 239
MARIJA GIMBUTIENĖ SAVO ARCHEOLOGIJOS PASAULYJE *Ernestine Elster* 242
Kasinėjimai: Obre, Sitagruose, Anzoje, Achilėjone, Skalorijos urve 243
Įnašas ir įvertinimas 248
Įvertinimas 255
MARIJA GIMBUTIENĖ – TAI GYVAS PROTAS *Liucija Baškauskaitė* 260
Jos šviesa traukė kitus 261
Išskirtinės mokslininkės savybės 263
Žmonijos „šventumo" paieškos 264
Veikia jos knygų dvasinis laukas 265
AKADEMINIS VARIKLIS *Elena Bradūnaitė-Aglinskienė* 268

MOKSLININKĖS, BENDRAŽYGĖS, BIČIULĖS ATMINIMUI *Nikolajus Merpertas* 273
MANO SUSITIKIMAI SU NUOSTABIU ŽMOGUMI
IR DIDELE MOKSLININKE *Anatolijus Martynovas* 277
MARIJA – SANTARIETĖ *Vytautas Vepštas* 285
JOS MALONI, ŽMOGIŠKA ŠILUMA *Remigijus Šilbajoris* 290
GALVOJU APIE TUOS, KURIŲ NEBĖRA *Tomas Venclova* 292
ŽYMIĄJĄ ARCHEOLOGĘ MARIJĄ GIMBUTIENĘ
PRISIMENANT *Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė* 301
TU PAGIRTA TARP MOTERŲ *Lidija Šimkutė* 311
IŠKILI PAPRASTUMU *Alė Rūta-Arbienė* 318
TOKIĄ AŠ TAVE MATAU *Vincas Trumpa* 320
ŽMONIJOS DARNUMO BESIILGINČIOJI *Pranas Visvydas* 323

IV. DRAUGAI, BIČIULIAI, KOLEGOS 329
MARIJA GIMBUTIENĖ – BALTŲ, INDOEUROPIEČIŲ IR SENOSIOS EUROPOS
TYRINĖTOJA *Adomas Butrimas* 331
BALTIŠKIEJI MARIJOS GIMBUTIENĖS TYRINĖJIMAI – GYVYBĖS VERSMĖ *Jonas Trinkūnas* 342
DIEVIŠKOJI MARIJOS GIMBUTIENĖS GLOBA *Eglė Plioplienė* 349
MŪSŲ PAŽINTIS ATSISPINDI MANO DARBUOSE *Algimantas Švažas* 353
DIEVŲ IR DEIVIŲ SUGRĮŽIMAS *Algis Uždavinys* 361
PAGERBKIME TĄ DIDŽIĄ MOTERĮ *Gintautas Česnys* 364
ŽVELGIANTI Į ŽEMĘ IŠ AUKŠTAI *Vytautas Urbanavičius* 367
JOS ŠYPSENOJE DIDŽIULĖ JĖGA *Vladas Vildžiūnas* 369
VEIKIA MARIJOS GIMBUTIENĖS DVASIA *Marija Ladigaitė-Vildžiūnienė* 373
NEPAPRASTA ASMENYBĖ *Vytautas Ciplijauskas* 376
MARIJA PARODOJE „ŽIEDAI TARP ŽIEDŲ“ *Rimantas Dichavičius* 380

VIENINTELIS, NEPAKARTOJAMAS... *Marytė Kontrimaitė* 383
GINTARINIAI RYŠIAI SU MARIJA GIMBUTIENE *Nijolė Stunskaitė-Vilkė* 386
PADĖKA DIDŽIAJAI PRAMOTEI MARIJAI *Nicole Christine* 392
FILMAVIMO AKIMIRKOS *Algirdas Tarvydas* 394
GAIDA, TEBESKAMBANTI IKI ŠIOL *Kornelija Jankauskaitė* 399
Topangoje – lyg Deivės lopšyje 399
Nemigo naktys 404
Vertino poeziją, dailę ir gerą vyną 405
Susibūrimai prie stalo 407
Saulei kylant ir besileidžiant 410
Išskirtinis dėmesys profesorės idėjoms 413
Mokslininkui laisvė – svarbiausia 415
Dykuma 417
Turėti ir neturėti 425
Gydėsi tradicinės ir netradicinės medicinos būdais 426
Lietuvos dovana Amerikai ir pasauliui Lietuvai žengiant į Nepriklausomybę 429
Negaliu būti silpna 431
Santa Anos vėjas 434
Padėkos diena 435
Į Saulę 439
PRISIMENANT IŠKILIAUSIĄ LIETUVOS MOTERĮ *Vidmantė Jasukaitytė* 444
MARIJA GIMBUTIENĖ TEBELAUKIA SAVO TYRINĖTOJŲ *Leonidas Donskis* 444

KAI KURIE ATSIMINIMUOSE MINIMI ASMENYS 459

RODYKLĖ 461

Man Gimbutienės knygą apie baltus
Užmigusiam po galva tu padėk.
Ten renkas mirę mūsų žemių kalbos
Ir prūsų vėlės šnekas su žvaigždėm...

Vytautas Skripka

PRATARMĖ

Kornelija Jankauskaitė

Vieniems ši knyga tai – galimybė pratęsti pokalbį su neeiline mokslininke, išskirtiniu žmogum ir asmenybe – archeologe MARIJA GIMBUTIENE, kurios dvasia buvo tokia pat didžiulė kaip ir Jos talentas, o Jos parašytos knygos, pasakyti žodžiai tapo įkvėpimo, gyvybinių galių atsivėrimo šaltiniu; kitiems, pirmąkart susiduriantiems su Jos vardu, tebus tai vartai į Jos vaiskų, kūrybišką, drąsios minties, išskirtinio originalumo pasaulį; šių eilučių autorei tai – dar ir proga pareikšti meilę bei padėką Marijai Gimbutienei ir Kūrėjui, leidusiam susitikti su Ja ir bendrauti vieno laiko drobėje.

Knygos sumanymas bei idėja kilo Marijos dukrai Živilei Gimbutaitei; ji parašė šios knygos įvadą, rinko prisiminimų medžiagą JAV, su ja aptarėme knygos struktūrą, kiekvieno straipsnio tikslingumą. Ji maloniai leido naudotis Gimbutų šeimos archyvu bei skelbti šiam leidiniui pateiktus dokumentus. Stengėmės kaupti specialiai šiai knygai parašytus prisiminimus, taip pat ir anksčiau spaudoje jau skelbtus straipsnius. Dėkoju Živilei Gimbutaitei už kūrybingą bendrą triūsą.

Knygoje publikuojami 27 Marijos laiškai (1937–1942) Jurgiui Gimbutui. Tai tik labai nedidelė Marijos laiškų dalis iš visų esamų, rašytų jam, taip pat kitiems artimiesiems, draugams, bičiuliams. M. Gimbutienės korespondencija sudaro išskirtinę viso literatūrinio Jos palikimo dalį, kuri ateityje turėtų sulaukti tinkamo dėmesio ir publikavimo. Šiam leidiniui atrinkti laiškai yra tarytumei besiformuojančios mokslininkės sielos metraštis, praplečiantis Jos asmenybės suvokimo ribas, atskleidžiantis Jos vidinį „aš". Iš laiškų tarsi sugrįžta praėjęs laikas – taip vaizdžiai viskas juose Marijos ranka aprašyta, Jos širdimi sušildyta.

Spausdinamų prisiminimų ir laiškų kalba autentiška, taisytas tik vienas kitas vartosenos, rašybos ir skyry-

bos dalykas. Pagal galimybes suvienodinta tikrinių vardų ir vietovardžių rašyba. Paaiškinimai ir pastabos, spausdinami puslapio apačioje su žvaigždute (*); straipsnių autorių pastabos sunumeruotos numeriais ir spausdinamos straipsnio pabaigoje.

Telkiant autorius šiai knygai, malonios staigmenos rikiavosi viena po kitos; žmones iš kito pasaulio krašto sutinki Lietuvoje visai nesitikėdamas.

Jau iš pat pradžių norėta kalbinti Liuciją Baškauskaitę, Eleną Bradūnaitę, Vytautą Vepštą, Aušrą Sluckaitę-Jurašienę, Lidiją Šimkutę – išeivijos lietuvius, gyvenančius skirtinguose Žemės rutulio lopinėliuose, labai nutolusiuose vienas nuo kito, – todėl būta nežinios, kaip greit pavyks (ar ne) su jais susisiekti. Padėjo atsitiktinumai. Pirmiausia džiugi būsena apėmė, kai sužinojau, kad poetė L. Šimkutė atvyko iš Australijos į Lietuvą, tad jau galėsime pasimatyti su dar viena autore. Tų pačių 2003 metų rudenėjančią vasarą vaikštinėdamos su Marijos dukra Živile po Vilniaus senamiestį samprotavome, kaip greičiau surasti žurnalistę A. Jurašienę ir santarietį V. Vepštą. Atrodė mažiausiai bent jau keista, kai menami dalykai tampa regimais; antai netrukus sutinkame V. Vepštą ir jau tą patį vakarą koncerte – žurnalistę A. Sluckaitę-Jurašienę. Negalėjau tverti nuostaba, pasimačiusi su E. Bradūnaite, atvykusia iš Havajų ir užkalbinusia mane (buvome pažįstamos iš anksčiau) Katedros aikštėje, ar susitikusi su antropologe L. Baškauskaite; ką tik per pažįstamus teiravausi, kurioj pasaulio daly ji šiuo metu galėtų būti, o ji, pasirodo, Vilniuje! Taip susirinko Marijos draugai ir bičiuliai čia ir dabar.

Todėl ir mąstau: tarsi pati M. Gimbutienė – kaip toji deivė Paukštė – surinko į savo švelnų glėbį visus norimus žmones iš visų pasviečių ir atskraidino juos čionai reikiamą akimirką ant savo sparnų...

Į prašymą – parašyti apie Mariją – buvo atsiliepęs ir Nobelio premijos laureatas Czesławas Miłoszas; kad ir labai sirgdamas, tikėjosi pažadą tesėsiąs, dar teiravosi, kokia kalba – lenkų ar anglų – rašyti, bet, deja, nebespėjo... Netrukus atskriejo žinia, kad rašytojas mirė.

Dauguma autorių, kurie raštu ar žodžiu dalijasi savo patirtimis yra ryškios, spalvingos ir talentingos individualybės, tad jų liudijimai įdomūs ir vertingi dar ir šiuo požiūriu. Jų dėka galime visapusiškiau pažvelgti į nelengvai aprėpiamą Marijos Gimbutienės asmenybę.

Prisiminimai bus renkami toliau. Marijos bičiulių ir draugų būrys buvo didžiulis, ir veikiausiai ne visi norintieji pasidalyti mintimis apie Ją dėl įvairių aplinkybių gavo žodį mūsų knygoje. Todėl prašytume užrašytus prisiminimus siųsti leidinio gale nurodytu adresu.

Baigdama noriu pareikšti nuoširdžią padėką redaktorei Agnei Iešmantaitei ir knygų leidėjui Juozui Krivui, sutikusiems bendradarbiauti – už tvirtą pasiryžimą ir pastangas šią knygą išspausdinti.

Dėkoju Meilei Lukšienei ir Ingei Lukšaitei už visokeriopą talką, vertingas pastabas ir patarimus rengiant šios knygos rankraštį spaudai; Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriui už pateiktus Gimbutų šeimos dokumentus, panaudotus knygoje: rankraščius, laiškus, nuotraukas; Lietuvos literatūros ir meno archyvui už nuotraukas; Maironio lietuvių kalbos ir literatūros muziejui – už Marijos motinos Veronikos Janulaitytės-Alseikienės prisiminimų rankraštį.

ĮVADAS

Živilė Gimbutaitė

Prisiminimai, publikuojami šioje knygoje, apima visus Marijos Gimbutienės gyvenimo metus (1921–1994) nuo gimnazijos laikotarpio Kaune (Rimutės Jablonskytės-Rimantienės ir Hypatijos Yčaitės-Petkienės straipsniai) iki paskutiniųjų metų Kalifornijoj (Kornelijos Jankauskaitės straipsnis) ir 1993 m. kelionės Lietuvon. Turint prieš akis Veronikos Alseikienės, Marijos mamos, ir brolio Vytauto Alseikos žodžius; ištraukas iš Jurgio Gimbuto dienoraštinės autobiografijos (1937–1961) ir Marijos laiškus Jurgiui (1937–1942), susidaro chronologinis M. Gimbutienės biografijos vaizdas.

Kita vertus, prisiminimai nusakyti iš asmeninės autorių perspektyvos, mokslinės bei visuomeninės jų patirties, nušviečiant įvairius bendravimo su M. Gimbutiene momentus, pvz., jos knygos „Baltai" poveikį, jos paskaitas Kalifornijos Los Andželo universitete, kasinėjimus Pietryčių Europoj, „Santaros-Šviesos" suvažiavimus, pasitarimus dėl iliustracijų mitologinėmis temomis, apsilankymus jos namuose Topangoje. Knygos turinys savaime susiskirsto pagal autorių profesiją ar dominuojančią mintį į mokslo, visuomeninės veiklos, meno, moters dvasingumo ir asmeniško pažinimo dalis. Ryškėja M. Gimbutienės – kaip kūrybingos mokslininkės ir aktyvios visuomenininkės – portretas, kartu jos ryšys su iškiliausiais to meto mokslininkais, menininkais ir kitais žymiais žmonėmis, jos pačios asmenybės spinduliavimas visuomenėje.

Ir autorių perspektyvos įvairios, ir M. Gimbutienės asmenybė sudėtinga. Prisiminimai nesiriboja kuria nors viena mokslo, meno ar visuomeninės veiklos sritimi; dažnai kalbama apie pirmąjį susitikimą su M. Gimbutiene ir jos charakterio bruožus: pastebima Marijos šypsena, jos paprastumas, atvirumas, nuoširdumas, iš šių savybių išplaukia ypatingas bendravimas su kitais žmonėmis; jos vidinis turtingumas, visa kuo domėjimasis, darbštumas,

dvasingumas, lemiantys prasmingus ir plačius ryšius su kolegomis ir bičiuliais. Ypač gražiai dvasinį ryšį, gilesnę jungtį nei bendravimas pagal veiklos sritį iliustruoja menininkų prisiminimai: Nijolės Stunskaitės-Vilkės „Gintariniai ryšiai su Marija Gimbutiene", Marijos Ladigaitės-Vildžiūnienės „Veikia Marijos Gimbutienės dvasia", Lidijos Šimkutės „Tu pagirta tarp moterų", Algimanto Švažo „Mūsų pažintis atsispindi mano darbuose".

Ne vienas prisiminimų autorius pabrėžia ritualo svarbą, išryškėjusią bendraujant su M. Gimbutiene. Julija Ikamaitė pasakoja, kaip Marija ją įvedė į ritualų bei ženklų pasaulį, pvz., prašydama visus susiimti už rankų prie stalo ar dažydama Velykų kiaušinius, bendravimas su Marija jai davė impulsą pasirinkti keramikės specialybę, kūrimą suvokti kaip ritualą. Julija pažymi, kad Marija sugebėdavo pažadinti kiekviename žmoguje slypinčius archetipus. L. Šimkutė prisimena ypatingą Marijos „pasakymo būdą", kai šioji prašė Lidijos paskaityti eilėraščių: „[...] Josios pasakymo būdas buvo nelyginant susietas su kažkuo – tai buvo tarsi ritualo dalis. Štai pasivaikščiojome ir tam tikros nuotaikos pratęsimas yra dabar tas skaitymas." Dovanodama M. Gimbutienei savo sukurtą Eglės žalčių karalienės kostiumą, N. Stunskaitė-Vilkė dainavo dainas „tarsi per kokį ritualą".

N. Stunskaitė-Vilkė apskritai savo kūrybą sieja su mitologija bei ritualinėmis apeigomis (pvz., jos vėliavų ciklo kūrimas). Panašiai M. Gimbutienė yra kalbėjusi L. Šimkutei, kad „vis labiau domisi mitologija, kad jaučiasi dar neišsėmusi savo kūrybinių galių." Manau, kad sudomindama žmones mitologinėmis temomis ar asmeniškai įtraukdama artimuosius į jos suvoktus ritualus, M. Gimbutienė pažadindavo bei atverdavo jų kūrybines galias. Kodėl žmonės taip domėjosi jos knyga „Baltai", jos paskaitomis Vilniuje? Kodėl M. Gimbutienė jautė, kad jos gyvenimo esmė Lietuvoje? Eglės Plioplienės žodžiai labai taiklūs, išraiškingi: „Marija Gimbutienė sustiprino galią būti, tiesiog suvokti, kad mes esame, kad aš esu [...].Tai yra pats leidimas gimti, augti, būti, plėstis. Dėl jos įtakos – jos mokslo, jos knygų – atsirado struktūra, kuri vadinasi Vilniaus etninės kultūros centras."

Amžininkų prisiminimuose atsiskleidžia naujas M. Gimbutienės identitetas, būtent „visuomeniškos menininkės", jeigu vartosime psichologės Jean Houston [Džyn Hiuston] terminą (angl. *social artist*), išgirstą mitologo Josepho Campbello [Džozefo Kempbelo] atminimui skirtoje konferencijoje. Ši mokslininkė įsitikinusi, kad mitų pažinimas sustiprina žmones, pažadina kūrybines galias plačiąja prasme (ne vien dailiųjų menų srityje). Keletas jos minėtų mito funkcijų: susieti sąmonę su misterija bei sutaikinti visuomenę su transcendentine sfera (tuo pajausti visiems bendrą glaudumą), įtvirtinti moralinę tvarką individe bei visuomenėje, skatinti žmones atsiskleis-

ti visatos šviesoje. J. Houston keliauja po pasaulį, norėdama padėti žmonėms šiuo būdu – mitų pažinimu, ir rengia seminarus „visuomeniško meno" temomis.

„Visuomeniškos menininkės" portretas – ir margas, ir vieningas – man suteikia naują Mamos pažinimo dimensiją, beje, puikiai derančią prie to Mamos įvaizdžio, kurį buvau susikūrusi nuo pat vaikystės. Mamos tarp žmonių ir prie rašomojo stalo, taip pat su vėlesniu Mamos, kaip „romantikės", supratimu. Pridedu ištraukas iš savo prisiminimų, jie padės plačiau pažvelgti į Mamos bičiulių bei pažįstamų būrį, paryškins jos būdo bruožus ir mokslo bei veiklos sritis.

MARIJA GIMBUTIENĖ TARP ŽMONIŲ

Mano prisiminimai iš vaikystės Bostone susiję su Tėvelių bičiuliais ir bendradarbiais, taip pat ir su mano draugėmis, mokyklomis bei skautiška veikla. Pamenu, kaip suaugusieji švęsdavo vardadienius ir Naujuosius metus, o ir šiaip dažnai bendraudavo, neleisdami nutrūkti ryšiams, užsimezgusiems dar Vokietijoje. Teko uogauti su Veronika ir kalbininku Vladu Kulbokais, Arboretume [parkas prie Bostono] vaikštinėti su poetu Faustu Kirša ir filosofo Juozo Girniaus šeima; viešėti pas Eleną ir Viktorą Vizgirdas, Alę ir Stasį Santvarus (čia susitikti su jų kaimynais Aleksandra ir Antanu Gustaičiais); pabendrauti su etnografu Antanu Mažiuliu, smuikininku Izidoriumi Vasiliūnu, kompozitoriumi Jeronimu Kačinsku, bičiulių inžinierių šeimomis. Tuo metu Mama rašė didžiulę knygą „Rytų Europos priešistorė" („The Prehistory of Eastern Europe", 1956). Kai Tėveliai pirmininkavo Kultūros klube, namuose nesyk viešėjo svečiai iš tolimesnių vietovių: Birutė ir Henrikas Nagiai, Rita ir Vytautas Kavoliai, dailininko Petro Kiaulėno našlė Vassia, aktorius Henrikas Kačinskas, lietuvė atstovė Tarptautinėje moterų federacijoje Ligija Bieliukienė.

Tarp išėjusiųjų Anapilin paminėtina niujorkietė L. Bieliukienė, artima Mamos „sielos draugė". Jos ilgus metus susirašinėjo. Ligija lankėsi pas mus Palo Alte, Kalifornijoje (prie Stenfordo) 1962 m., su ja keliavome Josemiti [Yosemite] nacionalinio parko kalnuose. Svarbus kolega ir globėjas buvo Harvardo universiteto profesorius, lingvistas Romanas Jakobsonas, jis parūpino Mamai kvietimą į mokslo centrą prie Stenfordo ir vėliau užmezgė ryšius su Kalifornijos Los Andželo universiteto Slavistikos katedra. Su R. Jakobsonu ir jo žmona Kristina nuolat pietaudavom Stenfordo golfo klubo restorane, apsuptame žalių pievų (Mokslo centre prie Stenfordo parašyta knyga „Baltai"). Tarp svečių, viešėjusių mūsų namuose, buvo poetas, tuo metu Kalifornijos Berklio [Berkeley] universiteto profesorius Czesławas Miłoszas

[Česlavas Milošas] ir centro mokslininkai, pvz., politologas Sidney'us Hookas [Sidnėjus Hukas] („The Captive Mind" – „Pavergtas protas" autorius).

Gyvenant Los Andžele, Bostono kultūros klubą pakeitė Dailiųjų menų klubas, jame dalyvavo Bernardas Brazdžionis, Bronys Raila, Alė Rūta-Arbienė, Algirdas Gustaitis, Elena Tumienė, Juozas Tininis ir kiti. Bent vienas šio klubo susirinkimas įvyko Mamos namuose, Topangoje. Kaip prisimena Liucija Baškauskaitė, Mama rengdavo ir folklorines šventes, pvz., Jonines ir lietuviškas vestuves, savo sode, pasikviesdavo kolegų iš universiteto, net ir patį rektorių Franklіną D. Murphy'į [Franklіną Merfį]. Man atmintinas vienas latvių studenčių subuvimas su dainomis ir vaidinimais – baltų mitologijos kurso perkėlimas iš universiteto į namus. Viešėdavo „archeologijos draugai", tarp jų Mamos kolegė Ernestine Elster ir Archeologijos instituto UCLA [Kalifornijos Los Andželo universiteto] rėmėjas Lloydas Cotsenas [Loidas Kotsenas]; studentai, kurie dalyvavo kasinėjimuose 1970–1980 m.; Slavistikos katedros profesoriai Deanas Worthas [Dynas Vorfas], Henrikas Birnbaumas, Tomas Venclova, Jules Levinas [Džulis Levinas] ir kiti; Indoeuropiečių katedros steigėjas prof. Jaanas Puhvelas.

Taip pat čia derėtų paminėti olandą lingvistą a. a. prof. Mariusą Ühlenbecką [Mariusą Ulenbeką], kuris pasirodydavo mūsų namuose pakeliui į Indoneziją ir kuris buvo parūpinęs Mamai kvietimą į vieną Olandijos mokslo centrų (Netherlands Center for Advanced Study, 1973–1974); a. a. vengrą archeologą Sándorą Bökönyi'į [Šandorą Biokionį], kuris dalyvavo kasinėjimuose Jugoslavijoj, Italijoj ir Graikijoj, kaip kaulų ir arklių specialistas. Pakviestas profesoriauti UCLA vieną semestrą, S. Bökönyi's nuomojosi mūsų svečių namelį Topangoje. Prisimenu jį su žmona, kai kartu vakarieniaudavome ir gurkšnodavome raudoną vyną. Jis visuomet būdavo geros nuotaikos. Kitas paminėtinas ilgametis kasinėjimų bendradarbis – a. a. vengras archeologas Janosas Nemeskéris, jis, viešėdamas mūsų namuose, įdomiai delnus skaitydavo. Dar prisimenu lietuvį Mamos vaikystės Vilniuje draugą – a. a. aktorių bei humoristą Vitalį Žukauską: jis ilgus metus susirašinėjo su Mama, lankėsi, kai atvyko į Los Andželą su savo spektakliu, o paskutiniais Mamos gyvenimo metais pralinksmindavo ją telefono skambučiais.

Kalėdas ir Velykas švęsdavome su giminėmis Los Andžele: Daneta (Janulaityte) ir Bronium Railais, Antanina ir Pranu Janulaičiais, Saulium ir Aldona Matais (Saulius – Julijos Janulaitytės-Biliūnienės-Matjošaitienės sūnus, Mamos pusbrolis), Meile (Janulaityte) ir Jonu Renkais; Danute Rasteikaite-Alseikiene ir Ramona Alseikaite (brolio Vytauto šeima). Susitikdavom su močiute Elena Gimbutiene ir teta Aldona Gimbutaite-Griniene-Adomėnie-

ne. Šventės namuose mirguliuodavo vaišėmis, pokalbiais, linksma nuotaika, muzika. Kai prisimenu tuos laikus, man atrodo, kad daugiausia su Mama bendraudavome per šventes ir kitomis progomis tarp žmonių.

Kasdienybėje kiekviena turėdavome savo užsiėmimą. Mama ilgas valandas praleisdavo prie rašomojo stalo. (Aš ilgą laiką nesupratau, kad tai irgi buvo visuomeninė veikla, rimtas kalbėjimas su žmonėmis.) Per daug nesidomėjau jos darbu, nors žinojau Mamos dėstomų kursų bei knygų temas. Vienu metu studijavau indoeuropiečių kalbas UCLA, lankiau prof. J. Puhvelo kursą „Lyginamoji indoeuropiečių mitologija". Archeologija man atrodė egzotiška ir senoviška. Kai keliavome su Mama kartu Europon, turėjome skirtingus maršrutus. 1965 m., kol Mama lankė muziejus ir tyrinėjo būsimų kasinėjimų galimybes Pietryčių Europoje, aš buvau Paryžiuje, Tiubingene; 1974 m., kol Mama vadovavo kasinėjimams Achilėjone [Achilleion], Graikijoje, aš lankiau meno istorijos kursą Atėnuose. Tiesa, 1965 m. kartu keliavome Lietuvon, lankėmės pas Veroniką Alseikienę; 1974 m. važiavome mašina su Mamos studentėmis per gražiuosius Šiaurės Italijos miestelius, per kalnus į Šveicariją. Jaučiausi privilegijuota žymios mokslininkės dukra.

MARIJA GIMBUTIENĖ – ROMANTIKĖ

Mamą, kaip asmenybę, pradėjau geriau suprasti, kai 1983 m. Indianos Blumingtono [Bloomington] universitete ėmiau studijuoti lyginamąją literatūrą, geriau perpratau romantizmo sąvoką. Tada man dingtelėjo mintis, kad Mama yra romantikė. Atpažinau romantiškus jos charakterio bruožus ir jos puoselėjamas vertybes: individualizmą, idealizmą, intuiciją, ryšį su gamta, domėjimąsi praeitimi, egzotika, antgamtiniais fenomenais; meilę tautai bei tautosakai; religingumą bei dvasingumą; vaizduotę bei kūrybingumą; meilės, kaip esminės gyvenimo vertybės, išaukštinimą.

Daugelį šių bruožų atskleidžia Mamos laiškai Jurgiui Gimbutui ir jos dienoraščio ištraukos (Jurgio Gimbuto dienoraštinėj autobiografijoj), ypač meilės jausmai, ryšys su gamta, pastabos apie tautosaką ir pasirinktą specialybę – etnokultūrą; idealizmas (pvz., darbo idealas – kurti geresnį pasaulį, gyventi žmonėms – pasisavintas iš Tėvo Danieliaus Alseikos). Romantiškas Mamos savybes pabrėžia kolegų bei bičiulių prisiminimai: apie jos mokslo, ypač knygos „Baltai" poveikį žmonėms; jos, kaip Lietuvos dukros, identitetą; jos ryšius su menininkais. Algis Uždavinys teigia, kad skaitytojus dominanti „genties mitologija" M. Gimbutienės darbuose „iš esmės yra grindžiama ‚tautine' XIX a. romantizmo ideologija"; „Senovės lietuvių dievų ‚ikonostasą'

sukūrusį dailininką Algimantą Švažą galima pavadinti senos romantizmo tradicijos (pakeitusios savo stilistiką ir prisišliejusios prie modernizmo estetikos) tęsėju." Vladas Vildžiūnas pabrėžia M. Gimbutienės intuiciją, kaip jos kūrybiško mokslo esmę. M. Ladigaitė-Vildžiūnienė mini dvasingumą ir autentišką religingumą. A. Rūta-Arbienė ir L. Šimkutė, be kita ko, prisimena Marijos charakterio paprastumą ir idealizmą; Aušra Jurašienė – žemiškumą ir sparnuotumą (vaizduotės skrydžius), kai plačioj romantiškoj erdvėj suvienijami visi paviršutiniški prieštaravimai. Bendraamžių atmintyje M. Gimbutienė ir svetinga šeimininkė, ir iškili paskaitininkė, ir kasinėjimų darbuotoja, ir motyvuota mokslininkė. Dailininko A. Švažo pasakojime kasdieniški epizodai, juokai, nesusipratimai susipina su rimtais pokalbiais apie iliustracijas mitologinėmis temomis. Žvakių liepsnų švytėjimas pristatant jo grafikos darbų ciklą „Deivių sutartinė" (1994 01 23) lyg antgamtiškai sutampa su artėjančia M. Gimbutienės mirtimi.

Romantinėje literatūroje ypač svarbus yra simbolis – kaip priemonė išplėsti matomos, aplink esančios tikrovės dalelių reikšmes. Svarbi metafora – kaip priemonė suvienyti įvairius gamtos ir gyvenimiškos patirties fenomenus. Svarbus su metafora bei simboliu susijęs mitas. Tarp romantizmą aiškinančių sąvokų randame organiškumą (konkrečiai – organizmo įvaizdį; abstrakčiai – vieningumo, harmonijos ar visuotinumo idėją), kurį simbolizuoja kiekvienas gamtoje gimstantis, augantis ir mirštantis padaras bei augalas, pvz., rožė – kaip pumpuras ir kartu visas pasaulis; medis, įsišaknijęs žemėje, plačiai išsišakojęs, siekiantis dangų, suprantamas kaip gyvybės medis, pasaulio ašis; medis yra tolydumo ir visatos įvaizdis, dažnas poezijoje, pvz., R. M. Rilke's medis – Dievas, K. Bradūno „Dievmedis", B. Brazdžionio „Ąžuolas" ar H. Radausko balta akacija.

Vilniaus universitete tyrinėdama senovės lietuvių laidoseną, M. Gimbutienė jautė tęstinumą tarp mirusiųjų ir gyvųjų, tradicijų reikšmę, baltų kultūros tolydumą ir visa tai išreiškė savo rašiniuose. Nuo „Senovinės simbolikos lietuvių liaudies mene" (1958) iki „Deivės kalbos" (1989) ir „Deivės civilizacijos" (1991) ji gvildeno simbolius, juos sistemino, stengdamasi išaiškinti ankstyvąją baltų religiją, vėliau Senosios Europos visuomeninę struktūrą ir esmines jos vertybes. Iš daugybės fragmentų – žemėj rastų skulptūrėlių, puodų, šukelių, įrankių – pasitelkdama savo kūrybiškumą ir išsimokslinimą, apibendrindama simbolius bei metaforas, susijusius su apeigomis ir visuomeninėmis vertybėmis, M. Gimbutienė atskleidė taikingos neolito laikotarpio (6500–3500 pr. Kr.) civilizacijos vaizdą. Senosios Europos kultūra priimtiniausia žmonėms, kuriems nesvetima gamta, sinkretizuota indoeuropiečių mitologija. Praeities kultūra ir dvasia gy-

vuoja mumyse, paslėptos kolektyvinėje pasąmonėje, kol yra pažadinamos vizijomis motyvuotų mokslininkų bei menininkų (pagal Carlo G. Jungo „vizijos meno“ teoriją). Iš esmės mes visi esame senųjų kultūrų dalis, kaip ir visatos erdvės dalis.

Marija Gimbutienė, bendraudama su žmonėmis, dalijosi turtinga gyvenimo patirtimi, mokslo bei meno žiniomis; savo asmenybės žavesiu ji ne vienam suteikė stiprybės ir paskatų prisiliesti prie mūsų protėvių kultūros ištakų, įžvelgti rišamąsias bendros kultūrinės erdvės gijas.

2004 m. gegužė

I. ŠEIMA

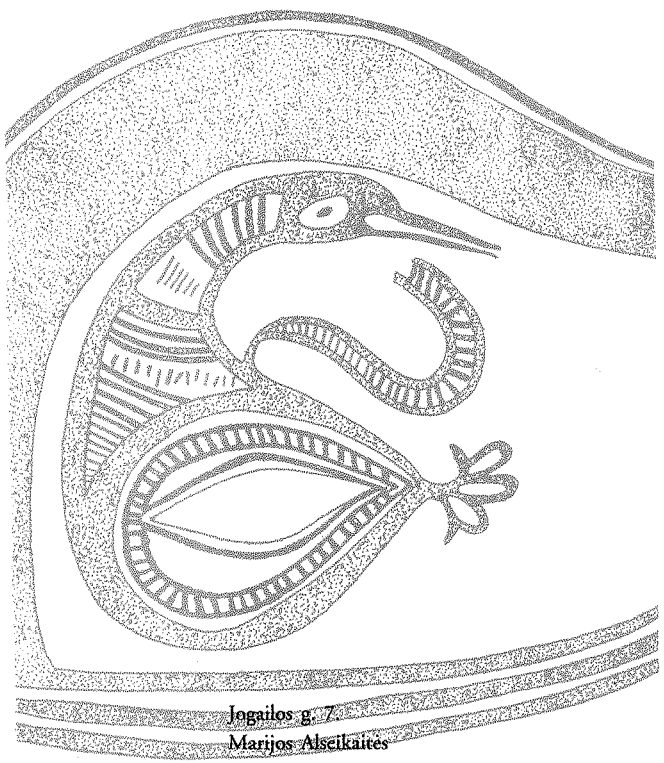

Jogailos g. 7.
Marijos Alseikaitės
gimimo vieta.
Prie vagonėlio stovi
Marija Alseikaitė,
1931 m.

VILNIUJE GIMĖ DUKRYTĖ MARYTĖ*

Veronika Janulaitytė-Alseikienė

Mažos Marijos nuotrauka.

1921 m. Vilniuje gimė dukrytė Marytė, kuri buvo mano išsvajota ir labai laukiama. Gyvenimas po karo audrų pasidarė kiek ramesnis. Nuo pirmos dienos Marytė buvo nepaprastas vaikas. Augo gražiai: be reikalo nešaukė, [...] šešių mėnesių pati gėrė iš stiklinės. Vasarą nuvykome į Palangą. Vos šešių mėnesių Marytė buvo maudoma jūroj. Visi stebėjosi, kad vaikas nebijo šalto vandens. Aštuonių mėnesių pati išmoko vaikščioti, metų – gražiai kalbėjo. Aš dirbau daug. Vaiką prižiūrėjo jauna mergaitė, kuri rengėsi į mokytojų seminariją. Metai bėga. Marytė auga kaip rožytė. Kartą ją pa-

* Yra keli maždaug panašūs Marijos motinos Veronikos Alseikienės (1883–1971) prisiminimų variantai „D-rės V. Alseikienės prisiminimai, Kaunas 1969"; vieni jų saugomi Maironio lietuvių kalbos ir literatūros muziejuje, Kaune, kiti – Meilės Lukšienės asmeniniame archyve. Čia publikuojami V. Alseikienės prisiminimų fragmentai apie dukterį Mariją yra paimti iš M. Lukšienės asmeninio archyvo ir papildyti naujais dalykais iš kito varianto, saugomo MLLM. Tekstas iš kito varianto pažymėtas ženklais <...>, kalba, išskyrus vieną kitą dalyką, netaisyta.

V. Alseikienė prisiminimus rašė paskutiniaisiais gyvenimo metais, jau sunkiai sirgdama, todėl greičiausiai ne visos datos tiksliai prisimenamos, jos painiojamos; pasakojimas ganėtinai pakrikas, keli prisiminimų egzemplioriai perrašyti ranka.

Tarp motinos ir dukters visada buvo labai stiprus dvasinis ryšys. Net daugumą charakterio bruožų – gyvybingumą, neišmatuojamą energiją – M. Alseikaitė-Gimbutienė, galima sakyti, tiesiogiai paveldėjo iš savo motinos. Apie dr. V. Alseikienę, kaip visuomenės veikėją ar medicinos srityje pasižymėjusią specialistę, platesnei auditorijai iki šiol beveik nieko nežinoma, nors tai buvo išskirtinė asmenybė, pirmoji Lietuvoje moteris, tuo metu baigusi aukštąjį mokslą užsienyje; daug prisidėjusi pergabenant iš Minsko Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje visą ligoninės inventorių ir steigiant lietuvių ligoninę Vilniuje, bendravusi su lietuvių kultūros didžiausiais švietėjais Povilu Višinskiu, Mikalojumi Konstantinu Čiurlioniu, Jonu Basanavičiumi (jo gyvybė užgeso jos akyse). Spalvingą ir be galo turiningą V. Alseikienės asmenybę galima būtų įvardyti Vaižganto terminu: viena iš XX a. pirmosios pusės Lietuvos visuomenės „deimančiukų". Kol neatsirado galimybė V. Alseikienės prisiminimus išleisti atskiru leidiniu, spausdiname tik nedidelę jų dalį apie dukterį Mariją.

Marija mamą visą laiką rėmė finansiškai, nuolat rašė jai laiškus. Savo laiškuose ji pasakojo visas savo naujienas, o paprastai dalijosi vienu ar kitu džiaugsmu, susijusiu su dukromis. M. Lukšienė: „Kadangi mes gyvenome

matęs A. Žmuidzinavičius paklausė: „Iš kur gavai tokią gražią dukrytę?“

Trejų metukų ji jau čiuožė pačiūžomis, važinėjo nuo kalno rogutėmis. Anksti rytą bėgdavo į krautuvę, kuri buvo netoli mūsų namų, parnešti bandelių pusryčiams. Ketverių metukų bežaisdama kubeliais išmoko skaityti. Žaisti mėgo su didesnėm, II, III klasių mergaitėmis. Penkerių šešerių metukų lankė vaikų darželį, čia išmoko rašyti, piešti. Aštuonerių metų prašėsi leidžiama į gimnaziją, bet turėjo per maža metų. Tada pati pasiprašė gimnazijos direktoriaus, kad leistų vaikščioti į gimnaziją šiaip sau, malonumui.* Bet Marytė lankė gimnaziją ne šiaip sau: buvo stropi, gerai mokėsi – pirmoji mokinė. Gale metų jai padarė išimtį ir leido lankyti antrąją klasę. Kai persikėlėme į Kauną, Marytė įstojo į trečią** „Aušros“ mergaičių gimnazijos klasę. Mokslai jai ėjosi labai gerai. Privačiai mokėsi muzikos pas Jadvygą Čiurlionytę, vėliau pas Alšlebėnaitę. Jai gerai sekėsi skambinti ir fortepijonu. Penktoj klasėj pradėjo mokytis anglų kalbos pas tikrą anglę. Priklausė prie skautų draugijos. Kartą ji išvyko į Daniją – pasaulinį skautų suvažiavimą. [...] Nemėgo dažnai lankyti nei kinų, nei šokių vakarėlių. Kartais pasikviesdavo į savo namus draugių ir draugų pasišokti, pažaisti, pamuzikuoti. Nepajutau, kaip baigė gimnaziją. Baigė labai gerai, turėdama 16*** metų amžiaus.

Universitete mokosi humanitarinius mokslus, domisi lietuvių literatūra ir kraštotyra. Prof. A. Salys krei-

netoliese, Donelaičio g., o Marijos mama Mickevičiaus g., tai Veronika Alseikienė, mano mamos sesuo, gavusi laišką nuo Marytės tuojau pat atbėgdavo pas mano mamą pasidalyti gera žinia. Jau vien laiškas iš dukters visuomet būdavo gera žinia. Taip daré ir mano mama Julija Biliūnienė-Matjošaitienė: gavusi iš mano brolio, kuris gyvena Amerikoje, laišką, tuoj bėgdavo pas Veroniką.“ Jau senatvėje V. Alseikienė mokėsi anglų kalbos, kad galėtų perskaityti savo dukters Marijos angliškai spausdintas knygas ir pasakyti savo nuomonę. Ir pramoko, ir skaitė.
(Iš K. Jankauskaitės pokalbio su M. Lukšiene 2003 08 29.)

1971 m., paskutinį kartą apsilankiusi Kaune prieš mamos mirtį, Marija ją turėjo palikti jau labai sunkiai sergančią. Išvažiavo žinodama, kad daugiau nebepamatys. Marijai tai buvo nepaprastai sunkus atsiskyrimas su motina, kurią labai mylėjo. Kita vertus – neapsakoma motinos meilė Marijai. Motina, stengdamasi neparodyti, kokia sunki ligonė jau buvo tuo metu, iš paskutinių jėgų atsikėlė iš lovos, kad galėtų palydėti dukterį iki durų. Dar bandė šypsotis.

V. Alseikienė buvo prašiusi artimųjų jai mirus prie karsto užsakyti nuo jos vaikaičių po vainiką su jų vardais: nuo trijų Marijos dukterų ir Vytauto dukters. Šiam reikalui sutvarkyti ji paliko pinigų. Jai norėjosi, kad atrodytų, jog visos vaikaitės, kurios niekaip nebūtų galėjusios dalyvauti laidotuvėse, atsisveikinimo akimirką yra šalia savo močiutės. Jos prašymas buvo įvykdytas, ir prie karsto buvo padėti Marijos dukterų Danutės, Živilės, Rasos bei Vytauto dukters Ramonos vainikai. Žinoma, jos tuo metu buvo Amerikoje. Tokią didelę šilumą V. Alseikienė jautė vaikaitėms.
(Iš K. Jankauskaitės pokalbio su Inge Lukšaite 2003 09 07.)

* Gimnazijos direktorius tuo metu buvo Marcelinas Šikšnys – artimas Marijos tėvų pažįstamas, tad, matyt, Marija jam svečiuojantis tėvų namuose ir pasiprašė leidžiama lankyti gimnaziją.

** Pasak R. Jablonskytės-Rimantienės, Marija atėjo į antrąją „Aušros“ mergaičių gimnazijos klasę.

*** Nurodytas netikslus amžius; Marija baigė gimnaziją 17 metų.

pia į ją daug dėmesio – duoda Marijai, ką tik gali. Jos rašto darbai buvo nagrinėjami klasėj* kaip pavyzdingi. Vėliau pradeda domėtis archeologija. Mokosi pas prof. J. Puziną Vilniuje. Išvyksta dažnai į kasinėjimus, aistringai studijuoja archeologiją, pradeda rašyti straipsnius iš archeologijos ir kraštotyros srities. 1942 m. baigia Vilniaus universitetą.

Apsigina diplominį darbą tema „Lietuvių laidosena geležies amžiuje". Darbas įvertintas labai gerai su aukščiausiu pagyrimu.

Jurgis buvo nenormaliai pavydus: neleisdavo Marijai su kitais berniukais pasikalbėti, pašokti. Įtaisiau Marijai gražią balinę suknelę. Kartu su Jurgiu jie nuėjo į balių. Grįžusi Marija man pasakė, kad daugiau nebeisianti į jokį balių, nes nuobodu vien su Jurgiu šokti, o su kitais pašokti jis jai neleidžiąs.

1944 m.** birželio mėnesį Marijai gimė dukrytė Danutė. Eina žiaurus karas. Buvau įskųsta. Rusai nori mane areštuoti ir įkalinti. Pabėgau į Pažaislį, kur vasarojo Marija su Danute. Aš laikiausi miške. Marija budi, ar neatvažiuoja enkavėdistai. Pamačiusi kokį sunkvežimį, griebia dukrytę ir bėgame visos į miško gilumą. Didelėj baimėj išgyvenome 10 dienų.

Apie 1924 m. Marija su savo motina Veronika Alseikiene.

Marija Alseikaitė namuose, Jogailos gatvėje, apie 1927 m.

Dabar ateina vokiečiai – dar žiauresni; naikina nekaltus gyventojus, kemša į kalėjimus, uždaro žydus į getą tikrai mirčiai. Likusius vyrus ir moteris gaudo ir kaip gyvulius veža į Vokietiją sunkiems darbams. Marijos vyras pasislėpė, tad jo nesugavo – išliko.

1945 m.*** sumušti vokiečiai traukiasi iš Lietuvos. Ateina rusai – žiaurūs ir kerštingi. Žmonės bėga, ypač jaunimas, į visas pasaulio puses. Marija su Jurgiu ir maža dukryte pasitraukia į užsienį. Sugalvojo bėgti paskutini-

* Tikriausiai turima galvoje auditorija arba seminaras.

** Netiksliai nurodyti metai; turi būti 1943 m.

*** Neteisingai nurodyti metai; turi būti 1944 m.

1960 m. Marija Gimbutienė su motina ant Gedimino kalno. Po 16 metų išsiskyrimo Marija pirmąkart užsuko 3 dienoms į Lietuvą.

ąją dieną, kai rusai jau buvo Vilniuje. [...] Rado prieplaukoje baidoką, prikrautą daiktų. Šiaip taip įlipo į laivą, kuris ketino plaukti Nemunu žemyn į Jurbarką. Nebuvo jokio pasirengimo kelionei su mažu vaiku.

Po ilgos, labai vargingos kelionės atvyko į Vokietiją. Pateko į pabėgėlių lagerį netoli Miuncheno. [...] Išvertė pati savo diplominį darbą į vokiečių kalbą. [...] Tiubingeno universitete apgynė doktoratą ir gavo filosofijos mokslo daktarės laipsnį.

1947 m. gimė antroji dukrelė Živilė. Šeima nemaža – iš penkių žmonių. Jurgiui nesiseka rasti gerai mokamo darbo, jis kartais išvyksta į kaimą ieškoti produktų. [...]

Jų šeima išvyksta į Ameriką. [...] Jurgis įsidarbina greičiau. Marijai buvo sunku surasti darbą, nes jokio fizinio darbo nemokėjo dirbti. Po ilgo ieškojimo gavo vietą siuvykloje, bet po poros savaičių buvo atleista kaip netinkama darbininkė, nes tikrai nemokėjo siūti. Nuo ryto iki vakaro vėl ieško darbų. Vaikus prižiūri močiutė. Pagaliau gavo valytojos darbelį viešbutyje: reikėjo plauti vonias, [...] dirbti nuolatos susilenkus. Pradėjo skaudėti strėnas – šios vietos pati atsisakė. Po ilgo ieškojimo tinkamų darbų pagaliau pasiryžo nueiti į Harvardo universitetą ir pasiprašyti bent kokio darbo. Jai atsako: „Mergele, ką tu čia veiksi? Pas mus dirba tik mokslininkai". Marija aiškinasi, kad jau esanti mokslų daktarė. Tada universiteto pareigūnas jai sako: „Jeigu jau esi tokia gudri, tai parašyk knygą apie Rytų Europos archeologiją". Marija sutinka parašyti knygą per porą metų. Už tą darbą pažadėjo mokėti 250 dolerių per mėnesį. Marija jaučiasi laiminga.

Pradeda su didžiausiu entuziazmu: dirba be kvapo, aistringai. [...] Dabar Marijos autoritetas kyla: jai leidžia skaityti paskaitas. Marijos paskaitos buvo tiek įdomios, kad sudomino ne tik studentus, bet ir profesorius. Atsiranda daug gražių atsiliepimų apie ją spaudoje. Išsiilgusi tėvynės, Bostono Harvardo universitete ji surengė lietuvių liaudies meno parodėlę ir perskaitė paskaitą apie lietuvių liaudies meną. Paskaita buvo išklausyta su didžiausiu susidomėjimu. Vienas senas lietuvis veikėjas rašė laikraščiuose,

kad baigiąs gyvenimą, bet tokios paskaitos esąs negirdėjęs. Štai ką jis rašo:

Dr. M. Alseikaitė-Gimbutienė savo gražiai pateiktoj paskaitoj vaizdžiai nusakė tas gražias lietuvių tautos tradicijas, krašto gamtos grožį ir kūrybinį įkvėpimą skatinančią aplinką, kurioje radosi lietuvių liaudies dainos, mitai, pasakos ir visas tautos charakteris.

Kokia puiki lektorė, parodė ši jos paskaita. Mažos, tolimos, daugeliui amerikiečių tik prabėgomis išgirstos tautos dvasinių turtų savybių nupasakojimas iš tribūnos, atrodo, yra sausas ir tolimas dalykas. Bet jai užteko ištarti keletą sakinių ir visa auditorija buvo užhipnotizuota tiek, kad galėjai girdėti musę skrendant. Su kokiu tyliu susikaupimu visi išklausė jos vaizdžių pasakojimų apie Lietuvos pavasario gražumą, jos paukštelius, gėles ir rūtomis dabintas lietuvaites mergeles. Kas nėra matęs, o jau yra skaitęs jos gilias studijas apie mūsų tautos prosenovę, gali manyti, kad tai kokia žilagalvė, garbinga matrona, tinkanti sėdėti Basanavičiaus, Šliūpo ir Vydūno dešinėje. Užtat juo didesnis yra nustebimas, kada pamatai lektorę prieinant prie tribūnos: jauną, gražią, grakščią, ypatingai parinktais tautiniais rūbais apsirengusią lietuvaitę vaidilutę, kuriai tas rūbas ypač taikytinas, nes dar neteko savo ilgame amžiuje aptikti kito paskaitininko, kuris taip sugebėtų apvaldyti, užhipnotizuoti auditoriją.

Marijos Gimbutienės organizuota Lietuvių liaudies meno paroda Kalifornijos universitete 1966 m. Daugumą eksponatų šiai parodai atsiuntė Marijos motina Veronika Alseikienė.

Labai daug padėkos verta dr. M. Gimbutienė ir jos motina dr. V. Alseikienė, gyvenanti Kaune, kurių pastangomis sudaryta lietuvių liaudies meno paroda universiteto salėje, kur buvo išstatyta visa, kas yra gražiausio mūsų tautos kūryboje.

Marija nemėgsta kalbėti apie save ir savo darbus. Pati sako: „Aš negaliu be darbo būti: arba dirbu, arba kalbu." Per palyginti dar trumpą mokslininkės amžių (jai tik 48 metai) ji jau yra parašiusi penkias didžiules archeologijos knygas, išspausdinusi 100 mokslinių straipsnių archeologijos ir kitais mokslo klausimais. Ji surengė dvi lietuvių liaudies meno parodas: vieną Bostone 1958 m., kitą – Los Andžele 1966 m.

<Būdama pensininkė, pradėjau domėtis lietuvių liaudies menu. Rinkau lietuvių liaudies eksponatus kaip galėdama, nes gyvenant Kaune tai – nelengvas darbas. Lietuvių liaudies meno eksponatus siunčiau dukrai Marijai, kuri nuo mažens buvo didelė lietuvių liaudies meno mylėtoja. Tuo metu ji jau buvo pasižymėjusi mokslininkė archeologė. 1958 m. Marija parašė knygą apie lietuvių liaudies meno simboliką anglų kalba. [...] Los Andžele Marija surengė antrą lietuvių meno parodą universitete. Universitetas išleido katalogą, savotišką lietuvių liaudies meno monografiją. Salę išpuošė lietuviškais koplytstulpiais. Paroda sulaukė didžiausio pasisekimo. Ją aplankė Amerikos ir Europos elitas. [...] Parodoje didelį pasisekimą turėjo lietuviškas gintaras ir rūpintojėliai. Gintaras buvo eksponuojamas visu savo grožiu, spalvomis ir turtingumu, įvairaus dydžio formomis, su inkliuzais. Ypač moterys stebėjosi ir grožėjosi, klausinėjo, kur esąs tas kraštas, kuriame yra tiek daug gražaus gintaro; tempė savo vyrus prie žemėlapio, ieškojo gintarinio Lietuvos krašto [...].

Toliau renku lietuvių liaudies meno eksponatus muziejui, kuris bus įsteigtas Los Andželo universitete, Tautų skyriuje. Muziejaus įrengimas priklausys nuo Marijos, kada turės jėgų ir laiko. [...] >*

Marijos darbo diapazonas labai platus, jos veiklos medis plačiai išsišakojęs. Gyvenimas turiningas ir labai sudėtingas. Pažinti ir aprašyti Marijos gyvenimą reikėtų bent vieno kito tomo.

Jos visuomeninis ir mokslinis darbas labai vertinamas; dažnai Amerikos laikraščiuose pasirodo straipsnių, kuriuose gražiai aprašomi dideli Marijos mokslo laimėjimai. 1968 m. ji buvo išrinkta Metų žmogumi Los Andželo mieste, pagerbta visoje šalyje ir apdovanota taure. [...]

Ji organizavo kasinėjimus Jugoslavijoj, Graikijoj. Kasinėjimai vyksta vasarą, per atostogas, todėl Marija ir per savo atostogas dirba. Neprisimenu, kad ji nors vienas atostogas būtų praleidusi ramiai. Turėdama 22 metus, Ma-

* MLLM, 6233.

rija ištekėjo už inžinieriaus J. Gimbuto. Jis kilęs nuo Žemaitijos, didelis pedantas, egoistas, gana kieto būdo. Jis gimė senoj dvarininkų šeimoj su giliomis tradicijomis; žmona tradiciškai turi prižiūrėti vyrą ir namus, auginti vaikus. Jau iš pat pradžių šeimoje kilo nesusipratimų dėl būdo skirtumų. Jurgis buvo nepaprastai pavydus. Jis pavyduliaudavo Marijos prof. J. Puzinui ir prof. A. Saliui. Tiesiog eidavo į namus ir jiems priekaištaudavo, kam simpatizuoja Marijai. Ir su kitais vyrais Marijai drausdavo kalbėtis. Marija jau buvo nutarusi skirtis, nes toks Jurgio elgesys ją labai slėgė, tik Jurgis jokiu būdu nesutiko. Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Gimė dukrelė. Abu išvyksta į užsienius: emigrantų dalia, laikas labai sunkus.

Bėga metai, Marija siekia profesorės statuso. Jurgis jai priekaištauja, ypač kai reikia išvažiuoti į kongresus Europoje. Vyras jai neduoda ramybės prikišdamas, kad palieka namuose mažus vaikus, kad namuose nėra tvarkos, kad dulkės nešluostytos ir t. t. Marija nuo mažens augo laisvai ir jokių suvaržymų namuose neturėjo. Toks vyro terorizavimas jai pasidarė nebepakeliamas ir vieną gražią dieną, pasiėmusi dukreles, ji išvyksta į Kaliforniją. [...]

Ten reikėjo vienai pradėti gyventi. Kartą ji man rašė: *Jeigu Jurgis per 20 metų manęs nepribaigė, tai dabar gyvensiu, nes gyvenu, kaip noriu, ir dirbu, ką noriu.* Ji įsikūrė gražiausiose Los Andželo apylinkėse, mažai apgyvendintoje vietovėje, toli nuo žmonių: tyras oras, graži gamta.

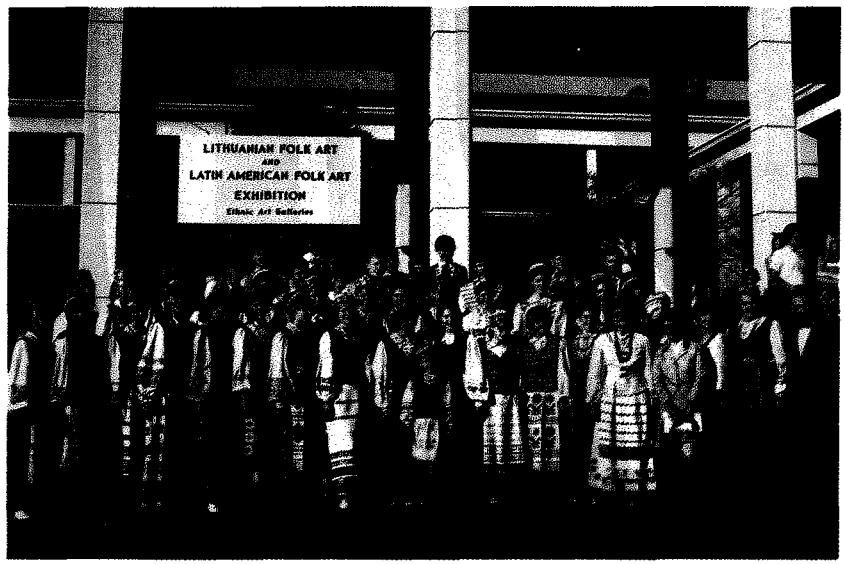

Lietuvių liaudies meno parodos UCLA 1966 m. atidarymas. Marija Gimbutienė penkta iš dešinės.

Tą gražų gamtos kampelį Marija taip sutvarkė, kad dabar Topanga pasidarė tikras rojus: žydi šimtai rožių, bugenvilijų ir kitokių gėlių, prisodino medelių ir džiaugiasi, kaip jie auga, keroja, žydi. Marija mėgsta grožį, gėrį, džiaugiasi visu tuo, kas yra gražaus gyvenime. Juk gyvenimas nėra rožėmis klotas, pasitaiko daug daug nemalonumų, bet Marija praeina pro šalį tarsi jų nepastebėdama, visas blogybes suvirškindama pati, su niekuo per daug nesidalydama, nesiskųsdama. Bet jeigu jai nors truputį gera, tuojau dalijasi ir džiaugiasi kiekvienu savo gyvenimo pasisekimu. Marijos laiškuose nerasi nei skundų, nei

aimanų – vien tik džiaugsmas, laimėjimai. Todėl Marija turi daug draugų, gerbėjų, kurie ją myli, trokšta jos draugystės. Ji visad gražiai šypsosi, ji visad puikios nuotaikos, ir tai sužavi kiekvieną, nors kartą ji rašė: *žinai, kad šypsena man kartais daug kainuoja sveikatos.* [...]

<Dukružė iš užsienio man sueiliavo:

Augo mergytė tarp gėlelių, tarp lapelių,
Saulės spindulėlių vystyta, meilės šilkelių supta,
Dainų žodelių liūliuota, švelnių rankelių nešiota.
Ant jos veidelių roželės žydėjo.
O, niekur nebuvo tokio dvaružėlio, tokio sodužėlio
Kaip pas mano mamužėlę.
Gegutytė užkukavo ir vargelį išrokavo.
Išskrido dukružėlė už girelių, už marelių.
Motule, motinėle, močiute sengalvėle,
Kaip gera ant tavo kelelių galvelę priglausti.
Tavo žodelius girdėti, Tavo dovanėlėmis pasidalyti,
Vai niekas, dar niekas neturėjo tokios mamužėlės,
Tu tik, mano mamužėle,
Gyvenk, mamyte, dar šimtą metelių.> *

1969 m.

Kaunas

* MLLM, 6235.

LIETUVOS DVASIOS DEIVĖ

*Vytautas Alseika**

Mano sesers Marijos Birutės Alseikaitės-Gimbutienės asmenybės formavimosi neįmanoma atsieti nuo mūsų šeimos gyvenimo aplinkybių. Mudviejų tėvai pagal išsilavinimą buvo gydytojai. Tėvas gydytojo praktiką pradėjo Ukmergėje, ten ir aš esu gimęs. Tėvui su motina teko išvykti į Minską, bet prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui jį paėmė į rusų kariuomenę. Tada motina buvo labai susirūpinusi, kad tėvas paklius į pirmąsias fronto linijas – darė žygius, kad ištrauktų jį iš tos mėsmalės.

Iš Minsko tėvai 1918 m. persikėlė į Vilnių, kartu su kitais atsigabendami visos ligoninės inventorių – jis sutilpo į 17 vagonų. Taip Vilniuje įsikūrė pirmoji lietuviška ligoninė. Tėvas pradžioje gydė nosies, gerklės ir ausų ligas, o motina buvo akių ligų specialistė. Beje, ji buvo

Marija Alseikaitė jaunystėje

* Vytauto Alseikos pasakojimas, užrašytas Juozo Šorio, publikuojamas iš: *Šiaurės Atėnai*, 1996 01 26 , nr. 3, kalba, išskyrus vieną kitą dalyką, netaisyta.

Marijos tėvai. Veronika Janulaitytė-Alseikienė ir Danielius Alseika, 1919 m.

pirmoji lietuvaitė, užsieniuose įgijusi medicinos daktaratą – jį gavo 1908 m. Berlyne. Tėvas vėliau savo noru perėjo dirbti su rentgeno aparatu, daug eksperimentavo. Tuo metu ši sritis buvo kylanti Europoje, o Vilniuje tai buvo beveik naujiena. Deja, aparatas buvo su defektu, ir tėvas bedirbdamas apsišvitino...

Motina Veronika Janulaitytė-Alseikienė buvo kilusi iš Šiaulių krašto, Malavėnų kaimo. Tėvas Danielius Alseika buvo kilęs nuo Skuodo – gimė Apuolės apylinkėse, Urvių kaime. Beje, šiemet, sausio 1-ąją, sukako 115 metų nuo jo gimimo. Ši sukaktis Vilniuje praleista negirdomis, tik žemaičiai atkreipė dėmesį – straipsniu kraštietį paminėjo Skuodo rajono laikraščio „Mūsų žodis" redaktorius Juozas Vyšniauskas. Mano tėvo kalboje buvo kiek juntama žemaitiška tarsena, nors jis nemėgo kalbėti apie savo kilmę. Tėvo brolį kunigą Albiną porą kartų aplankėme Girdžių parapijoje prie Jurbarko.

1920 m. vasarą iš lenkų okupuoto Vilniaus tėvas išvyko į Ameriką rinkti aukų. 1936 m. „Vilniaus žodžio" specialioje laidoje, skirtoje D. Alseikos atminimui, rašoma, kad tėvas neturėjo lėšų net bilietui nusipirkti. Slapta Anglijoje pateko į laivą, pasislėpė bagažo skyriuje ir išplaukė. Amerikoje apie 10 mėnesių važinėjo po lietuvių kolonijas, perskaitė apie 50 paskaitų, surinko nemaža aukų. Jam dar esant Amerikoje 1921 m. sausio 23-ąją gimė Marija.

Su tėvu ją siejo stiprus dvasinis ryšys. Aš buvau artimesnis su motina, o Marija – su tėvu. Kai 1936 m. tėvas mirė, jai tai buvo didelis smūgis. Jis paskatino apmąstyti mirties paslaptį, domėtis pomirtiniu gyvenimu, laidosena. 1993 m. susitikime su visuomene ji kalbėjo: *Mano vienas pačių pirmųjų straipsnių buvo apie mirtį ir sielą, išspausdintas 1947 m., bet parašytas dar Lietuvoje, kai man buvo 20 metų. Man tas klausimas baisiai rūpėjo – kas po*

mirties? Man buvo penkiolika metų, kai mirė mano tėvas, ir turbūt dėl to aš pasidariau archeologė. Iš tikrųjų tėvo įtaka buvo didelė. 1937 m. iš Betygalos rašydama laišką motinai ji priminė tėvo žodžius: *Marukas neprotingai nepadarys. Kur nori eik, kur nori važiuok, bet viską daryk su saiku.* Kai Marijai reikėjo rinktis, kur pasukti, tėvai, abu gydytojai, iš pradžių tikėjosi, kad duktė seks jų pėdomis. 1938 m. dienoraštyje ji priminė pati sau tėvo žodžius: *aš gydytojas, bet ir humanitaras. Norėčiau, kad tu panaši būtum...*

Tėvas nuo 1923 iki 1927 m. buvo Vilniaus lietuvių laikinojo komiteto pirmininkas. Gyvenome Jogailos gatvėje. Ligoninė buvo netoli, Vilniaus gatvėje, 28 name, už kokių 50 žingsnių nuo namų, ir Marija dažnai prisimindavo, kaip tuo metu neužstatytu namais tuščiu kiemu bėgdavo pas tėvus.

Lenkų okupuotame Vilniuje buvo toks įprotis. Atsimenu, žiemą ledu paversdavo dabartinio Sereikiškių parko ir Katedros aikštės takus. Eidavome čiuožti kartu su Marija, bet ji susitikdavo drauges ir mes išsiskirdavome. Aišku, joms būdavo maloniau drauge, o vyresnįjį brolį ir taip kiekvieną dieną matanti... Be to, sesuo noriai žaisdavo tenisą, važinėdavosi dviračiu. Nuo penkerių metų labai mėgo dažyti margučius. To neužmiršo visą gyvenimą: kai jau vėliau apsilankydavo Lietuvoje ir būdavo Velykos, būtinai dažydavo ir ridendavo margučius. Keletą kartų dalyvavo baidarių kelionėse Lietuvos upėmis, pir-

Marija Alseikaitė (pirma iš dešinės) Pasauliniame skautų suvažiavime. Danija, 1936 m.

moji iš tokių įvyko 1937 m. iš Utenos krašto į Kauną. Nuo mažumės kartu su seseria mokėmės skambinti fortepijonu privačiai pas mokytoją Kymantaitę-Jacinienę. Tuo pasirūpino motina, ir Marija skambino iki penkiolikos metų. Kartais ir vėliau. Be to, sesuo labai daug skaitė, ypač vasarodama Betygaloje, pas motinos brolį kunigą Praną Janulaitį. Būdama 16 metų laiške rašė, kad perskaičiusi kelis V. Krėvės raštų tomus, B. Kellermaną, anglų kalba – P. Buck [Perl Bak], vokiečių – K. Hamsuną... Būdama aktyvi skautė, 1936 m. liepos mėnesį nuvyko į skaučių stovyklą Danijoje. Paskui su naujomis draugėmis susirašinėjo anglų kalba.

Kaip jau matėme, Marijai daug reiškė Betygala. Ten važiuodavome dažną vasarą, nors ir tekdavo kirsti admi-

nistracinę Lietuvos sieną. Marijos sutuoktuvės su universiteto asistentu Jurgiu Gimbutu taip pat įvyko Betygaloje. Šio miestelio bažnyčioje ji yra ne kartą vargonavusi. Be Betygalos, svarbi buvo ir Palanga, nuolat ten lankėmės. Marija pirmąkart buvo motinos išmaudyta Baltijos jūroje, kai turėjo šešis mėnesius.

Tėvas, be direktoriavimo ligoninėje, gydytojo praktikos, visuomeninio, politinio ir kultūrinio darbo, atsidėjo ir mokslinėms istorijos studijoms. Pats parašė kelias knygas, pavyzdžiui, „Lietuvių tautinė idėja istorijos šviesoje", „Vilniaus krašto lietuvių gyvenimas 1919–1928 m.", leido jaunimui skirtą žurnalą „Vilniaus šviesa". 1928 m. pradėjo leisti savaitraštį „Vilniaus žodis", globojo jį iki mirties, buvo jo faktiškasis redaktorius. Marija atsiminimuose rašė, kad tėvas sodindavosi ją ant kelių ir rodydavo, kas parašyta. Būdama penkerių metų jau sugebėjo skaityti.

Daug Marijai reiškė visa namų atmosfera. Didelį įspūdį darė namuose apsilankantis dr. Jonas Basanavičius. Tėvas mus ir pas jį nusivesdavo. Puikiai įsiminė tas ypatingas jo namuose jaučiamas kultūros dvelksmas. Kai 1927 m. J. Basanavičius mirė, iš Kauno buvo atvykusi visa delegacija – motinos brolis prof. A. Janulaitis, prof. Z. Žemaitis, prof. M. Biržiška, J. Tumas-Vaižgantas, J. Vileišis. Vienintelį kartą, kai mirė J. Basanavičius ir kai jis buvo pašarvotas Katedroje, lenkai lietuviams leido laikyti lietuviškas pamaldas. 1929 m. kelias savaites mūsų namuose buvo apsistojęs iš Tilžės paskaitų skaityti atvykęs Vydūnas. Mūsų namuose dažnai lankydavosi žymus vaistininkas V. Narbutas, P. Karazija, kun. A. Viskantas, kun. V. Zajančkauskas – mano lietuvių kalbos mokytojas gimnazijoje. Nuolat vykdavo meno vakarai, dalyvaudavo solistės A. Patapavičiūtė ir J. Prancūzevičiūtė.

1931 m. motina, Marija ir aš išsikėlėme gyventi į Kauną. Kodėl? Pirma, buvo asmeninių priežasčių. Antra, paveikė didelis nusivylimas lietuvių tarpusavio vaidais, nors materialus gyvenimas buvo neblogas, nes motina, kaip gydytoja, turėjo gerą vardą tarp Vilniaus žydų, lenkų ir gudų. Trečia, į Kauną atvykti skatino giminės, ypač motinos brolis prof. A. Janulaitis. Be Augustino Kaune, Prano Betygaloje, buvo dar brolis kunigas Juozas Nemakščiuose, be to, dar trys broliai buvo ūkininkai apie Šiaulius – Kaliksas, Jurgis, Petras. Motina artimai bendravo su seseria Jono Biliūno našle Julija Janulaityte-Biliūniene-Matjošaitiene. Marija labai susidraugavo su Meile Matjošaityte-Lukšiene.

Po 1931 m. Marijos bendravimas su tėvu tapo retesnis – kai jis su reikalais atvykdavo į Laikinąją sostinę. Dėl lietuvybės darbo, dėl mažumų gynimo lenkai dukart D. Alseiką trėmė iš Vilniaus, darė kratas. Kartą turėjo įsikišti net Tautų Sąjungos sekretoriatas. Lenkai Vilniuje elgėsi brutaliai, pvz., kai nutarė atimti lietuvių gimnazijos pasta-

tą (dabar Muzikos akademija). Mokinukus vaikė, daužė, o gimnazijos inventorių per langus vertė tiesiai į gatvę.

Kaune Marija įstojo į „Aušros" mergaičių gimnaziją. Ten susibičiuliavo su Rimute Jablonskyte (vėliau dr. Rimantiene), Alena Landsbergyte (vėliau bibliotekininke, pedagoge Karazijiene, gyvenančia Australijoje, V. Landsbergio seserimi), Laima Karazijaite (vėliau Linkevičiene, gydytoja), Janina Kovalskyte (vėliau Pavalkiene), Virginija Dubaite (prof. V. Dubo dukra, mirusia 1939 m.).

1938 m. sesuo pradeda studijas Kauno Vytauto Didžiojo universitete. Įspūdį jai darė V. Mykolaičio-Putino, J. Ambrazevičiaus, (vėliau Brazaičio, „mes visos gimnazijoj buvom jį įsimylėjusios"), A. Salio, J. Puzino paskaitos. 1938–1939 m. su archeologu J. Puzinu Marija dalyvavo ardomų priešistorinių kapinynų kasinėjimų darbuose Kaune. 1940 m. rudenį dienoraštyje rašė: *Myliu visus, kurie mane myli... Argi baisu mirti? Viena akimirka – ir nebėr gyvenimo. Kam aš gyvenu, jeigu ne žmonėms.*

Kai Marija dirbdavo, tai nenorėdavo, kad ją kas trukdytų. Pateiksiu pavyzdį iš Kauno laikų. Kartą sėdėjome kartu kambaryje, ji buvo įsikniaubusi į kažkokią mokslo knygą, skaitė labai įsigilinusi. Motina tuo metu buvo nesveika, sirguliavo. Ji virtuvėje tvarkė indus. Aš priėjau prie sesers ir pasakiau, kad ji padėtų. O ji atsakė, kad skaito labai svarbią knygą ir nieko nedarysianti. Atsimenu, aš tada buvau labai įpykęs, bet Marija laikėsi savo.

Beje, gyvendama Kaune Marija su motina miegojo viename kambaryje, o aš turėjau atskirą. Ji man pavydėjo to kambariuko, nes norėjo nepriklausomiau jaustis. Kai išvažiavau dirbti į Lietuvos pasiuntinybę Varšuvoje, reikalas išsisprendė savaime.

Marija 1940 m. tęsė studijas atgaivintame Vilniaus universitete, o po poros mėnesių ji jau dalyvavo tautosakos rinkimo ekspedicijose Dzūkijoje ir Vilniaus krašte: Švenčionių, Adutiškio, Mielagėnų, Tverečiaus, Ceikinių, Nočios, Rodūnios, Valkininkų ir kitose apylinkėse. Be to, buvo apklausiami Vilniun pasitraukę pabėgėliai lietuviai ir gudai iš rusams atitekusių sričių. Kaip sužinojau, šiuo metu Lietuvių literatūros ir tautosakos rankraštyne, pasak vedėjo P. Krikščiūno, saugomi du Marijos sudaryti rinkiniai, įregistruoti 1940 09 04 data. Šiuose jos rinkiniuose (LTR 2374 ir LTR 2375) sudėti atitinkamai 386 ir 178 tautosakos vienetai, iš viso 564.

Neskelbtame studentės darbe „Vilniaus krašto lietuvių būdo bruožai gyvenime ir tautosakoje" ji rašė: *Šiaurės rytuose nuo Vilniaus susiduriame su stebuklingai lietuviškomis vietomis. [...] Atsidūręs šiame krašte tik stebies, susijaudini, virsti sentimentalistu. Kai užlipi ant aukšto kalno ir žvilgteri į laisvosios Lietuvos miškus, ežerus, rodos, nepastebi jokio skirtumo ir pripažįsti, kad Švenčionių apskritis visai tokia kaip Utenos, Zarasų. Tačiau žmonės kitokie... Šitų vilniečių charakterio pagrinde glūdi grynai aukštaitiški bruo-*

žai: atvirumas, nuoširdumas, paprastumas, stipresni santykiai su gamta, didesnis bendruomeniškumas, švelnumas.

1940 m. kartu su Marija į Vilnių atvyko R. Jablonskytė, A. Landsbergytė, be to, ji atnaujino pažintį su archeologais Regina Volkaite-Kulikauskiene ir jos vyru. Tų metų rudenį dienoraštyje rašė: *Turiu ypatingą norą susipažinti su Lietuvos istorija – vienerius metus skiriu istorijos dalykams ir baltų klausimui – visai Lietuvos proistorei ir istorijai iki dabartinių laikų.*

1942 m., prieš gaudama diplomą, rašė mamai į Kauną: *Visų svarbiausia yra tai, kad aš esu baisiausiai patenkinta savo darbo sritimi, turbūt tai mano tikrasis pašaukimas. Nereikia jau daugiau blaškytis, man aišku, ko aš noriu, ir dar didesnė laimė, kai tam kelyje nesu visiškai vienišumo paukštis.* O jau birželio mėnesį, turėdama diplomą rankose, vėl rašo motinai: *Tavo vaikas jau baigė aukštuosius mokslus! Kokia keista dabar mano savijauta! Nei džiaugiuos, nei verkiu, dar kažkaip netikiu... [...] Žodžiu, baigta. Baigta mano pati gražiausioji, pati lemtingiausioji, pati darbingiausioji mano gyvenimo dalis. Pasiekiau laimę. Kaip aš bijau, kad aš gal ir neturėsiu teisės jos išlaikyti.*

Nuojautos neapgauna. 1944 m. liepą su vyru ir metukų dukrele Danute leidžiasi pasroviui Nemunu į Žemaitiją, trumpam, dviem mėnesiams, stabteli vyro tėviškėje Tauragės apskrityje ir rugsėjo 15-ąją – į Rytprūsius.

Iki 1949 m. pragyveno Austrijoje ir Vokietijoje. 1946 m. Tiubingeno Eberhardo Karolio universitete apgynė doktoratą „Laidosena Lietuvoje priešistoriniais laikais". Vėliau, jau Amerikoje, jis palengvino jai kelią į didįjį mokslą. Tiubingene palaikė artimus ryšius su žinomu istoriku Zenonu Ivinskiu. Jie gyveno greta, susitikę daug vaikščiodavo kartu, diskutuodavo, kol Z. Ivinskis išvažiavo į Vatikano archyvus rinkti istorinės medžiagos. Jam daug kas siūlė ir kvietė vykti už Atlanto, bet Z. Ivinskis ir A. Maceina griežtai atsisakė palikti Europą, nes žinojo, kad svarbieji šaltiniai, visas kultūros paveldas yra čia... O su Marija išėjo priešingai, ji kaip tik Amerikoje rado sau labai daug galimybių kaip Rytų Europos archeologijos žinovė – atsiskleidė jos erudicija, kalbų mokėjimas (šaltiniais naudotis galėjo 25 kalbomis). Iš pradžių sunkiai vertėsi, dirbo dirbtuvėje – lupo apelsinus, viešbutyje tvarkė kambarius. Kokį pusmetį taip gyveno, kol tvirtai pasiryžo skverbtis į Harvardo universitetą, kuris buvo netoli Bostono. Iš pradžių Harvarde dirbo pusvelčiui, gaudama vertimų... 1958 m. laiške ji rašo: *Mano žemė – Europa ir vis vien joje dar skraidysiu... Čia, universitete (Harvarde), 6 milijonai knygų. Jos man padėjo išeiti į pasaulį ir ta aplinka, kad galiu žiūrėti iš tolesnės perspektyvos. Reikia būti toliau ir aukščiau, kad galėtum sintezuoti, kad galėtum pastebėti kitų ribotumą.*

Nuo 1944 iki 1959 m. Marija su motina, likusia viena Lietuvoje, jokio ryšio neturėjo. Dar iki pasitraukimo

buvo nusistovėję nuoširdūs dukters ir motinos santykiai. Abi nežmoniškai kamavo ilgesys... Tokio ilgesio, pvz., neištvėrė jos vyro Jurgio Gimbuto motina. Likusi viena be vaikų Lietuvoje, penkerius metus taip vargo ir ilgėjosi, kol nutarė jėga prasiveržti per lenkų ir vokiečių sienas pačiu stalinizmo siautėjimo laiku. Ji išpardavė visus savo daiktus ir vis eidavo prie garvežių mašinistų, siūlydavo jiems aukso, kad šie paslėptų ją tarp anglių. Galop ji šitaip atsidūrė Vakarų Vokietijoje.

1959 m. Lietuvą pradėjo pasiekti Marijos laiškai. Ji panaudojo tam tikrą konspiraciją, kad nebūtų pakenkta motinai. Sesuo nutarė pasirašinėti ne Marija, bet Sule. Aš gavau merginos vardą – tapau Viktute. Kodėl Sulė? Nes namo, kuriame Marija gyveno, savininkas buvo Sullivanas.

1960 m. ji lankėsi Pietų Meksikoje, ties Gvatemala, džiunglėse, tyrinėjo majų paminklus – šventyklas. Motinai rašė: *Apskritai mokslininkas negali sustoti, visą laiką reikia riedėti, ypač tokioj srity kaip mano, kur kasdien atsiranda naujienų, ir dirbant tokioj institucijoj, kur privalu būti maždaug pasauline garsenybe.*

1960 m. pirmą pusmetį sesuo dėjo pastangas pirmąkart pakliūti į Lietuvą, aplankyti 16 metų nematytą motiną. Birželio mėnesį gavusi stipendiją tyrinėjimo darbams Europoje, skaitė pranešimus Atėnuose, Sofijoje, Belgrade ir kitur, atvyko į Maskvą, kur jos laukė ne tik

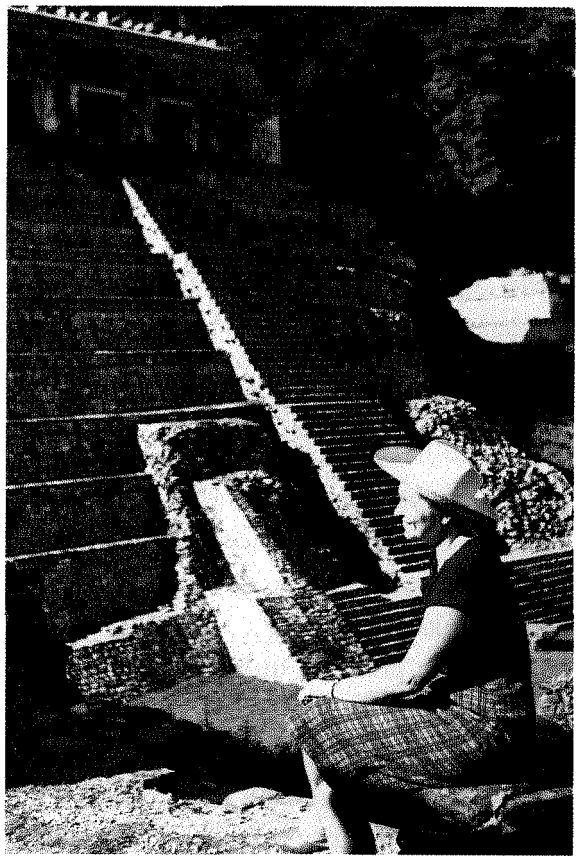

Marija Gimbutienė pietinėje Meksikos dalyje, Jukatano pusiasalyje, Palenkėje prie majų šventyklos.

bibliotekos, susitikimai su archeologais, bet... ir ten atvykusi susitikti motina. Vėliau Marijai pavyko pabūti 10 dienų Vilniuje ir Kaune.

Grįžusi iš kelionės ji susitiko su „Draugo" dienraščio vienu iš redaktorių kun. J. Prunskiu. Jis plačiai atpasakojo jos įspūdžius iš Vilniaus, nenurodydamas pavardės, tik pažymėdamas – *svarbus pranešimas neseniai lankiusio Lietuvą.* Tas Marijos pranešimas paskelbtas pirmajame puslapyje su antrašte „Okupuotos Lietuvos žmonės siunčia SOS šauksmą". Mažesnė antraštė skelbė – „Nauja rusifikacijos banga okupuotoje Lietuvoje". Tik po 1990 m. paaiškėjo informacijos autorystė – universiteto M. Gimbutienės fonde atsirado minėto pokalbio tekstas, rašytas mašinėle. Viešai Lietuvoje apie tai prabilo M. Lukšienė.

1963 m. pradėjusi dirbti Kalifornijos universitete, Marija pasiekia mokslininkės brandą. 1966 m. jos pastangomis Kalifornijos universitete buvo surengta lietuvių liaudies meno paroda. Ji sulaukė didelio susidomėjimo. Bet... dalis lietuvių parodos nelankė... 1967 m. motinai rašytame laiške yra tokios eilutės: *...iš savo tautiečių per daug tikiesi. Daug kas ignoravo, kadangi aš esu „kolaborantė", atseit buvau Lietuvoje ir „priimu dovanas", bet su pakvaišeliais nėr ko prasidėti.*

Marija iš viso lankėsi Lietuvoje 10 kartų. Ir vis kartodavo: *ilgiuosi Lietuvos... iš naujo prisirišau prie savo žemės.*

Kai 1993 m. paskutinį kartą atvažiavo į Lietuvą, jau buvo sunki ligonė, bet taip elgėsi, taip šypsojosi, kad niekas to nė neįtarė. Kai kažkas jos paklausė apie kūrybos ateitį, ji atsakė, kad planų turinti, tik dėl tam tikrų priežasčių kažin ar juos įgyvendinsianti...

Po šios viešnagės ji kartu su biografe Joana Marler vyko į Vysbadeną, kur buvo suorganizuota didžiulė „Deivės kalbos" paroda. Kai mes ją oro uoste išlydėjome, pamatėme, kad tuo pačiu lėktuvu skrenda ir Vytautas Landsbergis su žmona. Sakėme, gerai, turės lietuvišką kompaniją. Netrukus birželio 26 d. datuotame atviruke Marija rašė: *Sveiki. Atskridome puikiausiai ir su taksiu į Vysbadeną. Ten mūsų laukė labai nuoširdžiai Frauen Museum. Paroda įspūdinga, net per keturis aukštus. Mano pavardė visur figūruoja ir pilna citatų iš mano knygų ant sienų. Atsiųsiu informaciją vėliau. Skridome kartu su komp. Balakausku ir Landsbergiais. Vytautas L. sako, kad mano grįžimas būtų labai naudingas Lietuvai. Pamislysim... [...].*

Žinoma, tada dar jautėsi taip, kad gal ir galėjo susigundyti važiuoti į Lietuvą... Amerikoje rudenį jos sveikata smarkiai pablogėjo... Kitais metais grįžo į tėvynę amžinai... Iš oficialaus žmogaus, tokio kaip V. Landsbergis, tada tai buvo pirmas kvietimas. Jai jis atrodė labai svarbus.

Amerikoje šiais metais išeis didžiulė knyga, skirta Marijai Gimbutienei atminti. Joje bus apie 50 žymiausių

pasaulio mokslininkų straipsnių iš 13 šalių vertimai. Sudarymu rūpinasi minėtoji biografė, testamento literatūrinės dalies vykdytoja J. Marler. Iš lietuvių knygoje bus pateikti A. Butrimo, G. Česnio, V. Kubiliaus, N. Vėliaus straipsniai. Knygos pavadinimas – „Iš protėvių karalystės"*. Beje, Vilniuje Mokslo ir enciklopedijų leidykla žada išleisti pačios Marijos parengtą knygą „Senoji Europa"**.

* Tokia knyga *From Realm of the Ancestors. An anthology on honor of Marija Gimbutas (Iš protėvių karalystės. Antologija Marijai Gimbutienei atminti)* pasirodė JAV 1997 m.

* Marijos Gimbutienės kn. *Senoji Europa* išleista 1996 m. Vilniuje.

VYTAUTO ALSEIKOS INTERVIU SU DONNA READ*

*Ištraukos iš Vytauto Alseikos ir kanadietės režisierės Donnos Read pokalbio (nepanaudoto filme) Lietuvoje 1999 m. vasarą, rengiant dokumentinį filmą apie Mariją Gimbutienę „Signs out of time. The story of archeologist Maria Gimbutas" („Belaikiai ženklai. Pasakojimas apie archeologę – Mariją Gimbutienę")***

* Pokalbio ištraukas iš filmo režisierės Donnos Read atsiųstos vaizdajuostės (gavus sutikimą) spaudai parengė Kornelija Jankauskaitė.

** Donnos Read ir Starhawk sukurto filmo premjera įvyko 2003 m. Vankuveryje, Kanadoje. JAV jis buvo parodytas San Franciske, Integralinių studijų institute, taip pat Arlingtone bei Kalifornijos universitete, kur Marija Gimbutienė dėstė daugelį metų. 2004 m. rugsėjy žiūrovai jį stebėjo „Santaros-Šviesos" suvažiavime, taip pat JAV. Lietuvoje šio filmo premjera įvyko Vildžiūnų namuose, kur įsikūręs Jeruzalės meno centras, simpoziume „Žvilgsnis į Senąją Europą", skirtame M. Gimbutienės 10-osioms mirties metinėms paminėti, įvykusiame 2004 08 01–30. Šis filmas, kurio pavadinimą galima išversti dar ir „Laiką pralenkę ženklai", buvo demonstruojamas Lietuvos nacionaliniame muziejuje 2005 01 20. Toks nueitas ligi šiolei filmo kelias per ekranus, praėjus 10 metų po M. Gimbutienės mirties.

Klausimas: *Kodėl, išvykdami iš Lietuvos, ir Marija su šeima, ir jūs pasirinkote būtent Austriją?*

Vyt. Alseika: Visi važiavo į Austriją ar Vokietiją, nes nebuvo kur kitur važiuoti. Skandinavijos kraštus pasiekti galėjai tik per vandenį arba reikėjo keliauti per visą Vokietiją, o tuo metu vyko karas, sudėtinga, nesaugu. Važiuoti į Latviją ar į Estiją taip pat nebuvo prasmės, nes kiekvienas suprato: jei rusai nukariaus Lietuvą, bus nukariauta ir Latvija su Estija, juo labiau Baltarusija. Beliko vienintelė šalis – Vokietija, arba kas norėjo, galėjo važiuoti į Vieną, kuri nuo 1938 m. buvo okupuota Vokietijos. Taigi mes pasirinkom Vieną. Vienoj mūsų keliai išsiskyrė. Sužinojau, kad iš Lietuvos atvykęs Vladas Merkys buria iš lietuvių darbininkų bendrovę. Šį darbą jis buvo pradėjęs dar tėvynėje, taigi ir J. Gimbutas, išvykdamas iš Lietuvos, per jo firmą buvo gavęs

leidimą dirbti Vokietijoje arba Austrijoje. Kaip pastarosios darbuotojas ir aš išvykau Šveicarijos link, į ramų pasienio Austrijos miestelį. Per tą laiką su Marija susirašinėjom laiškais. [...]

Marija pradėjo domėtis studijomis Vienos universitete ir tapo laisvąja klausytoja. [...] Marija žinojo, kad Vienoje ilgai neužsibus, nes artėja frontas ir vėl reiks bėgti. Paskui jie persikėlė į Tiubingeną, kur Marija tęsė studijas universitete. Kai juos tenai suradau, apsigyvenom netoliese. [...] Ji labai rimtai ėmė rengtis savo doktoratui, apgynė jį ir tapo filosofijos daktare. Po metų pasirodė jos knyga. Gali kilti klausimas, kodėl taip nesunkiai viskas įvykdoma? Buvo dvi priežastys: viena, kad jos tema buvo apie laidojimo papročius Lietuvoje priešistoriniais laikais – ta tema buvo jos diplominis darbas. Jinai jį išvertė į vokiečių kalbą ir pateikė kaip būsimą doktorato darbą. O rengdama naudojosi įvairiomis mokslo sritimis – mitologija, lyginamąja kalbotyra, antropologija, senąja lietuvių religija. Antra priežastis ta, kad Tiubingeno lietuviai sužinojo, jog prancūzų štabui, kuris buvo įsikūręs Baden Badene ir nuo kurio priklausė lietuvių likimas, vadovauja ne kas kitas, o būtent buvęs Vytauto Didžiojo universiteto profesorius Raymond'as Szmittleinas [Raimondas Šmitleinas]. Jo rankose buvo ir kultūros reikalai: jei kas norėjo leisti laikraštį ar išspausdinti knygą, surengti susirinkimą, jis visiems nesunkiai duodavo leidimą. Štai šis

Brolis ir sesuo. Vytauto Alseikos bute Vilniuje 1993 m. A. Tarvydo nuotr.

ponas R. Szmittleinas, tikras prancūzas, vedęs, rodos, lietuvaitę, buvo nepaprastai prijaučiantis lietuvių kultūros reikalams.

K l a u s i m a s : *Kokie buvo jūsų, kaip brolio, santykiai su Marija?*

V y t . A l s e i k a . Kalbėdamas apie savo santykius su Marija turiu pasakyti, kad Marija tuo metu daug dir-

bo ir rengėsi egzaminams į Tiubingeno universitetą, o per tą laiką sugebėjo nuvykti į Heidelbergą ir Frankfurtą Vokietijoj. Jų universitetuose jinai galėjo pasitobulinti žinias.

Ypač mus siejo menas. Kodėl būtent jis? Ji nuo pat vaikystės mėgo meną. Jau dešimties metų gerai skambino pianinu. Tiubingenas tuo metu buvo prancūzų meno centras (nes miestas buvo prancūzų zonoje), ir daug kas čia atvažiuodavo gastroliuoti, pvz., simfoniniai orkestrai ir solistai iš Paryžiaus ir kt. Ir gerai prisimenu, kad dukart per mėnesį (jei ne dažniau) eidavome klausytis į universiteto salę simfoninių orkestrų: ir vokiečių, ir prancūzų, ir iš kitų šalių. Aš užeidavau pas Gimbutus, mes vaikštinėdavom po miestą; aptarinėdavom, kaip prasimanyti daugiau pinigų, kaip gyventi, kaip gauti maisto. Tai buvo laikas, kai pabėgėliai iš šalpos organizacijų gaudavo dovanų: šiek tiek maisto, o svarbiausia – cigarečių ir šokolado. O cigaretės buvo amerikietiškos „Camel". Už vieną cigaretę vokiečiai mokėdavo apie 300 RM ir daugiau. Kai nutariau ieškoti pusseserės Meilės Lukšienės brolio Sauliaus ir aplankyti mūsų pabėgėlius Vokietijoje, „išleidau" tam tik vieną pakelį cigarečių, o nuvažiavau nuo Vokietijos pietų iki pat Danijos.

Tuo metu, 1946 m., Amerikos prezidentas H. Trumenas išleido specialų įstatymą, numatantį įsileisti tam tikrą skaičių pabėgėlių į Ameriką. Bet negalėjai tiesiai vykti į JAV. Reikėjo rasti giminę ar pažįstamą, kuris apsiimtų atvykėlį globoti, maitinti ir ieškoti šioje šalyje darbo. Tokį žmogų Gimbutai surado. Tai buvo buvęs diplomatas Petras Vileišis, dabartinio Lietuvos Seimo nario Kazio Bobelio giminė. Prasidėjo pasirengimas kelionei į Ameriką. [...]

Mus visus paėmė Amerikos karo laivai, be patogumų. Vienoje patalpoje teko miegoti dviem trims šimtams žmonių. Bet kelionė buvo nemokama. [...]

Vėliau, Amerikoje, kai tik atvykdavau į Bostoną, visados pas juos apsistodavau. Kalbėdavomės apie gyvenimo sąlygas ir darbą. [...]

K l a u s i m a s : *Jūsų paties nuomone (ne kieno nors kito, ne akademikų, bet kaip brolio), kokią įtaką Marijos mokslas turėjo Lietuvai, pasauliui?*

V y t . A l s e i k a . Visas jos gyvenimas – mokslininiai darbai. Kai atsidūrė Amerikoj, viena po kitos iš spaudos išėjo jos knygos. Radosi vis daugiau jos straipsnių vokiečių, amerikiečių, anglų, lenkų spaudoje. Įsitikinau, kad ji yra nepaprastas žmogus, nepaprasto darbštumo. Jos pilkapių, baltų teorijos sukėlė susidomėjimą visoje Amerikoje, o ypač Lietuvoje. O juk tada Lietuvoje žmonės neturėjo galimybės gauti jos knygų, tad jos veikalai buvo perrašomi ranka ir platinami.

O kalbant apie platųjį pasaulį, tai jos įtaka yra tokia didelė, kad net kontroversiška. Tai įrodymas, kad ji ėjo

teisingu keliu, kad jai sekėsi ir kad ji būtų dar daugiau pasiekusi, jei ne jos mirtis 1994 m. vasario 2 dieną. [...]

K l a u s i m a s : *Kaip jūs jaučiatės būdamas Marijos broliu?*

V y t . A l s e i k a . Pirmiausia – tai pasididžiavimas. Žinoma, atsirado jis ne iš karto. Turbūt tada, kai ji, perkopusi 30 metų, pradėjo savo karjerą Harvardo Peabody [Pibodi] muziejuje, kai netrukus pasirodė jos pirmosios knygos „Rytų Europos priešistorė", „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene". Kai suvokiau, kad jos laukia graži ateitis, kad jinai daug pasieks. Ir tada jau kilo pasididžiavimo jausmas. [...]

Vėliau, jai mirus, aš, kaip brolis, privalėjau rūpintis jos reikalais. Todėl pradėjau bendrauti su Joana Marler – Marijos knygų redaktore ir biografe, o pagal testamentą – ir literatūrinio palikimo vykdytoja. Jos rankose liko Marijos rankraščiai, knygos. Tada prasidėjo mano darbas Vilniuje ieškant kitų jos rankraščių, fotografijų, straipsnių. Per penkerius metus visais šiais klausimais esu parašęs Joanai Marler 150 laiškų anglų kalba, Joana Marler tuo metu rengė antologiją apie M. Gimbutienę „From Realm of the Ancestors". Jai buvo labai svarbi Marijos straipsnių bibliografija, ir aš jai siunčiau visus man žinomus duomenis.

Pradėtas darbas tebesitęsia: vyksta Marijos Gimbutienės minėjimai, ateina dienraščių redaktoriai, prašo tai biografijos, tai nuotraukų. [...] Mano pareiga atlikti šiuos darbus Marijos atminimui.

2004 m. lapkritis

ATOSTOGŲ KELIONĖS, VILNIUS*

Jurgis Gimbutas

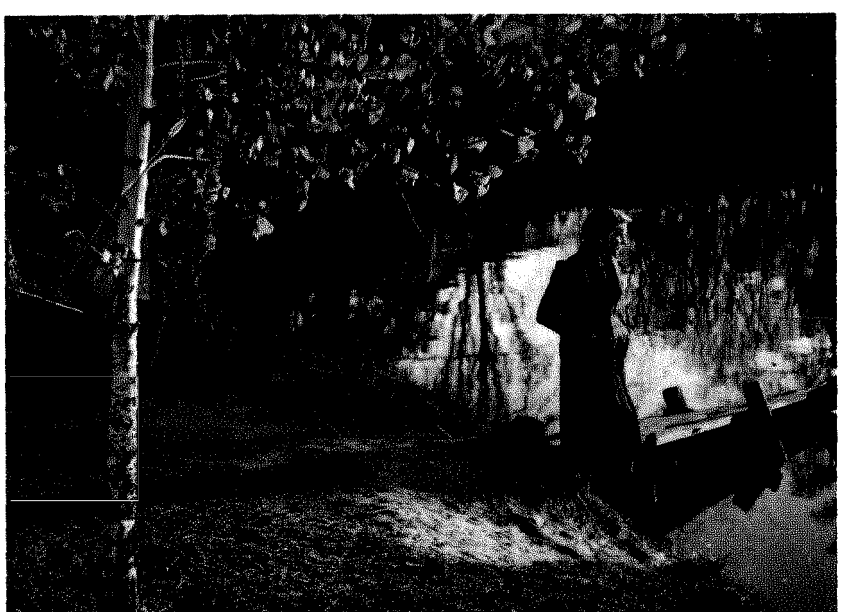

Marija Alseikaitė 1937 m.

1937 m. daktarė Veronika Alseikienė nusipirko naują „Mercedes Benz" automobilį. Leido man išmokti vairuoti ir vežti ją su kitomis keleivėmis į Vilnių. Lydėjom liepos 5 d. mirusio inžinieriaus Vytauto Vileišio karstą laidoti Rasų kapinėse. Kartu važiavo Marytė, Veronikos sesuo dantų gydytoja Julija Biliūnienė-Matjošaitienė ir dar kažkas. Šešių automobilių virtinė riedėjo tiesiai pro demarkacijos sieną su specialiu leidimu, nes normalaus susisiekimo su Lenkijos okupuotu Vilnium dar nebuvo. Palaidojo Vileišį kriptoje, greta Vytauto tėvo inžinieriaus Petro Vileišio. [...] Sustojom nakvynei Jeruzalimkoje [Jeruzalėje] prie Vilniaus pas Krutulius, buvu-

* Čia skelbiamas kupiūruotas (išimtos tos dalys, kurios nesusijusios su M. Alseikaitės-Gimbutienės gyvenimu) tekstas iš Jurgio Gimbuto rankraščio „Šeimos praeitis ir mano dienoraštinė autobiografija", Arlington, Massachusetts, 1992, I d., 1 kn., p. 133–146 (VUB RS, f. 238–295). Šios ir visų toliau spausdinamų J. Gimbuto prisiminimų teksto dalių kalba, išskyrus vieną kitą dalyką, netaisyta.

sioje Alseikų sodyboje. Pirmą kartą apžiūrėjau Vilniaus miestą.

1938 m. vasarą keliavom tuo automobiliu su Maryte, jos mama, mano seseria su sužadėtiniu Aleksu į Žemaitiją – Plungę, Palangą, Nidą. Čia į smėlį įklimpusią mašiną teko ištraukti su pora arklių. [...]

1938 m. buvau laisvesnis, nes nedirbau prie statybų. Mudu su Maryte pakeliavom po Aukštaitijos ežerus, apsilankėm Vilniuje, pėsčiomis apėjome daug kaimų Švenčionių apskrityje. Užmezgus prievartinius santykius su Lenkija, galima buvo gauti vizas. Baidarę ir palapinę nusigabenom traukiniu į Saldutiškį. Iš Saldutiškio baidare keliavom ežerais ir juos jungiančiais upeliais iki Žeimenos upės jau kitapus demarkacinės linijos (Lietuvos siena su okupuotu Vilniaus kraštu). Čia Lenkijos pasienio policija paėmė mano fotoaparatą ir pažadėjo grąžinti Vilniuje. Plaukiant Žeimena žemyn, prakiuro baidarė, užkliuvusi už kokio mieto. Negilu, tai tuoj pat išbridom į krantą, užsilopėm ir plaukėm toliau. Pagalvojau dabar, kaip neatsargiai elgiausi: nemokėdamas plaukti ir neturėdamas gelbėjimosi juostos, plaukiau skersai didelius ir gilius ežerus. Marytė – gera plaukikė, o man beliktų griebtis baidarės irklo... Nerimi pasiekėme Jeruzalimkos apylinkę, kur galėjom paatostogauti buvusiame Alseikų ūkelyje, tada pas Krutulius. [...]

Liepos 23 d. leidomės kiton kelionėn: traukiniu iš Vilniaus į Švenčionis ir pėsčiomis po lietuviškus kaimus. Fotoaparatą atgavau, fotografavau būdingus kaimo pastatus. Tas nuotraukas vėliau panaudojau Vokietijoje. [...]

Su kuprinėmis ant pečių ir žemėlapiu rankoje pasileidom smėlėtais vieškeliais į šiaurę. Sustojom Ančinų kaime prie Ilgio ežerėlio. Pasiklausėm lietuviškų mergaitiškų dainų ir 12-os stygų cimbolų. Čia moterys kerta rugius ar vasarojų su riestais pjautuvais ir čia pat suriša. Valtele aplankėm Aidukų kaimą. Dailidės Gaidamavičiaus seklyčioje kabo Vytauto Didžiojo portretas, o jo patefonas groja Lietuvos kariūnų įdainuotas kariškas dainas. Tuose kaimuose mudu buvom pirmieji svečiai iš „Nepriklausomos", kaip jie sako. Ceikinių bažnytkaimyje aplankėm kun. Varanavičių, kilusį iš Žemaitijos. Jo klebonijoje ant sienos – Lietuvos Vytis. Jis čia blaivybės apaštalas, gerokai sumažinęs samagono apyvartą. Toliau ėjom pro Akmeniškių, Rubelnykų kaimus ir Paringio bažnytkaimį (su lietuvišku kooperatyvu). Daugėliškio miestelyje fotografavau gražiausią mano matytą medinę bažnyčią su drožiniais. Tame miestuke buvo pieninė ir iškaba „Gerovė", kur dirbo apie 20 žmonių.

Kalbėjo mums žmonės, kad visi buvo verčiami aukoti pinigų ir metalų bei gumos atliekų Lenkijos ginklų fondui. Nenujautė jie tada, kad po pusantro mėnesio visa Lenkija bus kariškai sutriuškinta. Dar stabtelėjom Kalvasėlio sodžiuje, užkopėm į Užušilio (Budos) kalvą, iš kurios matoma 17 ežerų ir Nepriklausoma Lietuva. Iš Igna-

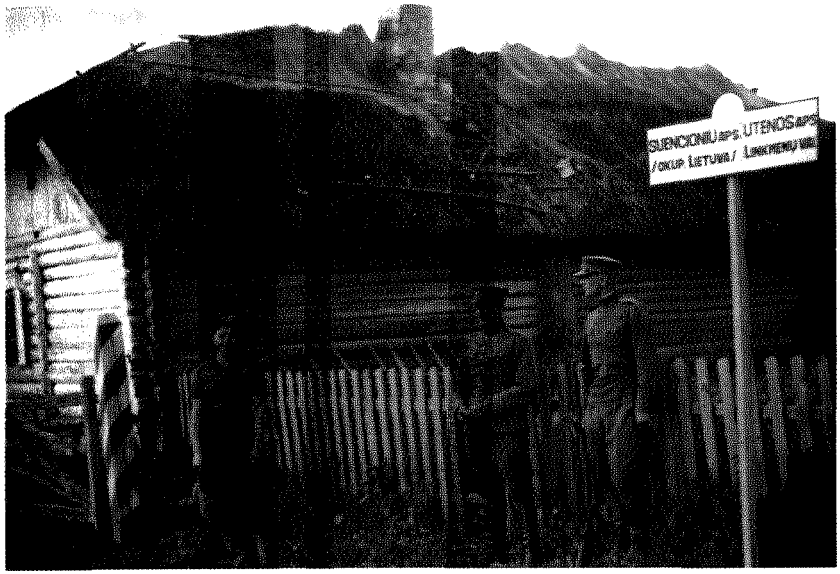

Marija Alseikaitė Švenčionių apylinkėse renka etnografinę medžiagą, Apie 1938 m.

linos grįžom į Vilnių traukiniu. Per tas tris dienas suvaikščiojom neskubėdami apie 80 km. Tai buvo mano pirmasis susipažinimas iš arčiau su Lietuvos kaimais, nes anksčiau nei Žemaitijoje, nei kitur panašių žygių nebuvau atlikęs.

Iš Vilniaus nuskridom „Lot" keleiviniu lėktuvu į Varšuvą, kur Marytės brolis Vytautas tarnavo Lietuvos pasiuntinybėje. Tris dienas pasižvalgę grįžom į Vilnių traukiniu, o iš ten į Kauną vėl „Lot" lėktuvu – tik pakilo tuoj ir nutūpė Kaune. [...] Tą vasarą dar skridom su Maryte mažiuku Lietuvos keleiviniu lėktuvu „Darius" iš Kauno į Paežerį.

Tą pačią 1939 m. vasarą pasivažinėjom ir Alseikų automobiliu dviese su Maryte: į Paežerį pas mano tetą ir dėdę Šimkevičius, į Anykščius drauge su jos ir mano motinomis. Geras buvo studentiškas gyvenimas, kai nerūpėjo nei pragyvenimo, nei kitokie reikalai. Turiu nuotrauką: ant Puntuko sėdi mano sužadėtinė ir mudviejų motinos.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą pusė Puntuko buvo žemėje, o dabar jau beveik visas išlindęs, nes žemę nukasė. Dar nebuvo Br. Pundziaus skulptūrinio Dariaus ir Girėno bareljefo. [...]

Birželio 6 d. nusipirkom naują baidarę ir mudu su Maryte pasileidom į kelionę vėl aukštaičių ežerais po Vilniaus kraštą. [...] Galiu čia atkurti įdomesnius mudviejų maršruto momentus.

Iš Kauno į Molėtus nuvažiavom autobusu birželio 9, su baidare ant stogo. Žemėlapyje įsižiūrėjom tokį kelią baidarei: Molėtai, Pastovėlio, Sasarčių, Baltųjų Lakajų ežerai, Rašelės upelis, Rašių ežeras, atgal pro Pertenį į Juodųjų Lakajų ežerą, Kertuojos upė, Kertuojų ežeras, Išnaros upė, Išnarų, Vašako, Geloto ir Galonų ežerų virtinė; tada sausuma į Ilgio, Žviernos ežerus, Glyčios upelis, Baluošo, Asvejos ežerai, Dubingiai, Dubingių ežeras, Dubingės upelis ir pagaliau Pabradės miestelis prie Žeimenos upės. [...] Šįsyk nereikėjo niekam atiduoti savo fotoaparato. Sustojom etnografiškai įdo-

miuose kaimuose: Juodiškis, Rudasa, Parašiai, Vaikštėnai (27 sodybos), Inturkės bažnytkaimis. Čia klebonas, senas knygnešys kun. Šlamas, aprodė mums itin vertingą medinę bažnytėlę. Laputėnų kaime susiderėjom su ūkininku Ilgiu (tokia jo pavardė) pavežti mus su baidare 6 km į Ilgio ežerą. Pakeliui – nauji vienkiemiai, papuošti medžio pjaustiniais. Kolokasų kaime matėm naują mūrinę pradžios mokyklą. Stovyklavietei susiradom pušynėlį prie Orliškio kaimo. Birželio 15-tą pamatėm ir išgirdom sovietinius lėktuvus. Nutraukėm kelionę [...] Pabradės miestelyje ir parskubėjome namo į Kauną. [...] Iš tos kelionės parsivežiau nemažai nuotraukų savajam etnografinės statybos rinkiniui.

VILNIUS

[...] Sausio 26 d. Marytė išvažiavo į Vilnių ten gyventi, studijuoti. Kitą dieną aš vėl Vilniuje. Iš Panerių šliaužiam į Vilnių. Neradom gerų kalnelių, bet pažinom apylinkę.

Sausio 28 d. Dar paslidinėjom Sapiegos grioviuose prie Antakalnio. Pietavom slidininkų namuose. Sninga. Eglutės lyg balti grybai. Marytė išvedžiojo mane po tamsius universiteto koridorius. Dar taip neseniai buvom čia, lenkiškame Stepono Batoro universitete, kaip svetimšaliai svečiai. [...]

Rugpjūčio 3–5 d. automobiliu nuvykome į Palangą su Maryte, Vytautu ir jų mama. [...]

Tą vasarą, dirbdamas ir gyvendamas Turniškėse, dažnai nueidavau į Jeruzalimką pas Krutulius, kur paatostogavo ir Marytė.

MANO SUŽADĖTINĖ MARYTĖ*

Jurgis Gimbutas

Mano dienoraštyje ir mano laiškuose Marytei Alseikaitei gana daug prirašyta apie mudviejų draugystę 1937–1940 m. dar Nepriklausomoje Lietuvoje. [...] Jai tada buvo 16–19 metų, o man trejais metais daugiau. Amerikoje sakytų *kids* [vaikai]. Tad čia surašysiu tokias ištraukas, kurios galbūt charakterizuoja tuos jaunuolius ir šiek tiek jų gyventą aplinką. Manieji laiškai liko Kaune, išvažiuojant 1944-aisiais. Mano laiškus jai išsaugojo jos motina ir atidavė po daugelio metų, kai Marija lankėsi Lietuvoje. Josios laiškų man niekas neišsaugojo**, tik vieną kitą radau savo dienoraštyje, kai atgavau jį maždaug prieš penkiolika metų. O gal Marija turi kai ką Topangoje, nes manuosius laiškus jinai atsiuntė man iš Topangos (Kalifornijoje) į Arlingtoną neseniai.

Susidomėjau ta aušroke [„Aušros" gimnazijos gimnaziste] 1937 m. pavasarį. Jinai buvo VII klasėje kartu su mano seserim Aldona, tada vadinta Liale. Marytė turėjo patrauklias duobutes skruostuose. Gyveno gražiame bute Kauno miesto centre, A. Mickevičiaus g. 11a, greta Karininkų ramovės. Jos motina buvo akių gydytoja Veronika Janulaitytė-Alseikienė, našlė. Tėvas – gydytojas Danielius Alseika gyveno Vilniuje, jis mirė prieš metus. Veronikos sesuo dantų gydytoja Julija Biliūnienė-Matjošaitienė turėjo namus K. Donelaičio gatvėje, netoliese. Buvo dar penki broliai Janulaičiai, visi kilę iš Malavėnų kaimo prie Šiaulių: VDU profesorius Augustinas, kanauninkas Pranciškus, kitas kunigas ir du ūkininkai. Solidi

* Čia skelbiamas kupiūruotas (išimtos tos dalys, kurios nesusijusios su M. Alseikaite-Gimbutiene) tekstas iš Jurgio Gimbuto rankraščio „Šeimos praeitis ir dienoraštinė autobiografija", Arlington, Massachusetts, 1992; I d., 1 kn., p. 147–169 (VUB RS, f. 238–295). Laužtiniuose skliaustuose pateikiamos paties J. Gimbuto vėliau į tekstą įterptos pastabos (su inicialais *J. G.*), taip pat šios knygos sudarytojų patikslinimai.

** 1937–1942 m. laiškus Jurgiui Gimbutui išsaugojo Marijos Alseikaitės mama Veronika Alseikienė ir, Marijai viešint Lietuvoje, atidavė jai. M. Gimbutienė 1978 m. perdavė juos (75 laiškus) Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriui. Dalis jų skelbiama šioje knygoje.

lietuviška šeima. Mudviejų su Maryte susirašinėjimas užsimezgė 1937 m. vasarą, kai dirbau studentu praktikantu Žemaičių plento statyboje prie Ariogalos.

Liepos 19 d., Leščiai: *Maryte! Tavo laiškas mane labai nudžiugino. Aišku, kad daug įdomiau tau keliauti baidare, važinėti į Palangą, gerų draugių susilaukti ir t. t., nekaip man čia džiunglėse vaikštinėti. Aš grįžau iš Paryžiaus 6. VII ir jau 9. VII buvau čia, tarp Babtų ir Ariogalos. [...] Tarpais prisėdu parugėj paskaityti. Ką tik perskaičiau Pearl S. Buck „Gerąją žemę" (vertimą). Atsimenu, kad Tu tą knygą minėjai ir ketinai skaityti anglų kalba. Man labai patiko: ir tas kinų gyvenimas, ir papročiai įdomūs, nežinomi, ir yra įdomių psichologinių momentų bei gyvenimiškų tipų [...]. Turiu prisipažinti, kad nors Tau tik dabar terašau, bet prisimindavau kasdien.*

Rugpjūčio 3 d., Leščiai: *Maryte!* [Atpasakojau komunistų sukeltą streiką statyboje – *J. G.*] *Gavau iš p. Šimkaus* [Algio tėvo, kompozitoriaus – *J. G.*] *įdomią knygą: Franco Werfelio* [Franco Verfelio] *„Verdi (Roman der Oper)". Werfel – žinomas austrų psichologas, „Abiturientų dienos" autorius. Sekmadienį gavau ir paskambinti pianinu. Po trijų mėnesių pertraukos ėjosi sunkokai, bet labai maloniai skambėjo net ir pratimai. Man daug džiaugsmo ir pasididžiavimo suteikia laikraščių straipsniai apie lietuvių dalyvavimą tarptautiniuose kongresuose ir rungtynėse. [...]*

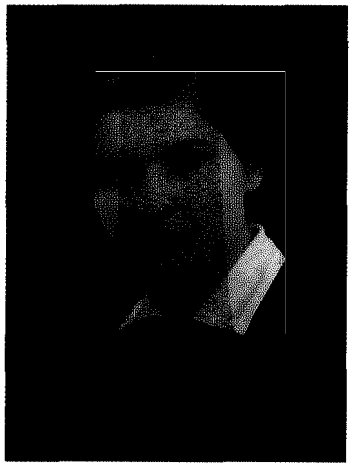

Marija Alseikaitė paskutiniaisiais „Aušros" mergaičių gimnazijos mokslo metais, 1938 m. balandis.

Jau anksčiau temsta. Rašau prie žvakės. Sodelyje puikiai kvepia daugybė žydinčių gėlių, o tolumoje girdėti įvairūs kaimo garsai – dainelės, paukščiai ar kažkokie gyvulėliai, kažkur pamiškėj – piemens ragelis. Nuėjau iš arčiau pasižiūrėti to ragelio – ir pamačiau, kad jis pirktinis, geležinis. Tikėjaus rasti originalų, rankų darbo. Iš viso – tos ramios vasaros naktys, vakarų pašvaistės sukelia ne tiek ramybės pojūtį, kiek ilgesį, troškimą kažko miela, gražaus. Laukiu Tavo žodžių. Jurgis.

Rugpjūčio 8 d., Leščiai, į Palangą: *M.! mane nudžiugino Tavo spartumas: antradienį išsiunčiau laišką, o jau ketvirtadienį gavau Tavąjį. Bet aš negaliu pažadėti Tau taip tvarkingai atrašyti [...]. Nuo ryto ėjau su šeimininke ir visu būriu vaikučių grybauti. Buvo vėloka, tai jau kiti nugrybavę*

– radom tik porą tuzinų baravykų. Buvo gražu žiūrėti, kaip motina, pamačiusi baravyką, šaukia jauniausiąjį ketverių metų sūnų ir maždaug nurodo, kur esama grybo. Berniūkštis puola rausti samanas ir, radęs grybuką, džiūgauja – ir aš radau, ir aš radau! Džiaugiuosi, kad galėjau praleisti dieną laukuose, miške, tarp javų – pats sau vienas. Taip smagu saulėtoj gamtoj, visur ramu, jauti šventadienio poilsio nuotaiką [...]. Neseniai radau Giovannio Papinio [Džovanio Papinio] *tokią mintį:* Meilės stoka keičia spalvas ir užtemdo viską, kas pasaulyje atrodo turtingiausia ir linksmiausia. *Tiesa! [...] Premijuotame romane „Broliai Domeikos" meilės nėra. Vaižganto „Pragiedruliuose" taip pat vaizduojamas lietuvio žemdirbio pasaulis, bet ir meilės yra. Rašai, kad „Panas"* [Knuto Hamsuno romanas] *tuo atžvilgiu įdomus. Turiu lietuvišką vertimą, bet dar neskaičiau. [...] Būk sveika, linksma. Jurgis.*

Rugpjūčio 30 d., Daukšų vienkiemis, į Kauną: *Maryte! Tavo paskutinį laišką iš Palangos gavau jau prieš 10 dienų, tik kažkodėl neatrašiau. Vakar buvau Kaune. Šeštadienį iš vakaro skambinau Tau ir sužinojau, kad esi Pažaislyje. [...] Nemoku rašyti laiškų. Per daug protavimo, per maža natūralumo – lyg koks rašomasis darbas gimnazijoje. Iš viso aš neturiu jokių oratoriškų gabumų ir nuolat atidėlioju bet kokį rašymą – kalbėjimą raštu. 7. IX baigsiu praktiką ir grįšiu namo. Eisim į „Lohengryną," „Tanhauzerį"! [...] Pats rašyti tingiu, bet gauti laiškus labai mėgstu. Jurgis.*

Spalio 4 d. Kaune pasiunčiau Marytei trumputį laiškelį ant savo studentiškos vizitinės kortelės per Aldoną gimnazijon, į VIII klasę: *Mariuk! Labai džiaugiuos, kad Tu norėtum su manim eiti į operą ryt, bet, deja, šį kartą turiu nuo to atsisakyti. Mat užklupo mane didelė „rugiapjūtė". Šeštadienį ar sekmadienį – mielai. Jurgis. 4. X. 1937.*

Gruodžio 5 d. Kaune mudu pasisamdėm vežiką su rogėm. Sniegas, žvaigždėtas vakaras – pasivažinėsim aplink Ąžuolyną, į Mickevičiaus slėnį. Tą rudenį ir žiemą dažnai susitikdavom, o šį vakarą – meilės prisipažinimas, pirmasis pasibučiavimas. Bet dar ne sužadėtuvės. (Lygiai po 50 metų Marija lankėsi Kembridže [Cambrige; Harvardo universitetas prie Bostono] ir paviešėjo pas mane Arlingtone. Aš jau gyvenau vienas. Priminiau jai *auksinę sukaktį* nuo anos gruodžio 5-tos, nes tą dieną kaip tik buvo gruodžio 5-ta Arlingtone. Patiko, džiaugėsi, kad priminiau.)

1938 METAI

Sausio 18 d. man 20 metų. Vakare rašau jai laišką iš namų A. Fredoje čia pat į Kauną: *Mano mieloji Marute! Rašau, kad Tu mane maloniai prisiminei šiandien. Tavo dovana man liks mielas prisiminimas daugelio džiaugsmingų valandėlių, drauge – netikėtas siurprizas [...]. Noriu, kad laikas bėgtų, bėgtų. Dabar man gyvenimas gana pui-*

kus, bet ateitis – dar puikesnė, viliojanti, paslaptinga. Praleidau šią dieną kaip ir kiekvieną kitą – prie darbo. Anksti išėjęs, tik 10 val. vakaro tegrįžau namo – visą laiką fakultete, pietums mieste. Ir tik Tu viena, išskyrus mano namiškius, mane sveikini. Labai, labai ačiū! [...] Tu, žiūrėdama į klaviatūrą, tyliai, švelniai atsakei: „T i k T u v i e n a s"... Tavo Jurgis.

Balandžio 17 d., Velykų rytas Paežeryje. Į Kauną: *Mano mylimoji Marute! Nuvažiavau vakar dviračiu į pajūrį – ir mano nujautimas neapgavo: Tavo laišką radau pašte. Aš netikėjau, kad m a n gali būti skiriamas toks mielas, atviras laiškas. Nejaugi aš to vertas? [...] Ir dar gėlė prie parašo. [...] Turiu prisipažinti, kad šį sykį nesu visai patenkintas: ir per daug vienas esu, ir per daug žmonių aplink, o nėra žmogaus! [...] Jau skaitau „Karo ir taikos" II tomą. Jaukios šeimyninės scenos (tik jų mažoka), daug paprastų atidengimų, žodžiu, tikras gyvenimas. [...] Aš laukiu šiltų pavasario dienų gegužės mėnesį.*

Tada aš noriu tau kažką svarbaus pasakyti. Ta diena turės būti graži, saulėta, o gamta žaliuos ir žydės. Jau beliko šešios dienos – ir aš vėl būsiu Kaune, su Tavim. [...] Bučiuoju stipriai. Tavo Jurgis.

Balandžio 21 d., ketvirtadienis Paežeryje, į Kauną: *Mano mieloji Marute! [...] Šiandien, ketvirtadienį, gavau, kaip tikėjaus, Tavo mielą laišką. [...] Sako, gyvenimas aštrus, ir deja, kaip tik užgavo mane: kad ir koks didelis būtų*

Jurgiui – Marutė. Kaunas, 1938 05 29.

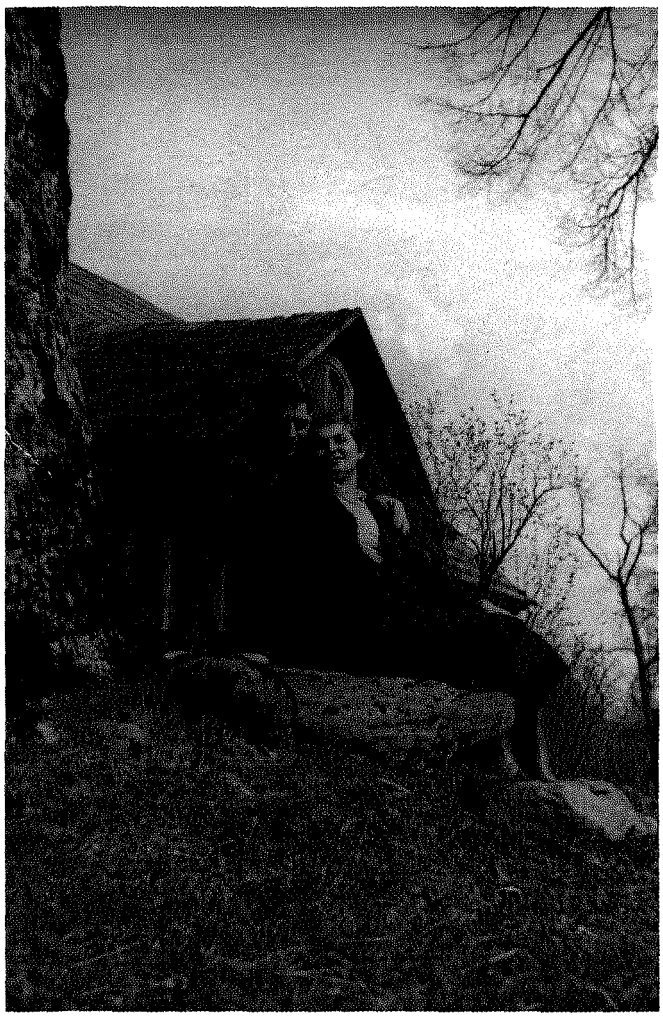

Marija Alseikaitė su Jurgiu Gimbutu, 1937 m.

noras ir ilgesys, negalėsiu grįžti į Kauną šeštadienį. [...] Netrukus čia viską baigsiu ir grįšiu namo gal pirmadienį. [...] Juk tu žinai gerai, Marute, kad taip myliu ir branginu Tave ne tik dėl Tavo puikios išorės, bet ypač dėl Tavo taurios širdies, atviro būdo, drąsaus charakterio, šviesaus proto, gilaus ir išmintingo žvilgsnio į gyvenimą, nuoširdaus lietuviškumo. Bučiuoju Tave saldžiai saldžiai. Tavo Jurgis.

Gegužės 29–30 d., naktis. Jiesės šlaituose – mano sužieduotuvės. Lakštutės liudininkės. Tik pusantros eilutės dienoraštyje.

Birželio mėnesį Marytė baigė „Aušros" gimnaziją ir įstojo į VDU Humanitarinį fakultetą. Būsimoji specialybė dar neparinkta, susitikome tautinėje skautų stovykloje A. Panemunėje. Turiu nuotrauką, kur ji su drauge plauna puodus Nemune.

Kiek leido mano, praktikanto, tarnyba „Maisto" fabrike, pakeliavom drauge. Buvom Palangoje, čia ji ilgiau atostogavo, Nidoje, Juodkrantėje. [...] Susirašinėjom, kai ji buvo Palangoje, o vėliau – kai aš buvau Paežeryje.

1938. VIII. 3 iš Kauno į Palangą. *Mylimoji Marute! Taip džiaugiuos, kad ir vakar, ir šiandien gaunu iš Tavęs gromatėlę. [...] Jūsų kelionė Nemunu turėjo būti puiki. Šiandien kalbėjau su Tavo mama telefonu ir pranešiau jai, kaip Tau sekasi. Labai džiaugiuos, kad pagaliau radai savo tikrą kelią studijoms. Aš taip nenorėjau, kad pasirinktum mediciną. Vis tektų skubėti, pavargti [...]. Medikų per daug atsakingas ir nervingas dar-*

bas, vis su invalidais – nusikamuotum, mano brangioji, susentum ne laiku. Negera Tau, jaunai, sakyti: ...viską sugebėčiau mokytis – vidutiniškai, nepasižymėdama. *Tai ne tavo balsas! Vyk jį šalin! Mes jauni ir stiprūs, ir viskas mums galima ir įveikiama, ir būtinai g e r i a u negu kitiems! Nereikia Tau nė aiškinti, kad pasisekimo paslaptis yra pasitikėjimas savimi. Visos aplinkybės ir Tavo būdas sako, kad Tau viskas pasiekiama. [...] Puiki Putino mintis:* sykį pasiryžęs tu turi ne spėlioti, kas bus, bet dirbti, kad būtų taip, kaip nori. *Linkiu tau iš visos širdies pasisekimo pasirinktame kelyje ir – v i s a d b ū s i u s u T a v i m i!*

Iš mano 1938. VIII. 8 laiško Marytei į Palangą: *Gerai, kad vilniečiai (turbūt ekskursija) aplankė Lietuvos pajūrį. Manau, kad daugelis jų pirmą kartą buvo Palangoje. Turbūt patiko? Tiesa, nors ir humanitarė būsi, man lotyniškai nerašyk: turėjau storas knygas vartyti, kol išsiaiškinau tą* fama est [*lot.* gandas yra] *Mat aš prastas žemaitis ir lotyniškai nemoku. Vakar nuvežiau abi mamas į Birštoną. Aptarėm ir Palangos reikalą. Atrodo, kad penktadienį važiuojam. [...] Atsivešiu teniso raketę, Tolstojų, Tavo laiškus – ir būsim iki ankstaus antradienio ryto. Įdomu, kad mūsų mamos susibičiuliavo – bučiuojasi, kalbasi apie viską. Tavoji pas mus pietavo ir mano kambary prie Tavo fotografijos ant rašomojo stalo albumus žiūrinėjo.*

Rugsėjo 4 d. rašiau Paežeryje jai į Kauną: *Dar gyvenu knygos „Meilės disciplina" įspūdžiais. Tat rimta knyga. Pa-*

Marija Birutė Alseikaitė – Vytauto Didžiojo universiteto pirmo kurso studentė. Kaunas, 1938 m.

brėžiama, kad dažnai patiriamas kūniško pasitenkinimo malonumas darosi vis mažesnis; žinoma, daug moralizuojama, bet tat jau nusistatymo dalykas. Įžangoje parašyta: Mano troškimas išsipildys, jei viena kita susižadėjusių pora, palenkusi ant šių puslapių savo suglaustas galvas, galės įžvelgti gerbiamos meilės šventas pareigas ir patvarius atpildus. *Man tikrai būtų įdomu pakalbėti laiškais su tavim meilės ir įvairių jos pasireiškimų temomis, nes apie tai kalbėtis gal dar nedrįsčiau. Šį vakarą, prieblandoje, kalbėjausi su vaikų mokytoju filosofijos temomis. Jis mane gerokai apšvietė Aristotelio, Kanto, Spinozos ir kt. klausimais. Minėtasis vaikų mokytojas – tai vyresnio amžiaus studentas, mokytojas Lanskoronskis, pasamdytas mokyti Šimkevičių vaikus namie. [...]*

Po kelių dienų, rugsėjo 8 d., dar vis viešėdamas Paežeryje, laiško pabaigoje rašiau Marytei: *Užtikau labai paprastą jaunatvės nerimo nusakymą: Kam tiek triukšmo? Kam tos pastangos, tas karščiavimasis, tie neramumai, ta mizerija? Juk čia visai paprastas dalykas: tik reikia, kad kiekvienas Jonukas rastų savo Onytę (Schopenhaueris* [Šopenhaueris]*). Rašyk man neatidėliodama jau į Fredą, kad pirmadienį vakare grįžęs rasčiau Tavo meilią gromatėlę.*

Paskutinis tų metų laiškas Marytei rašytas Kaune lapkričio 22 d. Čia tik kelios ištraukos iš keturių puslapių svajonių ir pamąstymų: *Tiesa, k a r t a i s aš jaučiu daug trūkumų. Norisi pabendrauti su žmonėmis, kuriuos pažįsti iš vaikystės, sekei jų išėjimą į žmones, norisi pasidalyti jų patirtais įspūdžiais. Turiu du nepamainomus draugus, vienas kito neatstojančius – Algį* [Šimkų] *ir Tutkį* [Damijonaitį]. *Bet pastaruoju laiku, kai aš nebeskiriu jiems nė kiek laisvalaikio, o darbas jau nebe bendras, jaučiu, kad pradedam tolti. [...] Iki šiol gražiausias savo gyvenimo akimirkas pergyvenau su Tavimi. Niekad neišdils ir nepasens visa virtinė šios vasaros išgyventų sapnų lyg pasakoje: ta lakštingalų naktis prie Jiesios [...]; beribės dausos Nidos kopose, saulėlydis Raganų kalne; atsimeni, kaip džiaugsmingai žygiavom Juodkrantės pušyne, dainavom, briedžių susitikom? Dar mėnesiena, žvaigždynai Palangoje. Ir dar daug kitų saulėtų dienų.*

Įrašiau dienoraštin sausio 31 d., antradienį, 14 val.:

Daug svarbiau laimėti dvasinį atsidavimą (atvirumą, pasitikėjimą) meilėje negu kūnišką ir išorinio gyvenimo bendravimą. Tik tada būsiu tikras, kad esu tikrai mylimas, kai įsitikinsiu gyvenąs bendrą vidinį gyvenimą su ja. Ir tat turi įvykti prieš vestuves – vienintelė garantija, kad visad būsim laimingi.

Marutė staiga ėmė dideliais šuoliais bręsti, formuoti savo būdą ir pažiūras, pervertinti savo nusistatymus. Atrodo, kad ir mudviejų meilė turi iš naujo rasti vietą jos širdyje ir prote. Man kartais atrodo, kad ji mane pralenkia, ir aš nebevertas jos. Tik jos atvirumas gali sugrąžinti mano pasitikėjimą savim. Paskutinį mėnesį mūsų santykiai lyg ir įsipainiojo į formą, išorinį bendravimą. Aš buvau lyg nesavas, kažką klaikaus nujausdamas.

Pagaliau šeštadienio vakarą kažkaip pataikiau nusakyti jai savo būklę ir savo nujautimus. Atrodo, kad ir ji panašiai jautėsi, tik dar konkrečiai nesuvokė. [...] Ji verkė vien dėl minties, kad mūsų meilės pagrindas pajudėjo – ir ar ištesės? (Taip spėjau jos mintį.) Užvakar praleidom visą dieną Kertupy. Rogutėmis važinėdami, vėl išsikalbėjome dėl mūsų krizės. Ji prisipažino, kad pastaruoju laiku pajutusi ypatingą norą studijuoti, laikyti egzaminus ir ėmusi abejoti, kad meilė ir šeima gali paglemžti jos

savarankiškumą, trukdyti dirbti, kurti humanitarinių mokslų srityje. [...] Vakare staiga pasigirdo telefono skambutis. Tai ji! – dingtelėjo. Ir tikrai, girdžiu susijaudinusį balsą: *Aš kvaišė... Aš tave baisiai myliu!* – ir daugiau nieko, ragelis padėtas. Tam kartui lyg ir aprimau, nudžiugau, bet vėliau įsitikinau, kad to negana. Ji buvo tą vakarą susijaudinusi, pavargusi ir galėjo taip prasiveržti, pati netverdama iš nerimo, ilgesio ir nesuprantamumo. [...] Jei imčiau klausinėti, gaučiau priverstinį atsakymą, greičiausiai teigiamą, bet tat manęs neįtikintų. Ji pati turi atspėti mano abejones ir jas išblaškyti. O, kad ji žinotų, kaip aš ją myliu ir kaip neatskiriamai susaistytas su ja mano gyvenimas. Jei užeina kokia abejonė – tuoj tuo pasidalyti. Jei užeina jausmo antplūdis meilei pareikšti – neužgniaužti jo, bet vėl ir vėl pasisakyti „myliu"! Gal tuo pat metu antrajam kaip tik to trūksta.

Po pusantro mėnesio vėl panašiai rašiau sau (III. 16): Šiomis dienomis esu susijaudinęs, negaliu susikaupti darbui. Nepablogėjo, bet pakito mano santykiai su Marute. Kodėl? Pernai ji buvo gimnazistė. Mane pirmą pažino, aš buvau jos išrinktasis, o pats, tik vėliau geriau pažinęs, pamilau. [...] Dabar visa gerokai pakitę. Ji atrado savo pašaukimą ir visu atsidėjimu jam dirba – kalbotyra, lituanistika. Jau išlaikė 5 egzaminus, visus labai gerai. Pažino daugiau bendraminčių žmonių, daugiau vyrų, kurie dirba toje pačioje srityje. Turi idealizuojamą profesorių – Antaną Salį. Žodžiu, stovi tikrai ant gero kelio, kaip ir reikia jaunai inteligentei. [...] Pasikeitė, jau ne ta idiliška atvira mergytė, o savarankiška, individuali. O aš likau tas pats: aukščiausiai statau mudviejų meilę, laimingą ateitį, o mano studijos – tik priemonė išeiti į gyvenimą. Neturiu aiškaus pasirinkto kelio – technikos specialybės, nors studijuoju gana gerai, esu gabus. Trokštu sąžiningai dirbti tokį darbą, koks būtų naudingas Lietuvos kultūrai. [...] Kas bus? Ar ji visa grįš man, ar aš prisitaikysiu prie to, kad ji tik dalį savo dėmesio skirs meilei, o kita dalimi bus toli nuo manęs?

Mane nuolat nuodija pavydas, jei tik koks man mažiau pažįstamas vyras domisi Marute ar jai kas nors patinka, nors tame nebūtų nė krislo flirto. Vis kovoju su savim sakydamas sau, kad pažįstamų vis vien reikia turėti, tai geriau gerų, patinkančių negu nepatinkančių. [...] Ji su visais gera, maloni, tuoj *tu* vadina, bet ir man tuoj pasisako, kad tas ar tas jai patinkąs ar nepatinkąs. Tatai mane ir ramina. [...] Vakar Vokietija okupavo Čekiją – be kraujo, bet prievarta. Mane jaudina, kad negaliu skaityti laikraščių. Tokią kultūringą ir turtingą šalį – taip pažeminti!

Kovo 17 d., penktadienis. Po choro repeticijos ėjau su Maryte pasivaikščioti į Vytauto kalną. Snigo. Lempos nušvietė pasakiškai gražius medžius, apsnigusius. Ši vieta mums labai brangi: pernai Naujųjų metų vakarą čia pra-

leidom brangių meilės valandėlių, taip pat žavingame apsnigusių medžių fone. Pasakiau jai, ką manau apie jos ideologinį susiformavimą, pasikeitimą. [...] Ji prisipažino, kad aš teisingai atspėjęs. Man lyg ir palengvėjo, daug linksmesnis ėjau namo negu užvakar iš teatro po „1831 metai" dramos.

Kovo 18 d. Buvome Shakespeare'o [Šekspyro] „Makbete" (Valstybės teatre). Po kelių paveikslų nebegalėjome sekti scenos. Ji jautė ir matė mano nerimą. Ar ji tebemyli mane? Grįžome pas ją į namus ir tyliai susėdome ant sofos, kad mama nepabustų. Ji man nieko neturinti pasakyti... verkia. [...] Grįžtu namo prablaivėjusiomis mintimis. „Jei ji tyli, tai gal ir man tylėti?"

Kovo 19 d. Puikiai pašliaužiojom Panemunėje. Saulė, giedra nuotaika. Jokių abejonių. Po dviejų dienų praradom Klaipėdą, Juodkrantę, Nidą.

Kovo 22 d., trečiadienis. Susitikome prie Žaliojo tilto. Užėjom į mano namus. Parodžiau jai mudviejų būsimųjų Antelkių planą, pasisakiau vieną kitą sumanymą jiems tvarkyti. Jinai lyg ir domėjosi tuo. 44 ha, iš to apie 20 ha miško palei Jūrą.

Balandžio 1 d. Su teta Vanda išvažiavau į Paežerį. [...] Balandžio 3 d. praleidau dieną savuosiuose Antelkiuose. Su entuziazmu tvarkiau sodą, planavau, ką reikės remontuoti. „Kokios gražios apylinkės, toli matyti! Mudu su Marute čia ilsėsimės, džiaugsimės, kursimės!" Per tą savaitę parašiau Marytei tris laiškus į Kauną, gavau du.

Balandžio 2 d. laiškas iš Paežerio: *Vaikų mokytojas išvažiavęs, tai man teko jo kambarys, niekas netrukdo. Šiandien parašiau ilgoką straipsnį apie metalo žaliavos reikšmę ir būklę Lietuvoje ir apie metalo laužo rinkimo organizavimą. [...] Čia kiek neramu dėl per daug artimos vokiečių kaimynystės ir jų neaiškių ketinimų. Vakar išklausiau per radiją Hitlerio kalbą: plūsta anglus, giriasi daug gera padaręs Vokietijai. Atbėgėliai iš Priekulės sako, kad ten vokiečiai nesuprantą, dėl ko lietuviai bėga iš Klaipėdos: juk jie, vokiečiai, po poros mėnesių perkelsią sieną ne tik už Kauno, bet gal ir už Talino. [...] Antelkiuose dar nebuvau. Važiuosiu ryt dviračiu. Užsuksiu ir į paštą, gal rasiu laišką nuo mergelės mylimos. Sapnuose migdysiu Tave. Tavo Jurgis.*

Balandžio 6 d., antras laiškas iš Paežerio: *Maručiuk, mieliausioji! Pagaliau sulaukiau Tavo laiško, ką tik parsivežiau iš Pajūrio. [...] Įdomi problema yra nustatyti žmogaus tipą. [...] Daug kartų parodžiau Tau, jog ypač gėriuos ir branginu Tavo laisvumą ir natūralumą. Bet nesi Tu ir gaiviališkas tipas, kaip kad pamanei. Gerai sakai, kad reikia* glaudžios sintezės, *tik ne iš dirbtinumo ir gaiviališkumo, bet iš žemiškumo ir dvasiškumo. [...] Tu – jauna, ką tik* praregėjusi – *pamatei, kad žmogus yra labai labai sudėtingas. Ir ieškai tikrojo žmogaus tipo – kartais Tave sužavi vienoks, kitą kartą kiek kitoks, bet vis maždaug tos pačios grupės*

žmogus – gamtos vaikas arba kultūros auklėtinis, kitiems suteikiąs gėrybių, pats laisvas, savarankiškas, nuoširdus. O Tave pačią tuo tarpu skirčiau ne kuriam nors tipui, bet pereinamajai stadijai – sąmoningai formuojies į tokį žmogų, kurio kai ką jau galima numatyti, o dar daug kas nebaigta. [...] Dirbtiniais (nebe tikraisiais žmonėmis) laikau tokius, kurie vergauja papročiams, įstatymams, viešajai opinijai, kurie vis pagalvoja „Ką kiti pamanys?", „Ar kas nesupyks?" [...] Kaip gera, kad pagaliau Tau paaiškėjo, kad dabar visad reiktų stengtis mūsų tokius nedidelius nesusipratimėlius bendriau, psichologiškiau aiškinti. *[...] Meilė mus taip glaudžiai jungia, tai kitaip ir negali būti!*

Balandžio 7 d. Vėl rašau Marytei iš Paežerio: *Šiandien gavau tavo antrąjį laišką – tokį šiltą, natūralų, lauktą ir išsiilgtą. [...] Šiandien dar pavasariškiau lauke, o tam atitaria ir augąs ilgesys širdyje, mano brangioji. [...] Jau daug išmokau iš vadovėlio apie automobilį. Matysi, kad mudu puikiai suvaldysim automobilio kaprizus. Baigiau skaityti ir Gogolį. Tai puikiausias satyros ir realizmo šedevras – pati įsitikinsi. [...]*

P. S. Radijo neklausau, laikraščių neskaitau – noriu pasiilsėti nuo politikos.

Balandžio 11 d. įrašas mano dienoraštyje, sugrįžus iš 10 dienų atostogų Paežeryje ir Antelkiuose: Vos parvažiavus namo, vakare ji skambina. Einam pasivaikščioti. Kaip džiaugsmingai sutinka ji mane! Taip laukė... Iki nakties džiaugiamės ir šnekamės, ir myluojamės, ir diskutuojam apie perskaitytas knygas ir politiką. Taip džiaugsmingai steigtą Patriotinį frontą – visų vieningą organizaciją. Tautininkai trukdo. Sako, užteks Šaulių sąjungos. Bet visuomenės nuotaikos ir pasiryžimo niekas nepasiglemš!

Balandžio 17 d. Jau prasidėjo paskaitos. Visą savaitę beveik nieko nedirbau, nes vis susitikdavau su Marute ar ją lankydavau. [...] O su draugais nebesusieinu ir jų nepasigendu. Šįvakar pasivaikščiojau. Ji džiaugsmingai pasakojo planus šios vasaros kelionei į Lenkiją automobiliu. (Keliavom, bet ne automobiliu, o lėktuvu ir traukiniu iš Vilniaus į Varšuvą, niekur kitur. Krokuvos taip ir neaplankėm.)

Gegužės 19 d. rašiau jai Kaune: *Brangiausias mudviejų meilės prisiminimas yra ta valandėlė, kai Tu, pasijutusi nesuprasta savo mamos, man verkdama guodeisi, vadinai mane tikru ir vieninteliu draugu, aprimai, net pradžiugai. [...] Mūsų sužadėtuvių žiedą dėvėsiu tikras, įsitikinęs laiminga ateitimi ir ramia sąžine. Spaudžiu Tave prie krūtinės, bučiuoju stipriai ir linksmai. Tavo Jurgis.*

Rugpjūčio 27 d. rašiau iš Mišučių dvaro, viešėdamas pas Mongirdus (prie Kretingos): *Kur Tu dingai, mažyte? O čia taip gražu, gera – ir Tu turi čia būti! [...] Jau vėl svajoju apie Kauną – su Tavim. Paskambink man tą Chopino* [Šopeno] *noktiurną, kur tercės pianissimo, mėnesieną, net ir gedulingą maršą – prisiminsi. Paskaitysim Heinę. Ke-*

lionių tuo tarpu nebenoriu, nebent mažų ekskursijų. Parašyk į Paežerį iki šeštadienio.

Rugsėjo 8 d. mano laiškas iš Paežerio: *Tu moki taip parašyti, lyg pati voke pas mane atskrendi, dvelki tyra, stipria meile. Gerai darai, kad nepersiimi bjaurių žmonių darbais – karu.*

Rugsėjo 15 d.: *M. M. M.!!! Paskaičiau Tavo kortelėse nuomones apie skaitytas knygas. Tu puikiai trumpai sutrauki didelius įspūdžius! Ypač „Motina", „Kotryna", „Vienaaukštė Amerika".*

Įrašai dienoraštyje: Rugsėjo 19 d. Marytė dirbo su manim nuotraukas iš mūsų kelionių. Liko nakvoti – pirmą kartą mūsų namuose.

Rugsėjo 20 d. su M. skaičiau jos dienoraštį. Ji taip trumpai ir aiškiai rašo kaip tik tą, kas visad bus įdomu. Svarbiausia – apie nuolatinį susirūpinimą auklėtis, kultūrėti ir dirbti Lietuvos kultūrai. Mudviejų meilė užima daug vietos kiekvienoje mintyje. Ji taip myli mane, o aš vis kartais paabejoju, ar kartais kas nors vertingesnis už mane neužkariaus jos širdutės.

Rugsėjo 24 d., sekmadienis. Su Marute vaikščiojom Aukštuosiuose Šančiuose, stebėjom naujus, švarius kvartalus ir naują gimnaziją. Aplankėm jos pusseserę p. Dočkienę jos sūnaus gimimo dienos proga. Ji, vargšė, vyro apleista gyvena viena su sūnum Justu gimnazistu. Marutė nusprendė studijuoti pagrindiniu dalyku etniką (etnologiją), o šalutiniu – lituanistiką (kalbą ir literatūrą). Jinai labai entuziastiškai, su didele meile studijuoja.

Rugsėjo 25 d. Ji atėjo pas mane. Rinkom obuolius mūsų sode, skaitėm „Naujoje Romuvoje" Čechovo novelę „Dvikova", o vakar skaitėm puikų J. Keliuočio straipsnį apie jaunimą, tvarkėm vasaros nuotraukas. Pakeliui į jos namus piktinomės „Lietuvos cukraus" bendrovės valdyba – valdininkais, kad išnaudojami ūkininkai, o didelis pelnas tenka ir taip jau turtingiems ponams direktoriams.

Rugsėjo 29 d. Po pavykusių egzaminų universitete, jos ir mano, matėm prancūzišką kino filmą „Mirštanti gulbė". Egzaminams besirengdami, tvarkėm knygas ateičiai. Ji davė įrišti daug savo knygų. Parašė prisiminimus iš gimnazijos, iškritikavo blogus mokytojus. Tai jau nebe pirmas jos straipsnis. Įspūdžiai iš mudviejų kelionės po Vilniaus kraštą buvo išspausdinti „Lietuvos žiniose" ir sulaukė atgarsio su pagyrimais. Ji rašo nuoširdžiai ir gražia forma.

Rugsėjo 30 d. Ji atėjo temstant. Sėdėjome po šlamančiu medžiu. Buvo labai gera.

Spalio 8 d., sekmadienis. Šįryt Šimkus nugirdęs per radiją iš Anglijos, kad derybos Maskvoje su Lietuva nesklandžios. Ryt jau devinta spalio – pažadėtoji „siurprizo" diena. Kas bus? Buvau *five-o-clocke* pas Marutę – gi-

minės, vienas kitas svečias.* Ji, kaip paprastai, nekreipia dėmesio į mergaitiškai tvarkingą, kiek papuoštą išorę: suknelė su dėmėm, laikrodukas nesiderina su apyranke. O jinai žino, kad laukiu iš jos nors minimum noro patikti man. [...] Ir savo elgesiu ji vaikiška, nelaisva: užkabina, kas pakliūva, švaistosi, šokinėja, suprask – aš nesivaržau, man nerūpi taisyklės! [...] Visi nuėjom į teatrą – Danutės Nasvytytės išraiškos šokio koncertas. Puiku! [...] Neestetiškų efektų pilnas „Būgno šokis" sukėlė nuomonių skirtumą su Marute. Man nepatiko to šokio vyriškas charakteris: moteris gražiai, o vyriški elementai – kojų žargstymas – įnešė disharmonijos. Marutė tvirtino, kad tat gražu, nes ji taip jaučianti. [...] Jos autoritetas Meilytė Lukšienė šiuo atveju yra tos pačios nuomonės kaip ir aš.

Spalio 27 d. Parašiau Marytei ilgoką laišką apie mudviejų meilės krizę: *Nejaugi po džiaugsmingiausių pirmosios meilės metų būtume pasmerkti nusivylimui ir išsiskyrimui? Nejaugi?* Peržiūrėjęs jos laiškus man, įrašiau į tą savo laišką porą ištraukų iš jos: *Tu atsiradai, kurs man viską viską atstoji. Tu vienas man esi pasaulyje* [iš 1938. IV. 14 lšk. – *J. G.*]. *Aš visai ramiai priimu tavo komplimentus ir jaučiuos be galo laiminga, nes juos tesakai tik Tu vienas* [iš 1938. IV. 19 lšk. – *J. G.*]. Tai buvo dar gimnazistės, vos 17 metų, proveržiai. Dabar jau kitaip – rašiau jai apie jos pasikeitimą, išsilavinimą, pareigos jausmus tautai, darbui. Mano naivios svajonės *dirbti už abu, o laisvu laiku džiaugsimės drauge* iš tikrųjų buvo egoistiškos. Nesuplanuosi gyvenimo. Žalias, sentimentalus buvau ir aš tada. Rašiau savo laiške jai: *Aš būdavau kartais nusiminęs. Tu norėdavai pataisyti mano nuotaiką išdykavimais pagal savo nuotaiką. O mama, kai aš nuliūsdavau, prisiglausdavo mano galvą prie krūtinės, paglostydavo, pažvelgdavo skaidriai į akis – ir man tuoj linksma, nes pajuntu meilę su dideliu gerumu.* Užbaigiu laišką jos pačios žodžiais, parašytais man kiek anksčiau, rugsėjo pirmąją: *Aš Tau šlykšti būnu momentais, kada many nėra harmonijos tarp vidinio ir išorinio apsireiškimo. Aš tada tik trokšdavau, kad Tu mane intuityviai jaustum, bet aš per daug reikalaudavau. Sakau Tau – aš pasikeisiu. Tu man likai toks pats idealas, toks pats autoritetas, kaip ir anksčiau* – citavau Marytės laišką man, taikydamas tą patį prisipažinimą sau.

* Gyvenant Kaune, kiekvieną savaitę paeiliui, antradieniais, Marijos mamos V. Alseikienės, jos sesers Julijos Biliūnienės-Matjošaitienės ir jų brolio Augustino Janulaičio – Vytauto Didžiojo universiteto profesoriaus – namuose vykdavo vadinamieji *five o'clockai* (penktos valandos arbatos ceremonija). Čia rinkdavosi savi šeimos nariai arba labai artimi draugai pasidalyti politinėmis, mokslinėmis ir kultūrinėmis naujienomis. Susibėgdavo valandai; apsieidavo be didelių vaišių, išgerdavo arbatos, pasikalbėdavo ir išsiskirstydavo. Ši tradicija tęsėsi ir vėliau, jau tarybiniais metais. Tomis retomis progomis, kai iš Amerikos atvažiuodavo Marija, *five o'clockai* vykdavo ne pagal tvarkaraštį ir ne pagal eilę – kiek viešėdavo Marija, kas dieną. Visi trokšdavo su ja susitikti ir pasikalbėti. Meilės Lukšienės žodžiais tariant: „Tai buvo nuostabus bendravimas, puikūs žmonės ir susitikimai, pokalbių temos. Tai buvo pilnatvės laikas."
(Iš K. Jankauskaitės pokalbio su M. Lukšiene ir I. Lukšaite 2003 09 07.)

Marija Alseikaitė
Vilniaus universiteto
studentė, 1940 m.

Lapkričio 2 d. atgavus Vilnių, Marytė siuntė man iš Vilniaus filatelinį voką su Gedimino pilim ir keturių ženklų serija. Voko viršuje išspausdinta: *T i e s a – nemirtinga ir nenugalima, kovoja be ginklo ir laimi!* [...]

Lapkričio 21 d., neradęs jos namie, palikau trumpą laiškelį su patarimu: *Nesiduok per daug išnaudojama korporacijos reikalams – tegul ir kiti palaksto.* Jinai – „Vilnijos" korporantė. [...]

Iš mano dienoraščio 1939. XII. 15: Marutė džiaugsmingai švenčia su savo mokslo draugais persikėlimą į Vilnių. Vakar vakarojo pas lektorių Ambrazevičių, o aš visą valandą laukiau jos gatvėje ir nesulaukiau... Ji *negalėjusi* išeiti anksčiau kaip 11 val., o aš manau, kad nelabai norėjusi. Šįvakar labai netikėtai vietoj paskaitos užtikau ją universitete bepuotaujant su istorikais. Man atėjus, ji vis dėlto tuoj išėjo su manim.

Vakare, benagrinėdami mudviejų nesutarimą, gerokai jaudinomės. Aš jai pavydžiu to linksmo ir natūralaus bendravimo su mokslo draugais ir jos didelio susižavėjimo savo mokslu. Aš to viso neturiu. Mano norai ir svajonės – baigti universitetą ir gyventi su ja, o jai toli gražu manęs nepakanka. Ji net nesistengia man patikti: garsiai barasi, kai prašau tyliau kalbėti, sėdi išskėtusi kojas, nors žino, kad man tat nepatinka, pagaliau, jau neva susitaikius, apibara, apstumdo mane, kad žiūrinėjau kažkokią jos dėžutę.

1939. XII. 31. Ji netikėtai atėjo pas mane į A. Fredą. Naujuosius metus sutikom prie Karo muziejaus. Dar aplankėm naktį Meilytę ir Kazį Lukšas. Ten jauku, o mudviem dar vis kažkas kliūva. Nebuvo linksma.

1940 METAI

Sausio 7 d. Slidinėjam Vilniaus Sapiegos kalnuose už Antakalnio. Ir vėl susipykstam. Šalta, apie –25°C . Vakare – namo į Kauną su Antanu Karuža. Jis rytoj koncertuos Kauno radiofone.

Sausio 18 d. M. aplankė mane Fredoje. Man 22 metai, o jai po 5 dienų sueis 19. Padovanojo man albumą nuotraukoms sudėti. *Aš tikiu, kad meilė paims viršų, ir smulkmenos prisitaikys prie esminių dalykų.* Sausio 26 d. M. išvažiavo į Vilnių gyventi, studijuoti ten iškeltame Humanitariniame fakultete.

Vasario 29 d. M. laiškas man iš Vilniaus – mielas, nuoširdus, labai atviras, bet man sukelia pavydą. Ji *nepaprastai laiminga* Vilniuje, *dienos kaip sapnas... gyvenimas daug turtingesnis... dėkoju Viešpačiui, kad gyvenu.* Jokio ilgesio man, apie važiavimą į Kauną *nė pagalvot nenori.* Tas jos džiaugsmas, – kaip rašiau savo dienoraštyje – dėl jai patinkančio darbo, studijų, dėl ką tik išlaikyto egzamino pas dr. Antaną Salį. Rašė jinai tame laiške man: *Aš nežinau, kaip tat įvyko ir kaip aš išdrįsau – parašiau ant mažo lapuko padėkos laiškiuką profesoriui Saliui ir padaviau. Padėkojau labai nuoširdžiai už tai, kad man jis plačiau pravėrė akis į lituanistiką. Man įdomu, ar jis nors kiek reaguos [...]. Labai daug svajojau ir galvojau. Dirbk ir būk laimingas! Aš vis labiau ir labiau aprimstu, nes ir blogiausiu atveju rasiu nusiraminimą – pamėgtą darbą. Žiūrėk, kad ir Tau taip būtų! Labanakt, Pupuliuk! Tavo Marutė.* Vis dėlto jinai – mano sužadėtinė.

(Išpranašavo: po daugelio metų įvyko *blogiausias atvejis*: išsiskyrėm, ir kiekvienas radom paguodą savo mėgstamuose darbuose.)

Kovo 4 d. Nevažiavau į Vilnių, tik parašiau jai laišką – be priekaištų, be įtarinėjimų. Reikia turėti pažįstamų, tai geriau vertingų žmonių. O kad ji veikia lyg pati nežinodama, kaip tai atsitinka, ir yra nuoširdi – tai dėl jos kiek sangviniško būdo, – taip užrašiau savo dienoraštyje. Iš to kovo 4-os laiško: *Brangusis Maručiuk! Dėkui už malonų laiškutį. Didžiuojuos, kad savo egzaminų grandinę sėkmingai tęsi. Puiku, kad jauties Vilniuje savo vietoje. Tikrai Vilnius kelia nuotaiką ir yra to vertas. Bet vis dėlto aš lieku Kaune – lauksiu Tavęs antradienį. Kaziukas, be abejo, bus įdomus [...]. Šį mėnesį noriu nusipirkti knygą už 40 Lt, tai turiu taupyti* [o kelionė į Vilnių su viskuo man kainuodavo 15–20 Lt – *J. G.*]. *[...] Rašei* dirbk ir būk laimingas. *Būtų gera, bet man to nepakanka. [...] Parašyk, kokiomis sąlygomis susitarei su Szpinalskiu* [Špinalskiu, žinomu lenkų pianistu – *J. G.*] *ir ar jau pradėjai skambinti Vilniuje. Man ši savaitė buvo eilinė. Ruošiuos tiltų kurso egzaminui. Sekmadienį smagiai pašokau pas plieniečius (ateitininkų salėje per Gavėnią). Buvo maža panelių, tai visi šokiai buvo* viliojamieji. *Antradienį mane pagavo* kūrybinis *ūpas ir parašiau straipsnį skautams apie inteligentiškumo ugdymą: spauda – rimtieji žurnalai, gerosios knygos, menas, kalba be žargoniškumų. [...] Vakarais žaviuosi Nansenu. Jo darbai parodo, kad žmogus gali parodyti neišmatuojamą valią ir ištvermę [...].* Skausmu tenka žmogui pirkti savo ateities laimę *(227 psl.). [...] Labų dienų Karužams ir Algiui, jei matysi. Bučiuoju. Tavo Jurgis.*

Kovo 6–11 d. d. M. kelias dienas buvo Kaune. Džiaugėmės susitikę. Vakare vaikščiojom ant Napoleono kalno. Ji jau sakosi mane *idealizuojanti, su kitais vyrais tikrai nesileisianti į privačius artimus santykius.* Slidinėjom Panemunės miške. Švelnus oras, sniegas. Matėm puikų latvių filmą „Žvejo sūnus", drauge skaitėm Sillanpää's [Silanpės] „Žmonės vasaros naktį".

Kovo 15 d. rašiau Marytei iš Kauno į Vilnių: *Taip norėčiau būti tikras Tavo geriausias draugas, kuriuo Tu visad daugiausia pasitikėtum. [...] Dėl to aš nesiveržiau praėjusią naktį paskambinti Tau. [...] Turėjau laukti prie tilto. Stebėdamas šviečiantį traukinį, troškau gerai pataikyti į stotį Tavęs pasitikti.*

Kovo 17–18 d. vėl rašiau jai: *Brangioji! Dabar saulėlydis – matau pro langą. Ką Tu veiki šią valandėlę? Slidinėji, dirbi ar gal klausais Sruogos paskaitos universitete? Aš ką tik skaičiau „Dainų poetikos etiudus" – atsidėjęs, nuo pradžios. Dar daugiau jaučiu didelį smalsumą sužinoti, kaip pažengė į priekį šių dienų žmogaus kultūra. „Naujosios Romuvos" str. apie sodžiaus urbanistiką vėl sukėlė mudviejų senas svajones drauge keliauti po Lietuvą. Norėčiau paėjėti su Tavim ir savo tėviškės vieškeliais (prisimeni tą gyvą kelią iš Peslių!). Mudviem bus dar patogiau keliauti, kai būsim susituokę – jau netrukus!* III.18 tęsinys: *Vakar užėjo Algis ir nutraukė laišką. Šįryt gavau Tavąjį. Aš penktadienį visai nebuvau nusiminęs – galėjai ramiai važiuoti.*

Kovo 20 d. Iš dienoraščio: Marutė vakar grįžo iš Vilniaus; susitikom išsiilgę, bet tuoj išsiskyrėm – man nepatiko jos apdriskę rūbai, o ji užsigavo. Kovo 22 d. parašiau jai laišką – išdėsčiau savo pažiūras dėl tvarkingumo, estetikos. Juk kaip tik dvasios aristokratai – kūrybingi, išsilavinę žmonės – labiau supranta estetikos reikšmę ir esti tvarkingi! [...] Šiame laiške iš Fredos į Kauną rašiau Marytei: *Vakar buvo baisus vakaras. Tu ne taip elgies ir ne taip kalbi, kaip esi įsitikinusi [...]. Sakai: neturiu pinigų puoštis, neturiu laiko tvarkytis. Tvarkingumas nieko nekainuoja. Tai – valios, pastabumo reikalas. [...] Aš kelis kartus buvau pas Meilytę* [Lukšienę] *darbo dienomis netikėtai, bet nepastebėjau jos apiplyšusios ar susivėlusios. Tavo gerbiami profesoriai Salys, Ambrazevičius – pavyzdingai tvarkingi ir išore. [...] Puošiamės eidami į teatrą, į svečius, tai ar mums ne didesnė šventė namie, išsiilgus? Ką aš kaltas, kad turiu akis? [...] Aš nenoriu eiti pas tave – paskambink, ar gal ir ateitum?*

Kitą dieną, kovo 23-ąją, šeštadienį, jinai, gavusi mano laišką, paskambino telefonu: *Ateik prie tilto.* Nuėjau, atrodo, kad ji suprato mano laišką. Planuojam kelionę į Rūdninkų girias. Velykų sekmadienį (III. 24), palikęs namie viešinčią seserį su vyru (iš Panevėžio atvykę), vakare su Maryte buvau kine ir pas ją (Mickevičiaus g., jos mamos bute). Kitą dieną M. atėjo pas mus, o čia mano mama priima Fredos ponių vizitus. M. liko rašyti maši-

nėle mano kambary, o aš išėjau į Kauną pas Tutkį Damijonaitį. Vakare vėl M. bute paskaitėm Ilfo ir Petrovo „Vienaaukštę Ameriką". Atrodo, kad būta pakankamai turiningų Velykų, bet to nepakako: dar dvi dienas susitikinėjom, ėjom į kiną, į V. D. [Vytauto Didžiojo] kultūros muziejų. Prieš grįždama Vilniun, jinai skambino man, kad jos teta Julija Matjošaitienė ir jos mama [...] sakiusios, kad esą negera, jog taip ilgai esam susižiedavę ir nesituokiam. O dabar, sakė ji man, *pusė Tau, pusė Vilniui.*

Kovo 31 d. rašau Marytei į Vilnių: *Sekmadienis, o mudu ne drauge – nei šis, nei tas. [...] Penktadienį nučiupau per radiją Marijos Alseikaitės paskaitos pabaigą, kokias 5 minutes. [...] Jaudinaus, kad tik nesuklystum, lyg pats skaityčiau. Skaitei puikiai, švariai, gerai kirčiavai; Tavo tembras labai* radiogeniškas – *tiktum į radijo tetas. Kaip puiku, kad Tu pirmąją savo viešą paskaitą skaitei kaip tik Vilniuje ir dar apie Vilniaus lietuvių kultūros židinį!* Tavo Tėtukas tikrai džiaugiasi Tavimi. Nesijuok, bet pranašauju: Tavo ateitis daug daug kartų bus nužymėta kaskart vertingesniais darbais. Aš didžiuojuos Tavimi! [...] Poryt vakare (antradienį) eisiu Tavęs pasitikti į stotį. Pagal pakeistą tvarkaraštį paskutinis traukinys išeis iš Vilniaus 8 val. (20 val.) Labanaktis!*

* Toji paskaita apie Lietuvių mokslo draugiją vėliau išspausdinta *Naujojoje Romuvoje – J. G.*

Balandžio 2 ir 3 d. Pavasaris. Grioviai šniokščia. Špokai čiulba. Nemunas eina. Laikrodis pavarytas valandą, tai šviesu iki 7 val. vakaro. Pasitikau Marutę. Nušvitusi, laiminga. Užsiminiau, kad Vilniuje taip puiku, geros perspektyvos dirbti. Užsiminiau, kad gal šį rudenį keltume vestuves. Ne! – ji nė nemananti: tai būtų tik *nereikšminga formalybė.* Palauksianti, kol baigsianti studijas ir galutinai įsitikinsianti, ar mudu gerai sugyvensim. [...] Ji nori taip gyventi, kaip pati panorės, siekti savo tikslų. Ją žavi profesoriai, kurie uždega noru dirbti. Su manim geriau nekalbėti, nes aš nesuprantąs jos. Aš egoistas. Kol nesuprasim ir nesugebėsim toleruoti vienas kito – teks skirtis. Tiesa, aš nesu susižavėjęs savo darbu, bet dirbu atsidėjęs ir gyvenu tik progresui, o ne stagnacijai.

Balandžio 6 d., šeštadienis. Buvo įdomus vakaras. Liūdnas ir linksmas. Ji nenorėjo eiti su manim saulėlydžio žiūrėti, prikaišiojo man, kad aš tiek laiko turįs, darbo nemėgstąs. Mudu nebūsim laimingi, tai nereikia nors Vilniuje drauge rodytis, o aš norėjau nuvažiavęs nakvoti pas dr. Čepulį, kur ji gyvena, bet ji to nenori. Pagaliau aš pasiūliau grąžinti jos tėvo žiedą, kurį gavau kaip sužieduotuvių ženklą – ji net apsidžiaugė: *Tikrai, geriau grąžink!* Susijaudinęs palikau ją ir dar išgirdau: *Pasilik dar!* – bet išėjau. Susimąstęs sau vienas žiūrėjau filmą „Žmonės rūkuose". [...]

Mūsų korporacijos „Studentiadoje" tango, jaunimas šypsosi, o man niūru. Vėl sugrįžau į tą kiemą. Ji skaito

lovoje, o valgomajame svečiai. Laukiu gal visą valandą, svečiai išsiskirstė. Katinai kniaukia, „morčius". Du akmenukai į jos lango stiklą, kaip seniau. Ji pribėga prie lango džiaugsmingai, kviečia vidun. Ar verta? Vis dėlto įlipau. Gera ir jauku mudviem, puikus vakaras.

Balandžio 23 d. Jurginėms gavau iš Marytės jos portretinę nuotrauką su jaukiu meilės įrašu: *Savo brangiam Jurgužėliui skiriu vardinių proga – 1940. IV. 23. Vilnius. P. S. Kada nors žvilgterėjus į šį popierėlį, tas dar be raukšlių veidas primins tuos aukso laikus, tą mūsų gyvenimą, už kurį gražesnio turbūt negalėtų būti. Marutė.*

1940. IV. 25. rašiau Marytei iš Antelkių (Žvingių pašto) į Vilnių: *Mano brangioji mažyte! Aplink mane čiulba, gieda, ūkauja ir kitaip šėlsta visokio plauko paukšteliai. Miške taip gera gera: kiekviena dalelytė gyvena pavasariu. Čia pat vieversiukai suka ratus ir čiulba, čiulba. Skruzdės nepaprastu tempu krauna sau rūmus, gal net miestą. Žolytės kiša savo snapukus iš atsileidusios žemės. Kažkur eglynėlyje nematomas tiesiog verda upokšnis. [...] Čia pavasaris vėlesnis. Keliai labai patižę, pašalas tebeina iš žemės. [...] Kaip sekėsi Vilniuje pas pabėgėlius? Tavo paskaitos klausiau. Tu ne tik mokslo žmogus, bet ir gera oratorė! O ir čia taip gražu, taip miela – savas kampelis! Daug problemų iš naujo sukyla man spręsti – vis dėlto tėviškės laukai! Viskas priklauso nuo to, kaip m u d u norėsim.*

VI. 23 (jau sovietų okupacijoje) rašiau Marytei iš Fredos ir, nunešęs į jos butą Kaune, palikau laišką: *M. M!! Vis dėlto nenoriu dabar keliauti, kaip ketinom: baisiai netikęs laikas ir nuotaika. Gal geriau porą dienų pabūti namie (Pažaislyje, Birštone), paskaityti, pasimaudyti. Sekmadienį bus 30. VI, tai man jau maža laiko liko – norėčiau važiuoti Marijampolėn – (statybos praktikai) ketvirtadienį. Smulkiau pasitarsim vakare, o dabar keliauju į Panemunę, nes rytą dr. Garmaus nebuvo namie. Ateisiu apie 9-tą vakare. T. J.*

Po ilgesnės pertraukos parašiau reikšmingą laišką Marytei iš T u r n i š k i ų prie Vilniaus, kur dirbau prie jėgainės pamatų statybos ir gyvenau. Marytė tuo metu *praktikavosi* Valkininkuose. Iš 1940. VIII. 28 laiško, be tradicinio kreipinio, iš karto: *Nelengva man šį kartą rašyti Tau – dar kiek laiko nenorėčiau su Tavim susitikti ar rašyti, bet Tavo nuoširdus laiškas, šiandien gautas, ir kategoriškas reikalavimas greito atsakymo priverčia mane prasilenkti su savo nusiteikimu. [...] Po ištisų metų nuolatinių susierzinimų, išsiplūdimų, išsiskyrimų ir tuoj vėl saldžių susitikimų aš stipriai suabejojau mūsų santykių nuoširdumu. Suabejojau Tavo ir mano jausmų tikrumu, gal net pabūgau ateities, iš kurios mudu anuo metu tikėjomės laimės. [...] Esu ne vienišas, bet vienas. Turiu daugybę prasmingo darbo, rašau, skaitau, o ypač daug mąstau. [...] Bet gal šis Tavo noras sutrupint ledus tėra tik daug sykių pasikartojusi frazė:* Gyvenimas – ne žaidimas, ir tik kartą gyvensim!

Po mėnesio rašiau Marytei iš Kauno į Vilnių: *Maručiuk! Vis dažniau pasigendu Tavęs. [...] Nesistebiu, kad man*

nerašei. [...] 13. IX buvai Vilniuje ir siuntei man labų dienų per Alę. Buvau porą kartų operoj, žvalgiaus Tavęs. Muzikos labai išsiilgau. Labanakt! Jurgis.

Netrukus, spalio 10 d., rašiau jai į Vilnių jau kitaip: *Mano brangioji! Jau vėlus vakaras. Nuo pat ryto skaičiavau projektą – daugybės skaitmenų virtinė pynėsi su mintimis apie Tave. [...] Ir vėl parašysiu Tau kiek teisybės negalvodamas, ar Tau tai patiks, ar gal pravirkdys. Nejaugi aš Tavęs nemyliu? Aš nuolat mąstau apie Tave, bet nepasiilgstu ir nesiveržiu susitikti. Aną vakarą mudu susiėjom pasiilgę, bet ne taip, kaip širdys norėjo. Aš nebuvau tavo Jurgiukas, ir aš buvau nesavas. Tu verkei, nes jutai skaudžiausią – meilės stoką. [...] Tik dėl Tavęs aš laikinai paleidau Tave. Juk Tu iškėlei mintį, kad per jauna ir nesubrendusi susisaistei su manim, o dabar esanti visai kitas žmogus. Kai būsi visai tikra, kad nebereikia gailėtis susisaisčius su manim [...]. Apie Kalėdas padarytume sužadėtuves ir nuramintume mamą, gimines, o pavasarį – vestuves. Na, jei pakliūsiu į kariuomenę – tektų palaukti, bet – man visad sekasi gerai! Netrukus susitiksim. Tavo Jurgis.*

1940. X. 19 mano atsakymas Marytei į jos laišką daugiausia apie mano darbą statybos katedroje su studentais ir apie jos studijines problemas: *Vos atsispyriau pagundai važiuoti šiandien į Vilnių (man egzaminai ir kt. darbai). Kam vargsti, ieškodama savyje kažko bloga? Neverta! Iš to, kad vienas egzaminas ne visai tepavyko, nenuspręsk, kad esi* silpna *ar visiška sangvinikė. Gal nepakankamai pasirengei per trumpą laiką, o gal per egzaminą ne tiek galvojai apie dalyką, kiek dėmesio skyrei profesoriaus asmenybei? Nesisielok, kad per tris dienas* nieko konstruktyvaus *nepadarei – taip jau yra, kad kol įgauni kvalifikacijų konstruktyviam darbui, reikia daug sugaišti techniškam pasirengimui. [...] Daug ką norėčiau Tau kalbėti, bet geriau... į ausytę. O tuo tarpu priminsiu iš Lezard (Rimutės** versta):* Bet padėk man šitame lėtame kilime, kuris turi būti mūsų gyvenimas. Aš tau irgi padėsiu. Padaryk mane geresnę. *Jei Ingė* [M. tuo metu gyveno pas Lukšas, o Ingė – jų dukrelė, dar kūdikis – *J. G.*] *manęs tikrai pasiilgo, tai išaiškink jai, kad ir aš (išaiškink, kas toks) jos pasiilgau. Kuo greičiausiai atvažiuok! Bučiuoju Tavo... Tavo Jurgis.*

Po mėnesio aplankiau Marytę Vilniuje.

Grįžęs rašiau (XI. 19): *Brangusis Maručiuk! Tas sekmadienis Vilniuje man buvo gal maloniausias iš visų kitų atsilankymų pas Tave. Susidariau įspūdį, kad Tu pasidarei dar švelnesnė, draugiškesnė, kiek reikia nuolaidi, taip pat atsirado Tavyje naujų malonių moteriškų-mergaitiškų bruožų. [...] „Vilties"* [spektaklis Vilniuje – *J. G.*] *įspūdis dar vis stiprus.** *Jei žinočiau, kada atvažiuosi, pasitikčiau su gėlėmis. Bučiuoju stipriai – Tavo Jurgis.*

* Rimutė Jablonskytė, vėliau Rimantienė – archeologė, vertėja

** 1940 m. Romualdo Juknevičiaus režisuotas spektaklis Nacionaliniame Vilniaus dramos teatre – H. Hejermanso „Viltis".

Iki Kalėdų parašiau dar du laiškus – maždaug tokius pat, tik kiek daugiau detalių apie mano darbą universitete su tokiu P. S.: *Labai patenkintas pasakojau Milvydui apie Tavo darbus. Balansas išėjo mano (arba Tavo) naudai.*

1941 METAI

Sausio 23 d. sveikinau Marytę su gimtadieniu – laišku iš Kauno į Vilnių. Laiškas gana rūstus: ir vėl dėl jos neestetiškos (vyriškos) laikysenos, netvarkingų drabužių. *Kelis kartus buvau pas profesorių Kairį namuose (ten pat Technikos pr.). Mane žavi jo žmona – vidutinio amžiaus, labai tvarkingos ir estetiškos išvaizdos, moteriškai gracinga. [...] O drauge jinai žinoma visuomenės veikėja, žurnalistė, išsimokslinusi advokatė. Aš svajodavau, kad mūsų šeima bus tokio pobūdžio.*

Vasario 12 d. rašiau jai atvažiuosiąs į Vilnių šeštadienį, vasario 15 d., tiesiai pas savo mamą į Žvėryną, o susitiksim kitą dieną. Ir tą patį sekmadienio vakarą – namo, nes pirmadienį turėsiu dalyvauti statybos kurso egzaminuose (pagelbėti prof. Šimoliūnui). *Aš tave myliu labai, labai. Tvirtai, pastoviai [...], o kalbėti apie meilę aš sąmoningai vengiu: tegul gyvenimas ją parodo. Šiandien buvau užėjęs pas tavo mamą. Išsikalbėjom. Ji tiek patyrusi, taip logiškai kalba apie psichologiškus dalykus, kad man užimponavo. [...] Ji įtikino mane, kad mudu perkrauti darbu, o Tavo nerviškas atkaklumas yra perdėtas ir, be abejo, laikinas reiškinys. Tatai praeis, kai susidarys normalios darbo sąlygos su pakankamu atsikvėpimu.* Grįžęs namo, kitą dieną parašiau jai trumpai, patenkintas: *Vakar kupė (traukiny) prigužėjo žmonių su* a vurstes ir a bulkes, *o pro papirosų dūmus ir česnakų garus vos beįskaičiau knygą. Taip smagu ir lengva širdžiai, kad vakar buvo mudviem jauku.*

Dažnai susitikdavom tai Vilniuje, tai Kaune, todėl ir laiškų sumažėjo. Sovietinis režimas vis labiau gniaužė, baugino, trukdė normaliam gyvenimui. Tokie ženklai prasikišdavo ir mudviejų laiškuose, tačiau nelabai atvirai, nes baiminomės cenzūros.

Balandžio 2 d. rašiau jai į Vilnių ne pavasariška, o gana pabjurusia nuotaika. Pavyduliavau, kad ji ten turinti daug draugų, rūpinaus, kad negera mudviem gyventi toli vienas nuo kito. *Aną puikią pavasarėjančią dieną Vilniaus kalneliuose aš nieko linksmesnio nežinojau, kaip kalbėtis apie mūsų vestuves tada, po trijų mėnesių. Bet tu abejojai, ar verta, ar tai nepakenks Tavo santykiams su kitais žmonėmis, ar gal profesoriams atrodys nerimta.*

MARYTĖS LAIŠKAI JURGIUI

Marija Alseikaitė su Laima Karazijaite. Jeruzalė, 1934 m.

1937. VII. 4
Kaunas
Į Fredą

Jurgi!*

Jurgi, dėkui tau už mielą atviruką. Man taip buvo malonu rasti atviruką iš Paryžiaus, kai aš sugrįžus iš stovyklos buvau jau beveik puslaukinis žmogus – be laikraščių, be radijo.

Sumaniau Tau parašyt laišką, nes kitaip negalėjau. Penktą liepos labai norėjau paragaut kassatos**, bet nieko iš to neišėjo. Jau buvo nustatyta ketvirtą liepos išplaukti. Aš Tau jau, rodos, sakiau, kad plauksim baidare. Plauksim mirštamai puikiomis vietomis nuo Utenos pradėdami: Tauragnai, Tauragnų ežeras, Utenos ežeras, Baluošo, Pakaso, Aiseto, Stirnių, Lakajų, Kertuojų, Inturkė, vėl Lakajų ežeras, Molėtai, Siesartis, Šventoji, Kaunas. Maždaug toks maršrutas. Kelionė užtruks turbūt apie 15 dienų. Ach, bus puiku! Kaunan grįšiu, manau, ne vėliau kaip 22 liepos. Gale liepos važiuosiu tikriausiai Palangon.

Tu, vargšas, gyvas pasilaidosi dviem mėnesiams. Na, aš nemanau, kad ten bus baisiai bloga. Aišku, tik nuobodu. Bet ar Tu negausi nė trijų dienų atostogų?

Aš norėč, kad Tu man kada nors atsiųstum nuotraukas. Siųsk Kaunan. Tiesa, mano namo numeris yra 11 a.

* Marijos Alseikaitės-Gimbutienės laiškai Jurgiui Gimbutui (1937–1942) saugomi M. Gimbutienės fonde VU bibliotekos Rankraščių skyriuje (VUB RS, f. 154–8).

** *Kassata* – itališki ledai.

Labai lengva atminti: savo žinok ir padalyk iš dviejų. Siunčiu Tau dabar dvi nuotraukas (kitos visai netikusios).

Šiomis dienomis atvažiavo mano draugė Laimutė* su mama ir broliu iš Vilniaus. Tu nežinai, Jurgi, kaip gera yra turėti artimą draugą, kurį pažįsti nuo pat kūdikystės. Ji pas mus dabar būna ir nakvoja, ir mes plepam, ir plepam. Taip Pažaisly visą naktį, gulėdamos lovoj, prašnekėjom:

– Mariu, tu atsimeni kapines, dvasias ir fosforą?

– Laime, ar tu atmeni tą baisų riksmą pamiškėj ir kaip mes kūrėm, siaubo pagautos, visiškai neatsigręždamos?..

Kur neatminsi, juk tai buvo, rodos, taip neseniai. Ir tokioms mūsų kalboms galo nėra.

Oi, aš jau pradėjau rašyt, kas Tau visiškai turbūt neįdomu.

Aš Tau taip pavydžiu – Tu turbūt tiek įspūdžių parsivežei iš kelionės! Na, rudenį man papasakosi.

Atleisk už laišką – rašau labai skubėdama, nes dar mano daiktai nesukrauti...

Su!

Marytė

* Laima Karazijaitė.

1937. VII. 23
Pažaislis
Į Fredą

Jurgi!

Tavo laišką ir nuotraukas gavau. Labai labai dėkui.

Aš jau savaitė, kai grįžau, ir esu šiaip taip gyva ir sveika, nors kelionėje buvau beveik bepuolanti mirčiai į nasrus, tik, aišku, ne iš susižavėjimo gamtos grožiu, o visiškai dėl kitos priežasties.

Kelionė mums beveik pasisekė ir man padarė didelį įspūdį. Dabar aš galiu sakyt, kad jau esu mačius gražiausias Lietuvos vietas. Plaukėm iš viso dešimtį dienų. Iš pradžių oras buvo gražus, mes tik plaukėm ir gėrėjomės. Kasdien vietos būdavo įdomesnės ir įdomesnės. Teko plaukti per visas laukines vietas, džiungles, pelkynus, kur ežerai visai be krantų: negalima išlipti – pelkės. Reikėjo kartais visą dieną skubėti, kad vakare pasiektume kokį nors kaimą. Pelkėtuose miškuose eidavom gyvačiauti. Kai plaukėme pagal demarkliniją, buvom kiškiais kitoj pusėj. Sakėm, kad ir pagaus „grynus“ (su maudymosi kostiumais), į šaltąją nepasodins. Pamažu ežerų tipai keitėsi, pvz.: Aiseto, Stirnių, Lakajų. Šitie jau nebe taip slėpiningi. Jų labai gražūs krantai ir geras dugnas – smagu būdavo maudytis. Aiseto ežere aš pamandravojau, bet daugiau tokios štukos nedarysiu.

Aš su pussesere nutarėm perplaukti ežerą, atrodė, kad skersai bus koks kilometras. Pradėjom plaukt, ir vis galo nėr, priplaukėm ežero vidurį, o jėgos dingo. Pusseserė grįžo atgal. Aš apgalvojau, kad vis tiek į abu krantus vienodai kelio, leidaus tolyn. Laimingai pasiekiau krantą. Tai buvo kokie 4 km. Privargau be reikalo, bet išmėginau savo jėgas.

Be galo buvo įdomu ieškoti nakvynės ir pasikalbėti su kaimiečiais. Mes paskui nė nepajutom, kad iš kaimiečių pasiskolinom labai daug žodžių: „Baikis, anys int ulyčių nulakė...“ Įdomu buvo kiekvieną naktį kitam klojime miegoti, tik, deja, visur buvo tos pačios blusos...

Savaitę paplaukus, prasidėjo bėdos. Kasdien pradėjo lyt. Mes permirkdavom iki paskutinio siūlelio, paskui, nors ir šalta buvo, plaukdavom gryni. Išsiilgom namų. Mano pusseserė pasakė: „Žinai, Maryte, tu apsirk, tada aš tave vešiu namo.“ Kitą naktį, kai mes nakvojom kaimely prie Lakajų ežero, kad pradėjo mane šaltis krėst. Iš ryto buvo 39° karščio. O lyja; mane įsodino, dešimt sermėgų apvilkę, į vežimą ir vežė į Molėtus, iš kur automobiliu į Kauną. Aš buvau laiminga, kad atsidūriau pas mamą. Mama išsigando, manė, kad kraujo užkrėtimas, nes man taip pat buvo votis ant alkūnės ir ant nosies. Aš vieną dieną pagulėjau, o kitą rytą jau buvau sveika, tik ranką skaudėjo. Taip baigėsi mūsų kelionė, ypač man buvo labai įspūdingas jos galas. Ilgiau atminsiu!

Kol kas aš Kaune, Pažaisly. Esu apsikrovus knygomis ir vos paspėju skaityt. Man buvo jau taip atsibodęs Vaižgantas ir Krėvė, tad aš pasiėmiau mieląją Pearl Buck „The first wife“ („Pirmoji žmona“) ir atsišviežinau. Skaitant tokias knygas, man irgi užsilieka atminty daug daug minčių, ir teisingų minčių.

Jei Tu dabar būsi atvažiavęs, gali pamėgint man paskambint, aš manau, kad būsiu namie. Į Palangą važiuosiu kitą savaitę.

Marytė

P. S. Dovanok man už šį laišką. Rašau su pieštuku, nes čia (Pažaisly) rašalo neturiu.

1937. VIII. 12
Palanga
Į Leščius

Jurgi!

Aš dar Palangoj! Bet Tavo laišką gavau. Matai, mano mamukas geras – žino, kad reik pasiųst laiškus. Šią savaitę oras taip puikiai pasitaisė, kad aš nutariau tiek pasilikt, kiek man mama buvo žadėjus. Tik šeštadienį (14 rugp.) iš ryto važiuosim stačiai Kaunan. Dabar tikrai malonu būti. Palangoj nematai, kaip greit praeina diena.

Kelios dienos buvo labai karštos. Pajūry akys raibo nuo mėlynos spalvos – Italijos dangus, o jūra mėlyna mėlyna. Aš truputį nusvilau ir naktį, nors ir tylėdama, bet cypiau. Bet jei būtų kasdien tokios dienos, nusibostų. Man patinka audros, perkūnija. Šį rytą, apie 4 ar 5 valandą, tiek griaudė ir tiek pylė, atrodė, kad bus visai netikusi diena, o dabar, popiet, aš nematau nė vieno debesėlio.

Atvažiavo mano pusseserė, apsigyveno priešais mano duris. Man dabar daug įvairiau, nes aš su ja susišneku ir mudvi dažnai padarom ekskursijas į visus Palangos kraštus. Jau trys dienos iš eilės, kai aš padariau maždaug po 30–40 km reisus. Šiandien užtat niekur neinu, tik galbūt eisiu teniso ir orasvydžio* žaist. Orasvydžio komanda susideda iš kauniškės ir palangiškės jaunuomenės. Kartais žaidžiam labai rimtai ir azartiškai, kartais baisiai išdykaujam ir durniuojam. Kada čia mes pavadinom vieną pusę Kalvarija, kitą Kalnaberže. Kiekvienas dar turėjo savo pareigas. Aš buvau Kalvarijos beprotnamio bulvių skutėja. Oi, mes tiek prisijuokiam, kad vos pareinam namo. Išdykaujam, juokiamės... Aišku, Jurgi, kad linksmiausia ir turtingiausia yra jaunystė. Gera būtų pasakyti: „Sustok, minutėle, tu tokia graži!" Bet viskas taip greit praeina, keičiasi. Pamažu pradedi viską pamiršti. Tik kas buvo – taip brangu, taip miela, ilgai dar pasilieka. Nebent užsimirštama tik tada, kai žinai, kad turi dar draugų, mielų, artimų žmonių. Tai didelė tiesa, Jurgi, kad: *Meilės stoka keičia spalvas ir užtemdo viską, kas pasaulyje atrodo turtingiausia ir linksmiausia.*

Knygų aš dabar kol kas neskaitau. Turiu anglišką knygą 500 psl. – ji taip negreit skaitosi, mat aš dabar per dieną perskaitau po dešimt puslapių. Vydūno visiškai neironizuoju. Tas tai tiesa – kol dar buvau nepripratus prie jo raidžių ir žodžių, man atrodė labai juokinga. Atvirkščiai, aš jį net labai gerbiu. Kaip tik prieš kelias dienas jis buvo čia atvažiavęs. Turėjau ne vieną progą su juo pasikalbėti. Buvau jį mačius tik prieš aštuonerius metus Vilniuj, kada jis kelias dienas gyveno pas mus. Aš labai pasikeičiau, o Vydūnas ir šiandien toks pats – sulysęs, su savo originaliais marškiniais. Tiesa, dabar jis buvo su drobiniu apsiaustu.

Linkiu Tau sėkmingai dirbti ir skaityti!

Su!

Marytė

P. S. Ar aš teisingai rašau antrašą?

Kaune pasiliksiu kelias dienas.

* Orasvydis – žaidimas, kuris žaidžiamas sustojus per atstumą dviese bet kur, panašiomis į teniso raketėmis ore atmušamas kamuoliukas; bet tai ne badmintonas.

1937. VIII. 30
Kaunas
Į Leščius

Jurgi!

Dėkui už labas dienas, kurias man šiandien Lialė perdavė.

Aną savaitę grįžau iš Betygalos, kur buvau aštuonias dienas. Po triukšmingos Palangos gyvenau visiškoj ramybėj – klebonijoj – tarp kunigų, klierikų, davatkėlių ir ubagų. Ką gi – reikia visur pagyventi! Išeidavau dažnai su knyga kur nors toli į padubysius, į tuos stačiuosius puikius Dubysos krantus ir vaikščiodavau, kol nusibosdavo. Dėdės sodas milžiniškas – tai buvo mano maloniausias dalykas Betygaloj. Kasdien *prisiragaudavau* obuolių iki valiai. Kaip buvo malonu skaityt knygą sode ant suolelio, kai iš visų pusių viens po kito krisdavo prinokę didžiuliai obuoliai!

Perskaičius šešis tomus Krėvės raštų, išsirengiau namo. Išvažiavau vežime trečią valandą ryto, kada dar buvo visiškai tamsu. Mėnulis švietė ir dangus buvo toks žvaigždėtas. Pamažu žvaigždės nyko, rūkas kilo ir, kai jau privažiavom Ariogalą, patekėjo didžiulė saulė. Koks nuostabus buvo rytas!

Važiavau naujuoju plentu. Dar, kai važiavau į Betygalą, teko matyt ir išgirst, kaip dirba ir keikiasi dar-

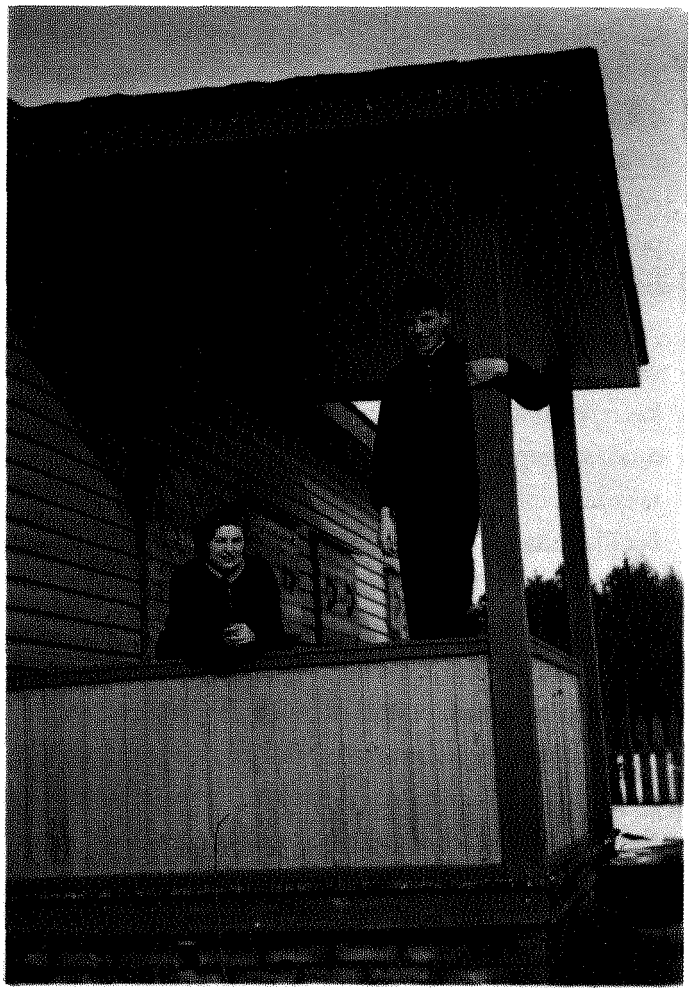

Marija Alseikaitė ir Jurgis Gimbutas.

bininkai. Tik pravažiavau, o jau spėjau išgirst tiek daug *gražių* žodelių! Mane šiurpas nukratė ir tik gaila pasidarė žmonių. Jurgi, vargšas, Tu visą vasarą praleidai, nematydamas žmonėse džiaugsmo, laimės ir meilės.

Jau visai arti mokslo metų pradžia. Taip greit prašvilpė atostogos! Man jos buvo įdomios: prisitrankiau iki valios. Ypač daug man paliko baidarių ekskursija: turėjau progos daugiau pažinti žmones ir tiek mačiau stebuklingų vaizdų! Laiminga aš, kad mačiau ir kad galiu pamatyt visa, kas reikia ir ko noriu. Kaip gerai, kad aš šeimoj nesu iš visų pusių saugoma lėlytė! „Marukas neprotingai nepadarys", – sakydavo mano Tėtukas. Kur nori eik, kur nori važiuok, bet viską daryk su saiku. Būdama dešimties metų, aš jau viena važiavau iš Vilniaus net į Palangą. Per sieną*, su dokumentais, pinigais, įvairiais laiškais. Ir man leido?!

Aš jau laukiu gimnazijos, o ypač teatrų ir kinų! (Tiesa, dabar eina labai puikūs filmai. Į „Beethoveno didžioji meilė" lėksiu visom keturiom.) Dar nė vienais metais Kaune aš taip džiaugsmingai nelaukiau mokslo metų, kaip šįmet. Jaučiu, kad jie man bus malonūs ir įdomūs. Gal tai iš dalies dėl to, kad esu ne taip viena, kaip anksčiau būdavau. Turiu ir draugių, tikrų nuoširdžių draugių – Laimutę ir Inią. Sėdėsiu su Inia pirmam suole prie staliuko. Kaip tai bus smagu!

Pas Laimę skaičiau jai rašytus savo laiškus. Nu, žinai, mes ir apsiverkėm, ir išsivoliojom iš juoko! Kaip juokingai aš rašiau! Koks įdomus buvo galvojimas! Kaip aš *puikiai* aprašiau Kauno gimnaziją ir nepriklausomą Lietuvą. Laiškai būdavo prirašyti ar apklijuoti paveiksliukais, rašyti dažniausiai ant sąsiuvinio lapo. O vienas ant laikraščio kraščiukų, mat aš tada labai skubėjau... Visuomet pradėdavau rašyti: „Laimučiuke, baltoji lelijėle, kaip aš Tavęs išsiilgau!" O baigdavau: „Nežinau, ką Tau daugiau rašyt. Bučiuoju Tave 9x9x9x9x9x9... kartų nesuskaitytų!" Kasmet rašysena labai kaitaliojosi, vis po truputį dariau pažangą. Bet 1936–7 metais padariau stebėtiną žingsnį į priekį. Iš visai vaikiškų temų perėjau į filosofiškesnes. Labai keista, kad aš laiškuose daug pranašaudavau ir dabar taip daug kas išsipildė.

Laiškai – tai toks puikus dokumentas! Man taip juokinga, kad aš taip rašydavau. Puikus dalykas ir dienoraštis. Aš pradėjau rašyti septynerių metų ir dar dabar vis į tą patį teberašau**. Į dienoraštį rašiau nelabai daug, nes man nuolat tekdavo rašyti laiškai, kuriuose viską atvirai išdėstydavau. Gerai, kad aš juos galiu vėl paskaityti. Turiu visus laiškus, kuriuos rašiau Tėveliui.

Jau perskaičiau angliską knygą „John Halifax Gentleman" [„Džonas Halifaksas džentelmenas"] (tą, kurią Pa-

* Lietuvos ir jos lenkų okupuotos teritorijos dalies siena pakeliui į Kauną.

** Marijos Alseikaitės dienoraštis saugomas jos asmeniniame fonde Vilniaus universiteto bibliotekoje Rankraščių skyriuje (VUB RS, f. 154–12).

langoj pradėjau). Tai viena gražiausių mano skaitytų knygų. Nė viena knyga man nebuvo taip maloni skaityti, kaip ši. Kartu gyvenau, kartu jaučiau. Parašyta be galo nuoširdžiai. Tai Johno Halifaxo visas gyvenimas. Iš pradžių jis našlaitis berniukas, o vėliau išsimuša net į aukštuosius sluoksnius, kas Anglijoj be jokių teisių ir titulo neįmanomas dalykas. Tai jam pasiseka dėka ideališkiausių jo būdo ypatybių. Sukuria šeimą, tiesiog idealią šeimą. Koks gražus ir laimingas gyvenimas, pilnas meilės, nuoširdžiausios meilės! Meilė – viskas! Su nuoširdžia meile, teisingumu ir gailestingumu nugali didžiausias kliūtis. Dažnai aptinkami tokie gražūs posakiai: „They told and listened to the old story, old as Adam, but for ever interesting and new." Ar: „The Heaven is within us, if we live with love and peace"* (Manau, kad supratai). Žinai, mane net labai paveikė ši knyga! Jei turėtum laiko ir netingėtum, galėtum ir Tu perskaityti. Kalba nėra labai sunki. Vis dėlto perskaityt knygą svetima kalba, žinoma – įdomią ir storą, atneša be galo daug naudos.

Klausyk, ar Tu skambinai Schumano [Šumano] *Papillons?* Aš dabar tik peržiūrėjau ir jau spėjau susižavėti. Oi, koks dieviškas dalykas! Toks švelnumas ir lengvumas! Nelengvas tik. Kai kur pasiutiškas tempas. Na, manau, kad kaip nors išmoksiu. Taip pat dabar pradėjau skambinti Schuberto [Šuberto] *Impromptu 4.* Irgi labai nieko sau dalykas.

Šįkart aš Tau tiek pripyškinau! Gal per daug? Rašiau, nes kažkodėl norėjau rašyt – seniai berašiau. Buvau pasiryžus vesti korespondenciją iki pat paskutinės atostogų dienos.

Baigiasi vasara, vėl ateis ruduo, žiema. Vėl tie patys žiemos vakarai – operos, koncertai, filmai ir sniegas... Ach, tas puikusai baltutis sniegas!

Su!

Marytė

P. S. Labai atsiprašau, jeigu reiktų primokėt... Rizikuoju.

1938. IV. 14
Betygala
Į Paežerį

Mano Jurgi, brangiausias!!

Tu, širduk, turbūt nežinai, kiek man džiaugsmo, kiek laimės suteikė Tavo laiškas. Kai tik išsiblaivė, saulė pasirodė, dangus buvo mėlynas kaip Tavo akys. Pusiaukelėje pasitikau Butkuvienę, nešančią paštą, ištraukiau laišką ir žaibo greitumu atsidūriau kambary ant sofos. Aš šokinė-

* „Jie pasakojo ir klausėsi senos istorijos; tokios senos kaip Adomas, bet visais laikais įdomios ir naujos." „Rojus yra mumyse, jei mes gyvename su meile ir taika." (*Angl.*)

jau ir spardžiaus, kol atplėšiau, o paskui ... – verkiau, bet verkiau džiaugsmo ašaromis. Tu mane apsvaigini, bet ir atgaivini. Tu mane padarei laimingiausią žmogų pasauly! O, Jurguži, kiek Tu man gera padarei, kiek Tu man suteikei gražiausių, šilčiausių valandėlių! Tu atstatei mane, pakeitei. Prieš dvejus metus aš buvau pasidarius tokia pesimistė, nenorinti gyventi. Ach, ką tai reiškia meilė. Labai giliai jausdavau savo Tėvo meilę, jam mirus, nebetikėjau vėl ką taip artimą surasti. Ir, Jurgi, Tu atsiradai. Tu, branguti, kurs man viską, viską atstoji! Tu mano idealų idealas! Kaip mane stebina Tavo sumanumas, planingumas, pajėgumas visa puikiai atlikti ir visur suspėti, Tavo tvarkingumas, inteligentiškumas ir kitos neišskaičiuojamos ypatybės. Kad aš galėčiau Tau parašyt visa, ką aš Tau nuolat sakau, su savim kalbėdama! Pikta, ne kiekviena mintis duodasi žodžiu išreiškiama. Jurgi, aš apie Tave dieną naktį galvoju! Tu vienas man esi pasauly! Gal ir buvau anksčiau panaši į Goethe's [Gėtės] Dorothea „Wie sehr sich ihr im Herzen die Neigunggegen Her mann regt, so begegnet sie ihm doch nur fraulich und freundlich, ohne ihm ihre Liebe zu zeigen." (iš „Hermann und....")* Bet tai praėjo; dabar man stačiai veržiasi žodžiai iš krūtinės – aš myliu Tave, myliu nežmoniškai! Tikėk, kad tai ne plepėjimas, bet taip pat išsiveržimas mano tyriausio jausmo. Jurgi, –

Du bist mein, ich bin dein
Des' sollst du gewib sein
Du bist beschlossen in meinem Herzen
Verloren ist das Schlüsselein
*Nun sollst du ewig darinnen sein!***

Kokie puikūs buvo šie metai, tai gražiausi mano gyvenime. Kokia įspūdinga žiema, žiemos pavasaris, mielasis! O dar ateis ir vasaros pavasaris. Kasdien aš pervarau per savo ekraną visus drauge pergyventus nuotykius, malonias ir juokingas situacijas. Kad ir, pvz., kiek daug prisiminimų teikia gruodžio 5 d., rogės! Taip sako Gabrielis D'Annunzio [D'Anuncijus]: „Meilė – džiaugsmo ir gyvybės šaltinis. Ji giliausių išgyvenimų teikėja. Ji grožio kūrėja. Ji mūsų likimas, mūsų gyvenimas, gyvybės ir mirties žaismas."

Dar ilgai Tavo žvilgsnis užsiliko manyje... Ach, tos Tavo tyros, švarios, bet gilios ir stiprios akys! (Tarp kit-

* „Kad ir kaip jos širdis į Hermaną linksta, bet jinai tik moteriškai ir draugiškai jį pasitinka, neparodydama jam meilės." (Iš vok. k. vertė A. A. Jonynas.)

** „Tu mano, o aš tavoji,
Veltui tuo dar abejoji,
Mano širdyje tu užrakintas,
Raktelis pamestas seniai,
Tad amžiais liksi tu tenai!"
(Iš vok. k. vertė A. A. Jonynas.)

ko: mano mama, susižavėjus Tavim, pasakė – Jurgis puikus berniukas, jau jo akys sako, kad jis labai geras.) Tik kai išvažiavom į laukus, Tavo akys pavirto dangumi – aš žiūrėjau į dangų. Gražus buvo oras. Taip erdvu, platūs laukai, rugiai žaliuoja. Puikus autobusas lengvai skriejo per šviežią orą. Po kiek laiko žvilgtelėjau į savo kaimynus. Buvo įvairių tipų ir įvairių tautybių žmonių. Sėdėjo ir vienas labai simpatiškas ponas (gal atsimeni, prie autobuso buvo tokie, matyt, dvarininkai, vyras ir žmona, išvažiuojant jis keliskart pabučiavo žmoną. Bet paskui ir žmona kartu nuvažiavo iki Mickevičiaus gatvės, ji išlipo, ir įlipo du jų vaikučiai – Danutė ir Jurgis). Danutė nieko mergytė, o Jurgis ypač gyvas ir protingas berniūkštis, visa kuo įdomaujas, klausinėja. Tėvas džiaugias savo sūneliu, kartais pabučiuoja, pagiria. Aš gi įsivaizdavau Tave mažutį – gabų, išdykusį vaikiuką. Vilijampolėj įlipo du tipai. Viens – anties lūpomis, kitas – vanago nosim ir akimis. Chamai abu. Ančialūpis tuoj pareikalavo išstumt to pono lagaminą, kad savo galėtų įdėt pasuolėn. Tačiau šis nenusileido. Kits – storas, raudonas – atsisėdo šalia manęs ir taip prispaudė prie lango... Aš vis traukiaus, traukiaus, o tas išsiskėtė, rankas man ant kelių... Galvojau – iš kur jie tokie? Bet nieko nuostabaus, pasirodė, kad jie lenkai. Pradėjo juodu garsiai lenkiškai šnekėtis. Aišku, vanaganosis storulis su manim nesiskaitė (tiesa, kartais žvilgtelėdavo) ir vis labiau spaudė. Galų gale aš įsidrąsinau ir

Marija su savo išrinktuoju 1939 m.

paprašiau, kad jis kitur atsisėstų. Nuo Vilkijos jis išsikraustė. Vėl tada ramiai galėjau grožėtis laukais, miškais, debesiukais. Tik Ariogaloj, bjaurybė, jis smulkmeniškai klausinėjo, kur važiuoju, pas ką, siūlėsi nuvešiąs. Palaikiau jį labai įtartinu. (Dabar sužinojau, kad tai labai bjaurus lenkas dvarininkas, mano dėdės priešas.) Iš Ariogalos gražiai važiavau arkliais. Visą kelią žiūrėjau į saulę ir debesis. Mėnulis patekėjo toks baltas kaip debesiukas. Kai saulė nusileido, buvau jau namie.

Čia tylu, ramu. Pusę dienos mokaus, pusę zylioju po aukštuosius krantus palei Dubysą, palei mažutį upeliuką. Žibučių pilni krantai. Mėlynuoja. Aš renku ir džiaugiuos.

Gražios žibutės. Mėlynos – tamsiai ir šviesiai, violetinės ir net baltos. Baltos žibutės, ar Tu tokias kada matei? Nuostabu. Ir ne tik žibučių, bet ir kitokių randu... Pririnkus pilną saują, įstačiau į puodelį. Ir dabar žiūri į mane žibutės, žiūri ir Tavo akutės... fotografuoju truputį. Tu mane taip uždegei, kad ir aš panorau tapti gera fotografe. Gaila tik, kad saulės labai maža.

Anksti rytą bėgu bažnyčion vargonuot. Jurgi, puikiai išeina! Tai paprasčiausia klaviatūra, tik registrus reikia nuolat traukinėt. Tai mano malda. Įspūdingai, neįprastai sklinda tąsūs vargonų garsai. Nustojus grot, dar ilgai jie man skamba. Dar pasilieku valandėlę toj nežemiškoj tylumoj. Pamažu pradedu galvot apie Tave. Nieko nebelieka, kas veikt, kaip tik dėkot likimui.

Pusę Buncko perskaičiau. Puikus dalykas. Zweig [Cveigas] geras pasąmonės tyrinėtojas. Pirmiausia skaičiau „Phantastiche Nacht" [„Fantastiška naktis"]. Gal ir sunku prieit prie šios novelės, bet kai įsiskaitai, nenori atsitraukt. Dvasios išgyvenimas panašus kaip ir „Nusikaltime ir bausmėj", tik šis miniatiūroj. Be galo patiko „Der Brief einer Unbekannten" [„Nepažįstamojo laiškas"]. Rašo labai įtikinamai. Aš tikrai tikiu, kad galėjo būt tokia meilė, tokia stipri, kartu pripildanti, bet ir griaunanti gyvenimą. Puiki kompozicija. Ypač įstrigo man žodelis *unwillkürlich* [ne savo noru], bet tai labai tipiška jo stiliui.

Aš, kaip ir Tu, pasipiktinus naujuoju „lietuviškuoju" menu. Ne tik tapytojai mus verčia suprasti jų „genialius" kūrinius, bet net ir tas Bacevičius tvirtina, kad jo muzika yra grynai tautiška. Jis griežtai teigia, kad jo „Electric" poema grynai tautiška, tik mes nemokam suprasti, nemokam įvertinti. Ir aš sakau – nesulauks, nesulauks jie to!

Nesakyk, Jurgiuk, kad Tu nemoki rašyt. Tu visokeriopas talentas! Mano laiškas – marmalynė, be jokio plano, ta pati mintis pasikartoja kelissyk, daug plepėjimo. Gal net nereikalingi tie aprašymai, gal geriau būtų visas laiškas toks kaip jo pradžia. Na, bet aš noriu, kad Tu viską viską žinotum!! Tavo gi – nuosekliai dėstoma. Tiek jausmo, o kartu ir proto kartais vienam sakiny. Taip, Jurgučiuk, Tu turi man dar parašyt, aš lauksiu, labai lauksiu!

Jau vėlu. Prie žvakės rašau. Baigsiu.
Labanakt, Jurguti! Labanakt, branguti!
Bučiuoju Tave visą begalybę kartų!!
Šiąnakt atsigulus niūniuosiu
Hebridus, bet pačią smarkiausią vietą!

M.

1938. IV. 19
Kaunas
Į Pajūrį

Brangusis Jurgi!

Iš Betygalos grįžau šeštadienį. Reikėjo grįžt – visi taip manęs buvo pasiilgę. Be to, kas gi kiaušinius nudažytų? Aš nuo penkerių metų esu nepamainoma kiaušinių dažytoja. Kad Tu būtum buvęs, Tau būč gražų gražų nudažius... Gera, gražu, tylu buvo Betygaloj. Paskutinę dieną lankiausi ubagynėj, oi, kas per vaizdas ten buvo – visi seniai ligoniai: kurčiai, nebyliai, neregiai. Fotografavau. Na, bet pati žmonių aplinka greit nusibosta. Daug buvo žmonių – ir dėdė, ir pusseserė – šeimininkė, ir klierikai, ir šeimyna – o nebuvo žmogaus! Neturėjau su kuo atvirai išsikalbėt, ten žmonės nežino, kas tai yra meilė, nežinojo, kad aš įsimylėjus. Tiesa, matyt, dėdė kažką jautė. Juk aš taip myliu savo tetą Julę, o ji mane dar labiau myli žinodama, kad aš myliu; ji man pasakoja, kaip ji mylėjo... Myliu aš pusseserę, nes ji taip pat myli... (Ji ryt išteka!)

Velykos praėjo šiaip sau, didelio įspūdžio nepalikdamos. Vis man kažko trūko. Pirmą dieną buvau pas Laimę, mat buvo jos gimimo diena. Man tačiau nebuvo jokio noro išdykauti, tik pasakojau savo įspūdžius iš Betygalos – daugiausia apie ubagynę.

Žinai, Jurgut, Tu mane nežmoniškai suintrigavai. Kas gi tas kažkas? Mano galva neišneša. Aš dabar taip lauksiu gegužės, taip lauksiu. Bet tai bus geras dalykas, tiesa? Na, bet ką Tu man gali pasakyti dabar? XII. 5 man buvo toks nelauktas, jokiu būdu nemanytas siurprizas! Oi, aš buvau tada tokia sumišusi! Žinau, kad tik vieną klausimą kartoju – kas gi daryt? Ar taip galima, ar ne? A, ir gerai, kad taip baigėsi! Jei Tu neapsirikai, aš tuo labiau, jei Tu laimingas, aš dar laimingesnė! Ar Tu tikrai sakai, kad Tu neapsirikai? Ar Tu mane spėjai pažinti? Ar Tu galėtum aiškiai nusakyti, kas aš esu (objektyviai)? Man atrodo, kad aš dar esu toks palaidas, nesusikoncentravęs žmogus, kuris, sunku nusakyti, kas gi jis iš tikrųjų yra. Tik viena žinok, kad aš nesu visiška lengvabūdė, o dažnai viską giliai į širdį dedu, giliai išgyvenu. Žinok, kad aš Tave myliu, bet ne lengvabūdiškai, o giliai ir amžinai. Tu gi – asmuo, sudėtas iš gražiausių ypatybių! Ša, aš komplimentų nerašau, o tik gryną teisybę, ir Tu man lūpų neužčiaupsi ir laiško nesuplėšysi, tiesa? Argi tai, jog aš pasakiau, kad Tu geras, kad Tavo akys mėlynos, yra panegirika? Na, bet vis dėlto gera ypatybė savęs visiškai nevertinti: (mat ir vėl naują gerą pusę atradau!) ach, Jurguži, Tu puikus žmogužis!! Aš visai ramiai priimu Tavo komplimentus ir jaučiuos be galo laiminga, nes juos tesakai tik Tu vienas...

Palangos pajūryje. Iš dešinės: brolis Vytautas Alseika, Marija ir Jurgis Gimbutas, 1940 m.

IV. 20. Trečiadienis.

Buvau pertraukus. Reikėjo būtinai eiti pas pusseserę, pas mano Meilužytę brangią. Nupyniau jiems abiem rūtų vainikėlius. Vakaras taip jaukiai praėjo – ir prisiverkėm, ir prisidžiaugėm, ir prisibučiavom. Man ir keista, ir graudu, ir linksma buvo. Truputį žliumbiau, bet mane taip nuramino: „Pagalvok, ar tu verksi, kai tekėsi?"Ach, žinoma, juoksiuos, jei tik kiti nesugraudins. Šiandien jie išvažiavo į Klaipėdą ir grįš tik vakare, jau susituokę.

Šiandien taip pat laukiam dar vienos naujienos – turi pranešt galutinai, ar Vytautą paskirs atstovybėn į Varšuvą. Manau, kad tikrai yra 99%. Mes visi džiaugiamės, o kartu ir šiek tiek liūstam. Aš tai beveik daugiau džiaugiuos. Žinau, kad jam reikia kur kitur išvažiuoti, nes to jis pats trokšta ir, be to, per daug išlepo namie. Vyras 26 metų – turėtų jau pradėt savarankiškai gyvent. Aš gi tada turėčiau savo atskirą kambarį, gražiai sutvarkyčiau, tokį jaukų jaukų norėčiau turėt kampelį. Žodžiu, puiku! Na, bet dar tikrai nežinia.

Laukiu labai šeštadienio, Velykų atostogų svarbiausios dienos. Tu, Jurgiuk, džiaukis ir grožėkis, kiek gali, gamta. Aš per paskutines dienas stengiaus pasisemti iš gamtos kuo daugiau jėgų. Didįjį penktadienį, jau gerokai sutemus, vaikščiojau ilgai ilgai. Ilgu buvo vienai, bet aš įsivaizdavau, kad Tu mane matai, kad Tu užpakaly manęs, kad Tu pasislėpęs už medžių... Gegužės mėnesį mes lakštingalų klausysim...

Bučiuoju stipriai stipriai!

Tavo Marutė

1938. VIII. 2
Palanga
Į Fredą

Mano Jūra!*

Atsikeliu pusę antros, žadintuvas vos neužglušintas. Skubu prie Nemuno. Tarp Daukanto ir Maironio turi būti laivas. Dar tamsu. Praeinu vieną kartą – nėra. Drožiu iki Kanto gatvės – irgi nėra, vėl grįžtu, einu iki Karmelitų – laivo nėra, atgal vėl iki Kanto – vadinasi, motorlaivis išplaukė. Tada klausiu keltininko – sako, tikrai neišplaukė. Staiga iš kažkur išlindo vežikas, aš pasisamdžiau jį, kad jis vėl atgal vežtų (mat truputį prisikamavau su daiktais besitąsydama). Ir tikrai tarp Daukanto ir Maironio suradau dėdę (pusę keturių). Laivas buvo taip gražiai tarp malkų pastatytas, kad su lempa nebūčiau pastebėjus, o jie visi, raganiukai, miegojo laive. Apie ketvirtą išsijudinom. Plaukt buvo visai smagu. Tik į galą truputį atsibodo. Visą laiką varėm 10 km greičiu. (Daugiau netraukia, naujas motorlaivis! Pavandeniui!) O karšta buvo! Visas sėdynes ir kajutės stogą prašutino. Lindom į vandenį kas 5 minutes. Lengva būdavo nusileist nuo laivo ir laikytis už virvės, bet kai reikdavo atgal į laivą įlipt – ašaros pradėdavo byrėt – srovė tokia smarki, kad niekaip kojos nepajėgdavau iš vandens iškelt. O vakare kaip puikiai leisdavosi saulė! Visai panašiai kaip Juodkrantėj. Man taip pasiutiškai ilgu pasidarė! Kai sutemo, kiti nuėjo gult į kajutę, vairininkai – prie vairo, aš pasilikau lauke, išsitiesiau ant suolo, visai prie vandens, ir žiūrėjau į dangų. Dangus toks žvaigždėtas! Aš gėrėjaus ir galvojau, galvojau. Man prisiminė dainelės žodžiai: „Dangus žvaigždutėmis nusėtas, nušvies mums kelią ateities...“ Tikrai, galingasis dangus man įkvėpė aibę minčių. Galvojau apie žmonių lavinimąsi, apie mokslus ir amatus. Kai tik prieidavau prie savęs, prieidavau ir išvadą, kad viską sugebėčiau mokytis – vidutiniškai, nepasižymėdama. Ot bjauru! Dabar po truputį pašneku su Meilyte. Nusprendžiau imti lietuvių, anglų ir etniką. Užteks. (Juk Tau mano studijų reikalas iki gyvo kaulo įgriso! Tiesa?)

Apsigyvenau kaip ir visuomet pas p. Vaineikienę (Vytauto g. 105). Gavau jau patį paskutinį kambariuką, kurio net nenuomoja, nes nėra lovos, o tik rėmai su čiužiniu. Tuos rėmus padėjo ant kėdžių, ir man visiškai gera gulėt. Blogiausia, kad už sienos nuolatinis koncertas – mažas, sergąs (per gaisrą nukentėjęs) vaikas kai verkia, tai dejuoja ištisą naktį. Niekis, nuo penktadienio gausiu turbūt kitą kambarį. Man čia patinka, kad visi čia savi, pažįstami: Meilytė su Kaziu gyvena. Mūsų,

* Aš Tave vadinsiu *Jūra*, nes jūra – kažkas ypatingo, gražaus, didingo, o Tu dar aukštesnis, todėl rašau *J* didžiąja. Juk gražus vardas, tik gaila, kad moteriška galūnė, na, bet puikiau skamba. – *M. A.*

šįmet baigusių abiturienčių, yra net aštuonios. Laimė ir Inia apsigyveno visai kitur – už Rąžės. Vakar, nors ir labai mieguista buvau, vis dėlto nuėjau ant tilto. Nepaprastai puikiai žaibavo – kaskart nušviesdavo debesis ir jūrą. Sutikau ant tilto Tutkį, jam pasakojau šiek tiek apie mūsų keliones, sakė, kad Vilniaus jis mums pavydintis.

Pasiutiškai karšta. Ore apie +40 C°, vandeny +25 C°, net jūroj negali atvėsti. Jūra kaip stiklas. Visai tokia kaip blynas. Vėjelio ni ni. Kaip gera, kad aš Palangoj. Man taip gaila Tavęs, mamos. Ot, kad taip kitąmet mudu abu būtumėm Palangoj. Nuolat aš dabar prisimenu, kaip dieviška buvo Juodkrantėj, a – visur dieviška, kur Tu esi. Aš taip pripratau Tave kasdien matyti, kad imu ir pasižiūriu į laikrodį, ir skaičiuoju valandas iki penkių ar šešių, tik kita aplinkuma ir žmonės primena, kad aš Palangoj. Manau, kad labai ilgai nebūsiu...

Aš padariau mažą kiaulystę – paėmiau Tavo maišą nuo raketės. Ką Tu pasakysi? Pažįstamos panos, kaip Danutė, Nina ir kitos, skundžiasi, kad maža berniukų. Kai tik pasirodžiau, pirmas klausimas buvo: „O kur Jurgis?" Matai, manęs be Tavęs žmonės neįsivaizduoja. Danutė apgailestauja, kad Tavęs nėra, sako, tada gal aš leisčiau Tau su ja pašokti.

Pupa, dūšia, rašyk Tu man kuo greičiau!

Bu – bu!

Marutė

1938. VIII. 8

Palanga

Į Fredą

Brangusis Jurgi!

Nežmoniškai džiaugiaus gavus Tavo laišką! Man jis buvo toks reikalingas, toks baisiausiai reikalingas! Jis mane nudžiugino, sukilnino. Šias kelias dienas smarkiai blaškiaus, net jūrą pamiršdavau. Kartais užeidavo blaškymosi periodas toks, žinai, kaip amerikoniškame farse – kažkas griūva, vėl keliasi ir vėl virsta. Pasiutimas! Dažnai valgant viena žydaitė, žyduks, Kovalskytė kalba apie mediciną, medicinos profesorius. Ir aš mielai prisidedu, lyg kad būčiau medikė. Tai vis tas prakeiktas įsikalbėjimas, susigyvenimas! Bet, tik pagalvoju – viskas aukštyn kojom. Lai sau žydai ir kiti žmonės praktikai (aišku, su svyruojančiu pašaukimu) tveriasi to, už ko gali užsikabinti! Man gi – sąlygos ir perspektyvos kitokios, jei tik drįstu nuoširdžiai galvoti... Atmenu, vieną sykį su tėtuku kalbėjau apie ateitį. Aš jam įtikinėjau, kad ir aš, kaip jis, būsiu daktarė. Tėtuks, kažkodėl susimąstęs, pakraipydavo galvą. Sakė jis man: „Aš ėmiaus medicinos, nes kitaip nebuvo galima, ir dabar man medicina antroj vietoj, aš humanitaras ir noréčiau, kad tu panaši būtum. Lietuvai dar reikia tiek šviestis, tiek šviesesnių sielų. Pagaliau Lietuva – ne ligonių kraštas." Matau, kad visa Lietuva tai nėra tik mano senoji Vilniaus poliklinika.

Man gyvi tėtuko žodžiai. Visuomet aš jo klausiau – jis mano didžiausias vadovas. O dar nežmoniškai džiugu, kad Tu esi, Tu esi ir būsi šalia manęs, aš ne viena!!

Ir Tavo šis laiškas – toks galingas, geras – jis mane pakėlė. Išgyvenau tokią kilnią kilnią, džiugią valandėlę jį skaitydama.

Buvo Palangon atvykę vilniečiai. Visą dieną jie čia viešėjo. Aš buvau patenkinta. Ir pliaže, ir ant tilto buvau su jais. Gal ir primins tau Laimė (kuri iki ausų su vilniečiu Velecku susidraugavo) ar kitos, kad aš Tave pamiršau, su vilniečiais vaikščiojau. Bet man tai tik juokinga. Tu man – didelis ir amžinas, jie – maži malonūs daikčiukai. Tu, Tavo ir mano meilė man toks aiškus aiškus dalykas, dėl kurio niekad niekad nesuabejoju. Mielai kalbėjau su Cicėnu (ot poetiška, puiki siela!). „Kur Tavo siela, Maryt?" – paklausė. „Fama est!" Pasirodei Vilniuj. A, yra graži širdžių simfonija – taip sakė Vydūnas. „Žiūrėk, kad Tau ne tik Palangoj būtų Palanga!" – atviras jis, gražiamintis. Atsisveikindamas palinkėjo laimingo gyvenimo, kaip jauniems kurti gražesnį gyvenimą. Jis mat *senosios* kartos žmogus.

Po truputį skaitau. Perskaičiau Gorkio „Mano universitetai". Patiko. Tik pats gyvenimas ten vaizduojamas per juodas – vienos bėdos, nelaimės, piktadarystės, žudynės. Dabar pradėjau Kellermano „Ingeborgą". Žavinga knygelytė, labai primena „Paną". Taip pat impresionistika. Meilės pasakos gamtoj. Viena mintelė: „Galima turėt puikių, genialių sumanymų, galima būt didžiu žmogum, apie kurį kasdien galvoja daugybė žmonių – ateis metas, ir visa išnyks, išskyrus tą mažą, mažytį žodelį; ir nieko nebus gražesnio už jį."

Sakai, kad tu nori atvažiuoti! Mama irgi taip pat rašė. Lieka tik judviem susitarti – važiuoti automobiliu ir man pranešti. Ir vėl būtume drauge prie jūros, parke, ant tilto, prie žvaigždžių ir draugo mėnulio... Jei Tu tikrai pasiryžai, lauksiu. Iki šiol galvojau anksčiau grįžt ir kaip nors sukombinuot kelionę į rytus. Na, bet tai galima atidėt pirmai rugsėjo. Grįžtant galėtumėm užsukti į Paežerį. Praktiškai galvojant, reiktų dar vieno ar dviejų keleivių. Tuoj rašysiu mamai laišką, o Tu irgi susiskambink.

Palanga kaip visuomet. Dieną karšta, naktį dabar šalta. Vis sušąlu. Vanduo dabar atšalo, bet užtai koks gaivinantis, ne virintas, kaip pirma buvo. Gražiausia – jūra ir dangus, puiku ir parke ties tvenkiniu, o žvaigždžių žvaigždžių... maudaus kažkodėl visiškai nedaug, bet todėl kaitinuos ir gerokai nusvilau. Popiet dažnai einu pas dėdę, kur mėginam su Meilyte, Kaziu, dėde atmušti sviedinukus (tenisą). Toj pačioj aikštėj, kur mudu kadaise drauge žaidėm. Popierius baigias. Su, Jurgiuk! Duok paglostyt ir pabučiuot! Dėkui už nuotraukas ir brangiausią gėlytę!

Marutė

1938. IX. 3
Betygala
Į Paežerį

Mano brangusis Jurgiuk!

Žinai – autobusu važiuot įdomu. Autobusas buvo pilnutėlis ir toks įvairus tipų atžvilgiu – ir kaimiečių bobelių, kaimo bernų, ir dvarininkėlių, ir žydų, kurie nesvietiškai ginčijosi, užėmę visą galą autobuso. Turėjau vieną labai įdomų pasikalbėjimą su šlėktele. Klausė, kur važiuoju.

– Į Betygalą.

– Ir aš į Betygalą. O pas ką?

– Pas dėdę.

– Tai turbūt tas dėdė turtingas, kad pas jį važiuojat. Jis jums viską užrašys. Bet jau mokslas prasidėjo.

– Man dar neprasidėjo.

– A, tai turbūt jūs nieko nedirbat ir nesimokot. Jums patinka *flirtuoti*? Jūs skautė?

– Taip.

– Skautai tik flirtuoja, jie daugiau nieko nedaro.

– O jūs buvot skautas?

– Ne.

– Bet flirtavot, kai jaunas buvot?

Nutilo. Truputį keistos pažiūros, ar ne?

Čia ramu ir gražu. Ypač mane žavi jurginai. Tiek daug ir tokie puikūs – dideli ir maži, įvairiausių spalvų. Aš vis einu į darželį ir kiekvieną atskirai apžiūriu, pauostau. O kad Tu žinotum, ką aš uostau ir kas man dabar taip patinka, aš Tau siunčiu po vieną lapelį nuo kiekvieno jurgino. Jurginai man visuomet patikdavo, o dabar net kiekvieną noriu pabučiuoti. Tai todėl, kad Tu juos mėgsti, ir man jie primena Tave: Jurgis – jurginai. Tu – Jurginas! Jurginėli mano mielas!

Mano viešėjimas Betygaloj perniek nenueis. Gausiu diplomą. Ir dar kokį – kulinarijos kursų! Šeimininkė mokys. Dėdė pasirašys. Ne juokai. Šiandien jau mėsos kepsnius ir kukulius padariau. Dabar su mėsuotom rankom Tau laišką rašau. Be to, išmokau, kaip gardžiai bruknes virt. Šeimininkė – mano pusseserė – labai griežta. Ypač švarą pridaboja ir, jei paliksi neišplautą dubenėlį ar puoduką, gausi gerų pamokslėlių.

Daug obuolių. Sode knygą skaitau – „Meir Ezofowicz". Turbūt perskaitysiu. Įdomu.

Joldy poldy, išgirdau, kad laiškus kaip tik dabar išveža.

Bučiuoju!

Ir dar kartą bučiuoju!

Tavo Marutė

1938. IX. 8
Betygala
Į Paežerį

Mano Jurgi!

Pasiutęs mėnulis, jis visai toks pats buvo kaip Palangos kopose, kada vakar tekina bėgau paštan. Nežinau, kaip aš Tave myliu. Tu toks geras, geriausias. Šič kas naktį aš ypač daug sapnuoju, aišku – daugiausia Tave. Šiąnakt sapnavau mudu ir naująją palapinę. Buvo baisiai gera.

Jau perskaičiau „Gyvenimo mokyklą" ir „Meir Ezofowicz". Pirmąją skaitei. Tiesa? Labai daug duodanti knyga. Pribraukiau knygoj daugybę minčių. Perskaitysiu aš visas Mardeno knygas. „Meir Ezofowicz" labai ir labai graži knyga. Meniškai sukurti tipai, puikūs atskiri epizodai, įdomi tema, gražios mintys ir idėjos. Tai vieno Lenkijos žydų miestelio istorija. Dvi giminės varžėsi dėl valdžios; laimėjo ta, kuri griebėsi nešvarių priemonių, ilgai viešpatavo tų šlykščių rabinų giminė. Iš Ezofovičių pusės kildavo pasipriešinimas, bet nenugalėdavo. Ir taip kelis šimtmečius kovojo dvi pusės – viena dėl idėjos, trokšdama savo tautai gerovės, kita tik dėl to, kad turėtų valdžią, aptemdydama savo tautiečių protus, šmeiždama bjauriai kitą pusę. (Dažnai tai pasitaiko. Man labai priminė kurio laiko Vilniaus lietuvių gyvenimą.) Daug galima apie šią knygą kalbėt ir rašyt. Aš labai patenkinta, kad perskaičiau lenkiškai 300 su viršum puslapių. Smarkiai prisiminiau lenkų kalbą, nereikėjo jokio žodyno, galėjau tiek pat sekt turinį, charakterius, stilių, kiek lietuvišką knygą skaitydama.

Atėjo gryčion moteris ir mergytė. Išėjus jai klausiu, kas ji. „Ogi merga su savo vaiku!" „O kur tėvas?" „Kam čia galvoj, kur tėvas, ženotas – gyvena, kaip po senovei." Ech, ką ir bekalbėti. Viskas sukrauta vienai pusei – ir nauja būtybė, ir tos piktos, tokios negražios žmonių kalbos. Vienuolis parodė visuomenės panieką jai, privedusią iki pasiskandinimo. Visad ir visad jos gyvenimas tragiškas. Aš tokiam karštu viralu snukin drėbčiau; daugiausia dėl to, kad niekuo nesirūpina, nieko nenori žinot. Tą nelygybę seniai stebiu. Ypač tai žymu kaime, kur nieko nepaslėpsi, nesumeluosi. Nors vienodai būtų kaltinami!

Patinki Tu man, duok, snukutį pabučiuosiu!!

Čia man dar neatsibodo, nes daug stebiu ir skaitau. Labai mielas dėdė, toks idealistas, puikaus būdo žmogus. Kasdien vis po truputį daugiau jį myliu. Dabar kaip tik Šiluvoj didieji atlaidai. Žmonės pėsti ir važiuoti keliauja ten. Į kleboniją labai daug praeivių užsuka. Labai įdomu pasiklausyt visokiausių vargingų žmonelių. Eina jie, lazdele pasiramsčiuodami, nesveiki – šlubi, akli, po 30–50 kilometrų, kad ten pasimelstų, atgautų sveikatą. Aš pernai tuo laiku buvau Šiluvoj. Neduok, Dieve, kaip ten bjauru – žmogus ant žmogaus, šliaužioja pilvais aplink

stebuklingą statulą, bučiuodami žemę. Nebent gilus tikėjimas pagyti jiems padeda.

Beveik kasdien čia prisimenama kun. Žemaičio tragiška mirtis. Žinai, nesvietiškai graudžios aplinkybės susidėjo – vainikai visur išpinti, vaikučiai gėles barstyt išmokinti, puotai viskas paruošta, gražus kryžius tai progai prisiminti užsakytas. Ir visa tai ne primicijai, o laidotuvėms. Motina dabar dar vos gyva, o kiekviena davatkėlė prie jo kapo šventoriuj ne vieną ašarą kasdien išlieja.

Dienos vis ilgėja, vis apsiniaukę. Prabėgo vasara. Ji buvo nuostabi, maloni, kaip pirmas mūsų pasibučiavimas.

Baigias atostogos. Aš jau noriu universiteto, taip noriu mokytis. Mes abu mokysimės, abu linksminsimės, abu džiaugsimės!

Lauksiu Tavęs Kaune. Iš čia išvažiuosiu turbūt sekmadienį.

Bučiuoju smarkiai smarkiai.

Tavo Marutė

1938. IX. 11
Kaunas
Į Fredą

Mano mylimasis Jurgiuk!

Tavo puikūs laiškai! Man net nesmagu, kad aš šį kartą Tau kažkaip be atsidėjimo, skubotai rašiau – tokius nesimpatiškus laiškus. Susižavėjau Tavo mintimis. Taip, žinai, pasidaro gera, kai žinai, kad ir Tu taip pat galvoji, kaip ir aš, ir gal net dar geriau ir visuomeniškiau.

Ir aš ėjau bažnyčion, klausiau pamokslų, stebėjau žmones, įvairias nelaimes. Perskaičiau Tavo aprašymą pajūrio mišių ir pamokslo, matau, kad ne visur parapijos lygios, ne visur tokie bjaurūs kunigai. Betygaloj visai kitoks reikalas. Mano dėdė – mano kunigo idealas*. Baisiausiai rūpinasi savo parapijiečiais, visus pažįsta, kiekvieną sušelpia, užjaučia, aplanko. Klebonijos tarnai jį taip myli, kad net nerimauja, jei jis kur toliau išvažiuoja. „Tai mūsų geriausias tėvelis, be jo sunku mums būtų ant svieto.“ Jis beveik savo lėšomis pastatė bažnyčią, dabar stato bokštą. Vikaras gan gabus, išsilavinęs, apsukrus žmogus ir pamokslus sako visai žmoniškai, dažnai pridėdamas di-

* Praną Janulaitį, Marijos motinos brolį, 1947 m. areštavo bolševikai. Lukiškių kalėjime iškalėjo metus. Vėliau buvo išvežtas į Rusiją, Vladimiro kalėjimą. Iškentėjo ten 5 metus – pridėjo dar 10 metų. Netrukus artimieji gavo žinią, kad jau miręs.

džiųjų rašytojų ar veikėjų citatas. Vienintelė yda, kad jie nusistatę prieš kitas sroves, prieš valdžią. Neina išvien – mažiau pasiekia.

Paskutiniąsias dienas aš pajutau tikrą kaimo gyvenimą. Draugavau su visais gyvuliukais, paukščiukais ir gėlytėmis. Tik su bjaurybėmis piktais šunimis nesugyvenau. Taip jie mane vieną kartą išgąsdino, kad net žado netekau. Išeinu vieną vakarą iš kambario į prieangį – Meškis! Aš sustingau (baisiausiai piktas šuo – griebia žmogų už gerklės ir pjauna!). Didžiausiu šuoliu šokau atgal ir užtrenkiau duris; tik kojas apdraskė.

Penktadienį pajutau tikrą kaimo idiliją.

Guliu šonu, ranka pasirėmus, skaitau knygą. Nuostabus Dubysos krantas, kai kur šlaitas, apaugęs gėlėmis. Po kiekvieno sakinio dirsteliu į vingiuojančią Dubysą. Taip puikiai ir išdidžiai plaukia sau ji tarp milžinų krantų. Dieviška! Ramu. Girdis, kai puslapį verčiu.

Staiga triukšmas – lyg bulves kas pabėrė. Ir vis arčiau arčiau ir garsiau. Pakeliu galvą – aplink mane avinai, avys, avelės, avinukai. Begalė! Žiūri į mane. Aš nė krust. Jie dar kelis žingsnius – aš nė krust. Ir dar drąsiau ir vis arčiau, arčiau. Vieną žingsnį, kitą, o aš nė krust. Jau visai arti. Žiūri, aplink sustoję. Keista, žmogus guli ir nejuda! O gal ne žmogus? – Mee! Ir aš mee. Visai keista. Aš vėl – mee! Ir mano avys visai prie manęs prisiglaudė. Drąsiausias man kaktą bučiuoja ir duoda koją pasisveikinimui. Aha, nori pasikalbėt? Puiku. Aš avinuką už kaklo, apkabinu, paguldau prie savęs, glostau. Jis visai rimtai kažką svarsto. Matyt galvoja, kas aš per sutvėrimas. Avine, avine, aš žmogus, bet tau nieko pikta nedarysiu. Man patinka, kad tu toks drąsus. Kiti suktaplaukiai gražuoliai aplink dzimbinėja. Man taip smagu! Susidraugavau su avinuku. Iš pakalnės išlenda karvės ir senis skerdžius. Išsigąsta vargšas, pamatęs nepažįstamą, poniską (su laikrodžiu, su žiedu, suktais plaukais!) ypatą. „Ajai, kur jūs, gyvuliai, lauk! Šio, žaloja, rupūže, kur eini!? Šio, jūs man!" Išlaksto gyvuliukai. Mano avinukas atsistoja, dar žvilgtelia nustebusiom akim, mirkteli ir nukuria pakalnėn. Man taip gaila ir pikta ant senio.

Vėl skaitau knygą. Anapus Dubysos pasigirsta mergaitės dainelė. Toks sultingas, skaidrus sopranas. Aš prisidedu. Dainuojam duetą: „Augo kieme klevelis..." Saulutė rengiasi leistis. Užlipu ant aukščiausio kalno. Nė vieno debesiuko. Nuleidžiu saulę. Diena baigėsi. Temsta. Bėgu pakalnėn. Ties krūmais šmurkšt man kažkas pro kojas – kiškis. Toks rusvas, didelėm ausim. Dar atsisuko ir nukūrė.

Kitą dieną –

Guliu po obelia aukštielninka. Matau dičkį, storulį obuolį visai čia pat virš mano nosies. Laukiu, kol susipras atsiskirt su savo šakyte. Bjaurybiūkštis, nekrenta! Nusi-

bosta man į tą nesuprantantį padarą spoksoti. Aš žvilgteriu į debesiukus, tokius gražiai paraudusius – mat jau popietis. Puiku čia! Žolė didelė ir dilgėlės simpatiškai atrodo. Jos prisiglaudusios prie obels – saugoja. Nebijokit, nelipsiu! Obuoliuks nepašykštės – nukris. Tiesiog į burną! Ech, sultingas! Įsižiūriu, uždūmoju (apie Jurgiuką mylimiausią).

Kas gi čia dabar?

Griebia už kojos, oi, įkirto kažkas ir dar kerta ir drasko. Tas kažkas tai – gauja kalakutų. Vargšai apsiriko – vietoj dilgėlių mano kojų pirštelius norėjo praryti. Bet jie geri, visai geri. Turbūt tik prikelt ar paerzint norėjo. Aš atsisėdu. Kalakutai šnairai spokso. Kažin, ar jie stebisi, ar piktinasi. Nebėga. Paglostau. Įdomu, ar nepyks, jei sušvilpsiu. Sušvilpiu. O, Viešpatie, mano kalakutai paraudonavo ir virto tikrais lietuviškais povais. Visai gražūs pasidarėt, bet nors ir išsipūtėt, aš jūsų nebijau ir nemanau bėgti. Keista, kad jie ant manęs bepykdami patys pradėjo kapotis. Žiūriu, viens griebia kitam už pagurklės ir smaugiasi. Baisu, kad kruvinai nesusikirstų. Aš pagaunu, perskiriu ir vieno nepaleidžiu. Nutariu ištyrinėti. Nesimpatiškai kaba pagurklis. Čiupinėju toliau. Puikus išradimas! Truputį už pagurklio – šepetėlis! Visai puikus barzdai skusti! Paleidžiu. Kalakutai neina nuo manęs. Aš – šuldu buldu, šuldu buldu. Skandalas! Visai supyksta mano kalakutai! Baisiausiai pasipučia. Aš dar – šuldu buldu. Ir jie man – šuldu buldu, bet jau blogai – visi ant mano kojų. Aš strykt! Oi, per dilgėles. Pamirštu ir obuolį.

* * *

Tikėk, kad tikrai taip buvo, rašiau iš visos širdies, neperdėdama. Gal negreit teks vėl taip nuoširdžiai su gyvuliukais pabendraut. Gal ir negerai, kad laiškan dedu per daug beletristikos. Bet, kam man tai rašyti į dienoraštį ar ant popieriuko, kad aš noriu viską Tau skirti, viską Tau rašyti. Tu man turtas.

Kaip puiku, kad Tu ryt parvažiuoji! Aš manau, kad dar teks iki ketvirtadienio palaukti. Paskambink man!

Man labai patiko Schopenhauerio jaunatvės nerimo nusakymas. Jurgi, man nieko netrūksta, kai mudu draugе sėdim, kai aš galvą įremiu į Tavo krūtinę...

Bučiuoju Tave!

Iki!

Marutė

1939. VIII. 28
Kaunas
Į Paežerį

Branguti!

Aš jau Kaune. Visur dabar karo išvakarių nuotaika. Klausom radijo ir gaudom ekstra telegramas. Aš per daug nesijaudinu. Džiaugiuos, kad anksčiau sugrįžau, nes mama labai laukė.

Mikailaičiuose* po Palangos atrodė trošku, karšta, taip gailu pasidarė Palangos, jūros. Juk gera mudviem buvo! Tokia puiki jūra! O čia musės taip įkyriai kandžiojo, kad net iš ryto miegot nedavė; tekdavo ir galvą užsikloti. Labai gražus, tikrai pavyzdingas ūkis – net malonu žiūrėt, kaip viskas taip dideliu mastu eina. Yra visos reikalingos mašinos, 50 karvių, 20 arklių, paukščių. Buvo ko pasižiūrėt. Aš sau apvaikščiojau visus tvartus – paršiukus, teliukus, kumeliukus, bet kitai dienai nebebuvo darbo – manęs nepriėmė nei karvių melžt, nei nieko kito dirbti. Siūlė tik prie pelų stovėti dulkėse, šalia kuliamosios mašinos, bet ten tai jau aš pati savo vargšės nosytės nenorėčiau kišti. Knygos nė vienos neperskaičiau, nes per daug karšta buvo skaityti.

Gailėjaus, kad iki galo nevažiavau su vilniečiais. Taip smagu ir įdomu buvo! Tokie jie visi deimančiukai! Baisiai gražiai sutiko Viekšniuose. Per visą miestelį išrikiuoti vaikučiai, kaimo bobutės švariom, baltom skepetėlėm ir visi žmonės iki paskutinio, matyt, buvo susirinkę pasitikti. Pradėjo lyti gėlių lietus, žmonės verkė, bučiavosi ir džiaugėsi. Paskui buvo vaišės lauke prie tautiškai išpuoštų stalų. Dainavo choras ir kelios kalbos buvo labai labai nuoširdžios. Kad taip gražiai, sklandžiai ir jaukiai priėmė, kalti keli asmens – vilniečiai: progimnazijos direktorius, buvęs Švenčionių gimnazijos vicedirektorius Vikt. Biržiška, B. Sruoga ir kt. Vis dėlto tie, kurie buvo gyvenę Vilniuje, gali tik tinkamai suprast to krašto žmones. Autobuse buvo baisiai įdomu klausytis V. Uždavinio** pasakojimų. Taip jis gyvai pasakojo savo nuotaiką perbėgus į Nepriklausomą Lietuvą, paskui organizavimą V. V. S.*** Jis labai atviras ir tiesus žmogus, nekenčia partijų. Tiek daug tiesos pasakė, kad vilniečiai net nenorėjo tikėti. Niekur negaudavo pastovesnio darbo, nes nesutikdavo kalbėt prieš lietuvius. Šiuo atveju vilniečiai kitokie. Vilniuj smarkūs žmonės, pjaunasi kartais, bet tik su sąlyga, jei nukenčia patys, o ne Lietuvos reikalai. O čia tai baisūs dalykai būdavo. Pasakojo gan daug apie savo kelionę po Ameriką. Dabar jis knygą rašo. Vis dėlto mes buvom vi-

* Marijos močiutės (iš mamos pusės) kaimas, kuriame gimė Veronikos Janulaitytės-Alseikienės motina.

** Vincas Uždavinys (1902 05 16–1983 03 20) – žurnalistas, keliautojas. Redagavo Vilniaus vadavimo sąjungos žurnalą *Mūsų Vilnius*. Išleido kelionių po Europą ir Afriką įspūdžių knygas.

*** V. V. S. – Vilniaus vadavimo sąjunga.

siškai nepasiruošę tokiai kelionei. Grįžtant iš Šiaulių, važiavau pirma klase. Kartu važiavo inž. Čiurlys; jis pernai buvo Amerikoj. Irgi pasakojo įspūdžius. Būtinai pataria gerokai pastudijuoti tą kraštą prieš važiuojant. Ten tiek naujenybių, kad nebespėji suprast.

Kituose miesteliuose nesustojom. 10 minučių stovėjom tik prie Platelių ežero. Labai puikus! Tik nebuvo laiko maudytis. Vadovas vis varė greičiau ir greičiau, ir vis tiek į Šiaulius pavėlavom. Vidurnakty nusibaladojau pas dėdę. Laimei, pusseserės nemiegojo. Pernakvojau su pussesere Danute vienoj lovoj, iki 6 v. ryto praplepėjom. Iš per didelio mano atvirumo išėjo vienas nesusipratimėlis. Papasakosiu vėliau. Kitą dieną išlydėjau vilniečius. Dar prieš tai pasivaišinau – buvau „Gubernijos" bravore ir pirmą kartą gėriau juodą alų. Gana skanus. Dr. Rymas „Butrimui" siuntė linkėjimų. Bet paskiau sutiko, kad Gimbutui. Nuoširdžiausių linkėjimų nuo p. Micevičiaus ir p. Čaikausko.

Sakyk, pupuliuk, kaip Tavo kojytė? Ar vaikščioji? Aš labai noriu, kad Tu kaip nors greičiau parvažiuotum. Kiekvieną dieną gali kas nors įvykti. Visi svarbesnieji valdininkai ir atsargos karininkai sugrąžinti iš atostogų. Gal eisim į Vilnių!!!!! Sako, kad mūsiškė kariuomenė vis siunčiama į pasienį.

Baisiausiai Tavęs išsiilgau. Jau taip ilgai mes nesimatom.

Bučiuoju Tave smarkiai smarkiai – ir lūpytes, ir akytes, ir nosytę, ir veidelius...

Tavo Marutė

1940. III. 4
Vilnius
Į Kauną

Mano Jurgužėli!

Kaip gerai, kad parašei laišką! Gavau jį tik šiandien, pirmadienį. Lig šiol kas valandą laukiau, laukiau,vis dar tikėjaus. Na, neatvažiavai, tiek to.

Grįžau ką tik iš Kaziuko. Žinoma, man tokio įspūdžio, kaip kad seniau darydavo, nepadarė. Sausakimšai buvo susigrūdęs visas Vilnius ir turbūt pusė Kauno. Visi stumdėsi, grūdosi, pirkosi riestainius, žaislus, verbas. Didelis, iš tikrųjų didelis tas jomarkas! Visa Lukiškių aikštė, kuri tęsės lig pat Neries. Tikėjaus daugiau rasti liaudies drožinių, kokių nors gražių puodukų, bet, deja, labai nedaug tebuvo. Pusė kermošiaus – riestainiai, spalvotos širdys, verbos, dirbtinės gėlės, mediniai šaukštai. Buvo ir ūkininkams reikalingų dalykų – ratų,vežimų, akėčių, statinių, kubilų, geldų, stalų, kėdžių ir t. t. Aš su Monika taip pusę dienos ir pravaikščiojau. Buvau pašventus tik kelias valandas, bet kai patekom į labirintą, į sūkurį, ne-

greit galą tepriėjom. Margas tas Kaziukas, kaip tos verbos. Kitą kartą ir Tu pamatysi, o šiandien nieko nepaprasta nebuvo.

Vakar buvau koncerte ir literatūros šventėje. Ir čia, ir čia ėjau viena, bet viduje susitikau gan daug pažįstamų vilniečių. Koncertas nesužavėjo. Tik Arenskio perdirbtos Čaikovskio variacijos buvo tikrai gražios. Gruodis, Lisztas [Listas], Brahmsas [Bramsas] skambėjo visai manęs nepaliesdami. Sau klausiau ir visokiausius dalykus galvojau, tačiau nė kiek nesipiktinau. Nuotaiką pagadino Algis, su kuriuo grįžau po koncerto. Visą kelią taip plūdo Dvarioną, taip keikėsi, kaip jam norėjosi vemti per koncertą... Tuoj po koncerto nuskubėjau universiteto salėn, literatūros šventėn. Nepaprastai patiko Putino eilėraštis „Motinai" (jis, rodos, buvo „Naujojoj Romuvoj"). Gan įdomūs buvo K. Boruta, P. Vaičiūnas. Vieni labai tyliai skaitė, kiti per daug šaukė (Inčiūra). Taip ir praėjo.

Šiandien į premijų įteikimą nebeeisiu. Užteks jau. Vakar visą dieną prauliojau, šiandien – pusę dienos. Laikas eit į darbą. Taip trūksta to laiko. Amžinai per ilgai miegu, per daug pravaikštau. Ach, puikus mano Vilnius! Šiandien jis visai lietuviškas! Kokia būtų laimė, jeigu čia būtų namai, jaukus butukas, mano kambarys su visomis knygomis,visais mano daiktais! Gatvėj smagu, o kai pareini, imi ilgėtis. Puiku, rytoj važiuoju pas mamą, pas Jurgį! O kokia bus puiki vonia, koks gražus bus kambarys!

Jau pradėjau dirbti Lietuvių mokslo draugijoj. Tu neįsivaizduoji, koks tai turi būti pasišventimas! Po valandos kitos taip sustimpu, pamėlynuoja nosis, rankos ir reikia bėgt namo. Draugijos muziejuj 15 laipsnių šalčio! Pasiėmiau pirmiausia knygyną aprašyt. Katalogo stalčių išsitraukiu ir nešuos sau į vedėjos kambarį, kur kartkartėm pakūrena mažytę krosniukę, bet ir tai tik priešpiet. Tepiau, tepiau kremu rankas. Dabar pritrūkau, tai ėmiau storu sluoksniu sviestu tepti. Šiek tiek gelbėjo. Ir ką daryt? Tie mūrai ir pavasarį taip greit neatšils, o šaltis dar vis nesibaigia. Verčiu iš eilės 40 000 knygų katalogą ir susirašau sau visas knygas, liečiančias etniką, archeologiją, kalbotyrą. Manau, kad tai man ateičiai bus labai naudinga. Ne taip didelis knygynas, bet yra nepaprastai vertingų dalykų. Ypač daug senųjų lituanistikos dalykų, taip pat etnologijos. Technikos srities gal užvis mažiausia, bet, pav., visos lietuvių inžinierių knygos yra. Jau peržiūrėjau dvylika stalčių ir dar tiek pat liko.

Ši savaitė man buvo dvilypė: 1) pakilimas iki didžiausio entuziazmo, laimės, džiaugsmo, 2) nusileidimas, nusiraminimas, apsiblausimas dėl sustipimo. Aiškiai dabar matau, kad mano charakteris, nuotaika labai banguojanti. Yra tokių momentų, kad galėčiau kalnus verst, tada viskas lengva, kad ir, pvz., rašyt tada galiu, kaip noriu. Šįryt būč Tau puikų laišką parašius, bet neišnaudojau to momento, atidėjau popiečiui ir išbėgau į Kaziuką. Kai pavargus grįžau,

jau ir minčių eilė nebe tokia laki. Nuo šiandien aš ypač gaudysiu tokias minutes.

Ką aš svajoju, ką galvoju? Ar naują ateitį kuriu? Ar ne? Tik tas vienas vienintelis klausimas rūpi – kas tai yra gyventi? Ar iš viso daugumas žmonių gyvena, ar negyvena? Čia nueinu dažnai pas Tėtuką*, kasdien sutinku įvairaus plauko laidotuvių, čia pat matau džiūgaujančius, klykiančius vaikus ir suvargusias poterius murmančias elgetas, čia vaikėzai, šlykščiai užkabinėdami, bastosi gatvėmis. Įvairus gyvenimas. Vienų jis pralekia kaip šviesaus spindulio švystelėjimas, kitų – kaip džiaugsmo kibirkštėlė, kaip švelnaus vėjelio pūstelėjimas, o kitų – kaip šiurpus klyksmas naktį, kaip purvinas lašas nuo stogo nusirita. Žiūrėk, buvo stebuklinga gėlelė, pražydo, nuvyto ir nebėr. Gali rasti šimtus palyginimų. Šiurpas paima, kai matai tūkstančius žmonių gatavai mirusius jau ant žemės. Siekia, trokšta žmonės nemirtingumo, bet kaip jie siekia? Viešpatie, nejaugi pasaulis nesulauks tokios dienos, kai visi žmonės gyvens, o ne dvoks! Kiekvieno gyvenimas turi būt kaip džiaugsmo dvelktelėjimas, kaip graži gėlė, nes jau džiaugsmas, grožis – nemirtingas. Žiūriu aš prieš save į savo tėvo fotografiją – man gera: mano Tėtukas gyvas, tikrai gyvas! Ir vis labiau ir labiau manyje klykia šauksmas – ar tu paliksi ką nors, ar pranyksi kaip dūmai? O laikas galvotrūkčiais bėga. Gavimo procesas daug ilgesnis negu davimo. Kūrybinės galios per maža. Bet aš džiaugiuos, džiaugiuos ta mintim, kad gal kas nors užsiliks po manęs, gal nors vienu taškiuku prisidėsiu žmonijos geresniam gyvenimui. Jokio blogiausiojo atvejo negalės būti, jei mes diena iš dienos gražiai gyvensim...

Aptingau jau, šiandien man neina plunksna.

Bučiuoju Tavo akytes!

Marutė

1940. III. 19
Vilnius
Į Kauną

Mano paukšteliuk, brangiausias!

Žinai, aš šiandien gavau Tavo laišką! Nuo pat ryto galvojau, kad rašysiu Tau laišką, eisiu savo butan, paimsiu kotelį su plunksna, pamirkysiu rašalan. Ir žinai, kaip juokingai išėjo. Nuėjau į savo butą, rakinu raktu. Rakinasi, bet neatsidaro. Pasirodo, kad jau šventės ir sargas didesniu raktu užrakino. Lig šių dienelių aš buvau visai pamiršus, kad turiu visai jaukų keturių kambarių butą – archeologijos seminarą. Ten nė vienos gyvos dūšios niekad nebūna. Aš sau nueinu, šiltam profesoriaus kamba-

* Marijos Alseikaitės tėvas Danielius Alseika palaidotas Vilniuje, Antakalnyje, Saulės kapinėse.

riuke prie rašomojo stalo atsisėdu, galiu ir knygų spintas atsirakyti, jei noriu. Ant rašomojo stalo yra ir rašalo, ir kotelių su plunksna, ir pieštukai, drožtukai, trintukai. Bet šiandien aš ten neįėjau. Grįžau per Pilies gatvę, užėjau krautuvėn ir nusipirkau naują plunksnakotį ir naują plunksną – savo bernužėliui gromatėlę rašyti...

Aš šiandien gavau nuo Tavęs laišką! – aš žinojau, kad gausiu! Ką gi tos nuotraukos reiškia? Žmonės šuniukų sutvert negali – vis bus žmonės, nors ir panašūs į bežDžioniukus būtų! O tokią mielą šeimynėlę labai būtų miela turėt. Gaila, kad aš Tavęs nemoku verbom paplakti... Už tai aš Tave švelniom, švelnutėlėm Vilniaus verbelėm paglostysiu! Aš jų turiu dabar visą pluoštą. Verbų sekmadienio ankstų rytą aš žygiavau Katedros aikštėn verbų pirkti. Tai gražių buvo! Gražių ir nupirkau. Turiu parvežt tetai Julei, Meilytei, na, ir Tau.

Vakar buvau „Sudrumstojoj ramybėj". Simpatiškas dalykėlis. Ten tokia tikra meilė parodyta. O aš tik apie mudu ir tegalvojau. Liudas vienoj vietoj pasakė: „Žinok, jei aš visą save atiduodu, tai puse nepasitenkinsiu." Gerai pasakė. O Danutė paklausta, ar ji myli savo vyrą, atsakė: „Kai tekėjau už jo, gal mylėjau, gal ir ne, bet dabar, kai matau, kaip jis mane myli, kaip jis man aukojasi, aš tikrai žinau, kad ir aš jį taip taip myliu!.." Ot, žinai, nieko sau dalykėlis priešalkoholinei propagandai. Svarbiausia, kad vilniečių „Vaidilos" teatras visai puikus. Man buvo labai miela žiūrėti, kaip mano artimi žmonės vaidino. Išimtinai visi pažįstami! Svarbiausia rolė buvo Einiuvienės – Danutė. Buvo labai jauki senutė, kur ji savo vyrui (B. Uzielai) pasakė džiuginančią naujieną – apie tokį mažytį sutvėrimėlį... Suvaidino puikiai, nes toji rolė atitiko jos realią padėtį. Po vaidinimo mes kalbėjomės, ji pasakojo, kad jos dviese su dukryte vaidina ir jos duktė tikriausiai bus artistė... O, kad Tu žinotum, Jurgi, kokia dieviška scena buvo, kur klebonas su ūkininkais kalbėjosi! Ach, nė vienas mūsų Valstybinio dramos teatro artistas negalėtų taip įsijaust kaimiečio sielon! Taip jie utriravo ir gestikuliavo puikiai, kad mes visi šėlom. Vilnietis studentas ar inteligentas, kilęs iš kaimo, dar taip nenutolęs nuo jo. Todėl toks gražus bendradarbiavimas ir ėjo per tuos metus.

Koncerte man buvo labai gražu žiūrėt, kaip mano onytės klausėsi muzikos. Tos pačios bobutės, kurias Tu Gedimino kalne fotografavai, sėdėjo partery 9 eilėj kaip ir aš, ir klausėsi simfoninio orkestro – Bacho preliudo, Beethoveno... Puikus buvo tas styginiam orkestrui pritaikytas Bacho h-moll preliudas! Aš jį tą visą vakarą be pertraukos niūniavau. Norėjau Tau laišką vakare rašyti, bet preliudas nedavė, atsisėdau ant sofos ir vos apsivilkusi, beniūniuodama ir virškindama sekmadienio įspūdžius, neužmigau. Parėjau tik vėlai – 11 val., o dar Kristus alyvų daržely truputį išvargino. Ne, ne tiek Jis, kiek iš viso

tai, kad teatre be pertraukos išbuvau šešias valandas. Pirmą kartą savo gyvenime tiek ilgai teatre prasėdėjau! Dar kine, rodos, dviejų ištisų seansų neprabuvau. Ir Alę prikalbinau. Abi išbuvom. Ir ne tik mes abi. Daugelis vilniečių. Ach, tie mano vilniečiai, jie dabar taip užsidegusiai lanko teatrą. Jie iš viso supranta, kas tai yra teatras! Per tiek metų užsigrūdino. Ir vakar, kada Vaidilos teatras „Sudrumstąją jaunystę" statė nebe pirmą kartą, visi vilniečiai jau tikriausiai po kelis kartus bus matę; vakar kauniškių gal buvo apie dvidešimt, o visi kiti – vilniečiai... Visi tie patys ir koncerto klausė. Man tai sudaro didelio malonumo. Tai yra dar vienas impulsas kuo dažniau Vilniaus teatrą pamatyt. Kai dabar toji buvusi nedidelė šeimynėlė konglomeruojasi, įsilieja į vieną didelę [šeimą?], ją dar galima šen ten užtikti: kultūrinėse įstaigose, teatruose, lietuvių k. kursuose, muziejuose.

Mano lankomosios įstaigos – muziejai. Pasiryžtu kasdien po 3–5 val. pašalti. Šiandien išbuvau keturias valandas Mokslo draugijoj. Buvau gerai apsiginklavusi, todėl gan ilgai ištesėjau. Darbas vyko taip sparčiai, kad aprašiau beveik didesnę pusę archeologinio muziejaus. Žinoma, tik škicais pasižymėdama, o visą aiškinimo darbą palikdama šiltesniam kambariui. Ta vedėja, nors ir vilnietė, ir etnografė, man nelabai patinka. Vis nuolat buvo susiraukusi, kai jos kambary katalogus varčiau; ji pati nieko nenusimano nei draugijos istorijoj, nei inventoriuj. Aš jau daugiau žinau. Razmukas vis dar serga ir reikiamų žinių negaliu išgaut. Vėl teks atidėti po Velykų. Lietuvių mokslo draugijoj nėra, o gal tik nenorėjo duoti „Lietuvių tautos", draugijos organo! Tai mane labai nustebino ir supykino. Aš sau išėjau ir ėjau per žmones V tomo ieškodama. Galų gale, per Valaičio protekciją, ryt eisiu Wróblewskių [Vrublevskių] bibliotekon* skaityti. Ot ten viskas simpatiška! Ir žmonės, ir grandiozinė patalpa. Tu neįsivaizduoji, kaip viduj gražu! Tiek erdvės ir prabangos! Toks rūmas – tik brangakmeniams laikyti. Man tuoj prisimena Lietuvių mokslo draugija, Lituanistikos institutas, kur sukrautas didžiausias lituanistikos turtas – kaip gaila, kad jie neturi didingų vienų rūmų, akademijos. Su laiku tai turės įvykti! Lietuvių mokslo draugija ir tuose prabangiuose namuose yra skandalingoj padėty. Tie namai netinka visai mokslo draugijai. Jei yra biblioteka, turtingiausias archyvas, reikia ir patalpų, kad žmonės galėtų prieiti. Basanavičius jau įsteigdamas draugiją tikėjosi, kad ateity toji mokslo draugija taip išaugsianti, kad virsianti didžiule Lietuvių mokslo akademija. Man atrodo, kad turi būti tokia grandiozinė Mokslo draugija arba speciali suvienyta lituanistikos Akademija, arba vis tiek, kad ir institutas, kuris įtrauktų visas pajėgas, visą turtą ir koncentruotų vienoj vietoj. Ach, kai esi Vilniuj, tai vis ir kyla

* Dabar – MA biblioteka.

didingi vaizdai, tokios didelės svajonės, kad net ir didybės įkvepia. Man Vilnius, Tėtukas taip kasdien įkvepia noro dirbti ir džiaugtis!

Jurgi, ir aš džiaugiuos, kad jūs nutarėt Antelkius parduot. Gražu ten buvo, ir Tau ten taip brangi vieta, bet kas iš to, kad pats tuo džiaugtis negalėtum, o būtų tik amžinas rūpestis. Reikia taip tvarkytis, kad nereiktų gaišti dėl pašalinių dalykų. Mes ne ūkininkai, todėl žemei ir negaiškim. O Lietuva – plati! Norint pereit jos visus kaimus užteks mūsų gyvenimo. O tas liaudies gyvenimas toks įdomus, kad taip ir norisi jį kuo daugiau pažint, įsigyvent. Vasarą reikia skrajot – ir po Lietuvą, ir už Lietuvos. Nemanau, kad mudu taip pasentumėm, kad norėtumėm tik žemėje knistis. Žinoma, tai irgi kartais sudaro didelį smagumą. Bet jei bus nedidelis sklypelis, jis daug vargo nesudarys, ir pasiekti jį bus lengva, ir smagumas didesnis. Iš viso, aš beveik nusistačius prieš materialinį turtą, kuris duotų pelno, bet kuriuo reiktų daug rūpintis ir laiko gaišt, pvz., namai, ūkis. Va – turėt automobiliuką arba sau jaukų butuką – baisiai gera. Žinai, aš čia savo kambary kažkodėl lig šiol jaukiai nesijaučiu. Nepatinka man jis. Tiesa, dar, pasirodo, aš čia ne viena gyvenu. Dar reiktų ir trečio gyventojo – kačiukės, kad sugautų peliukę. Aš taip iki nakties drebu, kad man nenugraužtų kojų pirštų. Tai taip įsisuku į antklodę ir guliu kaip stabas, o ji iš po apačios sofos kad braška, paskui bėga į rašomąjį stalą, popierius varto... Įdomu, ką? Ką darysi, ir toks gyvas padarėlis palinksmina... Vakar buvau pietauti pas Aleksandrą Karužą. Ten gyvena ir Budėnai, kurie turi vieną labai gražų ir jaukutį kambariuką. Pavasarį, padidėjus jų šeimai, jie išsikraustys. Šurka siūlo man gyvent. Man labai patinka. Jei Meilytė neišsinuomos sau žmoniško buto arba gal nenorės, kad aš pas juos gyvenčiau, tai būtinai prašysiu, kad man jie tą kambariuką paliktų. Tada ir Tu jaustumeis kaip namie, taip pat ir aš. Kitąmet, galimas dalykas, kad būsiu labiau surišta su Vilniaus universitetu. O čia namukas (moderniškas, Pervažos g.) – labai simpatiška!

Žinai, pupuliuk, varliuk, dūšiuk, man jau užteks rašyti! Parvažiuosiu tada, kada baigsiu muziejų aprašyti. Dėkui Dievui, jau mažiau dantį skauda. Turbūt nustos. Lig šiol nieko gert negalėjau – nei šalto, nei karšto. Reikėjo sausą maistą valgyt. Bet džiaugiuos, kad pabadavau, – man į sveikatą! Manau, kad gal ketvirtadienį atvažiuosiu, išvažiuočiau 12.20 arba 17.05. Nelauk!

Duok savo snukeliuką mažytį!

Marutė

P. S. Pašto ženklo už 15 cnt nebegavau.

1940. III. 19
Vilnius
Į Kauną

Mano Jurgeliuk!

Šiandien jau visai kaip pavasaris! Jau dabar kasdien taip giedra! Kai aš einu iš Antakalnio miestan, sustoju ant tilto, kur Vilnelė įteka į Nerį. Visą kiaurą žiemą ji buvo užšalusi, o dabar šniokščia. Kai pažiūri, tas vanduo toks gyvas atrodo – ir iš karto priduoda pavasariškos nuotaikos! Koks dabar Vilnius gražus, kai užšvinta saulė, kai nebetrauki nosies apykaklėn, kai rankos nešąla! Dabar tik ką grįžau iš Mokslo draugijos. Kaip tik buvo saulėlydis. Toks raudonas buvo dangus. Aš užlipau ant Petro bažnyčios kalvelės, kad daugiau saulės pamatyt. E, nemanyk, kad aš tada apie Tave nepagalvoju! Man saulėlydis tuoj Tave primena, ir aš džiaugiuos, džiaugiuos... džiaugiuos, kad kitą kartą tokį patį galėsim ir mudu abu pamatyt. Pagalvoju, kaip Tu saulėlydį praleidi, ar žiūri, ar pyksti, kad manęs nėra, ar gali, ar negali dirbt. O aš džiaugiuos, kad šią akimirką man puikus vaizdas prieš akis, dieviškos spalvos. Šiandien aš džiaugiaus grįždama, kad man gerai darbas eina. Na, ar ne malonu visą dieną praleist tik muziejuose? Šiandien buvau Wróblewskių bibliotekoj, Lenkų mokslo bičiulių draugijoj ir Lietuvių mokslo draugijoj. Visai kitaip jautiesi, kai žmogus nežabalas. Reikėjo truputį laiko ir dar paskirsiu laiko vien tik pasiruošimui referato, tiksliau – elementarių žinių išmokimui. Jau dabar aš praktiškai besimokydama daug sužinojau. Kai mudu eisim Kaune į muziejų, o paskui Vilniuj – į visus, aš Tave archeologijos išmokysiu. Dabar man taip įdomu pasidarė, nes tos kelios įgytos žinios man iš karto parodo daikto amžių. Jau gan lengvai atskiriu kelių tipų variantus, įvairių amžių raštus, stilius ir kt. O beveik viską reikia pačiai išmąstyti – lyginimo keliu su kitais to laiko Lietuvos radiniais ir kt., bet paveiksliukų labai nedaug tėra.

Jurgi, kaip gerai, kad mudu keliausim! Leisimės ir per Vilniaus kraštą, ir per Žemaitiją! Apkeliausim visą Lietuvą! Aš turbūt nerimsiu visą savo amželį. Kad tik daugiau tų vasarų būtų! Šią vasarą, kai plauksime Ūla, Merkiu, pasiieškosim titnagų. Atmink, juk tai dalykai prieš 5000–6000 metų! O jų ten labai pilna. Kai mes keliausim, nesiskubinsim. Išnaudosim visas progas – ir gamtą, ir žmones. Kai būsim vedę, keliausim ir tada. Puiku! Bus žmonėms gražu ir ramiau ant dūšios.

Aš priešais save turiu Tavo fotografiją. Tokia vėjinga diena ir Tavo plaukučiai pasišiaušę... Man patinki, toks linksmas. Visuomet būk toks, gerai?!

Sudie, angeliuk!

Marutė

1940. III. 30
Vilnius
Į Kauną

Mano Jurgeli, dobilėli!

Ech, žinai, kaip man gera šį kartą Vilniuje! Tiesiog kontrastas mano kambary – taip šilta, kad net su viena antklode per šilta gulėti. O gatvėse tikras pavasaris! Soduose ežerai, o, kai autobusas važiuoja, iš visų pusių purškia fontanai, tada reikia prie sienos prisispausti. Ir kai aš einu Vilniaus gatvėmis, man atrodo, lyg žengčiau per pūkus, o kiekvienas medis, kiekvienas namas, rodos, skleidžia tokį aksominį kvapą – ir taip gera gera ant dūšios...

Laiminga aš vakar buvau, kai vakare žingsniavau iš radiofono namo. Toks pasitenkinimas visos dienos darbu! Baigiau knistis Mokslo draugijoj, visą popietį prabuvau pas pabėgėlius* ir užrašiau nemažai dainų, burtų. O 21 val. skaičiau paskaitą! Vis tai Lietuvai geras darbelis!

Oi įdomu buvo! Užsispyriau būtinai pati skaityti, kad išbandyčiau ateičiai, ar mano balsas tinka, ar nesijaudinsiu. Į vakarą taip buvau nuvargus ir taip pekliškai galva skaudėjo, kad net išsigandau, maniau, nebeištversiu. Nuėjau vaistinėn, išgėriau vaistų ir nubėgau radiofonan. Ten viskas taip simpatiška! Inčiūra toks malonus. Nuvedė į kambarėlį, uždarė. O aš kad šokinėjau iš džiaugsmo, taip man linksma buvo! Tai paradoksas – kalbėsiu tam jaukučiam kambariukui, o mane girdės ir Jurgis, ir mama, ir daug kitų pažįstamų. Ir aš dainavau kartu su orkestru Mendelsono vestuvių maršą... Kai pranešė mano pavardę, aš dar išgėriau stiklinę vandens, kad gerklė neišdžiūtų... ir pradėjau. Nežinau, kaip kitiems atrodė, bet man tai buvo visai smagu skaityt. Inčiūra patenkintas, sako, kad tartis gera, na, ir kirčiavimas nešlubuoja.

Šiandien Vytautas mane ves į „Aidą". Po truputį aš jį įsąmoninsiu, kad daugiau sąžinės turėtų. Greičiausiai ir pinigus už paskaitą sau pasiimsiu, nes tik aš juos galiu atsiimti.

Tai matai, dobiliuk, o ar Tu linksmai leidi dieneles? Neliūdėk, berneli, mergužėlės vainelėn nejoja, jei išvažiuoja – neilgam, tuoj grįžta nameliuosna....

Dažnai pagalvoju, kodėl visoj Lietuvoj, o ypač Vilniaus krašte dainuojama apie tą baisiąją svetimą šalelę, vargingą martelės būtį. Nė vienos linksmesnės dainos nerasi, kur mergelė džiaugtųsi ištekėjusi. Anytos piktos, vyras muša, vyras girtas ir t. t. Visiškai nėra jokios laimės patyrimo ar džiaugsmo sukurti šeimą. Nes taip gera nebus, kaip pas savo radnų motinėlį. Žinoma, tiesa, kad tėvų meilė – didžiausia meilė. Bet gyvenimas eina, tėvai

* 1940 m. studijuodama Vilniaus universitete Marija dalyvavo tautosakos rinkimo ekspedicijose. Ji užrašė daug dainų ir burtų apklausdama pabėgėlius – lietuvius ir gudus, pasitraukusius iš rusams atitekusių sričių.

neamžini, ir tai turėtų būti visai natūralu. Gal jau dabar mūsų liaudis tas liūdnąsias dainas daugiau iš tradicijos dainuoja.

Man labai patinka Andrius Kmitas. Aš juo susižavėjus tiesiog! (Tas Sienkiewicziaus [Senkevičiaus] Andrzej Kmicia.) Jame truputį savęs randu – tokios, kokia būčiau nesugadinta įvairių įtakų.

Grįšiu antradienį paskutiniuoju traukiniu.

Sudie!

Marutė

1940. IV. 23
Vilnius

Mano Mylimasai!

Šiandien Tavo vardo diena ir pavasaris toks gražus, o mes toli toli vienas nuo kito. Tačiau man ramu, visai ramu, ir toji ramybė dar kartą įrodo, kad mes tikrai mylimės. Aš Tavim tik džiaugiuos! Mes turbūt pasiekėm tokį laipsnį, kad aistringai kitų žmonių negalėtum įsimylėt, ar ne? Ach, kad tik visą laiką nesiskirtų mūsų kelias!

Taip aš norėčiau Tau šiandien giliai giliai į akis pažvelgti! Šį kartą Tavo vardinės vienišos, bet atmink, kad aš tikrai kartu su Tavim. Siunčiu smarkų smarkų bučkį ir „myliu".

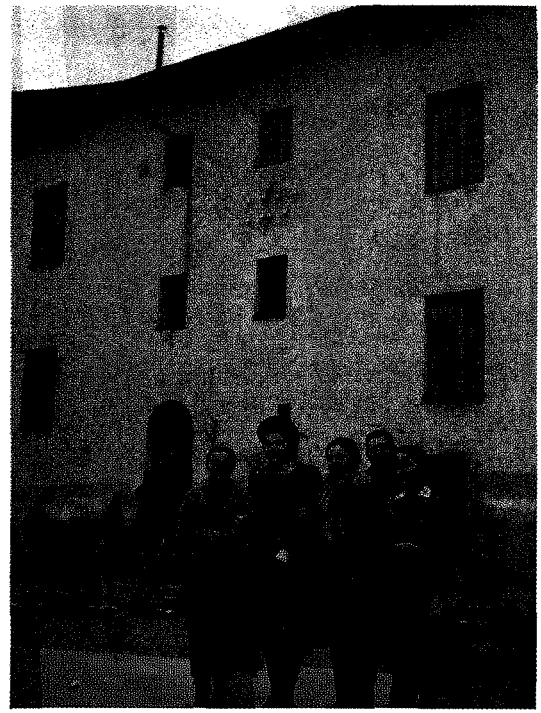

Marija Alseikaitė (antra iš kairės) pas pabėgėlius, Vilnius, 1940 m.

Laimingai praleisk tas pražaliavimo dienas!

Mano savijauta Vilniuje tokia pati kaip visados. Tik akys džiaugias, širdžiai gera, o kojos tik neša ir neša. Su pabėgėliais praleidau nepamainomai jaukius vakarus. Taip miela būt tarp tokių žmonių, kurie į tave grynomis akimis žiūri. Aš jiems pirkau bandelių, saldainių, o jie tokie dėkingi ir nuoširdūs! Ir ne tik mane pats darbas džiugina, bet buvimas

toje aplinkoje. Susitikti gražius žmones šioje žemėje yra didžiausia palaima. O Vilniuje aš jų daug sutinku, ir tai man labai palengvina. Kaip gražiai aną vakarą Baužių šeima keturiais balsais dainavo! Tiesiog negalima atsidžiaugt. Tai laiminga šeima! Šiandien keturiese su dr. Puzinu prasibastėm pusę dienos po Vilnių. Pusryčiavom pas Štralį*, išsikalbėjome įvairiomis temomis, ir tas žmogus pasidarė visai artimas. Buvom paskui užėję į antikvariatą knygų pasižiūrėt. Įsigijau vieną seną etnografinį dalyką.

Įdomūs dalykai dėjosi sekmadienį Katedroje. Visą laiką buvau ir visur aktyviai dalyvavau. Giedojom lietuviškas giesmes, himną, o paskui šaukėm: „Šalin Jałbrzykowskį [Jalbžykovskį]!"** Tu neįsivaizduoji, kaip įsikarščiavusi didžiausia minia puolė prie Jałbrzykowskio namų! Aš kone verkiau iš džiaugsmo. Kad staugėm, kad švilpėm, visais durų skambučiais skambinom, bet tas velnias vargšas turbūt iš išgąsčio susitraukęs kampe lindėjo ir bijojo įsileist delegaciją. Gyvas Vilniuje gyvenimas ir tik per Vilnių lietuvių tauta sustiprės. Kokia laimė, kad aš galiu tai stebėt!

* Restorano Pilies g. Nr. 26 šeimininko pavardė bei restorano pavadinimas.

** Jałbrzykowski Romuald (1876–1955). 1926 m. jis buvo paskirtas Vilniaus arkivyskupu. Pasireiškė kaip okupacinės lenkų valdžios, siekiančios sunaikinti visa, kas lietuviška Vilniaus krašte, pagalbininkas. Lietuvius kunigus iškilnojo į gudiškas parapijas, o į lietuviškąsias atkėlė lenkus. Kai 1939 m. Lietuva atgavo savo sostinę, Jałbrzykowskis stengėsi visa išlaikyti kaip buvo lenkams valdant.

Kai mudu susitiksim, mes daug daug ką turėsim pasikalbėti, o dar labiau norėsim prisiglausti.

Bučiuoju Tave, širduk!

Tavo Marutė

1940. X. 22
Vilnius
Į Kauną

Širdužiuk!

Pagaliau, dūšia, ir Tavo laiškas.

Vilnius!

Aš jau ir vėl sustiprėjau.

Žinai, kad bėgu, kad lakstau per gatves, per kalnelius mano Vilniaus ir vis inkščiu iš džiaugsmo. Ir tik dabar pastebėjau, kad nebemoku vaikščiot, o tik bėgioju. Mat ir šalta, ir patogūs batai, o kartu ir entuziazmas.

Vilnius dieviškai atrodo, nė nepažint. Kaune rusiškos dainos, o Vilniuje – lietuviškos. Atsiguliau vieną vakarą, jau vos vos nesnaudžiu. Tylu. Tik iš tolo girdėt ritmiškas žingsniavimas. Artėja. Vienas balsas pradėjo ir tuoj pasipylė iš šimtų krūtinių. Tiek nuoširdžiai, tiek iš širdies: „Man nereikia kareivėlio, man tik reikia artojėlio..." Spardžiaus ir pūčiau džiaugsmą pagalvėn. Nutolo, ir dar vis girdėt. Girdėjau ne aš viena, o daug daug žmonių ir

visi panašiai jautė. Smagi dabar Kosciuškos ir kt. gatvės. Kartais net išsižioti tenka, kai pamatai kokius nors chuliganiukus vaikus, lietuviškai kalbančius. Anksčiau tokie varliai tik „sakė – pasakė" temokėdavo. Tikrų tikriausia, skirtumas didžiausias.

Vakarykštis koncertas mane nudžiugino. Programa man buvo pažįstama, todėl lengvai klausiau (Moczart, Beethoven, I simf., Čiurlionio „Miškas" ir kt.). Pagražino solistas Bolinis, turįs tiesiog puikų balsą ir, be to, ekspresiją; visai gerai įsijaučiau. Dainavo rusiškai. Net bisavo.

Baisiai džiugu, kad koncertinė publika tiesiog šuoliais auga. Ir puskvailiai studentai – ir tie jau pratinasi. Galėjau rasti daugybę savo pažįstamų. Pilnas teatras. Didžiausia to lankymo priežastis – pigūs bilietai. Kodėl gi nenueit už 25–50 cnt į teatrą, pamatyt draugus, simpatijas. Ausis pamažu įpras, o paskui ir pamėgimas.

Taigi ir geriau truputį pasidaro, kai ką nors linksmesnio randi.

Ankstesnių dienų nekenčiau ir dėl to, kad vis liūdnų dalykų klausiau. Eidavau į krautuves ir vis nieko negaudavau. Ir adatų, ir tų jau nebėr. Norėjau guminius padus batams nusipirkti, bet neturiu kantrybės. Be to, gal jau ir nebėr. Tu apsižiūrėk „Inkare", nes tai praktiška, o puspadžiai kainuos 20 Lt.

Visą tą laiką aš beveik išimtinai bendrauju tik su knygomis. Nueinu tik aplankyti jaunavedžių – ligonių. Abu serga. Brolienė inkstais, o Vytautas gripu ar tyfu*, Dievas žino.

Baidarę išgelbėjau. Pasirodo, kad lig šiol ji buvo nuo liepos mėn. be jokios žinios ir pinigų palikta. Gerai, kad pasitaikė sąžiningas ir geras žmogus. Net pavardė buvo nepasakyta. Aš nuėjus užmokėjau ir ten pat žiemai palikau, nes malonus žmogus, baidarė bus gražiai užkelta ant aukšto. Garantija, kad jai nieko neatsitiks.

Ingė** koncertuoja ir džiaugsmingai Tavo linkėjimus prisiminė, net plasnojo rankomis. Man puiku, kad čia Meilė gyvena. Galgi taip liks ir toliau. Visai namai, nes ir valgau visad drauge.

Dabar pasidariau bibliotekų lankytoja. Visus tarpupaskaičius sėdžiu didžiojoje universiteto bibliotekoje. Tu esi matęs, ten visai gera skaityti. Dar aną savaitę vis būdavau archeologijos seminare, dr. Puzino kabinete, nes tik jame šilta. Tekdavo ir dviese su daktaru būti. Dabar įsteigta ir nuo kito semestro pradės veikti Archeologijos katedra. Truputį ir aš dėl to turėjau galvą pasukti, nes mat renkami kandidatai naujai katedrai į klausytojus, o svarbiausia – į specialistus. Rimutė jau apsisprendė pereiti ir, žinoma, jau aiškus tos katedros akmens amžiaus asistentas. Rima jau gerai nusimano, iš pat pradžių koncentravosi vienam dalykui. Mano studijų kelias visai ki-

* Šiltine.

** Marijos pusseserės Meilės Lukšienės dukra.

toks, todėl ir sritis bus kitokia, ir kitoks kelias teks eiti. Pasiliksiu turbūt šiurpiai tuščioje Etnologijos katedroje. Visų svarbiausia – surasti save. Kai Tu būsi greta, o metodinių pavyzdžių turiu neblogų, gal ir neprapulsim. A, tiek to! Jei Tau įdomu, pakalbėsime.

Mano aną straipsniuką skaitė ir pažįstami, ir profesoriai. Gavau truputį per nosį, sako, reikėję apie kurį nors vieną dalyką rašyt, o ne viską sumaišyti (dr. Puzinas).

Šįmet man paskaitos – tik įdomios. Nebe gimnazistiškai aš jų klausau. Žinau, kas man įdomu ir kas man reikia žinoti. Štai Tau mano tvarkaraštis:

Pirmadienis:	11–13 val.	Lietuvos istorija. Skaito I. Jonynas
	13–15 val.	Lietuvos proistorė. J. Puzinas
Antradienis:	11–13 val.	Lietuvos istorija
	13 –15 val.	Archeologijos seminaras
	16–17 val.	Vilniaus krašto vietovardžiai. A. Salys
	17–19 val.	Lietuvių klasikinė gramatika. P. Skardžius
	19–20 val.	Baltų kalbotyros seminaras. A Salys
Trečiadienis:	13–14 val.	Proistorės tyrimo metodai. J. Puzinas
Ketvirtadienis:	13–14 val.	Lietuvos pilys. J. Puzinas
Penktadienis:	11–13 val.	Lietuvių folkloristika. J. Baldžius
Šeštadienis:	17–19 val.	Liaudies epas. J. Baldžius

Iš viso tik 18 valandų. Dar prisidės leninizmas-marksizmas. Dalykai mano dūšiai (4+1), tik, deja, vis man šalutiniai, bet būtini žinot. Turiu ypatingą norą susipažinti su Lietuvos istorija. Šiuos metus maždaug ir skiriu istoriniams dalykams: baltų klausimui, visai Lietuvos proistorei ir istorijai iki dabartinių laikų. Jau kitą seminarą teks susigriebti dėl siauresnės specialybės. Apvalus 20-ties metų skaičius turės man priminti, kad reiks gyvenimiškiau pradėti dirbti.

Matai, aš vis prasižioju apie tai, kas mane labiausiai kvaršina.

Bet padėk man šitame lėtame kilime, kuris turi būti mūsų gyvenimas.

Aš Tau irgi padėsiu.

Padaryk, padaryk, padaryk mane geresnę!

Deimančiuk!

Iš viso Tu mane viskuo labai džiugini. Padarykim, kad taip visad visad būtų! Aš tokia apsigimus, esu taip išlepinta, kad būnu gera ir prisirišusi tik prie to, kas man ką nors duoda. Visų giliausiąja savo dalelyte prisipažįstu, kad tam, kuris man gero trokšta ir daro nors kiek geresnę, jaučiu didelį didelį dėkingumo jausmą. Kad ir išorėj aiškiai neparodydama. Ir Tu man jau esi daug daug padaręs. O ateitis? Ji man šviesi.

Ach, rašyčiau, filosofuočiau su Tavim ir iki nakties, bet vis tie išoriniai trukdymai. Namie koncertai ar pasi-

kalbėjimai, be to, antradienis – daug paskaitų ir t. t. Vis negaliu susikaupti savo Jurgučiui. Nuotrupomis tai šį, tai tą pagalvoju. Tos nuotrupos – apie realų mūsų abiejų gyvenimą.

Be savo lizdo sunku gyvent. Nors Vilnius tėvelis mane ramina, mane stiprina, bet – pasiilgsti... Pasiilgsti namų ugnelės, įprastų kasdieninių daiktų, net įprastų valgių ir daugybės dalykų, su kuriais iš mažens suaugus. Nors čia ir yra fortepijonas, bet ne maniškis, ir nedrįstu, manau, kad trukdau kitiems.

Gražiausių labų dienų Lialei ir Tavo seserėnui, mamai.

Tau – nuo Ingės ir jos tėvužėlių. Alė persikraustė, nemačiau. Antanas vedė.

Atvažiuosiu penktadienį pusę trijų Kaunan. Atvažiuosiu 13. 20 po folkloristikos paskaitos.

Glostau plaukučius, bučiuoju kaktukę ir akytes.

Marutė

1941. I. 6
Vilnius
Į Kauną

Mylimasis!

Graudžiai važiavau iš namų, taip man jauku, miela, gera buvo pas mamą (ne visuomet šiurkštus žvėrelis yra labai žiaurus, kartais jis turi ir švelnių jausmų...), bet atvažiavau niekur kitur kaip Vilniun. Vėl pamačiau tokius vaizdus, kurie privertė viską viską pamiršti; priminė, kad reikia džiaugtis regėjimu. Aš viena Trijų Kryžių kalne. Teka saulė. Nieko nėra; tik saulė, sniegas ir tai matanti būtybė. Visa kita – rūkas, paskiau dūmai kyla, kyla, rausvėja, šmėkšteli varpinė. Rausva migla slėpė Vilnių. Kaip nemylėt Vilniaus? Ir prieš 500, ir prieš 1000 metų. Čia buvo taip, kaip šiandie, rūkai gaubė slėnius, tik dūmeliai lengvai nesiraitė rusvais gyvatukais. Ne veltui čia sugužėjo žmonės, ne veltui čia tiek bažnyčių.

Saulė švietė tiesiai į pašliūžų pėdsakus. Čia lietuviukai kareiviukai slidinėja. Sniegas truputį traška. Kai aš bėgau nuo kalno, mano kojos klimpo ligi kelių, paviršius – plutelė neišlaiko. Pašliūžomis greitai važiuojant nelūžta. Važinėjimas – ne pirmos rūšies, bet galimas. Jei bus kaip šiandien, tik dėl saulės ir sniego verta, jei taip nebus, tai gal pasnigs. Važiuok! Jei bus apsiniaukę, šalta, tai neverta, o aš būtinai grįšiu namo. Jei atvažiuosi, aš tegrįšiu po dviejų savaičių – dar kitą pirmadienį, nes literatūros egzaminas bus 20-tą sausio. Universitete užėjo koliokvijimų rugiapjūtė, kuri nesiskiria nuo egzaminų. Privertė visai gimnazistiškai mokytis.

Reikaliukai: kaip manai, ar laikrodžiui reiks ne per ilgai laukt manęs? Nuspręsk ir paimk. Kvitas mano viduriniam stalčiuj, mėlynoj piniginėj. 30 rub. tikrai grąžin-

čiau. Be to, pamiršau rinkimus, gal mamos paprašyk, kad praneštų. Čia galėtume eiti drauge balsuoti. Jei neapsikrautum daiktais, gal galėtum man atvežti (bet nebūtinai!) žemėlapiuką – gyvatgalvių kaplių: yra du, vežk tą, kuris mano antrą kartą darytas – mano rašysena. Aš su pašliūžomis šiaip taip atvažiavau, vežt galima, tik autobusu važiuot liūdna – į penktą autobusą tik įsigrūdau. Prieš važiuodamas paskambink mamai, gal ji duos ką nuvežti (čia žadu siūti bordo bliuzę, siuvėją maždaug radau).

Kol kas čia bute visai gera. Tysau. Nėra senosios, nes smarkiai susipyko ir išvažiavo. Nuotaika kaip ir visuomet, ne tokia kaip namie. Nakvoti, be abejo, galėsi. Susisiekimas pabrango 25% ir spėjama, kad dar brangs. Šis dalykas mane labiausiai baugina.

Mik, branguti (jei dabar vakaras)! Aš einu lovytėn.

Duok mėlynas akutes!

Marutė

P. S. Pačiūžų nevežk, nes Bernardinų sode nėra čiuožyklos. Penktadienį bus „Tania"*, nors veikalas visiškai iškritikuotas (žiūr. „Vilniaus balsas" antradienio nr.). Jei apsiniaukę, pagalvok.

* Aleksėjaus Arbuzovo pjesė „Tania" Valstybiniame dramos teatre, režisuota Juozo Monkevičiaus (1940 m.).

1941. X. 10
Vilnius
Į Kauną

Brangusis mano Jurgeliūkšti!

Jau mudu toli viens nuo kito. Tačiau Tavo šilumėlė ir čia mane šildo. Kažkaip gera ir tiek, kai galvoji, kad yra pasaulyje tas, kuris myli. Ir Tavo mamuliukas mane trečiu savo vaiku laiko. Kai mes vakar į teatrą ėjom, ji man sakė, kad su manim daug artimiau gali sueiti kaip kad su Aleksu.**

Man šiandien čia gera, nes pro langą šviečia saulutė ir tiesiai veidą kaitina. Ir nors kambarys didelis didelis ir tuščias (taip nepanašus į mūsiškį kambariūkštį), bet už pernykštį žymiai geresnis.

Atvažiavau visiškai laimingai, nors ir Šalkauskis*** knarkė primygęs mano pusę šono. Aišku, niekas manęs ir nemanė pasitikti. Kazys**** dar jokio laiško nebuvo gavęs. Dėdė pabėgo ir ničnieko nepadėjo. Susitąsiau aš savo daiktus iš visų kampų į gatvę, labai bijojau, kad niekas nenučiuptų. Dar nenuėmė visų daiktų nuo viršaus, o jau žiū-

** Jurgio sesers Aldonos vyras, Lietuvos karininkas Aleksas Grinius.

*** Stasys Šalkauskis (1886–1941) – filosofas, pedagogas. 1922–1940 m. dėstė Kauno Vytauto Didžiojo universitete, propagavo Lietuvos sąlygoms pritaikytą religinio auklėjimo sistemą.

**** Kazimieras Lukša – Marijos pusseserės Meilės Matjošaitytės vyras.

riu, kad vaikai 11–12 m. tempia obuolius ir kt. Nebeatėmiau nuo jų. Išsirikiavo procesija iš 6 vaikų su bagažais ant nugarų per Jogailos gatvę kaip kupranugarių vilkstinė. Gražu buvo žiūrėti. Nusigabenau pas Vytautą. Kitą dieną su mokyklos arkliu parsigabenau.

Pirmos dienos nuotaika Vilniuje kaip visada: kiekvienas kampelis mielas. Perlaksčiau per pažįstamus: Alę, Meilytę, Vytautą. Buvau universitete – seminare, dekanate. Tuoj gavau įvairiausių pasiūlymų: su Ale vykti į Žydiškes – Trakus buriuoti (ji mat pasidarė baisiausia buriavimo entuziastė ir kiekvieną šeštadienį, kad ir koks oras, važiuoja dviračiu dviem dienom į Žydiškes). Aišku, aš iš karto labai panorau. Bet dabar apsisprendžiau nebevažiuoti dėl to, kad per šalta, o svarbiausia – nėra kaip dviratis gauti; kol Rimutės nėra Vilniuje, nenorėčiau jos dviračio imti. Sekmadienį praleisiu šitaip: iš Sodininkystės mokyklos su mama ir su dir. Jankausku arkliais važiuosime Jeruzalimkon, o vakare irgi su mama (gal dar Lukšos ir gal Mikėnaitė) eisim į simfoninį koncertą (programoj Čaikovskio VI, Beethoveno „Egmonto" uvertiūra, Šimkaus kantata ir kt.). Žodžiu, yra kur eit, yra su kuo eit. Ir tie visi žmonės mieli.

Kai Tavo mamai pasiskundžiau, kad taip būtų gera su Tavim, su visu kauniškiu butu ir maistu čia atsirasti, teisingai mama pasakė: visad laimei reikia ką nors paaukoti ir menas yra kuo dažniausiai matyti laimę ir ją jausti.

Niekuomet nėra ir nebus visai taip, kaip nori, kaip svajoji, vis ko nors trūks. Rodos, gerai Vilniuj, Žvėryne, gyventi, o kai per dieną tenka dukart į miestą per lietų suvaikščiot, ima ir įkyri. Jurgeliūkšti, tik Tu neliūdėk. Dar mes visaip pagyvensim. Sulauksim geresnių laikų, nebūsim įvairių aplinkybių varžomi.

Mano universiteto reikalai šitokie: visos paskaitos prasideda nuo spalio 15. Puzinas savo paskaitas skaitys ketvirtadienį, penktadienį ir šeštadienį nuo 9–11 val. Pas jį klausysiu Lietuvos proistorę, bendrąją archeologiją, muziejines pratybas ir archeologijos seminarą. Turbūt iš viso daugiau kai 10 val. neturėsiu ir atrodo, kad visas pavyks sukoncentruoti į ketvirtadienį ir penktadienį. Puzinas žadėjo padėti. Gal vėliau ir susisiekimas pagerės, tada visai gerai galėčiau važinėti. Šiaip turbūt dabar tik po dviejų trijų savaičių važiuočiau bent kelioms savaitėms, o po to Kalėdų atostogoms – bent 1,5 ar 2 mėnesiams. Mama ir Vytautas važiuos kitą šeštadienį. O Tu kombinuok kitą savaitę bent kokiom 4–5 dienoms. Taip ratu vieni pas kitus ir važinėsim. Vis dėlto vilniškiams dabar sunkiau gyventi negu kauniškiams, ir tarp vienų ir kitų reikalingi ryšiai, jei tik kauniškiai nebus per dideli egoistai. Čia mat nėra platesnių ryšių su provincija, nors kas moka, tas gyvena gerai. Juokas, kai obuoliai kainuoja 25, 30 rb. kg. Čia, mokykloj, tačiau kitas reikalas. Gerai, kad turiu gėrybių – galiu palaikyti maždaug kuo panašiau į tai, kaip buvo Kaune.

Šiaip čia visa aplinkuma man griežtai skirtinga negu Kauno: toli nuo centro, didelis kambarys – be kolonų ir komfortiškų baldų, beveik kaimiška žmonių aplinka, vietoj *perfect* miesčioniškos ir t. t. Gal tai į naudą, bet kol kas vis taip atrodo, kaip svečiuose.

Kiekvienu važiavimu ką nors siųsk. Svajoju apie radiją. Beje, Tu apsižiūrėk, ar aš nepalikau savo akinių ir manikiūrui prietaisų. Būtinai atsiųsk. Toliau: balto be linijų rašyminio popieriaus – kokių 40 lapų. Iš dalies norėčiau čia turėti Tėtuko ir Tavo fotografijas (čia tokios didelės ir tuščios sienos). Neprošal ir staltiesę; tokia būtų toj spintoj, kur baltiniai – tamsiai žalia ar mėlyna, lietuvišku raštu. Kelias didesnes nosines, nes paėmiau tik išeigines, o čia slogą galiu gauti, nes daug kas ja serga. Gal galėtum ką nors pasiųsti per Masaitį ar Audėjų, jei juos matytum. Arba vėliau per Vytautą ir mamą (Vytautą apkrauk, nes aš ir jam vilkau).

Dabar aš skaitau įvairiausią literatūrą diplominiam darbui. Stengiuos imti tai, ko Kaune nėra ir kas reikalinga Puzino pagalbos. Darbo turiu per akis, kad tik būtų gera nuotaika dirbti.

Tikiuos, kad Tavo pirmoji paskaita didvyriškai praeis. Jurgis Gimbutas (mano profesoriuk!) bus rimtas, puikus profesorius, pralenks visus prieš Jį toje vietoje buvusius! Valio! Aš Tau norėč dabar įkvėpt jėgų.

Jurgi, mudu mokėsime visus prašokti!

Viskas – noras ir darbas; kad tik darbas būtų ideologiškai pagrįstas.

Bučiuoju Tave smarkiai smarkiai!

Taip pat ir savo mamytę. Tu jai viską papasakok.

Marutė

P. S. Nepražiopsok „Naujos gadynės", gal kartais įdės straipsniuką.

Man taip gaila, kad Tu vienas, o buvom abu kaip tie paukščiukai...

1941. X. 15
Vilnius
Į Kauną

Cipuliuk, brangiausias!

Mielas mano, Tavo laiškas vėl privertė mane netverti ilgesiu. Kažko trūksta ir trūksta, įkyri nuobodumas, nors ir baisiausiai daug darbo turiu. Taip gera mudviem dviese! Laimė, kad dar aš galiu drauge su Tavo mama gyventi, ir Jai įvairiau, ir man jaukiau. Turiu daug laiko darbui, bet tingiu. Žinoma, dirbu, bet kartais pertraukomis taip noriu su Tavim pašėlti, pasistumdyti, pasibučiuoti. Noriu, kad greičiausiai Tu būtum Vilniuje, nes tas Vilnius toks mielas. Noriu nuvažiuoti ir į namus, bet kol

Marija ir Jurgis vestuvių dieną. Juodu susituokė Betygaloje 1941 m. liepos 11 d.

kas dabar net nežinau, ar ilgam galėčiau, nes mano literatūra visiškai susaistyta su Puzino, seminaro ir universiteto bibliotekomis, be to, dar reiks pavaikščioti ir po muziejus. Tu atvažiuok, o tada susikalbėsim. Mama ruošėsi rytoj važiuoti, bet pasirodo, kad susisiekimas sustabdytas. Taigi tokių šposų gali dabar ir dažniau pasitaikyti.

Nemanyk, Cipkinai, kad aš čia perdėm tik ulioju, ekskursuoju, kad kažkur galėčiau eiti į *five o'clockus*... Visi mano sutinkami vyrai – vedę ir nevedę – yra Tavo pažįstami, tik pažįstami: Sodininkystės mokyklos mokytojai ir mano profesoriai, na, ir nebent gatvėje pasisveikinu su senais vilniškiais pažįstamais. Visur aš žinoma „ponios" vardu ir tik taip mane dabar visi ir tevadina (išskyrus Lukšas, Alę, Vytautą). Žiedą visą laiką nešioju ant dešinės rankos ir nemanau jo nusiimti. Jis man dabar lyg teikia kažkokios pagarbos, ir aš prie jo jau pripratau. Man buvo tik svarbiausia anksčiau, kad nebūčiau universitete atstumta su nusivylimu, bet, dėkui Dievui, taip nėra ir atrodo, kad net atvirkščiai.

Rytoj pirmą kartą eisiu į paskaitas (Puzino, kol kas dar nežinau, ką daugiau klausysiu). Lig šiol registravau įvairią literatūrą ir pradėjau skolintis knygas iš dr. Puzino. Taip man dabar gera, kad nebėra oficialumo varžtų tarp šios šeimos ir manęs (nors ir p. Puzinienė visad kalba taip: „Tai, ponia, kaip jūs gyvenat?.." O vaikai kniksiukus padaro...). Jie visi žada pas mane gražią dieną atkeliauti. Aš gal iškombinuosiu jiems per mamą morkų, o už tai gal gausiu Salį. Puikus būtų biznis!

Universitete su studentais kaip ir nebuvau dar susitikus. „Pirmasis skambutis" man beveik patiko. Gerai vaidino, ir šiaip verta pažiūrėt – buvo visokių pamokomų meilės istorijėlių. Vis turi būti suvedami žmonės vienodos aplinkos, maždaug vienodos sielos, nusistatymo. Šimkaus koncertas – taip sau, „iš peties". Jam ne Čaikovskį reikia diriguot, per daug gramozdiškai, nemoka niuansų išgauti iš orkestro. Jam tik daina chorui tetinka diriguoti. Čia jo kelias. Savo kantatą gan įspūdingai atliko. Labai liūdna, kad jis be savęs nieko daugiau nenori įsileisti į dirigentus. Vilniškių tarpe dėl to didžiausias pasipiktinimas. Jau dabar filharmonijos chorų dirigentai pešasi su

Šimkum. Ką darysi, gerai, kad vis dėlto įvyksta koncertai. Tai pakelia lietuviškosios publikos muzikalumą. Tiesiog nustebau, kai koncerte pamačiau tiek publikos – visokiausi pažįstami, kurie niekad anksčiau nevaikščiodavo į koncertus. Dabar gi nėra kur daug eiti, norisi susitikti, tai visi ir eina.

O daugiau lig šiol niekur nebuvau, niekur nekeliavau – neburiavau, net Jeruzalimkon nenuvažiavau, nes negavom arklio. Iš viso, Jankauskas mane labai nori kada nors tenai nuvežti, taigi gal dar ir nuveš. Garlaiviu plaukti – per daug laiko ir per šalta.

Dabar, žinai, prakeiktai pradėjo lyti, ypač aš tai dabar jaučiu, kai taip toli į miestą. O kai ničniekur, nė į kalnus neišbėgi, prailgsta diena. Kad nors radijas būtų arba laikraščius kur arti nusipirkt galėčiau.

Bendrai imant (jei užmirščiau, kad Tavęs čia nėra), mudvi su Tavo mama gyvenam labai gerai – ir morališkai, ir materiališkai. Mylimės, vakarais pasibučiuojam, kniaukiam kaip kačiukai. Skonis mūsų visais atžvilgiais sutampa, abi mėgstam užsigardžiuoti pavalgiusios arba lįsti į spintą skanaus ieškoti... Ypač darbo atžvilgiu tai tikrai viena kitai netrukdom, o tik padedam: mama man verčia rusiškus, lenkiškus žodžius (mat mano literatūra dabar beveik vien tik slaviška), o aš lietuviškais padedu (žodynėliu).

Toji mūsų valgykla mus taip šeria, kad bulvių, duonos ir košių porcijomis galėtume dar kelis alkanus pavaišinti. Nusipenėsiu aš čia baisiausiai. Ir mėsos gaunam beveik kasdien. Taigi jūs dėl bado Vilniuj nenuogąstaukit ir skelbkit, kad nežinia dar kur blogiau: ar Kaune, ar Vilniuj (tik obuolių ir kriaušių nėra). Mudvi su mama verdamės po truputį šiokios tokios košės žiemai (iš morkų, pomidorų, svogūnų). Pašliūžų neužregistravau, mat čia neturiu, o mano sulūžusios. Savo akinius ir manikiūrinę radau portfelio kišenėje, taip pat ir kalendoriuką, todėl ir neieškok. Jei kiek dar vėliau važiuotum, reiktų man atvežti senąjį žieminį paltą, vilnones kojinaites ir pirštines. Jei ilgiau aš negrįšiu, Tu prie progos paprašyk Lialę, kad ji nueitų pas frediškę siuvėją ir atsiimtų mano daiktus: žalią megztinuką, vilnones kelnaites, mamos mėlyną suknelę ir Tavo paleriną. Reiktų ir užmokėti. O mano žieminį paltą ar atsiėmei su visais priedais – ar medžiagos užteks movai ir kapišonui – ir diržo sagtį nuo senojo pliušinio palto.

Jei mama neatvažiuos, būk ramus. Važiuos, kai bus kaip. Ir prašo Tave pranešti Žemės ūkio ministerijos ūkio skyriui.

* * *

1941. X. 16. Šiandien sužinojau, kad rimtai susisiekimas nutrauktas. Kas gi bus? Oi, kantrybės pasimokysim! Nieko, Jurgiūkšti, gal aš per tą laiką sustiprėsiu, pasitaisysiu, būsiu daug daug geresnė. Atmink, kad aš dabar

kasdien esu visuomet gera, tiesi, darbšti, niekam blogo nelinkiu, nieko nekeikiu, su nieku nesipykstu. Tik Tu man nepavydėk, būk lygiateisis su manim. Juk aš Tavim taip nesvietiškai pasitikiu, gali kalbėtis su visom gražuolėm lig valiai, jei tik tau suteikia tai malonumo. Jei tu man atimtum teisę būti su žmonėmis, su artimais, pažįstamais, lietuviais, beliktų iš proto išsikraustyti.

Geras Tu, cypliuk, aš žinau, kad Tu mane myli.

Šiandien ir studentiškoj anketoj užrašiau antrąją pavardę.

Mano mamai ir senukui labų dienų iš Vilniaus!

Bučiuoju Tave smarkiai smarkiai!!!

Marutė

1941. XI. 7
Vilnius
Į Kauną

Jurgužėli mielas!

Sveikas gyvas! Rašyk greičiau, dobilėli! Ar jau lektoriauji? Tikiu, kad pamokose tikriausiai karališkai jauties.

Šiandien aš tau būtinai noriu pasigirti, kad skaičiau savo referatą „Kuršių kultūros tolydumas pagal laidoseną". Dar vis esu pakilios nuotaikos. Visiems labai patiko. Nė mažiausio priekaišto, nė pastabėlės, o tik sukėliau aibes problemų. Nelauktai ir dr. Puzinas įvertino: darbas toks geras, tiek originalus ir savarankiškas, tiek daug ir taip vaizdingai atskleidęs naujos medžiagos, taip puikiai parašytas, kad tiesiog sunku suprasti, kaip per tokį trumpą laiką galima būtų parašyti tokį darbą. Aš tik nuraudau iš džiaugsmo. Tikrai pajutau, jog padariau pažangą, ir man patinka, kad bent iš visų seminaristų geriausiai rašau bent rašybos atžvilgiu. Šį tą daviau nauja mūsų jaunam mokslui, kartu pažadinau daugiau entuziazmo kitų darbui.

Tikėk, Jurgiūkšti, ir nepyk, kad aš tuo džiaugiuos, ir Tu žinok, tuo aš kartais gyvenu, todėl rašau Tau, užuot parašiusi dienoraštin ir daugiau necyptelėjusi.

Universitete jau patvirtinta Archeologijos katedra ir joje jau du žmonės. Etatų skaičiai nenumatyti. Prasiplės tada, kai bus reikalo. Taigi, be abejonės, iš karto penkių žmonių nereikėjo ir todėl man kol kas apie universitetą neverta džiaugsmingai svajoti. Smarki konkurencija be to; visi trys veržiamės. Kai išmintingai pagalvoji, atrodo, kad taip skubiai nėra ko ir norėti: dar daug pasiruošimo reikia.

Vakar buvo įdomus įvykis universitete. Laukiau Puzino paskaitos, ir staiga į seminarą įeina Puzinas su keliais vokiečiais ir Germantu. Visus su kiekvienu supažindino. Kaip nustebau, kai žilas vokiečių mokslinės valdžios pareigūnas sako savo pavardę: Engel. Tas pats dr. C. Engelis, kurio knygą prieš savaitę skaičiau ir iš viso ant kurio pečių susikūrė visa Pabaltijo archeologija. Kažkoks dide-

lis malonumas pamatyti gyvą didelį mokslininką. Juk turbūt ir Tau patiktų netikėtai susitikti su kokiu nors, pavyzdžiui, Ebinghausu?

Pas dr. Šapoką kelis kartus klausiau Vilniaus miesto istoriją. Rimtas žmogus. Įdomu klausytis. Svarstė Vilniaus atsiradimo klausimą. Vilniaus įkūrimo legenda, pasirodo, atsirado tik XVI amžiuje. Peržvelgė visas hipotezes dėl senosios pilies, mat daugumas jos nenori ieškoti Gedimino kalne, o kur nors Bokšto ar Bekešo kalne. Bet tuomet duomenys, kol neatsiras naujų archeologinių įrodymų, neleidžia nukrypti nuo Gedimino kalno, nes jis yra geriausioje geografinėje padėtyje, iš jo matyt Neris. Senais laikais čia turėjo kryžiuotis prekybiniai keliai, einą iš įvairių Pietų ir Rytų Europos vietų. Vilnia įtekėdama sudarė brastą ir todėl šioje vietoje buvo lengva persikelti per Nerį. Geografinės sąlygos ir padėjo čia atsirasti prekybiniam centrui, o jį saugojo ginamoji pilis.

Mūsų seminaras rytoj keliasi į kitas patalpas, į apačią. Atsiskiriam nuo meno istorikų, ir gal bus šilčiau. Dabartinėmis dienomis seminarai visai nekūrenami, neįmanoma ilgiau pabūti. Net referato negalėjau skaityt, nusikraustėm į dekanatą. Elta taip pat išsikėlė iš senos vietos į Gedimino g. Nr. 16 į tą modernišką lenkišką namą, kur vokiečių įstaigos, o prieš tai buvo Komunistų partijos namai.

Dar lig šiol popieriaus negavom. Nors Šaltenis davė leidimą, bet visi knygynai iki vieno uždaryti.

Atvežk dar man priedo lenkų–lietuvių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynėlius. Be to, sužiūrėk, kad mano dvi poros kojinių, kurias Levutė adė, atsirastų mano, o ne mamos spintoj. Tarp kitko, pamiršau, ar man iš mano pinigų Tavo mamai už morkas reikia sumokėti visą 150 rb. ar tik 70 rb., kuriuos gavau pinigais be medaus. Parašyk! Gražiai gyvenk ir dirbk! Kviesk svečių! (Aš niekur nežadu vaikščiot!) Bučiuoju smarkiai smarkiai! Taip pat ir mamutę. Tu Jai viską papasakok! Su Tavo mamuliuku, nors ir visa ko prirašei, puikiausiai gyvenam. Su!

Marutė

1941. XI. 13
Vilnius
Į Kauną

Dūšiuk mano!

Gavau Tavo mielą laiškeliuką. Pabernauk, paūžk, padainuok ir be manęs, kad tik Tau nebūtų liūdna, nuobodu. Tas ilgesys – tai visų prakeikčiausias dalykas. Kad jo nebūtų, rodos, gyventum sau be nerimo. Kaip du paukščiukai lizdelyje (pamačiau tokią atvirutę šiandien antikvariate ir įsigijau)... Pasimatysim – bus gera, o vienatvė irgi į gera – duoda gal kiek daugiau pagalvoti, pafilosofuoti ir su kitais žmonėmis sueiti.

Mano šių kelių savaitės dienų turinys gali būti suskirstytas į 3 grupes: mokslas, biznis ir pramogos.

Ištisas dienas skaitau žalią literatūrą. Visų daugiausia valios reikia rusiškoms knygoms, kurių kaip tik šiuo metu turiu daugiausia perskaityti (tokio Pokrovskio, XIX a. pabaigos archeologo, kuris tyrinėjo visos Vilniaus srities pilkapius). Maždaug po 100 psl. knygutės. Beveik įpratau rusiškai skaityti, puikiausiai suprantu. Skaitau ir vieną kitą įdomesnę brošiūrėlę, kuri susieta su paskutiniuoju mano referatu – apie kuršius. Šį trečiadienį kelias valandas paskyrėm atskiroms temoms, kurios siejasi su mano referato problemomis. Buvo progos man parodyti daugiau savo žinių. Šiek tiek vėliau ginčijaus su Volkaite* ir Kulikausku, kuriems neaiškus visiškai kuršių klausimas ir kurie yra labai nedrąsūs sieti archeologinius duomenis su istorinėmis problemomis (šiuo atžvilgiu juodu atsilikę, neapsiskaitę ir visų liūdniausia, kad nesusipažinę su kalbiniais duomenimis, be to, vengia savos bent kiek drąsesnės nuomonės). Ankstesniesiems autoritetams, aišku, nekyla jokių abejonių.

Tiesa, dėl tų kuršių Neringoj: latviai iš Latvijos Kuršo XIV a. traukė į pietus. Taigi jų liekanų išliko Neringoj ir daug kalbinių pėdsakų yra Mažojoj Lietuvoj. Tai nėra senieji kuršiai, o latvių tarmės žmonės, kurių tarmė gal kiek tik daugiau turi kuršiškos įtakos.

* Regina Volkaitė, vėliau Kulikauskienė – archeologė, Marijos studijų draugė.

Žodžiu, mano studijų srityje gyvai gyvenama. Daug kuo domiuos ir gan daug ką surandu.

Lydėjo mane pasisekimas biznyje. Tiesa, tik nei sofos, nei lovos nenusipirkau, nes iš po nosies lenkiškos intrigos pagriebė man gerą medinę lovą su matracu. Tiek jau to; mama dabar gaus iš mokyklai gautų baldų kušetę. Užtai popierinių dalykų susikroviau pasogą: ir balto popieriaus, ir laiškams gražaus popieriaus, ir vokų, pieštukų, klijų, kalkių, sąsiuvinių storų, bloknočiukų, sugeriamojo popieriaus ir kt. Gal dar gausiu albumą ir šiaip kokių dalykėlių. Vietoj lovos užtat nusipirkau knygų, maždaug už 150 rb. Nuo šios dienos visos knygos dvigubai pabrango. Per vyresnybės malonę šiandien papuoliau į antikvariatus ir dar sena kaina gavau. Prisirinkau gan gerų dalykų. Daugiausia iš savo srities: kiek archeologijos, lituanistikos – istorijos ir šiaip senienų. Kelias paėmiau miniatiūrinio formato: Voltaire'o [Voltero], Racine'o [Rasino] knygas, Bischilo knygutes (vokiškai ir prancūziškai; duosiu mamai skaityti), kartu gavau gudų kalbos ir lotynų kalbos žodyną. Palyginti viskas ne per daug brangiai kainavo, tačiau vis dėlto mano „alga" beveik baigiasi. Peržiūrėjau ir skrybėlių krautuves. Čia yra didesnis pasirinkimas, bet pasiutiškos kainos – 150 arba 300 rb. tiesiog komiškai skamba! Šiaip šiek tiek prisigaudžiau idėjų, kokios maždaug norėčiau, ir grįžusi į Kauną užsisakysiu iš tos pačios palto medžiagos ir iš mamos senos

skrybėlės, o čia gal kartu, jei Tu labai nori, galėsim nusipirkti prie mėlynojo palto.

Per visą tą laiką buvau trijuose koncertuose: dviejuose filharmonijoj ir Mikulskio choro ir liaudies šokių koncerte. Ėjau į vieną su mama, į kitą – su Lukšomis, o vakar, trečiadienį, su archeologiškuoju personalu (Puzinais, Rimute ir Volkaite). Įspūdingas vakarykštis vakaras! Vilniaus visuomenė pasidarė iš dalies panaši į senąją Vilniaus visuomenę. Tiek entuziazmo, tiek tėvynės meilės! Teatras lūžo, plyšo. Kiekviena daina širdinga, kiekviena karinga. K. Inčiūra deklamavo iš savo poezijos; viskas buvo tos pat minties: mes ir už išvežtuosius, ir už kritusiuosius... Dvasia stiprėja ir taurėja. Man buvo gera, pajutau taip reikalingą nuotaiką. Jei tokia dažnai pasitaikys, gyvybės siūlas stiprės. Turėjo bisuoti bent 10 kartų. Nors nenorėjau, atsisakinėjau ir Jurgiūkštį suminėjau, bet vis dėlto nuėjau pas Puzinus nakvot, nes jau buvo 21. 30 val., o iš ryto vėl reikėjo būti mieste. Išgirdau ten politinių mūsų krašto žinių: apie lenkų getą Kaune ir Alytuj, apie priskyrimą Lietuvos krašto teritorijai Ašmenos ir Lydos krašto sričių; dar tikslios ribos kol kas nežinomos. Sujudimas tarp lenkų ir Vilniuje. Vidinės kovos su lenkais vyksta. Užmušė kelis mūsų policininkus. Dabar studentija (lietuvių) taip pat ėmė įsitaisinėti mušimuisi įrankių. Aš prieš Tave, Jurgužėli, esu taip grynos sąžinės, dažnai Tave miniu ir didžiuojuos, o anytėlei esu ir vaikas, ir draugė atvira. Kuo aš iš arčiau prieinu prie mano anksčiau gal per karštai iš dalies „idealizuotų autoritetų", tuo jie man darosi kasdieniškesni, paprastesni ir nyksta tas buvęs savotiškas (duodąs Tau progos įtarinėti ir nerimauti) garbinimas.

Aš džiaugiuos Tavim, kad Tu toks, cypliuk, jaunas ir taip toli kitus prašokęs. Aš džiaugiuos, kad ir Tave laimė perveria Tavo darbuos!

Lauksiu Tavęs trečiadienį (dar turbūt gausiu laišką!). Atvežk, ką mama duos ir ką rašiau (batų gali nevežti, bet pažiūrėk ant aukšto lagaminuose mano pačiūžų su batais, nes pasirodo, kad pas Lukšas nėra, matyt, Kaune, ir atvežk). Jei staiga pasnigtų, – savo ir mano pašliūžinius reikmenis (mano dalis sienos spintos dėžutėje).

Bučiuoju akytes!

Tavo Maručiukas

P. S. Jei Tau bus vietos, gali atvežti kiek svogūnų. Be to, mama prašo iš Fredos braškinio vyno. Atvežk ir 40–75 voltų lemputę, nes kilo gaisras – sudegė mano lempos kliošas, pati lempa nukrito ir sudužo. Dar: pusbačiams gumines kulnis – yra spintelėj, kur batai – atsargų dėžėj.

1941. XI. 21
Vilnius

Brangusis!

Gavau ir antrąjį Tavo laišką (iš esmės ketvirtąjį).

Labai apsidžiaugiau, kad Tu ėmeis realiau domėtis disertacijos tema. Iš širdies be galo norėčiau, kad rinktumeis etnografinę temą, tada juk mes labai būtumėm netoli savo darbais! Pagalvok pamažėle. Atrodo, kad abiem neverta visiškai gaišti dėl doktorato, neverta laukti, o tiesiog skubintis. Dabartinės sąlygos mažne tam palankios. Nėra blaškančių, viliojančių aplinkybių, kurios trukdytų susikaupti, nėra ir šeimos rūpesčių (kuriuos užsikrausi per karą). Tavo pagrindinis darbas – mokslinių rezultatų perteikimas kitiems, bet drauge ir mokslinė kūryba. Atmink, kad Lietuvai bet kokio darbo trūksta. Jei Tau iš statybininkiškos pusės panaši tema atrodo ne per daug vertinga, ne per daug nauja duodanti, atsimink, atsimink, kad iš antros pusės yra istorijos ir etnografijos mokslai, kurie Lietuvos gyvybei teikia nė kiek ne mažesnę reikšmę. Tu mesk visus pašalinius darbus ir dirbk tai, kas norėsis dirbti, ir gink, Dieve, kad Tu man daugiau nebeminėtum, jog esi nelaimingas, turi kankintis ir dirbti dėl duonos (o man, vėjavaikei, nedėkingai moki algą, už kurią aš Tau nė cypt!..).

Aš dirbu ir gražiai dirbu, bet turiu tiek proto, kad nenoriu visiškai persidirbt: visados ir naktimis miegu, ir pavaikštau per miestą (tai mano poilsis). Visą kitą laiką skaitau. Per šias savaites nesu net nė vieno kitos srities dalyko paėmusi į rankas, viskas – mano specialybės lavinimuisi. Ir aš jaučiu, kad dabar pradėjau net šuoliais semtis jėgų – žinių. Turiu literatūros, kurią išmokau skaityti be jokio blaškymosi. Įvairiausiom kalbom skaitau be žodynų (stebiuos, kad latviškai ėmiau skaityti tikrai ne blogiau kaip vokiškai). Būnant universitete, kalbant, ginčijantis seminare, nuolat vis kyla naujų minčių, naujų klausimų, jais tenka susidomėti, naujos literatūros pasiieškoti, na, ir tuoj ją gali gauti. Sunku man būtų mesti universitetą ir užsidaryti Kauno kalėjime. Atrodo, kaip jau kad ir Tu rašei, jei reiks, jei norės, priims mane į asistentes. Tą vakarą, kai buvome su p. Puziniene teatre (rašiau aną kartą – koncerte) ir kai jai pasiskundžiau, kad taip nenoriu skirtis su universitetu, pasakė: „Tai vis tiek gi nesiskirsit, nebent tik suole nesėdėsit." Man tik dilgt per širdį. Būtų tada gera ir šiaip ar taip greit galėtume visą laiką sykiu gyventi. Dabar gi pats supranti, kad nieko nenatūralaus nėra, jei laikinai gyvenam skyrium. Galvok, kad dar visas gyvenimas prieš akis (o jei ir galvotum, kad trumpai gyvensi, tai vis tiek neverta dienomis liūdėti).

Vilniaus nesulyginsi su Kaunu. Galų gale – čia mūsų reikia. O mano švenčių švenčiausia pareiga gyventi Vilniuje (aš savo Tėtuko kovų ir kančių neniekinsiu! Jis kovojo

nelaisvėje*, man bent laisvame Vilniuje tektų būti). Ir Tavo mama – kaip ji nori, kad mes gražiai gyventume. Mudvi vakarais sau pasvajojam, kaip bus po karo. Juk negalima ir Tavo mamuliuko visai vienos palikti. (Tu dažniau prisimink savo mamą, kaip ji jau visus metus gyveno visai viena – ir nedejavo, nesikankino, o juk turėjo vaikus. Koks tai gražus dalykas – mokėti iš kitų nereikalauti!)

Yra atvažiavusi Lialė. Tavo sesuo. Radau panašių bruožų jumyse abiejuose. Tiek to. Lialė perdėm šeimos žmogus ir daugiau nieko nieko. Stačiai nuobodus žmogus be gyvenimo. Tik nenorėk (gal ir nesąmoningai) manęs perdaryti panašios į ją. Ji tokia pat jauna, vienmetė su manim, o nesuprantu, koks jos ateities gyvenimas, kokie mokslai. Ir ji jaučiasi nevisiškai laiminga, skundžiasi mamai (dabar man kaip tik mama sako, kad tu pažiūrėk, kaip atrodo Alekso ir Lialės gyvenimas, tada kitaip pagalvosi. Jiems net beveik reiktų skirtis, o jau mudviem tikrai nereiks!).

O štai dėl antrojo laiško smulkmenų tiesiog noriu griežtai treptelėti koja. Įsakmiai aš Tavęs klausiu: ar Tu tikrai mano draugas? Jei Tu nori juo būti, tai kam elgies (galvoji ir rašai) taip nedraugiškai, beprasmiškai, vaikiškai – juokingai. Iš tikro, imsiu bijotis Tavęs. Tai pavydu-

* Turima galvoje – lenkų okupuotame Vilniuje.

liavimo žiurkė! Visai be atodairos. Kreivas kelias. Būk atsargus. Teisingai moterų patirtis perspėja: su vyrais reikia mokėt elgtis, ne viską jiems galima sakyti, nes jie savaip išsiaiškina, o tikrosios nuotaikos, tikrojo tikslo neatspėja. Aš Tavęs prašau, net verkdama prašau, nebūk man toks žiaurus!

Nemanyk, kad aš labai liūdnai šiomis dienomis nusiteikus. Aš rimtai laikaus ir apie Tave galvoju, aš kartu sugebu suprasti, kas su Tavim dedasi. Užuot pykusi ir išsiskyrimu grasinusi, aš ramiai sau tikiuos. Jurgio, Jurgio – tokio, kurį dievinu.

Marutė

1942. I. 15
Vilnius

Mano mielas!

Jau šiandien antra diena be elektros. Net piktumas ima, kaip ilgai nesutaiso. Vakar paskutinį žvakigalį sudeginom (gal Tu, progai pasitaikius, galėtum nors pusę žvakės atsiųsti!). Taip man dabar laikas brangus, beveik išskaičiuoju visas dienos valandas. Dabar man darbas – mano gyvenimas, o mano gyvenimas – tai darbas. Taip kartoju ir tokiu būdu save palaikau. Kai anksti rytą tin-

giu keltis ar sušalus einu prie krosnies pasišildyti, dažnai išlempu, jaučiu, kad taip gera, ir tingisi vėl eiti sėsti prie staliuko, tada pradedu savęs klausti: Maruk, ar tu turi valią, ar tu jos neturi, ar tu žinai, kad kiekviena minutė prabėga nebesugrąžinamai. Jau maždaug juodraštiškai parašiau ir antrąją dalį savo diplominio darbo. Taigi jau turiu vieną trečdalį. Be abejo, nespėsiu parašyti taip gerai, kaip kad svajojau, jei būčiau turėjus laiko iki birželio mėnesio. O dabar man reiks laikyti, be valstybinių egzaminų, keturis: lenkų kalbą, muziejininkystę, o svarbiausia – bendrąją archeologiją ir Pabaltijo archeologiją. Tiems dviem reikia man skaityti vieną po kitos pagrindines knygas. Kaune būdama visai pražūčiau, nes ten buvo per daug dalykų, kurie blaško. Nors mažai šeimininkavau, tu mane nesyk barei už dulkes, bet vis tiek daug laiko prapustijau. Kai jau įeini į virtuvę, nepasijunti, kad ten būti irgi įdomu, bet kiek suėda laiko. Čia aš sau dabar nieko neadau, nelopau, nešveičiu: vaikščioju su kelnėm į universitetą ir su nudažytom kojinėm apačioje. Taip gera, kai maža rūpesčių kojinių atžvilgiu. Universitete mudvi su Rimute – privilegijuotos; kiekviena paskaita prie mūsų prisitaiko, o jaunieji archeologai turi mums brėžinius egzaminams braižyti. Visi supranta, kad mes „rimtai dirbam". Būgiukas* dar gali popierinių daiktų gauti, kaip manai, ar verta dar pirkti? Aš manau, kad verta. Dar, be to, noriu ir muilo daugiau paimti. Tam, kad turėti pinigą; juk už 80 rb. negausi 1 kg lašinių, o už 1 kg muilo tikrai gausi. Gavau per mūsų studentą Sventicką, kurio žmona krautuvės pardavėja, gero raudono vyno butelį už 5 markes.

Labai Tau dėkui už fotografijas, negatyvus. Jei gali, nunešk Kulikauskui (Volkaitės vyrui, pasirodo, kad jie vasarą susituokė ir kažkodėl slapta). Ta proga pasiklausk, kada jis važiuos Vilniun. Per jį galėtum ką nors prisiųsti. Jeigu Augustas** važinėja, per jį galima susisiekimą palaikyti – ir prisiųsti, ir pačiam atvažiuoti. Ką Tu apie jį žinai? Ar dar jis čia ilgai važinės? Kai praeis šalčiai, atvažiuotum Tu su juo. Per Vytautą daiktus gavau, labai dėkui. Tik turėjau kitą kavinuką galvoj, tąjį su kraneliu, nes su šitu vis tiek gardi kava neišeina. Čia pieno kartais gaunam už 15 rb. Bučiuok mamą! Bučiuoju Tave!

Marytė

P. S. Atsiuntei vieną pirštinę, tai paieškok prie virdulio ir kitos.

* Juozas Būga.

** Augustinas Janulaitis, Marijos Gimbutienės mamos brolis, tuo metu Kauno Vytauto Didžiojo universiteto istorijos dėstytojas, profesorius.

1942. III. 5
Vilnius

Brangusis mano!

Kai aš nuolat apie Tave pasiilgusi pagalvoju, visad prieš mane stovi linksmas, stiprus, energingas Jurgis. Jurgis geras, bet ne piktas, didelis, bet ne mažas. Kokia laimė man būtų tokį Tave turėti! Grįžta seni prisiminimai, kada Tu pas mane prabūdavai iki vėlios nakties ir mudu išgyvendavom saldžias laimės valandėles... Taip užsimezgė mūsų draugystė. Bet žmogus keičiasi, tobulėja, siekia savo kelių, savo idealų, tada ir laimės sąvoka kiek kinta, stengiantis ją savąja pasaulėžiūra pagrįsti. Jurgi, Tu nežinai, kaip aš noriu, kad Tu vis save ugdytum, vis labiau ir labiau. Kad Tu turėtum aiškų savojo darbo idealą, kurį visa dūšia mylėtum. Kad Tu ką nors sukurtum, į ką visą savo širdį įdėtum. Kad Tu ateity būtum ašis, aplink kurią, kaip autoritetą, spiestųsi mūsų jaunimas! Ir aš tikiu tiek Tavomis, tiek ir savomis jėgomis. Žiūrėkim giedriai į mūsų ateitį! Tikėk manimi, kad aš savo užsimojimais, savo keliu niekad nenorėčiau Tau laimės užkirsti. Tik ir Tu norėk, kad aš duočiau iš savęs visa tai, ką galiu. Leisk man pajusti, kad Tu visa savo siela ir mano sritį toleruoji. Mes gi abu mylim mūsų Lietuvą, brangiausiąją. Kodėl mes abu jai negalim paskirti savo jėgų?! Ir Tavo, ir mano darbas yra visų reikalingiausi. Retai taip pasitaiko, kad sueitų du žmonės, kurie būtų pajėgūs ką nors nauja duoti ir kurių sritys taip viena kitą papildytų. Juk galim daugiau pasiekti! Visad tik reikia paramos ir šilumos. Tegu sau velniop eina visos gyvuliškojo pasaulio smulkmenos, kurios Tau neduoda ramybės, tevaldo mus aukštesnės idėjos, gražūs norai, kurie kaip tik turėtų palaikyti mūsų šventą draugystę!

Jurgi, brangusis mano, ko Tau nerimauti? Mūsų dviejų gyvenimas dar ilgas ir dar visas prieš akis! Bet jis turi būti gražus! Jis turi būti sutartinai remiamas abiejų, kad neskriaustumėm vienas antro. Tebūnie aš egocentristė, gal ir tiesa, bet vis tiek aš dirbu savo Lietuvai, mokslui, o ne sau, ir tik čia laimė. Aš gi ne dėl to laiminga ir ne pesimistė, kad skyrium gyvenu, fui, ne, o tik dėl to, kad šį tą padirbu, šį tą parašau. Ir aš kasdien apie tave galvoju, aš nuolat ir nuolat prisimenu, ką reiks kitiems metams pirktis, kokiom atsargom pasirūpinti, ką reiks pasėt ir ką užsiaugint. Aš vis galvoju, kaip mudu abu kitąmet pyškinsim disertacijas, o po įtemptų valandų pasišėliosim ant sofkos... Kaip mudu vasarą skaitysim geriausias ir išmintingiausias knygas, kurių jau dabar aš rūpinuosi gauti. Praeis karas, tik dabar mokėkim nepakenkti vienas kitam. Aš kenčiu dėl to, kad Tau vienam blogai. Mano likimas kiek geresnis, nes aš jaučiu, kad laiko negaišinu ir smarkiai save ugdau; aš čia galiu siekti to, ko Kaune jokiu būdu negalėčiau. Aš „išnaudoju" tuos žmones, kurie man daugiausia žinių gali duoti. Tik tokiu bū-

du kas nors laimima. Aš Tau padėsiu, tik tikėk giedria ateitimi! Bet, be manęs, Tau reikėtų, šiaip ar taip, rasti kokį nors autoritetą savo darbo srity, kuris Tau įžiebtų dar daugiau meilės. Tavo pasisekimas ir sugebėjimas Tave palaiko ir pakelia, bet būtų dar lengviau, jei nebūtum taip vienas. Et, bet karas baigsis, Jurgužėli! Dar pamatysim platesnį pasaulį! Jei bus mūsų Vilnius, Jurgi, koks dieviškas bus mudviejų gyvenimas! Tik atmink, kad niekad neverta pamesti proto ir visuomet reikia racionaliai išnaudoti laiką. Kažin, ar Tu būtum laimingesnis, jei dabar aš Kaune kankinčiaus ir nuolat kartočiau, kokia aš nelaiminga, kad negaliu išnaudoti tų savo pajėgiausių mokytis gyvenimo valandų ir negaliu gauti to, kas dabar duodama. Aš tai neištverčiau to, kad, pvz., Tu turėtum būti pririštas prie manęs ir nedirbtum universitete. Juk aš manau, kad ir Tu tiki, kad manosios jėgos nė kiek ne mažiau reikalingos už Tavąsias mūsų Lietuvai. Juk aš gavau gerą pasiruošimą iš mokytojų, o iš savo Tėvužėlio stiprų darbo idealą, tad kodėl man visa tai paniekinti. Ir manoji pasaulėžiūra – išnaudoti kiekvieną galimybę, kiekvieną valandėlę šiais neramiais ir idiotiškais laikais. Tebūnie aš egocentristė, o Tu ne, bet tai vis tiek, ir tai pamirškime. Tiesiog nebemoku ir nebenoriu grįžti į bet kokias smulkmenas, į tuos žiaurius prisiminimus – silpnų, paliegėlių kažkokius idiotiškus pasielgimus. Lai būna jie palaidoti! Su pavasario pirmais spinduliais tebūnie gražesnė mūsų meilė ir laimė!

Aš jau seniai nesikankinu, nes tvirtai gražiu Tavim tikiu. Nesikankink ir Tu. Rask gi daugiau džiaugsmingų valandėlių gyvenime. Aš esu per menkas padaras pasauly, kad tik manim viena galėtum džiaugtis. Būk laimingas dėl kiekvienos savo paskaitytos paskaitos, dėl kiekvienos įgytos žinios! Ateis vasara, ateis ir gražesni laikai. Viltis gali būti dar gražesnis dalykas už realybę. Aš vis dažnai pavartau savąjį katekizmą – „Vilniaus šviesą" ir ten randu stiprių tėtės minčių, pvz., kad ir ši: Turime „tenkintis tik ta laime, kurią suteikia mums įsitikinimas, kad lavindamiesi ir prisidėdami prie gyvenimo tobulinimo esame naujo gyvenimo pionieriai"(psl. 48 arba paskaityk „Kultūra ir laimė", II m., psl. 39). Mudu abudu esam pasinešę į savąsias specialybes, bet dar filosofinių minčių mažai tepasisavinę, dėl to teks šį tą pasiskaityti. Nepyk, kad, Tavo žodžiais, „filosofuoju" be reikalo, kai vieną kartą mane tuo posakiu užgavai, aš nustojau visiškai noro dalytis su Tavim savomis žiniomis. Aš tik trokščiau iš Tavęs, jei Tu man vis daugiau šį tą parašytum, ko dar nežinau. O aš iš savo pusės. Pvz., dabar rengiu bendrosios archeologijos egzaminą – nuo pat pirmųjų žmogaus pėdsakų prieš 800000 metų iki Kristaus laikų žmonijos istorijos egzaminą! Juk tai kiekvienam turėtų būti įdomu. Kai aš apie save pagalvoju, jaučiu, kad mano pasaulėžiūra, mano filosofinė pažiūra į gyvenimą pagrindžia mano pasirinktąją sritį. O Tau kaip yra, ar Tu dėl savo kelio niekad nesu-

abejoji, nepasigaili, ar esi galutinai laimingas? Parašyk, kuo Tu remies.

Jurgužėli! Dvasinis bendradarbiavimas tesuartins nutolusius per šlykščias smulkmenas. Negalima leisti sunykti savajam gerajam vaizdui. Kai Tu man vis tas pačias įkyrias kasdienybes kartodavai, man nusibodo. Geriau pirmyn ir aukštyn. Gyvenimas ne blogas, bet gražus, o jei jis šiandien bus gražus mums, mūsų vaikams bus dar gražesnis.

Bučiuoju, mano dūšiuk, Tavo veidelius ir akytes!

Dėkui už laiškus!

Tavo Marutė

P. S. Pabučiuok mamytę! Gyvenu gerai. Esu sveika ir soti. Kasdien beveik Karolinkose [Karoliniškėse] slidinėju, o sekmadieniais dažnai einu pas Puzinus ar pas Valeišus, ar pas Lukšas į svečius. Kasdien dirbu 12 valandų. Atvažiuosiu Velykoms. Valstybinius egzaminus turbūt, jei spėsiu, baigsiu birželio pradžioj.

1942. IV. 29
Vilnius

Brangus Jurgužėli!

Šiandien seminare radau Tavo laišką.

Apie atostogas ir tolesnį laiką aš lygiai taip pat planuoju. Jau trečiam atviruke, kurį Tau išsiunčiau paštu, rašiau, kad dabar jau tikrai žinoma, jog visiems moksleiviams, studentams, asistentams, mokytojams reiks dirbti ūkio darbus. Turbūt ir tokiems kaip man – absolventams. Bet tikiu, kad mes mokėsim taip susitvarkyti, kad nebūtume pririšti prie vienos vietos. Reikės valsčiuje, kur dirbsim ir, regis, universitete užsiregistruoti. Na, bet, pvz., užsiregistravus turbūt galima bus kur nors išdumti dviračiais ir tiek. Šiaip ar taip, vienintelis būdas gerai gyventi ir nesubankrutuoti šią vasarą teįmanoma ūkyje. Tik kur? Betygaloj būtų ramu, pasilsėtume, paatostogautume. Tačiau ten nėra ūkio ir kaip tada tektų formaliai išspręsti tą daiktą? Kruonyje, žinoma, teks kiek pabūti. Ten aš jausčiaus kaip namie, tvarkyčiau atsargas žiemai, bet ilgesnį laiką nusibostų, nes bus daug žmonių, vaikai cyps. Kruony tas gerai, kad netoli Kauno ar Vilniaus, ir dviračiu lengviau susisieksim, o per vasarą reikalų tikrai bus. Aš vis vien planuoju gerą ekskursiją. Labai noriu ir po Žemaitiją. Pvz., važiuotume pro Betygalos pusę, tada link Tauragės (Paežerin), pasiektume Palangą, o atgal per šiau-

rinę Žemaitiją ir Šiaurės Lietuvą. Kretingos apskrityje prie Skuodo turiu dėdę – Tėtuko tėviškę, ten galima būtų sustoti, taip pat netoli Salantų – Reketoje – Salio ūkis, kur vasaros visi Puzinai, taigi ten irgi būtų visai drąsiai užsukti (tą dieną, kai buvo Žvėryne, aš minėjau, kad gal teks sušelpti pakeleivius, mielai sutiko, sako, klojime užteks šieno, o Puzinienė baisiai norėtų su manim nors kiek pavasaroti). Tai, pvz., jei išdegtų šitokia kelionė į vakarus. Jei į rytus, tai turime tašką Anykščiuose, Dusetų valsčiuje – Būgos tėviškėj, na, ir, be to, pas vilniškius. Kur nors, kaip Kretonyse, tikrai nepražūtume. Turbūt į abi puses gal ir nepavyks, bet pamatysim. Keliaut labai noriu. Tik šią vasarą vis labiau reiks galvoti apie žiemą ir nemažai teks padirbėt. Fredos darželį irgi reiks sutvarkyt patiems ir konservuoti uogas. Tokį šeimininkavimo periodą vis tektų labiau susieti su buvimu Kruonyje. Juk butas irgi iš dangaus nenukris. Per vasarą beveik reiktų ieškoti. Tik, antra vertus, nežinia, kaip dar bus po vasaros. Dar aš Tau dabar siunčiu arbūzų sėklų ir cukrinių runkelių. Tuos tai reikia labai rūpestingai prižiūrėti, kad jų turėtume. Arbūzus paprastai sėja tada, kai jau medžiai sprogsta, kaip agurkus ir ant komposto krūvos. Ar česnakus iš vazonėlių persodinai į daržą, ar jau jie buvo išdygę?

Nieko neparašei, kaip jūsų universiteto reikalai. Pas mus dar pasibaigė pusė bėdos. Iš 45 paliko 39. Humanitarinis laimingesnis už kitus. Iš tų šešių visai turės pasitraukti, rodos, tik vienas docentas, visi kiti išsikombinavo: tai užėmė aukštesnį ar žemesnį etatą arba kitur dirba. Liūdna su akademija. Ten visus numatytus tuščius etatus iš karto nubraukė ir, be to, visus administracinio personalo narius, paliko tik tie, kurie kitur dirba, nes „Akademijos tarnyba – garbės tarnyba“ – be algos. Kalbos, Tautosakos institutai dar mažiau apkarpyti, bet Istorijos (kur ir archeologija) paliko visai be nieko – tik su viršininkais (Jablonskiu ir Puzinu), kurie gali užimti šias garbės tarnybas, nes dirba kitur. Tokie dalykai slegia. Man tai, pvz., nėra jokių perspektyvų tokiai tarnybai, kurios norėčiau ir būtinai būtų reikalinga. Laimei, kad turiu vyrą... Pagyvensim – pamatysim. O dabar taip dar viskas neaišku. Su mama dažnai įsibaiminam, ką darytume, jei ateitų azijatai. Kur bėgt, kovoti ir žudytis? A, bet netikiu. Erzina paukščiai. Dabar tik vieną kartą buvo atskridę, ir kaip tik bombardavo Čiurlionio g. ir Žvėryne prie Neries, kur yra užkrečiamųjų ligų barakai. Mama sau knarkė, o aš daugiausia nerami buvau dėl to, kad mes tokį momentą buvom ne drauge, ir taip pabūgau mirties, kad nebežinojau, ar šokt iš lovos, ar toliau gulėt. Sako, mėtę „Tiesos“ numerius su lietuviškais straipsniais. Šį sekmadienį, gal klausei, Maskvoje buvo lietuvių kongresas, kalbėjo visi žinomieji „draugai“, vis akcentuodami, kad netrukus ateis mūsų „išvadavimo valanda iš hitlerinių banditų“. L. Gira pasidaręs karo vadu. Žmonės be sąžinės, vis loja tėvui Sta-

linui ir drįsta kalbėti apie ramius, tikros gerovės ir tikros nepriklausomybės laikus...

Skaitau vis ir skaitau. Tik dabar, kai šiek tiek atšalo, truputį nusiraminau ir susikaupiau. Pasiutiškai veikė tas atbudimas, neturėdavau kur dingti. Ypač kai vis tas moralinis neramumas ir nėra Tavęs. Nusprendžiau daugiau nebesijaudinti, turbūt taip negali būti, vis būtų kaip nors kitaip. Dabar pasidarė šaltoka, įgavau norą gerai išmokti Pabaltijo archeologiją, tuo labiau kad Rima ne per puikiausiai išlaikė, aš noriu už ją geriau išlaikyti... Kitą savaitę laikysiu. Dažnai susitinku su Aldute Valeišaite. Ji pas mane – į kalnus – ateina skaityti. Tada man ne taip nuobodu, pertraukai pasišnekam, parenkam gėlių. Šį sekmadienį prisiroviau ir nešiau ant Tėtuko kapo sodint. Užėjau prieš tai pas Puzinus, nes Puzinienė siūlosi drauge eit į kapines. Ten gavau skanius pietus, klausiau Maskvos kongreso. Grįžtant jau buvo 19 val., ir nebeėjau namo, o į – antruosius namus – nakvoti. Tą vakarą praplepėjau su Puziniene, nes pas profesorius buvo atvykęs svečias – karys ir geologas – iš Heidelbergo, Puzino studentavimo laikų draugas. Kiek per vakarienę teko jį stebėti, atrodo, kad kritiškai nusiteikęs, daug ką smerkia ir ne visai optimistiškai žvelgia į pergalę.

Lauksiu Tavęs kuo greičiausiai. Būtų smagu pasikaitint ir pakeliaut. Pavaikščiosim į teatrą, koncertus, nes dabar nė karto niekur nebuvau, vis kažkaip – ar tingėjau, ar neturėjau su kuo eiti. Labai norėčiau darbo gatavo – įrišto sulaukti (mėlynai, jei galės!). Jei jau nespėtų, galima būtų per Galaunę ar Eltą prisiųsti. Nejaugi iš mėlynų batų neišeitų sandalai? Bet nesvarbu, nėr taip skubu. Tik tiek, kad tie mano balti – iškreivinti.

Bučiuoju!

Tavo Marytė

P. S. Per Urboną galėtum atsiųst, ko prašiau, nors ir batus, kostiumą. Tau bus mažiau vežti. O mama galėtų įdėti kokios košytės: ar tų vyšnių, ar mėlynių stiklainiuką. Gal sunkos butelį. Urbonas, rodos, šį šeštadienį išvažiuoja ir po kelių dienų grįš.

PASITRAUKIMAS 1944 METAIS*

Jurgis Gimbutas

1944 m. birželio 22 d. bešvenčiant Kaune „išlaisvinimo dieną," sovietų armija ėmė pulti Vitebsko srityje. Tuo metu vokiečiai kovėsi ir Vakarų fronte: Bretanėje ir Italijoje. O mes dar vylėmės, kad galgi Vokietija neįsileisianti bolševikų į Baltijos kraštus.

Birželio 24 d. buvo švenčiamos Joninės pas profesorių Steponą ir ponią Janiną Kolupailas jų namuose A. Fredoje, Technikos prospekte. Rodos, buvo ne laikas pramogauti, bet reikėjo susieiti, pasitarti. Tą dieną Kolupailų svečiai buvo: kaimynai profesoriai Jonas Šimoliūnas ir Kazys Vasiliauskas, kitas buvęs kaimynas agronomas Julijonas Špakevičius, kaimynė ponia Jodelienė (buvusio VDU rektoriaus Prano Jodelės žmona), A. Fredos bažnytėlės klebonas, Stasė Gruodienė (kompozitoriaus našlė), jauni inžinieriai, Statybos fakulteto asistentai: Vytautas Izbickas, Juozas Macevičius ir aš, Jurgis Gimbutas. [...] Pobūvio nuotaika prislėgta. Nesiorientuojama, kaip elgtis, jei sugrįžtų bolševikai. Kiekvienas turim apsispręsti savo valia. Atrodė, kad reikės trauktis į Vakarus, bet niekas nesiryžta paskubėti dabar, kol dar nesuiręs susisiekimas, kol mūsų nesiekia pabėgėliai iš Rytų. Sakiau profesoriui Šimoliūnui, ar tik nebūsim šiandien atsisveikinę su gerais laikais. [...]

Vokiečiai paskelbė 1915–1925 m. gimusių Lietuvos vyrų mobilizaciją, kurią ketino įvykdyti liepos 10–16 d. Įrašė ir mane pagal gimimo metus. Nesulauks!

Birželio 28 d. važiuoju traukiniu į Tauragę atsigabenti maisto iš tėviškės. [...] Liepos 3 d. grįžęs į Kauną girdžiu, kad bolševikai jau prie Lietuvos, o iš Vilniaus evakuojamos įstaigos ir žmonės išvažiuoja. Pažaislyje ra-

* Čia skelbiamas kupiūruotas (išimtos dalys, nesusijusios su M. Alseikaitės-Gimbutienės gyvenimu) tekstas iš Jurgio Gimbuto rankraščio „Šeimos praeitis ir dienoraštinė autobiografija", Arlington, Massachusetts, 1992, I d. 2 kn., VII sk., p. 262–289 (VUB RS, f. 238–394).

dau apsirgusią žmoną ir sveiką jau vienerių metų dukrelę. Miške neramu. Prigužėję vokiečių kariuomenės pasilsėti. O pas mus vasarnamyje gyvena patarnauti dvi žydės, slapstydamosi nuo genocido, neva evakuotos rusės iš Leningrado. Tai gydytojo Ginkaus žmona „Rita" ir jos motina „babuška", o jis pats sėkmingai išsislapstė miškuose, kartais aplankydamas šeimą. Tai buvo visų pirma dr. V. Alseikienės sprendimas pagelbėti persekiojamiems, kad ir su didele rizika ne tik jai pačiai, bet ir mudviem su Marija.

Liepos 4 d. Kaune jau daugiau žmonių laukia eilėse prie duonos, prie „Pienocentro", maisto parduotuvių. Ir už korteles ne visko yra. Ruošiamės grįžti iš Pažaislio į savo butą Kaune, nes rimtai kalbame apie greitą pasitraukimą nuo artėjančio fronto. Taip sprendė Marijos motina, o jos brolis Vytautas jau buvo išvykęs Vokietijon. Taip tarė ir Marijos teta dr. Julija Matjošaitienė ir jos dukra Meilytė, kurios brolis Saulius jau buvo Vokietijoje. Ir mano sesuo Aldona su šeima ruošėsi trauktis. Tad paskambinom Marijos dėdei kanauninkui Pranui Janulaičiui Betygalon, prašydami atsiųsti vežimą su arkliais. [...] Kombinuotumėm kaip nors į mano tėviškę prie Žvingių. Vežimo nesulaukiam. Užmiesčio telefonai nebeveikia, suiro pašto patarnavimas. Į traukinius jau negalima buvo patekti. Aišku, nebuvo ir autobusų.

Liepos 5 d. [...] Nors žmona tebekarščiuoja, namie krauname lagaminus, maišus, ryšulius, drabužių, maisto, šiek tiek knygų, taip pat ir mudviejų disertacijų medžiagą. Neaišku, ar keliausim tik į Žemaitiją, ar ir toliau į Vakarus. Marijos profesoriai Jonas Puzinas ir Pranas Skardžius taikosi Suvalkijon. Man atrodo, kad bus saugiau Žemaitijoje, o gal ir nereiks iš ten skubėti keliauti toliau. [...] Profesorius Salys rūpinasi gauti sunkvežimį Lietuvių kalbos žodyno kartotekai išvežti saugesnėn vieton. Negavo. Vėliau jis sukombinavo luotą ir nuplukdė tą kartoteką Nemunu Žemaitijon. Kitas žemaitis, kaip ir Salys, sutiktas gatvėje kalbėjo, kad reiktų likti partizanauti, bet esam nepasiruošę, nesusiorganizavę, beginkliai, tai ir jis ketina patraukti Vokietijon. Neilgai trukus patyrėm, kad daug, labai daug vyrų liko Lietuvoje kovoti partizanų būriuose dar daugelį metų. [...]

Liepos 7 d., penktadienis, paskutinė diena Kaune. Nuėjau pasidairyti į Nemuno prieplauką prie Vytauto bažnyčios. Žmonės su bagažu, net ir su baldais veržiasi į baidokus ar garlaivius. Oficialiai leidžiama išplaukti tik kare sužeistiems ir gabenti karines medžiagas, bet iš Laivininkystės bendrovės malonės iškeliauja ir civiliai. [...] Sugrįžau dviračiu Pažaislin. Už sviesto kilogramą pasisekė gauti vokiečių karinį sunkvežimį šeimai ir bagažui parsivežti į Mickevičiaus gatvės butą pas mamą Alseikienę. [...] Nerami buvo paskutinė naktis. [...] Štai ką užsirašė mano žmona Marija apie paskutiniąsias dienas Kaune jau Paežerio dvare po dviejų savaičių:

Frontas artėja. Arklių iš Betygalos vis nėr. Ilgiau laukti pavojinga. Iš Kauno ir apylinkių tikrieji lietuviai paniškai bėga... Mes apsisprendžiam vykti kol kas Žemaitijon, į Jurgio tėviškę. Ateina mintis plaukti Nemunu iki Jurbarko. Jurgis stengiasi per vandenų valdybą patekti į kurį nors garlaivį, tačiau nieko neišeina. Pagaliau per jo svainį Aleksą Grinių, buvusį Lietuvos karininką, pasiseka susitarti, kad mus ir jo šeimą priims į baidoką. Per pusę dienos reikėjo baigti susipakavimą ir išvažiuoti vakare iš Pažaislio į Kauną pas mamą, o kitą rytą išplaukti.

Ilgai negalim apsispręsti, kiek daiktų pasiimti. Prieš kelias dienas dar galvojom iš karto vykti Vokietijon su Merkio firmos ešalonu traukiniu ir dėl to manėm imti labai nedidelį kiekį daiktų. Vėliau bagažą šiek tiek padidinom. Nešiojamus drabužius pasiėmėm beveik visus, įsidėjom, kiek turėjom, lašinių ir kitokių gardesnių produktų, nedaug knygų. Savo gerųjų knygų dalį užkasiau Pažaislyje po namuko grindimis, kartu su kai kuriais dokumentais ir su visais mano Tėtuko, mamos, Jurgio man ir mano Jurgiui laiškais. Palikom ir beveik visas fotografijas. Kadangi prieš akis buvo taip neaiškios kelionės sąlygos, nepasiėmėm daug brangių dalykų, kurių vėliau taip gailėjomės. Laiškai, fotografijos, rodos, nedaug teužimtų vietos... (Po daugelio metų atgavom iš Kauno dalį paliktųjų laiškų, fotografijų, dienoraštinių užrašų.) Tada galvojom tik apie karo metą, rūpėjo materialūs daiktai. Vėliau kaime dalį drabužių išsimainėm į maistą. Liepos 7 dienos vakare su vokiečių sunkvežimiu už sviestą atsigabenam pas mamą. Taip neapsakomai liūdna... Vaikelį reikia guldyti, o mama vis dar išsikovoja pusvalandžius pasidžiaugti su vaikaite. Vakaras šiltas, langai atviri, nejaukiai girdėti dundesys Vilniaus kryptimi. Paskutinį kartą išsimaudom geroje vonioje. Einam gulti, Jurgis dar užsiverčia vyno butelį ir išgeria iki dugno. Valandėlę praleidom prie mamos lovos, pabučiuoju rankas, valydama ašaras atitrūkstu ir krentu miegoti. Tačiau tuoj pat žadina aliarmas, šį kartą mus nuteikiantis paniškai. Mickevičiaus gatvės name nebuvo nei slėptuvės, nei tinkamo rūsio, o bombos jau buvo kritusios ant Kauno prieš metus kaip tik aplink mūsų namus. Šį kartą Kauno nebombardavo.

Liepos 8 dienos rytas. Skubu baigti krautis. 10 valandą reikia būti prieplaukoje. Ateina atsisveikinti teta Julė, kuri nepaprastai jaudinasi dėl mūsų visų ir ypač dėl savo Sauliuko. Atvažiavo kariška gurguolė, susikrovėm ir išvažiavom. Parūpino Aleksas Grinius. Diena nepaprastai karšta, trošku. Prieplaukoje tūkstančiai žmonių. Nemune keli garlaiviai, daug baidokų, valčių. Vargais negalais mums pasiseka įsikraustyti į vieną baidoką. Vienas dviratis įkrito į Nemuną, bet kažkas ištraukė pasinėręs. Pačiu paskutiniu momentu dar kartą atbėga atsisveikinti mama, atneša Danutei pieno ir mums visiems vandens. Baidokas plūduriavo viduryje Nemuno, tai mums reikėjo pereiti per garlaivį ir dar paplaukti valtele iki to baidoko. Mama palydi iki valtelės.

Išbučiuoja Danutę, trumpai atsisveikina su manim, su Jurgiu ir su jo seseria Aldona. Mama buvo gan rami, jos veide mačiau neapsakomą skausmą ir neišmatuojamą meilę. Ach, tas atsisveikinimas!... Ar jis paskutinis?

Baidokas plaukė be vilkiko lėtai pavandeniui. Žmonių ir daiktų pilna. Troškina. Ir naktį praleidžiam ant baidoko grindų ar savų ryšulių po atviru dangumi. Rūkas sudrėkina antklodes, drabužius. Danutė, dėkui Dievui, laikosi puikiai, patenkinta stebi kelionę. Jai vieneri metukai ir vos mėnuo. Tik kitą vakarą pasiekiam Jurbarką. Vieno Jurgio studento (Vytauto Balčyčio) dėka gaunam vežimą ir nukeliaujam pas jo tėvus nakvynei prie pat Jurbarko. Miestelis perpildytas pabėgėlių. Kainos nežmoniškos: už pusantro kilometro turėjom užmokėti vežikui 250 RM ir dar priedo cigarečių. Pas Balčyčius gerai pailsėjom. Parašiau paskutinį laišką mamai. Kitą dieną pasiseka gauti vežimą su vežėju ir arkliu keliauti iki Skaudvilės. Išvažiavom pavakarėj, pakeliui nakvojom ūkininko klėtyje ir kitą dieną jau esam Skaudvilėje, Tauragės apskrityje, Trepų dvare pas Jurgio giminaites Šešmincevaites. Čia nuotaika nekokia, bruzda komunistai. Mus priima vaišingai.

Vėl iš savojo dienoraščio.

Liepos 8 d., šeštadienį, prieš važiuojant į prieplauką, dar nukūriau į mūsų kambarį Vydūno alėjoje, pasiėmiau šiek tiek fotografijų iš albumų ir porą knygų. Čia lieka daug vertingos literatūros: vilniškė „Lietuvių tauta“, šiauliškis „Gimtasai kraštas“, mano tėvų parašytos knygos (daug ką vėliau jau Amerikoje atgavom). Pakeliui, lydėdamas vežimą su šeima ir bagažu, užsukau į Kultūros muziejų ir Dalios Galaunytės dėka radau Marijos disertacijos rankraščių dalį. Labai pravertė vėliau Tiubingene. Daug panašiai prikrautų vežimų skuba Kauno gatvėmis. Netrukdo kariniai sunkvežimiai, o ir jų matosi nemažai. Ant mūsų gurguolinio vežimo sėdi Marija su Danutėle, gale pritaisyti jos vežimėlis ir mudviejų dviračiai. [...]

Tęsiu liepos 8 d. užrašus. Kelionei Nemunu į Jurbarką buvo panaudoti du seni 40–50 metrų ilgio baidokai, surišus juos į porą lygiagrečiai. Nuo Veliuonos, jau kitą rytą, baidokus prikabino prie vilkstinės su vilkiku. 90 km plaukėm 32 valandas. Naktį stovėjom vietoje ties Vilkija 4 valandas.* Gulėjom ant lentų ar ant malkų, o dugne šliuksėjo dvokiantis vanduo. Gaudavom šviežio pieno krante, sustojus baidokams arba paplaukdami baidare. Nuotaika prislėgta. Su svetimais nekalbame. Vaikai – mūsų Danutė ir sesers Aldonos Vygutis – nesirgo, buvo ramūs. Susiradom mano pažįstamą studentą Vytautą Balčytį. Jis pakvietė mus į savo tėvų namus Jurbarke. Bom-

* Kai 1993 m. Marija Gimbutienė paskutinį kartą lankėsi Lietuvoje, ji su savo pussesere Meile Lukšiene iš Palangos į Vilnių keliavo automobiliu palei Nemuną. Marijos prašymu ilgiau stabtelėjo ties Vilkija. Marija ilgai žiūrėjo į skęstantį vakaro žarose Nemuną – savo jaunystės upę... Tai buvo didelio emocinio ir dvasinio išgyvenimo akimirka atsisveikinant su Lietuva. (Iš K. Jankauskaitės pokalbio su M. Lukšiene 2003 09 03.)

barduoja rytuose, gal Kaune? Sekmadienį, liepos 9 d., pas ūkininką pakrantėje girdėjom kalbant, kad vyrai paliksią šeimas, eisią į miškus, kitaip nukentėtų nuo vietinių komunistų, kuriuos ūkininkai gelbėjo nuo vokiečių. [...] Per radiją kalbėjo apie kautynes Vilniuje. O ten turbūt likusi mano motina.

Liepos 10 d., pirmadienis. Jurbarke ieškom, kas mus toliau vežtų. Niekas nenori važiuoti per didelį mišką tiesiai į Tauragę, nes ten siaučią plėšikai. O jų tuo metu būta visokių: ir savų, ir svetimų, rusų kariuomenės belaisvių, pabėgusių iš ūkių. [...] Nutariam keliauti pro Skaudvilę, nors taip būtų iki mūsų tikslo, Paežerio dvaro, apie 20 km toliau. Pagaliau susiradom žmogų nuo Eržvilko pusės, tad pakeliui į Skaudvilę, tiesiai į šiaurę. Iš viso mums bus 45 km važiuoti. To vežėjo Žičkaus didelis ūkinis vežimas, pora arklių. Sulygom už suknelę, moteriškus ir vyriškus batus, dar kažką. Vežimą prisikrovėm su kaupu. Ant dėžių ir ryšulių aukštai iškilusios sėdėjo Marija su Danutėle ant rankų ir Aldona su Vygučiu. Dar pririšam Marijos dviratį ir Danutės vežimėlį. Aš visą kelią lydėsiu savo dviračiu.

[...] Liepos 11 d. pavakarėje pasiekėm Skaudvilę. Puikus oras. Fotografavau „mūsų" vežimą su keleiviais pakelės kryžių fone. (Toji fotografija buvo publikuota kelis kartus ir dar 1980 m. kun. J. Prunskio knygoje „Kodėl mes bėgome?") Nuostabiai ramūs, tušti tie antraeiliai vieškeliai, kuriais keliavome. Lygumos, miškeliai, ūkiai. Pakeliui dar gavom braškių. Nesusitikom nei kariškių, nei kitokių gurguolių ar patrulių. Skaudvilės miestelyje susitikom vežimėliu pralekiančias seseris Šešmincevaites, gydytoją Aleksandrą ir agronomę Eugeniją, jau galutinai išvažiuojančias į Vokietiją ir pagaliau Prancūzijon pas savo trečiąją seserį inžinierę Madame Larond. Jos – mano tėvo antros eilės pusseserės. Pralėkė nė nesustojusios, tad likom nepasikalbėję, nes važiavom į jų dvarą Trepus už poros kilometrų. Dvare neramu. Jau prisiglaudusios kitos dvi šeimos pabėgėlių iš Kauno. Iš seniau pažįstama šeimininkė priėmė mus vaišingai, tačiau arklių tolesnei kelionei nedavė. [...]

Liepos 12 d. Mudviejų su Marija trečiosios vedybų metinės. Palieku šeimą Trepuose, spaudžiu dviračiu į Paežerio dvarą prie Pajūrio, Šilalės valsčiuje, apie 40 km. [...] Ūkį tvarko babūnė (mano tėvo motina) su dėde Ipolitu. Tad pas juos ir važiuosim, o tuo tarpu reikia gauti vežimą. [...] Paežeryje tuoj pat gaunu vežimą su pora nekaustytų arklių ir vežėją Albiną Alijošių. Negrįstais vieškeliais važiuojam atgal į Trepus, ir antrą valandą nakties jau aš vėl su savo šeima. Liepos 13 d., ketvirtadienį, lynoja. Susikrovę uždengiam vežimą skautiška palapine, kurią buvom pasiėmę iš namų. Iš lėto velkamės į Paežerį. Prie Pajūrio miestelio susitinkam vokiečių kariuomenės dalinį. Sustabdė, tikrino, kas kur keliauja, praleido. Toji kelionė užtruko 14 valandų. Niekas nesusirgo. [...]

Per tris dienas dar papildėm maisto atsargas, gavę iš nuomininko bekoniuką. Sumaltą mėsą sulydėm kartu su taukais į kibirą. Dar prisirinkom sviesto keliolika kilogramų, apie 100 kiaušinių stiprion medinėn dėžutėn su drožlėmis. Susitarėm išvažiuoti pro Šilutę (iš ten geležinkelis į Tilžę) kartu su dr. Ks. Žilinskiene. Aldona su Vygučiu dar palauksią. [...]

Lemtingosios 1944 m. vasaros išgyvenimus paryškins ištraukos iš žmonos Marijos užrašų:

Paežerio dvare gražiai praleidžiam tris savaites. Ir pagaliau vėl iškeliaujame, pakeliui sustojame Jurgio ūkyje Antelkiuose prie Žvingių, pas nuomininkus Kurlinkus. Kitą rytą rengėmės vykti per žaliąją sieną netoli Naumiesčio į Vokietiją. Manėm bandyti slapta, tačiau, dar pasiklausę žinių, įsitikinom, kad nėra reikalo labai skubėti, nes jau kurį laiką frontas stovi. Taip pagyvenom dar penkias savaites. Gerai maitinomės, išnaudojome vasarą, maudėmės Jūroje, net sulaukėm obuolių. Jurgis jau galvojo apie bet kokį darbą, gal administratorium Marengolco malūne. Aišku, kad bolševikai stumsis pirmyn... ir nustatėm išvažiavimo datą: 15 rugsėjo.

Tą ankstų rytą, pasikinkę iš tetos Darcės pasiskolintą baltą žlibą arklį ir prikrovę pilnutėlį vienkinkį vežimėlį daiktų, atsisveikinom su Žemaitija, su Kurlinkais, su Liale (Aldona), kuri dar rizikavo ilgiau likti Lietuvoje. Pakeliui susitikom su Žilinskų dideliu vežimu. Profesorius Jurgis Žilinskas tik lydėjo savo žmoną su išvežto brolio dukrele Ritute

„Išvykstant iš Lietuvos 1944 m. vasarą, pakeliui į Trepų dvarą. Ant dėžių ir ryšulių sėdėjo Marija su Danutėle ant rankų. Fotografavau mūsų vežimą su keleivėm pakelės kryžių fone. Nuostabiai ramūs, tušti tie antraeiliai vieškeliai, kuriais keliavom." (J. Gimbutas)

Frankaite; jis pats norėjo likti Lietuvoje iki paskutinio momento. Apie pietus laimingai pervažiavom sieną į Klaipėdos kraštą ties Naumiesčiu ir pasiekėm Šilutę. Traukinys turėjo išeiti tik kitą rytą, 6 valandą. Nakvojom, burmistro nurodyti, tuščiame kažkokio advokato, kuris jau buvo iškeliavęs į Vakarus, bute. Švarias lovas paklojo nuoširdi šeimininkė. Į traukinį įsigrūsti buvo be galo sunku. Žilinskienė, Ritutė ir aš su Danulyte šiaip taip įsigrūdome į vieną kupė, o Jurgis su visais daiktais niekur nebuvo priimtas. Laimei, paskutiniu momentu įšoko į bagažinį vagoną, o mus atvežęs Nikodemas

ir Žilinskas spėjo sumesti vagonan visus daiktus. Aš su Danute sėdėjom spūstyje tarp vokiečių kareivių be trupinėlio maisto, be lašo vandens, be atsarginių kelnaičių. Vaikas baisiausiai prašo valgyti, verkia, o čia viena bjauri vokietė valgo sumuštinį ir įsako mums lietuviškai nekalbėti, nes jie, vokiečiai, nepakenčią Vokietijoj svetimos kalbos. Ragana, galvojam, nusilenksi ir tu kada nors svetimtaučiams, o tavo širdis neleidžia nei kąsnelio duonos atiduoti svetimtaučio vaikui. Čia pat ta pati vokietė drauge su kareiviais pasakojasi įspūdžius iš Lietuvos ir ironiškai juokiasi iš lietuvių valgymo. Sako: „Išsikepa pusryčiams 8 kiaušinius, pripjausto dar lašinių ir iš karto visa tai suvalgo." Mudvi su Žilinskiene tik pasimainome žvilgsniais. Taip rašė Marija tą patį 1944 m. rudenį, kada kelionės įspūdžiai tebebuvo karšti.

[...] Stotyje gavom pirkti bilietus traukiniu tiesiog į Vieną, antrąja klase. Turiu išsaugojęs vieną biliečiuką. Išspausdinta: *Für alle Züge. Heydekrug–Wien über Insterburg–Thorn–Posen–Breslau–Mittelwalde. 2 Kl. 71 RM. 1200 km. Heydekrug–Wien. 0030* [Visų rūšių traukiniai. Šilutė–Viena per Įsrutį–Torūnę–Poznanę–Vraclovą–Mitevaldę. [...] Šilutė–Viena]. Atskirai davė kvitukus bagažui ir dar biliečiuką dviračiams. [...] Sunkųjį bagažą, 213 kg (daugiausia maistas), atidaviau „als Frachtgut" atskiram prekiniam traukiniui. [...]

Įsrutėje reikėjo persėsti į kitą traukinį. Atidavėm bagažo vagonan daugiau daiktų, pasilikę po ranka tik kelionės maistą. Vėliau teko gailėtis, nes Vienoje neatgavom savo bagažo kelias dienas, o kas buvo siųsta prekiniu traukiniu, dar ilgiau. Neturėjom kuo persirengti, ypač Danutei. [...]

Vėl grįšiu prie Marijos užrašų.

Įsrutyje reikia persėsti į kitą traukinį ir palaukti pusdienį. Stotyje judėjimas labai didelis. Prasitriname bufete ir gatvėse. Susitinkam dar porą lietuvių. Iš Salomėjos Narkeliūnaitės sužinau, kad mano brolis Vytautas jau Vienoje. Sužinome ir Vienos lietuvių draugijos antrašą. Popiet vykstame toliau, šį kartą traukinyje įsitaisę žymiai geriau, nors vis dar trečios klasės vagone. Apie 11 val. vakaro atvažiuojame į Alenšteiną, kur reikės persėsti. Danutė prabunda stotyje, klykia. Žmonės aplinkui buriasi, o vaikas vis nenutyla. Išsikankinau dvi valandas, kol pagaliau įlipom į traukinį tiesiai Vienon. Visi trys su visais daiktais, kurių dar nebuvom atidavę bagažan, patogiame antros klasės kupė. Nurimusi Danutė miegojo iki ryto. Vykom pro Poznanę, Vraclovą, Bruną. Rugsėjo 17 dieną, sekmadienį, 17 val. jau esam Vienoje. Po didelių pastangų Jurgiui pavyksta gauti nakvynę prie Vakarų stoties: man su Danute tokiame Hotel Fuchs, *moterų bendrabutyje, o sau – vyrų bendrabutyje čia pat, kaimynystėje. Mano mažytei nepatiko šie nakvynės namai; rėkė kiek išgalėjo. Turėjom miegoti drauge kelių aukštų lovoje, apačioje, o lova duobėta, nešvari, pilna blusų. Viename kambary miegojo apie 60 įvairių tautybių moterų, nemažai ir*

lietuvių. Čia aš pirmą kartą taip skaudžiai pajutau, kad esu be namų, svetimame krašte. Žmonės nerodo širdies, žiaurūs. Vidurnaktį, pradėjus vaikeliui šaukti, turėjau prisiklausyti bjauriausių keiksmų ir pajusti prie pat veido grūmojančius moterų kumščius. Atbėgo šeimininkas įspėti manęs, kad kitų naktų nebedrįsčiau čia nakvoti. Rytojus man buvo irgi toks vargingas, atrodė, kad jis truks ištisą savaitę. Pati išvargusi, tampiau savo Danulytę, portfelį ir kuprinę po dulkinas didmiesčio gatves, o karšta, trošku. Vaikelis neturi vežimėlio, ant rankų ar ant suolo nemiega, vėl išsinervinusi visą dieną rėkia. Taip mums beslankiojant stoties rajone, pradeda staugti aliarmo sirenos. Einu į slėptuvę, jaudinuos, nes įsivaizdavau Vokietijos miestų bombardavimą labai baisų. Mano Danelė dar vis verkia, ir niekur – nei restorane, nei parke – negalėjau su ja prisiglausti. Visur sutikau žvilgsnius „geriau eikit iš čia". Pagaliau 17 val. parėjo Jurgis su Vytautu. Ach, kokia aš buvau laiminga, kad galėjau vykti į Vytauto mažutį kambariuką X-me Vienos Becirke [Bezirke], *Zur Spinnerin gatvėje. Šeimininkė Fellinger* [Felinger] *šiaip taip sutiko mane įsileisti. Jurgiui čia vietos nebeužteko, ir jis turėjo susirasti kitus nakvynės namus „für Obdachlose" (benamiams), porą naktų nakvoti kavinėje prie stalo parimęs. Mudvi su Danulyte gerai išsimiegojom patogioje lovoje ir iš nauja pradėjom gyventi.*

Taigi sunki pradžia buvo gražiojoje Austrijoje. [...] Nors Vienoje sunku rasti nakvynę, bet ir čia tvarka: geležinkelio stotyje išduoda orderius nakvynei, bendrabučiuose arba kavinėse. [...]

Po pertraukos rašiau dienoraštin po 10 dienų, rugsėjo 27 d. Vienoje. Dar vis neturim, kur apsigyventi. Rudens oras puikus, miestas gražus, o jau nebeaišku, ar verta likti Vienoje. Bolševikai nebetoli, o mes dar vis nesulaukėm savo sunkiojo bagažo su maisto atsargomis. Danutės vežimėlį gavom po penkių dienų, vieną ryšulį – po devynių. Reikia laukti likusių daiktų. Pirmąją dieną, rugsėjo 17 d., sutikau Marijos brolį Vytautą lietuvių draugijos būstinėje, Karntnerring 11. Iš Lietuvių draugijos sąrašų sužinojau, kas dar iš mūsų pažįstamų Vienoje: Daniliauskai su tėvais ir uošviais, Gediminas Karazija su žmona Aliute Landsbergyte, architektas Jonas Kovalskis, prof. Jonas Čiurlys, prof. Bernardas Kodatis, profesoriai Vaclovas ir Mykolas Biržiškos. Vėliau susitikom Dalią Galaunytę, inžinierių Česlovą Tamašauską, prof. Juozą Gabrį, istoriką Antaną Vasiliauską [...]. Sužinojau, kad kolegos inžinieriai – Eugenijus Manomaitis, Malcanas, Funkas – irgi dirba inžinerinėse firmose. Daug lietuvių tebėra be darbo ir neskuba jo imtis, nes niekas neverčia, o nesinori susisaistyti su šiuo didmiesčiu tokiu kritišku metu. Maisto kortelių galima iškaulyti ir formaliai nedirbant. [...] Viena buvo šiek tiek bombarduota rugsėjo 18 d. Tai buvo mums *krikštas.* Butų klausimas dar pablogėjo. Didesnieji butai rezer-

vuojami nukentėjusiems nuo bombų, o laisvų kambarių mažesniuose butuose dar vis nerandam.

Tęsiu užrašus spalio 11 d., dar vis Vienoje. Rugsėjo 29-tą, prabuvę benamiais 12 dienų, gavom kambarį ir ne bet kur, o gražioje Hytcingo [Hietzingo] rajono gatvelėje netoli Šonbruno [Schönbrunno] parko ir karališkųjų rūmų. Pasisekė, besidairant tai šen, tai ten. Gatvėje sutikau kunigą, užkalbinau, pasiskundžiau savo nesėkme. Jis nukreipė mane į vietinę kleboniją Hytcinge, o ten moterys sekretorės pažadėjo man padėti. Po kelių dienų davė tokių ponų Launų adresą, Wien XIII – 89, Neue Weltgasse 17. Herr Laun [Ponas Launas] ne iš karto priėmė mus gyventi. Pirma reikėjo užeiti kelis kartus pasikalbėti, supažindinti su šeima. Pagaliau gavom namo raktus, kambarį II aukšte, patys vieni, su dujine, virtuvėle ir kitais patogumais. [...] Pacituosiu atvirlaiškį, rašytą seseriai rugsėjo 29 d.: *Šiandien įsikūrėme ilgai ieškotame bute.[...] Šeimininkai gyvena apačioj, malonūs inteligentai, turi du mažus vaikus. Jų tarnaitė ir mums padės, nes ponia su vaikais išvykusi į provinciją [...]. Savo kambaryje, apie 16 kv. metrų, turim ir telefoną. Apšildymas krosnimi su koksu, kurio dar reikės kur nors gauti. [...] Man pasisekė, bet daug lietuvių jau visą mėnesį nakvoja kavinėse ir ketina išvažiuoti kitur. Be to, čia arti Rytai.* [...]

Pasitraukimas baigtas. Pradedam gyventi svečioje šalyje. [...]

AUSTRIJOJE, VOKIETIJOJE*

Jurgis Gimbutas

VIENOJE 1944 RUDENĮ

Pirmoje šios autobiografijos dalyje aprašiau pasitraukimą iš Lietuvos iki Vienos. Atvažiavau čia su žmona Marija ir dukrele Danute rugsėjo 17 d. traukiniu iš Šilutės. Pabuvę benamiais 12 dienų – Marija su Danute vienur, aš kitur – rugsėjo 29 d. gavom išsinuomoti gerą kambarį ramioje Hytcing Becirko [Hietzing Bezirk] gatvelėje, Neue Waltgasse 17, pas ponus Launus. III aukšte turėjom dujinę virtuvėlę, visus patogumus. Kambarys erdvus, apie 16 kv. metrų, apšildomas krosnele su akmens anglimis, su telefonu. Oras dar švelnus, spindi rudens spalvomis. Marija laiminga. Jos broliui Vytautui radom kambarį netoliese. Atnaujinom korespondenciją. Galvojom, ką čia reikės veikti; ar studijuoti, ar uždarbiauti. Pėsčiomis pasiekiamas istorinis Šonbruno rūmų parkas.

Mūsų pirmąsias savaites Vienoje Marija taip aprašė po pusmečio Vokietijoje, Urnau kaime: *Tame kvartale, kur buvo Vytauto kambarys, nedaug buvo likę sveikų namų* [Marija su Danute pradžioje kelias dienas pagyveno pas brolį... – *J. G.*]. *Gatvės užverstos griuvėsiais, daug dulkių. Tačiau mūsų reikalavimai nebuvo dideli – turėjome nakčiai nakvynę ir buvome patenkintos. Nuo pat ryto išvažiuodavau, Vytauto nurodoma, į miesto centro parkus, kur praleisdavau pavojingą laiką tarp 10 ir 14 val., nes tuo metu dažniausiai būdavo oro pavojus. Rodėsi, kad miesto centre saugiau negu pramonės kvartale, kur tada nakvojom. Gražios dienos, gražus miestas, parkai. Aplankome žavingąjį Šonbruno parką (Versalio imitacija) ir zoologijos sodą. Danutė*

* Čia skelbiamas kupiūruotas (išimtos tos dalys, kurios nesusijusios su M. Alseikaitės-Gimbutienės gyvenimu) tekstas iš Jurgio Gimbuto rankraščio „Šeimos praeitis ir mano dienoraštinė autobiografija", 1993, Arlington, Massachusetts, II d., 1 kn., p. 1–163 (VUB RS, f. 238–394) ir II d., 2 kn., p. 164–234 (VUB RS, f. 238–295).

stebi žirafas, dramblius, liūtus, meškas, aibes visokiausių paukščių. Iš bagažo po 5 dienų atsiėmėm sportinį vežimėlį. Dabar jau lengviau ekskursuoti. Pietaudavom visokiausiuose restoranuose. Stebėdavomės gaudami gardžiai ir gan pigiai pavalgyti. Pasirinkimas nemažas. Danutei dažnai gaudavau net ryžių košytės, virtos piene.

Jurgis per ištisas dienas ieško kambario. Vytautas išvyksta savaitei Berlynan. Po 10 dienų stropaus ieškojimo Jurgis gauna per klebonijos protekciją kambarį viename gražiausių Vienos kvartalų, prie pat Šonbruno, Hytcinge, pas kultūringus ir simpatiškus ponus Launus. Helmuthas Launas [Helmutas Launas] *yra vietos fabriko direktorius, ponia – gamtos mokslų daktarė, dviejų berniukų mama. Vila dviejų, beveik trijų aukštų. Mūsų kambarys – trečiojo aukšto salkoje. Čia pat virtuvė, kuria galiu naudotis, visi patogumai, daug spintų. Kambarys į rytus, labai jaukus. Pro langą matyti medžiai – pušys ir lapuočiai, pasodinti tarp namų ir gatvėje. Gatvės švarios ir ramios. Čia aristokratiškas, turtingas kvartalas. Mūsų ponia šeimininkė prieš mūsų atsikraustymą išvažiuoja su vaikais pas savo motiną į Zalcburgą trečio vaiko gimdyti. Mes likome vieni per du aukštus ir jų tarnaitė Viki. Pradėjome gyventi normaliau.*

Aš šeimininkaudavau namuos, virdavau pietus ir valgydavome kaip Lietuvoje. Ši miesto dalis buvo rami ir saugi [? – matėm sidabrinius karo lėktuvus virš galvų – *J. G.*], *dėl to nebuvo reikalo važinėti į centrą tramvajais. Maisto korteles Jurgiui pavyko gauti iš pat pradžios man ir vaikui mėnesio laikotarpiui, o sau „urlaubines"* [atostogines]. *Vėliau, padavęs prašymą į Technische Hochschule* [Aukštoji technikos mokykla], *gavo ir sau.*

Atrodė, kad bus geriausia šį karo metą praleisti bestudijuojant, jei sąlygos leistų. Jurgis suėjo į kontaktą su Technische Hochshule profesoriais, pradėjo skolintis knygas. Aš iš turtingos Launo bibliotekos pasiėmiau skaityti Friedell Kulturgeschichte der Neuzeit [Frydelio „Naujųjų laikų kultūros istoriją"]. *Vakarais, kai vaikelis miegodavo, skaitydavom. Per dieną rasdavosi visokiausių reikalų, kurie neleisdavo susikaupti. Kiek vėliau, savo profesoriaus Puzino laišku painformuota, sužinojau, kad Vienoje dėsto archeologas Menghinas. Užėjau į proistorės institutą. Paskaitos buvo skaitomos normaliai.*

Rugsėjo 30 d. buvom uždaram koncerte lietuviams. Dainavo: Vincė Jonuškaitė (Zaunienė), Alė Kalvaitytė, Antanina Dambrauskaitė – tai vis buvusios Lietuvos operos solistės. Skambino Andrius Kuprevičius, smuikavo Izidorius Vasyliūnas, deklamavo Stasys Pilka. Publikos buvom apie tūkstantį. Čia susitikau kolegas inžinierius J. Daniliauską, M. Baublį, J. Čeičį (jis grįžo Lietuvon), K. Daugirdą, dar kelis. Marija susitiko su savo draugėmis Joana Abramikaite-Vaičiulaitiene, Dalia Galaunyte-Kaupiene. Pamačiau sesers Aldonos drauges Liusę Grigaliū-

naitę ir seseris Staškevičiūtes. Tai vis kauniečiai. Pirmojoje koncerto dalyje Marija buvo salėje, o aš su Danute Karlsplaco [Karlsplatz] parke. Antrojoje pasikeitėm. Šiandien atvyko iš Regensburgo Marijos pusbrolis Sauliukas Matjošaitis. Jo tėvai ir sesuo Meilytė Lukšienė su dukrele Inge Lukšaite liko Lietuvoje. Sakė mums Saulius, kad Regensburge jau esą daug žinomų lietuvių, kaip generolai Pundzevičius ir Raštikis, kun. M. Krupavičius, V. Brizgys. Saulius pagal dokumentus tik 15 metų, tai dar neverčiamas dirbti vokiečių daliniuose. Sustojo pas savo pusbrolį Vytautą Alseiką.

Sekmadieniais būna mišios lietuviams seleziečių bažnytėlėje Renvego [Renweg] gatvėje. Gieda lietuvių chorelis, žmonių pilna. Kartą, rugsėjo 24 d., buvo užtraukę Lietuvos himną, bet vėliau jau ne. Čia susitikom Haliną Didžiulytę-Mošinskienę. Jos vyras apsukrus: atsivežė savo biblioteką iš Kauno. Vėliau emigravo Brazilijon.

Spalio 3 d. padaviau prašymą į Technikos universitetą, kad priimtų mane paskutinių dviejų semestrų klausytoju ir doktorantu pradėtajai disertacijai užbaigti. Mano tema buvo parinkta: „Lietuvos kaimų senosios statybos stogai". Atsakymą turėčiau gauti kitą savaitę, o galutinį sprendimą darysianti Švietimo ministerija Berlyne. Tuo tarpu gavau Technische Hochschule rektorato pažymėjimą, kad esu įteikęs prašymą studijoms, ir tatai tuo tarpu atstoja darbo pažymą maisto kortelėms gauti sau su šeima net iki lapkričio 12 dienos. Visai neblogai nusisekė.

Sulaukėm savo bagažo „Eilgut" [„Greitasis krovinys"], kuris turėjo atkeliauti kartu su mumis, tad jau buvom gerokai susirūpinę. Gavom dalimis; dar vėliau ir lagaminą su dokumentais, ir su mano disertacijos medžiaga. Lėtasis „Frachtgut" [krovinys], vežtas iš Šilutės atskiru prekiniu traukiniu, atkeliavo ne ką lėčiau, per dvi savaites. Viską pristatė mums į namus pas Launus. Primokėjom už sunkvežimį tik tris markes. [...]

Spalio 15 d. sekmadienį, paekskursavom į Kalenbergą [Kahlenberg] prie Vienos. Pirma tramvajum, tada apie pusantros valandos pėsti įkalnėn tarp vynuogynų. Ir Danutė ėjo pėsčia, nemėgsta savo vežimėlio. Jai 16 mėnesių. Fotografavau. [...]

Spalio 17 d. vėl bombardavo miestą. Nebegalėjom atskirti bombų nuo priešlėktuvinių patrankų dundesio. [...] Po pietų nebevažiavo tramvajai. Dujų tiekimas dar labiau sutriko, o kitokios viryklos neturim. Suvaržė vandens tiekimą.

Spalio 18 d. Lietuvių sąjungos biure mačiau daktarą Joną Šliūpą. Jam per 80 metų. O ryžosi išvažiuot iš Lietuvos. [...] Bet toje Lietuvių sąjungos raštinėje nepajutau nė nuoširdaus draugiškumo, nė paslaugumo padėti, nė pagaliau patriotizmo, kaip aš jį suprantu. Dirba biurokratiniu, valdišku stiliumi [...].

[...] Gyvendami oficialiomis kainomis, per pusantro mėnesio Vienoje išleidom apie 1000 markių. Netaupėm, negailėjom ir simfoniniams koncertams, girdėjom jų su dirigentais Kraussu ir Jochumu. Pradedu pardavinėti atsivežtus iš Lietuvos pašto ženklus. Filatelijos krautuvėse už juos gerai moka. [...]

Lietuvius susitikus, vis iškyla pagrindinis klausimas: kada, kur išvažiuoji? [...]

Lapkričio 1 d. lietuvių mišiose dalyvavo arkivyskupas J. Skvireckas. Kažkas atbėgęs iš sovietų užimto Vilniaus šnekėjo, kad Vilniaus burmistru paskirtas dramos aktorius Lukošius, Kauno – gydytojas Lazersonas [...]. Vilniuje jau veikianti opera ir dramos teatras. Režisierius Juknevičius bandęs išbėgti, pasilikęs, ir paliktas režisierium. [...] Spalio 29 d. įvyko lietuvių koncertas didžiojoje koncertų salėje. Programa – šiupinys: solistės Jonuškaitė-Zaunienė ir Dambrauskaitė, baritonas J. Būtėnas, pianistas A. Kuprevičius, smuikininkas J. Vasyliūnas. [...] Antroje dalyje baletas: Velbasis, Šlepelytė, Baronaitės lietuviškų šokių grupė [...]. Pabaigai pasirodė vėl susilipdęs A. Mikulskio choras, būsimasis Čiurlionio ansamblis – jau čia Vienoje su 40 žmonių.

Lapkričio 4 d. gavau iš „Lietuvių draugo" pono Scheipo [Šaipo] leidimą važiuoti traukiniu į Insbruką ir Bugenzą – apie 380 km nuo Vienos į vakarus. [...] Vis daugiau lietuvių traukiasi iš Vienos; vieni į vakarus, kiti į šiaurę.

Lapkričio 5 d. lėktuvai daužė Vieną visą valandą. Dega. [...]

Mūsų korespondencija išaugo. Dar gavom laiškelių iš prof. J. Puzino (iš Greifsvaldo), K. Damijonaičio (iš Insbruko). [...] Berlyne mirė aušrininkas dr. Jonas Šliūpas. [...]

INSBRUKE 1944/45 ŽIEMĄ

Lapkričio 8 d. aš jau Insbruke. Atvažiavau ieškoti darbo ir buto, turėdamas pono Launo rekomendacinį laišką. Traukinys perpildytas. [...] Jau kitą dieną, lapkričio 9 d., parašiau ilgoką laišką Marijai į Vieną. Čia esminė ištrauka: *vakar ir šiandien lyja, o aš dar vis nieko nepešiau.*[...]

Lapkričio 14 d. gavau darbą tekstilės fabrikėlyje, bet dar bus bėdų su įstaigomis dėl legalizavimo ir reikės rasti butą šeimai iš Vienos persikelti. Vis viena rašau Marijai pozityvų atviruką. [...] Lapkričio 17 d. aš jau traukiny atgal į Vieną. [...]

Lapkričio 30 d., nesulaukęs žinios iš Insbruko apie kambarį šeimai, važiuoju vienas su dauguma mūsų daiktų. Marija ir Danutė palauks Vienoje, kol gausiu didesnį kambarį. Vienoje jau sunkiau patekti į traukinį, kamšatis, reikia išankstinio leidimo. [...]

Iš gruodžio 1–6 d. turiu išsaugojęs keturis mano laiškus Marijai į Vieną ir šešis josios rašytus man į Insbruką. Paštas veikė tvarkingai. Iš tų laiškų matyti, kaip sudėtinga buvo vykdyti persikėlimą su dukryte ir daug bagažo. Niekas nedingo. Dirbu pagalbiniu darbininku Hanselio fabrikėlyje. [...] Mano darbas lengvas, neatsakingas: pakurstau garo katilą anglimis, atsivežęs jų karuku iš kiemo. [...] Dirbu iš viso 10 val. per dieną. [...]

Gruodžio 2 d. Marytė rašė man laišką: *Esam visai sveikos. Buvau paskaitoj nuo 14–16 val., o nuo 17–18 val. vėl negalėjau būti, nes Saulius nesutiko prižiūrėti Danutės. Šeštadienį su Vytautu trise buvom pas Biržiškas. Sugrįžus namo, užėjo kauksmai. Truko apie tris val. [...] Būk sveikas! Pasisekimo! Bučiuoju! Tavo Marytė.* Jinai mokėjo suderinti karo pavojų su pareiga šeimai ir dar susikaupti paskaitoms universitete pasiklausyti, pastudijuoti. [...]

Insbruke lietuvių daugėja: broliai Balys ir Stasys Geštautai, grafikas Rataiskis, pulkininkas ir generolas Reklaičiai, Bronys Stundžia, Petuchauskas, Zelenkevičiai (vėliau – Zeleniai). Kai kurie susieina šeštadieniais vakare „Tirol" kavinėje. [...]

Gruodžio 5 d. Insbrukas. Grįžęs iš Vienos, per porą dienų radau didelį kambarį šeimai, tik dar negaunu leidimo iš Wohnungsamt [Butų valdybos]. Be to negalima ten apsigyventi. [...]

Gruodžio 7 d. gavau iš Marijos laišką: *[...] Šiandien gavau Tavo laišką iš Rosenheimo. Ilgai eina laiškai. Rašau per aliarmą. Esame abi kieme. [...] Dėkui Dievui, kad Danutė pavyzdingai laikosi. Gavau du „Lietuvių" numerius, šiandien juos Tau išsiųsiu. [...] Šiandien ateis Daniliauskienė, eisiu į paskaitą. Nekantriai laukiu daugiau žinių iš Tavęs. [...]*

Gruodžio 11 d. lemtinga, gera: gavau leidimą atsikelti šeimą. Turiu susiradęs didelį kambarį Haydn Platz 1, IV aukšte [...].

Gruodžio 15 ir 16 d. man esant Vienoje su šeima, Insbruką bombardavo. [...] O mums nėra kitos išeities: reikia važiuoti Insbrukan. Mūsų kelionė iš Vienos užtruko net 30 valandų vietoj 11-kos pagal tvarkaraštį. [...]

Mūsų buto šeimininkai – seni austrovengrų aristokratai. Turtingi, nešykštūs, leidžia mums naudotis jų inventorium. [...] Čia IV namo aukštas reiškia penktąjį, nes parteris neskaičiuojamas. Nelengva bus laipioti laiptais su vaikeliu, ryšuliais, vežimėliu. Pavyko gauti 400 rudųjų anglių briketų krosniai – turėtų užtekti žiemai. [...]

Gruodžio 27 d. Berg Iselio [Berg Izel] slėptuvėje („katakombose"). Praėjo trys Kalėdų dienos, kurių – stebėtinai – niekas nesutrumpino, neatidėjo kitam sekmadieniui. Kūčių sekmadienį visi trys paškylavom į kalnus. [...] Buvo saulėta, –5 C°. Dešimtys žmonių drybsojo kėdėse. Danutė pirmą kartą smagiai lakstė po sniegą, o Ma-

rytė pirmą kartą apsilankė kalnuose. Tą dieną nebuvo oro pavojaus aliarmo. Kūčias valgėme trise, pabėgėlių sąlygomis turėjom visko. Kalėdoms su kortelėm krautuvėse buvo obuolių ir vyno. Eglutę išsipjoviau Hungelburgo miške, o žvakučių buvau gavęs iš ponios Reiner trobelės Tuksalo [Tuxal] kalne. Bet linksma nebuvo. Vietoj artimųjų Lietuvoje į mus žiūrėjo jų fotografijos. Neturėjom iš jų žinių jau pusę metų. [...] Kalėdų dieną vėl pakilom į kalnus. Ten mus užklupo aliarmas. Bombardavo Kalėdų dieną ne kokie barbarai, o krikščioniškųjų Vakarų lėktuvai. [...] Kalėdų vakarą mus aplankė kaimynai Stasys ir Balys Geštautai, jų sesuo Vanda su vyru Vytautu, studentas Vesčiūnas, Jūratė Skučaitė. [...]

Gruodžio 31 d. Kelios dešimtys lietuvių mūsų mieste tebėra nesusiorganizavę. Sudaužius viešbutį Naterze [Natterse], už 5 km, nukentėjo apie 20 lietuvių. Jų dalis gyvena laikinoje prieglaudoje universiteto rūmuose. Ten duoda pietus be kortelių visokiems subombarduotiems. Pasinaudoja lietuvių jaunimas. Vakar, šeštadienį, turėjom susieiti „Central" kavinėje, nes senoji susitikimų vieta „Paul" subombarduota. Atėjo tik apie 10 žmonių. [...]

Insbruko universitete studijuoja apie 15 lietuvių. Marytė ketina pasinaudoti čia esančiu profesorium Franzu [Francu]. Ji pati verčia į vokiečių kalbą savo Vilniuje parašytą lietuvišką disertaciją. O man gal pavyks sumegzti ryšį su prof. Helbocku [Helboku], kuris pirmasis buvo paskelbęs vokiečių liaudies statybos stogų formų kartogramą 1929 m. Praėjo dvi ramios dienos be aliarmų.

Sunkūs, pavojingi metai užbaigti gana laimingai. Kas bus kitąmet? Ar grįšim Lietuvon? To linkim vieni kitiems Naujųjų metų sveikinimuose.

1945 METAI

[...] 1945 sausio14 d., sekmadienį, turėjom svečių: vilnietį studentą Budzeiką, kaimyną Stundžią, Paškevičius. Sumanėm realizuoti mudviejų su Marija pasiūlymą: suruošti Vasario 16-tos minėjimą Insbruke. Vakar, sausio 17 d., mane „išrinko", tikriau, prikalbėjo būti rengėjų komisijos pirmininku. [...] Kartu su keliais studentais suplanavom programą. [...]

Sausio 18 d. man 27 metai. Vaišinamės pudingu, apelsinų žievelių marmeladu, karštu vermutu su biskvitais... Spėliojam, kad jau nebeilgai „taip gerai gyvensim", į Lietuvą nebegrįšim tiesiai traukiniu, kaip iš jos išvažiavom. [...]

Nukeliavau elektriniu traukinėliu į Naterzo miestelį ir iš ten per valandą nuėjau į kalnų kaimą Noi Gocensą [Neu Gotzens] pas profesorių A. Helbocką. Sudominau jį savąja disertacijos medžiaga, o jis žadėjo pagelbėti man su literatūra ir patalpa universitete. Ten pat aplankiau ir archeologą prof. Franzą [Francą] Marijos reikalu. [...]

Sausio 23 d. Marijai 24 metai. Pažymime gera nuotaika, pagerintu maistu. [...]

Sausio 30 d. [...] Pagaliau gavau leidimą Vasario 16 minėjimui iš policijos [...]. Pasirengimas minėjimui suvienijo daugiau žmonių. Kalvaitis su Zeleniu ruošia vyrų choriuką, o Rataiskienė – tautinių šokių grupę. Marcinkienė su Miknium – pobūvį su vakariene. Jau anksčiau buvo sutarta su Marija dėl jos paskaitos „Lietuvių tautos kilmė ir kelias į nepriklausomybę". [...]

Vakar, vasario 18 d., sekmadienį, į Vasario 16 minėjimą susirinko apie 150 žmonių, daugiausia jaunimo. Minėjimas užtruko apie dvi valandas be pertraukos. Pasakiau trumpą prakalbą, sugiedojom Lietuvos himną ir giesmę „Marija, Marija". Žuvusiems už nepriklausomybę buvo padeklamuota B. Brazdžionio „Mažoji motina". Latvių pirmininkas advokatas Dzelsitis kalbėjo apie 15 minučių: į tėvynę grįšim, Europoj vėl grįš jėgų pusiausvyra. Marijos paskaita užtruko 25 minutes, bet dėmesio neprarado. Tada – tautiniai šokiai, fleita, kelių merginų deklamacijos, akompanuojant Kalvaičiui. Stasys Geštautas pasmuikavo S. Šimkaus „Plaukia sau laivelis" ir „Kur bakūžė" vėl akompanuojant Kalvaičiui. Vytautas Zelenis baritonu padainavo Šimkaus „Kas ant žirgelio", dar pasirodė vyrų chorelis ir keli vaikų numeriai. Visiems po truputį. Pabaigoje perskaičiau šiam susirinkimui prisiminti raštą, mano parašytą, V. Rato-Rataiskio meniškai išrašytą. Pasirašė 115 asmenų. Buvo atsargių svečių, nenorėjusių savęs įamžinti tokiame sąraše. [...] Po pertraukos pradėjau steigiamąjį susirinkimą mūsų sąjungos [Lietuvių] skyriui įsteigti. Nei šis, nei tas: man reiks būti pirmininku, o dar prieš savaitę raginau pažįstamus rinkti Kalvaitį. [...]

Kovo 1 d. Amerikiečiai smarkiai muša japonus, išsikėlė Filipinuose, Vakarų sąjungininkai artėja prie Kelno [Köln]. Mums kasdien tenka bėgti iš miesto į mišką ar kalnus, kad išvengtume rūsių slėptuvių. Oro pavojai užtrunka iki 4–5 valandų. [...] Göbelsas [Gėbelsas] ramina laikraščiuose, kad vokiečiai ištversią ir pagaliau laimėsią. Šaukia 10 metų vaikus į Hitler-Jugend tarnybą. [...]

Kovo 30 d. šiandien Insbrukan atvyko arkivyskupas Juozas Skvireckas. [...] Kalbėjomės gerą valandą lyg būtume geri pažįstami. [...] Ar pateisinama, kad bėgam iš Lietuvos? Arkivyskupas nepagiria, bet ir nesmerkia. Supranta, kad daugelis buvo staiga užklupti ir nebuvę laiko apsvarstyti. [...]

Balandžio 4 d. Velykos. Pasivaišinom „namie" su Vytautu ir Br. Stundžia. Marytė iškepė pyragą, turėjom kiaušinių, po ketvirtį kg mėsos ir dar vyno butelį. [...]

Bal. 8 d. [...] Užvakar atvažiavo iš Vienos, kur jau kautynės, broliai profesoriai Vaclovas ir Viktoras Biržiškos. [...] Priėmėm abu senukus nakvynei savo bute. Jiedu keliavo iš Vienos net tris paras. Pavaišinom svečius

kukurūzų koše ir arbata. Profesoriai gerokai sunykę, apiplyšę. Vaclovas vežiojasi savo rankraščius, dar vis tikisi tęsti savo pradėtus bibliografinius darbus. Netrukus suradom juodviem kambarį viešbutyje. [...] Grįžtu [...] prie pokalbio su profesorium Vaclovu Biržiška. [...] Jis ir sako: „Nusibodo, nusibodo viskas." „Ar nesigailit išvažiavęs iš Lietuvos?" „Gailiuos, tikrai gailiuos", – atsakė be užuolankų. Pavargęs, apie 15 kg svorio nustojęs, dar ne toks jau senas, neseniai sulaukęs 60 metų. „Man jie nieko nedarytų: buvau Akademijos narys –Ambrazevičius (vokiečiai) išmetė, buvau Humanitarinių mokslų fakulteto profesorius – išmetė, buvau Teisių fakulteto dekanas – išmetė, buvau Vilniaus universiteto bibliotekos direktorius – iš visur išmetė. Paliko Kauno universiteto bibliotekos direktorium ir Filosofijos fakulteto profesorium – ir tai katalikų priežiūroje! Net likviduoti mane norėjo", – skundėsi profesorius. [...] Jis bėgęs, kad nesiskirtų su savo broliais, ypač su Mykolu, kuriam reikėjo bėgti. [...] Jis vežiojasi įpusėtą rankraštį ir medžiagą veikalui „Senųjų lietuvių rašytojų biografijos ir bibliografijos (iki spaudos draudimo)". „Nors esu senas, bet energijos turiu", – šnekėjo. [...]

Bal. 11 d. Nutariau pavažiuoti traukiniais į Lindau-Überlingen-Wangen apylinkes paaieškoti saugesnės vietelės šeimai. Kad ir nebloga buvo mums gražiame Tirolyje, pats laikas bėgti iš ten. Vakar 10 val. vakaro išsigandom. Per aliarmą ore pakibo žiburiai ir trenkė kelios bombų salvės iš lėktuvų. Vos suskubom nusileisti į rūsį per penkis aukštus laiptais su Danute ant rankų, ir užgeso elektra. Tad ir dabar man neramu keliauti: ar rasiu šeimą sveiką, sugrįžęs po kelių dienų? Mano artimiausias kelionės tikslas – Markdorfo miestukas, 35 km nuo Lindau į vakarus. Pabėgėlių ir čia jau daug. [...]

Bal. 12 d. Vakar vėlai vakare atvažiavau į nežinomą Markdorfo geležinkelio stotelę. Nejauku. Nakvojau laukiamajame. Iš ryto nieko konkretaus: apylinkėse kambariai užimti vokiečių pabėgėlių. Einu dar 9 km į tokį Urnau kaimą, vėl pas vietinį kunigą. Čia jau geriau, jei nerasčiau kitur. Gausiu kambarį jo klebonijoje. [...] Belieka skubiai grįžti į Insbruką šeimos parsivežti.

Aplinkui tvarka, ramybė. Sodybos mūrinės. Žmonės sodina bulves, tręšia laukus, purena daržus. Matyti traktoriai, puikūs galvijai. Turbūt pakaks ir maisto. Artimiausioji traukinio stotelė už septynių kilometrų, Oberfairingenas [Oberfeuringen].

Bal. 15 d., sekmadienį, sudie, nepamirštamas Insbruke, priglaudęs mus keturis mėnesius! [...] Į Oberfairingeną atvažiavom vėlų pirmadienį. Šiek tiek užlaikėm traukinį, kol iškrovėm savo mantą iš keleivinio ir bagažinio vagono. Jokios pagalbos: Marytei dukrelė ant rankų, tai turėjau gerokai pasitampyti. Nakvojom stoties laukiamajame ant suolų. [...]

VOKIETIJOJE, URNAU KAIME 1945 VASARĄ

Balandžio 17 d., antradienį, atžygiavom pėsti į Urnau kleboniją. Tokia data pasidarė mums lemtinga: rugsėjo 17 d. atvykom į Vieną, gruodžio 17 d. – į Insbruką.

Kunigas priėmė mus gana draugiškai, bet nebūtinai nuoširdžiai. [...] Jis išklausinėjo mane, dėl ko mes pasirinkom kaip tik jo kaimą? Negi patikėtų atsitiktinumu, kaip iš tikrųjų buvo. Parodžiau jam kažkokį vokišką pažymėjimą iš Kauno vokiečių generalinio komisaro dėl mano darbų universitete ar su žodynu [...], ir senelis nusiramino. [...] Davė gerą kambarį antrame aukšte su durimis į laiptinę ir laukan. Po poros dienų gerasis kunigėlis prasitarė, kad galėtume čia likti. [...] O mums čia iš karto patiko. Valgom geriau už dažno ūkininko samdinius. Gaunam pirkti kiaušinių, pieno, obuolių – be kortelių ir nebrangiai, už pfenigus. [...]

Bal. 20–29 d. Urnau kaimas yra Švabijos rytiniame kyšuly, dar vis Badeno provincijoje. Pakelėse yra kryžių, kaip ir katalikiškame Tirolyje. [...] Vieškeliai asfaltuoti arba grįsti suslėgta skalda – geri dviračiams. [...] Laukus įdirba jaučiais ir karvėmis. Arkliai mobilizuoti karui, vyrų maža. [...] Klebonijos šeimininkė slepia maisto atsargas. Mudu su Marija neslepiam savo atsargėlių, viską laikom savame kambary. [...]

Aš paskaldau malkų klebonijai, ir už tai gaunam gatavus pietus, atnešamus mums į kambarį. Gavom ir lovos baltinius. Danutei yra vietos palakstyti kieme ir sode. [...]

Bal. 23 d. – Jurginės. Pavaišinom mūsų šeimininką kunigą lietuvišku avietiniu vynu (ir kaip mes išsaugojom tą buteliuką iš Antelkių!). [...] Išsikalbėjom apie Lietuvą. Per savaitę buvom įsigiję tiek pasitikėjimo, kad šeimininkai aiškiai pasiūlė pagyventi čia, kol reikės, ir naudotis viskuo.

Bal. 30 d. Pirmoji naktis prancūzų okupacijoj praėjo ramiai. [...]

Gegužės 12 d. Karšta kaip vasarą. [...] Danutė mielai bėgiotų su vienom kelnikėm be suknutės, bet mūsų šeimininkas kunigas neleidžia. Sako, tada viso kaimo vaikai bėgiotų pusnuogiai – nepadoru. Gražios apylinkės: aplinkui kalvos, miškai, o horizonte matyti Alpių snieguotos viršūnės. Visur švaru. [...]

Geg. 16 d. nulėkiau dviračiu į Ravensburgą, 15 km. Apie 30 000 gyventojų, karinės valdžios centras. [...] Repatriaciniame biure sėdi A. Staneika su dviem raštininkais. [...] Įsirašiau su šeima į visus sąrašus. [...] Daugiuma užsirašo Amerikon. [...]

Gegužės 20 d. [...] Prancūzų okupuotoje zonoje uždrausta važinėti dviračiais be spec. leidimo, tačiau svetimšaliai važinėja su savo tautinėm vėliavėlėm. Ir aš turiu lietuvišką trispalvę prie dviračio, važinėju dažnai. Niekas

nestabdė. [...] Lietuvių stovyklai prie Badeno pavyko perimti du vagonus tekstilės, tinkamos baltiniams. [...] Išdalijo lietuviams plačioje apylinkėje po pusę ritinio. Ir man teko 46 metrai dirbtinio šilko, juo per porą metų aprūpinom ne tik savo šeimą. Man kaip tam vilkui: „Vilkas bėga – vilkas tunka." Belakstydamas dviračiu tai šen, tai ten, vis ką nors laimi. [...]

Mūsų klebonijos įnamis ponas Würmeris [Viurmeris] taiso Marijos disertacijos vertimą į vokiečių kalbą. [...]

Geg. 27 d. Vėl nulėkiau į Ravensburgą. Susitikau su Adomu Varnu ir jo žmona. [...] Ravensburge veikia Lietuvių komitetas, parašęs memorandumus Lietuvos reikalu 52 valstybėms.

Iš Marijos ir mano įrašų D a n u t ė s dienoraštyje:

1945 m. balandžio 17 d. atvažiavom į Urnau kaimą netoli Badeno ežero. [...] Jai dabar 1 metukai ir 10 mėnesių. [...]

Iš Marijos įrašų: *Danelė jau dabar (V. 26) kalba sakiniais – trijų keturių žodžių. [...] Pirmoji daina – „Plaukė žąselė per ežerėlį". Danulytė labai mėgsta glamonėtis, bučiuotis. Kaip sunku tėvams matyti, kai vaikelis negali su aplinka susišnekėti.*

(VI. 15) Mano mažyte! Koks tu neapsakomai gražus mažas sutvėrimas esi šiuo metu savo mamai! Valandų valandas mama stebi tavo pasaulėlį, grožisi savo kūdikiu gamtoje. (VI. 15) Antrąją Danutės gimimo dieną švenčiame vienišai Švabijos kaime. D. savo gimimo dienai gavo naujus batelius, kuriuos po ilgų derybų pasiuvo kaimo batsiuvys iš mūsų odos už 60 cigarečių. Nuo savo pirmosios draugės vokietaitės Hedi [...] gavo didelę puokštę gėlių, porą gražių prijuostėlių, o tėveliai ta proga iš Hedi mamytės gavo sūrį ir penkis kiaušinius. Savo viešnią Danutė labai gražiai vaišino: saldainius, uogas, žaisliukus davė be jokio pavydo. Šiaip D. savo žaislų kitiems vaikams beveik neleidžia paimti, o kitų paima ir nenori grąžinti. Jei kas iš jos atima – baisi nelaimė, ašaros. Savo raudonais veidukais ir tvirtom kojytėm D. stebino silpnų vokietukų mamytes.

(VII. 4 iš mano įrašų). Šiandien mama išvažiavo dviem dienom, ir mudu su Danele pirmą kartą likom vieni be mamutės. D. supranta, kad „mamutė išvažiavo di di į didelį miestą ir atveš mėsytės, saldainiukų, makaronų". Vakare miegodama kartojo: „Ateik, mamute." [...]

* * *

Liepos 8 d. Lygiai prieš metus palikom savo namus Kaune. Lyg kad vakar, o tie metai buvo tiršti, kupini nuotykių, kartais ir pavojingi. Jaunystė daug ką pakelia. Ir vis dar negalim susirašinėti su likusiais Lietuvoje. [...] Marytė atsimena daugiau lietuviškų dainų už mane. Vakarais paniūniuojam savo kambary. Paskesnių posmų žodžius randam dainų rinkinėlyje. Liepos 10-tą Marytė parvežė naujienų iš Ravensburgo. Ten jau atsiradę atbėgė-

liai Stripiniai, Stundžia. Uždaromi į stovyklą, verčiami sunkiai dirbti. [...]

Liepos 22 d., sekmadienį, paminėjom Marytės vardadienį su svečiais Didžiuliais. Žiūrinėjom jos ir mano lituanistinę mokslinę medžiagą, Lietuvos pašto ženklų rinkinį. Visi kartu surašėm 120 lietuviškų patarlių bei priežodžių ir 15 mįslių. Valgėm jau vasarinius obuolius (po 20 pf. už kg), gavom ir šviežių bulvių prieš dvi savaites. [...]

Liepos 29 d. Žiūrinėjau trupinius, atsivežtus iš Lietuvos. Pirmą kartą perskaičiau Marytės tėvo biografiją jos išsaugotame 1936 m. „Vilniaus žodžio" laikraštyje. Būta didelio humanisto, veiklaus visuomenininko. [...] Alseikos slapyvardis prieš Didįjį karą buvo Žemaitis-Kukutis. Taip pravardžiuodavo mane vaiką Pesliuose. Marytė paveldėjo iš savo tėvo jo pasaulėžiūrą, pareikštą straipsnyje „Vilniaus šviesos" laikraštyje, kurį redagavo pats autorius dr. D. Alseika: *Ne atskirų žmonių fantastinės teorijos, o tik grynas mokslas ir kultūringų žmonių nustatytos tiesos, teisybės ir etikos dėsniai turi šviesti žmonijos pažangos kelią.*

Liepos 30 d. Marytė grįžo iš Tiubingeno, pasidarė šviesiau mudviem su Danute. Tame Viurtembergo [Württemberg] lietuvių atstovų suvažiavime kalbėjo konsulas Trimakas ir advokatas Požėla: abu vylėsi, kad bolševikai turėsią pasitraukti iš Lietuvos. Dr. J. Pajaujis ne toks optimistas. Buvo koncertas. [...]

Rugpjūčio 6 d. – vėl Ravensburge. Kur emigruosim? Abisinija [Etiopija] ir Meksika įsileidžia, bet kas ten norėtų. Kanada priimsianti tik jaunus žmones ūkio darbams ir miškų kirsti, Prancūzija – tik tenai studijavusius. [...]

Rugp. 7 d. į Ravensburgą atvažiavo inžinierius Ant. Juozapavičius iš didelės kelionės iki Viurcburgo [Würzburg]. Atvežė Z. Ivinskio laišką: prašo Marijos atsiųsti archeologinių faktų Lietuvos sienų komisijai, o iš manęs nori žinių apie „lietuvišką namą" Rytprūsiuose. [...]

Rugp. 26 d. Atrodo, kad po trijų dienų galėsim keliauti į Tiubingeną sunkvežimiu su visais daiktais. Negavom leidimo iš Uberlingeno [Überlingen], tai teks važiuoti slapta naktį ir mokėti spekuliatyviai 300 RM. Įgriso mums čia. Pamaldose tenka išklūpėti iki dviejų valandų, nors mes kartais jų išvengiam. Kun. Plankis vadina tokią švabų krikščionybę stabmeldyste. [...]

Ravensburge, „visuomeniniame lietuvių universitete", Marytė kalbėjo porą kartų Lietuvos proistorės temomis. Mūsų kaime plėšikavo rusai. „Mūsų" vokietis generolas prisišaukė prancūzus sargybinius, nuginklavo plėšikus ir nuvarė į Markdorfą. Du sušaudė.

Gerasis klebonas kunigas Schnieder [Šnyderis], atsisveikindamas su mumis, įdavė man gerą, nuoširdžią rekomendaciją.

Rugp. 30 d. vakare palikom Urnau kaimą, pagaliau sulaukę pataisyto sunkvežimio iš Markdorfo. Tiubinge-

ną pasiekėm 2 val. ryto po šešių valandų kelionės lynojant. Vežėmės 10 dėžių obuolių po 10 kg. Tai Marytė juos „sumedžiojo". Ir dar porą dėžių daržovių, šiek tiek malkų, apie centnerį miltų iš Urnau malūnininko ir uogienės dėžę. Šoferiui sumokėjom minėtuosius pinigus ir pusę litro degtinės, tabokos pakelį. Išsikrovėm lynojant Antano Nasvyčio kieme. Nors jų šeimininkė bambėjo, rytą sugrūdom savo mantą į Nasvyčio kambarius. Tuoj pat pasileidau ieškoti kambario mums. Jau ketvirtą kartą po Lietuvos. [...]

TIUBINGENE NUO 1945 RUDENS

Rugsėjo 6 d. apsigyvenom „savam bute" – gavom didelį 4 x 6 geroje Garteno gatvėje [Garten Strasse] Nr. 26, pirmame aukšte. Yra ir sodelis – kiemas už namo. Čia pat Nekaro [Neckar] upė, o ir miesto centras arti. Davė vietos rūsyje, o kambario krosnelė tinka ir virti. [...]

Rugsėjo 8 d. [...] Prancūzų repatriacijos biuras mus įregistravo, maistą gaunam, bet vokiečių administracija delsia, neregistruoja nei policija, nei Butų valdyba. Už 6 kg obuolių gavom pasiskolinti Danutei lovelę su patalyne. Rugs. 11 d. per konsulą Trimaką gaunam principinį sutikimą iš prancūzų spausdinti Marijos disertaciją. Aš būsiu leidėjas. Galvojam apie 200 psl. knygą su 100 iliustracijų, 1000 egz. Reikės apie 3000 RM – rinksim prenumeratas. [...]

Rugs. 17 d. pradėjau darbuotis Etnografijos instituto bibliotekoje. Marytei pasisekė gauti gerą kalbos tvarkytoją disertacijai: religijų istoriką Huthą [Hatą]. Archeologijos prof. Grossleris [Grosleris] jau sukalbamesnis, sutiko priimti Marijos disertaciją, tik reikalauja, kad jinai išklausytų bent vieną semestrą. Viskas nusitęs į pavasario semestrą. Staiga įsiveržė Vytautas – iš Austrijos. [...] Atvežė laiškų iš Aldonos. [...] Ji nori greičiau pas mus. [...]

Rugs. 28 d. [...] Užvakar susitariau su spaustuve ir atidaviau dalį Marytės rankraščio rinkti. Nelaukiam formalaus disertacijos apgynimo. Kaštuos po 200 RM už 16 psl. lanką, plius papildomos išlaidos. [...] Taip pat užvakar buvo atvažiavę prof. Ivinskis, Sidzikauskas, Karvelis, dailininkas Jonynas apsidairyti. [...] Su Ivinskiu pasikalbėjom iki 2 val. paryčių. Ragino skubėti baigti mudviejų disertacijas, nes vėl gali prisieiti nutraukti darbą. [...] Prof. Zenonas [Ivinskis] nori likti Europoje, patyrinėti Vatikano archyvus (taip ir padarė). [...]

Rugs. 30 d., sekmadienį, viešu aktu su publika atidarėm „liaudies universitetą". Iškėliau reikalą lavintis, kad nenusmuktume į pilkos minios lygį, pasinėrę kasdieniniuose rūpesčiuose. Turim 13 pasižadėjusių lektorių: Marija, Alf. Čipkus (Nyka-Niliūnas), chemikas Liudas Ciplijauskas, mokytojas Kavaliūnas, germanistas V. Kazokas,

S. Santvaras, advokatas J. Šlepetys, gydytojas Trečiokas. [...] Spalio 4 d. bus Marijos paskaita „Lietuvių tautos kilmė".

Spalio 2 d. Gavom sau antrą kambarį – bus kabinetas su rašomuoju stalu ir kartu svečių kambarys. Bandėm vesti Danutę į vokišką vaikų darželį. Kol mama čia pat – gerai, pažaidžia, bet jai išėjus verkia, nesusikalba, nesupranta vyresnių vaikų žaidimų. Tačiau parodė ir savo nuovokos. Spalio 3 d. mus aplankė prof. Juozas Ambrazevičius-Brazaitis. VLIK-as* galėsiąs veikti nesiafišuodamas. [...] Pasiekta susitarimo tarp visų lietuviškų partijų. [...]

Spalio 5 d. rašo mudviem prof. Ivinskis iš Viurcburgo. Dėkoja už jam nupirktus ir pasiųstus Lietuvos žemėlapius. Prašo rasti jam nešaltą kambarį pas vokiečius – nori atsikelti į Tiubingeną, arčiau VLIK-o. (Marytė rado kambarį mūsų Garteno gatvėje). Kitą dieną jau atvažiavo prof. Ambrazevičius-Brazaitis su žmona ir dukrele. Laikinai apsigyveno „mūsų" name. [...] Suorganizavau prenumeratų rinkimus.

Marytės knygai: išspausdinau spaustuvėje reklaminius lapelius ir kvitų knygutes, susirandam įgaliotinių tolimesnėse lietuvių „kolonijose". [...]

* VLIK-as – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas. 1943 m. susikūrė Kaune, vėliau savo veiklą atgaivino 1945 m. Vokietijoje, o 1956 m. persikėlė į JAV.

Niurtingenas (Nürtingen), prie Tiubingeno, Švabija. Pas Pakuckus, iš dešinės: p. Salienė, prof. dr. Antanas Salys, prof. dr. Zenonas Ivinskis, dr. Marija Gimbutienė (su dukrele Danute), inž. Jurgis Gimbutas, dr. Č. Pakuckas (stovi), p. Pakuckienė.

Spalio 13 d. „Lietuviškasis Tiubingenas" pagyvėjo. Baigia atsikraustyti „viurcburgiečiai". Atvyko M. Avietėnaitė, adv. R. Skipitis, Juozas Paknys. Svečiuojasi Lietuvių sąjungos pirmininkas dr. agronomas Jurgis Krikščiūnas, rašytojas Zobarskas, Dalia Kubertavičiūtė. Prof. Salys paviešės pas mus, kol gaus sau butą. Marytei patinka pagloboti savo išskirtinius profesorius. Salys paskirtas dėstyti baltistiką Tiubingeno universitete. [...]

Spalio 14 d. prof. Brazaitis grįžęs iš Baden Badeno (prancūzų okupuotos zonos vyriausiasis štabas) kalbėjo, kad būsią suvaržymų svetimšaliams studentams (kad

jų mažiau būtų – pirmenybė vokiečiams), kad prancūzų zonoje nebūsią leidžiamas lietuviškas laikraštis, nes prancūzai neturį žmonių turiniui tikrinti.

Spalio 15 d. „Informacijos" (rotatorinis biuletenis Tiubingene) Nr. 7/8 daug rašo apie lietuvių liaudies universitetą. [...] Pranešama: knygų leidykla „Alka" leidžia M. Alseikaitės-Gimbutienės disertaciją „Laidosena Lietuvoje priešistoriniais laikais". [...] Mano pavardė taktiškai nutylėta, nes „leidykla" pradeda darbą su leidėjo žmonos knyga...

Spalio 16 d. [...] Antrą kartą žiūrėjom kino filmą apie rentgenologų* pasiaukojimą žmonijai. Verčia susimąstyti, kas svarbu gyvenime, kas nesvarbu. [...] Marytė išvažiavo į Ravensburgą ir Urnau kaimą obuolių, produktų, malkų. Pulkininkas Šlepetys paėmė ją automobiliu. [...]

Pagal lietuviškai vokišką paprotį susitinkam pasivaikščioti su pažįstamais. Šį kartą su Baltrušaičiais, A. Nasvyčiu, Santvarais, svečiu Nerium Šimkum. Trys vyrai iš penkių rūko ir lauke, o moterys ne. [...]

Spalio 25 d. [...] Mes siunčiam į visus žinomus lietuvių telkinius paketus su Marytės knygos reklamomis ir kvitų knygelėmis prenumeratoriams. Iki šiol tegavom 20 prenumeratų čia, Ravensburge.

* Marijos Gimbutienės tėvas Danielius Alseika dirbo gydytoju rentgenologu; jo mirties priežastimi 1936 m. tapo gauta per didelė dozė rentgeno spindulių.

Bronys Raila rašo mums iš Paryžiaus, kad vertėtų gyventi Prancūzijoje, nepaisant butų trūkumo. [...] Sakosi turįs daug energijos kūrybiniam darbui, o iš ko gyvena – nerašo.

Lapkričio 7 d. [...] Prancūzų karinė valdžia pagaliau patvirtino leidimą spausdinti Marijos disertaciją. [...]

Mus apvaginėja prancūzų kariai, duodami mažiau maisto negu skirta. Pabėgėlių valgykloje vokietės virėjos nešasi puodus ir krepšius saviesiems – irgi mūsų sąskaita. [...] Kitas rūpestis – malkos kurui. Paskirta mums išsikirsti miške 6–8 km po du kubus šeimai. Susiradau kirtėją, iškirto po 10 RM + 10 cigarečių + sumuštinis už vieną kub. metrą. [...]

Lapkr. 14 d. Dirbam, bet kiek nervų reikia susidaryti minimalioms sąlygoms! Per dienas prasistumdom mieste ar kaime: ieškome malkų, bulvių, taisome drabužius, gaminame klišes knygai. Vakarais išvargę sėdim iki vidurnakčio prie knygų ar prie rašomosios mašinėlės. Mažai pramogų ar bendravimo su draugais. Ir jie užimti savais rūpesčiais. [...]

Lapkr. 18 d. [...] Prof. Grossleris leido Marijai spausdinti disertaciją, nebelaukiant jos oficialaus apgynimo. Klišes iliustracijoms jau turiu. [...]

Lapkr. 22 d. [...] Tiubingeno universitetas turi 150 lietuvių studentų. Jų atstovybė rengia pobūvį „Initium semestri" [„Semestro pradžiai"]. [...] Tad gavau kvietimą: *Gerb. p-nui dipl. inž. Gimbutui su ponia.*

Iš kairės: Neris Šimkus, Marija Gimbutienė su dukrele Danute, Algis Šimkus, Jurgis Gimbutas. Tiubingenas, 1946 m.

Pfulingenas (netoli Tiubingeno). Malkų ruoša lietuvių stovykloje. Iš dešinės: Marija Gimbutienė, Stasys Santvaras.

Lapkr. 25 d. visą naktį praleidom lietuviškam studentų „Initium" pobūvyje. Mudu su Marija patekom prie profesorių stalo: Galvanausko, Ivinskio, Kudoko, Pajaujo, Paplausko, Skardžiaus. Dar ir pašokom – po kelerių metų pertraukos. Studentų programoje – humoras. [...]

Gruodžio 2 d. [...] Dabar madinga spekuliacija – ir pats žodis, ir užsiėmimas. Pardavinėjam ne tik veltui gautus rūkalus, bet ir pigiau nupirktus daiktus pelnui. Inž. Aukštuolis, buvęs pašto viršininkas Klaipėdoje, nešiojasi portfelyje kosmetikos ir pastebėjęs, kad Marija nedažanti lūpų, pasiūlė jai ir dažų, ir pudros. [...] Čia pat Garteno gatvėje gyvena Z. Ivinskis ir V. Alseika. Jiedu šąla, netu-

rėdami malkų. Ivinskis įdomiai skiria mokslą nuo kartotekavimo. O pastarojo esą daug kultūros istorijos moksluose. Kritikuoja Marijos disertaciją, nes esą per plačiai užsimota, dėl to daug kas tik paviršutiniškai tepaliesta. Geriau pjūvis per siauresnę temą. [...] Mudu su Marija, pasirinkę temas iš kultūros istorijos, tikimės pasitarnauti savo nelaimingai tautai, priminti jos vardą už Lietuvos ribų. Dėl to svarbu išspausdinti disertacijas vokiečių kalba, o ne tik atlikti doktorizavimosi formalumus.

Gruodžio 23 d. [...] Kūčios – apsipratom esą svetur. Per Kalėdas aplankėm Jakučius. [...] Aplankėm ten pat Pfulingeno [Pfullingen] VLIK-ynėje Brazaičius. VLIK-

as jau suskubo pasidaryti nepopuliarus pabėgėlių masėje: lyg koks aukštesnis luomas, privilegijuotas gerais butais, nesimaišo tarp „mirtingųjų".

1946 METAI – DAR VIS TIUBINGENE

Sausio 3 d. „Mūsų kelias" (JAV) zonoje gruodžio 15 d. įdėjo prof. Kazio Pakšto laišką iš Amerikos „Lietuvių kolonizacijos reikalu". Ragina mus būti pionieriais, nebijoti labai šilto ir labai šalto klimato, kur dar yra laisvos žemės. [...]

Sausio 7 d. paaiškėjo man ankstesnis netikėtas kun. Ylos draugiškas dėmesys man: juodu su Ivinskiu kalbino mane religiniu reikalu. Nenorėdamas atstumti įtvierių misionieriškų pastangų, draugiškai pasisakiau esąs greičiau panteistas, tik jau ne materialistas. Dievas man – ne suasmenintas, o abstraktus: tiesa, gėris, grožis. Į mano klausimą, dėl ko daug išorinės formos bažnyčios apeigose, kun. Yla atsargiai aiškino, kad religija esanti ne vien dvasiška, bet ir žmogiška, tai reikėjo ją konkretizuoti. Svarbiausia juodviem, kas bus su mūsų dukrele? Auklėjant reikės jai aiškinti visokį priežastingumą ir blogio bei gėrio sankcionavimą. Reikės filosofinio pagrindo, o ar vaikas supras abstrakčiai be formos? Tad reikės angeliukų, Dievo terminų. Katalikiškas formas – žegnojimąsi, poterius – teks atidėti vėlesniam laikui, kada vaikas galės apsigalvoti.

Tie du eruditai, prof. Ivinskis ir kun. Stasys Yla, kalbino mane jungtis į Lietuvių frontą – katalikų intelektualų atskalą nuo Krikščionių demokratų partijos. [...] O aš noriu likti nepriklausomas individas – toks ir likau. [...]

Sausio 9 d. prof. Šimoliūnas atsiuntė Marijai 307 RM prenumeratų jos būsimajai knygai – vien tik iš Kempteno. [...]

Sausio 21 d. Mūsų kambariuose Tiubingene jau antrą savaitę kasdien ir kasnakt yra svečių: buvo Daniliauskai, Aldona Valiušaitė, Ant. Mažiulis, Alg. Didžiulis. Malonu, bet nepadeda susikaupti disertacijai. Danutei stinga tėvų dėmesio. [...]

Vasario 2 d. Mūsų Raudonasis Kryžius dalija Amerikos lietuvių suaukotus drabužius. [...] Dalybos mums, tai yra plačiajai publikai, vyko lyg ir slaptai, nes nepaskelbė, kur, kas ir kada dalys – tik iš lūpų į lūpas. Ir mes pakišom reikalingų drabužių sąrašą pažįstamiems Raudonojo Kryžiaus valdybos nariams. Vis vien negavau kostiumo – neužteko. [...] Marytei teko pusbačiai su 3 skylėm viršuje ir lūžusiu padu, nudėvėta vasarinė suknelė ir jos ūgiui netinkąs vasarinis paltukas. Man teko marškiniai su padilusia apykakle ir daugiau nieko. [...]

Balandžio 5 d. [...] Išspausdinta Marijos disertacija. [...] Jos įrašas man balandžio 7 d. data: *Brangiam Jur-*

giui, mano darbų ir vargų ištikimiausiam draugui, skiriu šią mano ir mūsų abiejų knygelę. Bendroms tremties dienoms Insbruke ir Tiubingene prisiminti – 1946. IV. 7. Marytė.

Išsiuntinėjom lietuvių spaudai ir pasaulio bibliotekoms. Bene pirmoji lietuviška recenzija pasirodė birželio 1 d. „Žiburių" laikraštyje Augsburge. Pasirašė A. S. (istorikas dr. Adolfas Šapoka). Pažymėjo jis: dėl *etninio paskirstymo schemos [...] normaliose mokslinio darbo sąlygose jau galėtų kilti ginčų.* Daktarato egzaminus Marija išlaikė kovo mėnesio gale ir gavo filosofijos dr. laipsnį. Balandžio mėnesį surengėm pobūvį savo butuke ir kieme Marijos doktoratui atšvęsti. Fotografavomės visa grupė. Svečiai: J. Girnius, Z. Ivinskis, A. ir S. Saliai, A. Mažiulis, dr. A. Trimakas, D. Kaupienė, J. Valiulis (Karolis Drunga), E. Račiūnaitė, Vl. Brazaitienė.

Danutei tasai pobūvis pas mus buvo pirmas kartas su tiek daug svečių, ir dar kartu fotografuotis. Jinai auga puikiai. Kalba lietuviškai, supranta ir vokiškai. [...]

Balandžio pradžioje nuvažiavau į Hamburgą. Baltic University [Baltijos universitetas] sutinka priimti mane lektorium į Architektūros fakultetą. [...]

Birželio 28 d. [...] Šįvakar buvo puikus Vincės Jonuškaitės dainų rečitalis. Neseniai turėjom S. Liepo, S. Sodeikos iš Vysbadeno [Viesbaden], Čiurlionio ansamblio, vadovaujamo Mikulskio, iš Detingeno koncertus. Lankom ir vokiečių publikai aukšto lygio koncertus. [...]

Archeologės Marijos Gimbutienės doktorato pabaigtuvės Tiubingene, Garten Strasse 5, 1946 m. pavasarį. Priekyje, pirmoje eilėje, iš kairės: dr. Juozas Girnius, Trimakienė, Marija Gimbutienė, Jurgis Gimbutas, Vl. Brazaitienė, A. Jakutienė. Stovi iš kairės: Vladas Jakutis, dr. A. Trimakas. dr. Zenonas Ivinskis, S. Salienė, D. Kaupienė, Saulius Matjošaitis, Jurgis Valiulis (Karolis Drunga), Antanas Mažiulis, E. Račiūnaitė, prof. Antanas Salys.

Rugpj. 15 d. Po truputį mūsų pažįstami išvažiuoja į JAV. [...] Mes neturim ryšių kvietimams gauti. Tikimės tokios pagalbos iš tų naujųjų emigrantų.

Rugsėjo 8 d. Alpėse su Maryte. Ką tik nusileidome nuo Nebelhorno viršūnės (2224) į kalnų viešbutį [...]. Platūs reginiai iš Nebelhorno! [...] Slėniai žaliuoja su raudonų stogų kaimais, upėmis. [...] Skamba karvių varpeliai. Pietuose matyti Tirolio 3 km aukščio viršūnės su amžinu sniegu. [...]

Rugpj. 18 [...] gavau Mamos VIII. 16 laišką [...]. Įsisukusi jinai į naminį verpetą. [...] *Tikrai gali būti ramus – kas kas, bet tik ne Marytė bohemišku gyvenimu gyvena.* Tik, kad jai – Marytei – baisiai norisi ir tą, ir kitą dalykėlį nusipirkti, pinigai einą kaip vanduo [...] ir Marytei gaila tų pinigų, ypač kad nekiek jų teliko jai. [...]

Rugpj. 25 d. Mudviejų [su Marija] „atostogos" buvo smagios. Paekskursavom aplink Miuncheną, [...] aplankėm garsiąsias Zalcverko [Saltzwerk] druskos kasyklas [...]. Pakilom į Nebelhorno kalną 1932 aukštyje. [...] Marytė grįžo pas dukreles [...].

Rugsėjo mėn. tęsėm gyvenimą dviejose vietose: aš turėjau būti emigrantų stovykloje Miunchene, nes bet kada galėjo iškviesti JAV konsulatas. [...] Turėjau lovas sau ir Mamai, o netrukus ir visai šeimai dideliame kareivių kambary, kur tilpo apie 20 žmonių. Šeimos atsitvėrusios antklodėmis ar paklodėmis [...]. Bendros prausyklos, bendra valgykla. [...] Būna susirinkimų atskirai lietuviams [...]. Būtina sekti skelbimų lentą. Tą mėnesį Marytė parašė man 5 laiškus (3 anglų k.). [...]

Rugsėjo 10 d. Marytė parašė man du laiškus – lietuviškai ir angliškai. Abu svarbesni atvirumu ir naujienomis, negu kad pastarieji buvo. *Svarbiausia, kad Lialė (Aldona) išvažiavo (su Aleksu ir Vygučiu į Kolumbiją). [...] Jie mus aplenkė, bet aš nė kiek nesigraužiu, kad mes čia. Kažkaip man instinktas sako, kad ten (emigracijoje) reiks labai pavargti. [...] Šį trečiadienį po tautos šventės minėjimo buvo pas mane užėję Paplauskai ir Mackevičiai. Tiek mes maloniai ir kultūringai šnekėjomės, kad gera širdžiai dar ir dabar. [...] Kai Tu grįši, suruošim didesnį, bet nelabai didelį žmonių skaičiumi priėmimą, tokį, kuris suteiktų malonumo. Bučiuoju Tave ir labai pasiilgau! Tavo Marytė.*

Angliškame laiške Marytė cituoja dalį kanauninko M. Vaitkaus jai atsiųsto eilėraščio „Aido aidas" (atsiliepiant į Marijos jam pasiųstą straipsnį). Ji yra gavusi daugiau jo dedikuotų eilėraščių ir rūpinasi, kad aš nebūčiau jai pavydus [...].

Rugs. 15 d. Marija praneša man, kokias filosofijos knygas skaitanti ar gausianti iš Paplausko. [...] Turi nupirkusi mudviem bilietus į teatrą [...]. Norėtų lankyti visus naujus pastatymus.

Spalio 13 d. Marytė rašė iš Pfulingeno [...]: *Tik ką gavau Tavo laišką, rašytą spalio 11. Toks malonus ir ilgas, ir kaip man gera, kai nėra priekaištų ar būgštavimų dėl pinigų. Šiomis dienomis toks gražus oras ir nuotaika drauge gera. Živilytė beveik sveika. [...]* Paraišiusi 35 lapų studiją apie kryžius – koplytstulpius. Dr. A. Paplauskas yra pasakęs, kad šis *darbelis yra susprogdinęs visa, kas yra parašyta apie senąją lietuvių (ar baltų) religiją.* Toliau Marija samprotauja: *Dėl mūsų abiejų politinio nusistatymo Tu teisingai galvoji. Aš visad buvau liberaliai nusiteikusi, kokia ir liksiu. Aš liksiu ir savo pasaulėžiūros 100% tęsėja. Į politinį*

darbą nenoriu įsitraukti, nes dirbu mokslinį darbą. Taip, mudu tais klausimais darniai sutarėm visada. [...] Marytei liūdna dėl partinių varžybų. [...]

Lapkričio 10 d. Neatsimenu ir neužrašyta, kaip ir kada mudu su Maryte ir abiem dukrelėm nuvažiavom į Miuncheną, atlikom pirštų atspaudavimą, ir jau lapkričio 24 d. Marytė su Danute ir Živile grįžo namo į Pfulingeną. Savo XI. 25 laiške jinai džiaugiasi: *Tavim buvau nustebus, nes seniai tokio nebuvau mačius [...]. Taip smarkiai mane susigrąžinai, jei buvom toliau. [...]*

Lapkr. 27 d. Marija parašė antrą laišką [...]. Susitarusi su V. Gailium išversti jos knygą („Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene, senoji religija, etc.") į vokiečių kalbą. [...] *Sekmadienį pas save be vaišių paskaitysiu savo darbą. Jau pakviečiau, svarbiausia, Brazaitį ir Adomą Varną. [...] Siunčiu savo pasiilgimą ir bučkius, kartu su Danutės ir Živilės. [...]*

Lapkr. 29 d. Marytė atsako į mano laišką, praėjus vos 5 dienoms nuo jos sugrįžimo namo, įsijungus į intensyvų darbų ir veiklos sūkurį. Tiems savo kūrybiniams darbams ir skirtas šio laiško svorio centras: *Šiandien dar mano galva kupina dideliausių įspūdžių po vakarykščios tikros šventės mūsų kambarėlyje. Man tik labai ir labai gaila, kad Tavęs nebuvo – būtum gal mane ėmęs ir trečią dešimtą kartą įsimylėjęs, kaip man sekėsi. Bet laukt negalėjau. Mano svečiai: A. Varnas, J. Brazaitis, Paplauskai, Kulbokai, B. Bieliukas (vietoj*

Iš kairės: Faustas Kirša, Marija Gimbutienė, kanauninkas Mykolas Vaitkus, Aldona Gimbutaitė-Grinienė. Providansas, 1955 m.

išvykusio Mackevičiaus, Jakutis ir Santvaras). Išbuvo nuo 20 iki 3 val. Vien tik intensyvios ir gyvos diskusijos, nenutolstant nuo mano temos, truko 4–5 val. Nuotaika plazdėjo širdimi ir išmintimi. Brazaitis ir Varnas, taip pat ir kiti, tiek šiltai mane sveikino, kad ilgam prisikroviau tos man brangios palaimos. Brazaitis kalbėjo [...], jog šis darbas esąs naujas lituanistikoje ir kartu turįs tarptautinės reikšmės. Paplauskas iškėlė didelę reikšmę visai filosofijai, nes priėjimas išvados, jog mūsų religija – buities ir gyvatos religija – sutampa su dabartiniu egzistencializmu. Varnas gėrėjosi ir grožėjosi, duodamas šalia man ir šiaip daug įdomių pastabų. Visi vienu balsu nuspren-

dė, kad mano Lebenswerkas [gyvenimo darbas] *turi būti rašomas maždaug ta pačia kryptimi. [...] Reikia dar vieną dalelę pridėti, nors ir trumpai, maždaug: apie kryžių individualizaciją, jų įvairumą, apie katalikiškosios dvasios suaugimą su senąja, dviejų elementų susikryžiavimą.*

Kodėl savojoje autobiografijoje tiek daug rašau, ką veikė, ką galvojo, kaip jautėsi Marija? Visų pirma – ji mano žmona, dukrelių motina, tai nuo jos labai daug priklausė mano savijauta ir visa šeimos gerovė, ramybė. Kita vertus, mudu gan artimai bendradarbiavom ir moksliniuose darbuose. Ypač man tekdavo ir patikdavo talkininkauti Marijai iliustracijų pagaminimu, visokių kopijų parūpinimu, na, ir leidybiniais reikalais.

Čia minima studija Bostone (Amerikoje) išaugo į knygą ir buvo išleista 1958 m. Filadelfijoje: „Ancient Symbolism in Lithuanian Folk Art" [„Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene"]. Tos knygos dalį piešinių padariau savo ranka ir pagelbėjau ją pardavinėti. Po maždaug 40 metų Kalifornijoje išleistos trys Marijos knygos apie Deivę – *Goddess* ir buvo jos L e b e n s w e r k. Deja, to nebesulaukė nei Adomas Varnas, nei Juozas Brazaitis-Ambrazevičius, nei Antanas Paplauskas-Ramūnas. Visus juos pažinau ir prisimenu su didele pagarba – kiekvieną kitokį. [...]

1949 METAI
PASKUTINIEJI EUROPOJE

Sausio 9 d. Lietuvos valstiečių liaudininkų vadovai surengė mudviem su Marija išleistuvių pietus išvažiuojant į Miuncheną „suvisam" – pakeliui į Ameriką. [...]

Tuojau po sausio 9-os galutinai išvažiavom iš Pfulingeno į Miuncheną. Gavom VLIK-o sunkvežimį [...]. Bagažo turėjom daugiau, negu atvažiuodami į Tiubingeną – knygos, raštai, spaudos komplektai, laiškų archyvas. Svarbiausia – Živilė jau beveik 2 metukų. Vernerio [Warner] lageryje susispaudėm viename didelio kambario kampe. Mamą radom sveiką.

Kovo 5 d. ir mes – visi penki – vėl pajudėjom: su įvairių tautybių emigrantais išvažiavom traukiniu iš Miuncheno į Grohną prie Brėmeno – paskutinėn pereinamojon stovyklon, irgi buvusiose kareivinėse. [...] Tie dažni važinėjimai ir nakvynės svetimose vietose, kareivinių sąlygomis, nesusargdino nei mergyčių, nei tėvų, nei močiutės. O kovo mėnesio orai Vokietijoje būna gana žvarbūs. Atrodo, kad ne tik Danutė, bet ir Živiliukė suprato, kodėl prireikė mums bastytis ir tąsytis. Keliaujam Amerikon! [...]

Kovo 10 d. nuvežė mus sunkvežimiais į Hamburgo uostą. Sulipom į gerą keleivinį laivą „Ernie Pyle" [„Ernis Pailas"] (žuvusio amerikiečio žurnalisto vardu). Nešėmės

tik vaikus ir rankinį bagažą, o sunkusis buvo pakrautas kitur. Suspėjau, truputį atsilikęs nuo šeimos, nufotografuoti jas, einančias lieptu į laivą. [...]

Tame transatlantiniame garlaivyje buvom apie 600 keleivių ir daug, gal 400 aptarnaujančio personalo. Turėjom nedideles kajutes, gerą valgyklą, kitus patogumus. Žavėjomės puikiu maistu. Patyrėm audrą, teko pasirgti jūros liga, bet nesunkiai. Dukrelės nesirgo. Laive buvom 58 lietuviai (su vaikais). Pažįstami: Juozas ir Elena Juškai [...], Ona ir Visvaldas Mačiūnai, Alfonsas Nakas, Simonaičių šeima. [...] Atplaukėm į Niujorką kovo 20 d., sekmadienį, vakare, tai dar nakvojom laive. Išlaipino kitą rytą. Pasitiko lietuvių organizacijų pareigūnai. Laive buvom gavę po 2 dolerius kiekvienam, tai pirmiausia pirkom apelsinų po 10 cnt. Kažkas nuvežė mus automobiliu į geležinkelio stotį, nupirko traukinio bilietus į Nogetakį [Naugatucke] [...]. Bagažas atvažiuos atskirai. Nogetakio stotyje pasitiko mus pats sponsorius dr. Petras Vileišis, toks storas ponas su kadilaku. Nusivežė į savo didelius namus priemiestyje. Ten buvo priimta daugiau imigrantų prieš mus ir bus priimta po mūsų. Miegojom gerai, nugalėję daug biurokratinių ir kitokių kliūčių, kartais beviltiško laukimo, atidėliojimo. O jau nuovargio, tai ... Nuostabu, kad niekas nesusirgom.

Kitą dieną, kovo 21 d., į Niujorką atplaukė „General Muir" laivu daugiau mūsų pažįstamų: Kazys, Stasė ir Rūta Daugėlai, Kęst. Damijonaitis, Stasys ir Irena (Tallat-Kelpšaitė) Giedvikiai, Julijonas, Bronė ir Julius Špakevičiai, Česlovas ir Emilija Tamašauskai, Vladas ir Regina Vilimai [...].

Vieną naktį išmiegojęs pas Vileišius, kovo 22 d. rytą išvažiavau autobusu į Bostoną darbo ir buto ieškoti. Susiradau per kelias dienas. Prasidėjo mūsų Amerika. [...]

IŠ MARIJOS GIMBUTIENĖS UŽRAŠŲ 1945 04 25 VOKIETIJOJE, URNAU KAIME, KREIS ÜBERLINGEN, WÜRTTEMBERG: 1941–1945 METŲ KARO PRISIMINIMAI*

Šešti karo metai. Virš mūsų galvų skraido amerikiečių lėktuvai, girdime sprogimus. Karas su vokiečiais bus greitai baigtas. Tik dabar, atsidūrę ramiame kampelyje, pabėgę nuo bolševikų, nuo bombų ir bado pavojaus, galime atsikvėpti... dėl to ir bet kokie prisiminimai rašomi su didesniu noru.

* * *

1941 m. birželio 22 d. apie 5 val. ryto mus pažadina sproginėjimų garsai. Ant Kauno oro uosto išmestos pirmosios Vokietijos lėktuvų bombos buvo mūsų išsigelbėjimo ženklas iš žiauriųjų bolševikų nagų. Birželio 14–15 d. nuožmiai bolševikų buvo tremiami geriausieji Lietuvos sūnūs ir dukterys... Už poros savaičių būtų turėjusios iškeliauti ir mūsų šeimos. Mažne visas Lietuvos jaunimas birželio 22–24 d. tapo partizanais ir vokiečiams palengvino išvaryti iš Lietuvos bolševikus. Jurgis su savo draugais – Daniliausku, Kovalskiu, Okuniu ir kt. šaudėsi prie Žaliojo tilto Kaune, aš sėdėjau štabe (buv. Šaulių s-gos namuose, Laisvės al. Nr. 20) ir klausiau radijo žinių, per gatvę lakstydama su Raudonojo Kryžiaus raišteliu. Savo automobilį taip pat atidavėm partizanų štabui, o vėliau lietuvių vyriausybei. Vokiečių kariuomenė buvo pasitikta nuoširdžiausiai su begalybe žydinčių bijūnų, akacijų, jazminų.

Tam džiaugsmui atpirkti reikėjo skaudžių aukų. Netekom tūkstančių partizanų... Žuvo brangus inž. Juozas Milvydas, universiteto adjunktas, mūsų mielas prietelius, palikdamas savo 5 mėnesių dukrytę Dalytę ir vargšę sergančią žmoną Mariją. [...]

Trumparegiška vokiečių politika nulėmė ir mums blogą likimą. Į Lietuvą buvo atsiųsti vokiečiai valdovai: Rentel-

* Čia skelbiamas nekupiūruotas tekstas iš Jurgio Gimbuto rankraščio „Šeimos praeitis ir dienoraštinė autobiografija", Arlington, Massachusetts, 1992, I d., 2 kn., p. 258–260 (VUB RS, f. 238–394).

nas, Krameris, Wulfas [Vulfas], Gewecke [Gevekė]. Prasidėjo nauja, griežta okupacija. Drang nach Osten – Rosenbergo planai. 1943 03 17 buvo uždaryti Vilniaus ir Kauno universitetai. Leista baigti tik paskutiniųjų semestrų studentams, tarp kurių buvau ir aš. Profesūra gavo rašyti karui svarbias temas. [...] Į mūsų miestus prigužėjo daugybė vokiečių. Lietuviai tapo pažemintaisiais, vokiečiai – „übermensch" [antžmogiais]. Didžiausias ir žiauriausias vokiečių „žygdarbis" buvo žydų naikinimas.

Vėliau, 1942–1944 m., gyvenimas lyg ir sunormalėjo, bet vyko jaunimo gaudymas. Pvz., kartą buvo apsuptas „Maisto" fabrikas Kaune, ir sugaudytieji žmonės išvežti, kaip stovi, Vokietijon. 1943 m. rugpjūčio mėn. ypač žiauriai vokiečiai siautėjo Vilniaus krašte, Švenčionių ir Švenčionėlių aps. Jie apsupo ne vieną kaimą, sugrūdo į sunkvežimius vyrus, moteris ir vaikus be jokio pasirengimo ir išgabeno... [...] Kaune 1943 m. tiek priviso banditų, kad sutemus nedrįsdavom vaikščioti. Nuvilkdavo paltus, atimdavo pinigus, pasitaikydavo ir nužudymų, išniekinimų. Pvz., Žaliakalnyje taip žuvo dramos teatro režisierius Monkus-Monkevičius. Banditų gaujas sudarė daugiausia slaviškasis elementas. [...] Paskutiniu metu, 1943–1944 m. žiemą, pasidarė pavojinga važinėti iš Vilniaus į Kauną. Ant minų užvažiuodavo ir civilių keleivių traukiniai. Tarp žuvusių lietuvių buvo ir mūsų pažįstami Pranskietis, Maldžiūnaitė.

Maisto mieste trūko. Kortelių normos nepakako. Tik vokiečiai krautuvėse pirkdavosi bandelių, baltos duonos. Spekuliacija neregėtai išaugo. Vokiečiai buvo atėmę iš lietuvių beveik visą Perkūno alėją, Vaižganto gatvę, iš dalies Vydūno alėją ir kt. Rentelnas gyveno J. Tūbelio viloje Žaliakalnyje. Visa tokia ponybė ir neteisybė erzino gyventojus.

Lietuviškų laikraščių cenzūra buvo griežta. Pvz., mano straipsnio apie baltų protėvynę nepraleido laikraštyje „Į Laisvę". Kiek vėliau, kai vokiečių padėtis frontuose ėmė blogėti, atlyžo ir pas mus. Spaudoje ėmė rastis daugiau patriotinių straipsnių. Sunyko draudimas giedoti Lietuvos himną. Atsirado pogrindinė spauda: „Į Laisvę", „Nepriklausoma Lietuva", „Tautos žodis". Visur vyravo krikščionys demokratai. Vis daugiau žymiųjų lietuvių buvo išvežta į Vokietijos koncentracijos lagerius.

Mūsų šeimos būklė tiek bolševikų, tiek vokiečių okupacijos metais nebuvo bloga. Mano mama – laisvos profesijos žmogus, tai materialiniu požiūriu skurdžiai negyvenom, pusbadžio neteko kęsti. 1941–1942 mokslo metais aš studijavau Vilniuje ir gyvenau Sodininkystės mokyklos bendrabutyje drauge su Jurgio mama. Čia teko kasdien valgyti iki gyvo kaulo įgrisusią ruginę košę. Pieno ir kiaušinių kainos buvo nežmoniškos. Maisto pavykdavo gauti tik iš giminių kaime, daugiausia iš dėdės Pranuko Betygalos klebonijos.

1943–1944 m. žiemą vokiečiai įvairiais raginimais „kvietė" įsakymo tonu Jurgį „savanoriškai" stoti į savisaugos ar SS dalinius. Jurgis turėjo dingti – išvažiavo pas dėdę į Betygalą, čia jis išbuvo gruodžio mėnesį. Paskui grįžo *incognito* į Kauną, gyveno iš pradžių pas draugą Mikucką Kanto gatvėje. Apie jo buvimą žinojo tik jis ir aš. Vėliau nusikraustė į Fredą pas neseniai mirusio kompozitoriaus Stasio Šimkaus našlę p. Sofiją Šimkienę. Ten Jurgis gerai maitinosi ir labai sėkmingai rašė savo vokiečių–lietuvių ir atvirkščiai technikos žodyną.

1943 m. birželio 15 d. gimė Danutė. Vaikelis savo pirmuosius mėnesius augo laimingai, nors ir karo sąlygomis, apsupta ne tik tėvų, bet ir ypač močiutės, mano mamos, ir kitų giminių meilės. Savo disertaciją variau toliau ir kovo 26 d. įteikiau Vilniaus universitetui. Deja, mano profesoriai nesiskubino, ir taip likau be gynimo, nors darbą jau buvo perskaitę pakviestos komisijos profesoriai J. Balys ir K. Jablonskis, išskyrus mano tiesioginį profesorių J. Puziną.

Jurgis, gelbėdamas savo situaciją, turėjo stoti į Plechavičiaus priešbolševikinę ir patriotinę armiją. Dirbo štabe fiktyvų (?) vertėjo darbą, o šiaip jau tęsė ir baigė savo žodyną. Gegužės mėnesį nusikraustėm gyventi savo vilukėn į Pažaislį. Danutė skina gėlytes ir žemuoges, šiltomis dienomis taškosi savo vonioje kieme. Mažutis darželis pilnas saločių, ridikėlių, špinatų, rūpestingai prižiūrimi pomidorai. Mama dažnai atvyksta iš miesto pas mus su kokiais nors skanėstais, vedžiojasi laiminga po miestą savo vaikaitę. Sekmadieniais vis laukiam svečių. Ekskursuojame ir žaidžiame su Daniliauskais, Stulginskiais, Monomaičiais, Griniais, prof. Ivinskiu ir kt. Ach, tai buvo palaimingos, brangios dienos prieš audrą. Frontas dar buvo prie Polocko, bet mums pasąmoningai nesyk dingtelėjo mintis, kad gal greit nebeteksime visa, kas taip brangu, gal reiks skirtis su Lietuva... Vieną vakarą atvykęs prof. Zenonas Ivinskis kalbėjo, kad bolševikai gali ateiti. Ir rytų fronte prasidėjo smarki ofenzyva. Greit paėmė Minską ir per kelias dienas priartėjo prie Vilniaus krašto.

Kad reikia bėgti nuo bolševikų, buvo visiškai aišku. Mums atrodė, kad tai gyvybės ar mirties, o jei ne mirties, tai Sibiro klausimas... Meilytės [Lukšienės] tvirta nuomonė buvo, kad Jurgis negali likti... Be to, spėjome, kad visus lietuvius ar bent jau miestiečius vokiečiai gali jėga evakuoti. Tokios masinės evakuacijos labai bijojome... Mūsų „babuška", kuri pas mus Pažaislyje siuvo ir sakėsi evakuota iš Petrapilio (nors iš tikrųjų mums vėliau paaiškėjo, kad ji – besislapstanti žydė), prikalbėjo mus jokiu būdu ne evakuotis, o geriau slapstytis kur nors miške. Vokiečiai atrenką tik stipriuosius, o kitus paskiria muilui.

Pradėjome svarstyti, gal vis dėlto užsirašyti pas Merkį (statybinė firma darbininkams Vokietijon verbuoti) ir

išvažiuoti anksčiau. Jei nevyktume su ta statybine firma, tai Jurgį mobilizuotų į frontą, o aš likčiau su mažu vaikeliu kur nors lageryje. Geriau jau rinktis Merkio firmą. Viešpatie, kaipgi čia pasiryžti? Argi įmanoma skirtis su Lietuva, su mama? Važiuoti į Vieną, į didmiestį, per tokias kaitras? Slapta širdyje kiekvienas mūsų tikėjomės, kad gal ir nereiks bėgti. Mama nesiryžta važiuoti. Amžius, sveikata neleidžia leistis į nežinomą, pavojingą kelionę. Protas tačiau diktuoja aiškiai ir kietai: nuo bolševikų reikia bėgti, palikus brangiausiąją žemę, brangiausiąją mamą, palikus brangiausiąjį savo darbą – Lietuvos proistorę su jos nežinomais Lietuvos žemėje slypinčiais turtais, palikus taip kruopščiai rinktas vertingas knygas.

[...] Jau paimta Ašmena, Vilnius. Vilniaus–Kauno plentu vyksta begalinis judėjimas. Girdime dundėjimą. Ir Pažaislio miškas prisipildo vokiškų mašinų. Dabar mūsų padėtis aiški: skubiausiai trauktis iš Kauno. Kaip tyčia, aš dabar sergu angina. Karščiuodama kraunu daiktus, o Jurgis per dieną tvarko reikalus mieste. Telegrafuojam dėdei Pranukui, kad atsiųstų arklius iš Betygalos. Ten pakliuvę, būtume samdę arklius toliau į Tauragės apskritį. Atsakymo nesulaukiam. Civilių susisiekimas, paštas, telefonas, telegrafas nutraukiamas. Krašte valdžią paima Vermachtas. Mes apsisprendžiam – kol kas Žemaitijon, į Jurgio tėviškę.

PRADŽIA BOSTONE*

Jurgis Gimbutas

Iš kairės: Faustas Kirša, Danutė Gimbutaitė, Petras Pilka, Živilė Gimbutaitė, Emilija Pilkienė, Stasys Liepas, Marija Gimbutienė. 1951 m. rudenį Bostone, Arboretumo parke. J. Gimbuto nuotr.

Vienaip žiūrint, mūsų pradžia Amerikoj buvo sklandi, nesunki. Kitaip žvelgiant, reikėjo nemažai ištvermės ir kantrybės Mamai, Marijai ir man pergyventi pradinį vargą su nepritekliais, nemielas tarnybas uždarbiui, išmokti dar kartą svetimą kalbą Danutei ir Živilei. Karšta drėgmė nuo ankstyvos vasaros taip pat vargino. [...]

Išlipom iš laivo „Ernie Pyle" Niujorke 1949 kovo 21, pirmadienį. Tuoj pat traukiniu atvažiavom į Vatebarį [Waterbury], o jo priemiestyje Nogetakyje mus priglaudė dr. Petras Vileišis. Jis pasitiko mus geležinkelio stotyje su savo juodu kadilaku. Vieną naktį permiegojęs, išvažiavau į Bostoną. Vėl gerasis Petras nuvežė mane į autobusų stotį. [...]

* Čia skelbiamas kupiūruotas (išimtos tos dalys, kurios nesusijusios su M. Alseikaitės-Gimbutienės gyvenimu) tekstas iš Jurgio Gimbuto rankraščio „Šeimos praeitis ir dienoraštinė autobiografija", Arlington, Massachusetts, 1993, III d., 1 ir 2 kn., p. 1–214 (VUB RS, f. 238–296).

Bostone manęs niekas nepasitiko, tik jau buvau susirašęs su Monomaičiais dėl nakvynės. Nakvojau pas juos ant sofutės pereinamam kambary. Kitą dieną apsidairiau Bostono centre. Iš telefonų knygos „Yelow Pages" [„Geltonieji puslapiai"] susirašiau penkių inžinerinių firmų adresus ir pėsčias ėjau iš vienos į kitą klausinėdamas sau tinkamo darbo. Tik kitą dieną, kovo 24 d., atsidūriau Fay, Spofford and Thorndike firmoje. Su ja susisaisčiau 34 metams. [...] Tai buvo trečioji mano aplankyta firma. Mane priėmė braižytoju. Tuoj pranešiau gerą žinią savo šeimai, tik dar negalėjau pasakyti, kada rasiu butą joms priimti Bostone. [...]

Po savaitės, kovo pabaigoje, gavau butuką J. Tumavičienės namuke [...]. Apačioje – kinų skalbykla, viršuje – plokščias dervuotas stogas. Bus karšta. Tik du kambariai su virtuvėle, primityvus šaldytuvas su atnešamu ledo luitu (ne elektrinis). Mes juk penki, tai bus ankšta. Yra senų baldų, indų. Mokėsim 40 dolerių už mėnesį. Mano šeima atvažiavo greitai – balandžio 3 d. [...]

Tarp kovo 25 ir balandžio 4 d. Marija parašė man keturis laiškus iš Vatebario. Ir aš dažnai rašiau savo šeimai. III. 25 Marija rašė: *Taip gera ir lengva ant dūšios, kad jau dirbi. Taigi, gyvensim. Visos sunkenybės bus mums nugalimos.* Jos ten persikraustė į nuomojamą kambariuką. Živilė buvo susirgusi ausytės uždegimu. Geri žmonės apdovanojo jas vaikiškais drabužėliais, geru maistu. Nuo kovo 24 d.

Marija Gimbutienė, 1951 m.

Marija dirbo siuvykloje – išeidavo 6.30, pareidavo 17.30. Per savaitę tik 25 doleriai. *Bostone užsispyrusiai reiks kurtis padoriai, tad būk apdairus, per daug neskubėk. Mums keturioms mano pinigų visiškai pakaks, o Tu krauk į kapšiuką.* Jau pirmame savo laiške Marija rūpinosi lietuviška mokykla, nes esamos, neva lietuviškos, prastos: *Faktiškai nieko lietuviško joje nėra. Bostone irgi tas pats? Leisim į anglišką. Lietuviškos mokyklos klausimą vis tiek klibinsim. Kai mūsų žmonių daugiau nuvažiuos ir ekonomiškai sutvirtės, vis vien keisis amerikietiškos lietuvių visuomenės gyvenimas. Vatebaryje senieji amerikonai, tos bobelės – tokie dvasios primityvai. Tiek jie mieli, kiek jų širdis gera ir kiek jie dar prie savo žemės prisirišę. Lauksim atvažiuojant ir bučiuojam visos drauge! Geriausios kloties! Tavo Marytė.[...]*

Okuniu, Bronium ir Irena Galiniais, Romu ir Jane Budreikais, Daumantu Čibu. Pasivaikštom Bostono [...] parkuose. [...]

1950 m. gegužės 24 d. Danutė įrašė į savo dienoraštį, pradėtą jos tėvų Kaune 1943 m.: *Dainuojam „Du gaideliu", „O atsimenu namelį", „Palaukėj, palaukėj"...„Ėjo skautai iškylauti". Šį pavasarį jau žaidžiu su amerikoniukais vaikais lauke. Truputį susikalbu angliškai, o Živilė dar ne.*

1950 m. Danutė pradėjo mokytis skambinti. Nusipirkom vartotą pianiną. Atvažiuoja mokytojas Julius Gaidelis. [...]

Balandžio 3 d. laiške Marija džiaugiasi, kad du žurnalai išspausdino jos parašytas trijų archeologijos knygų recenzijas. Tai yra dalis jos darbo Harvarde. [...]

Liepos mėnesį mano šeima turėjo pirmąsias atostogas gamtoje. Tai dėl Marijos gerų ryšių: viena ponia iš Harvardo universiteto sekretoriato pasiūlė mums užimti jų vasarnamį Vermonte, prie Vilaubio [Willoughby] ežero be užmokesčio. Marija išbuvo ten su Danute ir Živile visą mėnesį, aš dvi savaites ir Mama paskutinę savaitę. Nedidelis vasarnamis su patogumais: karštu vandeniu, telefonu, radiju. Pieną pristatydavo tiesiai į šaldytuvą (lauko durys nerakinamos!), kol mes plaukiodavom valtele ar kur nors pakrantėje pramogaudavom. Marija susipažino su kaimynu senatorium ir žaisdavo tenisą. [...] Išliko Marijos 7 laiškai ir atvirukai man į namus. Savo paskutiniame laiške, po liepos 27 d., Marija man rašė: *Per šias atostogas mano visas organizmas atsigavo, ir turbūt nebeturiu jokios anemijos. Apsiniaukusiomis dienomis nugara skauda vis vien, kas yra aiškus įrodymas, kad turiu chronišką ligą ir manęs laukia Novickienės likimas. Tad mano intuicija, kad gyvenimas neilgas, buvo tikra.* Ačiū Dievui, kad jos prognozė neišsipildė. [...]

1952 METAI

[...] Liepos 5–13 d. mano atostogos. Išvažiavom 7 dienom į Kanadą jau savu automobiliu penkiese: dr. Vyt. Čepas su sūnum Gintaru, Marija, Danutė ir aš. Pro Vermontą, Monrealį, Kvebeką, Niagarą, Torontą. Kasdien rašėm atvirukus namie likusioms Močiutei ir Živilei. Susitikom pažįstamų. Daugiau apie tą kelionę mano laiške Vytautui Alseikai IX. 21/22.

[...] Pradėsiu nuo pirmosios kelionės – liepos pradžioj į Kanadą. [...] Vaizdingu Konektikuto upės slėniu nuriedėjom prie Vilaubio ežero Vermonte, kur pernai vasarojom. Pas pažįstamus gavom vilukę svečių teisėmis. Vakare aplink ežerą švietė laužai ir žaibavo spalvoti fejerverkai Liepos Ketvirtosios proga. Monrealyje sustojome tuščiame Daniliauskų bute [...]. Vakare nukeliavom ant aukšto kalno, į Šv. Juozapo naująją bažnyčią, iš kur matyti plačios didmiesčio pa-

Marija Gimbutienė, prof. Vaclovas Biržiška, Aleksis Rannit. 1952 m. gegužės 30 d. Long Ailendas, Niujorkas. J. Gimbuto nuotr.

noramos. Vieną dieną paskyrėm kelionei į Kvebeko miestą ir atgal (iš viso 350 mylių). Šis senas prancūziškas miestas ne veltui vadinamas gražiausiu šiame kontinente. [...] Kitas sustojimas buvo sostinėje Otavoje. Ir šis miestas ant aukšto upės kranto gražus – gražesnis už Monrealį ir Torontą.[...] Naktį prasėdėjom pas „šventąjį" profesorių Ramūną. [...] Jisai turi gražų kabinetą Otavos universitete su turtinga privačia biblioteka.[...] Kalbantis susidaro įspūdis, kad tai didelio profesoriaus ir labai veiklaus, plačių užsimojimų žmogaus esama. [...] Nuotaika kuo geriausia. Prancūziška Kvebeko provincija skiriasi nuo angliškosios Ontario. [...] Pagaliau, – platus Ontario ežeras ir Torontas. Čia sustojom pas Stepą Kairį (vyriausiąjį skautininką) Tamulaičio namuose, užimdami nakvynei abiejų butų laisvąsias vietas. [...] Dar lankėm Marytės draugę Danutę Stripinytę-Valatkienę. [...] Vakarojom pas dailininką Valių. [...] Kiti paminėtieji gyvena prastoje miesto sekcijoje, kur yra „Žiburių" redakcija (ten aplankėm red. dr. Šapoką). Laikas vertė skubėti. Septintąją kelionės dieną pasiekėm Niagarą. Liftais nusileidom po kriokliu ir gerokai apsitaškėm. [...] Vaikams labai patiko tamsoje iliuminuoti kriokliai. Kelionė namo, apie 500 mylių, užtruko dvi dienas. Nakvojome „kabinose", patys virėm ir kepėm, susikurdami ugnį pakelėse. [...] Namus pasiekėm sekmadienio vakarą, supylę 2000 mylių. Fordas dirbo gerai, net padangos nenuleido. [...]*

Antrąją man priklausančių atostogų savaitę pasirinkau rugsėjo mėnesį, kad nebūtų karšta keliauti.[...] Keliavau su Mama ir Živile. Per šešias valandas pasiekėm Niujorką, Metropoliteno muziejų, kur prie mūsų prisidėjo Marytė po savo konferencijos. Apie ją jinai pati parašys savo rėmėjui. Tą patį šeštadienio vakarą (rugsėjo 6) pasiekėm Filadelfiją. Buvo smagu važiuoti naująja Niu Džersio autostrada į pietus nuo Niujorko, nes prie jos tiltų projektavimo ir man teko pusę metų dirbti 1949/50 m. žiemą. Buvo sutarta su Puzinais. Ten ir pavieš̌ėjom dvi dienas. Nors jie gyvena labai susispaudę pigiojoje miesto dalyje, tačiau gavom nakvynę tuš-

* Vieno kambario stovyklinis nameliai.

čiame atostogaujančių kaimynų bute. Filadelfijoje didžiulį įspūdį padarė Rodino [Rodeno] *muziejus – atskirame specialiame pastate. Čia surinktos beveik visos tos skulptūros, kurios yra ir originaliame Rodino muziejuje prie Paryžiaus. [...] Lankėm meno muziejų (turi europinių paveikslų, kaip ir kiekvienas JAV didmiestis), Nepriklausomybės paskelbimo salę su Laisvės varpu. [...] Aplankėm prof. Salį jo namuose užmiesty. Gaspadoriškas žemaitis, tasai kalbininkas. Krėvė gyvena pas žentą inž. Mošinskį toli už miesto, tad nelankėm, be to, ir nepažįstamas asmeniškai. Pensilvanijos įstatymai leidžia profesoriauti iki 70 metų amžiaus. Prof. Krėvei sueina 70 metų spalio mėn., tad jam dar laimingai pratęsė sutartį dėstyti slavų literatūrą kitiems mokslo metams. Paskui jisai turės išeiti pensijon, kuri gali būti vos 20 ar 30 dolerių per mėnesį, nes neilgai tedirbo Amerikoje. Jau turi parašęs „Dangaus ir žemės sūnūs" II dalį, [...] tačiau nedrįsta išleisti, anot prof. Puzino, kol tebedirbąs universitete, kad dar daugiau neužrūstintų katalikų politikų. O dr. Salys ateitininkas, jis turi įtakos instituto vedėjui prof. Sennui* [Senui]... *Aplankėm ir tą Pensilvanijos universiteto Slavistikos ir baltistikos institutą – kabinetą. Radom ten tik Salį tuo metu. Jam jau neberūpi, kad kasmet pratęstų sutartį – jis jau profesorius neribotam laikui. Dėsto lietuvių, latvių, prūsų kalbas, bet kadangi tų dalykų klausosi tik 5 studentai, tai užkrovė jam dar mokyti rusų kalbos pradedančiuosius, kurių yra nemaža. Įdomu, kad Pensilvanijos universitetas savo pinigais perka visas dabar išeinančias lietuviškas knygas. Taip pat prenumeruoja iš Vilniaus „Tiesą" – baltistikos institutui. Matėm ten „Lietuvių kalbos žodyno" II dalį – J. Balčikonio lietuviškai dedikuotą prof. Sennui, atsiųstą paštu prieš porą metų. Taip pat Sennas gavo 1947 m. Lietuvoje išleistą M. Mažvydo katekizmo jubiliejinę laidą. [...]*

Už 100 mylių, Baltimorėje, jau mūsų užsiprašyti laukė Bradūnai. Gyvena pramonės kvartale, kur nemaža lietuvių susispietę. Dulkės, dūmai, triukšmas. [...] Viduje švaru, gražūs paveikslai, du maži vaikučiai (jų mūsų kelionėse nestigo...). [...] Abi dienas nuo ryto iki vakaro praleidom Vašingtone, už 40 mylių. Aplankėm Nyką-Niliūną ten pat netoli Bradūnų. Jisai, nors ir fabrike dirba, bet gyvena literatūra – skaito, rašo kritikas, tik apie literatūros reikalus ir tekalba. Atrodo pavargęs, subloges, tačiau nenusiminęs. [...]

Vašingtone aplankėm Lietuvos pasiuntinybę. Jo Ekscelencijos paties nebuvo namie, atostogavo pajūryje, bet viceekscelencija Juozas Kajeckas mums maloniai aprodė rūmus. Kadaise buvęs puošnus barokinis salonas jau aptriušęs, apiplyšęs. Pasigedom lietuviškų paveikslų ir reprezentacinės bibliotekos. [...] Kongreso bibliotekoje susitikom su prof. Vaclovu Biržiška – jisai jau ten tarnybos nebeturi, tačiau sėdi atskirame kambarėly ir rašo lituanistikos bibliografiją, kas yra Kongreso bibliotekoje lietuviško ar apie lietuvius. [...] Tris valandas praleidom Nacionalinėje meno galerijoje. [...]

Brukline lankėm Audėnus, nakvojom pas Biručius, lankėm p. Bieliuką su žmona, galima sakyt, ir Rannitus. Vidurnaktį nuvažiavom ir pasimaudėm atvirame Atlante, kur atminimui pamečiau savo paskutinius akinius. Kai kas labai kalbina Marytę stoti Rezistencijos santarvėn. Aš tam nepritariu, nes: 1) mokslininkei neverta veltis politinėn intrigon, 2) jau esam nominaliai LVLS nariai; niekad nelaikoma rimtu ir teigiamu reiškiniu šokti iš vienos politinės organizacijos kiton. Galima ir be formalios narystės palaikyti draugiškus ryšius ir, pvz., bendradarbiauti jų spaudoje, jei tokia būtų. [...] Tavo Jurgis.*

Rugpjūtyje šeima galėjo pagyventi Linkolne už Arlingtono, Prestonų namuose miške. Tai vis per Marijos gerus ryšius Harvarde. Aš važinėju automobiliu kasdien į tarnybą. Turėdavom svečių. Iš Linkolno kartą nuvažiavom pasimaudyti Atlante į Aipsvičą [Ipswich] – su Izbickais, Leimonais, Brazdžioniais. Už vasarojimą Prestonai neėmė pinigų – tik prašė prižiūrėti namus, pašerti šunį.

Bernardas Brazdžionis siūlė drauge su jais pirkti trijų butų namą „šiukšliname Pietbostone", jo žodžiais. Išnuomojant vieną aukštą, kiti mums kainuotų tik po 35 dolerius mėnesiui vietoj dabar mokamų didesnių nuomų. Nesudomino mūsų: negi kelsies iš geresnės vietos į prastesnę. (Ilgai nelaukę, Brazdžioniai išvažiavo gyventi į Kaliforniją.)

* LVLS – Lietuvai vaduoti lietuvių sąjunga.

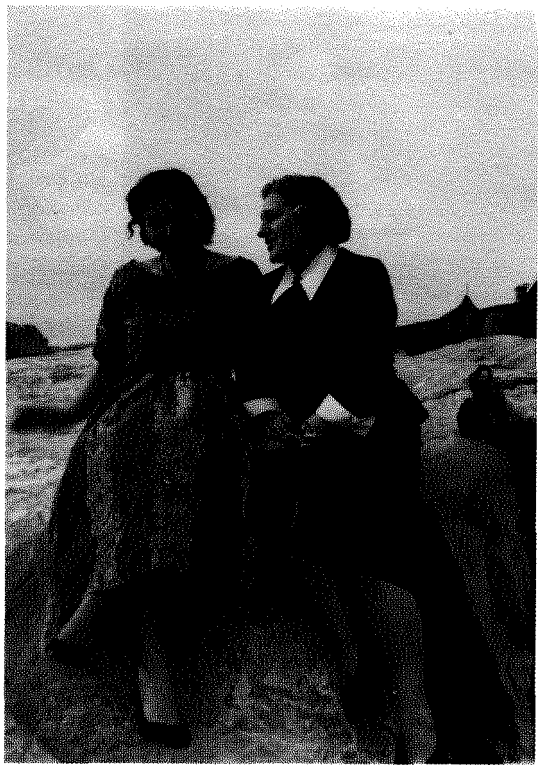

Marija su dainininke Vince Jonuškaite-Zauniene-Lekaitiene. Niujorkas, Long Ailendas, 1952 m. J. Gimbuto nuotr.

Archeologė dr. Marija ir inžinierius dr. Jurgis Gimbutas savo namuose Vakarų Roksbaryje 1955m. K. Gruzdo nuotr.

Gimbutų namai. Iš kairės: Bernardas Brazdžionis, Antanas Gustaitis, Jurgis Gimbutas, Veronika Kulbokienė, Adomas Varnas, Jurgis Okunis, Marija Gimbutienė, Vladas Kulbokas. Bostonas, Vakarų Roksbaris, 1954 m. vasara.

Rugsėjo pradžioje Marija važiavo į Niujorką archeologų konferencijon Kolumbijos [Columbia] universitete. Apsistojo pas Vaičiulaičius, laukia mūsų atvažiuojant. Rugsėjo 6–14 d. man – antrosios atostogos. Keliausim į Vašingtoną; pakeliui paimsim Mariją Niujorke. Kvietėm Faustą Kiršą kartu pasivažinėti, bet jis atsisakė savotišku laišku: ruduo [...], nenoriš matyti Kazio Bradūno [...]: *Ir vėl nereikalingai sukels ilgesio mintis apie laisvę. Jeigu jau kritai į duobę, nereikia ieškoti saulės atsikvėpti.* Tačiau norėtų su mumis pavažiuoti iki Niujorko – vienai dienai. Keliaujam savo forduku su Mama, Živile, o iki Niujorko ir su F. Kirša. Jau riedam naujuoju greitkeliu link Filadelfijos – jo dalelę projektavau aš savo karjeros Bostone pradžioje (kreivių geometrijos detalizavimas). Paviešėjom pas Puzinus Vašingtone dvi dienas, pas Bradūnus Baltimorėje – tris dienas (IX. 9–11). [...]

Lapkričio 3 d. dr J. Pajaujis iš Bruklino rūpinasi gauti straipsnių „Varpui". Klausia, ar jo tebeturimi Marijos ir mano rankraščiai, gauti Vokietijoje 1948 m., nebuvo kur kitur išspausdinti. Atsakiau: *Taip, Marijos „Lietuviškasis lobis" išspausdintas 1949 m. ir manasis „Lietuviškos architektūros klausimas..." 1950 m. – abu „Aiduose"*. Negi turėjom lūkuriuoti 4 metus. [...]

[...] Paskutinę gruodžio savaitę pradėjau įdomų atominio reaktoriaus projektą. [...] Įžengiam į atominių jėgainių amžių. [...] Nuo sausio 7 d. aš – jau inžinieriaus kategorijoje.

Atsirado nebrangių naujų lietuviškų Kalėdų atvirukų (su vokais) pagal P. Augiaus ir V. K. Jonyno piešinius.

1953 METAI

[...] Rugpjūčio mėnesį užpirkom namą Vakarų Roksbaryje [West Roxbury] per Praną Lembertą. Pardavė seni to didžiulio namo gyventojai Adamsai, neva istorinių Adamsų palikuonys. Patikrinau Bostono rotušės archyve: namas statytas 1850 m. Iš esmės gerai išlaikytas, tik paviršiumi apleistas. Kaina 13 500 su nemažu sklypu. [...]

SAVO NAMUOSE VAKARŲ ROKSBARYJE 1953–1963 METAIS

1953 m. rugsėjį persikraustėm į savo namus Vakarų Roksbaryje (Bostono miesto dalis). Iš centro ir mano darbovietės pasiekiama traukinėliu ir autobusu. Namas medinis, 2,5 aukšto ir dar didelis rūsys; 11 kambarių, 2 vonios su tualetais, virtuvė su senoviška krosnimi. Keturi kambariai su vonia išnuomoti trims asmenims vyresnio amžiaus. Juos gavome su namu. Namo puošmena – erdvus laiptų holas su stoglangiu viršuje. Parketas. Lauke pakankamai vietos nors ir dviem automobiliams. [...] Dvi senos obelys, aukšta trešnė, o priekinė veranda apaugusi vijokliais. Viską reikės dažyti, valyti. Langų bene 22. [...] Visose gatvėse daug medžių, švaru. [...]

Susipažinom su kaimynais – „inteligentai". Danutė ir Živilė tuoj susirado draugių. Pradžios mokyklą gali pasiekti pėsčiomis per 5 minutes. [...] Pradžioje trūko mums baldų, nors šiek tiek gerų antikinių gavom kartu su namais, truputį primokėję. Netrukus įsigijom V. Vizgirdos, P. Kiaulėno paveikslų, o Marijos motina atsiuntė (paštu!) didelį Adomo Varno paveikslą *Vasara*, kažką A. Žmuidzinavičiaus, K. Šimonio. Salono kampe įsitaisiau savo rašomąjį stalą ir knygų lentyną. Valgomajame turėjom didelį stalą su puikiom senom kėdėm. Miegamieji antrame aukšte, Danutės ir Živilės kambariai buvo trečiame pusaukštyje, o Močiutės – namo gale, toliau nuo gatvės, prie atskirų laiptų antrame aukšte. [...]

Tą vasarą Danutė įrašė savo dienoraštin tokį savo sukurtą eilėraštį:

Baigiasi jau mokslas,
Saulutė nušvito.
Vaikeliai bėgioja,
Daineles dainuoja.
Tramta drylia – lialia...

Maudosi ir nardo
Žuvelės upely.
Taip norėčiau plaukti
Kartu su žuvelėm.
Tramta drylia – lialia...

Ką gi – žodynas gausus, lietuviškai išmokusi gerai. Ir idėja išreikšta: plaukti su žuvelėmis – laisvė!

Gruodžio 31 d. Naujųjų metų sutikimas mūsų namuose. Rengė lietuvių Rašytojų klubas. Laikraštyje skelbė registruotis pas Santvarą „Lietuvių enciklopedijos" redakcijoje iki gruodžio 20 d. Taigi padarė pobūvį, atvirą visiems, kas man nelabai patiko. Visi sutilpo, nebuvo nesusipratimų. [...]

Balandžio 18 d. Velykos. Pas Jeronimą ir Eleną Kačinskus Pietiniame Bostone. Kiti svečiai: Brazdžioniai, Kulbokai, Leimonai, Vizgirdos. Anuo metu man artimiausi buvo Vizgirdos ir Kulbokai. Tą balandžio 18 d. mums rašė Zenonas Ivinskis iš Hiutenfeldo [Hüttenfeld] (Vokietija): kad nesikarščiuotume dėl Musteikio ir Balio kritikų apie Marijos straipsnį („Pagonybę garbinanti"). [...]

Birželio pabaigoje Danutė vėl stovyklavo su skautėmis Vakarų Tousende [West Towsend]. Išliko po atvirutę: Marijos Danutei, Živilės Danutei ir Danutės tėvams. [...] Marijos atvirutėje laukiamas *vaikučio gimimas* (1954. VII. 2). Marija rašo: *Brangi Danute! Džiaugiuosi, kad tau gerai sekasi, gal ir oras atšils. Ar nesušalai? Tikiu, kad dar gerai pasimaudysi. Lankymo dieną atvyks pas tave tėvelis, Močiutė ir Živilė. Man nelabai gerai toli važinėti, bet jei nebūsiu nuvargus, tai ir aš važiuosiu. Vaikutis gali gimti ir anksčiau negu liepos 20–25. Namie viskas gerai. Viščiukas jau net bėgioja. Ką mes su jais darysim toliau? Bučiuoju tave. Būk pavyzdinga skaututė. Tavo mama.* [...]

Rugpjūčio 10 d. 7 valandą ryto gimė mūsų trečioji dukrelė Rasa Julija. Naktį nuvežiau žmoną į artimiausią Centrinę Roslindeilo ligoninę [Roslindale General Hospital]. Sveika, 9 svarų. Ir Marija sveika. [...]

Lapkričio 7 d. Marija užrašė man savo mokslinį darbą „Proceedings of the Prehistoric Society" [„Priešistorės draugijos darbai"; 1953 m.]: *Ištikimam bendradarbiui Jurgiui – dėkinga autorė.* Aš nubraižiau Europos kartogramas tam jos straipsniui apie šiaurės europinę Sovietų Sąjungą. [...]

1954 m. paskutinę savaitę surengėm Raselės krikštynas. Krikštatėviai – Valė Barmienė ir Viktoras Vizgirda – atliko katalikišką ceremoniją lietuvių Šv. Petro parapijos bažnyčioje. Sukvietėm nedidelį svečių būrelį. Reikšmingą dovaną įteikė Brazdžioniai: Bernardo parašytą ir spalvotai išmargintą „Rasos karolių" rankraštį (didelį sąsiuvinį). Autorius įrašytas: Vytė Nemunėlis – taip jis pasirašinėjo savo kitas knygas vaikams. Tokia dedikacija įrašyta poeto ranka: *Marijos ir Jurgio Gimbutų R a s u t ė s krikštynų proga. Aldona ir Bernardas Brazdžioniai, 1954 m. Kalėdos.* [...]

Iš kairės: Paulius Jurkus, kun. Leonardas Andriekus, dr. Marija Gimbutienė, Alfonsas Nyka-Niliūnas, dail. Petras Kiaulėnas. J. Gimbuto nuotr.

1955 METAI

Sausio 10 d. mudu su Marija ir Mama gavom JAV pilietybę, suėjus 5 metams nuo atvykimo čia gyventi. Ceremonija įvyko teismo salėje, kur yra Centrinis Bostono paštas. [...]

Liepos 16 d. išvažiavom paatostogauti pas Tamošaičius jau mums įpraston vieton prie Šv. Lauryno upės. [...] Tamošaitienė išaudė Marijai ir visoms dukrelėms lietuviškus tautinius kostiumus. [...] Tą vasarą buvau ir aš su Marija Niujorke. Susipažinom su dailininku Petru Kiaulėnu ir ponia Vassia Kiaulėniene. [...]

Spalio 16 d. bostoniškiame mūsų Kultūros klube, International Institute [Tarptautiniame institute] surengėm vakarą Petrui Kiaulėnui atminti. Jis mirė Niujorke vos prieš du mėnesius nuo leukemijos. Pagal Jackaus Sondos reportažą „Keleivyje" galiu paminėti svarbiausius to vakaro momentus: *apie P. Kiaulėno asmenybę kalbėjo klubo pirmininkė dr. Marija Gimbutienė, apie jo dailės kūrybą – dail. V. Vizgirda. Dainavo V. Baronienė, akomponuojant J. Gaideliui. Salė buvo papuošta velionio atvaizdu ir jo vienu originaliu kūriniu iš J. ir M. Gimbutų kolekcijos. Dalyvavo 70 asmenų. Buvo ir Vassia Kiaulėnienė su dukra Laura.* Jos buvo mūsų namų viešnios. [...] (Vassia Nicolakaki-Kiaulėnienė, graikė, gimusi 1915 m. Egipte, Kaire.) [...]

1956 METAI

[...] Balandžio 10 d. mus nudžiugino Živilė, gavusi iš Unitarian League [Unitų lygos] pirmos vietos apdovanojimą už savo kūrybą parodoje. Apie tai parašė vietinis laikraštis [...]. Dėl mūsų ryšių su vietine Unitų bažnyčia girdėdavom kritiškų lietuvių balsų. Nesuprato, kad tasai ryšys suteikė progą mūsų dukrelėms lankyti inteligentiškos aplinkos sekmadienines valandas vaikams ir draugauti su gerais kaimynais. Tatai netrukdė joms uoliai lankyti lietuviškus šeštadieninius kursus pietiniame Bostone ir te-

nai pasižymėti. O dėl religijos – ir unitai krikščionys, ne blogesni už katalikus. [...]

„Lietuvių dienos" (gegužė, nr. 5) išspausdino atsakymus anketai „Ar mes kultūriškai kylam, ar krintam? Tarp kitų atsakė septyni bostoniškiai: A. Gustaitis, F. Kirša, V. Kulbokas, J. Leimonas, K. Mockus ir mudu su Maryte. Ji rašė: *Nei kylame, nei smunkame. Dalis žmonių, pvz., akademinis jaunimas, mokslininkai, įvairūs profesionalai, turi daug galimybių augti iki tokio laipsnio, kuris mažoje valstybėje vargu ar būtų pasiektas. Tačiau iki 50% tremtinių sukasi užburtuoju ratu kaip ir JAV žmonių masė. Ji žmones subanalina ir paleidžia anemiškus dvasiniam pasauliui. Imant vidurkį, galima būtų spėti, kad bendras kultūrinis lygis nekrinta.* [...]

Marija Gimbutienė su dukromis (laiko ant kelių Rasytę, iš kairės Danutė ir Živilė), pasipuošusios tautiniais drabužiais, 1957 m.

[...] Šeima atostogauja pas Tamošaičius penkias savaites (birželį ir liepą), o aš tik nuvežiau ir parvežiau, pabūdamas ten po savaitę. Iš tų atostogų liko Marijos laiškų. Šį tą panaudosiu čia. Liepos 9 d. Marija rašė man: *kai tik čia šilta, net ir milijonieriai kažin ar gali geriau pasidžiaugti gamta. Visą dieną esame prie vandens ir laivelyje.* [...] Paskutinis Marijos laiškas iš Tamošaitienės rašytas liepos 22 d. – jos vardadienį. Tad laukia mano pasiųstųjų saldainių, nusipirko „Cinzano" namiškiams pavaišinti. Šiaip jau nusibodo Marijai tenai, geriau norėtų atostogauti Keip Kode [Cape Code], jei mūsų finansai leistų. [...] Marija džiaugiasi savo mokslinių darbų pripažinimu: per motiną iš Lietuvos (Tarasenka* kalbėjęs Vilniuje, kad Marijos darbas aukštai vertinamas Maskvoje...) ir esto prof. Looritso [Loritso] vokiško laiško, gauto per Peabody muziejų. [...]

* Petras Tarasenka (1892–1962) – archeologas, rašytojas. 1927–1936 m. kasinėjo Lietuvos piliakalnius. Parašė archeologijos ir istorijos paminklų pažinimo vadovėlių, sudarė archeologinių paminklų registrą, aprašė nemažai Lietuvos piliakalnių.

Praėjusieji 1956 m. buvo „tiršti“, našūs mums visiems. Gal tik Mamai nuobodoki, neproduktyvūs. Danutė sparčiai bręsta, gerai mokosi, pašeimininkauja ir dar nemaištauja, kaip būna *teenagers* [paaugliams]. Živilė taip pat be priekaištų mandagi, jau gerai rašo, socialesnė už Danutę. Rasytė prašneko.

Marija stipriai įsikibo savo profesijoje Harvarde, nors dar vis be algos. Ką tik Harvardo Peabody muziejus išleido jos kapitalinį veikalą „Prehistory of Eastern Europe“ [„Rytų Europos priešistorė“]. Aš džiaugiuos vis didesniu pasitikėjimu ir autoritetu tarp kolegų tarnyboje. Kažkada Niujorke matėm O'Neilo [O'Nilo] dramą „Ilga kelionė į naktį“. Teatre vaidino garsūs kino aktoriai Friedrichas Marchas [Frydrichas Mačas] ir Florence Eldridge [Florens Eldridž].

Gruodžio 28 d. Marija ir Živilė išskrido į Los Andželą, Kaliforniją. Lankys gimines, grįždamos sustos Čikagoje – iš viso 2 savaitėms. Siuntė mums daug atvirukų. Tai buvo Marijos pirmasis skrydis Amerikoje, o Živilės iš viso pirmas gyvenime. Tame gruodžio 28 d. atviruke Marija rašė: *12 val. Brangieji, mudvi sėdim šitame didžiausiame keleiviniame lėktuve. Esam virš debesų. [...] Matėm Niujorką. Sėdžiu prie lango. Jaučiamės kaip kažkokioj fantastiškoj karalystėj, ypač kai pasirodo saulė. Bučiuojame! Marytė ir Živilė.* 5.30 Marija rašė lėktuve antrą atviruką: *Jau prie pat Los Andželo.*

Apsilankymas Los Andžele 1957/58 m. Sėdi: Bernardas Brazdžionis, ..., Marija Gimbutienė, ..., Daneta Railienė, Mykolas Biržiška, ... Priekyje: Živilė Gimbutaitė, Undinė ir Neringa Railaitės. Stovi: ..., Bronys Raila, Algirdas Gustaitis, K. Bertulis, Juozas Tininis, ..., komp. Bronius Budriūnas. P. Jasiukonio nuotr.

Per kalnus ir kanjonus švietė saulė. [...] Atvykom anksčiau negu numatyta. [...]

Gruodžio 31 d. Marija parašė du atvirukus, iš kurių trykšta pasitenkinimas saule, žaluma, giminių ir pažįstamų draugiškumu. Naujuosius metus sutiks (inžinierių!) baliuje, o Živilė pabus su giminėm.

1957 METAI

Pradedam metus namie keturiese: Mama, Danutė, Rasytė ir aš. Marija ir Živilė Los Andžele iki sausio 6 d. Grįš namo sausio 12. Iš Los Andželo gavau dar keturis Marijos atvirukus ir vieną iš Živilės. [...]

Sausio 6 d. juodvi nuskrido į San Franciską. Marija San Franciskas patiko: *Primena Europą, šiek tiek Kvebeko miestą, iš dalies Bostoną, bet daug gražiau. Galima būtų čia gyventi.* [...] Aplankė sekvojų girią, Berklio universitetą [...]. Čikagoje jos pabuvo pas Saulių ir Aldoną Matus, kurie yra viešėję pas mus Vakarų Roksbaryje. Saulius – Marijos pusbrolis. [...]

Balandžio 6 d. „Draugas", o vėliau ir kiti laikraščiai skelbė: *Marijos Gimbutienės knygą „Ancient Symbolism of Lithuanian Folk Art" išleis American Folklore Society, Philadelphia* [Amerikos liaudies meno bendruomenė, Filadelfija]. *Prenumeruotis pas autorę už 2,50 dolerio* (knyga išėjo tik kitais metais). Neseniai gavau iš žmonos jos Harvardo laikotarpio knygą „The Prehistory of Eastern Europe" su dėkingu įrašu. Paruošiau dalį brėžinių ir kartogramų iliustracijoms: *Brangiam Jurgiui – skiriu atminimui šį mūsų bendrai išnešiotą vaisių su giliu dėkingumu už daugelį man dovanotų valandų. Marija. Bostonas, 1957.* [...]

Liepos 20–rugpjūčio 4 d. mano atostogos Keip Kode – Sentervilyje [Centerville], Pakščių ir Šlepavičių *Bangos* vasarnamiuose. Mūsų Danutė čia dirbo visą mėnesį, patarnaudama virtuvėje ir tvarkant namus. Marytė su Živile ir Rasyte pabuvo kiek ilgiau už mane. Pasirodė Vytautas Alseika su savo nauja žmona Danute Rasteikaite. Rudenį jiedu išsikėlė į Los Andželą. [...]

Marija ir Jurgis su šeima Keip Kode vasarojant. Sėdi (iš kairės): Živilė, Rasytė ir Danutė.

[...] Marija jau kurį laiką turi savo kabinetą Harvardo Peabody muziejaus, regis, ketvirtame aukšte. Papuošė lietuviškais audeklais, meniškais fotorėmeliais su šeimos nuotrauka ant rašomojo stalo. Ant durų stiklo išrašyta jos pavardė *MARIJA GIMBUTAS* eilėje po kitomis mokslininkų pavardėmis, kurie yra dirbę tame kabinete. [...]

Su Lietuva vis dar nėra normalių ryšių, tik maskuojamieji laiškai, siuntinėliai paštu. Apie keliones ten ar iš ten negirdėti. Nebent kokios sensacingos išimtys. [...]

Balandžio 26 d. atbuvom itin įdomų Kultūros klubo susirinkimą. Mano pakviestas Henrikas Nagys iš Monrealio kalbėjo apie mūsų *benamę prozą 1945–1957 metais*. [...] Nagys buvo atvykęs su žmona Birute ir sūneliu, viešėjo ir nakvojo pas mus.

Balandžio 27 d. JAV Lietuvių bendruomenės tarybos rinkimuose Bostone balsavo tik 122 asmenys (seniau iki 200). Marija išrinkta 66 balsais. [...]

Vasarai pasiuntėm Danutę į Prancūziją. Ją sutiko priimti į savo namus mano tolimos pustetės Šešmincevaitės Grenoblyje: viena inžinierė Marie [Mari], kita gydytoja – Aleksandra. Jų tėviškė – Trepų dvaras prie Skaudvilės. [...] Danutė parašė mums 8 laiškus. Danutės laiškai jos mamai (VII. 24 ir VIII. 1) – daugiausia apie laukiamą mamos atvykimą per Paryžių į Grenoblį rugpjūčio 8 d.; kad nesirūpintų kalba, nes dvi tetos kalba lietuviškai ir angliškai, o kai jiedvi (Danutė ir mama) keliaus drauge į Paryžių ir Dordonė [Dordogne], tai jau Danutė pakankamai susikalbės prancūziškai.

Rugpjūčio 7 d. Marija išskrido į Paryžių, iš kur tuoj nuvažiavo į Grenoblį aplankyti Danutės ir susipažinti su

Pradėjusi naują etapą archeologė Marija Gimbutienė, 1962 m.

tetomis. Iš Marijos 4 laiškų, rašytų mums iš Grenoblio, Dordonė ir Paryžiaus, matyti, kad Danutei ne taip jau sklandžiai teko atostogauti pas gerąsias tetas. Trumpai suglausiu, ką patyrė Marija. Prancūziškame kaime Danutė iš nuobodulio mezgė pažintis su berniokais, ir tatai baugino tetas. Marija pasiėmė Danutę į Paryžių, apgyvendino viešbutyje, užmezgė ryšį su Bačkių šeima.

Pirmame savo laiške mums iš Grenoblio Marija smulkiai aprašė savo skrydį per Atlantą naktį rugpjūčio 7/8 su sustojimu Airijos Šenono [Shanone] oro uoste pasipildyti kuro. Paryžiuje prabuvo vos kelias valandas, bet patiko: *Momentais atrodė, kad atvažiavau į Vilnių.* Jiedvi pirmiausia nuvažiavo į Lezeizy Dordonė [Les Eyzies-Dordogne] pamatyti geologinių stalaktitų ir archeologinių urvų. [...]

Marija Gimbutienė Alpėse (Šveicarija), 1958 m.

Iki mudviejų numatyto susitikimo Paryžiuje rugsėjo 14 d. Marija, dar pabuvusi su Danute Paryžiuje tris dienas, daug pamačiusi, išvažiavo į Hamburgą. Ten vyko tarptautinė archeologų konferencija su 700 dalyvių, 238 referatais. Su ekskursijomis po Vokietiją kelionė užtruko iki rugsėjo 3 d. Su entuziazmu, nenuvargdama Marija bėgiojusi iš sesijos į sesiją, džiaugėsi: *Pradėjau naują etapą. Pajutau, kaip gerai žinomas mano vardas. Nereikėjo lindėti užkampyje!* Išplėtė pažintis su daugelio kraštų savo srities specialistais. Taip pat ir su sovietinių ar komunistinių kraštų mokslininkais, kurie žinojo apie jos Harvarde išleistą knygą. Rugpjūčio 25 d. laiške iš Hamburgo Marija rašė, kad estas Moora [Mora] atvežęs jai dovanų iš motinos Alseikienės, kuri tam specialiai buvo nuvažiavusi Estijon, kad perduotų siuntinį: *Pilnas maišelis brangenybių (antkaklių, apyrankių, žiedų, etc.). Nežinau net kaip visa tai man vežiotis.*

Kitame VIII. 28 laiške šeimai Marija smulkiau rašė apie sėkmę konferencijoje: *Mano paskaita sukėlė nemažą susidomėjimą. Viena replika pavadinta „S S S" – tai reiškia „Synthesis, System, Synchronisierung"* [„Sintezė, Sistema, Sinchronizavimas"]. *Prof. Hawkesas* [Hoksas] *pakartotinai išprovokavo ovacijas.* Gavo kvietimų rudenį atvykti Čekoslovakijon ir Jugoslavijon skaityti paskaitų. Dr. Brew [Briu] iš Harvardo pataręs nebijoti ten važiuoti, nes ir JAV ambasada užtikrinusi, kad jos piliečiams ten nesą pavojaus. [...] Dar gavau Marijos atvirukų iš Helsinkio X. 3, Stokholmo 7 d., Oslo 9 d. Apsilankė ir kitur – Švedijoje bei Danijoje. [...]

Rugsėjo 4 d. Harvardo archeologas senelis Wardas [Vardas] atsakė į mano laišką – susirūpinimą dėl Marijos galimos kelionės į Čekoslovakiją. Wardas sutinka, kad kvietėjai – tenykščiai archeologai *negalės jos apginti [...] už geležinės uždangos.* Giria Mariją kaip asmenį ir kaip mokslininkę. Jis parašęs jai: *Aš griežtai nusistatęs prieš idėją vykti į Prahą.* [...]

Gruodžio 18 d. prof. Zenonas Ivinskis iš Romos savo laiške [...] sveikina savo ir žmonos Paulinos vardu ir dėkoja man už pasiųstas iškarpas iš „Lietuvių enciklopedijos" (jo paties straipsnių) [...]. Z. Ivinskis prisiminė

mudviejų su Marija apsilankymą Romoje, kur vis *prisiėjo skubėti, išskyrus sėdėjimą naktiniame klube.* (Buvom draugе kabarete, pirmą kartą matėm *strip-tease* [striptizą]). [...]

Turiningus, tirštus metus palydėjom iškilmingame Naujųjų metų sutikimo baliuje Niujorko Manhetene su pažįstamais. Nuvažiavau su Marija savo automobiliu.

1959 METAI

[...] Vėl mums rašė Brazdžionis, prašydamas parašyti vartotas priemones vaikams lietuviškai išmokyti ir lietuviškumui įsisąmoninti. Jo manymu, mūsų šeimoje visa tai esą *pastatyta ant teisingų pamatų [...]. Matyt, daug bus padėję, kad dukterys namuose turėjo močiutę, kuri gyvą žodį namie palaikė, net ir tėvams nesant namuose.* Prašymo nepatenkinau, neparašiau. Nerašė nei Mama, nei Marija: negi rašysi apie savaime suprantamą kasdienybę. [...]

[...] Birželio 6 d. – mūsų šeštadieninės Lituanistinės mokyklėlės metinės, pabaigtuvės. Živilė baigė IV klasę pirmąja mokine. [...] Danutė baigė Lituanistinę mokyklą su atestatu. Lankė 11 metų. Gerai kalba ir rašo lietuviškai be angliško akcento ar žodinių priemaišų. [...]

Visą spalį Marija keliauja Vidurio Europoje, bet ne Sovietų Sąjungoje: Amsterdamas– Praha–Viena (ilgas laiškas)–Suvalkų kraštas–Varšuva–Poznanė–Londonas–Edinburgas. Iš visur – atvirukai į namus. Pagrindinis jos tikslas buvo archeologų konferencija Prahoje (18 valstybių dalyviai, jos paskaita). Mes tvarkomės kaip išmanydami: Močiutė jau ar ne trečią kartą pavaduoja mamą mergaitėms. Rasytė penkerių metų – ji galvoja, kodėl mamai vis reikia išvažiuoti?

Živilė – 12 metų – viską supranta, bet kartais gali pasigest mamos artumos. „Kodėl visos mamos būna namie, o mūsų mamai vis nėra laiko pabūt su šeima? Pragyvenam iš tėvelio uždarbio, o iš mamos kelionių – kokia nauda?" (Po 6 metų, kai Marija bus UCLA profesorė ir dukterys ten bus su ja – daug kas paaiškės. Pagaliau jinai gaus ir materialinį atpildą už nepaprastą atsidėjimą profesijai, kūrybingumą ir darbštumą.) [...]

Gruodžio 12 d., šeštadienio vakarą, nei aš, nei Marija nepabuvom namie ar kur kitur su dukterimis, o kiekvienas sau „veikėm visuomenėje". Ne iš blogos valios ar dėl ambicijų, o paprasčiausiai neatsispyrę kitų visuomenininkų spaudimui, kvietimams. Man teko kalbėti apie p i r t į (Lietuvoje ir kitur) inžineriniame susirinkime pas Škudzinską. Tik 20 klausytojų. Marija gal ir atitraukė kelis klausytojus nuo manęs tą vakarą kalbėdama apie savo kelionę į Suvalkų trikampį ir kitur už geležinės uždangos Tautinės sąjungos salėje. Ten rengėjai buvo Vilniaus krašto lietuvių sąjungos Bostono skyrius. [...]

Nuo gruodžio 24 iki sausio 3 d. paėmiau atostogų, nes keliausiu su Marija į Meksiką. Antrąją Kalėdų dieną vėl palikom dukreles Močiutės globai, padedant jau paaugusiai Danutei. Per Monrealį, kur nakvojom pas Nagius, išskridom į Meksiko miestą. Marija dalyvavo archeologų suvažiavime, o aš – turistas. Naujuosius metus sutikom su visa archeologų ekskursija Meksikos pietuose, Palenkėje [Palenque], majų miesto liekanų džiunglėse. [...]

1958 m. vasarą ir kitas vasaras Marija daug keliavo po Europą.

1960 METAI

[...] Apie birželio 25 d. Marija išskrido į Londoną vėl dviejų mėnesių kelionei po Europą – aplankyti archeologų institutų, muziejų, dalyvauti suvažiavimuose. Išlikę laiškai bei atvirukai šeimai rodo ją buvus Londone, Paryžiuje, Atėnuose, Bulgarijoje, Bukarešte, Budapešte, Vienoje, Maskvoje (susitiko su savo mama pirmą kartą po karo), Kaukaze.

Tai jau treti metai iš eilės, kai ji palieka mažytę Rasytę ir nedidelę Živilę be mamos – mudviejų su Močiute globai. Man jau ima nepatikti: ar nepakaktų Marijai iškeliauti į kokią konferenciją ar ekskursiją 2–3 savaitėm? Surašysiu kelis akcentus iš Marijos laiškų.

Bet prieš tai paminėsiu pirmiausia, kad gavau J. Sullivan vardu atviruką iš uošvės Alseikienės, rašytą iš Palangos liepos 25 d. *„brangiai Jurytei"*: ... *naudoju jūrą, guliu miške po 6–7 valandas, kvėpuoju žavingu pušų oru. Noriu labai pasitaisyti, nes laukia didžiausias džiaugsmas, pasimatymas – nežinau, ar jau išvykusi Jurytė* [Marytė, bet jos vardą bijo rašyti].

Savo pirmajame laiške Marija skundžiasi nugaros skausmais dėl pasitampymo lagaminais, tai ilsisi porą dienų kažkur viešbutyje prie Senos. Rūpi jai, ar Rasytė sustiprėjo. VII. 2 iš Paryžiaus: *[...] pamačius Rasytės amžiaus mergytes, net apsiverkiau. Nupirkau Živilytei maudymosi kostiumą [...] ir Jurgiui mažą paketėlį su šokoladiniais buteliukais [...].* VII. 6 ir 9 iš Atėnų: *Daug ekskursuoju po kraštą. Jaučiu didelį entuziazmą – saulė išgydė.* VII. 15 jau iš už geležinės uždangos –

Sofijos, Varnos – Bulgarijoje: *[...] Visi nervingi. Pilna turistų iš visokių valstybių. Vizą į Rumuniją gavau Sofijoje. Viskas labai brangiai kainuoja.* VII. 28 ilgas laiškas iš Vienos daug pasako apie politinę ir Marijos asmeninę įtampą, baimę komunistiniuose kraštuose, tad pacituosiu išsamiau: *Viena diena laisvajame pasauly! Negalite įsivaizduoti, kas per skirtumas! Rašiau nedaug iš anapus, nes bijojau sukelti bet kokių įtarimų. Kolegų nuoširdumas neapsakomas [...]. Jei Tau koks įtarimas, kad simpatizuoju Rytams – baisi neteisybė. Esu gavus tokių injekcijų, kad nuo „tariamų ligų" esu visam laikui išsigydžius.* *

* Iš šios kelionės yra išlikę M. Gimbutienės užrašai *Kelionė į Varną*, saugomi M. Gimbutienės fonde (VUB RS, f. 154–86). Čia pateikiame nedideles jos teksto ištraukas, kurios pailiustruoja mokslininkės minėtas „injekcijas", t. y. susidūrimo su Bulgarijos saugumo tarnybos pareigūnais momentus pakeliui į Varną, Bourgas oro uoste. Ten ji turėjo persėsti į kitą lėktuvą. Sužinojusi iš oro uosto viršininko, kad jos lėktuvas bus tik vakare, ir gavusi iš jo leidimą nueiti prie jūros, Marija išėjo pasivaikščioti į paplūdimį netoliese. Kai po poros valandų sugrįžo atgalios, štai kas netrukus įvyko: *Vos pravėrus oro uosto duris, išgirdau šaukiant: „Kur jūs buvot, mes visur jūsų ieškojom?! Lėktuvas su jūsų daiktais jau prieš valandą išskrido." [...] Oro uoste buvo tarytum paskelbtas aliarmas. [...] Tuoj pat atsidūriau viršininko kambaryje: „Vaš pasport!" – suriko ir plėšte išplėšė iš mano rankų. [...] Pasas buvo ilgai tiriamas, nes pase buvo beveik visų Europos valstybių vizų spaudai. [...] Išėjau iš kabineto į laukiamąjį. [...] Staiga prie manęs prisistatė visai naujas saugumo policininkas [...] ir įstūmė į mažą tamsų kambarėlį. Jis mane įstūmė į kampą ir pradėjo isteriškai rėkti: „Ar jūs žinot mūsų tvarką?! Ar jūs žinot, kaip mes tvarkom tokius turistus kaip jūs?! [...] Sakykit, kodėl jūs suprantat bulgariškai, a? Jūs mokat rusiškai, a? O iš kur mokate rusiškai, a?!" [...] Prieš akis buvo žvėriškas veidas. Žinau, kad stengiaus griebtis už durų, o jis mane atgal stūmė į kampą. Dar kartą su triukšmu trenkiaus į duris. Ir tuo pačiu metu jėjo oro uosto viršininkas ir liepė mane paleisti. Buvau tiek įbauginta, kad nebeturėjau jėgų bartis ar kaltinti. [...]*

Vengrai ir rumunai – tai patys geriausi žmonės – deja, po padu, kankinami baisiausiai. Kolegos įtikinėjo mane jokiu būdu nevykti Rusijon ir Lietuvon. Buvau jau nusprendus nevykti, bet atėjo mamos du atvirukai. VII. 30 ji jau bus Maskvoj. Rizikuosiu, gal Dievas padės. Tučtuojau užsiregistruosiu Amerikos pasiuntinybėje. Gavau pirmąjį Marijos atviruką iš Maskvos: *Linkėjimai iš Maskvos. Viskas tvarkoje. Abidvi gyvename „Leningrado" viešbutyje.* Susitiko su savo mama. Po savaitės dar parašė laiškiuką iš Maskvos anglų kalba: *XXV-th Intern'l Congress of Orientalists* [XXV tarptautinis orientalistikos kongresas]. Jos mama išvažiavo į Kauną. Rugpjūčio 26 d. iškeliausianti į Varšuvą. VIII. 17 pasiuntė atviruką iš Kaukazo, Tbilisio miesto, mano Mamai, kuri ten lankė gimnaziją prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Sulaukėm Marijos namuose apie rugsėjo pirmąją. Vis dėlto buvo sustojusi Vilniuje trims dienoms, grįždama iš Rusijos. [...]

Rugsėjo 11 d. mūsų inžineriniame susirinkime Keip Kode „Bangoje" Marija kalbėjo apie savo kelionę į Sovietų Sąjungą. [...]

Lapkričio 17 d. Marija pagerbta World Refugee Committee of Massachusets and Boston [Pasaulinis Masačiusetso ir Bostono pabėgėlių komitetas]. [...] Vienas iš penkių taip pagerbtųjų buvo dr. A. Szentas-Gyorgis [A. Šentas-Giorgis], 1937 m. Nobelio premijos laureatas. Marija buvo pristatyta kaip lietuvė, Harvardo uni-

versiteto mokslinė bendradarbė. Sėdėjau publikoje. Tą pačią dieną mano firmos, kurioje dirbau, prezidentas Ralphas Horne'is [Ralfas Hornis] parašė Marijai sveikinimą, paskaitęs žinutę „Boston Herald" dienraštyje. [...]

1961 METAI

[...] Birželio 13 d. Marija išskrido į Menlo Parką prie Stenfordo per Los Andželą. Išlydėjom, pamosikavom nuo oro uosto stogo. Jinai gavo labai gerą stipendiją (alga – 3000 dolerių per mėnesį + 500 knygoms + sekretorės patarnavimas jai + kelionių išlaidos jai ir trims dukroms) per Radcliffe [Redklif] kolegiją visiems metams į prestižinį Center for Advanced Studies Stanford [Stenfordo aukštesniųjų studijų centras]. Dukros keliaus vėliau. Tai lemtinga kelionė man ir šeimai: ten pasižymėjusi (greitai parašys knygą „Baltai" ir kt.) gaus galimybę profesoriauti Kalifornijos Los Andželo universitete (UCLA) – ir pamažu išsiskirsim. [...]

Ji ne tik informuos mane, kaip joms ten sekasi, bet ir atskleis jų mintis, pažiūras – geriau suprasiu Mariją, Mamą ir bręstančias dukteris. Be tų laiškų būtų viskas pamiršta – nebūtų kas čia rašyti. Marija parašė man 28 laiškus ar atvirukus iki 1961 m. galo ir dar 28 kitą pusmetį, tad po vieną kas savaitę. [...] Žinoma, korespondenciją papildys telefonas.

Dar viena būdama Menlo Parke, Marija per mėnesį nuo birželio 15-os parašė mums 7 laiškus. Iš jų matyti, kad gautasis namukas mažas, prastoje vietoje, be sodelio, asfalto apsuptas. Nuoma nedidelė. Netrukus nusipirko seną ševroletą ir prof. Romano Jakobsono sekretorės lenkės, kuri Marijai draugiška. [...]

Iš Marijos laiško: *Mudviem su Danute buvo smagu skaityti Rasytės laiškutį apie Apį, naują lizdelį, kiaušinukus ir t. t.* Abi labai pasiilgusios ir laukia atvažiuojant abiejų mergyčių, tačiau prašo nesiųsti tuoj pat, gal liepos gale. Ragina mus daugiau naudotis jūra, maudytis, nes ten to nebus. Prieš atsidėdama „Baltų" knygai, Marija rašo kažkieno užsakytą studiją apie grybavimą Lietuvoje. Tad prašo manęs atsiųsti knygų – Vaižganto, Krėvės – ir grybų sinonimų etimologijų iš žodynų. Danutė nori tapyti, tai Marija perka jai dažų, drobių – kad tik būtų užimta, nepultų depresijon. Marija įtaisė Danutę tarnybon, kaip savo asistentę. Laiškuose Močiutei ir man Marija svarsto, kaip būtų geriau mudviem rudenį pas ją nukeliauti. [...]

Živilė ir Rasytė išskrido pas mamą į San Franciską liepos 10 d. [...] Po savaitės Živilė rašė Močiutei: *Aš labai tavęs pasiilgau. Tu turbūt su mumis gyvensi, ar ne? Būtų daug namiškesnė atmosfera.* [...]

Bandysiu trumpai apibūdinti šešis Marijos laiškus iš Menlo Parko, rašytus liepos 23 ir rugsėjo 7 d. [...] Vai-

kams atvykus, jai labai skaudėjo nugara. [...] Živilė ir Rasytė jau turi dviračius, pasimaudo ežere. Marija nuvežanti jas į kiną, į kavinę. Žiūri per televiziją multiplikacinius filmus. Namie Vakarų Roksbaryje tada dar neturėjom televizijos. Danutė tebepaišo ir tapo atliekamu laiku, bet šeimininkauti nenori padėti. Živilė pradėjo jodinėjimo pamokas (3 dol. /val.) ir privačiai mokosi prancūzų kalbos (2 dol./val.), nes jos reikės gimnazijoje. Rugpjūčio 15 d. Marija įspėja mane, kad turėsiu mokėti už Danutės mokslą ir išlaikymą nuo rudens, kai ji gyvens Berklyje. [...] Rašiau ne mažiau laiškų, negu gaudavau. Mano laiškus Marija išsaugojo ir atidavė man prieš porą metų. Laiškus Mamai atgavau seniau, o dukterys kažin ar išsaugojo, nė neklausiau, tai jų turiu tik kai kuriuos nuorašus (mašinraščio kopijas). Mano laiškuose Marijai 1961 m. vasarą, kai ji jau gyveno Menlo Parke prie Stenfordo Kalifornijoje, yra kai kas iš mano gyvenimo, ką būčiau pamiršęs. Apibendrinsiu, pacituosiu. Birželio 28 d.: *Šiandien, kaip ir kasdien, Rasytė pasitiko mane pareinantį (iš autobuso po darbo) ir jau ėmė kalbėti apie savo daiktų krovimą kelionei (pas mamą).* Kas savaitę nuvežu Rasytę ir Živilę su Močiute tai į Daksbario [Duxbury], tai į Keip Kodo pajūrius pasimaudyti. Dažau langus, tvarkau žolynus, krūmus. Liepos 8 d. rašiau: *Čia nėra gyvenimo su mergaitėmis be mamos. Gavau pamoką pernai, kai Tu buvai Europoje, ir buvom sutarę, kad daugiau nebepaliksi mergaičių išvažiuodama. Jų mokslas užsibaigė VI. 22. Živilė kasdien važinėja į miestą, dažniausiai vežasi ir Raselę. [...] Budreikienė ir panašios jau šneka: „Matai, p. Gimbutienė vėl iškombinavo išvažiuoti ir palikti vaikus vyrui prižiūrėti." [...] Šiandien išsiunčiau paštu 2 dėžes Rasos ir Živilės knygų Tau. [...] Dabar jau einu skaityti Raselei jos mylimo Karlsono. Labanakt!* VII. 11: *Sruogos „Milžino paunksmėje" plokšteles gavau, gerai pagamintos, nuvešiu tau rudenį. Vakar lankėsi pas mus B. Brazdžionis. Dėl Danutės tik tiek pasakė: „Vaikai turėtų nors kiek tėvų klausyti." Drauge su juo, Vizgirda ir Rasele lankėm Fine Arts* [Dailiųjų menų] *muziejuje meniškų knygų parodą. [...] Živilė ir Rasytė išskris pirmadienį, VII. 14, 8 val. ir bus San Franciske 11.50. [...]* VII. 22. Pasikalbėjau telefonu su Danute ir Rasyte Menlo Parke. Po dviejų dienų rašiau Marijai. Mama patenkinta, gavusi iš Marijos laišką su jai išrūpinta Social Security [socialinio draudimo] kortele, nes Mama lyg ir tarnaus ne savo šeimoje, kad galėtų gauti socialinio draudimo pensiją. Perprenumeravau „Vienybę" Marijos adresu. [...] *Čaplikas grįžo iš Lietuvos. Vaistus davė savo broliui, kurs žadėjo perduoti tavo mamai Kaune. Kan. Vaitkaus laišką Tau peradresavau – gausi paprastu paštu. Skaitau Hemingvėjaus „Kam skambina varpai".* VII. 30.: [...] *Ketvirtadienį buvo prapuolęs Apis.* Fisheriai [Fišeriai, kaimynai – *J. G.*] *buvo išsivežę jį į Velislį* [Wellesley] – *iššoko iš automobilio ir pabėgo. Ieškojo per naktį su policija ir dvi*

dienas – rado, parvežė. Šuo tuoj atkūrė iš jų namų pas mus linksmas. Pridedu savo laišką Danutei. Perskaityk ir tada paduok jai. [...] Raselės gimimo dienai užsakiau Pūkelevičiūtės plokštelę su lietuviškomis pasakomis. Atvešiu.

Rugpjūčio 12 d. mano laiškas Marijai pasako daugiau apie mūsų namus ir sodą. *Ryt bus du mėnesiai, kai Tu išskridai. Taip pat ryt vienas mėnuo, kai išskrido Rasytė ir Živilė... atrodo, kad tai buvo seniai. [...] Pušelių palei Parko gatvę nebėra – visos praaugo mane, tai jau pušys. [...] Gaunam paskolą iš banko 4600 dol. namui remontuoti (9 metams). [...]*

Po dviejų savaičių, rugpjūčio 27 d.: *Brangioji Maryte, sekmadienio popietė, karšta diena. Nerandu malonesnio užsiėmimo, kaip rašyti tau ilgą laišką ant stalo po medžiu. [...] Vakar turėjau du svečius: Viktorą Vizgirdą ir Telesforą Valių [...]. Valius pas mus buvo pirmą kartą. Apžiūrėjęs paveikslus daugiausia vertino meniniu požiūriu Kiaulėną. Močiutė iškepė blynų ir vaišinomės verandoje 10 v. vakaro su arbata ir romu.* Valius buvo mūsų pirmasis svečias, kurs jau buvo girdėjęs „Carmina Burana" (neseniai įsigytos Carlo Orffo [Karlo Orfo] plokštelės). *[...] Vakar išsiunčiau Tau dvi dėžes daiktų: mikserį, tosterį, didįjį meškį, drabužių dalį. Yra naudinga Tau ir mergaitėms patirti namų išlaikymo finansinę ir darbo naštą be mano ir be močiutės pagalbos, bet nelinkiu, kad taip tęstųsi ilgai. Mano pozicija firmoje geru žingsniu pakilo, kai atsirado naujas darbo užsakymas, nes [...] niekas neturi to specialaus patyrimo hidrotechniniam pastatui (jūreivių dokas) ant elastinių pagrindų skaičiuoti. [...] Nyka-Niliūnas matėsi su Narkeliūnaite, grįžusia iš Vilniaus. Buvo ir kaime Švenčionių aps. Nieko nepasakoja ir spaudoje nerašo. Nyka sako, kad ji suvaržyta pasižadėjimais savo giminėms. Gaila, kad šitaip teroru užčiaupta gabi žurnalistė negali paliudyti tiesos. O mūsų Čaplikas nebijo pasakyti per Romos radiją, kad Vilnius – puošnus kalėjimo prieangis, o į patį kalėjimą svečių neįsileidžia. Kad Tu žinotum, kaip aš džiaugiuos Berlyno incidentu ir padidėjusia įtampa pasaulyje. Gal pagaliau blykstels kur nors smarkesnė kibirkštis ir karas sužlugdys sovietiškąjį slibiną. Įsivaizduok sau pasaulį su laisva Rusija, Baltoskandija, Federaline Europa! Tai kas, kad bus likę mažiau žmonių ir reikės dar kartą atstatyti vieną kitą miestą iš griuvėsių. Kad tik kinai neužimtų Maskvos. Jei dabar karo nebus, tai kitą kartą pati užsidės sau pančius ir Maskva viešpataus pasaulyje. [...]*

Po savaitės, rugsėjo 4 d., informavau Mariją, kad jos mama jau gavo mūsų siųstus vaistus per Čapliko brolį – dabar užteksią jų ilgesniam laikui. Marijos mama gyrė mano laiškus jai – įdomūs. Nesivaržau parašyti daugiau informacijos apie gyvenimą Amerikoje ir apie lietuvius (be pavardžių). Ant vokų rašau tik L i t h u a n i a (Lietuva), be priedėlio USSR [Tarybinių Socialistinių Respublikų Sąjunga], nes tokia oficiali JAV pozicija pašto valstybių sąrašuose. [...]

Rugsėjo 13 d.: *[...] telefonu sužinojau skaudžią nelaimę: automobilių katastrofoje užsimušė Judita Audėnaitė, rašytojas Antanas Škėma ir politikas J. Jakstyris. [...]*

Atgal: liepos 30 d. pasiunčiau Danutei gerai apmąstytą laišką, kurį kažkokiu būdu turiu. Siunčiau per Mariją, kad ir ji perskaitytų. Gal neperdavė Danutei, įsidėjo tarp mano laiškų ir visus kartu man atidavė neseniai. Tą savo laišką dukteriai įdedu lapuose ištisai, nes jis būdingas mano ano laiko nusistatymui ir santykiui su jau paaugusia 18 metų dukteria studente.

[...] Dabar tu su mama. Ji padeda tau dvasiškai ir materialiai. Ar Tu pakankamai įvertini tą savo laimę? Ar padedi jai savo draugiškumu, paslaugumu, ar neslepi savo meilės mamai? Kiekvienas žmogus myli savo tėvus, tik ne visi nori ar moka tą savo meilę realizuoti taip, kad ji suteiktų laimės tėvams. (Čia Tu pagalvosi, kad aš prastas pavyzdys ir ne man taip kalbėti. Matysim po 25 metų, ar Tu būsi geresnė savo motinai, kaip aš savajai.) Tik įsidėmėk: kaip tik dabar, o ne po daugelio metų Tavo meilė mamai yra labai reikalinga. [...]

Tau (ir Živilei) rūpi, kodėl Tavo šeima, t. y. tėvai, ne tokie kaip „visi kiti"? O gal iš viso nėra dviejų vienodų, iš tikrųjų tipiškų šeimų. Visi turi savo specifiškų problemų, jei iš viso gyvena sąmoningai. Tu pagalvok apie savo tėvus ne vien tik iš kasdieninio gyvenimo rėmų, bet iš ilgesnės laiko perspektyvos. Jau vien dėl to mes ne tokie kaip visi, kad mums negana tik materialinės gerovės ir tik savo vaikų pasaulio. Ypač tavo mamai, o šiek tiek ir man rūpi individuali kūryba ir socialiniai visuomeniniai dalykai. Gal dėl to, kad mūsų, pabėgėlių, yra ypatingas uždavinys – pateisinti savo buvimą mums svetimame krašte. Pateisinti savo buvimą savo Tėvynės naudai už tai, kad mums pasisekė išvengti sovietinės prievartos tarnauti okupantui. Bet dėl to mums daugiau rūpi nei „vidutiniškai tipiškai šeimai", kad ir mūsų vaikai išaugtų visuomenei naudingais žmonėmis, o ne vien tiktai „dar vieno aukštojo amerikoniško standarto vartotojais".

Jau Tau buvo laiko pamatyti, kad Tavo mama nėra taip sau mokslo mėgėja, bet gana jauname amžiuje pasiekusi didelių laimėjimų ir pripažinimo mokslininkė. Nėra lengva jai klausyti savo pašaukimo (ne kiekvienam davė Dievas ir gabumų, ir ištvermės dirbti tiek, kiek jai) ir pasirūpinti šeimos reikalais. Dėl to Tavo, vyriausios dukters, pozicija šeimoje ir pagalba mamai yra ypač svarbi ir reikalinga. Šitaip nusiteikusi savo šeimos atžvilgiu, tu geriau suprasi, ką Tu iš tikrųjų gali gauti ir ką galėtum duoti savo šeimai. Čia nėra vietos desperacijai, priekaištams praeičiai. Reikia susivaldymo. Kas žino, gal dabartinės mūsų šeimos sąlygos yra kaip tik labai geros, palyginti su tuo, kas gali įvykti ateityje. [...] Tad pasistenk visa tai priimti iš gerosios pusės, pasinaudoti pati ir kooperuoti su kitais, kiek tik gali. Patiks ar nepatiks tau tasai mano laiškas, bet negali nesutikti su manim, kad tokie laiškai rašomi tik tiems, kurių likimas rūpi ne mažiau kaip savasis. Siunčiu per mamos rankas, nes ją tas vienodai liečia kaip ir mane. [...] O dabar lauksiu tavo laiš-

ko, ką Tu iš tikrųjų galvoji dabar ir kaip jauties. Bučiuoju Tave, mano dukrele. Tėvas.

Rugsėjo 16–spalio 1 d. mano atostogos. Mudu su Mama išskridom į Menlo Parką per San Franciską – pas savo šeimą. Ten būdami, pakeliavom po gamtos rezervatus su sekvojų giriomis. Marijos senuoju ševroletu pasivažinėjau po Ramiojo vandenyno pakrantes su dukrelėmis.

Mama liko pas Mariją visai žiemai, o aš grįžau namo vienas lėktuvu.

Yra septyni Marijos rudeniniai laiškai: *jau greit bus savaitė, kai tu išvažiavai, ir man, kaip ir vaikams, vis labiau gaila, kad Tavęs čia nėra ir ilgai nebus. [...]* Prašo atsiųsti Barboros Armonienės knygą apie Sibirą: reikalinga argumentuojant diskusijas su sovietologais Centre. [...] Lankėsi pas ponus Hookus [Hukus], ten susitinka su Cz. Miłoszu. Kvietėsi į savo namus koldūnų vakarienės. Marija kviečiama ir pas kitus bendradarbius. Kartą ir Danutė atsilankė pas šeimą iš Berklio: *Danutė pasikeitusi, kad malonu su ja ir būti, ir kalbėtis!* Živilei dabar jau svarbu apsirengimas, kirpykla – daug reikalaujanti, bet ir namie pašeimininkauja, mėgsta namus. Amerikiečių antropologų draugija deleguojanti Mariją į kongresą Romoje 1962 m. rugpjūčio gale. Būsianti ekskursija į Siciliją. Klausia, ar važiuočiau su ja, o reiktų ir Živilę pasiimti, nes ji labai nori pakeliauti. [...]

Visos keturios išvažiavo gruodžio vidury į Los Andželą. [...]

1962 METAI

Marija, besiruošdama mane aplankyti antroje sausio pusėje, parašė man 4 laiškus sausio 2–16 d. Turėtų baigti „Baltų" knygą rašyti per mėnesį, nes tokia sutartis su leidykla Londone. Gavo kvietimą skaityti paskaitą Berklio universitete. [...] Atskrido sausio 20 d., šeštadienio rytą. [...] Savaitė greitai prabėgo namie, svečiuose ir su reikalais. [...]

[...] Vasario 1 d. rašiau Marijai: *Taip greit ir gyvai prabėgo Tavo savaitė namie, lyg nebūtum čia buvusi. Atrodo, kad ir Tu, ir aš jau gerokai apsipratom gyventi atskirai. Aišku, kad tai negerai, ir bus prasčiau, jei per likusius 5 mėnesius dar labiau atprasim.* [...]

Marija, ką tik grįžusi į Menlo Parką, po viešnagės namie pas mane parašė du laiškus, bet jie manęs, vėl likusio vieno namie, negalėjo paguosti. *Kai lėktuvas, praskridęs Siera Nevados kalnus, leidosi virš San Francisko įlankos, man buvo toks tikras jausmas, kad atvykau namo [...]. Namuose radau visas tris dukras. (I. 30 Stenfordas)* [...] Marija kas savaitę turi po kelis svečius – pažįstamus ir naujus iš visokių kraštų. Rodė jiems spalvotas Vilniaus skaidruoles *(buvo tiesiog furoras).*

Balandžio 3 d. laiške Marija praneša: 1) per Velykas pas ją *sugarmės losandželiškiai, nakvos, nori susipažinti su Cz. Miłoszu;* 2) grįšianti į Bostoną senuoju ševroletu ke-

Marijos rašomasis stalas Stenforde, 1962 m.

turiese su Neringa Railaite; 3) pasakyti Girniui, kad parašysianti apie skitus po dviejų savaičių. [...]

Marijos keturi balandžio laiškai turiningi, daugiausia apie mūsų šeimos finansus ir jos pasiryžimą gauti gerai mokamą darbą kuriame nors Kalifornijos universitete, nes Harvarde jai numatytas archeologijos kursas būsiąs skaitomas tik kas antri metai ir tik vieną semestrą gal už 2000/3000 dolerių – per mažai: *Matau, kad aš niekad nesulauksiu laiko, kad galėčiau gyventi tik iš vyro kišenės. Ir Tau, ir man reikia daugiau uždirbti, kad šitame krašte būtų galima laisviau jaustis. Aš dabar nenurimsiu, kol per metus kitus gausiu Kalifornijoj tarnybą.* Taigi, užantspauduota. Užtektų mano uždarbio normaliam šeimyniniam gyvenimui, bet ne skraidymui per kontinentą

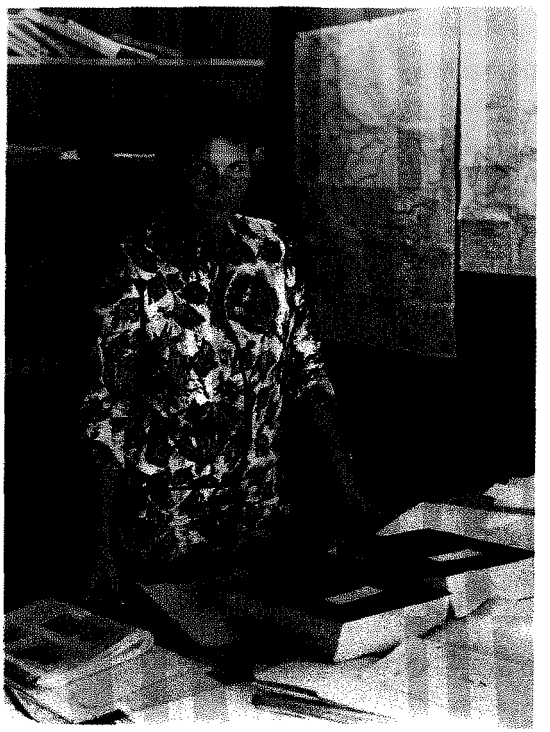

Dr. Marija Gimbutienė Stenforde, 1962 m.

kasmet į Europą, kas savaitę vaišėms kitataučiams mokslininkams ... [...] Visokiais pripuolamais kontaktais ar gandais apie inžinierių sėkmę Kalifornijoje vilioja mane apsispręsti ir ją pasekti, keltis tenai. O aš čia pernai gavau 8. 683 dol. ir susidariau reputaciją. Ten reikėtų pradėti iš nauja. Marija tikisi gauti šiek tiek pinigų vasaros kelionei iš Warnerio fondo, bet tada reikės aplankyti Vengri-

ją, Rumuniją, Jugoslaviją. Man nepakeliui į komunistines valstybes vien jau dėl turimų karišku projektų darbe. Velykoms užsakiau joms ten pristatyti leliją, tai Marija šitaip dėkojo: *Labai labai ačiū už leliją. Ji tikrai mums atnešė velykinę nuotaiką tuo metu, kai namuose buvo tikras košmaras su tais svečiais iš Los Andželo. Antrą dieną negaliu atsigauti, lyg būčiau primušta. Švaistas man patiko – beveik etnografinis tipas, bet Žymantas su Raila yra baisiai ciniški, apkartę, iš visko juokiasi, keikiasi, viską griaunantieji – tik jie vieni žino viską. Baisūs visi girtuokliai; kiek tik ko namuose buvo, viską ištriūbijo iki paskutinio lašelio. Visai aišku, kodėl Brazdžionis, Tininis ir kiti neatvyko; matyt, nelabai gali kartu būti. Raila Miłoszui tuoj pat pasakė, kad jis maždaug laikąs jį išsigimėliu, nors, kai nugėrė, pradėjo draugiškiau kalbėti.* Marijai gerai pavykusios paskaitos Berklio ir Stenfordo Centre. [...]

Liepos 5–21 d. mano šeima keliavo automobiliu pro Sietlą [Seattle] (ten matė pasaulinę parodą), JAV ir Kanados nacionalinius parkus bei kalnynus. Marija ir Živilė rašė man daug atvirukų. Bet prieš tai Marija parašė man 10 laiškų nuo V. 2 iki VI. 26. Tų laiškų tematika kartais kartojasi – apie jos galimybes gauti tarnybą, apie svečius, kaip sekasi baigti rašyti „Baltų" knygą. Kai kas nauja – trumpai. [...]

Marija nusipirko didelę palapinę penkiems žmonėms miegoti. Dar reikia miegamųjų maišų. Panaudos kelionei namo (iš San Francisko į Bostoną). Rasai labai patinka mokykla, o Živilė daug skaitanti ir gražiai padeda virtuvėje, Danutė grįš pagyventi pas Mariją – vėl kaip jos asistentė gaus pinigų iš Centro. Dar vis svajoja, kad mudu *visai iš nauja, su moderniškais namais kurtumėmės Stenforde.* Pagaliau liepos 2 d.: *Viskas maždaug suplanuota, mašina sutaisyta. Išvykstam ryt 5 valandą ryto Sietlo kryptimi.* Nužymi maršrutą: Vankuveris, Sietlas, Kanados keliais ir t. t. [...]

Liepos 21 d. parvažiavo namo Marija, Rasa ir dar priedo Neringa Railaitė. [...]

Rugpjūčio 18–rugsėjo 17 d. pasiėmiau visą mėnesį atostogų. Išskridom dviese su Marija iš Bostono į Ženevą. Drauge – į Romą, aplink Siciliją. Graikiją ir Vieną bei Insbruką lankiau vienas.

Marija su antropologų ekskursija aplankė Florenciją ir Genują. Susitikom Ženevoje ir iš čia – namo į Bostoną. Marijai kelionę apmokėjo kažkuri mokslinė federacija. [...]

Gruodyje Marija nustebino mane, prie svečio Jurgio Okunio staiga prašnekusi, kad mes skiriamės. Su manim taip konkrečiai nebuvo kalbėjusi. Parašiau Danutei apie tokią galimybę. Jinai atsakė: *Man labai labai liūdna, kad viskas pasiekė tokį lygį [...]. Jei situacija iš tikrųjų nepataisoma, tai skyryboms pritariu. Ar jūsų temperamentai visai nesuderinami?*

Marija surašė su savo pažįstama sekretore Harvarde trijų lapų *Terms of the Divorce settlement* [Skyrybų terminai ir

sąlygos]. Gegužės 30 d. aš parašiau savo komentarus tam Marijos projektui (vietoj *žodinių diskusijų*, kad nesusibartume) ir savaip pataisiau jos pasiūlytas sąlygas. Visa tai liko pagrindu oficialioms skyryboms po 2 metų.

Rugsėjo 1 d. sekmadienis. Anksti rytą, dar tamsoje, Marija su Živile ir Rasyte, sunkiai pakrovusios savo ševroletą, išvažiavo gyventi Kalifornijon. Man tai buvo panašiai liūdna diena kaip tada, 1944 m., išvažiuojant iš Lietuvos. Lieku dviese su Močiute dideliuose namuose, kurie buvo nuolat taisomi šeimai patogiau gyventi. Tuo tarpu Marija gavo pasiūlymą tik vieneriems metams dėstyti slavų civilizaciją, lietuvių kalbą, dar kažką UCLA. Nuo dabar matysiu savo dukreles tik kartą ar du per metus, jas aplankydamas ar atsikviesdamas. O žmona, iš tikrųjų, pabėgo...

Iš tos ilgos kelionės gavau daug atvirukų iš dukrelių ir vieną laišką iš Marijos. Jau kitą vakarą jos pasiekė Tabor Farmą ir dalyvavo „Šviesos-Santaros" suvažiavime 6 dienas. Paskui aplankė Niagaros krioklį, Denverį, Didįjį kanjoną. Iš Didžiojo kanjono – atvirukas su visų trijų parašais. Iš jų neatrodo, kad būtų galutinai išvykusios iš namų – lyg kokios turistės. Gerai.

Pasiekusios Los Andželą, jos laikinai apsigyveno susirastame butuke Santa Monikoje. Po keturių dienų – jau kitur, Pacifik Paliseidse [Pacific Palisades] – į šiaurę nuo Los Andželo; apie 15 mylių nuo universiteto Marijai, apie 50 mylių nuo Lietuvių centro. Tomis dienomis Marija ir Rasytė porą kartų rašė Močiutei, o Živilė – man. Vis dėlto Marija pasirodė nuostabiai energinga ir gera organizatorė įsikurti naujoje vietoje per trumpą laiką, nežiūrint atliktos kelionės per visą kontinentą ir rūpesčių universitete, kur reikės tuoj pat pradėti paskaitas. „Keleivis" išlydėjo Mariją ir *jos dukreles Živilę ir Rasą* kronikine žinute ir linkėjimais: *Sėkmės dr. M. Gimbutienei naujoje vietoje! Gal ir nedaug vilties tėra, kad ji grįš, bet nėra abejonių, kad visi Bostono kultūrininkai ją iškėstomis rankomis vėl pasitiktų čia sulaukę.* Labai taktiškai manęs nė nepaminėjo.

Pirmieji mano šeimos laiškai iš naujos emigracijos į Vakarus savotiškai istoriški, tad peržvelgsiu juos maždaug chronologiškai. Pirmiausia atsiliepė Živilė – IX. 14 iš Santa Monikos. Tą dieną jinai jau gavo mano laišką. *Jau nuo vakar gyvenam naujam bute. Čia gan gražu, bet tik vienas miegamasis. [...] Aš turiu mokytis ne namie, nes čia vienam kambary visos būnam... (dar Rasytės draugė Rossela iš Bostono). Vakar buvau pasižiūrėt savo mokyklos – Santa Monikos gimnazijos. Ji yra labai, labai didelė. Aš turiu dabar sudaryt savo programą. [...] Tas Los Andželo didumas ir judėjimas tiesiog trenkia į galvą... Aš pasiilgau namų ir tavęs, ir močiutės, tikrai, ir aš dabar taip išsiblaškius... Norėjau imt pianino pamokas, bet iš to nieks neišeis. Žinai, Didysis kanjonas – tikrai nepaprasta vieta; aš neįsivaizdavau, kad tie kanjonai tokie gilūs ir spalvoti. Paskui mes važiavom*

per dykumas, kur nieko nebuvo matyt, išskyrus navahų indėnų genties žemines (iš žemės supiltus namelius) ir jojančius ant arklių indėnus. Septintą valandą vakare buvo 116° F karščio – tiesiog baisu. Mašina nesudegė. [...] Daug linkėjimų močiutei. Bučiuoju tave, Živilė. Moka rašyti mergaitė! [...]

Po keturių dienų (IX. 18) rašo Marija Močiutei: *Po keturių dienų butų medžioklės ir tikrai įtempto gyvenimo tarp universiteto, namų ir visokiausių gatvių pagaliau suradau, ko norėjau: gerą vietą Pacifik Paliseidse. Gavau butą visai sename name, kuris neturi vonios, bet pro langus matyti okeanas ir visas namas apžėlęs augalais. Ten užteks mums vietos. Rasytės mokykla bus už dviejų kvartalų, o Živilės – už mylios; turės važiuoti dviračiu (reikės pirkti). Man į darbą reikės važiuoti apie pusę valandos. Už butelį mokėsim 150 dol. Ir Rossela galės dar pasilikti. Jau turėjau dvi paskaitas.* [...] Prie Marijos laiško – Rasytės prierašas mielai Močiutei: *Tau turbūt labai nuobodu. Aš labai pasiilgau tavęs. Pas mus buvo daug svečių: Barmai, Aldona ir Neringa. Tėvelis turbūt išvažiavo atostogų. Apis toks nuliūdęs. Kaip tu jauties?* Po dviejų dienų vėl Marijos laiškas prie Rasytės (IX. 19) laiško Močiutei: *Pradėjom gyventi naujoj vietoj. Visą savaitę siautė negirdėti karščiai iš ryto pavėsy 108° F laipsniai karščio, o vidudienį 125° F; tokių karščių, sako, nebuvo nuo 1861 metų. Ačiū Dievui, šiandien jau atvėso.* Norėtų išsinuomoti ir pianiną, ir susitarti su Giedre Nasvytyte-Gudauskiene dėl pamokų. *Gal Jurgis sutiktų mokėti? Rossela labai išmintinga ir gabi, ir gera.* (Nepakanka Marijai dviejų dukterų namie – reikia dar trečios, kažkokios Rosselos... O man – nauja įsikūrimo finansinė našta.) Rasytė rašo Močiutei apie nusipirktus koldūnus pietums, klausia, ar išvirė vynuogių sunkos? Moka plaukti 20 jardų per 9 sekundes, daug vabalų aplink – jos kojos su spuogais... Prirašė didelį lapą pieštuku. Živilė tuo laiku rašė be entuziazmo: *Čia butas mažutis, nekoks, vėl reikia keisti mokyklą, labai retai galėsiu kokius žmones matyt, prastas susisiekimas autobusu. Aš šiom dienom tikrai galvoju lipt į lėktuvą + skrist į Bostoną. Mes beveik iškepėm. Aną savaitę aš buvau nuvažiavus į skautų laužą Los Andžele. Ten buvo pažįstamų* [...].

[...] Spalio 9 d., praėjus keturioms savaitėms Pacifik Paliseidso mokykloje, Živilė parašė man išsamų 4 puslapių *raportą* – geresnės nuotaikos: *Vienintelė klasė, kuri man įdomi – tai pasaulio literatūros. Turiu nepaprastą mokytoją p. Trettą* [Tretą]. *[...] Aš pirmąkart gimnazijoj išmokstu kritiškiau skaityt, rast prasmę kiekviename žodyje, kuriame yra prasmė, kalbėt pagalvodama apie savo vartojamų žodžių reikšmę ir rašyt aiškiau. Mes turim ilgą, gerą sąrašą knygų, iš kurio pasirenkam tam tikrą skaičių užklasiniam skaitymui. Jis apima prancūzų, ispanų + italų, rusų, skandinavų + vokiečių literatūros autorius, graikų politikos ir filosofijos veikalus.* [...]

Prieš užbaigiant 1963-uosius man labai lemtingus metus, dar žvilgsnis į mano šeimą ten toli, prie Ramiojo vandenyno. Živilė parašė po ilgą laišką Močiutei lapkritį ir gruodį. Norėtų sekmadieniais nuvažiuoti į Los Andželą, kur skautai susirenka prie lietuvių parapijos, bet *per toli, mama manęs nevežiotų.* [...] Živilė norėtų dažniau aplankyti tetą Aldoną ir kitus, bet neišeina – ji dar negali pati viena vairuoti, nors ir moka. *Aš taip pasiilgau Bostono, jūsų ir namų. Labai noriu pakliūti į Radcliffe, bet nežinau, ar priims, nes mano pažymiai nebus labai geri šį rudenį. Mano chemijos kursas labai sunkus, [...] o literatūros be galo įdomus. Aš manau, kad universitete pradėsiu „Liberal Arts"* [Laisvųjų menų] *kursą. Mama turbūt važiuos į San Franciską ir aplankys Danutę. Rasytei labai nuobodu. Aš manau, kad jai būtų geriau Bostone. Bučiuoju karštai – Živilė.* Taip rimtai, atvirai, nelinksmai rašė vaikaitė savo Močiutei. Kažin, ar jos panašiai pasikalba su mama, ar Marija suvokia, kokią žalą daro mergaitėms, išplėšusi jas iš įprastų gimtųjų namų, iš įprastos mokyklos?

Gruodį Živilė parašė dar vieną laišką Močiutei ir du man. Vis dėlto jinai gavo leidimą vairuoti, tai tikisi per Kalėdų atostogas būti *daug socialesnė ir matyti daugiau žmonių.* Skambina pianinu gana daug, o mokykloje – daug skaitymo, tai nėra laiko kinui ar drabužių pirkimui. [...] Gruodžio 18 d. Živilė rašė man: *Skaitau Aisčio poeziją – nenorėjau laukt Kalėdų ir dabar atidariau siuntinį. Ačiū labai! Man patinka mano mokykla, ir niekad nelaukiu jokių atostogų.* Tai bent! – aš visada gimnazijoje laukdavau atostogų kaip ir visi aplinkui. Ką reiškia, kai amerikoniškoje sistemoje mokiniai, t. y. studentai, ir gimnazijoje gali pasirinkti kursus pagal pamėgimą! *Mama dabar Arizonos universitete – dviem dienom išskrido, ir aš rytoj iš ryto važiuosiu su Rasyte jos parvežt iš oro uosto.* Kūčių važiuosiančios pas mano seserį Aldoną [...], tada pas Marijos gimines. Živilė jau ruošianti prašymus į universitetus. Norėtų į Radcliffe, bet ten labai brangu, tai gal į UCLA, kur pigu, nes valdiškas universitetas. [...] Baigia tą Kalėdų laišką man dukrelė labai jautriai: *Linkiu gražiai praleist Kūčias ir Kalėdas su draugais. Žinau, kad turbūt Tau nėra kažkaip linksma – būtų smagiau kartu sėdėt prie Kūčių stalo, bet dar bus daug Kalėdų... Paskambinsiu vėlai Kūčių vakarą arba Kalėdų rytą, gerai?*

Vienintelis Marijos laiškas man tą rudenį, gruodžio 16 d., pradedamas filosofiškai: *Brangus Jurgi. Žinau, kad nerimauji dėl mano nerašymo... Maniau, kad sveikiau tylėti, negu vargintis. Neverta vienas kito kaltinti, kai iš tikrųjų ne mes patys kalti, o likimo deivė kalta, kad taip nevykusiai nulėmė ir sutvarkė [...]. Man daug smagiau rašyti „per vaikus" ir jausti, kad tarp jūsų yra ryšys, daug šiltesnis, negu jis būtų buvęs gyvenant drauge.* Toliau rašo *apie kiekvieną vaiką,* ką aš jau žinojau iš dukterų laiškų. Vasarą visos dukros galėtų pabūti pas mane, *jei dar namai nebūtų parduoti.* [...]

Marija ieško pastovios profesūros keliuose universitetuose, o tuo tarpu važinėja į Los Andželo universitetą tris kartus per savaitę paskaitų. Norėtų likti UCLA, kur yra tiek daug aplink lietuvių bei giminių. Londone jau išspausdinta jos knyga „The Balts" – užpirkusi kelis egzempliorius dovanoms, nes leidykla veltui neduodanti net autorei. Dėkoja man už 75 dolerius Kalėdų dovanoms – kad nupirktų dukroms, ko reikia. [...]

Marija Gimbutienė su dukromis (iš kairės) Rasa ir Živile Topangoje, terasoje. Šalia jų – pirmas šių namų sargas vilkšunis Sakalas, 1963 m.

1964 METAI

[...] Sausio 13 d. rašiau Marijai apie mūsų šeimos reikalus: *Taip pat šiandien „Drauge" skaičiau apie Tavo pasisekimą – nuolatinė profesūra Kalifornijos Los Andželo universitete. Sveikinu pasiekus, ko norėjai. Nuoširdžiai, J.* [...]

Vasario 5 d. „Keleivis" pranešė, kad Marija Gimbutienė – jau ordinarinė profesorė Kalifornijos Los Andželo universitete (UCLA).

Marija rašė man skubotai, lakoniškai – net penkis laiškus per vasarį ir kovą. Nuo vasario 3 d. jinai skaito net 10 valandų per savaitę universitete. Visi kursai nauji. Dėsto ir lietuvių kalbą dvylikai studentų. Alga 11 800 dol. Jau balandžio mėnesį norėtų susitarti dėl turto pasidalijimo, nes gal atvažiuosianti (kažkokia konferencija Niujorke). Prašo paruošti dėžių jos daiktams, knygoms, meno dalykams sukrauti. Taigi skyrybos nebeišvengiamos.

Balandžio 13–15 d. pabuvo namie Marija, atvykusi per Niujorką. Pasimatėm pirmą kartą nuo jos išvažiavimo rugsėjo 1 d. su Živile ir Rasyte. Bandėm pasidalyti knygas, meno kūrinius, namų apyvokos daiktus. Neapsiėjo ir be ginčų, įtampos. Uoliai lankė stomatologę Stapulionienę, nes buvo su ja apsipratusi, be to, šioji ne taip brangi. Daugiausia bendravo su Lembertais ir Gustaičiais. [...]

Marija jau užpirko namus Topangoje prie Los Andželo už 40 000 (su daug žemės) skolon, nes įmokėjo tik 1000. [...] *Nuvežė mane į Topangos slėnį pasižiūrėti to nelemto namo. Tikrai, vieta labai graži, rami – aplinkui*

beveik žmogaus nepaliesta gamta. Namas atrodo naujas [...], bet teturi du kambarius: labai didelę svetainę ir vieną miegamąjį. Sode, toliau nuo namų, yra didelis garažas su atskira dirbtuve [...], – taip rašė Mama balandžio 18 d., o aš čia pacitavau. (Tame Topangos name suaugs Rasa, dažnai pagyvens ir Živilė, jau būdama universiteto studentė, gyvens sodo namelyje atskirai Danutė. Aplankysiu beveik kasmet ir po skyrybų ...)

[...] Gegužės 6 d. laiške Mama pastebėjo, kad [...] naujasis jos žentas [Aldonos vyras] atkreipė dėmesį į Topangos namo trūkumus: neprijungtas prie miesto kanalizacijos ir vandentiekio [...], stogas reikalingas skubaus lopymo, plokščias: namas ant šlaito, pamatai sutrūniję; prie pat kelio – nėra vietos nė automobiliui pastatyti, todėl statoma kitoje gatvės pusėje [...]. (Šį bei tą Marija po kelerių metų sutvarkys, net ir namą praplės nauju priestatu nuo gatvės.) [...]

Užbaigiant to pavasario šeimos gyvenimo apžvalgą, reikia pažiūrėti, ką man rašė Marija. Su Marija teko pasikeisti 3 ar 4 laiškais gegužės mėnesį: apie skyrybų formalumus, dukterų finansavimą, įsikūrimą Topangoje, jos darbą universitete. Rašė nuoširdžiai, visada: *Brangus Jurgi, [...] iš visos širdies linkiu viso gero, sveikatos ir geros nuotaikos, Marija.* [...] UCLA organizuojamas naujas Indoeuropeistikos skyrius. Marija gauna atskirą kabinetą. Gegužės 19 d. laiške įterpė: *Kad taip likimas lėmė, ką padarysi.*

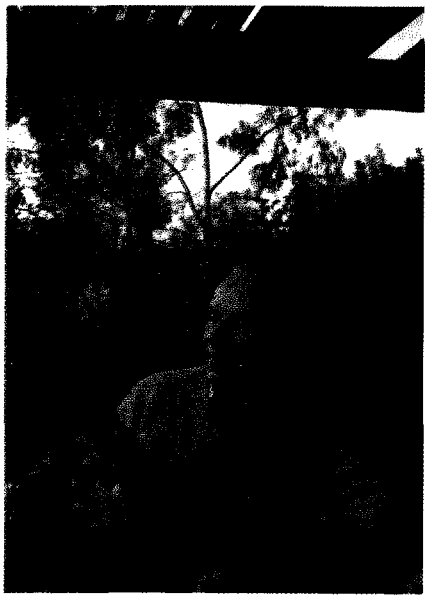

Jurgis Gimbutas, 1984 m.

Greit viskas bus praeity. Tikėk, Jurgi, kad taip geriau. Prašau, saugok savo sveikatą. Tu dar toks jaunas, galėtum susirasti puikią žmoną. (Taip ir išėjo: skyrybos atliktos taikingu susitarimu, dukterimis rūpinuos ir finansuoju visą gyvenimą, žmoną – tikrai puikią, kad ir ne jauną – susiradau po ketverių metų.)

Tad nors ir iš tolo likau labai artimas savo šeimai per laiškus ir retkarčiais telefonu susisiekdavom. Pasiūliau Marijai taip pasidalyti paveikslus: 1) jai – kas atsiųsta mamos iš Kauno, man – ką įgijom čia, nes faktiškai aš pirkau. Arba 2) jai – Varno *Vasara*, Kiaulėno *Gėlės*, Jonyno

Vilnius, Vizgirdos *Freiburgas*, Žmuidzinavičiaus *Piliakalnis*, po vieną Šimonio, Okunio – tada man liktų: Varno du mažieji, Kasiulio *1940-ji*, Jonyno *Kalėdos*, Vizgirdos *Dorchester* ir Mamos portretas, Mackevičiaus *Kapri*, Galdiko *Vėjas*, po vieną Šimonio, Okunio. Po mėnesio Marija atrašė: *gerai*. Ir aš išsiunčiau dviem paketais geležinkelio ekspresu su rėmais ir stiklais.

[...] Balandžio 12 d. Živilė pranešė man, kad mama jau nupirkusi jai ir sau bilietus kelionei į Europą šią vasarą. Keliaus ir mamos archeologijos studentai. Parašė man savo kelionės planą: su mama išskrenda liepos 1 d. į Londoną, tada po Vokietiją. Paskui į Graikiją, kur mama dirbs archeologiniuose kasinėjimuose. Iš ten į Lietuvą, Latviją, Estiją, Leningradą ir Stokholmą. Pro Kopenhagą – į Londoną keturioms dienoms – ir namo rugsėjo 12 d. [...]

Topangoje tarp egzaminų turėjo svečių: prof. Jakobsoną su žmona (nauja) Kristina, kurią Živilė *smagiai pavežiojo po miestą*. Buvo dar svečių iš Lenkijos, Olandijos (ir taip bus visada Topangoje; daug svetimšalių svečių). [...]

MŪSŲ MAMA PRIKLAUSĖ PASAULIUI*

Rasa Gimbutaitė

Kai tėvai 1949 m. atvyko gyventi į Bostoną, pradžioje nuomojo nedidelį butą virš kinų valyklos, nes buvo labai neturtingi. Taip jie man patys yra pasakoję. Dviejuose kambariuose gyveno tėvelis, mama, tėvelio mama ir mano seserys – Danutė bei Živilė. Tėvelis greitai gavo inžinieriaus darbą, o mama tuo metu dirbo keliuose darbuose: kažkokioje siuvykloje, paskui pusę metų pardavinėjo enciklopedijas, o dar vėliau įsitaisė viešbučio kambarine. Stodama į darbą siuvykloje, mama darbdaviui tvirtino, kad moka gerai siūti, nors iš tikrųjų niekada nebuvo to dariusi. Bet jai ten sekėsi neblogai. Tai irgi pasakojo mama. Enciklopedijas ji pardavinėjo tik pusę metų: reikėjo kilnoti ir nešioti storas knygas, ir jai labai įsiskaudėjo nugarą. Dirbdama viešbučio kambarine, ji savo bendradarbėms sakydavo, kad dirbs Harvardo universitete profeso-

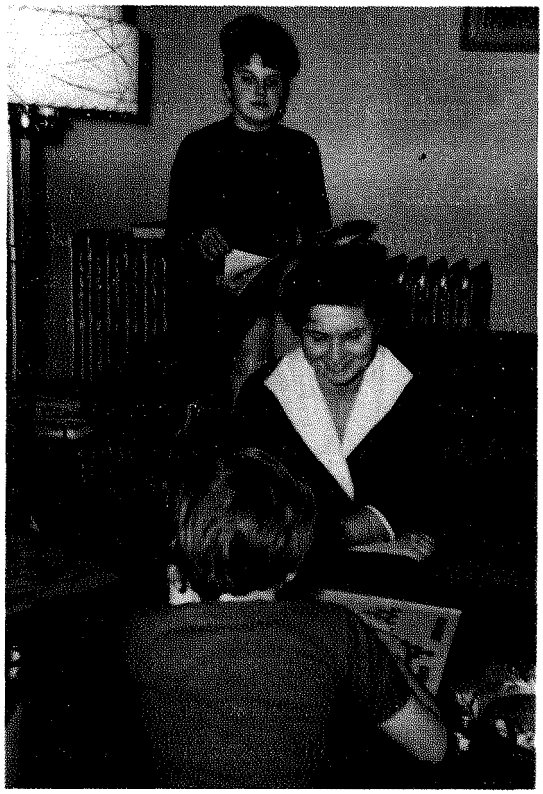

Marija Gimbutienė su dukterimis Živile ir Rasa (priekyje), 1961 m.

* Prisiminimai užrašyti Rasai Gimbutaitei lankantis Vilniuje 2003 m. rugpjūčio mėn. pabaigoje–rugsėjo pradžioje.

Marijos ir Jurgio Gimbutų šeima. Iš kairės: Danutė, Jurgis Gimbutas, Marija Gimbutienė laiko ant rankų Raselę ir Živilė. 1954 m. birželio mėn. savo namuose Bostone.

re. Joms atrodydavo, kad mano mamai ne viskas gerai su protu, todėl juokdavosi iš jos kalbų ir iš jos pačios. O mama vėliau tikrai gavo darbą Harvardo universitete, kuris yra pats įžymiausias Amerikoje. Jo moksline bendradarbe išdirbo 12 metų.

Po kurio laiko tėvai nusipirko trijų aukštų namą su labai dideliu sodu. Tuomet gimiau aš. Mano gyvenimas ir prasidėjo tame name. Labai gerai prisimenu didelį, gražų vyšnios medį sode. Jis labai patiko visiems vaikams, nes į jį buvo galima įlipti. Po daugelio metų nuvykusi į Bostoną, norėjau vėl pamatyti tą vaikystės sodą. Dabar jis man atrodė nebe toks didelis, iš tiesų net visai mažas, nė nesulygi-namas su mūsų sodu Topangoje – o vaiko akys kadais matė jį tokį nepaprastai didžiulį!

Bostone gyvendami nuosavame name, įsigijome pirmąjį šuniuką. Pavadinome jį Apiu. Jis buvo nedidukas, rusvai gelsvos spalvos. Tėvelio mama, mūsų močiutė, kuri buvo mums labai gera, pridarydavo kokius du šimtus koldūnų su mėsa. Jie būdavo nepaprastai skanūs. Nuo to laiko labai mėgstu koldūnus. Eidama apsipirkti į parduotuves, ji vesdavosi ir mūsų šuniuką. Apį visi pažinojo, ir kiekvienoje parduotuvėje, kurioje apsipirkdavo močiutė, jis vis ką nors gaudavo: mėsos parduotuvėje – kaulą, duonos krautuvėlėje – bandelę. Mano mėgstamiausias vaikystės užsiėmimas buvo žaisti su lėlėmis po dideliu stalu. Aš buvau jauniausia, todėl turėjau daugiausia lėlių, nes Danutės ir Živilės lėlės atiteko man. Susiguldydavau visas lėles po stalu ir liepdavau Apiui gulėti šalia jų kokias dvi valandas. Ir pati ten lindėdavau. Vakarais mama paskaitydavo knygelių. Gerai įsiminiau istoriją apie Karlsoną, kuris gyveno ant stogo. Poetas Bernardas Brazdžionis tuo metu gyveno su šeima Bostone. Jis dažnai lankydavosi mūsų namuose. Specialiai man B. Brazdžionis parašė eilėraštį, kuris vadinosi „Rasos karoliai". Mama man jį dažnai paskaitydavo. Tebeturiu nuotrauką, kurioje nufotografuotos mes abi, mamai skaitant man knygelę.

Tėvelis Bostone turėjo nemažai pažįstamų, jis bendravo beveik su kiekvienu inžinieriumi lietuviu. Mūsų

Rašytoja Birutė Pūkelevičiūtė, Marija Gimbutienė, Stasė Daugėlienė, 1956 m. birželio 2 d.

Dr. Marija Gimbutienė ir penki buvę VDU Kaune darbuotojai. Stovi (iš kairės) inžinierius Vytautas Izbickas, teisininkas dr. V. Čepas, inžinierius architektas Jurgis Okunis, sėdi inžinierius dr. Steponas Kolupaila, inžinierius dr. Jurgis Gimbutas. Bostonas, Vakarų Roksbaris, 1954 m. rugsėjo mėn.

namuose dažnai lankydavosi svečių. Prisimenu Izbickų šeimą, nes jie turėjo sūnų ir mažą dukrelę Daivą. Ji buvo mano draugė, ir mudvi su ja žaisdavome. Taip pat svečiuodavosi rašytojas Stasys Santvaras su žmona, dailininko Viktoro Vizgirdos ir rašytojo Antano Gustaičio šeimos. Su jais mano tėvai ypač artimai bičiuliavosi. Dailininkas Viktoras Vizgirda buvo mano krikšto tėvas, o Valerija Barmienė – krikšto mama.

Dažnai rinkdavosi ir kiti: kompozitorius Pranas Lembertas su žmona Monika (jiems persikėlus gyventi į Santa Moniką, jų namuose neretai susiburdavo Dailiųjų menų klubo, kuriam priklausė ir mano mama, nariai), Antano Daukanto šeima (jie vėliau taip pat persikėlė gyventi į Santa Moniką ir iki dabar palaikome šiltus, draugiškus santykius), aktoriaus Henriko Kačinsko, literatūros istoriko ir tyrinėtojo Vlado ir Verutės Kulbokų, Kazio ir Valerijos Barmų, inžinieriaus Jono ir Bronės Kuodžių bei Emilijos ir Stasio Kazlauskų šeimos. Bostone vykdavo labai daug kultūrinių renginių: literatūros vakarų, koncertų – lietuviška veikla čia pasižymėjo įvairiapusiškumu. Tėvai lankydavosi tuose renginiuose.

Bostone turėjome pianiną. Mama labai gražiai skambindavo, ir ne tik svečiams susirinkus – kartais ir be jo-

kios progos, ypač ji mėgo M. K. Čiurlionį. Muzikos mokėsi ir abi mano seserys – Danutė bei Živilė. Vėliau ir Topangoje turėjome pianiną, bet netrukus mama labai pigiai jį pardavė sesers Danutės draugei. Mama pasižymėjo daugybe talentų. Atrodo, kad ji viską mokėjo. Būdamas šalia jos, galėjai jaustis tikras nemokša.

Žiemą Bostone su mama eidavome į čiuožyklą. Ji buvo puiki čiuožėja.

Vasarą visa šeima važiuodavome į Keip Kodą prie Atlanto vandenyno poilsiauti. Prisimenu kopas ir baltą smėlį, bet ten ne toks gražus pajūris kaip Baltijos jūros. Nemažai lietuvių turėjo toje vietovėje savo namų ir lietuviškų restoranų. Butą galėdavai išsinuomoti pas juos. Ten susirinkdavo labai daug lietuvių su šeimomis. Prie jūros (mes taip vadindavome vandenyną) abu tėvai daug laiko praleisdavo bendraudami su gausybe savo pažįstamų. Ilsėdavomės ne ilgiau kaip dvi savaites. Tiek atostogų gaudavo tėvelis. Vieną vasarą prie jūros sesuo Živilė dirbo indų plovėja, nes jai jau sukako 15 metų.

Ir vis dėlto vaikystėje man mamos trūko. Ji nuolat buvo labai užsiėmusi. Mes žinojome, kad mamos negalima trukdyti. Ji visą laiką rašė, skaitė arba dirbo tiesioginiame savo darbe: siuvykloje ar viešbutyje, o jau vėliau – universitete. Tik daug vėliau supratau, kad mano mama kitokia negu visų vaikų mamos. O vaikystėje negalėjau suvokti, kodėl ji nenori, kaip kitos mamos, eiti su mumis į restoraną pietų, pasivaikščioti, kodėl nevažiuoja su mumis į Disneilendą. „Kodėl ji nenori būti su mumis? Gal buvau negera?“ – nesyk savęs klausiau. O iš tiesų ji labai sunkiai dirbo, buvo nepaprastai užimta. Bostone mane prižiūrėjo močiutė ir vyresnės seserys. Tėvelio mama Elena Gimbutienė buvo mums labai gera, ji atstojo mamą. Močiutė augino mane iki 9 metų: gyvenant Bostone ir metus laiko, kai mama su mumis persikėlė į San Franciską, kur pradėjo dirbti Stenfordo universitete. Iš San Francisko persikėlėme į Los Andželą. Močiutė po kurio laiko taip pat atvyko gyventi į Los Andželą pas savo dukterį Aldoną, taigi mus lankė, nors tuo metu ir pati jau negalavo.

Niekada negirdėjau savo tėvų kivirčijantis ar barantis. Tik vieną dalyką prisimenu. Kai gyvenome Bostone, mama vasarą išvažiavo keliems mėnesiams į Europą. Tėveliui tas labai nepatiko. Vienu metu abu tėvai labai rūkė.

Važiuodamos iš Bostono, jau tėvams išsiskyrus, su mama aplankėme daug gražių vietų. Mama tikriausiai iš anksto buvo ištyrinėjusi maršrutą, ką galima gražiausio pamatyti, ir mums tai parodė. Atsimenu, nuvykome tada su ja ir su Živile prie Niagaros krioklio. Danutė jau gyveno atskirai ir pasiliko Bostone. Paskui aplankėme Jeloustouno [Yellowstone] parką Kalifornijoje. Gerai prisimenu, kaip prie mūsų prikibo meška. Direkcija įspėjo, kad parko teritorijoje yra meškų ir jos nieko bloga žmogui nedaro, tik reikia važiuoti mašina uždarytais langais.

Puikioms Joninėms prisiminti. Topanga, 1977 m.

Marija Gimbutienė Topangoje didžiajame kambaryje su dukra Živile, 1965 m.

O aš pravėriau langą, ir meška įkišo savo leteną, prašydama ko nors pasmaližiauti. Tuomet daviau jai šokolado, ir ji nuėjo.

San Franciske nuomojome nedidelį butuką visai šalia universiteto, kitoje kelio pusėje. Namuose tuo metu laikėme dvi katytes. Tarnaitės neturėjome, tad mūsų prižiūrėti iš Bostono atvyko močiutė. Nuolatinis kilojimasis iš vienos vietos į kitą kėlė nesaugumo jausmą. Mama pradėjo dirbti Kalifornijos universitete. Po kurio laiko nusipirko namą Topangoje. Ten pradėjau lankyti mokyklą. Ji pasakojo, kad dar prieš tai lankėmės Topangoje ir kad man patiko Topangos mokykla, sūpuoklės, kad norėjau toje mokykloje mokytis. Bet aš to neprisimenu. Man daug kartų vis teko keisti mokyklas, kraustytis iš vienos vietos į kitą. Taip pat ir mano seseriai Živilei. Tai nebuvo labai malonus dalykas. Topangoje mane prižiūrėjo Živilė. Ji padėjo mamai ir namų ruošoje, nors pati mieliau būtų skaičiusi knygas.

Kai įsigijome namą Topangoje ir žemės, ten, kur dabar yra didelis mūsų sodas, buvo tik išdžiūvusi žolė, auganti kuokštais. Laukinė gamta. Sodą padėjo sodinti mamos pusbrolis Pranas Janulaitis, kuris gyveno Santa Monikoje. Kai mama pirko namą, baseino dar nebuvo. Jis buvo įrengtas mamos noru. Prie šio baseino mama rengdavo Joninių šventes. Vieną kartą buvo susirinkę net 200 lietuvių.

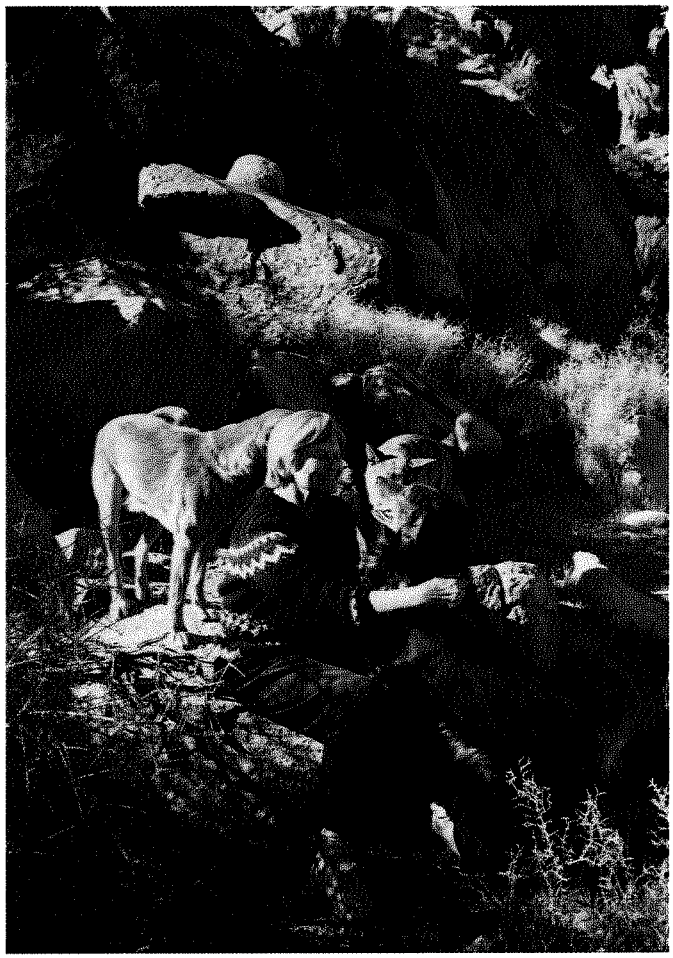

Marija su savo ir kaimynų šuneliais dykumoje.

Namuose visada būdavo svečių arba gyvendavo kas nors iš mamos draugų ar pažįstamų. Beveik neprisimenu tokio laiko, kad kas nors negyventų mūsų namuose, jei tik mama nebūdavo kur nors išvykusi. Pas mus apsistodavo jos draugai iš Europos, iš Lietuvos, Australijos, Amerikos. Mama mėgdavo bendrauti su žmonėmis. Tą vakarą, kai mūsų namuose svečiavosi geras mamos bičiulis poetas ir rašytojas Czesławas Miłoszas, prisimenu labai gerai, nes mūsų šuva suėdė jų picą, kuri buvo padėta svetainėje ant stalo. Nors mama kviesdavo pabūti kartu su svečiais, man ne visada norėdavosi su jais bendrauti. Kai ji būdavo užsiėmusi, svečius turėdavome užimti mes su seserimi Živile – vežiodavome po įdomesnes vietas.

Vienu metu Topangoje laikėme arklį. Nebeprisimenu, iš kur tas arklys atsirado, bet mūsų sode jam vietos buvo užtektinai. Regis, tas arklys buvo mamos draugės ir gyveno mūsų sode apie pusę metų. Mama pasamdė man mokytoją, kad išmokčiau jodinėti. Kartą jodinėjau mūsų parke, kuris plyti už keliuko ir yra visai šalia mūsų namų. Iškritau iš balno ir labai smarkiai susitrenkiau. Bet atsimenu ir linksmesnį nuotykį. Besiganydamas sode, porą kartų tas arklys beveik buvo įėjęs į mūsų svetainę, nes iki pat namų durų augo žolė. Niekada jo neužmiršiu.

Su mama tikrai niekada nebūdavo nuobodu. Ji visada ką nors sugalvodavo.

Neįsivaizduoju Topangos be vilkšunio. Pats pirmas buvo labai išmintingas šuo Sakalas, paskui – Dobilas, Meškis, o dabar turime Lapį ir Pupą. Kai šunys susipjaudavo su kaimynų šunimis, mama mokėdavo juos išskirti – apipildavo vandeniu.

Vienais metais Santa Monikos mokykloje ji rengė kaukių balių. Man tuo metu buvo jau 18 metų. Buvau pasipuošusi Saulės kostiumu, kurį pasiuvo mama. Mano kostiumas buvo pats gražiausias, iš geltono audeklo, siuvinėtas gintarais. Mano draugas buvo Mėnulis.

Mane, vienintelę iš dukterų, mama pasiimdavo į kasinėjimus Europoje. Seserys buvo vyresnės ir, matyt, užsiėmusios mokslais ar kuo kitu. Tuose archeologiniuose kasinėjimuose aš mamos beveik nematydavau. Ji visada vadovaudavo darbui ir būdavo nepaprastai užimta. Atsikėlusi jos neberasdavau, o kai grįždavo vakare, aš jau miegodavau. Pasibaigus kasinėjimams su mama dažniausiai keliaudavom.

Prisimenu vieną vasarą, praleistą su ja Jugoslavijoje per archeologinę ekspediciją. Gyvenome nedideliuose namukuose pas vietinius gyventojus visai šalia tos vietos, kur ji su studentais kasinėjo nemažą žemės plotą. Man tada buvo 13 metų. Turėjau ir pareigų – parūpinti visiems maisto. Tikriausiai turėjau ir padėjėjų, bet atsimenu, kad kasdien supirkdavau viską viena. Keista, bet per vieną vasarą visiškai laisvai išmokau vietinių kalbą, tik dabar jau užmiršau. Vietiniai gyventojai buvo labai malonūs žmonės, labai geraniški. Daugiausia laiko praleisdavau žaisdama su vaikais. Po šių kasinėjimų su mama keliavome po kraštą. Apsilankėme labai gražiame mieste Dubrovnike, kituose miestuose, išvaikštinėjome muziejus. Tarp kita ko, vieną vasarą kokią savaitę su mama praleidau Bulgarijoje, kur beveik visas dienas nuo ryto iki vakaro lankėme muziejus. Mama juose žiūrinėjo kaulus ir visokius kitokius archeologinius radinius. Nuo to karto visiškai nebegaliu lankyti muziejų arba būnu juose tik labai trumpai. Kiekgi gali matyti tuos kaulus?! Mane jie atgrasė nuo muziejų visam gyvenimui.

Mama pasiėmė mane ir į Graikiją, kur ji kasinėjo Achilėjone. Ir ten mano pareiga buvo rūpintis maistu. Graikų kalbos nemokėjau, bet kažkaip įstengiau susišnekėti su mūsų virėja, stora graike, kuri buvo labai maloni. Taip pat ir parduotuvėse graikai pardavėjai kažkaip mane suprasdavo. Po šių kasinėjimų keliavome po Graikiją, buvome labai gražioje Kretos saloje.

Su mama išvažinėjau, galima sakyti, visą Europą. Buvau Jugoslavijoje, Austrijoje, Šveicarijoje, Vengrijoje, Italijoje, Vokietijoje, Prahoje, Maskvoje. Žinau, kad mama buvo nuvykusi ir į Indiją. Gerai atmenu, kad ji rodė kelionės skaidruoles. Išliko jausmas, tarytumei pati ten būčiau lankiusis. Dažniausiai keliaudavom pasibaigus mamos archeologinėms ekspedicijoms, arba mama pasiimdavo mane drauge į Europą, kai vykdavo į tarptautinius kongresus ar konferencijas.

Iš kairės: J. Schwidetzky, Marija Gimbutienė, O. Nekrasova, B. Bradskaw. Dubrovnikas, 1979 m.

Naujųjų 1993 m. sutikimas Topangoje su giminėmis. Sėdi iš kairės: Živilė Gimbutaitė, Aldona Matienė, Daneta Railienė, Marija Gimbutienė, Meilė Renkienė, Ramutė Janulaitytė. Stovi iš kairės: Saulius Matas, Pranas Janulaitis, Jonas Renkus, Bronys Raila.

Kartą mama buvo pakviesta į tarptautinį kongresą, kuris vyko Maskvoje. Pasiėmė į kelionę ir mane. Prisimenu, kad Maskvoje važiavome didelėje, ilgoje juodoje mašinoje, primenančioje dabartinius limuzinus. Įstrigo į atmintį viešbutis: labai didelis pastatas su labai dideliais kambariais ir aukštomis lubomis. Kažkodėl ten jaučiausi nejaukiai ir nesaugiai. Nebeatmenu, kur ir ko, bet Rusijoje važiavome traukiniu. Mūsų traukinys buvo sustabdytas net trims valandoms, nes mama neturėjo kažkokio dokumento.

Menu kelionę po Šveicariją. Keliavome labai senu autobusu „Wolksfagen". Jis gedo kas kelias valandas, bet niekas per daug nesipiktino. Kadangi Šveicarijos vaizdai nepaprastai gražūs, kaskart, kol taisydavo autobusą, visi jais grožėdavosi.

Nuo Bostono laikų mamai nuolatos skaudėjo nugarą, bet ji niekada nesiskundė, nekalbėjo apie savo skausmą. Vienais metais jai buvo padaryta stuburo operacija. Ji gydėsi kurį laiką, o paskui beveik didesnę metų dalį kasinėjo, atrodo, Jugoslavijoje. Tais metais mama mane įtaisė į mergaičių gimnaziją Prancūzijos Rivjeroje, Kanuose. Mūsų pensionatinė mokykla buvo netoli jūros, joje dirbo labai geri ir malonūs mokytojai. Be privalomų dalykų, ten lankiau baleto, piešimo ir lauko teniso klases. Turėjau gabumų šiems dalykams, o lauko teniso rung-

tynėse net esu užėmusi pirmą vietą. Tačiau šių gabumų vėliau neugdžiau. Turiu pradinių klasių mokytojos išsilavinimą.

Metai Kanuose buvo įdomūs ir savotiškai malonūs, nors ir toli nuo abiejų tėvų. Tėvelis, vykdamas į Europą, mane aplankė šioje mokykloje. Man tada buvo 14 metų.

Mama išties mus mylėjo. Galbūt žodžiais per daug to nereikšdavo, bet bandydavo padaryti kitu būdu. Per Šv. Kalėdas ar per gimtadienius ji mums dovanodavo labai daug gražių dovanų. Matyt, taip norėdavo parodyti savo meilę. Ji visą gyvenimą aprūpindavo mus ir materialiai.

Tėvelis taip pat buvo geras. Kai jau gyvenome atskirai, jis paskambindavo iš Bostono, teiraudavosi, kaip sekasi, pasveikindavo su šventėmis ir atsiųsdavo dovanėlių. Mes su seserimis jį aplankydavome. Sesuo Danutė, mums jau gyvenant Kalifornijoje, metams laiko buvo išvykusi pagyventi pas tėvelį. Kai tėvelis atvykdavo į Los Andželą, visuomet pasimatydavome, nors daugiausia laiko jis praleisdavo susitikinėdamas su pažįstamais. Tėvelis mus visas tris taip pat paremdavo finansiškai: padėdavo mamai apmokėti mūsų mokslus, nupirkdavo lėktuvo bilietus nuskristi pas jį, pasiųsdavo įvairioms smulkmenoms nedideles sumas paštu. Jis buvo gal kiek pedantiškas žmogus, nes jo gyvenime viskas buvo sudėliota iki smulkmenų. 1989 m. tėvelis dalyvavo mano vestuvėse, pinigais prisidėjo ir prie iškilmių išlaidų. Paskutiniais metais jis sunkiai sirgo. Jį prižiūrėjo vyriausioji sesuo Danutė, kuri tuo metu gyveno jo namuose. Kai lankiau tėvelį paskutinį kartą, jis buvo jau visiškai silpnas. Man tebesant ten, jis ir mirė. Sesuo Živilė jo pelenus parvežė į Lietuvą.

Mama buvo labai užsiėmusi, labai kukli ir paprasta visą gyvenimą. Gal šiek tiek pasikeitė per paskutinius metus, kai tapo tikrai žinoma Amerikoje: apie ją ėmė rašyti Amerikos laikraščiai, ją daug filmavo mūsų namuose, net Jane Fonda [Džeinė Fonda] buvo atvykusi, ketindama apie mamą kurti filmą. Tada jau tikrai ėmiau suvokti, kad mūsų mama kitokia nei kitų vaikų mamos.

Mes niekada neturėjome tarnaitės. Sodą kai kada padėdavo tvarkyti mūsų nuomininkai, bet ir mama pati jį nuolat prižiūrėdavo. Aš dabar suprantu, kodėl mamai taip patikdavo pavasaris. Palijus taip žalia ir tiek daug gražių spalvų sode. Vasarą viskas rudai atrodo. Dabar, kai viena su vyru tvarkausi Topangoje, vien sodo laistymas, namų priežiūra, kai tenka kviesti meistrus sugedus kam nors namuose, kasdien užima penkias valandas. O mama visus šiuos reikalus tvarkydavo pati. Kartais ji per vieną dieną nuvažiuodavo į dykumą, jei ten kas nors sugesdavo, sutvarkydavo reikalą ir grįždavo atgal iki vakaro. O juk iki dykumos – dvi su puse valandos į vieną pusę. Ji pati virdavo valgyti ir tvarkydavo kambarius. Skaniai paruošdavo balandėlius, kepenėles, vištą. Virdavo savo firminę sriu-

bą iš įvairių žuvų ir jūros gėrybių. Tik trumpais periodais mes samdydavomės moterį, kad dukart per savaitę padėtų apsiruošti namuose. Paskutiniaisiais metais, kai mamos sveikata sušlubavo, įkalbėjau ją turėti namuose nuolatinę pagalbininkę.

Mama skaitė paskaitas universitete, taip pat buvo kviečiama skaityti paskaitų į San Franciską, Bostoną, Čikagą, į visokiausias konferencijas Europoje. Vasaromis jos laukė kasinėjimai. O kur dar laiškai ir įvairiausia korespondencija! Ir dabar dar kai kada ateina laiškų jos vardu. Ne tiek daug, žinoma, bet ateina. Be to, ji visą laiką rašė knygas. Tai, kai susumuoji viską, išeitų, kad ji dirbo vos ne 25 valandas per parą.

1993 m. lapkričio pradžioje Topangoje siautėjo dideli, baisūs gaisrai. Visiems buvo liepta palikti namus. Tuo metu aš su vyru gyvenau Santa Monikoje, nuomojome nedidelį butuką. Mano vyras Paulius yra protingas ir labai geras žmogus. Mama su paveikslais ir šunimis Lapiu bei Pupa atvyko pas mus. Dideli paveikslai užėmė beveik visus namus. Paulius, norėdamas leisti visiems išsitekti, tuo metu persikėlė pas savo tėvus. Mama ir čia su savimi buvo pasiėmusi šūsnis popierių, t. y. savo rašymą. Gaisrai po savaitės buvo sustabdyti ir mama sugrįžo į Topangą.

1993 m. Padėkos dieną praleidome su vyru jos namuose, paskutinį kartą valgėme iškilmingą vakarienę su mama. Ji buvo gero ūpo, nors jau visiška ligonė.

Ją vežiojau į chemoterapijos seansus ir porą kartų į dykumą. Bet ji beveik nieko nesikalbėjo su manimi, nes visą laiką turėjo pasiėmusi knygų, savo rašinių ir juos teskaitė. Man atrodė, kad dabar, kai jau greit nebeteksiu jos, galėtume apie daug ką pasikalbėti, bet šito neįvyko.

Gruodžio 28 d. išvežiau mamą į ligoninę, nes labai pablogėjo jos sveikata. Lankėme ją su Živile. 1994 m. sausio 23 d. net per jos gimtadienį beveik neteko su ja pasikalbėti, nes vis plūdo lankytojai: jos mokiniai, studentai, pažįstami, tarp jų ir aktorė Olympia Dukakis.

Paskutinėmis dienomis ir valandomis budėjau prie jos. Mama buvo prijungta prie aparatūros. Sąmonę tebeturėjo, niekuo nesiskundė, nedejavo, tik atrodė nebeatpažįstamai pasikeitusi, tarsi būtų nebe mano mama. Liga ją labai iškankino. Ją aptarnavo labai rūpestinga medicinos sesuo indė, kuri viską darė labai atsargiai ir švelniai. Kažkodėl tąsyk pagalvojau, kad indės turi daug daugiau gailesčio ir užuojautos kitam žmogui nei baltosios moterys (nes ten buvo ir kita sesuo, amerikietė, ji buvo daug šiurkštesnė). Vienu momentu aš nusisukau nuo mamos, ji giliai atsiduso ir tuo metu pati atjungė save nuo aparato. Greitai atbėgo sesutės, gydytojai, bet mama netrukus mirė. Buvo pusė aštuonių ryto. Aš paliečiau jos kojas, pajutau, kad jos tokios šaltos. Man norėjosi jas sušildyti, truputį patryniau, palaikiau jas savo delnuose...

Prie Šv. Jonų bažnyčios. Į paskutinę kelionę Mariją Gimbutienę išlydėjo vilniečiai, universiteto kiemeliai... 1994 m. birželis. A. Tarvydo nuotr.

Atsisveikinimas su Marija Gimbutiene Kauno Petrašiūnų kapinėse. Iš dešinės: Rasa Gimbutaitė, Živilė Gimbutaitė, Vytautas Alseika, Ingė Lukšaitė, Martynas Gimbutas, Antanas Tyla, Norbertas Vėlius, Marcelijus Martinaitis, Vytauto Didžiojo universiteto senato nariai.

Tą naktį buvau pasilikusi budėti prie mamos, nes palatos kaimynė mane įspėjo, ką mama ketinanti daryti: atjungti save nuo aparato, išeiti iš gyvenimo savo noru, kadangi žinojo, jog jau nebėra daugiau vilties... Gerai, kad tą paskutinę naktį buvau šalia jos...

Mama pageidavo, kad jos kūnas būtų kremuotas. Topangoje sukvietėme artimiausius draugus ir gimines į atsisveikinimo pietus. Kiek vėliau jos pelenų urną su seserimi Živile parvežėme į Lietuvą. Neužmiršiu jos laidotuvių Šv. Jonų bažnyčioje šalia Vilniaus universiteto ir Kaune. Viskas buvo labai sklandžiai ir gražiai suorganizuota. Skambėjo graži muzika. Ir Vilniuje, ir Kaune su ja atsisveikinti atėjo labai daug žmonių.

Praėjo devyneri su puse metų nuo jos mirties. Man atrodo, kad jos vardas tapo dar populiaresnis ir dar daugiau žmonių apie ją sužinojo. Po jos mirties buvau daug kartų kviečiama į mamos paminėjimus Los Andžele ir San Franciske. Vis kažkas kažką rašo apie ją ar filmuoja filmą. Skambina man, klausia, yra filmavę ir mane. Šį pavasarį buvau pakviesta į kanadietės režisierės Donnos Read filmo apie mamą premjerą. D. Read filmavo mamą dar jai gyvai esant. Filmo premjera įvyko Holivude, gražioje kino salėje. Buvo susirinkę daug inteligentiškos publikos. Paprašė, kad ir aš ką nors pasakyčiau apie mamą. Aš nieko daug negaliu papasakoti apie ją, nes nelabai ką

tenusimanau apie tai, ką jinai darė, ką tyrinėjo. Kartais nuo tų visų prašymų net pavargstu.

Mama man visada sakė, kad pati esu savo likimo dirigentė. Bet to tikrai negaliu patvirtinti, nes juk niekada nežinai, kokios ligos ar negalios gali atslinkti ir sugriauti daugelį planų. Todėl stengiuosi daug neplanuoti.

Buvęs kunigas iš Lietuvos Edmundas Atkočiūnas, dabar gyvenantis Santa Monikoje, kai kada atveža žmonių iš Lietuvos pasižiūrėti mūsų namų.

Į Lietuvą vėl atvykau praėjus devyneriems su puse metų po mamos laidotuvių. Labai norėjau aplankyti mamos ir tėvelio kapus. Mama mirė 73 metų, o tėvelis – 83. Jie abu palaidoti Petrašiūnų kapinėse, ne taip toli vienas nuo kito. Mama palaidota šalia savo motinos, o tėvelis – šalia savo tėvo. Norėčiau jų kapus lankyti kur kas dažniau.

Pasivaikščiojau po Vilniaus universitetą ir Šv. Jonų bažnyčią. Praėjo tiek laiko, o atsisveikinimo su mama akimirkas šioje bažnyčioje menu taip, tarsi viskas būtų vykę tik vakar.

Į Lietuvą atvykau trečią kartą. Pirmą kartą lankiausi su mama, kai man buvo gal 13 metų ir dar buvo gyva mano močiutė, mamos motina Veronika Janulaitytė-Alseikienė. Tada mudvi su mama nuvykome į Kauną, kur ji gyveno. Ir dabar su mamos pussesere Meile Lukšiene dar kartą aplankėme tuos namus Kaune, A. Mickevičiaus gatvėje, kur mama gyveno nuo 1932 iki 1940 m. Kaune mama baigė mokyklą, studijavo Vytauto Didžiojo universitete, sutiko mano tėvelį.

Antrąkart lankiausi Lietuvoje, parvežusi mamos pelenus, o štai dabar norėjau pabūti su giminėmis, daugiau praleisti laiko su M. Lukšiene, kurią mama labai mylėjo.* Norėjau smulkiau sužinoti apie mamos vaikystę, nes jos kartu augo. Iš tų ankstesniųjų dviejų kartų Lietuvoje mažai ką teatsimenu. O štai dabar tikrai teko geriau pažinti M. Lukšienę ir daugiau pasikalbėti apie mamą. Suprantu, kodėl mano mama taip mylėjo Meilę. Ji ne tik mokslininkė, bet ir labai šiltas žmogus, turinti savyje daug meilės; ji man nemažai papasakojo ir apie mamą. Pajutau ir aš tą dvasinę Meilės šilumą.

Meilė parodė pliušinį žaislą, kurį jai padovanojo mano mama: dvi mielos pliušinės beždžionėlės apsikabinusios viena kitą. Dovanodama jas mama sakiusi, kad tai jiedvi su Meile.

Ir dar supratau vieną dalyką. Mūsų mama visada buvo tokia tvirta gyvenime ir niekada nepasimetanti, nes vaikystėje iš tėvų ir iš aplinkinių ji gavo labai daug meilės ir dvasinės šilumos. Nors mamos tėvai, būdami gydytojais, buvo labai užsiėmę, bet jie turėjo tarnaitę, kuri taip pat labai mylėjo mamą. Visų aplinkinių žmonių dėmesys ir

* Išsamūs Meilės Lukšienės prisiminimai apie Mariją Gimbutienę yra išspausdinti kn.: *Marija Gimbutienė. Laimos palytėta*; sud. A. Ikamaitė, Vilnius, 2002; taip pat kn.: M. Lukšienė, *Jungtys*, Vilnius, 2000.

šiluma vaikystėje vėliau mūsų mamai suteikė didelio tvirtumo, palaikė per visas negandas gyvenime.

Sužinojau iš M. Lukšienės apie jos motiną Juliją Janulaitytę-Biliūnienę, mano močiutės seserį. Ji niekada nekritikuodavusi kito žmogaus, kitame žmoguje visad sugebėdavusi įžvelgti gerąsias savybes, net vagyje, kuris kartą iš jos pavogė nemažą pinigų sumą.

Džiaugiuosi, kad Meilė, sulaukusi devyniasdešimties metų, yra ganėtinai žvali ir galėjo su manimi nuvykti į man brangias vietas, susijusias su mano mamos atminimu. Aplankėme senelio Danieliaus Alseikos kapą Saulės kapinėse, Antakalnyje. Meilės žodžiais tariant, mama, netekusi jo būdama 15 metų, iškart tapo suaugusi ir subrendusi. Ji taip stipriai išgyveno jo mirtį.

Mamos ilgiuosi ir dabar... Buvau Palangoje, ant Birutės kalno. Šiame kurorte mama praleido ne vieną vasarą, o paskutinįsyk lankėsi 1993 m. Meilė papasakojo, kaip vaikystėje jos su mama atostogaudavo Palangoje, kur jų motinos gydytojos vasaromis uždarbiaudavo kurorte, dirbdamos pagal profesiją. Visi trys: Meilė, jos brolis Saulius ir mano mama iš pajūrio parjodavo ant pagalių, kad būtų ėjimas lyg žaidimas. Nuvažiavau į Juodkrantę ir Nidą, kur mama yra lankiusis ne sykį, taip pat ir su tėveliu jaunystėje.

Su Meile pasižiūrėjome trumputę vaizdajuostę iš paskutiniųjų mamos gyvenimo epizodų Topangoje, likus

Marija su savo mylima pussesere Meile Lukšiene Krkonuošuose, Čekijoje, prie Labos ištakų, 1979 m.

dviem mėnesiams iki jos mirties. Tame filmuke žmogus, kuris kalbina mamą, vis kažko klausinėja, prašo jos padėti rašant knygą.

Ir dabar mąstau; man labai gaila savo mamos. Iš jos visi visuomet kažko reikalavo. Ir mes, dukros, iš jos kažko reikalavome visą gyvenimą. Kitiems žmonėms ji kažkodėl visada turėjo padėti. Pvz., jei koks studentas (o tokių buvo ne vienas), baigęs universitetą, kreipdavosi pagalbos, ji niekada neatsisakydavo ir surasdavo jam darbą. Ji finansiškai rėmė brolį Lietuvoje ir gimines. Mano mama buvo nuostabus žmogus.

Visiems ji buvo ir yra garsi mokslininkė, kai kas ją net dievina, bet man ji yra mama, kurią mylėjau, kurią norėjau daug dažniau matyti ir su kuria norėjau kuo ilgiau būti. O tokių akimirkų, kai žvelgiu į praeitį, taip reta! Iš tiesų – mūsų mama priklausė ne tik mums, bet ir pasauliui.

Žinojau, kad Kaune yra mamos vardu pavadinta gatvė. Bet labai maloniai buvau nustebinta, kad M. Gimbutienės gatvė yra ir Vilniuje, šalia studentų miestelio. Panorau pamatyti tą gatvę. Keistas sutapimas, bet lygiagrečiai su mano mamos gatve yra A. Greimo gatvė. Juodu su mama buvo geri draugai. Ir dabar jie tarytumei šalia. Įdomu, kad M. Gimbutienės gatvė baigiasi jaukiu uždaru kiemu, vedančiu į mišką. Tame kieme išvydau lakstančius draugiškus šunis – kaip ir Topangoje. Išties primena Topangą: graži gamta ir šuneliai, kuriuos mama labai mylėjo. Taigi toje gatvėje aptikau tai, kas buvo artima jos sielai.

Per šią kelionę tarsi atverčiau naują puslapį iš savo mamos gyvenimo...

Iš Lietuvos šį kartą išsivežiu pačius geriausius atsiminimus, nes aplankiau daug gražių vietų. Labai dailiai atrodo Vilnius, ypač jo senamiestis.

Išsivežiu artimų žmonių meilę ir šilumą. O svarbiausia – gilesnį savo mamos ir jos viso gyvenimo suvokimą...

2003 09 04

Užrašė Kornelija Jankauskaitė

MARIJOS NAMAI*

Ingė Lukšaitė

Marijos namai buvo keturiose valstybėse, dviejuose žemynuose, ir jų būta nemažai. Kai kuriuos jų Lietuvoje pažymi atminimo lentos. Vilniuje, Jogailos gatvėje Nr. 7, Ji gimė ir augo, mokėsi skaityti, ėjo iš tų namų į mokyklą, pro Katedros aikštę į Sereikiškių parke užliejamą čiuožyklą, pas savo Mamą į Lietuvių polikliniką ir ligoninę, pažino daug žmonių, kurie supo Jos mamą ir tėtį; tai buvo dalis tų asmenybių, kurie atkūrė Lietuvos valstybę ir rūpinosi Vilniaus krašto lietuvių gyvenimu, vilniečių sveikata. Prie to namo kabo atminimo lenta. Kaune, A. Mickevičiaus gatvėje, Marija baigė gimnaziją, studijas Kauno Vytauto Didžiojo universitete, vyko į ekspedicijas, ištekėjo. Tie namai taip pat yra pažymėti atminimo lenta. Antrajam pasauliniam karui besibaigiant trumpam sustojo Jurgio Gimbuto tėviškėje Tauragės apskrityje, vė-

* Kalba, pasakyta 2001 m. sausio 23 d. Didžiojoje MA salėje minint Marijos Gimbutienės 80-ąjį gimtadienį.

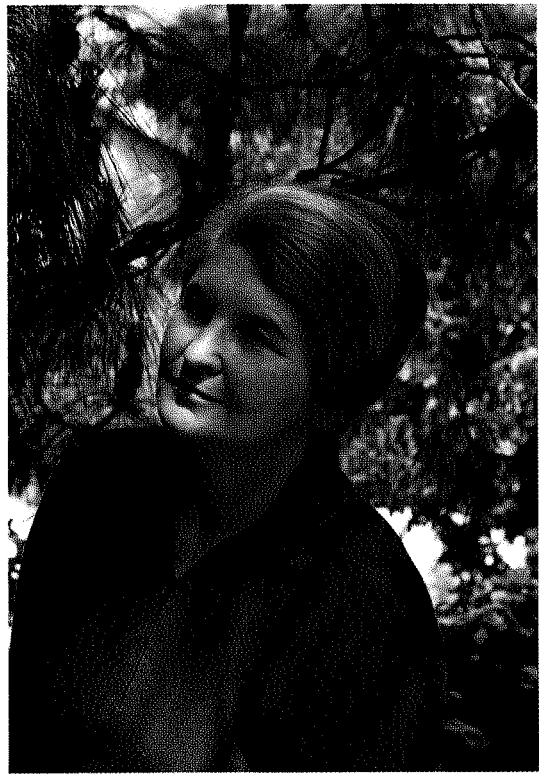

Marija Gimbutienė Topangoje, 1974 m. Stiprūs intelektiniai ryšiai siejo ją su daugeliu Europos kraštų, o ypač su tolimąja Lietuva. V. Pluko nuotr.

Marijos Alseikaitės gimimo vieta Vilniuje, Jogailos gatvėje Nr. 7, antras aukštas, kampinis butas. A. Tarvydo nuotr.

liau Austrijoje. Beveik trejus metus gyveno pokario Vokietijoje – Tiubingene. Vokietijoje su vyru Jurgiu Gimbutu susilaukė antros dukrytės Živilės. Persikėlusi į JAV gyveno Bostone. Ten Jinai, perėjusi ne vieną darbovietę, pradėjo dirbti Peabody muziejuje, čia parašė pirmąsias studijas ir pabandė prisistatyti Amerikos mokslininkams – iki to laiko Jinai buvo nežinoma, tik bandanti patekti į mokslo pasaulį asmenybė. Bostone parašytos Jos knygos padėjo įsitvirtinti JAV mokslininkų gretose, tapti žinoma mokslininke ir Europoje. Marijos namai buvo ir Stenforde prie San Francisko. Paskutinieji Jos namai – Topangoje, Kalifornijoje, to paties pavadinimo kanjono skardyje, ant antrojo aukštumos gūbrio nuo Ramiojo vandenyno, upelio slėnio šlaite. Jos paskutiniuosius namus aplankiau 1987 m. rudenį po „Santaros-Šviesos" suvažiavimo Tabor Farmoje. Marija tada jau sirgo, tačiau buvo dar labai energinga ir visur mane vežiojo, norėjo parodyti viską, ką tik galėjo.

Taigi, kokius mačiau Jos namus? Skardyje iškastose terasose stovėjo trys nameliai: pirmas – nedidelis, vieno aukšto, medinis, su trim kambariais ir virtuve, jame gyveno ir dirbo Marija su dukra Rasele. Kiek žemiau – nedidelis medinis karkasinis namelis, kuriame gyveno Jos dukra Danutė, o dar žemiau – prie melsvo baseinuko stovėjo vieno kambario namelis, skirtas Živilei, jei norėtų persikelti į Topangą. Marijos namelis buvo dengtas plo-

na impregnuota danga. Kai pamačiau tą stogą, nustebau ir nesupratau, kodėl ji tokia, net norėjau ką pašaipiai pasakyti: jį ir vėjai galėjo nudrėksti, ir žmogus. Bet gerai, kad nutylėjau. Jos namuose pergyvenau antrąją 1987 m. rudenį vykusio žemės drebėjimo bangą: braškėjo medinio namo konstrukcijos, visas namelis buvo pilnas keisto skambėjimo, į vienas kitą besidaužančių daiktų bruzdesio; šunys lindo po apklotais ir glaudėsi prie žmogaus. Vis klausiau, ar nesprogs per visą sieną sustumiamos stiklinės durys, įtvertos į metalo rėmus; bet labiausiai kaustė baimė, kad namelis, pastatytas ant labai stataus Topangos kanjono skardžio, gali visas nušliaužti žemyn. Tačiau vis dėlto tikėjausi, kad gal tą namelį sulaikys priešais augantys Marijos seniai pasodinti riešutmedžiai, jau suvešėję, subrendę, aukšti medžiai, kurių viršūnėmis dienomis liuoksėdavo voverių pulkai, besivaišindami riešutais ir mėtydami rašalo spalvos dažų turinčius kevalus žemėn, tų medžių šeimininkei. Tie galingi ir stiprūs medžiai buvo pagrindinė viltis. Vyliausi, kad riešutmedžių, pipirmedžio, Marijos pasodinto šlaito terasose, persikų, apelsinmedžių, citrinmedžių stiprios šaknys sutvirtino šlaitą. Jaučiau, kad Jos darbas tame šlaite sukūrė ir tam tikrą saugumą ir kad suvešėjęs, derlingas sodas bus stipresnis už žemės drebėjimą. Laukdama vis pasikartojančių smūgių supratau, kad ir stogo danga yra pritaikyta žemės drebėjimų zonoje statomiems žmonių būstams. Požeminiams

Jurgio Gimbuto ir Marijos Gimbutienės namai Bostone. Prie namo stovi šeimos „Ford". 1954 m.

smūgiams rimstant atėjo į svetainę Marija, neišsigandusi, bet susirūpinusi. Ir iki šiol gailiuosi, kad Jai nepasakiau, kas man davė tą saugumo pojūtį, tiksliau, viltį, kad nieko bloga neatsitiks.

Kaip atrodė Jos namai? Ant sienų daug paveikslų: Viktoro Vizgirdos peizažai (dabar jau grįžo į Lietuvą jo pelenai), tapytojo Adomo Varno darbai (su dailininku bičiuliavosi Jos mama), Vytauto Ciplijausko tapyba...

Svetainėje – apvalus stalas. Jį galima plačiai ištempti ir tada jis tampa labai didelis. Marijos mes klausdavom, ką jai atvežti dovanų iš Lietuvos? Marija sakydavo: „Didžiulę lininę nestandartinę staltiesę." Taigi tos austos stal-

Marijos svetainėje. Iš kairės: poetė Alė Rūta, Marija Gimbutienė, Živilė Gimbutaitė, istorikas Vincas Trumpa, stovi architektas Edmundas Arbas. Topanga, 1990 m.

tiesės keliavo iš Lietuvos tam stalui. Prie jo rinkdavosi daug žmonių: per šventes giminės dalis, gyvenanti Ramiojo vandenyno pakrantėje; kūrybiškieji mūsų kultūros išeivijos žmonės; retkarčiais apsilankantys asmenys iš Lietuvos, ir kuo labiau laikas artėjo prie 1990–1991 m., tuo jų daugėjo. Marija buvo labai užimtas žmogus: paskaitos universitete, seminarai, konferencijos, finansų paieškos tarptautinėms archeologinėms ekspedicijoms, jų organizavimas, patys kasinėjimai Europoje, indoeuropeistikos studijų žurnalo leidyba, straipsnių recenzavimas, laiškai ir t. t. Visa tai Ji nuveikdavo lygia greta su esmine savo kūrybos dalimi – rašomomis knygomis. Prie Jos stalo susiburdavo žmonės, vienijami rūpesčio dėl savos kultūros likimo, jos gyvavimo turinio, krypčių ir išeivijoje, ir Lietuvoje. Iš pasakojimų žinau, kad Jos svetainėje lankydavosi dailininkas Viktoras Vizgirda, Marius Katiliškis, istorikas Vincas Trumpa – dažnas jų pašnekovas, labai gyvos minties, įdomus interpretatorius, poetas Pranas Visvydas ir daugelis kitų. Akivaizdus ir kitoks kultūrininkų buvimas toje svetainėje: tarsi nužengę iš knygų lentynų, jų mintys, vaizdiniai, poetinė ir epinė tikrovė; jų nuostatos ir įsitikinimai, požiūriai ir viltys nuolat dalyvavo pokalbiuose prie apvaliojo stalo. Vakarais Marijos svetainė prisipildydavo kontroversiškų požiūrių, įvairiausių nuomonių, o svarbiausia – džiugesio dėl vaisingų kūrybinių pastangų. Marija gebėjo ypatingai jomis džiaugtis. Jos knygų lentynose buvo sukaupta beveik visa, ką sukūrė mūsų išeiviai grožinės literatūros ir apskritai humanitarinių mokslų baruose, ir tie kūrėjai savo minties, kūrybos galia dalyvavo Marijos Topangos namų gyvenime: išeivijos rašytojai Henrikas Nagys, Stasys Santvaras, Kazys Bradūnas, M. Katiliškis, Algirdas Gustaitis, Liūnė Sutema, Bernardas Brazdžionis, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Birutė Pūkelevičiūtė, Alė Rūta, Kostas Ostrauskas (visų nė negalėčiau aprėpti); ten buvo ir Zenonas Ivinskis, nors pats jis Topangoje nėra lankęsis – daugelyje jo veikalų mačiau autografus, įrašytus dar Vokietijoje.

Tuose namuose dar gyveno minties įtampos, bendrų paieškų, kaip išsaugoti Lietuvos kultūros visumą pa-

Folklorinė popietė 1976 m. kovo mėn. Marija Gimbutienė (kairėje), rašytojas Liudas Dovydėnas, violončelininkė (neidentifikuota), solistė Stasė Pautienienė.

Iš kairės: architektas Sigitas Lasavickas, Dalia Lukšienė, Norbertas Vėlius, Marija Gimbutienė, Meilė Lukšienė. Vilnius, 1986 m.

saulyje, saitais susaistyta „Metmenų" dvasia. Atvykau į Marijos namus pilna įspūdžių iš 1987 m. „Santaros-Šviesos" suvažiavimo. Viskas buvo nepaprastai šviežia, ryšku. Ėmiau iš Marijos lentynų „Metmenis" ir, sėdėdama po riešutmedžiais, skaičiau – nuo pirmųjų tomų, vieną po kito. Kai kurie jų jau buvo skaityti Lietuvoje, tačiau visuma darė priblokiamą įspūdį. Metai po metų iš tekstų ryškėjo minties darbas, ieškant kelių Lietuvos ir lietuvių kultūros modernėjimui, siekiant išsaugoti jos egzistencinius pagrindus. Gyvo, skausmingo, nepakartojamo kaip pats gyvenimas kelio ieškojimas Lietuvos kultūrai pulsavo iš kiekvieno tomo – kartais atrodantis kontroversiškai, kartais stebinantis savo kūrybine sėkme, giliausiomis įžvalgomis, kai jau galėjai iš pergyventų dešimtmečių patirties į juos pažvelgti. 1953 m. bebaigianti formuotis „Santaros-Šviesos" federacija Niujorke, Studentų visuomeninkų būrelio atstovų pasitarime, paskelbė nuostatą, kad būtina nuolat ieškoti naujų sprendimų, o ne pasisavinti gatavus receptus, ir šį priesaką vykdė ilgus dešimtmečius. Apie „Metmenis" nuo 1959 m. besiburianti grupė ieškojo šių naujų sprendimų, naujų pozicijų Lietuvos kultūros visumos gyvavimui, kūrė intelektualinę įtampą. Ji vienijo visą „Metmenų" grupę, šios grupės dvasia buvo gyva ir kūrybiškai veikė Marijos namuose Topangoje.

Dauguma šios grupės asmenybių gyveno toli vienas nuo kito milžiniško Šiaurės Amerikos žemyno plotuose, dirbo to žemyno akademiniuose centruose, jie buvo ne hierarchiniais, ne partiniais saitais susieti. Visoje „Santaros-Šviesos" veikloje ryškėjo būtinybė surasti naujų nuostatų ir atsiliepti į greitai kintančio pasaulio iššūkius negausios tautos, mažos okupuotos valstybės egzistencijai. Visi jie buvo susaistyti neregimais, tačiau labai stipriais gyvos minties ir vaizduotės ryšiais, juos vienijo aktyvi intelektualinė veikla, noras panaudoti tai, kas geriausia ir nauja sukurta tose Amerikos žemyno dalies akademinės veiklos centruose, savos tautos ir kultūros kokybiškam, atitinkančiam laiką gyvenimui; prisiimta atsakomybės, kad per visas negandas Lietuvos kultūra sugebėtų žengti kaip visavertė, pastangos, kad išeivija, galinti naudotis intelektinės ir organizacinės veiklos laisve, ją nukreiptų ir sovietų okupacijoje gyvenančios tėvynės intelektinei paramai. Šių saitų stiprumą, ryšių intensyvumą Marijos namuose jaučiau itin apčiuopiamai. Ji buvo „Santaros-Šviesos" federacijos Garbės filisterė nuo 1957 m., „Metmenų" redakcinės kolegijos narė, ne vienaname iš kasmetinių suvažiavimų skaitė paskaitas. Žurnalo redakcijoje nebuvo formaliai dirbančių. Nors visi redakcinės kolegijos nariai ar autoriai įtemptai darbavosi mokslinio, akademinio ar kūrybinio darbo baruose, tačiau daugelį dešimtmečių kasmet buvo leidžiami „Metmenų" tomai, pateikiantys nepakartojamą intelektinį produktą. Topangos

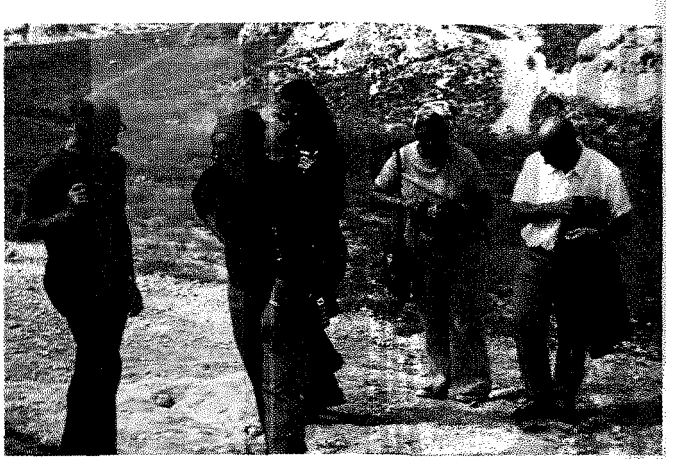

Jugoslavijoj. Iš kairės: archeologas Colin Renfrew, Marija Gimbutienė ir kiti kasinėjimų dalyviai, 1971 m.

riešutmedžių šešėlyje aidėjo Vytauto Kavolio, Algirdo J. Greimo, Henriko Nagio, Jono Meko, Algimanto Mackaus, Antano Škėmos, Rimvydo Šilbajorio, Antano Maceinos, Algimanto Mickūno, Violetos Kelertienės, Bronio Railos ir daugelio kitų mintys, jos kartais skambėjo kaip dialogas, kartais kaip vienminčių ansamblis, o kartais kaip karšta polemika, net kaip, šiandien pasakytume, dekonstrukcija. Bendra minčių ir patyrimo pastanga buvo sugalvotas būdas, kaip organizuoti „Santarai-Šviesai" įdomių asmenų iš Lietuvos atsikvietimą į „Santaros-Šviesos" suvažiavimus, apeinant ar sumažinant sovietų valdžios galimybes įsikišti formuojant grupės sudėtį. Vienas tų žmonių, pasiūliusių kelią, ir buvo Marija.

Jos namų filialas buvo Kalifornijos universiteto seminaro, kuriam Jinai vadovavo, auditorija. Tai didžiulė šviesi patalpa viename iš universiteto pastatų. Nuo grindų iki lubų – lentynos, nuo viršaus iki apačios pilnos pridėtos knygų: tai asmeninė Jos biblioteka, reikalinga nuolatiniam mokslininkės darbui. Peržvelgus knygas tapo akivaizdūs Jos mokslinio darbo užmojai. Čia dominavo Europos mokslas, arba įvairių žemynų tyrinėtojų darbai, kurių tyrimo objektas buvo Europos istorija, archeologija, filologija, senųjų kultūrų menas. Galima buvo pamatyti, kokiame kontekste išsirutuliojo idėja įvairių mokslo sričių tyrėjams susiburti į indoeuropeistikos studijų žurnalą „The Journal of Indo-European Studies", leistą Vašingtone 1973–1992 m., jo archeologijos skyriaus redaktorė buvo Marija. Jos mokslinių interesų užmojai, gebėjimas mokslo interesais aprėpti plačias teritorijas ir nepaprastai plačius laikotarpius natūraliai padėjo Jai sutelkti kelių žemynų mokslininkų indoeuropeistų veiklą apie žurnalą. Daugybė mokslininkų Jai siuntė savo straipsnių atspaudus, knygas, seminaro bibliotekoje buvo gausybė archeologijos spaudinių iš Rumunijos, Prancūzijos, Vokietijos, Makedonijos (Ji ten itin daug kasinėjo), Italijos, iš daugelio Vidurio ir Pietų Europos kraštų. Bibliotekoje atsispindėjo Jos mokslinės kelionės renkant medžiagą Londone, Romoje, Paryžiuje, Olandijos bibliotekose, Sofijoje, Bukarešte, Vilniuje, Odesoje, Kijeve. Bibliotekoje buvo žymiausių XX a. vidurio ir antrosios pusės indoeuropeistų darbų; tų žmonių, kurie kūrė dabartinės indoeuropeistikos pagrindus. Iš bibliotekos lentynų lyg aidėjo daugiakalbės, daugiakultūrės Europos mokslininkų skirtingų interpretacijų nuolatinis simpoziumas. Tas knygas įvairiausiomis kalbomis Marija buvo perskaičiusi. Bet įdomiausia, kad Jinai formavo indoeuropeistikos žurnalo turinį tokiu metu, kai įvairių disciplinų ryšiai Europoje dar tiktai mezgėsi. Europos moksle tai buvo žingsnis nauja kryptimi. Seminaro ir namų bibliotekoje užsimezgusius šiltus Jos kontaktus su daugelio Europos šalių mokslininkais liudijo straipsnių kolekcija su jų autorių autografais Marijai. Kolekciją sudarė pora dėžių, prieš mirtį Jinai perdavė jas Vilniaus universiteto Archeologijos katedrai. Ši bibliotekos dalis, kaip iš pradžių buvo manyta, galėjo tapti asmeninio M. Gimbutienės fondo Lietuvoje dalimi, tačiau Lietuva Jai tuo metu šito aiškiai pasiūlyti nesugebėjo. Jinai labai kukliai ir paprastai, labai pragmatiškai pasakė: „Tegu skaito geri, jauni žmonės, gal jiems tai bus naudinga."

Keliose lentynose buvo sudėti Lietuvos archeologų, kalbininkų, tautosakininkų veikalai. Pažįstamos pavardės, akiai įprastos knygų nugarėlės kūrė tokį ypatingą jausmą toje daugiakalbės bibliotekos visumoje – pasijutau kaip savo namuose, tik, ko gera, namuose be sienų. Mane labai domino tas bibliotekos kampelis, kuriame buvo sustatyti Jos pačios kasinėjimų publikacijų tomai. Pirmiausia

apžiūrėjau, kaip yra skelbiama tarptautinių archeologinių ekspedicijų medžiaga: straipsnius rašė archeologijai būtinų pagalbinių mokslų specialistai, pati Marija, kartu su Ja dirbę mokslininkai. Tada nustebino straipsnių išsamumas, apimtis. Lietuvoje buvau girdėjusi gandą, kad Ji nekasinėja, pati netiria. Žinojau iš Jos pasakojimų, kad tai netiesa, tačiau kai pamačiau storas, didelio formato knygas, man pasirodė keistas mūsų nesugebėjimas susirinkti Lietuvoje informacijos, nesugebėjimas tai informacijai atverti sąmonę.

Kalifornijos universiteto Marijos seminaro ir Jos namų biblioteka sudarė visumą. Iš tų kambarių ėjo ryšių gijos nuo Ramiojo vandenyno pakrantės į daugelį Europos kraštų, o ypač stiprūs saitai siejo Ją su lietuvių išeivijos dalimi ir su tolimąja Lietuva. Šios nepaprastai galingo intelekto gijos kūrė Jos namų erdvę – sunkiai kitam žmogui aprėpiamą, nusidriekusią per daugelį šalių ir nepakartojamą.

Toje Jos namų erdvėje buvo daug muzikos. Marija pasižymėjo nepaprastu muzikalumu. Štai Ji nueina ir įsijungia grotuvą. Iš Jos darbo kambario girdžiu ir klasikinių kūrinių, atliekamų orkestro, ir iš Lietuvos parsivežtų plokštelių su paukščių giesmelėmis garsus...

Amerikoje aš buvau tokiu metu, kai Jinai jau sunkiai sirgo, bet vis dar įtemptai dirbo, o kartu sugebėjo mėgautis gyvenimu. Tas mėgavimasis buvo ypač akivaizdus dar vienuose Jos namuose Liucernos slėnyje Nevados dykumos prieigose (bet dar Kalifornijos valstijoje). Taigi Jinai turėjo sodybą dykumoje. Marija ir ten užveisė, išpuoselėjo sodą. Ten tik akmenys ir rausvas molžemis. Ir tokioje žemėje Jinai su kirtikliais iškasė duobes ir ištraukiojo akmenis, prisodino daug medžių. Namelį, kaip ir Topangoje, supo vaismedžių sodas, jį reikėjo nuolatos laistyti artezinio šulinio vandeniu. Ir štai ant medinių verandos turėklų guli nuo vaisių svorio išlinkusios baltųjų persikų šakos, o Marija vaikštinėja po sodą ir žiūrinėja, ar bus obuolių – jie tam karštyje vargiai dera. Be to, čia nuostabiai žydėjo ir dideli kaktusai. Pro didelius langus dieną galėjai matyti mažučius kolibrius, geriančius iš man nepažįstamų akacijos rūšies žiedų. Ten gyveno ir šunys. Vienas Jos ir trys kaimynų. Kadangi Ji atvažiuodavo su mašina, jie, pamatę iš tolo Jos automobilį, jau ir tupi, laukia prie vartų. O Marija be šunų negalėjo. Nuperka maždaug 10 kg kepenų, plaučių ir kepa jiems kepinius. Keldavosi penktą ryto ir kepdavo. Ant visų viryklės skyrių užstatytos keturios keptuvės, jose čirška kepenys, namelis sklidinas kvapų, o šunys prie durų sugulę laukia. Ji išeina, atsisėda į krėslą verandoje ir šeria iš rankų, duoda jiems tiek, kiek tik jie pajėgia suėst, vis paklausdama, gal dar nori kuris kokio skanaus kąsnelio. Šunys, aptūpę krėslą, žvelgia į Ją ištikimomis, pilnomis atsidavimo akimis, paskui sugula čia pat verandoje apie Ją

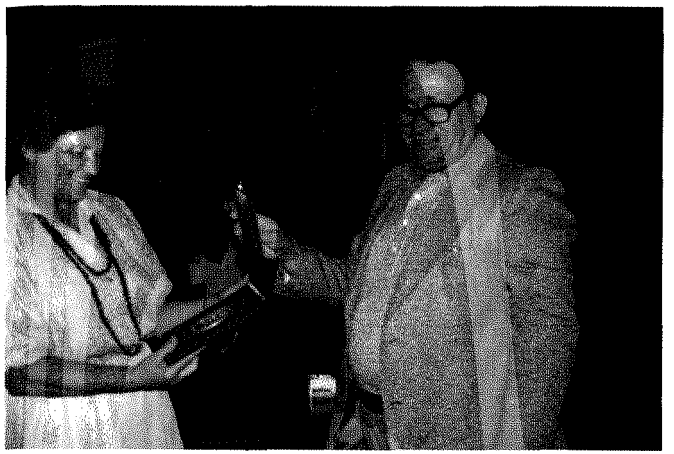

Skalorijos urvo kasinėjimai Pietryčių Italijoje. Marija Gimbutienė priima medalį iš Skalorijos burmistro. Manfredonija, Italija, 1979 m. rugpjūtis.

ratu ir snūduriuoja. Tada iš po dykumos krūmelių ar iš akmenų krūvos pajuda kažkoks panašus į voverę gyvūnas ir atsargiai čiumpa sausą šunų ėdalą jiems iš panosės, griebia, pasisavina iš jų dubenėlio, stovinčio prie pat miegančių šunų snukučių, ir nešasi atsargas į dykumą. O Marija žiūri į visa tai ir džiaugiasi...

Vaikai, darbas, tolimų kultūrų vaizdiniai, kultūriniai klodai, ištisų genčių ir kalbinių grupių kelionės per Eurazijos žemyną, sodai ir medžiai, gyvūnai, muzika, intensyvi Jos ir kolegų, Jos bendražygių minties ir vaizduotės veikla, intelektualių ryšių su kelių žemynų kūrybiškosiomis asmenybėmis tvirtos gijos – Marijos namų pasaulis. Marija rašė apie gyvybę, bandė rekonstruoti Senosios Europos gyvybingumą išpažįstančio tikėjimo bruožus, bet Ji ir pati buvo savo gyvenimu tos gyvybės apoteozė. Jinai mėgaudavosi kiekviena valanda. Aš grįžau visiškai pasikeitusi iš Jos namų. Galima niršti ant savo gyvenimo, kad likimas didžiąją jo dalį įspraudė į geležines reples, tačiau galima ir pažvelgti į jį kaip duodantį, teikiantį galimybes minties, kūrybos, gyvybės veiksmui. Reikia tik pamatyti visa tai, mokėti pasidžiaugti tuo, ką turi, ir pabandyti savo vidinės laisvės erdvėje išplėsti tas galimybes. Kai mėginu mintimis aprėpti tai, ką žinau apie Marijos gyvenimą, ima nuostaba: ir reikia taip sugebėti – trys vaikai, parašyta šitiek knygų, prisodinta tiek vaisius brandinančių vaismedžių, galop mirtina liga ir kartu šalia – Jos grynas gyvenimo džiaugsmas.

MŪSŲ GENTIES PRAMOTĖ

Julija Ikamaitė

Trys giminės kartos. Iš kairės: istorikė Ingė Lukšaitė, Marija Gimbutienė ir keramikė Julija Ikamaitė. 1993 m. birželis. A. Tarvydo nuotr.

Kaskart, kai prisimenu Mariją, apkabinu Ją kaip savo vaikystės Karalienę – didelę, gražią, dosnią, žėrinčią šypsena, užkrečiančiu juoku, švelniom rankom, paslaptingai kvepiančią užjūriu, be galo protingą ir išmintingą – ir tačiau su grauduliu, liūdesiu kažkur giliai, giliai...

Tie Marijos atskridimai į Lietuvą – trumpam, vyšnių sodelin – lyg ir paguodos ieškoti tarp artimųjų, širdelės nuraminti; o vis kitaip išeidavo – visus aplink pakeldavo, suremdavo, įkvėpdavo, aptardavo, kaip tą ar kitą Lietuvos nelaimę apgauti, apeiti, kaip vieną, antrą, trečią besidarbuojantį padrąsinti, įkvėpti.

Buvau dar mažutė ir kvailutė, bet jau žinojau, kad Marijos atvažiavimas – dideliausias įvykis, laukimas. Žiūrėk, atskrido – tai mano močiutė Meilė tiesiog pražysdavo, visus darbus atidėdavo į šalį. Jos visad viena kitai žydėjo – tiesiog jausdavo, kada katrai negerai. Nurimus pirmam sutiktuvių šurmuliui, tarpusavyje kalbėdavosi tyliai,

neskubiai, daug pauzių, nubrauktos ašaros, pasilaikymai už rankų... Dovanos būdavo ypatingos: nedidelės, tačiau jautriai atspėtos, kas kam mieliausia. Būdavau pamalonināma indėnų meno knygomis, vienu kitu indėnišku papuošalu su Didžiosios Dvasios ženklais ir t. t. (Yra atsiuntusi, kas buvo visai draudžiama, per rankas, iš savo sodo Topangoje citrinmedžių šakelių įskiepyti Lietuvoje.)

Man, vaikui, išliko įspūdis Marijos apkabinimo – tokio plataus, šilto, lyg apkabintų ne mane vieną, mažą vaiką, bet ir mano senelius, prosenelius, tuos, kurie dar bus mano vaikais, vaikaičiais. Apkabindavo visus, apdalydavo šiluma, lyg apeitų ne tik savo artimuosius, bet ir tuos Lietuvos debesis, klonius, medžius, žoles, ežerus, paukščius...

Turėjo Dievo dovaną didelės didelės meilės. Liūdesį, ilgesį slėpdavo giliai po šviesia šypsena.

* * *

Esu dėkinga Marijai už pirmuosius gyvenimo ritualus, paprastus, žmogiškus. Tai Ji įvedė į tą simbolių, ženklų, apeigų pasaulį. Susėsdavome prie vaišių stalo, prašydavo visus susiimti rankomis, „paturėti vienas kitą", – kaip sakydavo. Paskum padėkodavo. Kaip Sigito Gedos eilėrašty „...arkim, broliai, pūdymėlį, saugokim vieni kitus..." – graudulio, bendrumo, artumo jausmas, noras tai išsaugoti, visa tai, ką paskum patyrėme Baltijos kely...

* * *

Kol buvau maža, Marija man kėlė nuostabą ir susižavėjimą kaip kažkas nepaprasta, ypatinga ir paslaptinga, o jau paaugusi ėmiau suprasti Jos kalbą. Marija buvo tarsi orakulas – poezijos ir įžvalgos lydinys. Klausant paskaitų, skaitant tekstus – nuostaba, nepaaiškinama trauka Josios atradimų – to prakalbinto po žeme miegančio gražaus, kūrybingo, pilno deivių ir dievų, baisingai nuo mūsų nutolusio Senosios Europos pasaulio. Visad žavėjo Josios kalbėsenos būdas: per paprastą grakščiai lengvą kalbą išryškėdavo tūkstantmečių patirties apibendrinimai, drąsios įžvalgos, susisteminimai. Kažkoks ypatingas talentas lengvai vizualizuoti dingusius ritualus, apeigas, mąstyseną. Visur įžvelgdavo kuriančiąją, šviesiąją pusę, ausdavo šviesaus, taikaus pasaulio viziją pabrėždama, kad tai – žmonijos išlikimo raktas. Kalbėdavo aiškiai, vaizdžiai, tikslingai, įkvėptai, taip, kaip kalba žyniai – mūsų genties Pramotė.

Nežinau, ar Senoji Europa per Mariją, ar Marija kaip Deivė iš Senosios Europos įkvėpdavo klausytojus vizijoms, kūrybai. Vandens, ugnies, žemės, gimdančios motinos ženklai Marijos alchemijos dėka sulydydavo klausančiuosius į nuostabų lydinį, kurio vardas turbūt „Lietuva"; pakylėdavo sielą. Tai buvo laikai, kai Marijos pateiktas poetiškas baltų protėvių išlikimo raktas – deivė Motina, taikus, kuriantis pasaulis su klestinčia kultūra – buvo didelė

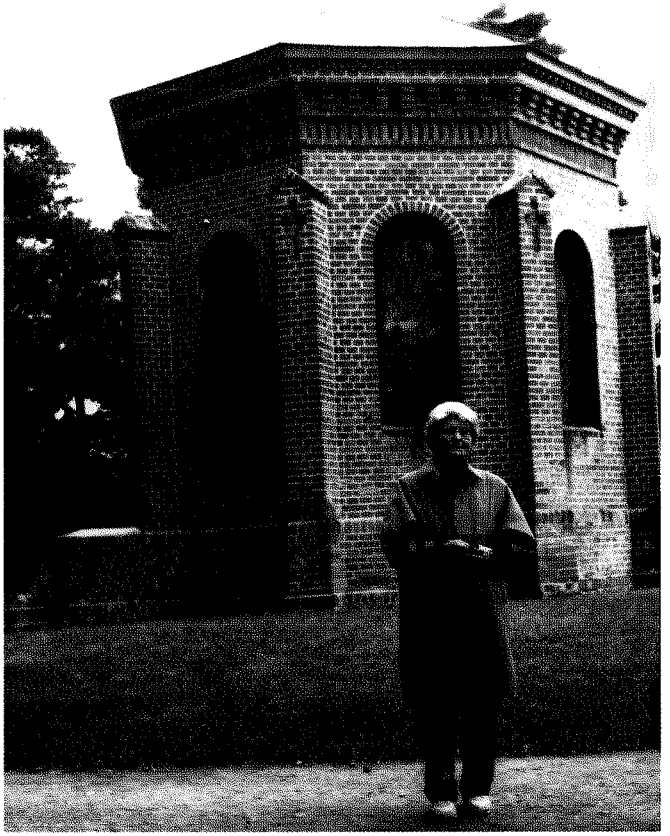

Kaip lengva čia kvėpuoti... Marija ant Birutės kalno Palangoje, 1993 m. birželis. A. Tarvydo nuotr.

dvasinė paspirtis išgyventi. Šeimos židinio, kultūros puoselėjimas ir tada, ir dabar išliko svarbiausia vertybė. Kartais šmėkštelėdavo mintis, kad tai pati Lemtis, jog šiuos mažus stebuklus daro moteris, vardu Marija (viena iš Josios įžvalgų – jog deivės Motinos kultas iki šių dienų sunkiasi Lietuvoje per itin švelnų Šv. Mergelės Marijos garbinimą). Kuo iš gilesnio šulinio žmogus yra pasisėmęs, tuo didesnis poreikis tai perduoti kitiems – gal dėl to toks karštligiškas Marijos kalbėjimas, knygų rašymas buvo paskutiniaisiais gyvenimo metais. Ji jautė, kad rado raktus atrakinti Senajam pasauliui, kartu rado atsakymus į skaudžiausius šios epochos klausimus. Archeologija gyvenimo tėkmėj peraugo į archeomitologiją, o šioji – Marijos rankose – tapo virgule, ieškančia Gyvybės vandens, esminių atsakymų į Būties klausimus. Marijos rekonstruotas pasaulis vieniems kėlė daug klausimų, kitiems – susižavėjimą, bet nėra jokių abejonių, kad Senoji Europa su savo deivių ir dievų panteonu, raštais, meandromis – be galo gražus pasaulis, įkvepiantis kiekvieną, kas juo susidomi. Reikia tiltų, kuriais tūkstantmečiai galėtų pasikeisti sukauptomis dvasinėmis žiniomis. Marija – tas tiltas. Perdavimas – galimybė išlikti, nes pats pasaulis yra dūlantis be subtilios, kūrybiškos žmogaus energijos, o Marija buvo jos sklidina.

* * *

Vienas iš smagiausių prisiminimų – Velykos kartu su Marija. Marginom kiaušinius; mūsų šeimoje tai buvo rimtas užsiėmimas: mama – saulutėmis, visokiais žaviais vingeliais, o Marija ant kiaušinių vašku piešė rupūžes! (Tai viena iš antropomorfinių Deivės išraiškų.) Visi nupiešti ženklai kėlė daug džiaugsmo – Marija krykštavo lyg vaikas, sakėsi grįžusi į vaikystę. Mums, vaikams, tokie Marijos piešinėliai kėlė siaubą – mat pripratę prie gražių mamos saulučių...

Labai įsirėžė į atmintį paskutinieji buvimo su Marija momentai, Jai atvykus į Lietuvą 1993 m. birželyje. Suskyniau visus sodo bijūnus – oro uoste pasitikome – tokia sumažėjusi, pavargusi; panėrė galvą į žiedus, ilgai tylėjo. Kartu su vyru važiavome Jos paimti iš Palangos. Ten savaitę baiginėjo tekstus lietuviškajam „Senosios Europos" vertimui; bandė su Meile ir savo biografe Joana Marler nueiti iki Birutės kalno. Turgelyje nupirkau juodųjų serbentų saują. Paėmusi jas, po vieną rinko, skanavo: „Tokių uogų niekur nėra, tik Lietuvoje..." Po uogą, peržiūri, suvalgo. Daug graudulio.

Važiuodami iš Palangos senuoju plentu, Marijos prašymu stoviniavome tai vienur, tai kitur. Visą laiką reikėjo balansuoti tarp tų paskutiniųjų jėgų, kurios staiga dingdavo, ir begalinio noro dar paskraidyti. Užsukom ant Rambyno kalno, ilgai sėdėjom pakelėj ir žiūrėjom į vakarėjantį Nemuną. Marija glostė žiedus, padūmavusias tolumas,

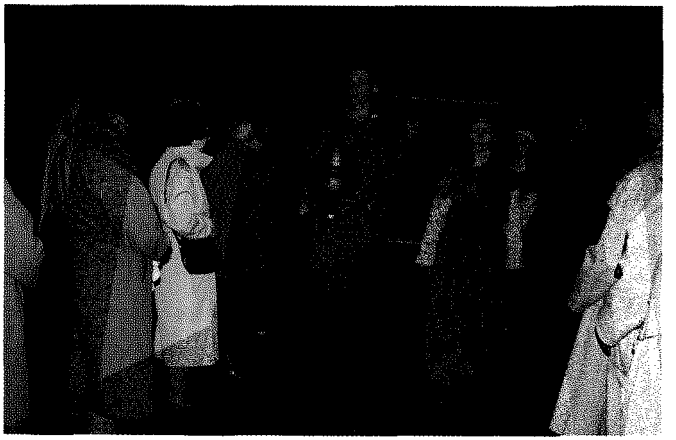

Laidojant Marijos Gimbutienės pelenai buvo supilti į urną su deivės Pelėdos atvaizdu. Urnos autorė Julija Ikamaitė. A. Tarvydo nuotr.

krūmelius, medelius. Tas Josios Lietuvos regėjimas kažkoks kitoks, gal kaip mūsų Vinco Krėvės: ir lapas, ir akmenėlis – vis šventas. Paskutinįsyk pervažiuojant Lietuvą nebuvo daug šnekų. Daug tylėjimo, grožėjimosi, švelnaus paslėpto atsisveikinimo... Gyvenimo ratas – pasitraukimas iš Tėvynės, vargai, kasinėjimai, knygos – kelio namo ieškojimas. Išėjusi iš Lietuvos, perėjo Europą, skirtingas kultūras, subūrė kiek įmanoma tam kitam pasaulyje žmones į taikius sambūrius ir grįžo čia, į Lietuvą. Vis neapleidžia mintis, kad didiesiems žmonėms, kurie turi ypatingą regėjimą, lemta sunkius išgyvenimus iškristalizuoti į gilią išmintį. Visa tremtinių karta: H. Nagys, A. Nyka-Niliūnas, J. Mekas, Marija, kiti – visi jie grįžta šir-

dimi. Tas nebuvimas leidžia jiems prisiliesti prie pačios esmės, kur visad daug liūdesio...

Būnant su Marija neapleisdavo nuostabos jausmas – Ji sugebėdavo net artimiausių žmonių neapsunkinti sava našta. Šviesi ir skaidri ėjo į Nebūtį. Marija buvo gyvenimo džiaugsmas; susitaikymas su mirtimi Jai – kasdieninis darbas; ypatinga valia, savitvarda išdavė sielos gylius...

* * *

Marijos dėka pasaulį kažkada pradėjau regėti kaip nesibaigiantį ritualą, kuriame yra pradžia, yra pabaiga, vėl pradžia ir vėl pabaiga. Yra žydėjimas, gražiausi raštai (jie mane ir stumtelėjo į keramikos pusę, negalėdavau atsižiūrėti Vinčos kultūros raštų). Ta mūsų Laumė stumtelėjo į žavų atgyjančių ženklų, giliai mumyse snaudžiančių archetipų, išminties pasaulį. Taip augau, kiti nuostabūs mokytojai vedė tolyn... M. K. Čiurlionio mokykloje keramikos meno ir keramikos ritualo mokė Gytis Talmantas: žemė, josios pavertimas kažkuo plastišku, formos lipdymas, indo išdegimas ugnyje, galiausiai vandens įpylimas, kitam padavimas... Senas amatas, kaip pasaulis.

* * *

Atėjo laikas, ir paimu molio grumstą. Turiu padėti savo Pramotei pabaigti Josios Kelionę. Atsiverčiu „prūsų veiduotas urnas". Lipdau paskutinį namą – urną su Deivės snapu, akytėmis. Ilgai galvoju, kokius ženklus-raktus įspausti į urnos molį savo Pramotei. Jaučiu, kad juos Ji turi, žino dureles... Deivė Paukštė Jos laukia. O čia, šalimais, ropinėja mano mažas sūnus...

2004 m. spalis

II. IŠ GIMNAZIJOS IR STUDIJŲ METŲ

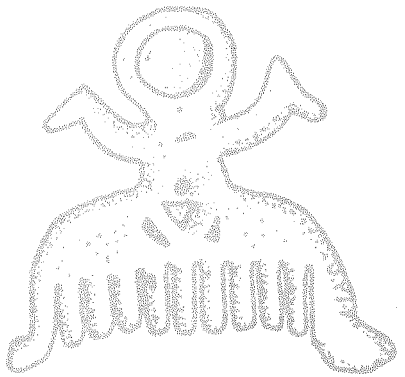

Paskutinės gimnazijos dienos. „Aušros“ *mergaičių gimnazijos auklėtinės. Pirmoje eilėje* iš kairės: Marytė Alseikaitė, už jos (kairėje) Marytė Jacinaitė, dešinėje: ..., Rimutė Jablonskytė, Laima Karazijaitė, Virginija Dubaitė, Alena Landsbergytė, už jos: Valė Norkūnaitė, ..., (už Dubaitės) Joana Abramikaitė. Iš kairės stovi: viršuje: ..., antra iš kairės *Janina Kalvinytė-Kovalskytė, Florentina* Bernotaitė, Onutė Sakalauskaitė, Jadvyga Vasiliauskaitė, Viktorija Pacevičiūtė, kitos dvi mokinės neidentifikuotos. Priešpaskutinėje eilėje iš kairės: Sofija Dargytė, Elena Krukauskaitė, Joana Kudirkaitė. Kaunas, 1937 m.

PASAULIS JOS NEUŽMIRŠTA IR DABAR*

Rimutė Jablonskytė-Rimantienė

Marija Alseikaitė (kairėje) A. Mickevičiaus slėnyje. Kaunas, 1934 m.

Susipažinome su Marija, kai ji su mama persikėlė gyventi iš Vilniaus į Kauną. Ta proga vaikų mylimas rašytojas Pranas Mašiotas surengė savo šeimoje vaikų šventę. Ir mums buvo visiems labai įdomu – atvažiuoja mergaitė iš Vilniaus. Visa tai atrodė labai paslaptingai, nes visi žinojome, kad Vilnius – taigi sostinė. Ketvirtojo dešimtmečio Kauno paaugliams Vilnius buvo nepasiekiamas svajonių miestas. Daug žinojome apie jo užgrobimo istoriją, geografiją, kultūros paminklus, dainas apie jį dainavome.

Marija buvo labai graži mergaitė – su didele kasa, su baltu kaspinu ant pakaušio. Per tą vaikų šventę mes ir susipažinom.

O ten buvo ir dovanėlės visiems suruoštos, ir mes dovanėles turėjom, tad pasikeitėm.

1931 m. rudenį ji ateina į „Aušros" mergaičių gimnazijos antrąją klasę, t. y. į mūsų klasę. Mes ją priėmėm su nuostaba ir meile. Ir taip per visą gimnaziją; ji sėdėdavo pirmam suole, o aš antrame. Mokėsi taip pat kaip visos. Viskas jai buvo įdomu: ir knygas skaitė, ir slidinėt kartu eidavom, čiuožti, ir dviračiu važinėjo, ir pianinu skambino. Nežinau, kuo ji neužsiėmė – viskuo užsiėmė. Labai gyva buvo. Vėliau ji pasakojo iš karto nepritapusi prie Kauno visuomenės, bet mūsų gimnazijos aplinkoje iš karto pasijutusi sava. Keliavome, stovyklavome, šokome, vaidinome... Klasėje buvom labai susigyvenusios, dalijomės savo svajonėmis, ateities planais. Supratome, kad svarbiausia – pažinti save ir pasirinkti tai, kam esi skirta. Marija buvo sakiusi, kad studijuos mediciną, nes jos abu tėvai medikai. Bet paskutinėje klasėje ji susidomėjo tautosaka, etnine kultūra. Lietuvių kalbos pamokas tuo metu mums vedė puikus mokytojas J. Ambrazevičius (Bra-

* Kalba, pasakyta 2001 m. sausio 23 d. Didžiojoje MA salėje minint Marijos Gimbutienės 80-ąjį gimtadienį.

Marija Birutė Alseikaitė, 1928 m.

Istorijos institute: Marija Gimbutienė, Rimutė Rimantienė, Vytautas Merky Vytautas Urbanavičius. Vilnius, 1988 m.

zaitis). Jo pamokos buvo labai įdomios, su gausiais tautosakos pavyzdžiais. Ir Marija, ir aš labai daug skaitėme, labai domėjomės liaudies kūryba. Baigiamajame egzamine ji taip pat gerai atsakė labai daug klausimų iš tautosakos. Artėjo gimnazijos baigimas – 1938 m.

Kartą, jau pavasarį, einam Laisvės alėja iš koncerto, ir ji sako: „Žinai, aš nestudijuosiu medicinos – studijuosiu humanitarinius mokslus." O aš prieš tai jau buvau nusprendus studijuoti architektūrą. Tuomet ir aš jai sakau: „Žinai, aš taip pat nestudijuosiu architektūros. Ir aš einu į humanitarinius mokslus." Nenujautėm tada, kad virš mūsų gerų pasiryžimų jau kybo grėsmė – 1939-ieji metai.

Įstojusi į Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą, į anglų kalbos specialybę, Marija netrukus perėjo į lietuvių kalbą. Universitete tada nebuvo nei archeologijos, nei etnologijos specialybių, tačiau archeologijos ir etnologijos kursus dėstė istorikams. Ir mes jų ėjome klausytis. Visus tautosakos kursus – kiek tik jų buvo fakultete – mes su Marija išklausėme taip pat. Universitete susidarė tokia neformali draugų grupė, kurią sudarė „pražuvę" žmonės. Tai tie, kurie studijavo ne tiek literatūrą, bet lietuvių kalbą: lietuvių kalbą, tautosaką, etninę kultūrą ir Lietuvos istoriją. Ir draugavom visi tokie, kurie tokiais dalykais domėjomės. Buvome įsitikinę, kad tuo keliu pasukę iš jo nebeišklysime ir čia „pražūsime".

1940 m. universitetui persikėlus į Vilnių ir įsteigus Archeologijos katedrą, vadovaujamą profesoriaus Jono Puzino, Marija perėjo į archeologiją. Iš tiesų net neperėjo, nes iš niekur ji neišėjo. Visus pradėtuosius mokslus tęsė

toliau, ir tai jai leido įsigyti visapusišką išsilavinimą. Marija dirbo labai daug. Jos seminariniai, kursiniai darbai – ar iš lietuvių kalbos, ar iš archeologijos – buvo, galima sakyti, tobuli. Jos seminariniai darbai jau tada pranoko ne vieno dabartinio bakalauro darbelį.

Ji džiaugėsi sugrįžusi į „gražiausią pasaulyje miestą" – Vilnių (taip ji kalbėjo ir vėliau, išvažinėjusi visas pasaulio sostines), galėdama mokytis to, kam jautėsi esanti skirta, džiaugėsi kiekvienu nors ir mažiausiu atradimu, būdama bendraminčių būryje, nors aplinkui dundėjo karo mašina. Paskui išsiskyrėm.

Artėjant antrajam bolševikų antplūdžiui 1944 m., sėdo į vežimą su vyru, maža dukrele ir pasitraukė į Vakarus. Kartu išsivežė ir didelę meilę Lietuvai, savo svajones ir pasiryžimą eiti pasirinktuoju keliu. Todėl šalia būtiniausių daiktų įsidėjo ir jau surinktą medžiagą disertacijai „Lietuvoje priešistoriniais laikais", apgynė ją Vokietijoje, Tiubingeno universitete, o 1946 m. išleido knygą. Nuo to laiko studijuodami jos darbus Vakarų archeologai galėjo susipažinti su Lietuva. Mums, lietuviams, jos tyrinėjimai nebuvo prieinami. Su Lietuvoje likusiais giminėmis ir draugais ryšiai nutrūko.

Kai pradėjom susirašinėti, ji atsiųsdavo man savo knygų, straipsnių. 1966 m. sudėtingų kombinacijų dėka mums, dviem archeologėms drauge su Regina Kulikauskiene, pavyko su Maskvos delegacija nuvykti į Prahos pa-

Marija suorganizavo I indoeuropeistikos konferenciją Dubrovnike. Marija Gimbutienė (stovi penkta iš kairės), už jos dešinėje – buvęs Marijos studentas Shan Winn, priešais Mariją sėdi prof. James Mellaart, kiti konferencijos dalyviai. Dubrovnikas, Jugoslavija, 1979 m.

saulinę archeologų konferenciją. Kaip Marija džiaugėsi susitikusi! Bet drebėjome visos, kad mūsų bloga akis nepamatytų. Ji taip norėjo mums viską parodyti tame „antrajame po Vilniaus gražiausiame mieste", mes jai buvome dalelė išsiilgtosios Lietuvos.

Marija stengėsi atvažiuoti į Lietuvą, susitikti su giminėmis ir draugais bei kitais kultūros žmonėmis, nors aiškiai suvokė, kad ją visad lydi nuolatiniai sekiotojai, kurie gali pakenkti jos mylimiesiems. Šiek tiek „atšilus",

Kai Marija atvyko į savo knygų parodą Vysbadene, ją pasitiko muziejaus darbuotoja Irmelin Munch. Vysbadenas, 1993 m.

1981 m., Vilniaus universitete ji net skaitė paskaitų ciklą apie Senosios Europos kultūrą. Auditorija braškėjo. Gal ne visiems buvo įkandamos jos teorijos, tačiau to meto tamsos karalystėje mums tai buvo dvelktelėjimas iš Vakarų, o jai – galimybė pasijusti tarp savų.

Visuomet, kai atvažiuodavo į Lietuvą, susitikdavom, pasisvečiuodavo mano namuose, pasišnekėdavom. Atvykusi nukeliaudavo tai į Kauną, tai į Trakus. Ir visada kas nors ją lydėdavo – ar iš draugų, ar iš giminaičių tarpo. Marija sakydavo: „Aš visuomet atsigaunu čia atvažiavusi, susitikusi su žmonėmis." Ji labai norėjo, kad atvykčiau į vieną ar kitą konferenciją su pranešimais. Bet aš vis negalėdavau ištrūkti – leidimo negaudavau. Ir štai buvo surengtas didžiulis kongresas Dubrovnike, Jugoslavijoje. Jau ten tikrai tikėjausi pakliūti. Turėjau gauti leidimą iš Maskvos. Iki paskutinės minutės vis vyliausi, kad gausiu, bet taip ir negavau. Paskui ateina Marytės atvirlaiškis: „Aš apsiverkiau, kai tavęs neradau." Ji labai buvo susisielojusi.

Ir galų gale 1988 m. – su profesoriumi Gintautu Česniu bei daktaru Adomu Butrimu – visi trys jos dėka važiavome į II indoeuropiečių studijų kongresą, kurį Dubline surengė Marija. (Pirmąjį tokį kongresą ji suorganizavo dar 1979 m. Dubrovnike, o trečiasis 1994 m. jau buvo skirtas jai paminėti ir vyko Vilniuje.) Pasiguodžiau jai, kad man su anglų kalba ne taip jau gerai, todėl šiek tiek būgštavau. O ji man parašė: „Būtinai atvažiuok. Ne tiek tie pranešimai svarbu, o tai – kad pamatysi Airiją. Ir gyvensim mudvi kambaryje kartu." Ir iš tiesų, kitaip niekada nebūčiau pamačiusi Airijos ir negavusi progos tiek su Marija išsišnekėti. Gyvenau su ja kartu viename kambaryje ir mačiau, kaip ji baisiausiai pavargusi po dienos – ligonis juk buvo, o vakare, pakviesta kur nors, susišukuoja, užsivelka savo šilkinę suknelę – ir vėl linksma, kaip niekur nieko, ir vėl eina.

Kai buvo paskutinį kartą 1993 m. Lietuvoje ir Vytauto Didžiojo universitetas įteikė jai Garbės daktaro diplomą, matėmės paskutinį kartą. Visos klasės draugės pasistengė čia dalyvauti. Ji apsilankė mano namuose, ilgokai mes su ja šnekėjomės apie viską ir išsiskyrėme visam laikui...

Pasaulis jos neužmiršta ir dabar. Knygos išleistos 8

kalbomis. 1993 m. Vokietijoje, Vysbadene, buvo suorganizuota jos darbams, ypač „Deivės kalbai“, skirta paroda, 1994 m. ji buvo atidaryta Norvegijoje – Osle.

Kaip ir kiekviena iškili asmenybė, Marija sulaukė įvairių vertinimų – ir kaip mokslininkė, ir kaip žmogus. Kartais ją atstumdavo patys artimiausi – kaimynai Amerikos lietuviai, nesuprasdami jos nuolatinio veržimosi į Lietuvą, nors ir per Maskvą. O savindavosi tie, kurie iškreiptas jos idėjas pritaikė savo pažiūroms – feministės ir „naujieji pagonys“. Ji nebuvo nei feministė, nei pagonė. Pasak Marijos, tyrinėdama senovės tikėjimus, nepasidarai „pagonė“, bet supranti, kad tikėjimas lieka, keičiasi tik formos. Dabar pergyvename krikščionybės etapą. Nežinom, kaip jis keisis toliau, bet pagonybė negrįš, kaip niekas negrįžta. Jos žodžiais, „gyvybinė energija negali žūti, ji išlieka... Mūsų mirusieji yra tarp mūsų“.

VAINIKAS DRAUGYSTEI

Regina Volkaitė-Kulikauskienė

Susipažinome su Maryte Alseikaite dar prieš karą, kai pradėjome studijas Vytauto Didžiojo universitete, o vėliau persikėlėme į Vilnių ir čia, universitete, kurį laiką studijavome archeologiją. Tiesa, Marija į archeologiją atėjo ne iš karto. Pradžioje ji studijavo lietuvių kalbą, etnologiją, tautosaką, kas neabejotinai turėjo įtakos vėlesniems jos darbams. M. Alseikaitė-Gimbutienė ir Rimutė Jablonskytė-Rimantienė 1940 m., Lietuvai atgavus Vilniaus kraštą, atvyko studijų tęsti iš Kauno į Vilniaus universitetą, kur jau veikė Archeologijos katedra. Tuomet susidraugavome artimiau. Nors tuo metu aš jau buvau Archeologijos katedros, kuriai vadovavo Jonas Puzinas, asistentė, tačiau kaip ir jos lankiau visas J. Puzino paskaitas, nes archeologijos žinių labai trūko; teorinių žinių nebuvo iš kur pasisemti, nes tuo metu tai buvo visiškai nauja mokslo šaka. Praktikos buvau įgijusi gal šiek tiek daugiau negu jos, dirbdama nuo 1938 m. Kauno istorijos muziejuje. Tas darbas muziejuje man labai padėjo, nes jame tvarkiau visą archeologinę medžiagą bei archeologinius radinius. Pirmąkart teko pabūti didesnio masto archeologiniuose tyrinėjimuose Gardine, kur jiems vadovavo žinomas archeologas Z. Durčevskis. Vėliau jis palaikė gerus ryšius su J. Puzinu.

Iš darbo metų Istorijos muziejuje išliko vienas labai ryškus epizodas. 1939 m. iš Kauno važiavome lankyti LDK pilių į Naugarduką, Lydą, Gardiną. Ta ekskursija padarė didžiulį įspūdį, kadangi važiavo nepaprastai didelės asmenybės: istorikė V. Sruogienė, S. Nėris, J. Puzinas su žmona, tapytojo V. Vizgirdos sesuo Marytė Vizgirdaitė. Mane paėmė tik todėl, kad dirbau muziejuje. Atsimenu, tas autoritetų būrys mane labai varžė. Mes važiavome autokaru – pačiu naujausiu, pačiu moderniausiu kelioniniu autobusu, kuriame buvo galima net miegoti. Jį buvo įsigijęs lyg ir Vytauto Didžiojo universite-

tas, o gal muziejus. Autobusas buvo naujas, labai gražiai atrodė. Kai pasiekiem Lydą ir sustojome miestelyje, vietiniai žmonės apspito autobusą, žiūrėjo stebėdamiesi ir sakė: „Pardavė Klaipėdos kraštą ir nusipirko autokarą. Dabar tuo didžiuojasi." Apskritai visa ta kelionė nepamirštama.

Vilniuje, kai lenkai perdavė lietuviams universitetą, perdavė ir Archeologijos muziejų, įsteigtą Vilniaus krašto tyrinėtojų Wladimierzo ir Helenos Hołubowiczų [Holubovičių] prie Humanitarinių mokslų katedros. J. Puzinas padarė mane to muziejaus vedėja. Visur vadovavo J. Puzinas, nes buvo nepaprastos erudicijos žmogus.

Taigi visos trys – Marija, Rimutė ir aš – buvome gan susidraugavusios. Draugystė labai gerai, bet kartą atsitiko tiesiog kuriozas.

Katedros dėstytojas J. Puzinas paprašė pasilikti manęs per baigiamąjį egzaminą, kad pasimokyčiau, kaip egzaminuoti studentus. Aš ir pasilikau. M. Alseikaitė atėjo laikyti valstybinio egzamino iš Lietuvos archeologijos. Marija įėjo į auditoriją, pasižiūrėjo į komisiją ir, pamačiusi mane, kategoriškai ištarė: „Ne, jeigu jinai čia sėdės, tai jau aš nelaikysiu egzamino." Marija garsėjo savo charakteriu. Ji buvo impulsyvi ir labai nuovoki. Tikriausiai nenorėjo pasirodyti kvailesnė. Sumišusi nežinojau, net kaip pasielgti šitokiu atveju – vis dėlto atsistojau ir išėjau. Pagalvojau – kam čia aš drumsiu vandenį. Žinoma, šitas grynai psichologinis incidentas mūsų draugystei vėliau nė kiek nepakenkė.

Po Vilniaus kraštą... Iš kairės: Julija Liesytė, Regina Volkaitė, Marija Alseikaitė ir Jonas Puzinas. 1940 m.

Prisimenu iš to meto ir kitą epizodą. 1941 m. Marija ištekėjo už Jurgio Gimbuto ir gyveno Žvėryne. Jurgio motina buvo agronomė, todėl jau tada jie turėjo mašiną. Vilniaus kraštas buvo ką tik neseniai atgautas iš lenkų, ir mums labai rūpėjo pasidairyti po jį, pamatyti, kokie istoriniai paminklai yra išlikę. Taigi Marytė, istoriją tada studijavusi kita mūsų draugė J. Liesytė, J. Puzinas ir aš išsirengėme net visai dienai pakeliauti mašina po apylinkes. Marija sėdėjo prie vairo. Jau tada ji turėjo teises ir gerai vairavo mašiną. Apvažiavome vietoves, kad ir netolimas, bet mums brangias, ir tuo visi labai džiaugėmės.

Tas pasivažinėjimas mums buvo didelė šventė. Sustoję pakelyje nusifotografavome.

Su Marija mus siejo ne tik bendros studijos, bet ir asmeninio gyvenimo įvykių paralelės. Tais pačiais 1943 m. mums gimė dukrytės. Tad irgi buvo nemažai progų susieiti draugėn ir pabendrauti ta pačia tema: dalijomės savo, jaunų mamų, pirmais džiaugsmais ir rūpestėliais.

Karo sūkuryje ji buvo nublokšta toli nuo tėvynės. Sovietmečiu, nors susirašinėjimas ir buvo ribotas, bet mes, visos trys draugės, viena apie kitą viską gerai žinojom. Marytė, Rimutė ir aš buvom geriausios draugės, tarsi toji šventoji trejybė.

1976 m. su delegacija iš Lietuvos nuvykau į Los Andželą. Visi buvome paskirstyti grupėmis ir turėjome po „angelą sargą". Su dailininku A. Gudaičiu turėjome atvykti į svečius pas Mariją. Bet susitikau su ja tik aš, o jis nuvyko paviešėti pas kažkokį dailininką.

Marija manęs jau laukė. Jos sodyba man padarė įspūdį: ji driekėsi į pašlaitę ir todėl nuo priebučio atsivėrė labai graži panorama. Marija jautriai papasakojo, kodėl pasirinko būtent medinį namą. Marijai esą iškart labai patikęs didysis kambarys, jis jai panėšėjęs į lietuvišką seklyčią su lubų sijomis. Iš tiesų tos sijos priminė mūsų senąsias pirkias, atrodė įspūdingai. O ir pats kambarys – didžiulė, erdvi patalpa. Baldai buvo išdėstyti taip, kad kiekviename kampe galėjai prisėsti. Mes su Marija įsitaisėm prie stalelio, atėjusi duktė Rasa susirado vietą ant sofos prie toršero, o Živilė – vėl dar kitame kampe. Žodžiu, kiekvienas toje seklyčioje galėjo susirasti patogų ir atskirą kampą. Ta savotiška patalpos erdvė mane maloniai nuteikė. Lietuvoje tuo metu visi gyveno susigrūdę nedideliuose vienoduose butukuose su žemomis lubomis.

Savo darbo kabinete Marija man aprodė medžiagą iš kasinėjimų Makedonijoje, visas iliustracijas ir visa kita, kas tikrai buvo labai įdomu. Kalbėjomės apie jų ir mūsų tyrinėjimo sąlygas. Žinoma, skirtumas milžiniškas, ir aš čia išties niekuo negalėjau pasigirti. Reikia turėti labai lakią vaizduotę ir be galo platų akiratį norint aprėpti tą medžiagą, su kuria dirbo M. Gimbutienė. O ji pasižymėjo neapsakomu darbštumu. Išnaudodavo kiekvieną laisvą minutę. Visi žinome, kiek jos namuose viešėdavo svečių. Atsimenu estrados dainininkės N. Ščiukaitės, kuri taip pat su vyru J. Tiškum buvo apsistojusi Marijos namuose per viešnagę Amerikoje, žodžius. Ji sakė: „Mes dar saldžiai miegojom, o jau Marija sėdėjo savo kambaryje prie darbo stalo."

Kai lankiausi pas Mariją tą vieną pusdienį, jai buvo neseniai padaryta nugaros slankstelio operacija. Ir vis tiek ji norėjo parodyti man Los Andželą. Vairavo pasidėjusi pagalvėlę. Ji mane nuvežė į Kalifornijos universitetą, kur dirbo, čia apžiūrėjome skulptūrų parką, paskui pasivaikščiojome po parduotuves.

Kai atvažiuodavo į Lietuvą, mudvi visada susitikdavome. Ją kviesdavo į Lietuvą skaityti pranešimų, jos garsiausius darbus cituodavo kiti Lietuvos mokslininkai. Ji turėjo originalų mokslininkės požiūrį į archeologiją ir nepaprastą išskirtinės asmenybės aurą. Gali būti nors didžiausias mokslininkas, bet apie tave niekas nežinos, jei neturi tos auros. M. Gimbutienė ją turėjo. Atvažiavusi ji būdavo tiek užimta, tiek apsupta žmonių, kad paskui norėdavo tik atsipalaiduoti. Susitikusios mes dažniausiai kalbėdavomės buitinėmis temomis, nes mokslus jau ir taip visos grauždavom be perstojo, tad bent valandėlei norėdavosi juos pamiršti. Marija visuomet šypsodavosi, spinduliuodavo gera nuotaika.

Marija viena iš pirmųjų išeivijos mokslininkų buvo išrinkta Mokslų akademijos Garbės nare. Parengiau jos pristatymo medžiagą, nes turbūt geriausiai buvau susipažinusi su moksliniais jos darbais. Mes buvome ne tik draugės, bet ir seniausios archeologės Lietuvoje.

Jau studijų metais išryškėjo Marijos polinkis į dvasinės kultūros, mitologijos ir etninių klausimų tyrinėjimus. 1942 m. baigusi Vilniaus universitetą, ji iš karto pasinėrė į tiriamuosius Lietuvos archeologijos darbus.

1943 m. pasirodė spaudoje pirmieji jos straipsniai: „Kapų tipai Lietuvoje proistoriniais laikais“ ir „Pagoniškos laidojimo apeigos Lietuvoje“, išspausdinti žurnale „Gimtasai kraštas“. Šie straipsniai tebeturi mokslinę ver-

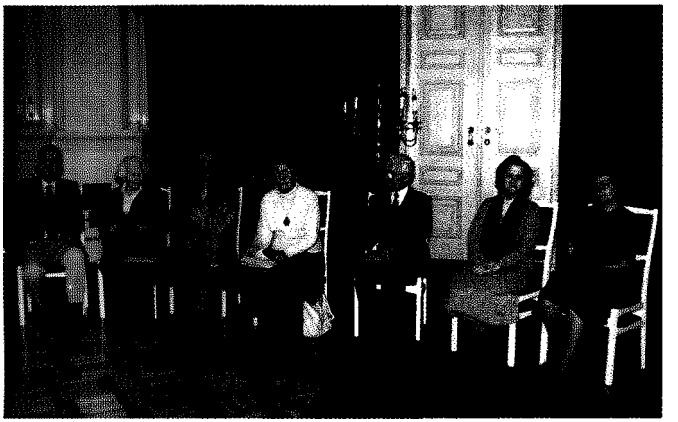

Minėjimas, skirtas Marijos Gimbutienės 70-ties metų jubiliejui pažymėti Menininkų rūmuose. Savo mintimis apie mokslininkę ir jos darbus dalijosi artimieji ir mokslo kolegos. Iš kairės: Gintautas Česnys, Meilė Lukšienė, Vytautas Ciplijauskas, Regina Volkaitė-Kulikauskienė, Vytautas Urbanavičius, Rimutė Rimantienė, Ingė Lukšaitė. Vilnius, 1991 m. sausio 23 d.

tę ir dabar. O tada jų pasirodymas bylojo, kad į Lietuvos archeologijos mokslą atėjo gabi, kūrybinga ir perspektyvi asmenybė.

Antrojo pasaulinio karo sūkuryje Marija buvo nublokšta toli nuo tėvynės. Nesyk jai teko dirbti sunkiomis ir nepalankiomis sąlygomis, tačiau kūrybinė aistra jos niekad neapleido. Ji dirbo stumiama vidinių jėgų, atrasdama archeologijoje daug naujų aspektų, atskleisdama didžiules šios mokslo srities galimybes.

Labai išsiplėtė jos tyrinėjimų horizontai. Braudamasi vis gilyn į praeitį, ji gerai suvokė, kad ir pačiuose gi-

liausiuose žemės kloduose per ilgus tūkstantmečius sugulusios amžinam poilsiui kartos siunčia gyviesiems įvairiausiais kanalais silpnesnius ar stipresnius savo buvusios būties signalus, į kuriuos reikia tik įsiklausyti, pajusti juos, pagaliau – suprasti. Tai archeologo specialybės specifika. Tais kanalais – o archeologijoje jie labai gausūs ir įvairūs – pasiekiama tolimos praeities informacija, jos suvokimas priklauso nuo archeologo kvalifikacijos, imlumo ar net nuojautos. Marijos noras išgirsti ir suprasti šią informaciją transformavosi į atkaklų darbą.

Noriu nors trumpai nusakyti du pagrindinius jos kūrybinės veiklos momentus, labai ryškius ir tarpusavyje susijusius. Pirmasis jų – proistorės tyrinėjimai. Minėtinas jos 1963 m. Londone anglų kalba išleistas darbas „Baltai". Knyga buvo išversta į italų (1967) ir vokiečių (1983) kalbas. Ja autorė daug prisidėjo prie baltistikos populiarinimo ir skaitytojų sudominimo šia mokslo sritim. Šio veikalo pasirodymas Vakarų pasaulyje buvo ypač reikšmingas, nes nukreipė mokslininkų ir visuomenės akis į jiems naują sritį. Neliko ji skolinga ir Lietuvos skaitytojui – 1985 m. Vilniuje pasirodė lietuvių kalba jos knyga „Baltai priešistoriniais laikais". Baltų proistorės tyrinėjimai iškėlė naują – indoeuropiečių kilmės – klausimą.

Ieškant indoeuropiečių protėvynės M. Gimbutienės žvilgsnis nukrypo į Rytų Europą. Ji išleidžia anglų kalba du stambesnius darbus „Rytų Europos priešistorė" (1956) ir „Žalvario amžiaus kultūros Vidurio ir Rytų Europoje" (1965). Tais darbais mokslininkė padėjo pagrindus indoeuropiečių protėvynės koncepcijai; jos ieškodama Pietryčių Europos stepių srityje, kurganų kultūroje, egzistavusioje čia V–III tūkst. pr. Kr. Pasak M. Gimbutienės koncepcijos, šios kultūros žmonės V tūkst. pr. Kr. pabaigoje pradėjo veržtis į Rytų ir Vidurio Europą, o IV tūkst. antrojoje pusėje, apie 3000 m., naujomis bangomis ta kultūra užkariaudami Senosios Europos gyventojus, išplito toliau į vakarus. Ši koncepcija labai gyva ir šiandienos mokslo pasaulyje.

Antrąjį mokslininkės tyrinėjimų etapą siečiau su Senosios Europos gyventojų civilizacijos atskleidimu. M. Gimbutienei parūpo antra problema: kas gi buvo tie Senosios Europos gyventojai, gyvenę prieš indoeuropiečių invaziją? Susidarius naujoms aplinkybėms, visas jos dėmesys nukrypo į Vidurio Europos tyrinėjimus. Keliolika metų iš eilės ji tyrinėja archeologinius akmens ir žalvario amžiaus paminklus šioje Europos dalyje: buvusioje Jugoslavijoje, ypač Makedonijoje, Graikijoje, Bulgarijoje. Šie tyrimai davė pagrindą atsirasti naujai Senosios Europos kultūros koncepcijai, atskleidė jos žlugimą užplūdus indoeuropiečių gentims.

Per pastaruosius 20 savo gyvenimo metų M. Gimbutienė subrandino ir išspausdino svarbiausius ir iškiliausius savo veikalus, jie išgarsino mokslininkę visame

mokslo pasaulyje. Vis daugiau jos dėmesys krypsta į Senosios Europos gyventojų religiją bei mitologiją, ir šios srities jos tyrinėjimų rezultatus apibendrina veikalai „Senosios Europos dievai ir deivės" (1974), „Deivės kalba" (1989) bei pats paskutinis darbas „Deivės civilizacija" (1991, visi anglų kalba).

Ypač savo simboliniu pavadinimu patraukia jos knyga „Deivės kalba". Mokslininkė sugebėjo įsiklausyti į jos tirtųjų deivių kalbą, iš nežinios prikelti Senosios Europos civilizaciją, jų kultūrą. Tai turėtų būti šiandien įdomu visiems europiečiams. Mes vis kartojame: Europa, Europa. O kas buvo prieš ją? Tai buvo apgyvendintas kraštas. O kas čia gyveno? Marija ir bando į šį klausimą atsakyti. Jos požiūris išties įdomus. Ji labai šviesiomis spalvomis nupiešė tų gyventojų garbintą moterį – Deivę, pabrėžė tos kultūros moteriškąjį pradą. Tai būta taikios ir drauge aukštos kultūros, ją kūrė matrilinearinė lygiateisė visuomenė, kurioje nebuvo nei hierarchijos, nei išnaudojimo.

Tais tyrinėjimais, atskleidžiančiais tūkstantmečius trukusią Senosios Europos istoriją, M. Gimbutienė atsakė į savo pačios iškeltą klausimą, drauge praturtindama mokslą naujais atradimais.

Apie tuos, kas rašo kritikas apie jos darbus, galiu pasakyti tik tiek, jog jie patys turėtų būti labai gerai susipažinę su tuo periodu. Aš, pvz., nedrįsčiau kritikuoti, nes to periodo beveik nežinau. Galiu tik tikėti tuo, ką jinai parašė. Apie baltus galiu turėti savo nuomonę, o apie Senąją Europą negaliu. Apie baltus savo moksliniuose darbuose aš kalbu iš savo požiūrio taško, o Marija – iš savo. Taip ir turi būti. Bet jau vien minėtais darbais Marija Gimbutienė pasistatė sau didingą paminklą. Jinai tyrė istorinį periodą prieš indoeuropiečių įsiveržimą į Europą ir darė išvadas, turėdama konkrečią archeologinę medžiagą ir pagrindą toms išvadoms. Ir turėdama prieš akis begalinę minties erdvę.

2003 m. birželis

MARIJA ALSEIKAITĖ-GIMBUTIENĖ MANO ATMINTYJE

Hypatija Yčaitė-Petkienė

Marytė Gimbutienė man buvo pažįstama iš labai senų laikų. Mes gyvenome tame pačiame Kaune, mūsų Laikinojoje sostinėje, ir lankėme tą pačią „Aušros" mergaičių gimnaziją. Tai buvo 1918–1940 m. laikotarpis, kai sužydėjo Pirmoji Lietuvos Nepriklausomybė. Tauta prisikėlė iš pirmojo Didžiojo karo griuvėsių ir atkūrė nepriklausomą valstybę. Mudviejų šeimos – Yčų ir Alseikų – buvo gerai pažįstamos. Mano ryšiai su Maryte išliko, kai dėl bolševikinės Rusijos teroro teko palikti savo kraštą ir atsidurti emigracijoje. Draugystė atsinaujino, kai mes abi savo atskirais keliais pasiekėme Ameriką. Čia mums teko susieiti metai iš metų gyvenant iš pradžių prie Atlanto pakraščio ir vėliau prie Ramiojo vandenyno.

Tai, ką čia rašau, nebus kategoriški tvirtinimai, o tik mano pačios įspūdžiai apie šią nepaprastą ir tikrai originalių užmojų asmenybę. Kalbėti apie mokslinius Marytės laimėjimus nėra mano tikslas ir palieku tą temą kitiems. Archeologija ir kiti mokslai, kurie ją domino, nėra mano sritis. Mano atsiminimai apie šią išgarsėjusią mokslininkę bus veikiau asmeniško ir kartu šeimyninio pobūdžio. Galbūt jie paryškins tam tikrus jos būdo bruožus ir asmenybės ypatybes.

Marytė, vienais metais už mane jaunesnė, mokėsi žemesnėje klasėje. Mes mažai matėmės gimnazijoje. Pirmas aiškus mano prisiminimas apie ją yra iš tų laikų, kai ji gyveno savo motinos, žinomos Kauno akių gydytojos Veronikos Alseikienės namuose. Kažkodėl ten prisimenu Marytę dėvint „Aušros" gimnazijos tamsiai rudą uniformą su plisuotu sijonu, juoda prijuoste ir balta apykakle. Aš apsilankiau dr. Alseikienės kabinete, nes turėjau rimtų regėjimo problemų. Ji buvo pati pirmoji gydytoja, kuri man išrašė akinius. Marytės brolis Vytautas, už ją gerokai vyresnis, irgi gyveno pas motiną. Jau tada jis buvo gabus žurnalistas. Motina jį labai lepino ir rėmė jo su-

manymus, kas kartais jai brangiai kainavo. Jis buvo „kinomanas“ ir mėgino leisti iliustruotą žurnalą apie kino žvaigždes „Kino naujienos“, kaip atrodo, daugiausia dr. Alseikienės pinigais. Vėliau Vytautas gyveno Amerikoje, bet dar per Rusijos okupaciją grįžo į Lietuvą. Sklido kalbos, kad okupantai jį prisiviliojo, nes prižadėjo jam atiduoti motinos palikimą. Tai įdomi istorija, kuriai papasakoti čia nėra vietos.

Apie savo santykius su šeimos nariais Marytė vengė kalbėti (bent man nesiskundė, kad jos motinos dėmesys buvo daugiau broliui negu jai pačiai). Tačiau Marytė buvo labai prisirišusi prie savo motinos. Ji stengėsi kasmet ją aplankyti Kaune. Lietuva tada dar buvo „už geležinės uždangos“ ir kelionės į ten buvo laikomos „išdavikišku“ ar net „prokomunistiniu“ žygiu. Už tokias keliones Marytė gaudavo daug kritikos. Aš negirdėjau, kad tokias keliones būtų daręs jos brolis Vytautas. Kita tema, kurios Marytė nelietė, buvo jos tėvas Danielius Alseika. Jos tėvai, kadaise buvę svarbūs lietuvybės veikėjai lenkų okupuotame Vilniuje, išsiskyrė ir motina persikėlė gyventi į Kauną. Kaip Marytė jautėsi augdama be tėvo, ji niekad man neprasitarė. Jau nuo pat jaunystės ji buvo santūri ir nelinkusi atskleisti vidinio pasaulio.

Dar gimnazijoje man krito į akis Marytės gebėjimas nuspręsti, ko ji nori, ir tada eiti prie tikslo. Į vieną mūsų vakarėlį turėjo ateiti Jurgis Gimbutas. Jis buvo

Marija priima svečius savo namuose Topangoje. Stovi Marija Gimbutienė, sėdi istorikas Vincas Trumpa, bibliotekininkė Hypatija Yčaitė-Petkienė, dainininkė Stasė Pautienienė. Kalifornija, Topanga, 1971 m.

mano brolio Martyno artimas draugas ir su manim palaikė draugiškus santykius. Mums, mergaitėms, jis neatrodė patrauklus „kavalierius“. Manėm jį esant didelį pedantą, labai jau rimtą ir smulkmenišką be galo. Kad ir kaip ten būtų, aš vis dėlto tikėjausi, kad kokiam nors šokiui jis mane iškvies. Jis jau artinosi prie manęs, kai atbėgo Marytė ir sušuko: „Jurgi, ar užmiršai, kad dabar yra MŪSŲ šokis?!“ Muzika užgrojo ir tuojau jie dingo valso sūkuryje. Jurgis ir Marytė greitai suėjo į porą, pradėjo vaikščioti kartu, ir užsidegė didelė meilė. Po vedybų jie ilgai gyveno drauge ir nėra reikalo man spėlioti, kodėl ši pora išsiskyrė.

Mums atvykus į Ameriką, likimas ir vėl suvedė mane su Maryte. Apsigyvenome Bostono apylinkėse. Marytę su jos augančia šeima radau Dorčesterio priemiestyje. Mums abiem patiko susitikimai su lietuviais literatais: Faustu Kirša, Stasiu Santvaru, Bernardu Brazdžioniu ir kt. Marytė labai jų gailėjosi ir nesyk kvietėsi į savo butą papietauti. Marytės vyras Jurgis, išmokslintas inžinierius, dar nebuvo kaip reikiant įsitvirtinęs savo profesijoje. Jis nesipriešino, o gal net didžiavosi, kad Marytė įstojo į universitetą ir norėjo pasižymėti akademiniuose moksluose. Ji uoliai lankė paskaitas ir daug valandų skyrė savo knygoms bei rašto darbams.

Gal ji nebūtų galėjusi pasiekti savo tikslo, jei čia nebūtų padėjusi jos anyta, Jurgio mama Elena Gimbutienė. Ši puikaus išsilavinimo, turinti profesiją moteris gyveno kartu su šeima, padėjo dirbti namų ruošos darbus ir auginti dukras – tuo laiku dar nedideles Danutę, Živilę ir Rasytę. Man išryškėjo kitas Marytės charakterio bruožas – tai gebėjimas niekam neleisti atitraukti jos dėmesio nuo pasirinkto tikslo, ar tai būtų asmeniški sentimentai, ar šeimos ryšiai. Ji vis kartodavo lietuvišką posakį: „Lūš trūks, aš vis tiek savo padarysiu." Jos kelias nebuvo lengvas, prie to prisidėjo ir, pvz., prastokas anglų kalbos mokėjimas. Marytė prašė manęs jai padėti su vertimų darbais. Čia galėjau būti naudinga, nes iš pat mažens gerai mokėjau abi kalbas. Marytė gana greitai išmoko angliškai ir pradėjo savarankiškai reikštis mokslo žurnaluose. Matyt, ji turėjo gabumų kalboms.

Mano manymu, viena priežastis, kodėl Marytė sulaukė palyginti greito pasisekimo, buvo ta, kad ji tvirtai laikėsi savo pasirinktos mokslo šakos ir nesiblaškė į šalis. Jai buvo neįdomu ieškoti išnykusių civilizacijų duomenų kituose žemynuose, nes jai rūpėjo Europa ir jos priešistorė. Kiek žinau, ji nesidomėjo Amerikos čiabuviais – indėnais ar kitais.

Man atrodė, kad Marytė gerai orientavosi praktiškuose dalykuose, pvz., kad ir numatydama savo ateitį. Iš Europos priešistorės ji pasirinko tokį laikotarpį, kuris dar buvo ne itin mokslininkų išgvildentas. Kaip vėliau paaiškėjo, jos tyrinėjimai Vidužemio jūros šalyse suteikė jai progą pasižymėti. Marytė pasitikėjo savimi ir neabejojo savo sėkme. Ji išvyko į Los Andželą tikėdama, kad Kalifornijos universitetas, vadinamas UCLA, daug gali duoti akademinei jos karjerai. Kai mudvi kitąkart susitikome, ji jau buvo pagarsėjusi ir senoms draugystėms daug laiko neturėjo. Suradusi sau puikią aplinką, Marytė pateko į daugybės darbų sūkurį. Marytė nebuvo savyje užsidariusi mokslininkė ir nuolat plėtė pažinčių ratelį. Ji domėjosi žmonėmis ir noriai kalbėjo su visais, kad ir kokio jie buvo išsilavinimo.

Marytė mylėjo visa, kas lietuviška, ir iš pat pradžių stengėsi užmegzti ryšius su vietos tautiečiais. Jų daugu-

ma buvo susispietusi apie Šv. Kazimiero Romos katalikų parapiją. Čia Marytei ne visada sekėsi. Plačios religinės jos pažiūros ir atvirumas reiškiant mintis sulaukė gana žiaurios kritikos. Neišmokslinti parapijiečiai nenorėjo girdėti apie žilą praeitį, kai krikščionybės dar nebuvo. Mėgstama Marytės tema – matriarchatas* ir moteriškojo pradmens kultas – jų nedomino. Tuo tarpu Marytės prestižas tarp svetimtaučių augo. Visuomenė tada itin domėjosi feminizmu ir moterų teisėmis. Didelė iliustruota Marytės knyga „Deivės kalba" sulaukė nemažo pasisekimo.

Marytės žvaigždė ėmė kilti ir, kaip sakant, pasiekė zenitą. Ji buvo dažnai minima įvairiuose spaudiniuose, kitur žiniasklaidoje. Vienu laiku ji gaudavo tiek daug kvietimų skaityti paskaitas, dalyvauti renginiuose, kad jai buvo sunku palaikyti tvarką savo kalendoriuje. Jau jai nebereikėjo ieškoti lietuvių pritarimo, bet ji ir toliau mėgino pasitarnauti lietuviškiems reikalams. Marytė rengė lietuviškos muzikos koncertus ir meno parodas. Atsimenu vieną ypatingai puikią tautodailės parodą Kalifornijos universitete. Prie spalvingų eksponatų sėdėjo tautiniais drabužiais pasipuošusios merginos ir prie tikrų ratelių bei staklių demonstravo, kaip reikia verpti ir austi. Atmintyje liko ir kitas Marytės inspiruotas renginys – „mitologinis" balius Santa Monikoje, kur pasirodė kostiumuoti senovės lietuvių dievai, legendinės būtybės ir kunigaikščiai. Garsas apie ją pasklido dar plačiau. Man teko būti jos pagerbimo bankete, kai ji buvo paskelbta Metų žmogumi. Ji tapo tikra garsenybe ir priprato prie pagyrų ir komplimentų. Man atrodė, kad jai tai patiko. Pati Marytė su šypsena sakydavo, kad asmeninė reklama jai suteikė progų labiau išgarsinti Lietuvą.

Tuo metu man neteko dažnai susitikinėti su Maryte. Be visokių kitokių užsiėmimų, ji gaudavo kvietimų važiuoti į užsienius. Būdama geros sveikatos ir pilna energijos, ji keliaudavo į Europą ar kitur: į mokslinius suvažiavimus ir archeologinius kasinėjimus. Grįžusi retkarčiais sukviesdavo savo senus draugus paklausyti kelionės įspūdžių. Tokių pobūvių padaugėjo, kai ji įsitaisė nuolatinėje buveinėje – namuose Topangos slėnyje netoli Malibu. Ji mėgo gamtą, visokius augalus, vėliau persiėmė tikėjimu gydomąja vaistažolių galia. Toje romantiškoje vietovėje Marytė galėjo atsipalaiduoti nuo kasinėjimų rūpesčių. Atrodo, kad dar ir šiandien viena jos duktė tebegyvena tenai tarp Marytės sodintų vaismedžių, krūmų ir gėlių. Ji mėgdavo priimti mus lauke, atviroje verandoje

* Marija Gimbutienė niekur nevartoja sąvokos „matriarchatas", o vartoja terminus „matrilinearinė sistema", „matristinė kultūra", „matristinė visuomeninė santvarka". Štai jos paaiškinimas: „Aš jo nevartoju dėl to, kad jis priešinamas ‚patriarchatui'. Tai netikslu, nes matriarchato, kaip priešingybės patriarchatui, niekados nėra buvę (moterys vyrų niekados nebuvo užslopinusios taip, kaip vyrai moteris). Yra bandymų sukurti visai naują terminą, atitinkantį kultūrą, kuriai jis taikomas." Žr. kn.: Marija Gimbutienė, *Laimos palytėta*, sud. A. Ikamaitė, Vilnius, 2002, p. 52.

su vaizdu į slėnį. Marytė buvo gera pianistė ir kartais mums paskambindavo. Kas nors iš svečių paskaitydavo poezijos kūrinių ar papasakodavo, kas dedasi literatūros pasaulyje. Marytė buvo plataus akiračio asmenybė, niekad nepritrūkstanti temų įdomiems pokalbiams. Jos laki fantazija ir optimistiška dvasia visad teigiamai veikė klausytojus, kviesdama kartu su ja ieškoti naujų kelių į dar ne iki galo ištirtas pažinimo sritis.

2004 m. balandis

III. KALIFORNIJOS LOS ANDŽELO UNIVERSITETE

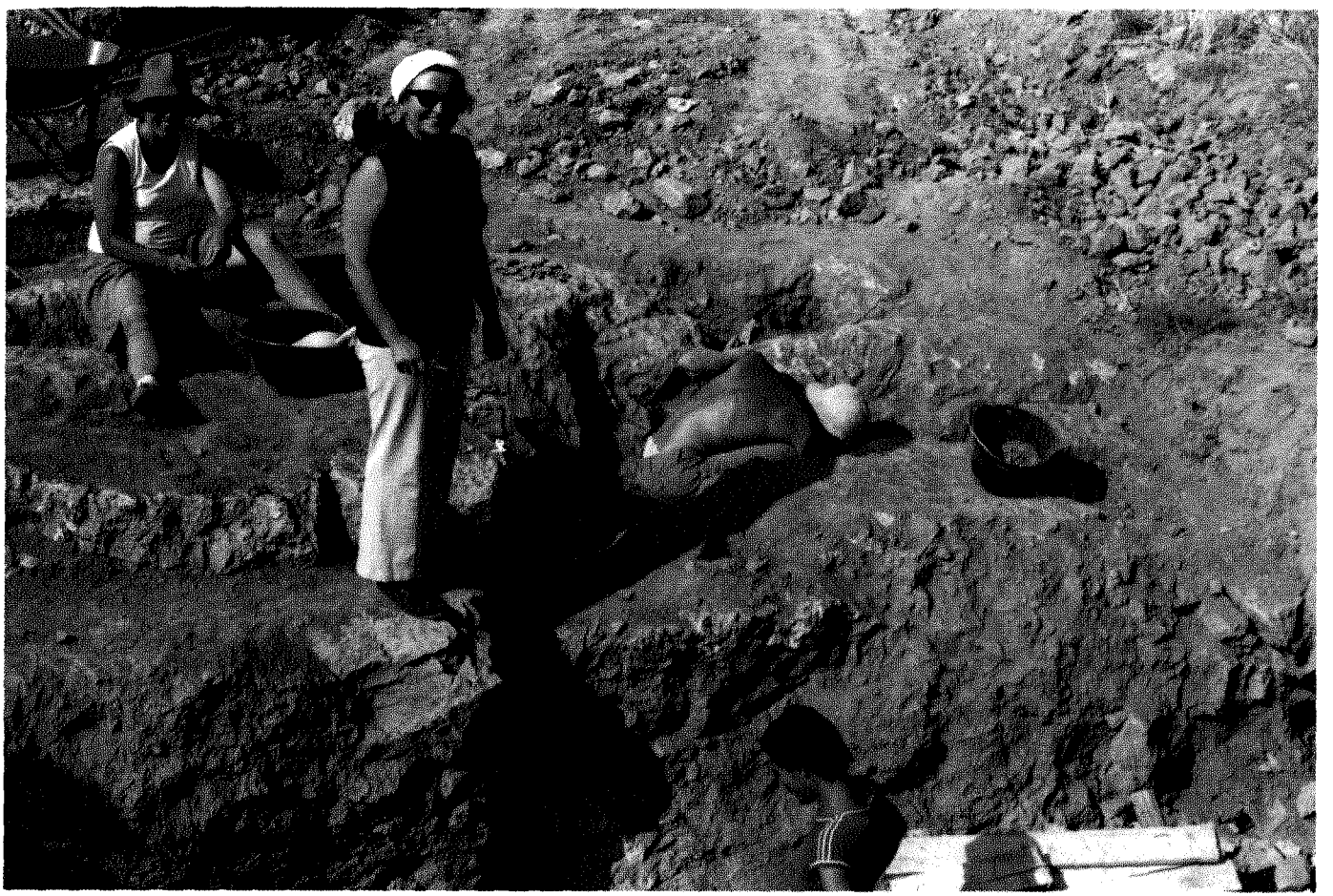

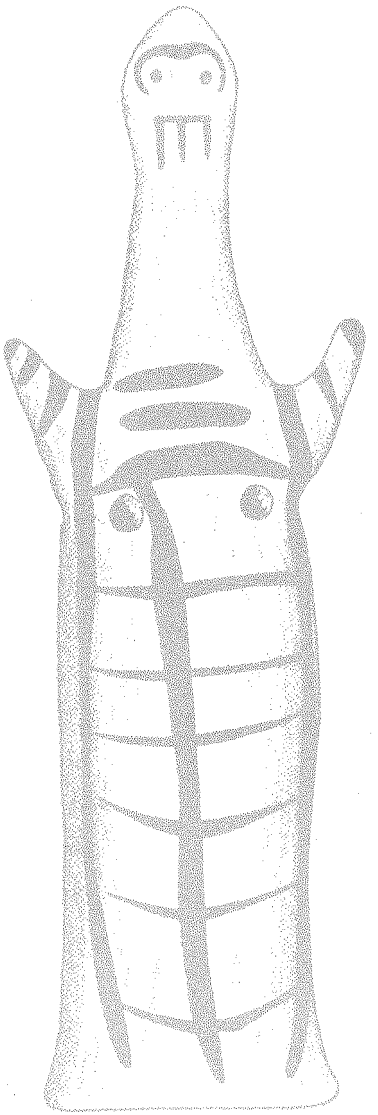

Skalorijos urvo
(6 tūkst. pr. Kr.)
archeologiniai
kasinėjimai Italijoje
1979 m.

NELAUKTAI PALAIMINGAS KATALIZATORIUS*

Jaan Puhvel

1960-ųjų metų pradžia buvo galvosūkio dienos universiteto gyvenime. Drauge su universiteto steigėju ir Kalifornijos gubernatorium Edmundu (visų vadinamu „Pat“) Brownu [Edmundu Braunu] ir kylančiu karjeros laiptais renesansinio sukirpimo žmogumi, naujuoju UCLA rektoriumi Franklinu Murphy'u Kalifornijos universitetas, vienu metu laikytas tik universitetiniu „pietiniu filialu ar atšaka“ (veikiau netgi „šakele“), pradėjo formuotis į pagrindinę instituciją. Profesorių ir dėstytojų kolektyvas, programos, atskiri skyriai ir paskaitų ciklai – visa tai suvešėjo svaiginamai greitai ir vešliai. Tuokart atrodė, kad daug kas įmanoma. Pirmaisiais dešimtmečio metais buvo įkurti Folkloro ir mitologijos, Lingvistikos centrai. Kaip vienas iš paminėtų centrų dalyvis, o kito administratorius, aš buvau visa ko liudytojas; būtent: tų atsiveriančių kūrybinių galimybių aspirantams ir mokslo tiriamiesiems darbams bei programoms, apimantiems nepertraukiamus senųjų indoeuropiečių kalbų, antikinio meno bei kultūros tyrinėjimus. Kol dar nebuvo archeologinės dalies, antropologijos studijos dominavo UCLA Naujojo pasaulio sampratoje, netgi išleido į gyvenimą tokią įžymybę kaip Carlosą Castanedą [Karlosą Kastanedą].

Paskui įvyko netikėtai palaimingas įsiveržimas. 1962 m. į fakultetą atvyko dirbti Marija Gimbutienė**. Kadangi universitete formavosi nauji, atviri ir aiškūs santykiai, išnyko barjerai tarp atskirų fakultetų ir išpopuliarėjo tarpusavy susietų disciplinų studijos; įskaitant dar ir tai, kad F. Murphy's asmeniškai žavėjosi archeologija. Senojo pasaulio archeologija netrukus gavo apčiuopiamą pa-

* Iš anglų k. vertė Kornelija Jankauskaitė.

** Visur Marijos Gimbutienės biografijose (spaudoje) pažymima, kad ji pradėjo dirbti Kalifornijos universitete (UCLA) 1963 m.; taip teigia ir jos biografė Joana Marler bei Jurgis Gimbutas.

Iškilmės, skirtos Marijai Gimbutienei pagerbti 1968 m. suteikus jai Metų žmogaus titulą. Kalbą sako prof. Jaan Puhvel. Marija Gimbutienė ir Algirdas Avižienis. Kalifornija, Los Andželas, 1969 m.

ramą ir netgi Slavistikos katedra turėjo pasitarnauti gal ir ne visai vietoje įsteigtam, tarsi „naminiam" Marijos fakultatyvui. Bet tai tik į gera, nes ilgainiui Lingvistikos centro dėka mes galėjome organizuoti lietuvių kalbos ir kultūros studijas. Neilgai trukus vietiniai lietuviai – politiniai reakcionieriai uždavė pipirų mūsų rektoriui apipildami jį savo tamsuoliškais skundais, kad vargšės jų kalbos buvo mokoma „Slavų skyriuje!" Bet ir Marija, ir aš tuo metu jau turėjome kitų svarbių užduočių pradėjus įdiegti visapusišką Aspirantūros programą indoeuropeistikos studentams su kalbotyros, archeologijos ir mitologijos komponentais – pirmąją tokią (ir absoliučiai unikalią!) programą, kokios nėra niekur. Tai davė galimybę ir įstatyminiu požiūriu paremti studentus, ir suteikti ilgalaikių stipendijų doktorantams, besitobulinantiems archeologijos ir mitologijos srityse, o vėliau pagelbėti subsidijomis daugeliui gabių jaunų mokslininkų, kurie dalyvavo ilgalaikėse Marijos ekspedicijose Senajame pasaulyje. Kai kurie iš jų padarė didelę mokslinę karjerą mūsų šalyje ir Europoje.

Deja, istorija yra permainininga, ir UCLA laimingos dienos buvo trumpos. Permainų vėjai ir universitete, ir visuomenėje pūtė neilgai. Bet, nepaisant nieko, toji programa, kurią Marija ir aš pradėjome ir įdiegėme drauge, išliko ir tebevaidina svarbų vaidmenį žadinant protus. Tai labai svarus įnašas į mokslinį gyvenimą. Marija iš tiesų buvo tas katalizatorius, kuris sulydė kritinę masę į visumą trumpu universitetinio gyvenimo žydėjimo ir euforijos tarpsniu.

2004 m. liepa

PRISIMENANT MARIJĄ*

Jules F. Levin

Susipažinome su Marija Gimbutiene 1962 m. pabaigoje. Tai buvo mano antrieji metai aspirantūroje UCLA, o ji ką tik buvo atvykusi iš Harvardo**. M. Gimbutienė savo iniciatyva steigė lietuvių kalbos kursus Slavistikos fakultete ir ketino juose dėstyti lietuvių kalbą. Susirūpinęs tik būtiniausiais savo specialybės dalykais, nieko nebuvau net girdėjęs apie naująjį lietuvių kalbos kursą. Prasidėjus pirmajai mokslo savaitei, užbėgau į fakulteto raštinę, čia ir užtikau profesorių Henriką Birnbaumą kažką aptarinėjant su kolegomis. Jis atrodė susirūpinęs, kad nė vienas Slavistikos fakulteto studentas neužsirašė į Marijos kursą – visi jos studentai buvo Amerikos lietuviai, didžiuma net iš kitų koledžų, ne iš mūsų universiteto. Kai likome dviese, prof. Birnbaumas paklausė manęs, ar ne-

Marija Gimbutienė kasinėjimuose Jugoslavijoje. Crnokalačka Bard, 1971 m.

* Iš anglų k. vertė Kornelija Jankauskaitė.

** Marijos Gimbutienės biografės Joanos Marler bei Jurgio Gimbuto teigimu, M. Gimbutienė pradėjo dirbti UCLA 1963 m.

norėčiau mokytis lietuvių kalbos. Kadangi ką tik buvau pradėjęs mokytis lenkiškai (pageidautina trečioji kalba Slavistikos fakultete), nenorėjau studijuoti dviejų kalbų tuo pačiu pradiniu lygiu, tad tuoj pat pasiūliau jam sandėrį: mokysiuosi lietuvių kalbos vietoj lenkų. Ir pasirink gi man taip prieš pat egzaminus, ir dar niekieno neverčiamam...

Štai taip viskas ir prasidėjo. Aš įsimylėjau sudėtingą, bet elegantišką lietuvių gramatiką ir lengvai perpratau linksniuotes bei asmenuotes. Tuo tarpu antrajai Amerikos lietuvių kartai kur kas labiau rūpėjo susirasti sau tinkamą porą kursuose. Taip netrukus tapau akis badančia, nemalonia kurso žvaigžde, žinančia visus teisingus atsakymus ir pasižyminčia kandžiais juokeliais. Todėl pačiu brangiausiu ir mylimiausiu žmogum kursuose man tapo M. Gimbutienė. Ji buvo vienintelė iš visų, su kuria susidraugavau ir kurią tik vienintelę prisimenu iš tų laikų. Manau, kad ir jai suteikiau būtent tai, ko trokšta kiekvienas mokytojas iš savo mokinio – nuoširdaus domėjimosi tuo dalyku, kurį įsimylėjęs pats mokytojas, ir kitiems besistengiantis įkvėpti tokį pat impulsą.

Topangoje pažymimas Marijos Gimbutienės atsisveikinimas su UCLA. Iš kairės: prof. Jules Levin, M. Birnbaum, prof. Dean Worth. 1989 m.

Bet kaip mokytis toliau, pasibaigus jos vienerių metų kursui? Štai čia mano ir federalinės valdžios interesai sutapo, nes buvau paliktas universitete tęsti mokslinio darbo ir gavau atitinkamą stipendiją; antraisiais ir trečiaisiais metais studijavau lietuvių kalbą savarankiškai, vadovaujamas Marijos. Retsykiais užsukdavau į jos darbo kabinetą universitete parodyti atliktų namų darbų. Savo rašto darbuose daugiausia analizuodavau lietuvių kalbos gramatikos struktūrą. Marija nebuvo lingvistė, todėl mes kalbėdavomės ir apie kitus dalykus. Ji labai domėjosi mano aspirantūra ir buvo itin patenkinta, kai išgirdo, jog ketinu specializuotis baltų kalbotyroje. O aš mėgėjiškai žavėjausi archeologija ir nuoširdžiai domėjausi jos darbu... Gavęs Fulbright stipendiją, metus studijavau baltų lingvistiką Norvegijoje, o vėliau parašiau disertaciją iš lyginamosios baltistikos. Marija tuo labai didžiavosi žinodama, kad mano susidomėjimas šia tema prasidėjo nuo jos pamokų... Tuo metu, kai dėsčiau ir gyvenau

Riversaide [Riverside], tik retomis progomis atvykdavau į UCLA miestelį, bet visuomet aplankydavau Mariją jos darbovietėje. Ji apsidžiaugdavo pamačiusi mane ir sutikdavo labai šiltai – kaip seną draugą, su kuriuo ilgai nesimatė. Pasakodavau jai, kaip man sekasi, o ji dalydavosi naujienomis iš paskutinių savo kasinėjimų ir atradimų. Nuo pažinties pradžios – kai pradėjau mokytis lietuvių kalbos – mūsų bendravimas buvo veikiau draugiškas nei akademinis. Aš nebuvau archeologas, o Marija nebuvo kalbininkė. Bet jai visuomet rūpėjo mano ėjimas pirmyn. Daugelį metų, jei tik paskelbdavau kokią nors publikaciją spaudoje baltų ar lietuvių kalbos tematika, ji labai džiaugdavosi, o Baltų konferencijoje su pasididžiavimu pristatė mane pažįstamiems ir kolegoms kaip savo lietuvių kalbos studentą.

1981 m. pagaliau išsipildė mano ilgai puoselėta svajonė gauti Fulbright stipendiją, kad galėčiau keturis mėnesius dėstyti Vilniaus universitete. Mes buvome apgyvendinti universitetui priklausančiame bendrabutyje M. K. Čiurlionio gatvėje, šalia Santuokų rūmų. Gyvenome antrame aukšte, skirtame užsienio svečiams, ir niekas per daug mumis nesirūpino ištisus du mėnesius. Paskui atvyko Marija akademinio darbo tikslais ir taip pat buvo apgyvendinta tame pačiame aukšte.

Atmintyje išliko daug puikių mūsų bendravimo Vilniuje akimirkų. Ji dėstė universitete ir buvo intelektualiosios visuomenės ašis. Atrodė, kad kiekvienas žmogus Vilniuje žino apie profesorę iš Amerikos, dėstančią universitete; kai žmonės išgirsdavo, kad esu M. Gimbutienės draugas, mano vertė jų akyse nepaprastai pakildavo. Mariją visą laiką supdavo gerbėjai, draugai ir giminės, bet nepaisydama to ji vis dėlto surasdavo laiko ir mums, pasirūpindavo, kad neliktume nuošaly ir kad į visus įdomiausius renginius patektume drauge su ja, pvz., kad gautume geras vietas teatre ir pan.

Ne vieną sykį esu viešėjęs pas Mariją jos gražiajame name Topangoje. Prisimenu mūsų pasivaikščiojimus po jos rankomis išpuoselėtą sodą, gėrėjimąsi jos mylimomis lietuviškomis obelimis. Kartais nuveždavau jai ruginės žydų duonos, nupirkęs parduotuvėlėje šalia savo namų. Man regis, ji Marijai primindavo lietuvišką duoną.

Aš visados prisiminsiu Mariją Gimbutienę ne tik todėl, kad ji buvo įžymi mokslininkė, bet ir todėl, kad ji ištiesė man ranką draugystei ir buvo tarsi vedlė visame mano akademiniame gyvenime.

2004 07 11

MARIJA GIMBUTIENĖ SAVO ARCHEOLOGIJOS PASAULYJE*

Ernestine Elster

Mariją Gimbutienę, Europos archeologijos profesorę emeritę, Kalifornijos Los Andželo universiteto dėstytoją, galima apibūdinti kaip sudėtingą, charizmatišką, kontroversišką asmenybę ir kaip *elan vitale* [vitalinio skrydžio] įsikūnijimą. Per savo gyvenimą ji vadovavo (arba vadovavo drauge su kitais) penketui kasinėjimų Pietryčių Europoje, paskelbė keturias monografijas apie šiuos kasinėjimus (jas redagavo pati, o kartais drauge su kolegomis mokslininkais), parašė daugybę mokslinių knygų ir šimtus straipsnių bei recenzijų. Pradėjusi studijuoti prieš Antrąjį pasaulinį karą Lietuvoje, studijas baigė Tiubingene, Vokietijoje, kur jai buvo suteiktas daktaro laipsnis. Po karo ji su šeima pasitraukė į Jungtines Amerikos Valstijas; kaip mokslininkė įsitvirtino Harvardo universitete ir po 15 metų persikraustė į Los Andželą, Kaliforniją. Pradėjusi dėstyti Kalifornijos universitete 1964 m.**, netrukus ėmėsi organizuoti kasinėjimus.

Neformalus akademinės UCLA visuomenės bendravimas buvo palankus M. Gimbutienei; pasak jos, prieinamesnis ir gyvybingesnis nei Vokietijos ar Harvardo „dramblio kaulo bokštai" (t. y. uždaros tradicinės institucijos). Būdama Europos archeologijos ir indoeuropeistikos studijų profesorė, vėliau (1965) paskirta Senosios Europos archeologijos kuratore šio universiteto Etninių ir technologinių mokslų muziejuje (dabar Fowler muziejus), ji dėstė kursus bei seminarus iš neolito ir žalvario amžių Europoje, be to – baltų ir slavų folklorą bei mitologiją. Jos archeologiniai kursai buvo iliustruojami skaidruolėmis iš kasmetinių kelionių po Europą.

* Iš anglų k. vertė Živilė Gimbutaitė.

** M. Gimbutienės biografės Joanos Marler teigimu, mokslininkė pradėjo dėstyti UCLA 1963 m.

Visi kasinėjimai, kuriuose M. Gimbutienė dirbo kaip savo srities žinovė, vyko Europos kaimuose, ir ji ten jautėsi gerai it namuose. Patogumų stoka jai nė kiek netrukdė siekti savo tikslų; juos ji būtų pasiekusi bet kokiomis sąlygomis. Peržvelgus kalibruotų radiokarbono datų* amplitudę iš visų penkerių jos kasinėjimų, atsiskleidžia išsami 4000 metų priešistorės suvestinė: nuo VII iki III tūkst. pr. Kr. Marija anksti pripažino šio mokslinio datavimo metodo svarbą archeologijai, kaskart kasinėdama ji pasirūpindavo gausiais pavyzdžiais, kad radinių datos galėtų būti tiksliai nustatytos. Sunku tikėti, kad C-14 datavimo būdas** ir dendrochronologija, dabartiniu metu visuotinai pripažinti ir laikomi esminiais archeologiniuose pranešimuose, kadaise buvo kontroversiški. Tačiau C-14 datavimo būdas, prieštaraujantis ankstesniajai lyginamajai chronologijai, sukeldavo plačių diskusijų tarptautinėse konferencijose, ir Marija jose drąsiai dalyvaudavo. Ji su kolegomis šiuos metodus propagavo ir pagaliau įtikino daugmaž visus archeologus (išskyrus labiausiai užsispyrusius).

Mokytoja ir mokinė. Marija su Ernestine Elster. 1992 m.

KASINĖJIMAI: OBRE, SITAGRUOSE, ANZOJE, ACHILĖJONE, SKALORIJOS URVE

Pirmieji iš jos penketo kasinėjimų Obre buvo pradėti prabėgus porai metų po to, kai Marija atvyko į Kalifornijos universitetą, kai atsirado atitinkamų fondų. Tai buvo Jungtinių Amerikos Valstijų įšaldytos sąskaitos Rytų Eu-

* Archeologinių radinių ir paminklų datavimas radiokarboninės analizės metodu, pradėtas naudoti XX a. 6 dešimt., iš esmės pakeitė ankstesnes chronologines nuostatas. Pasirodė, kad neolito ir žalvario amžiai truko bent 3 tūkstantmečiais ilgiau nei anksčiau manyta. Naujasis datavimo metodas trumpai vadinamas radiokarboniniu, o juo remiantis nustatytos datos – radiokarbono datomis. Šis metodas buvo patikslintas, kai medžio anglies ar kitų organinės kilmės archeologinių radinių datos, nustatytos radiokarboniniu metodu, buvo palygintos su datomis, gautomis dendrochronologiniu metodu (jį sukurti ypač padėjo Kalifornijoje augančių ilgaamžių pušų rievių analizė). Paaiškėjo, kad šitaip patikslintos, arba kalibruotos, neolito ir žalvario laikotarpių datos yra maždaug 500–1000 metų senesnės, nei rodo radiokarboninis metodas. Dabar archeologiniai radiniai datuojami mišriu radiokarboninės analizės ir dendrochronologiniu metodais – *sudaryt. past.*; pagal Marijos Gimbutienės šio metodo išaiškinimą; žr.: M. Gimbutienė, *Senoji Europa*, Vilnius, 1996, p. 298.

** Radiokarbono datos teikiamos kaip datos iki dabarties. Jos nustatomos skaičiuojant radioaktyvios anglies (C-14) skilimo pusperiodį, kuris lygus 5568 metams. „Dabartimi" laikomi 1950 m., t. y. sutartinė radiokarboninės analizės įdiegimo data – *sudaryt. past.* pagal M. Gimbutienę, žr. ten pat.

ropos šalyse po Antrojo pasaulinio karo, Smithsonian instituto administruojamos kultūriniams reikalams. Iš anksto pasitarusi su Sarajevo Zemalski muziejaus dr. Alojzu Benacu [Aloyzu Benacu], Marija paprašė subsidijos jų bendram projektui ir ją gavo. 1967 m. vasarą Marija drauge su atrinktais UCLA studentais jau darbavosi Obre, Bosnijoje (6000–45/4400 pr. Kr.). Kadangi UCLA grupė troško atkasti kuo daugiau pavyzdžių, o A. Benacas buvo nepatyręs ir ne itin išmanė tam reikalingas strategijas (sijojimą *etc.*), vadovai nusprendė kasinėti atskirai, bet tokio pat dydžio lygiagrečiuose plotuose. Įdomu palyginti A. Benaco pranešimą (1973) su M. Gimbutienės (1974). Marija lauko vadovu paskyrė UCLA doktorantą, turintį kasinėjimų praktikos Europoje ir Amerikoje, Eugenijų Sterudą. E. Sterudas suprato pavyzdžių gausos svarbą, o ir Marija labai norėjo pritaikyti naujus amerikietiškus „procesinės" archeologijos tyrinėjimo metodus Rytų Europoj. Ji buvo apsiskaičiusi, be to, pažinojo naujosios archeologijos pradininką Louisą Binfordą [Luisą Binfordą], antropologijos profesorių iš UCLA.[1] Nors tarp abiejų komandų per kasinėjimus Obre santykiai buvo draugiški, tačiau metodų pripažinimo klausimu abipusės pagarbos nepavyko išlaikyti. E. Sterudui vadovaujant, Marija galėjo daugiau dėmesio skirti ataskaitoms, o parengdavo ji jas puikiai, pateikdama išsamų kasinėjimų ir radinių aprašymą bei gautų duomenų sintezę.

1967 m. žiemą Marija buvo pakvietusi skaityti paskaitų UCLA tuomet dar jauną archeologą Coliną Renfrew [Koliną Renfriu] iš Šefildo [Sheffield] (Anglijoje). Anksčiau ji buvo lankiusis Kikladų Saliogos saloje, kai C. Renfrew kasinėjo ten su Johnu Evansu[2] [Džonu Evansu]. Marija ir Colinas iš pradžių sutarė gerai, buvo matyti abipusė pagarba. Kartu jie suplanavo bendrus Šefildo ir Kalifornijos Los Andželo universiteto kasinėjimus toje Graikijos dalyje, kuri iš esmės buvo *terra incognita*, o būtent šiaurrytinėje dalyje[3]. Kitą vasarą, 1968 m. liepos mėnesį, prasidėjo pirmasis iš trijų sezonų Sitagruose [Sitagroi] (juose dalyvavo ir šio straipsnio autorė). Leidimas kasinėti buvo gautas iš Britų archeologijos mokyklos, o lėšos – iš NSF (National Science Foundation – Tautinė mokslo federacija) bei iš kitų Anglijos šaltinių. C. Renfrew čia buvo pagrindinis tyrinėtojas, jis parengė vietą, nustatė kasinėjimų metodologiją ir užrašymo sistemą. Būtent jis buvo už viską atsakingas, nes faktiškai Marija tuo metu darbavosi Obre ir negalėjo atvykti į Sitagrus iki sezono vidurio.

Kasinėjimai Obre baigėsi 1969 m. Sitagruose kasinėjimai tebesitęsė vadovaujant C. Renfrew. Susidomėjimą gausybe neolito ir eneolito laikotarpių statulėlių Graikijoje ir Balkanuose Marijai įkvėpė būtent nuostabus jų rinkinys iš kasinėjimų Sitagruose. (Obre nieko panašaus nebuvo.) Marijai atvykus į Sitagrus, ji su Colinu surengė

seminarą, pakvietė į jį Prancūzijos komandą, kasinėjusią netolimoj Dikilitacho [Dikili Tash] vietovėje, drauge su jų vadovu Jeanu Deshayes [Žanu Dėjė]. Vesdama šį seminarą, Marija kalbėjo apie statulėles, savaip aiškindama jų prasmę. J. Deshayes ir jo studentai klausėsi atidžiai, mąstė; Sitagrų komanda jai pateikė daug klausimų, o C. Renfrew reagavo skeptiškai. Tačiau Marija laikėsi savo interpretacijos, džiūgavo dėl statulėlių rinkinio gausos bei įvairovės.

Pasibaigus 1970 m. tyrinėjimų sezonui Sitagruose, Marija išvyko iš Sitagrų su įspūdingu 250 statulėlių rinkiniu, kurį turėjo aprašyti ir išanalizuoti. Tai buvo svarus įnašas jai suformuluojant tezes apie priešistorinę religiją, neolito ir eneolito dievų ir deivių panteoną Pietryčių Europoje ir Graikijoje. Be to, kasinėjimai Sitagruose buvo labai svarbūs dėl to, kad jų 29 radiokarbono būdu nustatytos datos (5500–25/2200 pr. Kr.) privertė pakeisti archeologų nuomonę dėl Europos ir Artimųjų Rytų ryšių: išanalizavus Sitagrų radimvietės V ir IV tūkst. pr. Kr. medžiagą, buvo atpažinti ne Artimųjų Rytų prototipai, o naujų radinių Pietų Balkanuose, nustačius pagal C-14 datavimo metodą, *ankstyvesni* nei šie prototipai. Kasinėjimų Sitagruose pranešimai yra paskelbti dviejose monografijose (C. Renfrew et al., 1986; E. Elster, C. Renfrew, 2003); antroji – Marijai mirus, dedikuota jos atminimui.

Archeologė Marija Gimbutienė kasinėja Graikijoje.

Tretieji Marijos kasinėjimai buvo Anzoje [Anza] (6100–4900 pr. Kr.), Pietų Balkanuose, dabartinėje nepriklausomoje Makedonijoje. Po kasinėjimų Obre ir Sitagruose 1968 m. Marija iškeliavo Olandijon, pakviesta metams stažuotis Pažangiųjų mokslų institute (Netherlands Institute for Advanced Study, Wassenaar). Šioj idiliškoj aplinkoj ji turėjo laiko mąstyti ir rašyti. Kaip matyti chronologinėj diagramoj (pav. 2), Sitagrų ir Obre laikotarpiai iš dalies sutampa, bet nė vienas nesiekia ankstyvojo neolito. Antram tyrinėjimo sezonui Sitagruose prasidėjus, 1969 m. vasarą Marija, dr. Milutinas ir dr. Draga Garasaninai [Garašaninai] , bendradarbiaujant Štipo [Stip] muziejui, laukė leidimo kasinėti ankstyvojo neolito vietovėje į pietus nuo Skopjos [Skopje], Jugoslavijos

Makedonijoje. Kasinėjimų Obre veteranai E. ir Anna Sterudai, pasidarbavę keletą savaičių Sitagruose, kol gavo telegramą su leidimu, išvyko į Makedoniją susitikti su ten esančia komanda. Visi apsigyveno Anzos kaimo sodybose. Eugenijus parengė kasinėjimų lauką, kaip buvo daręs Obre, ir vadovavo pirmajam sezonui. Jugoslavų grupė su Garasaninais įrengė savo kasinėjimų kvadratus.

E. Sterudui atsisakius vadovauti antrajam sezonui Anzoje 1970 m. (dėl užimtumo rengiant leidinį apie kasinėjimus Obre), Marija paskyrė vadovu Geoffrey Sayresą [Gafrį Sairesą], C. Renfrew studentą iš Šefildo, kuris pareiškė didelį norą tyrinėti su UCLA profesore. Nors G. Sayresas sugebėjo pritaikyti amerikietiškus metodus, jam pristigo praktinės patirties įgyvendinti šių kasinėjimų tikslus, būtent atkasti ankstyvuosius Starčevo [Starcevo] sluoksnius ir pateikti gausų pavyzdžių rinkinį. Darbas vyko lėtai, tarp bendradarbių tvyrojo įtampa, ir kasinėjimai sulig antru sezonu baigėsi. Vis dėlto radiokarbono būdu nustatytos datos siekė VII tūkst. pr. Kr., ir pranešimai apie Anzą buvo palankiai priimti (kaip ir pranešimai apie Sitagrus)[4].

Kasinėjimų Obre ir Sitagrų radiniai datuotini viduriniu neolitu; Anzoje, Starčevo vietovėje – ankstyvuoju neolitu. Chronologiniai rėmai dabar aprėpė 4 tūkstantmečius, todėl statulėlių bei keramikos rinkinys iš Anzos Marijai buvo itin svarbus. Treji kasinėjimai pateikė daugybę duomenų: botaninių, zoologinių, geologinių (su pavyzdžiais C-14 datoms nustatyti); gausybę keramikos ir kitų simbolinės vertės pavyzdžių. Visos vietovės buvo neolito periodo (tik Sitagruose siekė žalvario amžių), t. y. veikiau tai buvo žemdirbių ūkio tipo gyvenvietės nei medžiotojų klajoklių. Jose atrasta prekybos žymių ir visose, ypač Sitagruose, daug statulėlių. „Senosios Europos“ sąvoka atsirado[5] dar nepajudinus kastuvų Achilėjone, Tesalijoje, kur, mano manymu, išsipildė Marijos puoselėta svajonė.[6]

Marija Gimbutienė ir Dimitrios Theochares. Graikija, Achilėjonas, 1971 m.

Achilėjonas yra neaukšta kalva rytinėj Tesalijos lygumoj, gavusi pavadinimą nuo ten esančio kaimo, kurio laukai slepia archeologinius turtus. Šią kalvą tyrinėjo Tesa-

lijos eforas, a. a. Dimitrios Theochares [Dmitrijus Teocharis], jis tvirtino radęs prieškeraminių sluoksnių. Galimybė, kad žemiausiuose pylimo sluoksniuose gali būti prieškeraminės gyvenvietės žymių, rodančių vietinio neolito raidą, domino Mariją. Tačiau tokių radinių nebūta, ir vėliau monografijoje apie Achilėjoną (1989) Marija rašė, kad ankstyviausi sluoksniai pateikė „brandžią neolito kultūrą su protoseskio keramika"* (žr. literatūros sąrašą).

Achilėjonas nuodugniai atskleidė Seskio eilės tvarką, pateikė architektūros įrodymų, arti 200 statulėlių, kaulo bei akmeninių įrankių, tarp jų obsidiano iš Melos, liudijančio prekybą su Kikladų sala. Marija seniai buvo įsitikinus, kad mažai realistiški Vinčos statulėlių galvų kontūrai vaizduoja kaukes. Tarp Achilėjono radinių buvo keletas panašių statulėlių ir viena mažytė kaukė ant pjedestalo. Marijos idėjos pagaliau įgavo pamatą. Tačiau kasinėjimus netrukus sutrukdė nestabili Graikijos politika: vos prasidėjus antram kasinėjimų sezonui, prabėgus vienai savaitei, valdžios įsakymu tyrinėjimai buvo nutraukti. Ir vis dėlto Mari-

* Šis terminas yra kilęs nuo neolitinės Tesalijos gyvenvietės Seskio vietovėje, 14 km į vakarus nuo Volo uosto. Remiantis Achilėjono chronologija, Seskio kultūra plėtojosi per tūkstantį metų nuo 6500 maždaug iki 5500 m. pr. Kr. Achilėjono sluoksniai skiriami į 4 periodus. Du pirmieji priklauso ankstyvajam neolitui (anksčiau literatūroje vadintai ankstyvosios keramikos, protoseskio kultūrai), o III ir IV periodai – viduriniam neolitui, arba klasikinei Seskio kultūrai – *sudaryt. past.* pagal: M. Gimbutienė, *Senoji Europa*, Vilnius, 1996, p. 25.

Jugoslavijoje su prof. Milutin Garasanin. Anza, 1970 m.

Priėmimas Kukutenio miestelyje. Stovi dešinėje prof. Petersen-Dimbrovitz, kairėje (su akiniais) prof. Dinn Marin, už Marijos Gimbutienės stovi John Nandriv. Moldova, 1984 m. rugsėjo 27 d.

jos knyga apie šiuos kasinėjimus pateikė išsamių duomenų su lentelėmis, C-14 datomis ir gausiomis iliustracijomis (M. Gimbutas et al., 1989).

Ketvirtiesiems kasinėjimams pasibaigus, Marija užsiėmė duomenų analize ir leidinių rengimu. 1977 m. ji vėl svarstė kasinėjimų galimybes; šįkart nukreipdama savo dėmesį už Adrijos jūros, Italijon. Su Genujos universiteto profesorium Santo Tiné [Santu Tine] ji suorganizavo tyrinėjimus Skalorijos [Scaloria] urve[7] (6500–3400 pr. Kr.), Tavoljeri [Tavoliere] lygumoje Pietryčių Italijoje. Profesorius S. Tiné anksčiau buvo tyrinėjęs dvi urvo sales 1967 m. Bendri Kalifornijos Los Andželo ir Genujos universiteto kasinėjimai vyko 1979 ir 1980 m. per bendrą Genujos ir UCLA Tavoljeri ekspediciją. Šie tyrinėjimai buvo itin reikšmingi dėl viršutinėje urvo salėje[8] atrastų neolito kapaviečių; vėlyvojo paleolito ir vėlyvojo neolito radinių, taip pat dėl žemutinėje salėje atrastos apeigų vietos.

Kasinėjimams vadovavo Achilėjono veteranas Seanas Winnas [Synas Vainas], tuo metu dėstęs Pietų Misisipės universitete (University of Southern Missisipi), anksčiau buvęs Marijos studentas UCLA; dalyvavo patyręs kasinėtojas Danas Shimabuku [Denas Šimabuku], taip pat buvęs UCLA studentas, Halifakso šv. Marijos universiteto dėstytojas. Nors Marija vedė studijų seminarą 1980 m. Manfredonijoje drauge su Skalorijos urvo kasinėjimų darbuotojais bei savanoriais, tačiau išsamaus pranešimo apie šiuos kasinėjimus ji taip ir nepaskelbė[9], gal tikėdamasi, kad S. Winnas ir D. Shimabuku papildys savo preliminarų 1988 m. sezono pranešimą.[10] Tačiau Skalorijos kasinėjimai sulaukė pripažinimo, ir neseniai trys mokslininkai (L. Robbas, R. Whitehouse'as ir šio straipsnio autorė) susitarė užbaigti šį darbą ir parengti leidinį apie Skaloriją.

ĮNAŠAS IR ĮVERTINIMAS

M. Gimbutienės mokslo bei tyrinėjimų pagrindinės temos buvo šios: 1) Senoji Europa: neolito ir eneolito gyvenvietės Europoje, jų matricentrinė taikinga žemdir-

bių kultūra; 2) kurganų kultūra: šių protoindoeuropietiškai kalbančių klajoklių, karingų piemenų, jaukinančių arklius, gyvenančių patriarchalinėje visuomenėje, kilmė ir charakteristika; 3) laipsniškas Senosios Europos kultūros pakeitimas protoindoeuropietiškąja; 4) Senosios Europos religija. Visose srityse jos įnašas svarus, nors kontroversiškas, ir netgi daugiau, tuo labiau po jos mirties, nes visose srityse ji tiksliai nustatė gaires. Įvairūs jos palikimo aspektai akivaizdžiai susiję: Senosios Europos priešistorė, jos matricentrinė religija išaiškėjo tyrinėjant deivių ir dievų panteoną (M. Gimbutienė šį periodą vėliau apibrėžė kaip paneuropietišką, kuris prasideda galbūt net prieš paleolitą ir trunka iki eneolito arba vėlyvojo neolito); ir Senosios Europos kultūros transformacija, arba protoindoeuropizacija, vykusi pamažu į vakarus iš Rusijos stepių veržiantis kurganų kultūros žmonėms.

Senosios Europos, t. y. neolito ir eneolito laikotarpių (7000–3500 pr. Kr.) Pietryčių Europos civilizacijos, sąvoką Marija parėmė daugybe duomenų, kuriuos ji sukaupė nuo 1965 m. vidurio kasinėdama priešistorines vietoves, lankydamasi Europos muziejuose ir institutuose, skaitydama kolegų specialistų darbus. Remdamasi paleozoologų ir paleobotanikų pateiktais faktais, ji archeologiškai nustatė šiame regione gyvavus arklius jaukinančią žemdirbių visuomenę su akmens bei kaulo perdirbimo, keramikos ir audimo įgūdžiais. Analizuodama medžiaginę kultūrą, ji priėjo prie išvados, kad čia egzistavo prekyba bei mainai, religinių simbolių sistema, susijusi su matricentrine visuomenine struktūra. Jos samprotavimu, tokia buvusi taikingoji Senoji Europa. Šios idėjos buvo jos tyrinėjimų Europoje, Harvarde, Stenforde, Olandijoje ir UCLA sintezė.

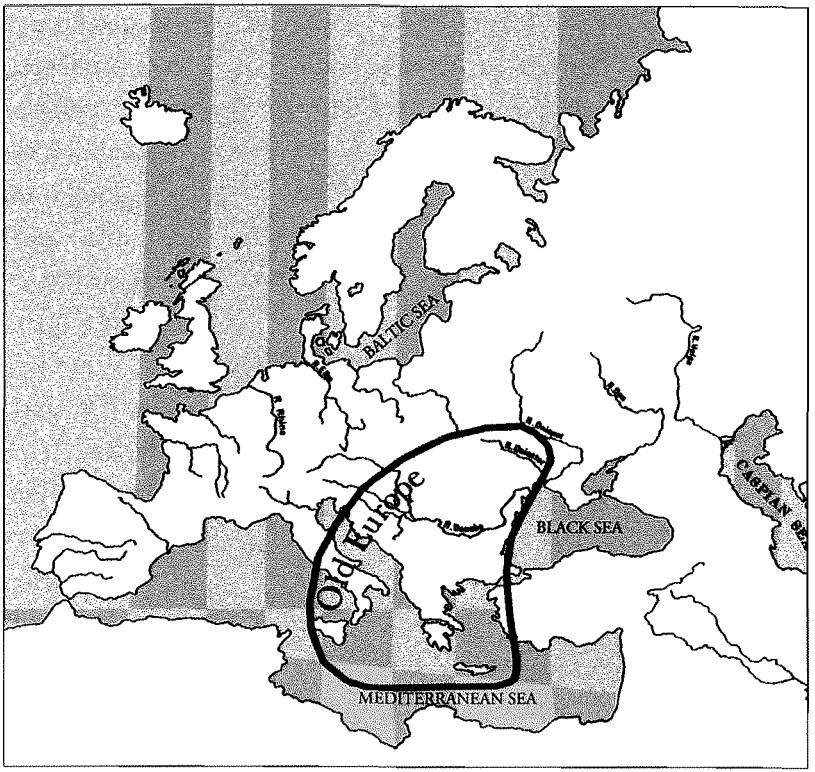

1) Senoji Europa (Fig. 1)

Per paskaitas ir seminarus apie neolito ir eneolito amžius Europoje ir Artimuosiuose Rytuose mes, studentai, klausydavomės entuziastiškų ir susistemintų M. Gimbutienės pranešimų, paremtų jos pačios archeologiniais tyrinėjimais, kasinėjimais; ji buvo įgudusi poliglotė, ir tai akivaizdžiai atsiskleidė jai šnekant apie geografiją, vietovardžius, gyvenviečių struktūras, architektūrą, technologijas, ūkio ypatumus, apeigų objektus, keramiką (pvz., Karanovas, Kukutenis-Tripolis [Cucutenyi-Tripolye], Sesklas [Sesklo], Diminis [Dimini], Hasilaras [Hacilar], Čatal Chiujukas [Catal Hüyük], Marica [Maritsa], Vinča, Predionica [Predionitsa], Tisa [Tisza], Hamangija [Hamangia], Gumelnica [Gumelnitsa], Sera d'Altas [Serra d'Alto], Kopa Nevigata [Coppa Nevigata], Črvena Stijena [Crvena Stjena] *etc.*). Keramikos rinkinius, kuriuos ji mums rodė, sudarė labai meniški dirbiniai: nušlifuoti indai su iškalbingais dvispalviais ar daugiaspalviais piešiniais arba baltų dažų pripildytais raitytais ornamentais. Jos eksponatų kolekcijoje taip pat buvo antspaudų, antropomorfinių ir gyvulių pavidalo statulėlių, papuošalų iš kriauklių bei kaulo.

M. Gimbutienė įsivaizdavo Senąją Europą (pav. 1) kaip žemdirbių gyvenviečių su panašiomis visuomeninėmis struktūromis regioną. Ji analizavo būstų ir amatininkų dirbinių liekanas, kurios bėgant tūkstantmečiams sluoksniavosi vienos virš kitų, šitaip formuodamos magulas*, pylimus ir piliakalnius, minimus mokslinėje literatūroje. Kadangi tirtų gyvenviečių vietovėse nebuvo rasta gynybinių įtvirtinimų žymių ar ginklų, ji pateikė prielaidą, kad tai būta taikingos visuomenės.[11] Darydama išvadas, sintetindama medžiagą, ji derino ankstesnių kasinėjimų duomenis su naujų rinkinių medžiaga, gauta po Antrojo pasaulinio karo kasinėjant Šiaurės Graikijoje ir kituose Balkanų kraštuose.

Senosios Europos sąvoka buvo priimta ganėtinai šaltai; tačiau aš, kaip praktikuojanti priešistorikė (ir buvusi Marijos studentė), manau, kad tai geniali sąvoka. Geografinė Senosios Europos egzistencija, pats regionas sistemina bei sintezuoja daugybę lyginamųjų duomenų. Aiškiai matoma, kaip kinta Pietryčių Europos raida nuo neolito iki eneolito amžiaus: gyvenvietės plečiasi, keramika darosi vis dailesnė, gyvulių jaukinimas ir augalų kultivavimas atrodo vis prasmingesni; prekyba siekia vis tolimesnius kraštus (pvz., rudo titnago iš Sredna Goros kalnų Bulgarijoj[12] ir obsidiano iš Melos, Kikladų salose[13]), gyvenvietės klesti tūkstantmečiais.

* Magulos – kalvelės, kurias archeologai vadina *tells* arba *mounds*, o vietos gyventojai – magulomis. Jos susidarė dėl vadinamojo kultūrinio *debri* (debris), t. y. namų griuvėsių, šiukšlių duobių ir kt. susikaupimo vietoje. Tesalijoje, Makedonijoje yra daugybė tokių kalvelių. Ten galima prisirinkti puodų šukių ir net figūrėlių, kriauklių karolių – *sudaryt. past.* pagal: M. Gimbutienė, *Senoji Europa*, Vilnius, 1996, p. 25.

Ano meto Marijos paskaitos sugestionavo didžiulį leidinį apie Senąją Europą (aš turiu daugybę rankraščių be datų, ji juos vadino pradine medžiaga tokiam leidiniui). Kasinėjimams Jugoslavijoj ir Graikijoj besitęsiant, atradus reikšmingų statulėlių Sitagruose 1968 ir 1969 m., o vėliau papildžius visa tai dar ir Achilėjono radiniais, rengiama monografija apie Senąją Europą galėjo būti pertvarkyta į leidinį „Senosios Europos dievai ir deivės" („The Gods and Goddesses of Old Europe", London, 1974).

Dar kasinėjimams neprasidėjus, Marija rimtai tyrinėjo įvairių tipų statulėles (pvz., Vinčos, Sesklo, Starčevo, Tisos ir kt.), indų formų įvairovę, antspaudų ženklus bei įraižas ir keramikos stilius. Ji nesyk kalbėjo apie tyrinėjimų, paremtų įvairiomis disciplinomis, svarbą: kaip, pvz., pasitelkus etnologiją, mitologiją, semiotiką, lingvistiką, galima visai kitoje šviesoje išvysti tyrinėjamą medžiagą; kad tokios studijos netikėtai gali tapti raktu, tarkim, norint suprasti senųjų kultūrų visuomenines struktūras ir simbolines sistemas. Būdama lingvistė ir nuostabių gabumų mokslininkė (ką liudija jos biografijos knygose ir straipsniuose), ji savo moksliniuose darbuose pritaikė kelių disciplinų analizės modelį. Tačiau Marijos dievų ir deivių panteono aprašymai ne visados yra nuoseklūs ar duodantys logišką paaiškinimą, kokiu būdu savo tyrinėjimuose ji prieina atitinkamą išvadą apie tą ar kitą deivę ar dievą.

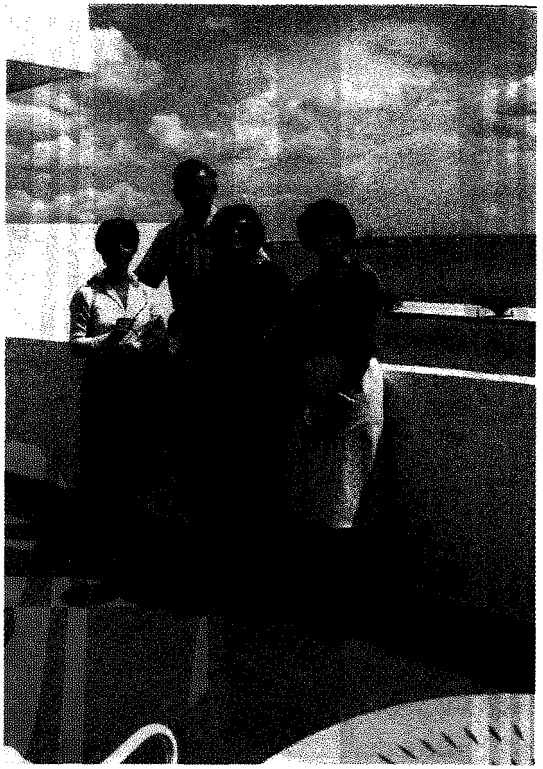

Skalorijos kasinėjimai Italijoje. Prie Skalorijos miestelio. Iš kairės: Sándor Bökönyi, Marija Gimbutienė, Joan Marler. 1980 m.

Dievų ir deivių panteonas, religinės sistemos ypatybės ir jos įtaka (diachroniškai ir sinchroniškai) yra perteikti daugelyje straipsnių[14] ir gausiai iliustruotose knygose[15]. Nors ji įvardijo ir identifikavo mažas antropomorfines ir gyvulių pavidalo statulėles kaip įvairių dievų ir deivių at-

vaizdus, simbolius ar savybes, analitiškas skaitytojas pasigenda jos samprotavimuose nuoseklumo ir logikos. Bet tai nemažina šios mokslininkės darbo vertės. Reikia pripažinti nuostabią Marijos vaizduotę, sugebėjimą apibendrinti žinias ir sukurti visą panteoną. O apskritai mes turėtume priimti panteoną intuityviai.

Paskaitas apie dievus ir deives Marija skaitė nuo 1968 m. Nors ji tai siejo su kasinėjimais ir rėmėsi moksline medžiaga (C-14 datomis, paleozoologija *etc.*), priešistorinis pasaulis buvo perteiktas raiškia pasakojimo forma, baigtine ir neginčijama.

Kai Marija pagarsino savo drąsias ir originalias mintis apie statulėles ir keramikos simboliką, archeologai iš pradžių nežinojo, kaip reaguoti. Juk ji – viena žymiausių, jei ne pati žymiausia, priešistorinės Pietryčių Europos tyrinėtoja archeologė, kuri turi sukaupusi galybę tarptautinių duomenų, surinkusi juos drauge su paleozoologais, paleobotanikais, geografais, akmens specialistais ir kt. Juk ji ne kokia diletantė, o profesionali tyrinėtoja – ir štai dabar M. Gimbutienė skelbia savo idėjas apie priešistorinę religiją, apeigas ir jų simboliką, apie dievus ir deives – dalykus, kuriuos priešistorės tyrinėtojai ilgą laiką apeidavo.[16]

Marija buvo įsitikinusi, kad visuomeninė Senosios Europos struktūra buvo egalitarinė, tačiau garbinanti Deivę ir jos panteoną; kad ši visuomenė buvo taikinga,

Skalorijos urvo Pietryčių Italijoje kasinėjimų grupė 1979 m.

kūrybinga ir produktyvi. Svarbiausieji raktai, leidžiantys atrakinti duris į jos religiją – visur randamos statulėlės, dažnai papuoštos išraižytais molyje piešiniais bei linijomis, kiti simbolinės vertės objektai, atkasti beveik visose neolito ir eneolito vietovėse. Marija gvildeno keramiką puošiančius ženklus, įraižas, pjūvius, ideogramas ir visa tai aiškino kaip priešrašytinį raštą, skiemenų rinkinį, įvardijantį dievus ir deives.[17]

Galų gale Marija pasiūlė *longue duree* (ilgai gyvuojantį) Deivės modelį, kuris formavosi nuo paleolito amžiaus, ir bėgant tūkstantmečiams nepakitusią religinę sistemą. Jos hipotezė skiriasi, pvz., nuo Mareko Zvelebilo samprotavimo apie ilgai nekintančią religiją, iššifruotą priešistorinėje Šiaurės Europos medžiotojų klajoklių kul-

tūroje. M. Zvelebilo įrodymai yra akmenų bei uolų raižiniai, išraižyti objektai ir laidosenos apeigų ženklai, siejami su Šiaurės (borealine) tikėjimo sistema, lygintina su šiuolaikinių medžiotojų papročiais šiaurinėj zonoj. M. Zvelebilo archeologiniai apeigų ir ideologijos aiškinimai remiasi Sibiro ir Šiaurės Amerikos etnografiniais duomenimis iš borealinės zonos. O Marija iš pradžių tiksliai nužymėjo matricentrinę civilizaciją tam tikruose laiko ir vietovių rėmuose, Senojoje neolito ir eneolito laikotarpių Europoje, vėliau nustatė šios civilizacijos bei religinio panteono ištakas visos Europos paleolite. Jos labai ilgo laikotarpio *longue duree* teorija – sudėtingo Europos priešistorijos vaizdo sintezė – buvo sunkiai įkandama net kolegoms archeologams.

Antrojoje pereito šimtmečio pusėje (maždaug 1950–1990 m.) Marija paskelbė nemažai turiningų, intelektualiai provokacinių straipsnių apie protoindoeuropietiškai kalbėjusius žmones ir jų kurganų kultūrą[18] [M. Gimbutienė šią kultūrą dar vadina „pilkapių kultūra" – *sudaryt. past.*]. Aprašydama šios kultūros gyventojų visuomeninę struktūrą, aiškindama jų kilmę ir judėjimą, ji pasinaudojo istorinės kalbotyros, archeologijos, mitologijos ir folkloro duomenimis. M. Gimbutienė nustatė, kad kurganų kultūros genčių protėvynė buvo pietinėse Rusijos stepėse tarp Uralo ir Dnepro upių; apibūdino jų visuomenę kaip patriarchalinę, pastoralinę (piemenų), arklius jauki-

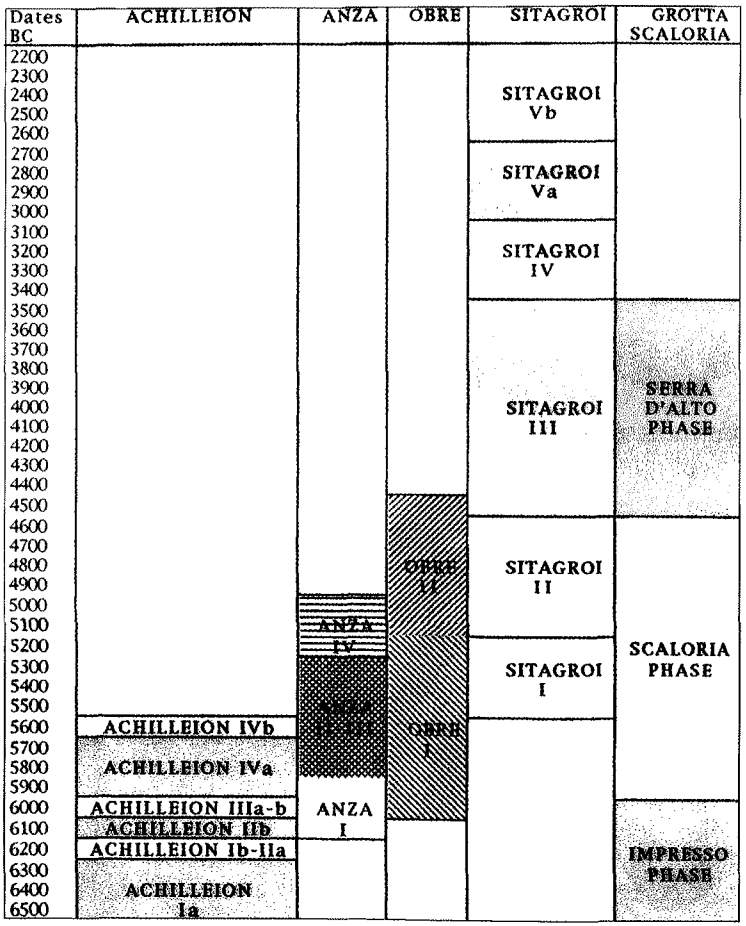

2) Protoindoeuropietiškai kalbėję žmonės ir jų kurganų kultūra

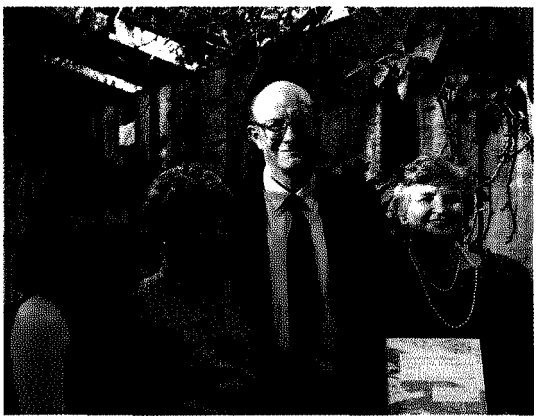

Iš kairės: Leuba, Ernestine Elster, Colin Renfrew, Marija Gimbutienė švenčia leidinio apie kasinėjimus Sitagruose pasirodymą, 1987 m.

nusią, metalą naudojusią, karingą. Metams bėgant ji išplėtė šias pagrindines tezes, pakartodama savo argumentus, koreguodama detales, kurias patikslino nauji kasinėjimų pranešimai ir dendrochronologinė analizė.

Nuo 1950-ųjų vidurio Marija ėmė tvirtinti, kad kurganų kultūra buvo protoindoeuropietiška; iš jos išsirutuliojo dabartinės indoeuropietiškos kalbos. Jos tezės buvo pripažintos ir dešimtmečius Vakaruose gyvavo beveik nekritikuojamos. Marija nužymėjo ne vien gaires, ji išliko autoritetingiausia kurganų kultūros žinove iki 1980-ųjų[19]; tik tada mokslininkai ėmėsi jos teorijos korektyvų.[20] Marija savo kritikus pažinojo asmeniškai ir atsiliepė į kiekvieną recenziją, detaliai nurodydama jų klaidas, pakartodama savo argumentus.[21] Ji griežtai prieštaravo C. Renfrew argumentui (jis įrodinėja, kad neolito Anatolija yra žemdirbių tėvynė, iš jos jie drauge su savo protoindoeuropietišku raštu, augalais bei gyvuliais persikėlė į Europą). Savo recenzijose Marija pirmiausia grakščiai pripažino C. Renfrew įnašą į archeologiją, paminėjo dailiu stiliumi ir įtikinamai išdėstytus jo argumentus ir tada „plikomis rankomis" negailestingai sudirbo jo modelį. Paskutiniaisiais savo gyvenimo metais, atrodo, ji ramiai reagavo į kritiką, nes jau buvo perėjusi į kitą ją dominančią mokslo sritį – į archeomitologiją.

Marija manė, jog kultūrinių pokyčių radosi protoindoeuropietiškos kurganų kultūros gentims susidūrus su Senosios Europos čiabuviais. Ji aiškino, kad Senosios Europos kultūra ilgainiui buvo išstumta ateivių iš Rytų, šiame regione jie ieškojo tinkamų žemių savo arkliams ir bandoms ganyti. Marija įžvelgė buvus dvi skirtingas visuomenines sistemas:

Senosios Europos: matriarchalinė – taikinga – žemdirbių – deivės Motinos

Versus (atmaina)

Indoeuropiečių: patriarchalinė – karinga – pastoralinė (piemenų) – be Deivės

Jų susidūrimas buvo katastrofiškas: klestėjusios eneolito laikotarpiu Senosios Europos kultūros buvo sunaikintos; jų vietoje įsišaknijo indoeuropietiška patriarchalinė naujakurių visuomenė su kalbomis, struktūromis ir polinkiu kariauti; šis paveldas išliko iki mūsų dienų.

Neseniai Marijos Gimbutienės, kaip šios srities pradininkės, atminimui buvo išleistas straipsnių rinkinys apie indoeuropiečius.[22] Diskusijos apie archeologijos ir lingvistikos mokslų tarpusavio sąveiką nesiliauja, vis gausindamos darbus šia tema.[23]

ĮVERTINIMAS

Priešistorinės Senosios Europos radiniai, ypač statulėlės, nors apie jas buvo paskelbta ir anksčiau, beveik nesulaukė archeologų dėmesio, kol nepasirodė Marijos Gimbutienės leidiniai ir nebuvo perskaityti pranešimai apie priešistorinį dievybių panteoną. Marija nužymėjo gaires ir privertė savo auditoriją apmąstyti šią temą bei mokslinę medžiagą. Jos tyrinėjimai pasirodė sulig visuomeninėmis permainomis, kylant feminizmui, ir jų įtaka pasklido toli už akademinių ribų, pasiekdama šiuolaikinę žmonių sąmonę (pvz., Marijos pokalbiai su žurnalistais, jos paminėjimai dokumentiniuose TV filmuose, jos darbų paroda muziejuje Vysbadene 1993 m.). Jos knygų „Deivės kalba" (1989) ir „Deivės civilizacija" (1991) recenzijos[24], tarp jų ir neigiamos[25], radosi tik po poros metų. Tuo tarpu Marijos idėjos prigijo visuomenėje, ypač tarp feminisčių, nes šios įžvelgė Marijos raštuose tai, ko pačios ieškojo, būtent mokslinį įrodymą, kad aukščiausioji dievybė buvo moteriškosios giminės ir kad moterys vadovavo bendruomenei ar bent jau buvo lygiavertės su vyrais.

Archeologams sunku priimti Marijos hipotezes apie visuomeninę Senosios Europos struktūrą, deivių panteoną, priešrašytinį raštą ir panteono *longue duree*. Tokia socialinė sistema, kuri sugestionuoja abipusę priešingybę, atrodo problemiškai. Mokslininkai kritikuoja androcentrinę (vyro valdžios) pasaulėžiūrą, bet toli gražu nenori jos pakeisti priešinga, gynocentrine (moters valdymo). Mokslininkai, rašantys apie lyčių problemas ir archeologiją, nenori kalbėti vien apie „jas" ar „juos", bet stengiasi mąstyti apie papildytą moterų, vyrų, senimo ir jaunimo kompleksą. Kai kuriuos archeologus erzina pakartotinės nuorodos į moters valdymo (SE matriarchalinės sistemos) pakeitimą vyrų valdymu (IE patriarchaline sistema).[26] Marijos kritikai teigia, kad priešistorėje, kaip ir mūsų dienomis, visuomeninis valdymas bei derybos dėl teisių buvo sudėtingesni, ambivalentiškesni nei vien tikimybė, kad matriarchalinė sistema jėga buvo pakeista patriarchaline. Be to, jie mano, kad šio sudėtingumo pripažinimas bei

akcentavimas teigiamai nukreiptų tyrinėjimus į daugiaveidę priešistorinę visuomenę, o ne vien tik į dvilypę visuomeninę vyrų ir moterų sanklodą. Tai, kad radikalus feminisčių judėjimas „Gaia" pasisavino archeomitologines M. Gimbutienės idėjas, sukėlė žymiems šių dienų archeologams nerimą. Bet Marija buvo tam tikru požiūriu į paradoksus linkstanti asmenybė, be to, nepriklausoma mokslininkė: anksčiau, kai archeologai jai priešinosi, ji ne vien laikė jų pažiūras klaidingomis, bet ir įžvelgė jose asmeninį pavydą. Dėl tokio savo nepalankumo kritikai Marija buvo lengvai pažeidžiama; manau, kad jai būtų buvę sunku nepriimti entuziazmo ir paramos – o iš tikrųjų adoracijos – iš Deivės garbintojų.

Taigi M. Gimbutienė buvo novatorė ir pionierė. Svarus jos įnašas į archeologiją, pagrindinės idėjos paskatino intensyvius tyrinėjimus ir svarbių leidinių atsiradimą (T. Gamkrelidzė, V. Ivanov;[27] J. Mallory,[28] C. Renfrew[29] ir kt.) bei daugybę straipsnių (L. Meskell). Nėra abejonės, kad Marijos Gimbutienės dvasia spindės ilgai.

2004 06 19

[1] Binfordas man yra prasitaręs, kad jis buvo nustebintas gausybės Marijos naudojamų duomenų, bet gaila, kad tie duomenys nebuvo nušviesti teorijomis! Neatsimenu, kad Marija būtų minėjus Louisą Binfordą.

[2] C. Renfrew, J. D. Evans, *Excavations at Saliagos near Antiparos. The British School of Archaeology at Athens (Kasinėjimai Saliogos saloje šalia Antiparos. Britų Archeologijos mokykla Atėnuose)*, Thames ir Hudson, 1968.

[3] Pirmas pranešimas apie pylimą Sitagruose: D. French, „Prehistoric pottery from Macedonia and Thrace" („Priešistorinė keramika iš Makedonijos ir Trakijos"), *Praehistorische Zeitschrift*, XLII: 31.

[4] Recenzijos buvo paskelbtos anglų kalba (S. Hood, *Antiquity*, 62:234, 1988 m. kovas; J. Chapman, *Proceedings of the Prehistoric Society*, 54, 1988; H. A. Bankoff, *American Antiquity*, 54:3, 1989 m. liepa); italų kalba (A. Cazzella, *Origini*, Roma, XIII, 1984–1987); graikų kalba (D. Grammenos, *Macedonia*, Thessaloniki, 1988); vokiečių kalba (J. Hekman, *Archeologische Musea*, 6). V. Miljčico buvo vienintelis, atsiliepęs neigiamai.

[5] Žr. M. Gimbutienė, „Excavation at Anza, Macedonia: Further Insight into the Civilization of Old Europe, 7000–4000 B. C." („Kasinėjimai Anzoje, Makedonijoje: daugiau žinių apie Senosios Europos civilizaciją, 7000–4000 pr. Kr."), *Archaeology*, 1972 m. balandis, p. 112–123; „Old Europe, 7000–3500 B. C.: The Earliest European Civilization before the Infiltration of the Indo-European Peoples" („Senoji Europa, 7000–3500 pr. Kr.: ankstyviausia Europos civilizacija prieš indoeuropiečių įsiveržimą"), *JIES* (Indoeuropeistikos studijų žurnalas), 1, 1973, p. 1–20.

[6] Svajonės išsipildymas todėl, kad buvo atkasta šimtai statulėlių. Tačiau abu sezonai buvo sutrukdyti dėl graikų politikos: pirmas dėl turkų įsiveržimo į Kipro salą; vėliau – žlugus represyviam Pulkininkų režimui.

[7] S. Tine, E. Isetti, „Culto neolitico delle acque e recenti scavi nell Grotta Scaloria", *Bullettino di Paletnologia Italiana*, 82, 1980, p. 32–70.

[8] J. Robb, „Neolithic Skeletal Remains from the Grotta Scaloria: the 1979 Excavations" („Neolitinės skeletų liekanos Skalorijos urve: 1979 m. kasinėjimai"), *Rivista di Antropologia*, LXIX, 1991, p. 111–124.

[9] M. Gimbutienė, „Preliminary Report on 1979 Excavations at Scaloria Cave near Manfredonia, Italy" („Preliminarus pranešimas apie 1979 m. kasinėjimus Skalorijos urve prie Manfredonijos, Italijoje"), *Dimensioni sud Mensile di Politica e Cultura*, II, 5, 1980, p. 12–13.

[10] S. M. M. Winn, D. M. Shimabuku, *The Heritage of Two Subsistence Strategies: Preliminary Report on the Excavations at Grotta Scaloria, Southeastern Italy, 1978 (Dviejų prasimaitinimo strategijų palikimas. 1978 m. preliminarus pranešimas apie kasinėjimus Skalorijos urve, Pietryčių Italijoj)*, Halifax, 1980.

[11] Pastaruoju metu buvo mestas rimtas iššūkis priešistorinės Europos „taikingumui"; žr.: L. Keeley, *Warfare before Civilization (Karas prieš civilizaciją)*, New York, 1996.

[12] R. Tringham, „Analysis of the Flaked Stone Assemblage from Sitagroi" („Smulkaus akmens rinkinio iš Sitagroji analizė"), *IIIrd Seminar in Petroarchaeology*, red. K. Kunchev, I. Nacev, N. Tcholakov, Plovdiv, 1984, p. 257–269; „Chipped Stone" („Aplaužytas akmuo"), *Prehistoric Sitagroi*, V. 2, red. E. S. Elster, C. Renfrew , Los Angeles, 2003.

[13] Obsidianas iš Melos salos buvo svarbi žaliava akmens įrankiams apdirbti Achilėjone (žr. E. Elster, 1989).

[14] M. Gimbutienė, „Pre-Hellenic and Pre-Indo-European Goddesses and Gods: The Old European Pantheon" („Priešhelenistiniai ir priešindoeuropietiškieji deivės ir dievai: Senosios Europos panteonas"), *Acta of the 2nd International Colloquium on Aegean Prehistory*, 1973, p. 82–98; „The Start of Neolithic Civilization in Greece" („Neolito civilizacijos pradžia Graikijoje"), *Illustrated London News*, 1974 m. liepa, p. 69–70; „The Mask in Old Europe, 6500–3500 B. C.)" („Kaukė Senojoje Europoje, 6500–3500 pr. Kr."), *Archaeology*, 27, 1974, p. 262–269; „Figurines of Old Europe (6500–3500 B. C." („Senosios Europos statulėlės [6500–3500 pr. Kr.]"), Valcamonica Symposium 72, *Actes du Symposium International sur les Religions de la Prehistoire*, Capo di Ponte, 1974, p. 85–111.

[15] M. Gimbutienė, *Gods and Goddesses of Old Europe (Senosios Europos dievai ir deivės)*, 1974 (antrasis 1982 m. leidimas pavadintas *Senosios Europos deivės ir dievai*); *The Civilization of the Goddess: The World of Old Europe (Deivės civilizacija: Senosios Europos pasaulis)*, 1991; *The Language of the Goddess (Deivės kalba)*, 1989.

[16] „Naujos", arba „procesinės", archeologijos atstovas Louisas Binfordas UCLA (1964–1970) skaitė paskaitas apie analizės metodus senovės žmonių elgesiui nustatyti, bet mums, studentams (tarp jų ir šio straipsnio autorei), buvo aišku, kad jis netikėjo galimybe tyrinėti priešistorinio žmogaus protavimą. Tačiau 1990-ųjų „postprocesinė" ir „pažinimo" archeologija parodė, kad atidžiai gvildendami kultūrinę medžiagą archeologai sugeba analizuoti tikslingą žmonių elgesį (žr. E. Elster).

[17] M. Gimbutienė, „Ideograms and Symbolic Design of Ritual Objects of Old Europe"(„Senosios Europos apeiginių objektų ideogramos ir simbolinės formos"), *To Illustrate the Monuments, Essays on Archaeology Presented to Stuart Piggot*, red. J. V. S. Megaw, London: Thames ir Hudson, 1976, p. 77–98.

[18] Trečdalis referatų buvo perskaityti konferencijose, vėliau paskelbti. Pusė šių konferencijų įvyko svetimuose kraštuose, todėl Marijos idėjos buvo skleidžiamos. Įsteigus *JIES*, ji dažnai jame skelbė savo straipsnius.

Neolithic Cultures of the Balkan Peninsula (Balkanų pusiasalio neolitinės kultūros [leidinys tarptautinei Balkanų konferencijai]), UCLA, 1969 m. spalio 23, 28; *Aspects of the Balkans: Continuity and Change (Balkanų aspektai: tolydumas ir kaita)*, The Hague/Paris, Mouton, 1972; „On the Origin of North Indo-Europeans" („Apie Šiaurės indoeuropiečių kilmę"), *American Anthropologist*, 54, 1952, p. 602–611; „Notes on the Chronology and Expansion of the Pit Grave Culture" („Pastabos apie įdubusių kapų kultūros chronologiją ir išsiplėtimą"), *L'Europe a la fin de l'age de la pierre*, Prague, 1961, p. 193–200; „The Indo-Europeans: Archaeological Problems. Review of *Les Indo-Europeans* by P. Bosch-Gimpera" („Indoeuropiečiai: archeologinės problemos. P. Bosch-Gimpera *Les Indo-Europeans* recenzija"), *American Anthropologist*, 65, 1963, p. 815–836; „Proto-European Culture: The Kurgan Culture during the Fith, Fourth and Third Millenia B. C." („Protoindoeuropiečių kultūra: kurganų kultūra IV ir III tūkst. pr. Kr."), *Indo-European and Indo-Europeans*, red. G. Cardona, H. M. Hoenigswald, A. Senn, Philadelphia, 1970, p. 155–197; „The Kurgan Culture" („Kurganų kultūra"), *Actes du VIIe Congres Internacional des Sciences Prehistoriques*, Prague, 1970, p. 483–487; „The Begining of the Bronze Age of Europe and the Indo-Europeans: 3500–2500 B. C." („Europos ir indoeuropiečių žalvario amžiaus pradžia: 3500–2500 pr. Kr."), *JIES*, 1, 1973, p. 163–214; „An archaeologist's view of PIE in 1975" („Archeologės žvilgsnis į PIE [protoindoeuropiečius] 1975 m."), *JIES*, 2, 1974, p. 289–307; „The Arrival of Eurasian Steppe Pastoralists in Copper Age Europe" („Piemenų iš Eurazijos stepių antplūdis į žalvario amžiaus Europą"), *JIES*, 4, 1977; „The First Wave of Eurasian Steppe Pastoralists into Copper Age Europe" („Pirmasis piemenų genčių antplūdis

iš Eurazijos stepių į Europą žalvario amžiuje"), *JIES*, 5, 1977, p. 277–338; „La fin de l'Europe ancienne" („Senosios Europos pabaiga"), *La Recherche*, 87, 1978, p. 228–235; „The Kurgan Wave # 2 (3400–3200 B. C.) into Europe and the Following Transformation of Culture" („Antroji kurganų kultūros gyventojų banga [3400–3200 pr. Kr.] į Europą ir kultūros pokyčiai"), *JIES*, 8, 1980, p. 273–315; „The Three Waves of the Kurgan People into Old Europe 4500–2500 B. C." („Trys kurganų kultūros genčių antplūdžiai į Senąją Europą 4500–2500 pr. Kr."), *Archives Suisses d'antropologie generale*, 43/2, 1979, p.113–137; „Remarks on the Ethnogenesis of the Indo-Europeans in Europe" („Pastabos apie indoeuropiečių etnogenezę Europoje"), – *Ethnogenese europaischer Volker*, red. W. Bernhard, A. Kandler-Palsson, Stuttgart, New York, 1986, p. 5–20; „The Collision of Two Ideologies" („Dviejų ideologijų susidūrimas"), – *When Worlds Collide: Indo-Europeans and Pre-Indo-Europeans (Kai pasauliai susiduria: indoeuropiečiai ir priešindoeuropiečiai)*, red. T. L. Markey, J. A. C. Greppin, Ann Arbor, 1990, p. 171–178; (M. R. Dexter ir K. Jones-Bley paskelbė svarbiuosius straipsnius apie kurganų kultūrą 1952–1993 m. su M. Gimbutienės įvadu ir pastabomis: *The Kurgan Culture and the Indo-Europeanization of Europe (Kurganų kultūra ir Europos suindoeuropietinimas)*, Washington, D. C., 1997.

[19] J. Mallory, *In Search of the Indo-Europeans: Language, Archaeology and Myth (Ieškant indoeuropiečių: kalba, archeologija, mitas)*, London, 1989.

[20] Žr. D. D. Anthony, „The ‚Kurgan' Culture: A Reconsideration" („Kurganų kultūra: persvarstymas"), *Current Anthropology*, 27, 1986, p. 291–313; T. V. Gamkrelidze, V. Ivanov, *Indoevropeysky Yazyk i Indoevropeytsy (Indoeuropiečių kalba ir indoeuropiečiai)*, Tbilisi, 1984; C. Renfrew, *Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins (Archeologija ir kalba: indoeuropiečių kilmės klausimas)*, London, 1987.

[21] M. Gimbutienė, „Remarks on D. G. Zanotti's *The Kurgan Model of Proto-Indo-European Expansion*" („Pastabos apie G. G. Zanotti *Protoindoeuropiečių ekspansijos kurganų modelis*"), *ORPHEUS. Journal of Indo-European, Paleo-Balkan and Thracian Studies*, 1990, p. 18–23; „Review of *Archaeology and Language* by C. Renfrew" („C. Renfrew *Archeologijos ir kalbos* recenzija"), *Current Anthropology*, 29, 1988, p. 452–456; „Accounting for a great Change". *(Review of* Archaeology and Language *by C. Renfrew)* („Didelę permainą išaiškinant". *C. Renfrew* Archeologijos ir kalbos *recenzija)*, *Times Literary Supplement*, 1988 m. birželio 24–30, p. 714; „Primary and Secondary Homeland of the Indo-Europeans. Comments of Gamkrelidze and Ivanov articles" („Pirmoji ir antroji indoeuropiečių tėvynė. Pastabos apie T. Gamkrelidzės ir V. Ivanovo straipsnius"), *JIES*, 13, 1985, p. 185–202.

[22] *Varia on the Indo-European Past: Papers in Memory of Marija Gimbutas (Apie indoeuropiečių praeitį: straipsniai Marijai Gimbutienei atminti)*, red. M. R. Dexter, E. Polome, Washington D. C., 1997.

[23] Žr. A. Sherratt, J. Mallory „In Search of the Indo-Europeans" (recenzija), *JFA* (Folkloro ir antropologijos žurnalas), 17, 1990, p. 90.

[24] P. Phillips, „Book Review of *The Civilization of the Goddess: The World of Old Europe*" („*Deivės civilizacija: Senosios Europos pasaulis* recenzija"), *PPS (Proceedings of the Prehistoric Society* [Priešistorės asociacijos darbotvarkė]), 59, 1993, p. 410–411.

[25] R. Tringham, „Review of M. Gimbutas *Civilization of the Goddess*" („M. Gimbutienės kn. *Deivės civilizacija* recenzija"), *American Anthropologist*, 95, 1993 p. 196–197; B. Fagan, „Review of M. Gimbutas *Civilization of the Goddess*" („Recenzija M. Gimbutienės knygai *Deivės civilizacija"), Archaeology*, 45, 1992, p. 14, 15, 18, 66.

[26] L. Meskell, „Goddesses, Gimbutas, and ‚New Age' Archaeology" („Deivės, M. Gimbutienė ir ‚Naujojo amžiaus' archeologija"), *Antiquity*, 69, 1995, p. 74–86.

[27] T. Gamkrelidzė, V. Ivanov, žr. 20 nuorodą.

[28] J. Mallory, *In Search of the Indo-Europeans (Ieškant indoeuropiečių)*, London, 1989.

[29] C. Renfrew, *Archaeology and Language (Archeologija ir kalba)*, London, 1987.

Literatūros sąrašas:

E. S. Elster, C. Renfrew, red., „Prehistoric Sitagroi: Excavations in Northeast Greece 1968–1970. Vol. 2: The Final Report", („Priešistorinis Sitagrų kaimas: kasinėjimai Šiaurės rytų Graikijoje 1968–1970 m. T. 2: Baigiamasis pranešimas"), *Monumenta Archaeologica* 20, Cotseno archeologijos Institutas, UCLA, Los Angeles, 2003.

M. Gimbutas, D. Shimabuku, S. Winn et al., „Achilleion, a Neolithic Settlement in Thessaly, Greece 6500–5400 B. C. („Achilėjonas, neolito gyvenvietė Tesalijoje, Graikijoje, 6500–5400 pr. Kr.“), *Monumenta Archaeologica*, 14, Archeologijos Institutas, UCLA, Los Angeles, 1989.

C. Renfrew, M. Gimbutas, E. S. Elster, „Excavations at Sitagroi, a Prehistoric Village in Northeast Greece. Vol. 1“ („Kasinėjimai Sitagruose, priešistorinis kaimas Šiaurės rytų Graikijoje. T. 1“), *Monumenta Archaeologica*, 13, Archeologijos Institutas, UCLA, Los Angeles, 1986.

MARIJA GIMBUTIENĖ – TAI GYVAS PROTAS*

Liucija Baškauskaitė

Sutikau profesorę Mariją Gimbutienę, kai dar buvau maža mergaitė ir gyvenau Bostone. Ten visi lietuviai susirinkdavom į įvairius kultūrinius renginius. Bet tada į M. Gimbutienę nekreipiau daug dėmesio. Tačiau kai nuvykau į Kalifornijos Los Andželo universitetą studijuoti antropologijos, man buvo pasakyta (kadangi esu lietuvė), kad iš Harvardo yra atvykusi dėstytoja (bet ne Archeologijos ir ne Antropologijos katedroje), kuri skaito labai įdomią paskaitą apie Europos proistorę. Pasiklausiau vieno, pasiklausiau kito, pasirodo, tai buvo profesorė M. Gimbutienė.

Anuo metu (o ir šiandien) Amerikos archeologija ir antropologija 100% skyrėsi ir tebesiskiria nuo Europos. Sunku patikėti: atrodo, visi kasinėja tą pačią žemę, tie patys įrankiai. Bet skirtumas labai didelis. Anais laikais

Literatūrinė popietė. Iš kairės: Liucija Baškausjaitė, Marija Gimbutienė, Steven Anaya, Jūratė Avižienė, Laimonas Noreika, Rasa Arbaitė, Alė Rūta-Arbienė. Los Andželas, 1987.

* Šie prisiminimai užrašyti 2003 m. gegužės mėn. pabaigoje Vilniuje, kai profesorė Liucija Baškauskaitė čia lankėsi TV 3 kvietimu švenčiant šio kanalo dešimtmetį (L. Baškauskaitė yra šio kanalo įkūrėja).

Amerikos archeologus domino pagrindinis klausimas: kaip iš vieno archeologinio reiškinio gauti kuo daugiau informacijos apie žmonių gyvenimo būdą: kaip žmonės gyveno, koks buvo jų ryšys su aplinka. Tam išsiaiškinti Amerikoje egzistavo įvairiausia technika. Pvz., paėmę sėklas iš įvairiausių žemės sluoksnių, jie galėjo nustatyti jų rūšis ir ne tiktai. Žodžiu, Amerikos archeologams rūpėjo klausimas, kaip gamta galėjo išlaikyti žmogų. O Europos archeologus tais laikais labiau domino (arba amerikiečiai taip įsivaizdavo Europos archeologiją) pats archeologinis objektas, pvz., koks Trojos lobis ir pan. Ir Europa, ir Azija turi daug daiktų, užkastų žemėje. To nerasime Amerikoje, ypač pietvakarinėje dalyje, kur gyvename mes. Tokių lobių žemėje nėra, nes žmonės čia visais laikais gyveno labai kuklų gyvenimą.

Kalifornijos universitete profesorės M. Gimbutienės nepriėmė nei į Antropologijos, nei į Archeologijos katedrą, nes amerikiečių akimis žiūrint ji buvo senoviško stiliaus archeologė. Ją pakvietė dėstytojauti Indoeuropiečių studijų skyrius.

JOS ŠVIESA TRAUKĖ KITUS

Kai aš ją sutikau, jinai jau buvo subūrusi apie save grupę žmonių, draugų, bičiulių – archeologijos mėgėjų. Tai buvo žmonės, baigę kitų sričių mokslus, turintys pinigų, norintys keliauti po pasaulį, dalyvauti archeologiniuose kasinėjimuose. Jie aukodavo savo atostogas ir važiuodavo drauge su M. Gimbutiene į kasinėjimus: būdavo labai dosnūs, remdavo lėšomis. Jie norėdavo savo akimis pamatyti atrandamus žemės gelmėse objektus, ne muziejuose ir ne per stiklą, ir kad vėliau profesorė rašydama straipsnius paminėtų ir jų pavardes. Būtent su ta grupe M. Gimbutienė ir pradėjo dirbti, ir aš tą žinojau.

Kai buvau jau aspirantė, man reikėjo rinktis ketvirčio kursą. Peržiūrėjusi dėstomų dalykų katalogą pamačiau, kad M. Gimbutienė dėsto Europos žalvario amžių. Man labai patinka žalvario amžius ir aš iškart susidomėjusi užsirašiau į jos kursą. Nuėjau į M. Gimbutienės paskaitą. Kaip šiandien atsimenu – tądien ji vilkėjo margą, gėlėtą suknelę. Ji pasakė, kad skaitys dvi paskaitas, o visa kita turėsim daryti mes patys. Taip ir buvo. Antrąkart ji davė sąrašėlį įdomesnių temų, bet man nė viena iš jų nepatiko.

Tuomet jos paklausiau, ar galėčiau tą laikotarpį praleisti, studijuodama žalvario amžiaus gintaro ir žalvario mainų kelius. Ji atsakė: „Prašau." Profesorė M. Gimbutienė mielai ir nuoširdžiai leido naudotis savo labai didžiule biblioteka, laikoma universitete. Ten buvo knygų, kurių niekur kitur negalėjai gauti.

Jinai pati buvo labai darbšti. Be to, visada pasitelkdavo kokį studentą arba studentę, kurie būdavo jos deši-

nioji ranka: atsakinėdavo į telefono skambučius, tvarkydavo visą jos korespondenciją.

Dažnai su profesore matydavomės universitete, bet tiesiogiai, kaip su lektore, bendravau tik per tą vieną jos seminarą.

Tuo metu Los Andžele buvo mažai lietuvių. Kai rengdavom kokias sueigas ar vakarėlius, visi susitikdavom. Pvz., mano brolis Linas Baškauskas kurį laiką nuomojosi jos sodo namuką Topangoje. Tuo metu ji rekonstravo savo namus ir aplinką. Jis ten statė sodo laiptus, įrengė didžiulį namo priebutį. Kai Topangoje kilo baisūs didieji gaisrai, Marija buvo išvykusi kasinėti į Jugoslaviją. Topangoje jau susiklostė kritinė padėtis, tad gaisrininkai ir policija visiems gyventojams primygtinai liepė palikti namus. Mano brolis pasiliko bijodamas, kad jos namai gali sudegti, ir su vandens žarna visą laiką laistė stogą, augalus, žemę, rovė, ką galėjo, kad neužsidegtų. Ir taip darbavosi dvi dienas, kol krizė praėjo. Marijos namas buvo vienas iš lietuvių namų toje vietovėje, kuris išliko.

Daug kartų esu dalyvavusi jos rengiamuose susiėjimuose. Man įsimintiniausia šventė prof. M. Gimbutienės namuose buvo teatralizuotas lietuviškų vestuvių vaidinimas. Ji pasikvietė į savo namus Topangoje kolegų dėstytojų ir tuometinį universiteto rektorių Franklіną Murphey, tą patį, kuris sudarė jai sąlygas dirbti Kalifornijos universitete ir organizuoti kasinėjimus Pietų Europoje. Marija surengė didžiules vaišes, norėdama pristatyti amerikiečiams savo tautos kultūrą įdomiai ir supranta-mai, nes vaišės ir vyko lietuviškų vestuvių forma. Mes iš anksto tam vaidinimui rengėmės. Ji surado visą medžiagą. Aš buvau jaunoji, Erdvilis Janulaitis – jaunasis, o pat Marija – motina. Turėjom visas senoviškas lietuvių raudas išmokti, o per „vestuves" jas išraudoti. Viskas prasidėjo po pietų ir truko iki vėlyvo vakaro. Ant svečių stalų buvo prikrauta gintarinių skulptūrėlių, šeimininkės pasipuošusios. Tai buvo didžiulė šventė. Mes lietuvių papročius susirinkusiems svečiams gražiai pailiustravom. Ta buvo, regis, 1967 m.

Paskui universiteto rektorius F. Murphey's išėjo į pensiją ir pradėjo dirbti „Los Angeles Times" laikraščio administracijoje. Kasmet laikraštis rinkdavo Metų žmogų. Tais laikais buvo labai populiarūs moterų judėjimai, daug dėmesio kreipta į tai, ką moterys yra pasiekusios. Taigi tas žmogus, užimantis labai aukštas pareigas, jau puikiai žinojo apie M. Gimbutienę iš universiteto laikų, jie buvo geri draugai, tad pasiūlė M. Gimbutienę paskelbti 1968 m. žmogumi. Laikraščio viršelyje buvo išspausdinta laba graži josios nuotrauka su dviem mergaitėm.

M. Gimbutienė – tai gyvas protas. Profesorė mokė jo ne tik pati labai sunkiai dirbti, nes visad aiškiai žinojo ką nori atlikti, bet prie savo šviesos ji nuostabiai mokėjo pritraukti kitus. Kai užsibrėždavo tikslą išleisti knygą (vi

siems yra žinoma, kaip sunku išleisti knygą visur ir visada), atrasdavo daugybę savanorių pagalbininkų iš studentų, jie ir padėdavo tai atlikti. Jinai turėjo nuostabų talentą suburti aplink save žmones. Kai pats žmogus yra labai susikoncentravęs ir žino, ko nori, kiti žmonės su malonumu ateina jam į pagalbą ir padeda įgyvendinti tą idėją. Toks talentas yra labai didžiulis ir retas. Marija jį turėjo.

IŠSKIRTINĖS MOKSLININKĖS SAVYBĖS

M. Gimbutienę pažįstu visų pirmiausia kaip mokslininkę – labai gabią ir labai aiškiai matančią. Ji turėjo nuostabią regimąją atmintį. Profesorė, apkeliavusi visą pasaulį, kasinėjimuose pamačiusi objektą, gebėjo atsimint smulkiausias jo smulkmenas ir galiausiai suderinti jas savo prote su kitais, naujais, ką tik pamatytais dalykais. Jos atmintis fiksavo tai geriau negu nuotraukos ar piešiniai. Užtai ir jos knygos tokios įdomios, nes ji turėjo lyginamąją akį; galėjo palyginti, ką turi bendra vienas objektas su kitu ir kuo jie skiriasi. Tai vienas iš pagrindinių antropologijos klausimų Amerikoje – pamatyti bendrystes ir skirtumus. Todėl man labai įdomi jos knyga „Senosios Europos deivės ir dievai". Ir daugelis kitų, žinoma. Knygose, remdamasi archeologiniais radiniais, ji labai šviežiai sugeba perteikti savo požiūrį, pasaulio matymą; atrodo, kad ir tu viską regi jos akimis. Jos matymas labai įdomus. Kiekvienas mokslininkas mato, supranta, mąsto savaip, ir todėl vyksta moksliniai ginčai, kas ir yra labai įdomu moksle.

Daugiausia aistrų ir ginčų sukėlė jos knygos „Deivės kalba" ir „Deivės civilizacija". Didesnė dalis Amerikos mokslininkų jos teorijų nepriėmė. Net iki šios dienos nemažai mokslininkų žiūri į ją su pašaipa: kad jos deivių teorija tėra tik fantazija ir iliuzijos. Ne kartą pati moksliniuose suvažiavimuose esu girdėjusi, esą M. Gimbutienės darbai buvo neblogi iki to laiko, kol jinai pradėjo kelti savo teoriją apie deivės Motinos religiją. Čia yra jų nuomonė. Kiekvienas gali turėti savo nuomonę. Jos teorija yra kontroversiška.

Pati Marija Gimbutienė buvo labai žemiška, labai moteriška, ji nesiekė, kad kiti ją „dievintų" ar paverstų kokia nors kultine asmenybe, kaip kad iš jos galbūt bandė padaryti įvairūs moterų judėjimai Amerikoje. Aš ją mačiau kaip labai labai sunkiai dirbančią ir labai ryžtingą akademikę. Ji buvo ta archeologė, kuriai užteko mokslo žinių įrodyti, kad prieš indoeuropiečiams įsiveržiant į Europą ten egzistavo kita kultūra, taiki žemdirbių kultūra, kurioje buvo garbinama deivė Motina – Kūrėja.

ŽMONIJOS „ŠVENTUMO" PAIEŠKOS

Amerikos moterims, ieškančioms atsvaros taško savyje, Marijos knygos suteikė tarsi kokį ramstį; štai, pasirodo, ir senovėje moterys turėjo savo šventyklų, savo dievaičių, o moteriškasis pradas buvo aukštinamas, garbinamas. Amerikoje yra užtektinai žmonių, kuriuos įtikino profesorės Deivės teorija. Todėl ją pasigavo įvairūs moterų judėjimai, beje, egzistavę ir anksčiau. Tas moterų judėjimas Amerikoje labai vingiavo: rengė dideles moterų konferencijos, steigė moterų centrus, platino naujoviškas terapijas su šokiais, ritualais, prie to prisijungė visas „raganų" judėjimas, kuris Amerikoje yra labai įdomus, dažniausiai apibūdinamas teigiamai. Ir aš turėjau keletą studentų raganių ir raganų. Man visada buvo įdomūs išskirtiniai žmonės, nors pati jokiame judėjime niekada nedalyvavau. Bet pažįstu Amerikoje ir tokio judėjimo narių, kurie prisistato esą deivės Motinos religijos atstovais. Aš neprilyginu M. Gimbutienės deivių teorijos, kurią ji suformulavo savo knygose, religijai. Tai – judėjimas.

O kad kiekviename žmoguje yra dievybė, – tai ne M. Gimbutienės atradimas. Apie tai visur parašyta ir pasakyta. Aš manau, kad Marija tose moteryse senovėje ir dabar įžiūri tai, kad mes visi esam Dievo kūriniai ir kad mūsų kūnas yra šventykla. Argi taip nėra? Yra taip. M. Gimbutienė archeologinių radinių dėka įžvelgė, kad „dievybės" forma keičiasi. Ir ta visuomenė prieš indoeuropiečių invaziją į Europą buvo sėsli ir nekaringa todėl, kad svarbų vaidmenį joje vaidino moterys ir moterys deivės, kurios figūravo, pasak profesorės, įvairiais pavidalais: kaip paukštės, žuvys ir t. t. Man, pvz., visados labai patiko jos deivės Paukštės sąvoka.

Mano nuomone, visas tas deivių judėjimas tai yra „šventumo" paieškos. „Šventumas" yra įvairiai vaizduojamas skirtingose kultūrose. M. Gimbutienės aprašomoje matristinėje kultūroje tai galėjo būti atspindėta paukščių, žuvų, varlių pavidalais, dar kitokiais. Krikščioniškoje tradicijoje šventieji vaizduojami su nimbu virš galvos, japonų – su skėčiais, Buda vaizduojamas su liepsnos liežuviu virš galvos ir t. t. Ne kartą gyvenime man teko sutikti žmonių, kurie iš tiesų turi kažkokį neapčiuopiamą šventumą. Aš nesakau, kad matau jų auras, bet buvimas su jais man leidžia suvokti, kad pasaulis nėra tiktai paprasta kasdienybė, kad yra dar kažkas daug daugiau. Ir M. Gimbutienė tai suvokė labai įžvalgiai...

Šiai minčiai papildyti galiu pateikti faktą iš savo gyvenimo. Su vyru norėjome pamatyti visos Vakarų civilizacijos pradžią. Mes išvažiavome į kelionę, kuri turėjo trukti keturis mėnesius, bet, deja, buvo trumpesnė. Planavome pradėti nuo Anatolijos Turkijoje; pamatyti požeminius miestus, kur slėpėsi krikščionys, toliau Graikija – visa ikikrikščioniškoji era, ir baigti Portugalija. Norėjome pa-

matyti savo akimis, kaip keitėsi ir skleidėsi visa Vakarų civilizacija. Apžiūrinėdami archeologinius kasinėjimus, muziejus, įvairiausias senovines formas bei šiuolaikinę jų išraišką, akivaizdžiai įsitikinome, kad per visą žmonijos kultūrų dinamiką eina ryškios žmonijos „šventumo" paieškų juostos. Pvz., tai labai stipriai pajutome Turkijoje, kur, pasak legendos, apaštalai atgabeno šv. Mergelę Mariją ir ten ji mirė. Ir aš atskirai, ir vyras atskirai, ir mes kartu labai stipriai pajutome tikrai esą šventoje vietoje. Netikintieji teigia, kad panašios vietos yra pasaulio energetikos taškai. Religingi žmonės sako, kad tai šventa vieta, nes ji pašventinta ypatingų įvykių ar apšlakstyta šventa žmogaus krauju. Bet kad čia ypatinga vieta, abu su vyru ypač aiškiai pajutome. Taigi ir kalbėdami apie M. Gimbutienės deives, kurioms ji įkvėpė savo talentu gyvybės, galime kalbėti apie mūsų „šventumo" paieškas.

VEIKIA JOS KNYGŲ DVASINIS LAUKAS

Vis dėlto man iš visų M. Gimbutienės knygų didžiausią įspūdį paliko „Baltai". Kai ji pasirodė, tokios apimties knygos Amerikos literatūroje nebuvo. Aš buvau ką tik pradėjusi studijuoti antropologiją. Prieš išleisdama knygą M. Gimbutienė parašė ilgą laišką – komentarą į profesinį Amerikos antropologų žurnalą „American Anthropologist" [„Amerikos antropologas"]. Tame laiške ji komentavo žmonių iš kitų pasaulio kraštų atvykimo teorijas. Skaičiau tą žurnalą ir jos laišką. Tuo metu ji dar dirbo Harvarde. Mano kolegoms, kurie taip pat skaitė tą jos laišką, pasirodė labai keista, kad dar vis yra tokia sena mada kalbėt apie žmonių judėjimus, kad tebėra aptariami tie senieji žemėlapiai su rodyklėmis ir t. t. Kaip senoviška ir kaip naivu! Amerikos teoretikai to absoliučiai nepriėmė. Bet M. Gimbutienė tokį laišką parašė, ir tuomet pasirodė jos knyga apie baltus. Aš atsimenu, kiek ji man suteikė džiaugsmo. Profesorė labai išsamiai bandė atsakyt į tuos klausimus, kurie mane kankino nuo pat vaikystės. Man taip buvo malonu ir taip buvo gera, kad į tuos klausimus kažkas bando atsakyti – ką mes turime bendra su visais kitais žmonėmis pasaulyje ir kuo mes skiriamės nuo visų kitų. Pasiremdama savo puikia regimąja atmintimi, ji pamėgino pristatyti Amerikos akademikams mūsų priešistorę. Nors vėlesnės jos knygos irgi labai įdomios, bet būtent „Baltai" man yra brangiausia.

Prisimenu, kokį jausmą aš išgyvenau jau daug vėliau, 1992 m., kai apsilankiau su savo drauge Karaliaučiuje ir atsitiktinai, to pradžioj nė neįtarus, atsidūriau ant baltų šventovės altoriaus. Gidė mus nuvežė prie apsamanojusio labai didelio akmens ir papasakojo legendą, kad velnias pametė šį akmenį. Vietovė buvo dauboje, ten buvo kūdra, kalva apaugusi senais medžiais. Mes užlipome ant

to akmens, aš atidžiai įsižiūrėjau – kur aš stoviu. Suveikė ir mano regimoji atmintis. Kai metus praleidau Švedijoj, lankiausi akmens ir žalvario amžių atkurtose gyvenvietėse. Ir kūdrą, ir ąžuolais apaugusią vietą, ir daubą, ir paaukštintą vietą panašiai kaip čia – visa tai aš jau kažkur mačiau. Ir staiga suvokiu, kad stoviu ne ant „velnio akmens", o ant švento baltų religijos akmens, ant altoriaus. Aš atsiklaupiau ant keturių ir ėmiau plėšti nuo jo samanas, valyti purvą ir ieškoti aukojimo duobučių, kurios surinkdavo lietaus vandenį, atspindintį saulės šviesą, kad pagal saulės tekėjimą įvairiais metų momentais ant altoriaus galėtų būti aukojamos aukos dievams. Ir tikrai – duobučių tame akmenyje radau. Tai buvo baltų religijos altorinis akmuo, o pati vieta labai ypatinga, šventa, skirta ritualams. Manyje tai atgimė automatiškai – kur aš esu ir ką tai reiškia. Suvokimas, kad esu ant baltų altoriaus, atėjo iš kažkur...

Dabar Lietuvoje kai kas bando atkurti baltų religiją. Tai yra jau dabartinė kūryba, kuri įprasmina žmonių gyvenimą. Žmonių, kurie kuria, kurie nori kažką daryt. Jiems to reikia, jiems tai yra gražu, jie neranda pasitenkinimo ritualuose, kurie jau egzistuoja, sakykime, krikščioniškoje tradicijoje. Jie mano, kad yra kažkas gilesnio, svarbesnio, didesnio. Ir tai yra labai gražu ir gera. Norisi kalbėti pavyzdžiais.

Mano vaikai turi trečią močiutę indėnę Bee [Bi]. Tai mano draugė ir kolegė, labai garsi antropologė Amerikoje, viena iš nedaugelio indėnų, kuri gavo išsilavinimą. Kai dirbau Kauno Vytauto Didžiojo universitete, ji buvo atvykusi skaityti paskaitų, Lietuvoje lankėsi net tris kartus. Ji iš lakotų genties, kurios nebedaug išlikę Amerikoje. Jų genties vyrai kartą per metus šoka ritualinį Saulės šokį. Jiems buvo uždrausta Amerikoje šokti tą šokį, sodino už tai į kalėjimą, nes tai labai žiaurus ritualas, bet jie vis tiek jį šoko. [Tas ritualas yra toks: besirengdami Saulės šokiui lakotai penkias dienas pasninkauja. Jie išeina kartu su šamanais į aikštę, kurios viduryje įkastas tuopos medis. Šamanai bambuko lazdele perveria kiekvienam vyrui širdies raumenį ir juostele bambuką pririša prie medžio kamieno. Tas pervėrimas yra labai skausmingas. Jie visą naktį eina ratu apie medį, ir srūva jų kraujas. Manoma, kad per kančią yra pasiekiama šviesa. Jie aukoja savo aukas Saulei įsitikinę, kad ji kitą rytą nepatekės, jei jie nesušoks šokio. Per šį šokį vyrai pajunta artimesnį ryšį su savo žmona, vaikais, gimine. Kadangi vyrams nelemta patirti gimdymo skausmų, jie per šį ritualą skausmu tarsi pasidalija su savo žmonomis. Kol vyrai šoka, prie jų prieina žmonos, vaikai, susikabina rankomis, tepasi vyrų krauju sau veidus. Vyrai visu kūnu maldauja Dievo, kad jų tautai būtų leista gyventi dar vienus metus, jie tarsi užgarantuoja savo ir savo šeimos, giminės egzistenciją dar vieniems metams.]

Nesvarbu, kiek tautos iššudyta, bet jos tęstinumas yra. Amerikiečiai tai laikė bjauriu, laukiniu šokiu, todėl drau-

dė. Pasikeitus politinei situacijai, jiems buvo leista tą religinį šokį šokti vėl. Ir tuomet indėnams nebereikėjo jo atkurti iš knygų, nes jie buvo matę, kaip tai darė jų broliai, tėvai ir seneliai. Ritualai yra ypač svarbus dalykas žmonių gyvenime. Per jį išlieka tautos tęstinumas, jis perduodamas šokiu ar gyvu žodžiu iš kartos į kartą.

Taip ir mūsų kultūroje yra išlikę nemažai baltiškų elementų, kurie iš lūpų į lūpas ar kaip kitaip buvo perduodami iš kartos į kartą. Bet aš manau, jog 100% baltų kultūros neįmanoma atkurti.

Marija Gimbutienė, pirmąkart Europą pervažiavusi dar pokaryje, vėliau atsidūrusi Amerikoje, gerai pažino ir kitų tautų kultūras. Bet geriausiai ji jautė mūsų tautos identitetą ir savo požiūrį išsamiai išdėstė veikale „Baltai". Požiūrį į tai, kuo mes skiriamės nuo kitų.

2003 m. gegužė

Užrašė Kornelija Jankauskaitė

AKADEMINIS VARIKLIS*

Elena Bradūnaitė-Aglinskienė

Atsimenu, kai gyvenome su tėveliais Baltimorėje, pas mus atvažiavo svečių. Man tada buvo kokie penkeri šešeri metukai. Tai buvo ponia daktarė Marija Gimbutienė, jos vyras Jurgis ir jų dar nedidelė dukrytė Živilė. Ji buvo tik metais už mane vyresnė, ir man buvo toks malonumas sutikt kitą mažą mergaitę lietuvę tokio pat amžiaus. Ir tas jos vardas man toks gražus – Živilė. Visi važiavome į Vašingtoną, fotografavomės ant kažkokio tilto, o paskui jie pas mus nakvojo. Gimbutų apsilankymas man paliko didelį įspūdį; pasirodo, kad čia, Amerikoje, lietuvių esama ir kituose miestuose, kad jie ne giminės, bet vis tiek gali gražiai bendrauti (nes iki to laiko buvau mačiusi tik savo gimines, gyvenančius Baltimorėje). Bet svarbiausia, kad yra dar kita mergaitė, taip pat lietuvaitė.

* Prisiminimai užrašyti Elenai Bradūnaitei lankantis Lietuvoje 2004 m. rudenį.

Vaikystėje pradėjau domėtis archeologija. Tėvelis mums skaitydavo P. Tarasenkos knygas iš Lietuvos: „Pabėgimas" „Pelkių žiburėlių paslaptys", „Užkeikti lobiai". Ir vis pasakodavo apie Lietuvos piliakalnius, apie tai, kokie ten lobiai slypi; jei kas nors juos kada nors kasinės, kiek visko ten atras. Netrukus pradėjau suprasti, kas yra archeologija ir kad toje srityje galima dirbti. Tuomet pradėjau labai daug skaityti apie Kretos salos Mino kultūrą, ėmiau mąstyti, kad ir aš būsiu kaip ta ponia Marija Gimbutienė, archeologė. Vėliau perskaičiau jos knygą „Baltai". Mane sudomino senovės baltų kultūra. Mano tėvelis Kazys Bradūnas itin domėjosi šiais dalykais, taigi archeologija, priešistorė ir istorija buvo įprastos mūsų šeimos pokalbių temos.

Baigusi gimnaziją galutinai apsisprendžiau studijuoti archeologiją ir parašiau prašymą į privatų Čikagos universitetą. Prašyme reikėjo nurodyti, kodėl pasirinkai bū-

tent tą specialybę, kas paskatino ją rinktis ir koks žmogus gyvenime padarė įtaką renkantis būtent tai, o ne ką nors kita. Tada parašiau apie M. Gimbutienę: kad ji yra tas žmogus, labiausiai lėmęs mano pasirinkimą, taip pat jos knyga „Baltai", kad ji yra toji moteris, kuri tapo man pavyzdžiu, ką galima Amerikoje pasiekti. Tai turbūt padėjo, nes mane priėmė į universitetą, į kurį buvo labai sunku patekti.

Archeologijos paskaitose galėjau dalyvauti tik išklausiusi atitinkamą skaičių antropologijos kursų, nes archeologija buvo dėstoma Antropologijos fakultete. Antropologija labai praplėtė mano pasaulį. Tada ėmiau mąstyti, kad archeologiją gali rinktis tik labai turtingi studentai iš labai turtingų šeimų, kurie galės vėliau patys finansuoti archeologines ekspedicijas į tolimus kraštus. Supratau, kad finansiškai man ši sritis neįkandama. Čia buvo susirinkę vien turtuoliai. Archeologija tuomet liko nuošaly, o aš ėmiau plačiau domėtis antropologija, taip pat liaudies kultūra, tautosaka. Labai praplėtė mano akiratį anglų kalba pasirodžiusi M. Gimbutienės knyga „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene". Dailė ir tautosaka man leido suvokti lietuvių kultūros esmę.

Baigusi antropologiją svarsčiau, ką toliau daryti. Kartą atvykęs iš Berklio universiteto profesorius paaiškino, kad studijas galima tęsti folkloro ir tautodailės srityje ir gauti magistro laipsnį Kalifornijos [UCLA] ar Berklio universitetuose. Žinojau, kad UCLA dirba M. Gimbutienė. Man tik to ir reikėjo. Ir vėl rašau laišką į UCLA universitetą, ir vėl skiltyje, kurioje klausiama, kas gali duoti rekomendaciją, nurodau M. Gimbutienės ir keleto savo profesorių pavardes. Mane priima. Parašiau ir daktarei M. Gimbutienei, kad atvažiuoju studijuoti. Nuvykusi apsigyvenau tolokai nuo universiteto. Nuėjau pas M. Gimbutienę, ji tuoj prakalbo, kad suras kur nors arčiau apsistoti. Netrukus surado Santa Monikoje, pas lietuvę moterį. Nuo pirmų mano atvykimo dienų M. Gimbutienė ėmė bendrauti su manimi labai draugiškai ir šiltai. Tuojau pasikvietė į Topangą, o ten nuvažiavusi radau Živilę – ji man tapo tikra sesute. Aš pirmą kartą taip toli buvau išvažiavusi iš namų, jaučiausi lyg ko sunerimusi, o Marija man atstojo šiltą prieglobstį.

Atsimenu, kai atvažiavau tuo vingiuotu kanjonu pas M. Gimbutienę pirmą kartą į jos namus Topangoje, ji išėjo pasitikti manęs su nuostabia šypsena lūpose. Ta jos šypsena, ta šiluma, tas jos žmoniškumas, kuris tekėte tekėjo iš jos į kitą žmogų, mane taip sušildė, nuramino, kad išsisklaidė visos mano baimės, pasidarė labai ramu, kad ir toli nuo namų. Ir dabar tebematau jos gražų sodą ir ją, išėjusią manęs pasitikti su šypsena. Ji taip šypsodavosi, kad ir pats nejučia nusišypsodavai. Toje aplinkoje ji atrodė kaip deivė. Marija mane labai gražiai priėmė. Pasisakiau, kad nežinau, kaip bus su pinigais, nes stipendijos neturiu. Ji sako:

– Nesirūpink. Kaip tik dabar leidžiu knygą apie Senosios Europos deives ir dievus ir man reikia, kad kas padėtų taisyti korektūras. Jei kelias valandas per savaitę galėsi pasižiūrėt jas, tai tau bus užmokestis iš paskirtų knygai lėšų.

Taip pas ją metus ir dirbau. Nuvažiuodavau į Topangą šeštadieniais ir sekmadieniais, kitomis dienomis pasėdėti prie korektūrų. Aišku, jas beskaitydama vis klausinėdavau, kas mane domindavo. Ji man beveik ištisas paskaitas išdėstydavo apie deives ir Senąją Europą. Mes labai smagiai padraugavom. Matydavau, kaip ji rimtai dirba valandų valandas. Baseiniuką sode turėjo, tai ir pasimaudydavom.

Ji visiems stengdavosi padėti. Jei tik galėdavo, jei tik surasdavo būdų. Atsimenu, atvyko iš Lietuvos rašytojas Tomas Venclova. Jos ryšių dėka jis galėjo dėstyti lietuvių kalbą Kalifornijos universitete.

Man Marija buvo tarsi akademinis variklis ir padėjo apsispręsti profesinėje srityje. Sakiau jai, kad norėčiau tapti baltų kultūros specialiste. Ji patarė, kuriuos kursus turėčiau išklausyti, liepė būtinai lankyti profesoriaus esto Jaano Puhvelo indoeuropiečių mitologijos paskaitas, o ir pati dėstė baltų folklorą bei mitologiją. Aš užsirašydavau kiekvieną jos žodį, nes ji labai gražiai pateikdavo baltų kultūros interpretaciją. Jinai buvo plačiai žinoma universitete, ir ją būtų sunku įsprausti į kokius siaurus rėmus. M. Gimbutienė buvo plataus užmojo mokslininkė ir daug kam įdomi, todėl dėstė daugelyje fakultetų.

Rašiau kursinį darbą apie lietuvių laidojimo su žirgais papročius. Ji pati man parinko daug medžiagos, nes buvo parsivežusi nemažai straipsnių iš Lietuvos. Marija man ir padėjo sulipdyti tą kursinį darbelį. Ji nuolat mane drąsindavo, kad neabejočiau pasirinkus folkloro sritį, nes buvo daug tokių, kurie kalbėjo, jog bus sunku gauti darbą, ir aš jau suabejojau dėl pasirinktos specialybės. Marija sakydavo:

– Tu niekada neklausyk tų, kurie pataria tik praktiškai galvodami, o klausyk, ką sako tavo širdis. Jeigu tau įdomu, tu nebijok, skaityk, gilinkis ir nesuk galvos. Atsiras darbų.

M. Gimbutienę labai gerbė ir kiti profesoriai. Ji buvo labai didelės erudicijos ir gerai išmanė Europos archeologiją, todėl kai kurie kolegos jai net pavydėjo.

Studijuodama UCLA, lankiau pas Mariją keletą nepriklausomų studijų seminarų. Tai tokio pobūdžio studijos, kai su pasirinktu profesorium sudarai sąrašą straipsnių, knygų, kuriuos reikia perskaityti, o paskui visa tai aptarinėji susitikus kartą per savaitę. Tokį seminarą turėjau pas M. Gimbutienę apie lietuvių liaudies meną. Su ja aptarinėdavom lietuvių liaudies meno įvaizdžius, nagrinėdavom kosminį lietuvių medį, gilindavomės į studijas, šia tema parašytas Lietuvoje. Marija buvo parsivežusi

nemažai liaudies meno albumų iš Lietuvos, noriai juos rodydavo, taip pat ji turėjo lietuviškų medinių dievukų kolekciją namuose, tad aiškindavomės, kodėl būtent tokie šventieji, o ne kitokie atsirado Lietuvoje. Ji per laiškus supažindino mane su Norbertu Vėliumi. Rašiau apie Eglę žalčių karalienę. Jis man atsiuntė papildomos medžiagos, reikalingos mano pasirinktai temai – pasakų variantų, paplitusių pas latvius, kitose Lietuvai kaimyninėse šalyse. Ir apie tai diskutuodavom su profesore. Kaskart susitikęs su Marija jausdavai, kokia ji turtinga asmenybė: ir dvasiniu požiūriu, ir inteligencijos, ir žmoniškumo. Kad ir kokiais aspektais žiūrėtum – nieko nei pridėt, nei atimt. Man daug kas pavydėjo, kad su M. Gimbutiene galiu pabendrauti asmeniškai. Sakydavo:

– *You're so lucky, you're so lucky!* (Tu tokia laiminga, tu tokia laiminga!)

Aš tikrai buvau laiminga ir iki šios dienos jaučiuosi laiminga, kad turėjau progą su ja bendrauti. Ji man buvo nuostabi mokytoja, o kartu atstojo ir šeimą Kalifornijoje. Kai mano sesuo atvažiavo manęs lankyti, Marija mudvi priėmė pas save pagyventi sodo namelyje prie baseino. Smagiai ten pagyvenom, pasimaudydamos baseine. Pas Mariją buvo lietuviška užuovėja.

Nors ir pasukau tautosakos link, bet vis dar man rūpėjo archeologija. Kai aš dėl to pasielvartaudavau, Marija atremdavo:

– Baik šią sritį, o jei kada atsiras proga, galėsi kitą pasirinkti. Išmoksi metodologijos ir tos žinios niekur neprapuls.

Vieną vasarą norėjau drauge su Marija vykti į kasinėjimus Graikijoje, bet pasitaikė kita proga važiuoti į Pensilvaniją drauge su Algimantu Keziu ir Vladu Būtėnu. Jie rengėsi vykti rinkti duomenų į pirmųjų lietuvių išeivių angliakasių kolonijas. A. Kezys pakvietė ir mane, kad užrašyčiau pasakų ir dainų. Vėl tariausi su Marija, nes labai abejojau, katrą ekspediciją rinktis. Marija patarė vykti į Pensilvaniją.

– Graikijoje bus kam kasinėti ir bus dar progų nuvykti, o į Pensilvaniją nėra žmonių, kas važiuotų tokiu reikalu. Jei tu nenuvažiuosi, tai ir niekas kitas nenuvažiuos.

Ji man patarė nuoširdžiai, aš nuvažiavau ir tikrai nesigailiu. Radom ten dainininkių ir pasakotojų, visa lietuvių išeivių senosios kartos buities kultūra dar buvo išlikusi, aš ją aprašiau. Kai grįžau, Marija pirmoji išklausinėjo, ką parsivežiau, ką sužinojau, ir liepė nesėdėti ant dėžių, o būtinai tuo pasidalyti su kitais lietuviais, surengti paskaitą, parašyti straipsnių, viešai paskelbti informaciją. Parengiau iš tos ekspedicijos pranešimą ir Los Andželo lietuvių Šv. Kazimiero parapijoje perskaičiau. Mačiau žmonių susidomėjimą, o tuomet ir pačiai gera pasidarė.

Mane Marija visad sustiprindavo, padėdavo apsispręsti sunkią akimirką. Nežinau, ar be jos patarimo bū-

čiau pasiryžusi važiuoti į Pensilvaniją, o ir studijų metais ji kaskart ragindavo drąsiai rašyti apie lietuvių kultūrą ir imtis širdžiai artimų temų. Sakydavo:

– Visiems bus įdomu, jeigu tikėsi, kad ir tau pačiai įdomu. Įdėk darbo, netingėk, apipavidalink, ką reikia, moksliškai, kad būtų viskas pagrįsta, o neatrodytų kaip iš piršto laužta. Ir viskas bus gerai.

Ir už visa tai aš jai esu labai dėkinga. Ji kaip geroji fėja, stebuklingu mostu atvėrusi man kelią. O man to labai reikėjo. Be jos paskatinimo Kalifornijos universitete gal ir nebūčiau išdrįsusi studijuoti baltų tematikos, ko gera, būčiau pasirinkusi Meloneziją ar Polineziją.

Baigusi studijas, gavau etninės liaudies kultūros specialisto vietą Vašingtone, Kongreso bibliotekoje. Ir dirbau tenai dešimtį metų. Susipažinau su Audriumi Aglinsku, užsimezgė draugystė, mes susituokėm. Taip atsidūriau Havajuose.

Vis galvodavau, kaip būtų gera, jei Marija atvyktų pas mus į Havajus. Galėčiau ją gražiai pagloboti, kaip kad ji mane kadaise globojo. Nors Marija keliavo po Havajus, bet tada dar manęs tenai nebuvo. Ji vis rašė apie deives, o kaip tik Havajuose vis dar „gyva" ugnikalnių deivė Pėlė. Apskritai Havajuose itin gaji pagonybė, nes jie baltųjų buvo atrasti tik prieš 200 metų. Simbiozinė Havajų kultūra gražiai vienija ir senąjį tikėjimą, ir krikščioniškąją kultūrą. Deivei Pėlei prie ugnikalnio kraterio pagrindinėje Havajų saloje visuomet padėta aukų: gėlių vainikų ir džino, nes šita deivė mėgsta džiną. Ryškus yra ir senosios kultūros atgimimas, mokyklose vėl pradėta mokyti vaikus gimtosios kalbos. Man atrodo, Marijai tai būtų patikę. Aš taip norėjau, kad ji atvyktų.

Kai sutikau paskutinį kartą Mariją Lietuvoje 1993 m. birželyje, jau žinojau, kad ji serga, bet dar labai gražiai atrodė. Sudėjau jai visą puokštę havajietiškų gėlių: anturių, orchidėjų ir kitokių, nors tuo metu dar ne taip lengva buvo rasti jų Lietuvoje. Įteikdama gėles sakiau:

– Duodama havajietiškas gėles noriu jus pakviesti į Havajus.

Ji atsakė:

– Na, žiūrėsim, jeigu išeis, tai sutarėm.

Bet jau, aišku, nieko neišėjo. Aš jai nusiunčiau gražią, spalvotomis fotografijomis iliustruotą ir senais havajietiškų dainų tekstais išrašytą knygą apie deivę Pėlę su savo įrašu, kad deivė Pėlė jos vis dar laukia Havajuose.

Beveik po pusmečio atskriejusi žinia, kad mirė Marija, man buvo labai skaudi. Per anksti išėjo. Žinau, kad dabar Topangoje šeimininkauja jos duktė Rasa, bet neįsivaizduoju Topangos be Marijos. Manau, kad Topangoje dar tebegyvena jos dvasia. Marija buvo man gyvenimo švyturys. Ir tebėra.

2004 m. spalis

Užrašė Kornelija Jankauskaitė

MOKSLININKĖS, BENDRAŽYGĖS, BIČIULĖS ATMINIMUI*

Nikolajus Merpertas

Dažniausiai prisiminimų knygoms skirti straipsniai susideda iš prisiminimų apie žmogų, palikusį ryškų gyvenimo pėdsaką artimų žmonių širdyse ir savo veiklos srityje. Ir tai natūralu. Bet kalbant apie Mariją Gimbutienę vien tik prisiminimų nepakanka. Ir negaliu kalbėti apie šį nuostabų žmogų tik būtuoju laiku. Man Marija tebėra gyva, ir mano gyvenime ji kaip ir anksčiau užima ne vien tik kolegės, bet ir artimo žmogaus, bendramintės, bičiulės vietą; moksliniai jos laimėjimai kelia didžiulę pagarbą, žadina nenuilstamą domėjimąsi, o jos žmogiškas žavesys ir dvasinis grožis – padėką Kūrėjui, padovanojusiam man susitikimą ir bendravimą su Marija.

Mūsų ryšys žemiškajame gyvenime truko 45 metus. Mes buvome beveik bendraamžiai ir maždaug vienu metu pradėjome domėtis panašiomis problemomis: archeologinės informacijos analize ir jos pritaikymu mūsų tolimų protėvių materialiam ir dvasiniam gyvenimui rekonstruoti. Ypač pabrėžiu, kad jau savo mokslinės veiklos pradžioje M. Gimbutienė pasirinko būtent dvasinį – vieną iš sunkiausių – šios problematikos aspektą. Ji ėmėsi nuodugnios lietuvių genčių laidosenos papročių ir jų pomirtinio gyvenimo priešistorės periodu analizės. Šis darbas pasirodė 1946 m. Toliau M. Gimbutienės temų ratas su kiekvienais metais plėtėsi nenusakomai sparčiai, kaskart aprėpdamas svarbiausius Europos proistorės fenomenus, kurie sudaro viso mūsų kontinento raidos pagrindus. Ties jais trumpai stabtelsiu vėliau. Bet dabar dar kartą pabrėžiu, kad M. Gimbutienė niekada neišsižadėjo to kilnaus dvasinio aspekto, kuris ženklino mokslininkės kelio pradžią ir kuriam vėliau ji paskyrė savo originalias ir fundamentalias monografijas 1959, 1974, 1982, 1987, 1989, 1991 m. ir kt. tyrinėjimus. Iš esmės šiais darbais ji sukū-

* Iš rusų k. vertė Kornelija Jankauskaitė.

rė naują ir labai svarbią kryptį, savo reikšmingumu nė kiek nenusileidžiančią materialiųjų Europos priešistorės veiksnių nagrinėjimui. Ir visai dėsninga yra tai, jog M. Gimbutienė skyrė ypač daug dėmesio savo krašto medžiagos tyrinėjimams – laidosenai, pagoniškiems ritualams, senųjų baltų pomirtinio gyvenimo sampratai, taip pat jų protėvynės ir gyvenamų vietų nustatymui.

M. Gimbutienė nuėjo labai nelengvą ir ilgą kelią nuo bedalės emigrantės, priverstos palikti savo brangiąją Lietuvą, iki visapusiškos, itin aktyvios ir produktyvios, pelniusios didžiausią autoritetą ir pripažinimą JAV archeologės, pasaulinio masto mokslininkės. Ji inicijavo itin svarbias ir ne ką mažiau sudėtingas kompleksines programas, vienijančias archeologų, lingvistų, filologų, etnografų, psichologų, religijotyrininkų pastangas. Ir gyvenime, ir moksle Marija nebijojo rizikos, ėmėsi ypač painių, tarsi neturinčių jokio sprendimo problemų, kurias aiškindamasis ne vienas pripažintas autoritetas patyrė fiasko. Ji sąmoningai „nukreipė ugnį" į save, siūlydama ekstremaliai diskutuotinus ir net paradoksalius panašių problemų sprendimo būdus. Daugelis tų jos būdų bei hipotezių sulaukė plataus pripažinimo, kai kurie jų sukėlė visišką atmetimo reakciją, bet turbūt nė vieno specialisto nepaliko abejingo. Ir tai yra geriausias jos darbų svarbos bei reikšmės įrodymas: visi jie tapo pagrįstais ir veiksmingais „įšaldytų" ar naujų mokslo krypčių, tyrinėjimų impulsais. Todėl autorės vardas tvirtai ir ilgam įėjo į mokslo istoriją.

Įgijusi specialų pasirengimą ir tyrinėtojos praktikos Tiubingeno, Heidelbergo, Miuncheno ir pagaliau Harvardo universitetuose (pastarojo bendradarbė ji buvo 1950–1963 m.), M. Gimbutienė išleido monografiją „Rytų Europos priešistorė" (1956). Aš pats tuo metu tyrinėjau šią problematiką ir tuoj pat išsiunčiau Marijai savo darbus apie Pavolgio žalvario amžių. Lygiai taip pat operatyviai gavau jos atsakymą – monografiją. Nuo to ir prasidėjo mūsų pažintis, o faktiškai ir bendradarbiavimas, tiesa, iš pradžių tik susirašinėjant.

Marijos monografija, kurioje susisteminta tūkstantis visiškai skirtingų paminklų, padarė man labai gerą įspūdį. Dėl pagrindinių eneolito ir žalvario amžiaus – kaip jau ištyrinėtų teritorijų – klausimų, taip pat ir dėl esminių dalykų aptariant visą Europą mūsų nuomonės sutapo ir mudu tapome sąjungininkais. Tai lėmė tolesnį vaisingą ir ilgametį bendradarbiavimą, ir jis, beje, neapsiribojo vien tik minėtais klausimais.

1959 m. su Marija susitikome kongrese, skirtame Europos neolitui Čekijoje ir Slovakijoje (Praha – Brno – Bratislava – Nitra), ir iškart radome bendrą kalbą. Perskaitėme labai artimus tematika ir jau suderintus pranešimus. Vėliau tokie susitikimai tapo reguliarūs (Maskva,

Sankt Peterburgas, Nica ir t. t.) ir visuomet jie buvo moksliškai vaisingi, o žmogiškai nuoširdūs.

Europos priešistorės problematika M. Gimbutienės mokslo darbuose yra centrinė. Monumentalioje 1965 m. monografijoje ji pastebimai išplėtė Europos priešistorės geografiją ir chronologiją. Leidinys aprėpė ir Rytų, ir Centrinę Europą, tapo vienu iš nuodugniausių ir visapusiškiausių šaltinių tyrinėjant itin sudėtingus, o dažnai ir labai prieštaringus procesus, vykusius šioje teritorijoje kelis tūkstantmečius. Pabrėžiu: kad ir kokia plati buvo šių tyrinėjimų apimtis, Marija rasdavo laiko ir daug vėlesnių periodų klausimams, įžvelgdama jų ryšį su etnine mūsų kontinento istorija – taip radosi specialios monografijos, skirtos baltų ir slavų etnoso susidarymui.

Nuo 1963 m. iki paskutinių savo gyvenimo dienų žymios mokslininkės veikla rutuliojosi Kalifornijos universitete, kur M. Gimbutienė tapo Europos archeologijos profesore ir Kultūros istorijos muziejaus Senojo pasaulio archeologijos skyriaus kuratore. Čia ji maksimaliai ir labai plačiai išplėtojo savo veiklą. Iš esmės galima išskirti dvi pagrindines jos gvildentų klausimų kryptis: indoeuropiečių problema ir istorinis neolito bei eneolito mūsų kontinento periodas prieš indoeuropiečių įsigalėjimą, M. Gimbutienės pavadintas *Senąja Europa.* Su tuo susieti jos vaisingi, didelio masto lauko darbai tyrinėjant daugiasluoksnes neolito, eneolito ir ankstyvojo žalvario amžiaus gyvenvietes Bosnijoje, Makedonijoje, Graikijoje, taip pat neolito periodo urvinę šventovę Pietų Italijoje.

M. Gimbutienei inicijavus ir jai vadovaujant atsirado pirmas periodinis archeolingvistinis leidinys „Journal of Indo-European Studies". Jis tapo savotišku šios sudėtingiausios problemos nagrinėjimo koordinatoriumi; skatino tyrinėjimus ir, pasitelkdamas įvairias disciplinas, sukūrė naujovišką problemos sprendimo metodą. Mokslininkė, nuosekliai laikydamasi hipotezės, kad indoeuropiečių protėvynė yra rytinės Europos dalies stepės, savo darbuose iškėlė versiją dėl jų gyvenamų sričių kaip protėvynės nustatymo, taip pat aptarė etninių grupių kelius į vakarus, judėjimo etapus, indoeuropiečių įsigalėjimą visame mūsų kontinente. Ji teigė, jog priešistoriniu periodu (nuo VII a. pr. Kr. vidurio iki IV a. pr. Kr. vidurio) egzistavo specifinė ir ypač ryški civilizacija su moteriškojo prado dominante religijoje, pasaulėjautoje, psichologijoje, kultūroje ir mene. Šios civilizacijos raidą sutrikdė plūstančios į šias sritis indoeuropiečių bangos. Jos visiškai pakeitė jos socialinę ir ekonominę struktūrą, religinius įsitikinimus, politinę organizaciją, darbinę ir meninę veiklą.

Galima daug diskutuoti dėl šių hipotezių, bet, kaip jau minėjau anksčiau, tai nesumažina nei domėjimosi jomis, nei jų vertės. Jos duoda stimulą naujų kelių ir aspektų paieškai nubrėžiant Senosios Europos likimus, atskleidžia naujas tyrinėjimų perspektyvas, kviečia tolesniam archeo-

logijos „suistorinimui“ ir ragina kompleksiškai spręsti archeologines problemas neatitrūkstant nuo įvairialypių mokslinių žmogaus studijų. Ir visus šiuos neabejotinus nuopelnus mes su dėkingumu priskiriame didelei mokslininkei – Marijai Gimbutienei.

2004 m. gegužė

Maskva

MANO SUSITIKIMAI SU NUOSTABIU ŽMOGUMI IR DIDELE MOKSLININKE*

Anatolijus Martynovas

Laikas negailestingas – praėjo jau 10 metų, kai iš gyvenimo išėjo nuostabus sudėtingo likimo žmogus, viena didžiausių mūsų laikų mokslininkių, archeologė Marija Gimbutienė.

Gaila, kad mes susitikome pavėluotai, kai ji jau buvo žinoma pasaulinėje archeologijoje mokslininkė, didžiausia Europos archeologijos amerikiečių specialistė. Ilgą laiką mes buvome skirtingose „geležinės uždangos" pusėse ir pažinojome vienas kitą tik iš darbų.

Visa tai, ką aš žinojau apie ją kaip apie mokslininkę, būtų galima suskirstyti į tris periodus: mokslininkė M. Gimbutienė iki mūsų susitikimo, mūsų susitikimai JAV ir jos atvykimas pas mus į Sibirą.

Pirmasis periodas – iki 1980 m. Aš, būdamas archeologas, žinojau apie mokslininkę M. Gimbutienę, bet nepažinojau jos asmeniškai ir neįsivaizdavau, koks tai žmogus, išskyrus tai, kad ji yra iš Lietuvos, dirbo Austrijoje, Vokietijoje ir gyvena Amerikoje. Tuo metu ji mums buvo kito, svetimo pasaulio ir svetimo mokslo žmogus. Nors kalbant apie archeologiją toks skirstymas mažiausiai tinka.

Atmintyje išliko ryškių prisiminimų iš mūsų bendravimo su ja Amerikoje, Kalifornijoje. 1980 m. rudenį pagal TSRS ir JAV mainų programą, kai gavau Fulbright stipendiją, man nusišypsojo laimė padirbėti vieną semestrą JAV, Ilinojaus universitete: skaityti du kursus – apie Rusijos archeologiją ir Sibiro archeologiją. Aš pirmą kartą buvau kapitalistinėje šalyje ir viskas man, paprastam tarybiniam mokslininkui, buvo įdomu šiame dideliame universitete: nuoširdus sutikimas Antropologijos fakultete, kur turėjau dirbti; kultūringi, smalsūs, bet ne viską išmanantys studentai; susitikimai su mokslininkais universitete, kompiuterinis katalogas bibliotekoje; didžiu-

* Iš rusų k. vertė Kornelija Jankauskaitė.

liai prekybos centrai, sąskaita banke ir daugybė vardinių čekių knygučių, kurias man atsiuntė bankas, pagaliau – susitikimai su skirtingų emigracijos bangų rusais.

Rengdamasis vykti dirbti į JAV, maždaug žinojau, kur, kokiuose universitetuose galėtų susidomėti manim, kaip TSRS archeologijos vadovėlio autoriumi, kaip uolų piešinių ir Sibiro skitų archeologinio pasaulio specialistu.

Ilinojaus universitetas mano paskaitas pasiūlė kitiems universitetams. Gavau ir M. Gimbutienės kvietimą apsilankyti Kalifornijos Los Andželo universitete. Aš nemažai važinėjau po Ameriką. Prieš vykdamas į Los Andželą, jau lankiausi Čikagoje, Milvokyje, Providanse, kasinėjimuose prie Misisipės upės krantų.

Ir štai skrendu iš Čikagos į Kaliforniją. Dvi dienos San Franciske, paskaita Berklio universitete ir skrydis į Los Andželą. Taip norėjosi pervažiuoti autobusu Ramiojo vandenyno pakrante iki Los Andželo, bet man leido tik skristi lėktuvu. Lapkričio pabaiga, Kalifornijoje karšta. Dideliame oro uoste mane pasitinka prancūzė, Marijos aspirantė. Pati Marija tuo metu skaitė paskaitą. Ir štai mes su prancūze skubame jos mašina į Topangą, į M. Gimbutienės namus. Gamta kažkuo primena Kaukazą Sočio, Adlerio ar Suchumio rajonuose: jūra, aštriabriaunės uolos, palmės. Prancūzė ekspresyvi, ji jaudinasi, be perstojo kalba kažkokiu anglų ir prancūzų kalbų mišiniu, nė žodelio nesupranta rusiškai, o ir man ją suprasti sunku. Mašinoje – didžiausia krūva knygų, rankraščiai, archeologijos straipsnių kopijos. Jinai griebia tai vieną, tai kitą knygą, atvertusi kažką man įrodinėja, visiškai nežiūri į kelią, paleidžia sekundei vairą, o aš tuo metu tik ir galvoju, kada čia mes užsimušim atsitrenkę į kelio užtvarą ar uolą. Pagaliau baigėsi šis pavojingas, panašus į cirko triuką važiavimas, ir mudu su prancūze sustojome prie Marijos namų Topangoje, Los Andželo miesto prieigose.

Namas neįprastas, stovi ant kažkokio kanjono skardžio, visiškai susiliejęs su kraštovaizdžiu, vienaaukštis, susidedantis iš kambarių anfilados, sienos suveriamos, atviros terasos ir stiklinės didelio kabineto lubos. Už namo – didelis sodas ir baseinas. Viskas gražu, originalu ir racionaliai įsilieja į gamtą. Aš patekau į neįprastą namą, bet drauge į visiškai jaukią ir man draugišką aplinką.

Mano atvykimo proga Marija sukvietė savo aspirantus, dukteris – jos, regis, trys. Gaila, kad nebeprisimenu jų vardų. Įsiminiau tik tai, kad jų visų vardai buvo lietuviški. O ir Marija nuolatos pabrėždavo: „Aš Marija, o ne Meri, kaip priimta sakyti Amerikoje." Visiems buvo įdomu pabendrauti su tarybiniu mokslininku. Kalbėjomės apie Europos, Amerikos archeologiją, aptarinėjome publikacijas. Man padovanojo nemažai straipsnių, rotoprintu atspaustų būsimų knygų. Marija įteikė kompiuteriu surinktas kai kurias dalis iš savo kapitalinio darbo apie Europos neolitą ir žalvario amžių. Ši mil-

žiniška jos knyga apie Europos archeologiją pasirodė vėliau, 1991 m.

Vakarėlis pagal amerikietiškus standartus su vynu, alum, sumuštiniais, vaisiais vyko jos namų svetainėje. Viską vainikavo tradicinis keptas kalakutas. Marija turėjo didelį šunį, ir – sprendžiant iš viso jo elgesio salone bei virtuvėje – jis tvirtu savo šunišku įsitikinimu jautėsi esąs visų šių namų šeimininkas. Rytą pamatėme, kad šuo sudorojo visą likusią nemažą mūsų vakarykščio kalakuto dalį. Atviroje verandoje valgėme kiaušinienę, vaisių salotas ir gėrėme kavą.

Gyvendamas tuos visus mėnesius Amerikoje aš nemažai bendravau su amerikiečiais ir susidariau apibendrintą amerikiečio įvaizdį. Nors Marija ganėtinai ilgai gyveno Amerikoje, jos nepriskirčiau prie amerikiečių terpės; ji nebuvo amerikietė nei pagal savo gyvenimo būdą, nei pagal elgseną, nei pagal mąstymą.

Lietuvos, jos diasporos dvasia lydėjo mus ir vėliau, kai po keleto dienų išvykome į Marijos vasarnamį Kalifornijos dykumoje. Pakeliui užvažiavome į kažkokią gyvenvietę, kur gyveno lietuvių. Jų likimai, žinoma, buvo labai skirtingi, nes jie emigravo skirtingu laiku. Aš to nesiaiškinau. Mane stebino kas kita – kaip nuoširdžiai pagarbiai jie bendravo su Marija. Jautei, kad jinai šiems žmonėms, atitrūkusiems nuo tėvynės, yra patarėja, užtarėja, galbūt daug kam iš jų yra padėjusi – man kažkodėl taip pasirodė.

Įsiminė namas su žemomis lubomis, iš plytų sumūryta krosnis, kokių jau nebepamatysi Amerikoje, malkos, ūkiui pritaikytas kiemas, pagyvenę vyrai – viskas atrodė panašiai, kaip kadais galėjo būti Lietuvoje ar Rusijoje. Visi susidomėję, klausinėja: „Kaip ten?", t. y. TSRS; koks gyvenimas, parduotuvės, drabužiai, ko mokomasi mokykloje. Su nuostaba klausosi, ką pasakoju: kad mokykloje per literatūros pamokas nagrinėjama V. Lacio kūryba, o D. Banionis – liaudies artistas. Didelėje keptuvėje ant viryklės buvo iškepta kiaušinienė, ir visi drauge ją valgėme, gėrėme arbatą. Šio susitikimo pabaigoje visi nusifotografavome mano tėvynėje pagamintu fotoaparatu „Zenit". Vienas pagyvenęs lietuvis juo labai susidomėjo ir paklausė, kur jis padarytas, kur pirktas. Atsakiau, kad tai paprastas tarybinis aparatas. Jis nepatikėjo ir ėmė įtikinėti, kad aparatas tikriausiai vokiškas, nes ant jo užrašas lotyniškomis raidėmis „Zenit".

Visą parą mes praleidome Marijos vasarnamyje. Šalia jos namo mobiliame namelyje gyveno indėnai, aptarnaujantys šią vasarvietę. Man susidarė įspūdis, kad Marija čia lankosi retai. Marijai priklausė didelis žemės plotas, kuriame buvo pasodinta jaunų medžių ir įtaisyta automatinė laistymo įranga. Prie kiekvieno medelio – vamzdelis, iš kurio kas tam tikrą laiko tarpą išsilieja vandens porcija. Kitaip niekas čia neaugtų – dykuma.

Važiuojam atgalios. Visiškai tuščias, tiesus kaip strėlė kelias. Aš pasakoju apie savo gyvenimą Sibire. Kalbamės

rusiškai. Pasakoju apie savo šeimą, vaikus. Kai pasakau, kad ir aš turiu mašiną, jinai man pasiūlo persėsti prie automobilio vairo. Darau tai su malonumu, nors automobilis su vieninteliu stabdžio pedalu. Sustojame prie pakelės parduotuvėlės. Nusiperkame didelę apelsinų dėžę, dar kažko, vyno ir važiuojame į Topangą.

Iš Marijos dukterų įsiminiau vyriausiąją. Ji truputį kalbėjo rusiškai, vežiojo mane po Los Andželą, rodė miestą. Su ja apžiūrinėjom Holivudą, vaikštinėjom kino žvaigždžių šaligatviu. Ji man parodė kino žvaigždžių ir turtingiausių planetos žmonių, išvytų iš savo šalių, vilas. Pravažiavome pro pastatus, kuriuose gyveno nuverstas Irano šachinšachas Reza Pechlevis. Holivudo kino teatrai – tai, ko gera, vienintelė vieta JAV, kur prie bilietų kasų driekiasi eilės žmonių, trokštančių pamatyti Holivudo kompanijų produkciją.

Vieną dieną didelėje universiteto konferencijų salėje skaičiau paskaitą. Supratau, kad ten dalyvavo įvairių fakultetų ir skirtingų kursų studentai. Labai daug afrikietiškos kilmės amerikiečių. Iš viso apie 300–350 žmonių. Marija pristatė mane auditorijai, ir prasidėjo mano kankynė. Turėjau skaityti padedamas vertėjo, kuris prisistatė esąs aukščiausios kvalifikacijos specialistas ir verčiąs pažodžiui. Sunku buvo todėl, kad neišklausydamas sakinio iki galo jis viską vertė tuojau pat. O paskui susirinkusieji apipylė mane klausimais, tarp jų ir politiniais, ir provokuojamais. Čia Marija man iš tiesų labai pagelbėjo.

Kai iš Amerikos grįžau į Kemerovą, mudu susirašinėjome. Kviečiau Mariją atvykti į Kemerovo universitetą paskaityti paskaitų apie Europos archeologiją. Tik prieš keletą metų mano pastangomis buvo įkurta Archeologijos katedra. Tokia galimybė atsirado 1981 m. Pavasario semestrą ji dirbo Vilniaus universitete. Susirašinėjimas su Vilniaus universitetu buvo ilgas ir kankinamas procesas. Norint jai atvykti pas mus į Sibirą dešimčiai dienų, viską turėjome derinti su KGB, Vilniaus universitetu. Gausybė telefono skambučių, telegramų, laiškų. Jau atskridusi pas mus, ji neslėpė savo nuoskaudos ir pykčio ant Lietuvos valdžios, nuo kurios ir priklausė jos atvykimas į Sibirą; skundėsi, kad jai buvo sunku gauti leidimą net į Kauną, kur palaidota jos mama ir kur norėjo pastatyti jai paminklą.

Ir štai pagaliau profesorė M. Gimbutienė Kemerove. Mes su žmona Galina Semionovna, taip pat archeologe, sutinkam ją oro uoste, vežam į viešbutį, o vakarieniaujame mūsų namuose. Kitą dieną – susitikimas katedroje, paskaitos, išvykos po miestą, darbas su archeologinėmis kolekcijomis. Jos atvykimui parengėme labai gerą programą. Mums pavyko gauti Vizų skyriaus leidimą aplankyti archeologinių kasinėjimų vietas Sibire.

Kelionė prasidėjo gegužės 9 d. Visur buvo švenčiama Pergalės diena, o mes išvykome toli į apskrities šiaurę, beveik už 300 km nuo Kemerovo. Kelias Sibiro taiga

driekėsi iki Marijinsko miesto, o paskui dar 70 km iki rajoninio centro Tysulio ir gražaus ežero Berčikulio, kur buvo kosmonauto Leonovo vila. Vila dviejų aukštų, su poilsio kambariais, biliardo ir banketų salėmis. Ramu, tylu, pirmapradė gamta. Leonovas kilęs iš šitų vietų, netoli kaimelis Listvenka, įžymaus kosmonauto gimtinė. Jis pats su žmona ir su mažomis dukrelėmis kaip tik tuo metu ilsėjosi savo viloje, aplankė mus senovinės gyvenvietės kasinėjimų vietoje ir pakvietė į svečius. Čia, šalia Berčikulio ežero, buvo kasinėjamos net kelios senovinės gyvenvietės; vienos jų datuotinos žalvario amžiumi, kitos – skitų epocha, t. y. ankstyvuoju geležies amžiumi, VII–II a. pr. Kr. Buvo čia ir viduramžių paminklų. Šalia, iš žemių supilti, stūkso dideli tagarų kultūros pilkapiai, išlikę nuo I tūkst. pr. Kr. Mes aprodėme Marijai visas archeologines radimvietes, pasivažinėjome po rajoną, apžiūrėjome pilkapius prie Barandato, Tysulio, Kaičako gyvenviečių ir kitur.

Marija – pasaulinio garso mokslininkė, pasiekusi aukščiausią savo srities profesionalizmą – buvo labai paprasta, lengvai bendraujanti su žmonėmis. Juste jutom, kad ji patenkinta, kad jai gera, įdomu, nes ji niekada iki tol nėra buvusi tokioje Rusijos glūdumoje. Be to, Marija tikriausiai žinojo, jog Kemerovas yra uždaras miestas užsieniečiams. Netoli Tomskas – taip pat uždaras miestas. Mes jai atsidėkojome tuo pačiu – draugiškumu, tačiau šalia to delikačiai stengėmės neperžengti ribų, nesibrauti į sudėtingo jos gyvenimo peripetijas. Apie jas žinojome tik paviršutiniškai, tik tai, ką ji pati mums buvo pasakojusi: vyras, kuris, iš visko sprendžiant, negyveno kartu, mergaitės ir jų draugai. Ji vis prisimindavo savo mažąją, kurią mačiau tik vieną kartą. Jos jauniausiajai dukrai, pamenu, nepadariau jokio įspūdžio – ji nemokėjo nė žodelio rusiškai, o aš – lietuviškai. Tikriausiai ji tapo šimtaprocentine amerikiete. Marija labiau už viską stebėjosi gyvenimu ir tvarka Tarybų Lietuvoje: tai, kad jai niekur nebuvo leista važinėti, kad ją apgaudinėjo. Ji pasakojo, kad užsakė paminklą savo mamai, užmokėjo pinigus, o niekas nieko nepadarė. Ją stebino tuščios parduotuvės ir nesuvokiama visa ko įsigijimo sistema. Mums, patiems gyvenantiems bolševikinės sistemos, jau artėjančios į savo baigtį, sąlygomis, ši jos nuostaba buvo suprantama. Įsiminė tokia jos frazė: „Kažin kodėl taip yra – visi dirba, gamina, parduotuvėse nieko nėra, o namuose pas žmones visko pilna. Kas per gyvenimas?“

Gaila, kad ir dabar aš nedaug ką težinau apie ją. Per vieną kelionę tuomet, kai jau pamatė Sibirą, ji man užsiminė, kad tais metais, kai Lietuva buvo prijungta prie TSRS, ji įstojo į Vilniaus universitetą; o kai Lietuvą okupavo vokiečiai, tuomet paskaitos studentams iki 1943 m. neretai vykdavo universiteto profesorių namuose, nes universiteto patalpų niekas nekūrendavo. O paskui buvo Vokietija, Austrija, Vienos, Insbruko ir Tiubingeno univer-

sitetai. Nuo 1950 m. jinai – didžiausio Amerikoje Harvardo universiteto lektorė.

Per šią kelionę automobiliu po Sibirą buvo keletas momentų, kuriuos vertėtų paminėti. Mano žmona Galina Semionovna ir Marija buvo vienintelės moterys mūsų kelionėje. Kelionė truko penkias valandas. O kas lankėsi Rusijoje, gerai žino apgailėtiną mūsų viešųjų tualetų būklę: sukrypusios medinės būdelės su išplėštomis lentomis, dažniausiai be durų ir krūvomis dvokiančių ekskrementų. O ten, kur mes važiavome, iš viso nei kavinių, nei tualetų tada nebuvo. Su maistu paprasčiau; mes jau pripratome viską imtis su savimi, o štai tualetų klausimą nesyk aptarinėjome net apskrityje. Ką daryti? Šįsyk sprendimą kažkokiu būdu surado mano žmona; paprasčiausiai jos kažkur nueidavo ir tik joms žinomu būdu išspręsdavo šią problemą, kuri, gėda prisiminti, lydėjo mus visą kelią ir dar dabar tebėra opi rusų gyvenime. Nežinau, gal šį bruožą mes paveldėjome iš savo klajoklių protėvių, kurie neturėjo laiko įrenginėti savo buities ilgam, o susitapatinimas su aplinka visais ūkiniais ir buitiniais aspektais iki visiško natūralaus susiliejimo su pačia gamta išlieka akivaizdus.

Norėčiau paminėti dar vieną įsimintiną epizodą. Tame rajone, po kurį keliavome, praeityje būta Sibiro tremtinių lagerių. Dauguma jų jau atgyveno savo ir iki to laiko buvo išformuoti. Juose kalėjo visų Tarybų Sąjungos tautų atstovai, taip pat lietuviai, latviai, estai, deportuoti užgrobus Pabaltijo valstybes 1939 m. ir vėliau, 1945 m. Tai visiems gerai žinoma. Pažinojau austrą, archeologą iš Vienos J. Bauchniką, antifašistą, kuris išsėdėjo Marijinsko lageryje 20 metų ir paskui čia, Marijinske, pasiliko gyventi.

Ir štai mes su Marija atvažiuojame į kalnus, į Kijos upės aukštupį, prie Makarako kaimelio. Gražiausios vietos, žmogaus nepaliesta gamta, čia pat kriokliai, kalnai. Išlipam iš mašinos, ir prie Marijos, pasiramsčiuodama lazdele, prieina labai skurdžiai apsirengusi, avinti guminiais kaliošais moteris. Pradeda kalbą rusiškai, paskui jau šneka lietuviškai, staiga ima bučiuoti Marijai rankas tarsi iš kažkokios ypatingos pagarbos. Keletą minučių jos taip stovėjo ir kalbėjosi. Mes kažkodėl nepaklausėm Marijos apie šį susitikimą, bet manau, kad toji moteris tikriausiai buvo girdėjusi apie M. Gimbutienę, žinojo, kad ji turi atvykti į šį Dievo ir žmonių užmirštą kampelį. Tai nebuvo atsitiktinis susitikimas. Toji moteris laukė Marijos. Iš šito tik akimirką trukusio jiedviejų pasimatymo galėjai suvokti, kokiu simboliu daugeliui lietuvių, gyvenančių Rusijoje, JAV ir Lietuvoje, buvo tapusi ši moteris – lietuvė, pasaulinio garso mokslininkė profesorė Marija Gimbutienė.

Kelionės, kurios tikslas buvo aplankyti archeologinius paminklus, pabaigoje prie Sibiro upės Kijos krioklių mūsų draugai iš Tysulio rajono surengė pikniką ant upės kranto: mėgavomės kvapnia žuviene, keptu kurtiniu, bruknėmis, grybais ir kitomis gamtos dovanomis. Mūsų ten bu-

vo nemažai: rajono vadovybė, valstybinio pramoninio ūkio direktorius Valentinas Romanovičius Antipčenka ir, be abejo, rajono KGB atstovas. Jis ėjo tarnybines pareigas. Klausimas – ko jam čia prisireikė, kur tik gamta, mes ir daugiau nieko? Visų nuotaika buvo gera, o ypač Marijos. Ji savo akimis pamatė tą archeologiją, kuri jai buvo neprieinama.

Tais laikais mes skirstėme archeologiją į tarybinę ir netarybinę. Žinoma, taikyti tokius kriterijus mokslui, kurio tyrinėjimų objektas yra praeitis, kai dar nebuvo jokių politinių sistemų ir sienų tarp valstybių – visiškas nesusipratimas. Sienos tarp etnosų egzistavo, bet jos nusistovėdavo savaime, pagal gamtines zonas. Marija tai bandė pagrįsti Europos medžiaga, kartu puikiai suvokdama, kad Eurazija yra vienalytė; senovėje ji buvo kaip vientisas kontinentas, kurio istorija žalvario ir ankstyvojo geležies amžiuje formavosi makroekologiniu principu. Miškingoji Eurazija – milžiniška stepių juosta – yra nusidriekusi keletą tūkstančių kilometrų nuo Dunojaus iki Centrinės Azijos, o jos viduje egzistuoja atskiros mikrozonos ir kiekviena turi savo gamybos kryptis, savo kultūros tradicijas. Marija tai suprato, studijavo globalinius procesus ir konkrečias senovinės kultūros apraiškas, siejamas su mikroekologinėmis Balkanų, Pietų ir Rytų Europos sąlygomis. Kaip mokslininkė, ji tai darė puikiai, gal net kiek aplenkdama laiką. Ji tiesė savo kelią moksle, nesilaikydama formaliojo metodologijos principo, kuris išskiria atskiras archeologines kultūras pagal formalius požymius; ji ėjo savo keliu, pasiremdama naujais archeologijos rekonstravimo metodais, kreipdama dėmesį į gamtines sąlygas, kurios ir sudaro istorinės raidos pamatą. M. Gimbutienės XX a. 6 dešimt. archeologiniai darbai, paremti Makedonijos bei Tesalijos tyrinėjimais, taip pat jos 7 dešimt. tyrinėjimai Italijoje, Jugoslavijoje, Rumunijoje, Vengrijoje bei kitose Europos šalyse, archeologijos problemas gvildenančios publikacijos, 20 knygų, apie 200 straipsnių nepaneigiamai praturtino pasaulinę archeologiją. Dar 1977 m. buvo išspausdintas M. Gimbutienės darbas apie gyvulių augintojų etapo pradžią Eurazijos stepėse. Ji tyrinėjo istorinius procesus, vykusius Eurazijos stepėse žalvario amžiuje, indoeuropiečių etnoso bei kultūros problemas, etnogenezės klausimus ir apie tai rašė savo veikaluose.

M. Gimbutienė, būdama didžiausia Europos archeologijos amerikiečių specialistė, tyrinėjo Europos archeologijos procesus nuo maisto rinkėjų periodo iki gamybinio ūkio atsiradimo. 1963 m. ji tapo Kalifornijos Los Andželo universiteto Europos ir indoeuropiečių archeologijos sričių profesore.

Archeologiniai paminklai ir kasinėjimų medžiaga ją domino ne patys savaime, bet kaip istorinėms rekonstrukcijoms ir išvadoms būtinas pagrindas. 1971 m. Niujorke ir Londone buvo išleista jos knyga „Slavai" anglų kalba. Tai plati istorinė slavų etnogenezės drobė, sukurta remiantis archeologine medžiaga. Joje parodomas protoslavų susida-

rymo iš indoeuropiečių protėvynės eneolito epochoje vaizdas, atskleidžiamas ryšys su iraniečių, frakų, baltų, germanų etnosais. Veikale panaudoti tarybinių archeologų – J. Kucharenkos, I. Liapuškino, B. Rybakovo, V. Sedovo, P. Tretjakovo ir kt. – darbai. Jos knygoje atgyja negyvi archeologiniai duomenys, prabyla nebylūs faktai, išryškindami vieną sudėtingiausių istorinių Europos procesų, o juos iliustruoja daugybė žemėlapių.

1991 m. gavau iš M. Gimbutienės dovanų labai prašmatnią jos 530 puslapių knygą „Deivės civilizacija: Senosios Europos pasaulis", išleistą San Franciske.

Šią knygą labai vertinu, kaip ir dauguma archeologų. Tai ilgamečio mokslininkės archeologės darbo rezultatas: jos įnašas į mokslą, jos apmąstymai apie globalinius istorinius procesus. Šiame fundamentaliame veikale apibendrinta gausybė archeologinės Europos medžiagos nuo neolito – t. y. pasaulinių istorinių procesų, padariusių turbūt didžiausią žmonijos istorijoje revoliuciją – pradžios; nuo maisto rinkėjų periodo iki gamybinio ūkio atsiradimo. Šis procesas, kurio vaisiais iki šiol minta visa žmonija, prasidėjo neolite. Pirmas į tai dėmesį atkreipė anglų archeologas V. Gordonas Childe'as [V. Gordonas Čaildas], tyrinėdamas Artimuosius Rytus. M. Gimbutienė žengė dar vieną žingsnį – ji ištyrinėjo šį procesą Pietų ir Centrinėje Europoje. Atskleidė šio proceso sudėtingumą, jo mozaikiškumą, ryšį su natūralia aplinka.

M. Gimbutienė, be abejonės, yra planetos masto mokslininkė. Žinoma, genetiškai ji buvo susijusi su Lietuva, kur prabėgo jos jaunystė, kur jos protėvių kapai, o Marijos namuose Topangoje ant sienos kabojo aliejumi tapytas jos motinos portretas. Bet likimas taip patvarkė, kad Marija Gimbutienė priklausė visiems: Lietuvai, kur ji gimė, Austrijai ir Vokietijai, kur dirbo, Rusijai, kur buvo atvykusi tris kartus (1968, 1970, 1981 m.) ir, žinoma, Amerikai, kur ji atsiskleidė kaip pasaulinės reikšmės archeologė ir kur parašė bei išspausdino beveik visus savo mokslinius darbus, be kurių neįsivaizduojamas pasaulinis archeologijos mokslas.

2004 05 21

Kemerovas

Literatūra:

1. M. Gimbutas, „The First Wave of Eurasian Steppe Pastoralists into Copper Age Europe" [„Pirmasis Eurazijos stepių piemenų antplūdis į žalvario amžiaus Europą"], *The journal of Indo-European Studies*, 4. 2, 1977, p. 277–339.

2. M. Gimbutas, *The Beginning of the Bronze Age in Europe and the Indo-European Studies (Žalvario amžiaus pradžia Europoje ir indoeuropiečių studijos)*, 1. 2, 1973, p. 163–215;

„The Three Waves of the Steppe People into East and Central Europe" („Trys stepių gyventojų bangos į Rytų ir Centrinę Europą"), *Archiv Suisses d'Anthropologic Generale* 43. 2, 1979, p. 113–137.

3. M. Gimbutas, *The Slavs (Slavai)*, New York, Washington. Frederick A. Prager; London: Thames and Hudson, 1971.

4. M. Gimbutas, *The Civilization of the Goddess: The World of Old Europe (Deivės civilizacija: Senosios Europos pasaulis)*, San Francisko, 1991.

MARIJA – SANTARIETĖ*

Vytautas Vepštas

Susikūrus „Santaros" organizacijai, kartu su dar keletu žinomų išeivių Marija Gimbutienė jau 1957 m. buvo išrinkta Garbės nare. Garbės nariais buvo renkami pasižymėję mokslininkai ir menininkai, tarp jų: istorikas Vincas Trumpa, poetas Jonas Mekas, prozininkas Marius Katiliškis ir kt., o kiek vėliau – Algirdas Julius Greimas, Algirdas Landsbergis, Antanas Škėma.

Tuo metu visi dar buvome studentai, nevedę ir visiems labai norėjosi veikti: išeivijoje gyvenant, vėl suartėti su Lietuva, studijuoti jos problemas, kurti jos ateitį, pasak Vytauto Kavolio.

„Santaros" ištakos yra JAV lietuvių studentų sąjunga, įsikūrusi 1951 m. Niujorke. Joje išsiskyrė dvi grupės: ateitininkai ir nepriklausomieji. Pastarieji bandė gvildenti klausimą – ką reikėtų veikti, turint galvoje ilgesnę perspektyvą, ko reikia lietuvių išeivių visuomenei.

* Prisiminimai užrašyti Vytautui Vepštui lankantis Lietuvoje.

„Santara" buvo įsteigta 1954 m. Juozo Bačiūno Tabor Farmoje, esančioje netoli Čikagos, Nepriklausomų studentų sąjūdžio suvažiavime, kai nuspręsta persiorganizuoti į Lietuvių studentų „Santarą". Ši organizacija buvo už pažangą, už laisvę, už demokratiją, o svarbiausia – už pagarbą žmogui. Romas J. Misiūnas leidinio, skirto „Santaros" dvidešimt penkerių metų jubiliejui, pratarmėje labai tiksliai apibūdina jos atsiradimo priežastis: „Santara mūsų tarpe išsivystė kaip bendravimo plotmė išeivijoje tiems, kurie negalėjo ar nenorėjo pritapti nei prie intelektualiai aptingusios ankstyvosios išeivijos, nei prie naujosios, kurios būdingu požymiu yra tapęs laikysenos ir veikimo konservatyvumas, iš praeities atsineštas ir čia dar sustangrėjęs."**

Tai organizacija be organizacijos: nebuvo nei jokių sąrašų, nei nario mokesčio. Taip pat tai neideologinė orga-

** *Santara-Šviesa. 25 metų sukaktuvinis leidinys*, Chicago: M. Morkūno spaustuvė, 1979.

nizacija: ji nereikalavo, kad visi jos nariai priimtų vieną kurią filosofiją ir mąstymo sistemą. „Santaros" dvasia buvo V. Kavolis. Nuo įsikūrimo pradžios joje dalyvavo J. Šmulkštys, Z. Rekašius, V. Adamkus (tuo metu V. Adamkavičius), R. Mieželis ir kt.

J. Bačiūnas savo kurortinę vietą su golfo laukais pasiūlė mūsų suvažiavimams. Ji vadinosi Tabor Farma. Ten, oficialiai uždarius sezoną, galėjome gyventi už nedidelį mokestį: rengti seminarus, muzikos bei poezijos vakarus, vaidinti spektaklius, vakarais susikurti laužą. Tabor Farma vėliau perėjo Valdo Adamkavičiaus nuosavybėn.

Jau pačioje pradžioje buvo svarstyta, ką kviesti į suvažiavimus, kokias temas gvildenti. Šios organizacijos tikslai – daugiausia kultūriniai. Pasiūlyta vyresnių, jau gerai žinomų žmonių pavardės, tarp jų ir M. Gimbutienės. Ji buvo Kalifornijos universiteto profesorė nuo 1963 m.

M. Gimbutienė čia lankėsi su pranešimais keletą kartų, visad mielai sutikdama atvažiuoti, nes nuoširdžiai jautėsi esanti viso to dalis. Ji buvo gerokai už mus vyresnė, bet labai mėgo bendrauti su jaunesniais žmonėmis: ir su moterimis, ir su vyrais. Buvo be galo draugiška ir labai visiems maloni. M. Gimbutienė buvo šiltas žmogus, labai įdomus. Pirmą kartą ji skaitė „Santaroje" pranešimą 1963 m. 1964 m., be lietuvių programos dalyvių, kur skaitė pranešimus M. Gimbutienė, Kostas Ostrauskas, Bronius Vaškelis ir kt., kalbėjo ir savo poeziją dviejuose literatūros vakaruose skaitė ir Czesławas Miłoszas, dabar jau Nobelio premijos laureatas.

M. Gimbutienė buvo liberalių pažiūrų. Ji patraukli tuo, kad buvo ne siauros specialybės mokslininkė; turėjo platų akiratį ir žiūrėjo į savo pasirinktą sritį iš labai giminingų perspektyvų: istorijos, archeologijos, mitologijos. Būtent tai jos pranešimuose mus labai žavėjo.

Gerai prisimenu, kaip ji vieną sekmadienio rytmetį pradėjo paskaitą. Mes susėdę paskaitų salėje – apdailintoje daržinėje. Saulė šviečia pro langą. Ateina Marija su savo ilga suknia iš vieno medžiagos gabalo, atrodančia lyg toga, ištiesia plačiai rankas į abi šalis pasisveikindama. Tuo metu saulės spindulys krenta tiesiai jai į krūtinę.

Ji iš tiesų atrodė lyg deivė. Ir labai užburiamai mokėjo kalbėti. Jai duodavo iškiliausią vietą paskaitose, sekmadienio rytmetį, paskui jau važiuodavome namo.

J. Mekas įvairiomis progomis dažnai spontaniškai filmuodavo. Gerai įsiminė vieno jo filmo kadras, kur pasirodo M. Gimbutienė. Ji ateina iš kažkur toli, ištiesusi į abi puses rankas, tarytum kažką sveikindama ar norėdama apkabinti. Tas jos plačiai ištiestų rankų gestas, toks labai šiltas, kažkaip itin įstrigo atmintin.

Mūsų netoleravo aršūs katalikai, nors „Santaros" suvažiavimuose nesyk dalyvavo ir katalikiškų pažiūrų poetai Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, filosofas Juozas Girnius. Gavom komunarų pravardę. Inteligen-

tiškoji lietuvių visuomenės dalis niekada taip nemanė, mus palaikė, nes iš tiesų mes niekada tokie ir nebuvome.

„Santara" rengdavo ne tik paskaitas, bet ir poezijos vakarus, spektaklius. Toje daržinėje nesyk buvo vaidinami A. Škėmos veikalai. Konferencija prasidėdavo antradienį ir vykdavo iki sekmadienio. Paskaitos nuo devintos valandos ryto su pertraukomis trukdavo iki penktos valandos vakaro. Vakarais vykdavo literatūros skaitymai, filmų peržiūros, teatro bei muzikos renginiai. Visi suvažiavusieji, nors ir pavargę nuo vakarinių linksmybių, kitą rytą vėl ateidavo. Jei atsirasdavo tokių, kurie nenorėdavo eiti, mes, būdavo, ir aš pats, prieš devynias braudavomės į jų kabinas [nedidelius stovyklinius namelius] net nesibelsdami, jei dar kuris miega – šliūkšt puodelį vandens į lovą. Galit naktimis baliavot, bet paskaitų nepraleiskit!

„Santara" vykdavo kartą per metus. Mūsų organizacija buvo iniciatorė 1956 m. rengiant Lietuvių jaunimo peticiją, ją pasirašė 40 000 žmonių. Peticija buvo įteikta JAV viceprezidentui R. Nixonui [R. Niksonui] prašant pagalbos Lietuvai ir Sibiran ištremtiesiems. Projekto sumanytojas – V. Adamkavičius. Jis vadovavo akcijai, kurioje dalyvavo ir visos kitos jaunimo organizacijos, remiamos visuomenės. Tai buvo pirmoji politinė tokio plataus masto akcija, surengta pokarinės lietuvių išeivijos jaunuomenės.

Mes įsteigėme lietuviškų knygų leidybos fondą, jam vadovavo poetas Algimantas Mackus. Tai buvo jo idėja. Beje, su profesore M. Gimbutiene jie buvo labai geri, labai artimi bičiuliai. Stengėmės pritraukti ne trečiaeilius rašytojus ar mokslininkus, o pačius geriausius, pačius originaliausius. Juk karo metais beveik visa inteligentija, tarp jų ir rašytojai, atsidūrė užsienyje. Taigi mūsų tikslas buvo palaikyti lietuvišką intelektualų veiklą svetur. Juk niekas jau nebekalbėjo tuo metu, ar Lietuva bus laisva. Lietuvoje buvo juodžiausios okupacijos metai. Lietuviškos komercinės leidyklos Amerikoje leido beveik vien romanus lengvesniam pasiskaitymui, o poezijai, dramaturgijai, esė rinka buvo per maža, kad apsimokėtų leisti; nors būta ir to. Pirmiausia išspausdinome pirmąją K. Ostrausko dramą „Kanarėlė", taip pat A. Mackaus poeziją, J. Meko „Gėlių kalbėjimą", Algirdo Landsbergio „Penkis stulpus turgaus aikštėje" ir kt., nors ir mažu, tik 300–400 egzempliorių tiražu. Tai buvo ne pelno siekianti organizacija, visi dirbom savanoriškai ir su dideliu entuziazmu. Visus leidybos dalykus sprendė A. Mackus. Jam žuvus, po metų leidyklą pavadinome jo vardu.

M. Gimbutienė buvo išleidusi knygų anglų kalba Anglijos ir Amerikos leidyklose, nes ji sugebėjo išsikovoti sau vardą. Profesorė buvo ganėtinai kovinga, nes tik tokiu būdu galėjo gauti visus tuos universiteto *Grants*, įvairias stipendijas archeologiniams kasinėjimams Pietų ir Rytų Europoje. Juk jos tyrinėjimams reikėdavo šimtų tūkstančių dolerių. Ir jinai tuos pinigus gaudavo.

Akademiniuose sluoksniuose buvo gajus toks posakis: „Publish or perish" – „Spausdinkis arba pražūk." Tai reiškia, kad kasmet profesoriai turėdavo atsiskaityti tiesiog kilogramais intelektinio produkto. Amerikoje šiuo požiūriu buvo ir tebėra labai griežta sistema. Taigi spausdintis reikėdavo kuo daugiau. M. Gimbutienės straipsnius publikuodavo „Aidai", nors ir katalikiškos pakraipos žurnalas, 1959 m. V. Kavolio iniciatyva įsteigti „Metmenys". Ir mes jos straipsnius noriai priimdavome ir spausdindavome, o kopijas siųsdavome jai, kad surinktų reikiamą kiekį kilogramų rašinių universiteto ataskaitai.

Atvykusi į Čikagą, M. Gimbutienė keletą kartų svečiavosi mūsų namuose. Turėjo pasirodyti jos knyga „Goddesses and Gods of Old Europe". Mokslininkė minėjo, kad pirmasis leidėjas ją privertė knygos vardą pakeisti į „Gods and Goddesses of Old Europe" – t. y. pirma eina *dievai* pavadinime, o paskui *deivės*, o Marija norėjusi priešingai. Tačiau leidėjas niekaip nesutiko. Bet paskui, ko gera, profesorė nesigailėjo – kai knyga išpopuliarėjo ir buvo pakartotinai išleista, atgavusi savo tikrąjį vardą „The Goddesses and Gods of Old Europe", ji knygynuose atsidūrė feminisčių skyriuje. Ne prie antropologijos ar archeologijos leidinių, o prie feminisčių lektūros. Dažnai ieškantysis M. Gimbutienės knygos knygyne net ir nerasdavo.

Mus domino, kaipgi profesorė atkūrė deivės Motinos religiją. Ji sakė, kad kasinėdama tarp radinių yra aptikusi šimtus vien moteriškų pavidalų statulėlių – vietoj ginklų ar žirgų papuošalų. Tai turėjo kažką reikšti. Juk statulėlės negalėjo būti atsitiktinės, nes tada viskas buvo susieta su religija.

Kalbėdamas apie mokslininkės būdo bruožus, turėčiau paminėti jos pastabumą. Marija atkreipdavo dėmesį į pašnekovo aprangos detales, kurios jai primindavo ką nors iš jos tyrinėjimų srities. Ji buvo itin pastabi ir labai greitos reakcijos, žaismingo proto. Savo mokslą čia pat sugebėdavo suaktualinti, paskaitas skaitydavo labai gyvai, įdomiai.

Sykį svečiavomės pas ją Topangoje, Kalifornijoje. Tiesa, nežinojome, ar pas ją vyksime, nes keliavome į savo giminaičių vaiko krikštynas ir buvome užkviesti kitų mūsų gerų draugų. Bet paskambinome ir M. Gimbutienei, o ji tuoj pat nuoširdžiausiai pasikvietė pas save. Ji buvo įsigijusi keletą mano žmonos brolio Vytauto Virkau paveikslų, pasipuošusi jais savo namų sienas Topangoje. Profesorė mus labai šiltai priėmė, pavaišino skaniais pietumis, supažindino su savo asistente, kuri, jos prižiūrima, padėjo rinkti medžiagą leidiniams.

Ji jau tada buvo įsigijusi apie 40 akrų žemės dykumoje ir siūlė iš jos pirkti dalį ir mums, nes norėjo čia kurti *artist colony* – tokią savotišką lietuvių menininkų ir kultūrininkų koloniją. Bet mes atsisakėme, nes pernelyg toli gyvenome. Žodžiu, ji visada buvo kupina originalių idėjų.

Kai profesorė mirė, Amerikos lietuvių dienraštis išspausdino tik nedidelę pasenusią žinutę. Tuo tarpu didžiausias Amerikos laikraštis „New York Times“ įdėjo apie M. Gimbutienę didelį, per pusę puslapio straipsnį.

V. Kavolis, įžvalgiai suvokęs profesorės novatoriškumą moksle, yra sakęs, kad Marija Gimbutienė verta net Nobelio premijos, nes ji pirmoji suformulavo terminą *Senosios Europos kultūra* ir savo tyrinėjimais išaiškino bei atskleidė jos esmę. Manyčiau, jog ne vienas mūsų tam pritartų.

2003 m. rugpjūtis

Užrašė Kornelija Jankauskaitė

JOS MALONI, ŽMOGIŠKA ŠILUMA

Remigijus Šilbajoris

Pažinau Mariją gana ilgus metus. Tačiau susitikdavome retai ir neilgam, užtat mano prisiminimai ganėtinai blyškūs, ir net datos dingo iš atminties. Tačiau liko šviesi šiluma širdy, ir ji neišblės niekada.

Prisimenu jos paskaitas dar „Santaroj" apie iškasenas Palangos pajūryje, prie Šventosios. Jos dar sykį įrodė, kad patys seniausi mitologiniai ir religiniai lietuvių simboliai yra paveldėti iš neindoeuropiečių civilizacijos, gyvavusios prieš 3000 metų, kurios vieton atėjo pirmykščiai baltai ir kiti. Ji tada su ypač malonia ir draugiška šypsena mums pareiškė, kad toji civilizacija buvusi matriarchalinė ir taikinga. Ir pareiškė taip, kad aš net nepajutau vos ir pats nepasidaręs feministu.

Tačiau Marija tarnavo tik rūpestingai atpažintai mokslinei tiesai, o ne kokiems nors „izmams". Užtat ir jos indėlis į archeologijos ir antropologijos mokslus yra svarus ir ilgai išliksiantis.

Kiek arčiau pabendravome tuo metu, kada buvo ieš koma akademinių namų planuojamai lituanistikos kated rai įkurti. Marija su didele energija kovojo už tai, kac šioji katedra būtų įsteigta jos pačios universitete, UCLA Mums nepasisekė, bet dar ir dabar tarsi regiu jos malo niai besišypsančias akis ir elegantiškai draugišką laikyse ną savo „priešo" – humanitarinių mokslų dekano – aki vaizdoj. Pastarasis net pasakė, kad nors ir neįmanoma tuc metu tokios lituanistikos katedros įsteigti, jisai vis vien jaučiasi Marijos nugalėtas. Tąsyk aš ir supratau, kaip la bai ją gerbė visas universitetas.

Tada mudu su Marija pasivažinėjome po pietine Kalifornijos įdomybes, pakilom į Santa Barbarą, aplan kėm senąją ispanų bažnyčią. Aiškiai stovi akyse ir mud viejų „šampano pusryčiai", kur saulėtu rytmečiu su mu mis dalijosi ant stalo žydinti gėlė – „bird of paradise' [„rojaus paukštė"], mūsų nelaimingoje Ohajo [Ohio] vals

tijoje randama tik šiltnamiuose. Tai irgi buvo nelyg miela Marijos antrininkė – įstabus žiedas.

Užsukom dykumon, kur stovėjo jos antrasis namas, apsuptas smėlyje augančių pačios Marijos sodintų vaismedžių, tartum tai irgi būtų iš žilos praeities išdygusi ir apsivaisinusi mūsų žmogiškoji esmė. Mačiau jos didelį prisirišimą prie tos žemės, kai ji juokaudama parodė į gretimai stūksančias uolas ir pasakė, kad tai esanti Didžioji Motina – jos pačios skulptūra.

Su žmona Milda vėliau pas ją dar kartą apsilankėme ir tikrai negalėjome atsidžiaugti jos draugišku vaišingumu, atvirumu, dosnumu. Neturėdami savo automobilio, mudu su žmona vis dėlto norėjom pasivažinėti po tos Kalifornijos dalies dykumas, miestelius, pamatyti Getty muziejų, pabūti turistais. Miela šeimininkė be jokių sąlygų tuoj pat leido mums naudotis jos automobiliu. Prisimenu, žmona pasisiūlė jai padėti paruošti vakarienę, taigi mes visi ne tik skaniai pavalgėm, bet jiedvi pasidarė didelės draugės.

Kartu bendravome ir Baltų studijų puoselėjimo asociacijoje (ABBS). M. Gimbutienė, kaip viena iš aktyviausių tos draugijos narių, buvo išrinkta jos prezidente 1980–1982 m. kadencijai. Jinai valdė draugiją minkšta, „moteriška" administratoriaus ranka, kuri tačiau visuomet žinojo, kokia kryptim laikyti vairą.

Mariją prisimenu kaip šviesų ir mielą žmogų, gerą ir ištikimą draugę, taip pat kaip rimtą, talentingą mokslininkę. Visų mieliausiai atmintyje palieka jos maloni, draugiška, žmogiška šiluma.

2002 02 02

GALVOJU APIE TUOS, KURIŲ NEBĖRA

Tomas Venclova

Marijos Gimbutienės vardą sužinojau tikriausiai būdamas kokių vienuolikos ar dvylikos metų. Tada naršydavau po didelę tėvo biblioteką, rasdamas joje galybę knygų, gana neįprastų pokarinėje, Stalino valdomoje Lietuvoje. Tėvas buvo išsaugojęs beveik visą nepriklausomybės periodo lituanistiką, netgi šį tą pavojingesnio – dažną leidinį, pasirodžiusį per nacių okupaciją. Vienas tokių leidinių buvo „Kūryba" – penki žurnalo numeriai, įrišti į vieną tomą. Jie, beje, stovėjo greta „Trečio Fronto" ir nebeatmenamų laikų savaitraščio „Studentas". Žurnalas buvo grynai kultūrinis, jame negalėjai įžiūrėti jokios nacistinės ar net pigiai antikomunistinės propagandos (penktasis numeris netgi buvo skirtas Oskarui Milašiui – 1944 m. cenzūra kažkaip praleido šitą puszydį), bet, suprantama, apie jį derėjo tylėti.

Kaip tik „Kūryboje" aptikau M. Gimbutienės (tada, rodos, dar tik Alseikaitės) studiją apie lietuvių priešistorę – kiek atmenu, su žemėlapiu ir chronologine lentele. Pirmąsyk patyriau, jog esama tokios mokslo srities, ir šį tą supratau apie jos metodus. Bet mane labiau sudomino kas kita. Tolima priešistorė man atrodė pati „Kūryba", spausdinta visiškai neseniai: tarp jos ir mano meto žiojėjo neperžengiama praraja. Vienas kitas autorius, kuris žurnale bendradarbiavo, buvo girdėtas – ar netgi matytas, kaip Vincas Mykolaitis-Putinas, – bet dauguma išnyko visiškoje nežinioje, tapo, ko gera, tolimesni negu senovės baltai. Bandydamas išsiaiškinti jų, taigi ir M. Gimbutienės likimus, pamažu pradėjau nutuokti ne tik apie Sibirą (apie jį, kaip ir visi, žinojau), bet ir apie emigraciją. Baigdamas mokyklą jau suvokiau, kad ten atsidūrė gera pusė lietuvių inteligentų ir kad jie tebedirba.

„Kūrybos" pirmajame numeryje Stasys Leskaitis rašė, kad žurnalas steigiamas vieninteliu tikslu: palikuonys privalo semtis stiprybės iš visų lietuvių kultūros laikotar-

pių, taigi ir iš šio, kad ir koks sunkus jis būtų. Tokių palikuonių vaidmuo atiteko mano kartai. Jau mokykloje, paskui studijų metais radau bendraminčių, per kurių rankas ėjo draudžiama, pirmiausia emigrantų literatūra. „Atlydžio" laikais pabandėme išleisti legalų studentišką almanachą, kuris, beje, irgi turėjo vadintis „Kūryba", bet tai baigėsi dideliu skandalu ir represijomis – nebe stalininėmis, tačiau gana bjauriomis (tikriausiai ne paskutinį vaidmenį čia suvaidino įtartinas almanacho vardas). Vis dėlto prasidėjusių kitimų valdžia nepajėgė sustabdyti. Didelė, gal didesnioji inteligentiškojo jaunimo dalis domėjosi senuoju baltų palikimu. Man tie dalykai rūpėjo kiek mažiau (nors rūpėjo ir jie), bet ir aš vis dažniau girdėjau apie M. Gimbutienę.

Drauge su kitais sužinojau, kad ši vilnietė, dirbusi Tiubingene, Harvarde ir Stenforde, virto žymia moderniosios archeologijos ir antropologijos atstove, netgi tų mokslų pažiba. Lietuvą neviešu keliu pasiekė mažų mažiausiai dvi jos knygos – „Ancient Symbolism in Lithuanian Folk Art" ir „The Balts". Atsimenu, pirmoji net buvo išversta į lietuvių kalbą ir paskleista savilaidoje – angliškai tada toli gražu ne kiekvienas mūsų mokėjo. Kokį poveikį M. Gimbutienė tada padarė ne tik jauniems Lietuvos etnografams, mitologams, tautosakininkams, bet ir dailininkams, poetams, pačiai visuomenės sąmonei – ne man spręsti, bet manau, kad apie tai galima parašyti

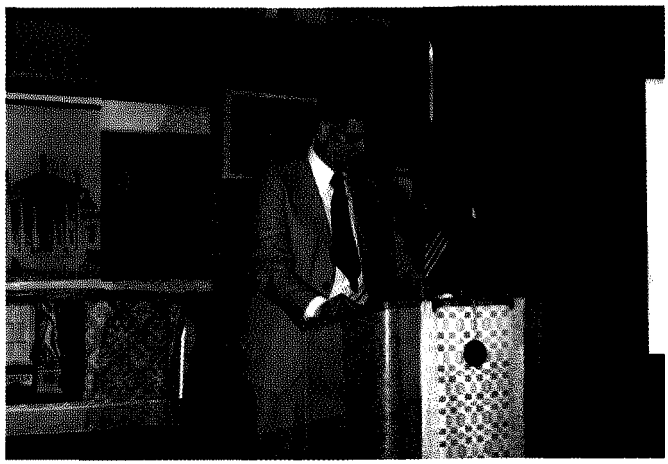

Rašytojas Tomas Venclova Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejiniame minėjime UCLA. Los Andželas, 1979 m.

nemenką monografiją. Tomis sąlygomis, kokiomis tada gyvenome, tautoms labai praverčia iškilūs emigrantai, ypač tie, kurie žinomi už savosios diasporos ribų. Tas dėsnis, pasitvirtinęs ir lenkams, ir vokiečiams, ir ispanams, ir rusams, savaime aišku, veikė ir lietuvius. Čia su M. Gimbutiene retas tegalėjo susilyginti.

Ji, beje, priklausė prie tų išeivių, kurie nevengė ryšio su tėvyne – priešingai, atkakliai jo ieškojo. Jei neklystu, jau 1968 m., anksčiau net už Algirdą Julių Greimą, apsilankė Vilniuje ir skaitė čia paskaitą. Toje paskaitoje neapsilankiau: greičiausiai tada iš miesto buvau išvykęs, nes man sunkoka įsivaizduoti, kad būčiau praleidęs tokią progą. Girdėjau, nors to tikrai ir nežinau, kad valdžia, švelniai

kalbant, nereklamavusi nei paskaitos laiko, nei vietos, bet žmonių vis dėlto prisirinkusi minia. Vėliau M. Gimbutienė sakė Czesławui Miłoszui – kitam vilniečiui, su kuriuo buvo gerai pažįstama, – jog tas pirmasis po daugelio metų apsilankymas Vilniuje buvęs jos gyvenimo kulminacija. Gal iš dalies ir dėl to, kad Vilnių ji rado gerokai lietuviškesnį negu savo jaunystės metais.

1977 m. sausio gale pats atsidūriau Vakaruose, tuo tarpu dar su SSRS pasu (pilietybės netekau tik biržėlį). Vasario vidury jau buvau Amerikoje: su paskaitomis apie Lietuvą ir literatūriniais vakarais apvažiavau rytų pakrantę ir Čikagą, o kovo antrojoje pusėje jau buvau San Franciske, kur Cz. Miłoszas buvo man parūpinęs dėstytojo vietą Berklio universitete. Vieta buvo laikina – ligi vasaros atostogų. Per viešus susitikimus ir per radiją kalbėjau visiškai atvirai. To lietuviai, gavę sovietinį užsienio pasą, dar nebuvo darę; nors politinio prieglobsčio prašyti neskubėjau, galėjome nesunkiai numatyti, kad Vakaruose man teks likti ilgam – tikriausiai visam laikui. Reikėjo galvoti apie tai, ką po atostogų darysiu. Nenorėjau likti bedarbis ar eiti į „Laisvosios Europos" radiją, o Berklyje sutarties nepratęsė ir netgi negalėjo pratęsti (turėjau *Regents' Professor* titulą, skambantį labai iškilmingai, bet teikiamą tik dešimčiai savaičių). Taigi Cz. Miłoszas man patarė ieškoti prieglobsčio kitame Kalifornijos universitete, vadinamajame UCLA. Kiek žinau, jis susiskambino su profesore Marija (taip ją toliau ir vadinsiu) ir paprašė padėti atvykėliui iš Lietuvos.

UCLA yra didžiulis universitetas Los Andželo mieste. Du Kalifornijos didmiesčiai gerokai skiriasi vienas nuo kito: San Franciskas – koloritiškas ir netgi jaukus, pakenčiamo masto, o Los Andželas – sunkiai įsivaizduojamas megapolis, plotu prilygstąs maždaug pusei Lietuvos. Laiškuose bičiuliams rašydavau, kad lėktuvas iš Los Andželo į Niujorką skrenda penkias valandas: pirmąją valandą niekaip negali išskristi iš Los Andželo ribų. Jeigu tai ir perdėjimas, tai neesminis. Trys ketvirčiai to ploto labai vienodi ir banalūs: nuobodžiomis palmėmis apsodintos šachmatinio plano gatvės su nuobodžiais, nors ir komfortiškais namukais, krautuvėlėmis bei restoranais. Virš gatvių ir namukų kryžiuojasi greitkeliai, kurie ir yra Los Andželo esmė; sakyčiau, tai veikiau kelių mazgas negu miestas, ir skirtas jis veikiau automobiliams negu žmonėms. Šalia, bet kažkaip nuošaly tyvuliuoja Pacifikas [Ramusis vandenynas] su paplūdimiais, kuriuose retas tesimaudo – vanduo nešiltas, beveik visi turi patogesnius baseinus prie namų. Esama, žinoma, čia ir itin prašmatnių vilų rajonų – Beverli Hillsas arba kiek prastesnė Santa Monika, esama ir tolimų gražių priemiesčių, pvz., giliame tarpeklyje įsiterpusi Topanga, kurioje profesorė Marija gyveno. Bet visa tai nenulemia bendrojo įspūdžio.

Dabar man sunku nustatyti savo apsilankymų Los Andžele chronologiją. Rodos, pirmą sykį ten nuvykau die-

nai ar dviem su poezijos vakaru, kurio *spiritus movens* buvo kaip tik profesorė Marija. Vakaras įvyko universitetui priklausančioje salėje, kurios adresas man padarė nemenką įspūdį – Sanseto bulvaras [Sunset Boulevard], kitaip sakant, Saulėlydžio bulvaras. Iš knygų ir filmų buvau girdėjęs, kad tai viena prestižiškiausių Amerikoje ir pasaulyje vietų: Saulėlydžio bulvare gyvenančios kino žvaigždės. Tikrovėje paaiškėjo, kad bulvaras nutįsęs galybę mylių, ir prašmatnieji jo rajonai labai toli nuo universiteto. Salė, kurioje skaičiau eiles, pasirodė esanti paprastutis medinis paviljonas neišvaizdžiame miškelyje, ir susirinko į ją kokios trys dešimtys lietuvių. Tada pamačiau profesorę Mariją pirmą kartą. Energingo veido, gyvų judesių, ji ne ką tesiskyrė nuo kai kurių mano pažįstamų Vilniaus ar Kauno inteligenčių „su priešsovietiniu stažu", net jos kalbos įpročiai buvo tokie pat; nebent laikėsi laisviau, optimistiškiau, na, ir atrodė kur kas jaunesnė – čia turbūt padėjo ne tik gyvenimas normalioje šalyje, be mūsiškių baimių ir moralinių dilemų, bet ir lauko sezonai Graikijos bei Jugoslavijos kasinėjimuose. Buvo matyti, kad ji įgudusi vadovauti viešiems susitikimams, o lietuvių bendruomenė jos pirmavimą priima kaip įprastą dalyką. Vakarą ji pavadino „Komunija su Lietuva" – tik vėliau supratau, kad tai buvo savotiškas iššūkis publikai, kurios nemaža dalis į atvykėlius iš Lietuvos, ypač tokius kaip aš, žiūrėjo įtariai ir su Lietuva visai neskubėjo jungtis. Salė patylėjo, bet vis dėlto paplojo.

Po vakaro šnekučiavomės su profesore Marija: pasakojau jai Lietuvos naujienas, – daug ką ji, beje, žinojo ne blogiau už mane, – aiškinomės, kiek turime bendrų pažįstamų (jų pasirodė nemažai, pirmiausia profesorės pusseserė Meilė Lukšienė: pas ją kadaise išklausiau kursą apie XIX a. pradžios lietuvių literatūrą ir išsaugojau apie tą kursą itin simpatingus atsiminimus). Gal jau per aną apsilankymą, bet veikiau per kitą įvyko neformalus mano „darbo interviu" – profesorė Marija suvedė mane su kolegomis iš Slavistikos katedros, Deanu Worthu ir Henriku Birnbaumu. Šnekėjomės prie vyno butelio – tai labai padėjo man įveikti nepasitikėjimą savo laužyta anglų kalba. Tiesa, abu profesoriai slavistai puikiai kalbėjo ir rusiškai, bet iš principo stengiausi parodyti, kad su amerikiečiais studentais bendrauti pajėgsiu. Kad ir kaip būtų, gavau kontraktą vieneriems metams, vėliau jį dar porą kartų pratęsė – tai, matyt, nulėmė ne mano nevikrios pastangos, bet profesorės Marijos parama. Autoritetą UCLA ji turėjo didžiulį – tuo vėliau ne kartą įsitikinau.

Taigi po kelių mėnesių, rugsėjo penkioliktąją (kaip tik sulaukęs keturiasdešimties), ilgesniam laikui atvykau į Los Andželą. Apsigyvenau iš pradžių Santa Monikoje, nedidučiame vietos lietuviui priklausančiame bute; paskui persikėliau į Vestvudą [Westwood] prie pat universiteto. Turėjau dėstyti lietuvių kalbą. Profesorė Marija buvo universitetą šiek tiek „sulietuvinusi" – skaičiusi ten

baltų kalbų ir kultūrų, baltų mitologijos kursus, įsteigusi universiteto muziejuje lietuvių liaudies meno skyrių. Susidomėjimas Lietuva įgydavo net humoristinių formų – vienas profesorės studentas pabandė lietuviškai perskaityti garsųjį Phaisto diską iš Kretos salos, rašytą nežinoma kalba ir nežinomu raidynu. Bet 1977 metais UCLA „lituanizacija" buvo jau kiek nuslinkusi į praeitį. Mano kursas buvo elementarus, ir lankė jį beveik vieni vaikinai ir merginos iš Los Andželo lietuvių šeimų.

Dėstyti pasirodė sunku dėl itin nevienodo studentų lygmens. Tai grynai amerikietiškas reiškinys, kuris mane pradžioje apstulbino: vieni, iš vadinamųjų tautiškai susipratusių šeimų, mokėjo lietuviškai tiek pat kiek aš, kiti nemokėjo nė trupučio, bet tėtė jiems žadėjo padovanoti gerą automobilį, jeigu jie bent penkiolika žodžių išmoks. Girdėjau, kad profesorė Marija kadais rengdavo Topangoje studentams Jonines, mokydavo juos lietuviškų dainų ir ritualų, tačiau tokiems dalykams gabumų neturėjau. Taigi kamavausi su galūnėmis, priegaidėmis ir nelabai rimtai į mane žiūrinčiais studentais trejus metus, kol netekau darbo ir turėjau išsikelti į rytų pakrantę. Praskaidrindavo gyvenimą vienas kitas užklydęs į paskaitas kitakalbis kalbininkas, kuriam jaučiausi duodąs šiokios tokios naudos. Buvo toks anglas Johnas Dingley's [Džonas Dainglis], jis po poros semestrų net bandė užsirašyti į kursus Vilniuje, bet gavo atsakymą, kad į juos priimami tik lietuvių kilmės žmonės – šitoks, pasak jo, „sovietinis rasizmas" jį baisiai papiktino.

Žinoma, Los Andželas turėjo teigiamybių. Universitete sutikau seniai girdėtų žmonių, kurių nebuvau tikėjęsis šiame pasaulyje pamatyti, bibliotekoje gulėjo kalnai literatūros (iš kurios įdomiausia man tada buvo antikomunistinė), laisvalaikio turėjau gana daug, o alga, mano tuometiniu supratimu, buvo fantastiška. Pabendraudavau su miesto lietuviais – ypač su savo bendraamžiais Jūrate ir Algirdu Avižieniais, taip pat ir su Bernardu Brazdžioniu, Broniu Raila ir, žinoma, su profesore Marija.

Labai artimos bičiulystės su ja neužmezgėme. Girdėjau, kurį laiką ji buvo ant manęs pyktelėjusi. Mat turiu nesmagią silpnybę – labai prastai įsimenu žmonių veidus: todėl kartą, o gal ir du jos neatpažinau ir nepasisveikinau. Bet tas nesusipratimas pamažėle išsisklaidė. Drauge pietaudavome japonų ir kitokiuose restoranėliuose netoli universiteto, kartais prie mūsų prisidėdavo ir profesorės dukra Živilė. Atsimenu, sykį, išėję iš tokio restoranėlio, atsidūrėme vienoje iš jau minėtų nuobodžių Los Andželo gatvių – su pigiomis reklamomis ir gana primityviais vienaaukščiais namais. Profesorė pasakė: „Kada prieš keturiolika metų, po Harvardo ir Stenfordo, šičia atvažiavau ir pamačiau *šitokį* miestą, pasibaisėjau. Bet vis dėlto pripratau." Potekstėje buvo: priprasite ir jūs.

1978 m. Velykas praleidau su profesore Marija Topangoje, viloje, kur ji gyveno ir laikė nemažą antropologinę biblioteką. Kitą dieną rengiausi skristi į Didįjį kanjoną, taigi pasišnekėjome apie indėnų mitus ir papročius, net lyginome Amerikos vakarus su Balio sala, kurioje profesorė, atrodo, neseniai buvo apsilankiusi. Tuo metu ji jau domėjosi kur kas platesniais – ir senesniais – reiškiniais negu jai anksčiau rūpėjusios baltų, slavų ir ankstesniųjų indoeuropiečių senienos. Iš Pietryčių Europoje rastų iškasenų profesorė nusprendė, jog 6500–3500 m. pr. Kr., mūsų protėviams dar neatvykus, ten klestėjusi priešindoeuropinė matriarchalinė kultūra. Indoeuropiečiai – su jiems būdingu vyrų dominavimu – tą kultūrą sužlugdę, bet jos pėdsakų likę deivių (be ko kito, lietuviškų Laimių ir Raganų) garbinime. Dėl tos hipotezės profesorė Marija virto kultine figūra Amerikoje ir visame Vakarų pasaulyje – tiesa, tai įvyko po kelerių metų: tolydžio stiprėjantis feministinis sąjūdis priėmė jos knygas kaip apreiškimą. Be abejo, įdomu vaizduotis, kad pasaulio istorija būtų galėjusi pasukti kitokiu, taikingesniu ir tikriausiai vaisingesniu keliu, jei ne katastrofa, ištikusi senuosius Europos gyventojus – kurie, beje, ir mums paliko savo genų bei mitologinių archetipų.

Vienas toks profesorės Marijos postuluojamas archetipas buvo deivės Paukštės įvaizdis, įtvirtintas turbūt ir graikų Atėnės su jos palydove pelėda. Žinomiausias tuo

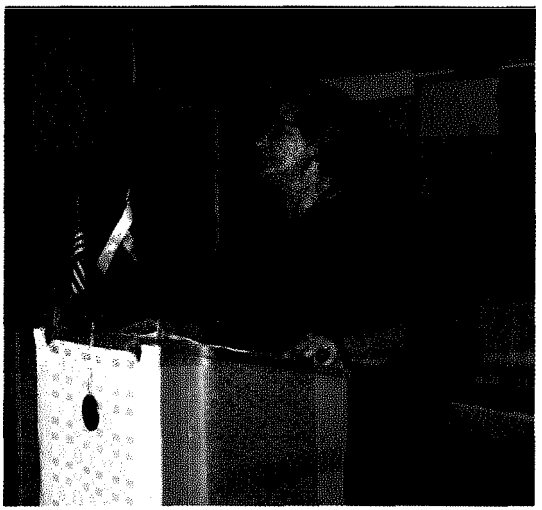

Vilniaus universiteto 400 metų minėjimas UCLA. Kalba renginio organizatorė Marija Gimbutienė. Los Andželas, 1979 m.

metu Lietuvos skulptorius Vladas Vildžiūnas, labai domėjęsis profesorės darbais, 1977 m. buvo pakviestas į JAV (manau, ne ko kito, o jos iniciatyva). Tada jis kūrė deivės Paukštės statulą, kurią profesorė Marija norėjo dovanoti UCLA skulptūrų sodeliui. Su Vl. Vildžiūnu, kurį Lietuvoje neblogai pažinojau, savo didelei nuostabai, susitikau Berklyje tų metų birželio mėnesį. Dienoraštyje įrašiau: „Jo pasirodymas šičia – daugiau ar mažiau stebuklas." Mat Vladas, nors ir labai populiarus, buvo aiškiai nesovietiškai nusiteikęs, bičiuliavosi su asmenimis, kurių valdžia neglostė. Jis anaiptol nevengė pasimatyti ir su

„liaudies priešu", koks aš tada buvau. Apvažiavome su juo San Franciską, pasižiūrėjome Rembrandto ir El Greco [El Greko] paveikslų miesto muziejuje ir pasidalijome lietuviška literatūra. Tų pačių metų rugsėjį, kai aš atvykau į Los Andželą, profesorė Marija surengė tenai Vlado parodą – toje pačioje universiteto Recreational Center salėje Saulėlydžio bulvare, kur ji buvo organizavusi ir manąjį vakarą. Ant sienos, be ko kito, kabėjo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis, didokame salės plote stovėjo penkios statulos – centre buvo „Deivė Paukštė", nulieta jau Amerikoje ir patraukianti ne vien lietuvių, o ir kartkartėmis apsilankančių amerikiečių dėmesį. Ji buvo nedelsiant priimta į skulptūrų sodelį – beje, pati paskutinė (vėliau statulų tenai jau nebestatė). Po Velykų Topangoje specialiai užėjau į tą sodelį – tiksliau, nemažą sodą UCLA pakraštyje. Ne be grynai lietuviško pasididžiavimo apžiūrėjau ten bronzinę „Deivę Paukštę" šalia Auguste'o Rodino ir Henry'o Moore'o [Henrio Mūro] darbų – netgi geresnėje vietoje, pačiame viduryje, tarsi lemiančią visą sodelio kompoziciją. Parūpinti tokią išskirtinę padėtį, turint profesorės Marijos autoritetą, gal ir nebuvo sunku.

Kitais 1979 m. buvo švenčiamas Vilniaus universiteto keturių šimtų metų jubiliejus. Jį minėjo ir Lietuva, ir emigracija. Los Andželo mieste jubiliejaus organizatorė, žinoma, buvo profesorė Marija, pati tą universitetą baigusi prieš trisdešimt septynerius metus. Ta proga ji atkvietė iš Berklio Cz. Miłoszą, kitą – ir kiek ankstesnį – universiteto absolventą, o mane paprašė pasidalyti atsiminimais apie studijas. Susidarė įdomi seka: vienas pranešėjas iš patirties žinojo lenkiškąjį Stepono Batoro universitetą, kita – jau lietuviškąjį, o trečiasis – sovietinį. Iškilmingas minėjimas įvyko pavasario semestrui besibaigiant, gegužės antrąją. Žmonių susirinko bent trys šimtai – JAV universitetuose tokiems įvykiams tai didelis skaičius; vyravo lietuviai ir lenkai, dažniausiai nebejauni, bet salėje mačiau ir amerikiečių studentų, ir keletą profesorių, tarp jų ir H. Birnbaumą. Cz. Miłoszo kalba kaip visada buvo puiki, jis prisiminė savuosius anų laikų bičiulius, kurių pačios pavardės liudijo neapsakomai margą Vilniaus charakterį; aš mikčiojau, kadangi savo anglų kalba anaiptol nepasitikėjau. Profesorė Marija kalbėjo aštrokai, nes ji, kaip turbūt visi senieji Vilniaus lietuviai, piktinosi tarpukario lenkų valdžios politika. Pridursiu, kad tai buvo tik menkniekis, palyginti su vieno baltarusio invektyvomis, kurias Cz. Miłoszui ir man teko tais pačiais metais išklausyti kitame universiteto jubiliejaus minėjime – baltarusis vienodai barė ir lenkus, ir lietuvius. Vis dėlto maniau, kad Cz. Miłoszas gali užsigauti. Bet jis priėmė profesorės (beje, paskui ir ano baltarusio) žodžius kaip visiškai natūralų daiktą ir beveik visur su ja sutiko. Cz. Miłoszo ir mano pranešimus po dvejų metų išspausdino „Lituanus";

Malonios akimirkos po Garbės daktaro regalijų įteikimo Vytauto Didžiojo universitete. Su prezidentu Algirdu Brazausku ir prof. Bronium Vaškeliu. Kaunas, VDU, 1993 m. A. Tarvydo nuotr.

M. Gimbutienės pranešimas, deja, spaudoje nepasirodė, ir net nežinau, ar jo tekstas yra išlikęs.

Būtų neoru nutylėti, kad profesorės Marijos ir mano pažiūros kiek skyrėsi – ji, kaip dauguma vyresniosios kartos išeivių, buvo „etnocentriškesnė" negu aš. Kita vertus, turėdama pasaulinį vardą, laikydamasi normalių pasaulinės mokslo bendruomenės kriterijų, ji ne per daug kreipė dėmesį į vidinius lietuvių emigracijos ginčus. Besiginčijantiems pirmiausia rūpėjo vienas klausimas – ar atsisukti „veidu į Lietuvą", kaip siūlė dar Steponas Kairys, ar „neprarasti tautinio budrumo", atseit įtariai žiūrėti į visa, kas iš Lietuvos ateina. Pirmosios linijos laikėsi „Metmenys" ir „Akiračiai", antrosios – dauguma dešiniųjų, kurie Los Andželo bendruomenėje turbūt vyravo. Profesorė Marija, kaip sakiau, palaikė „Metmenis" ir juose gyvai bendradarbiavo. 1981 m. ji vėl skaitė paskaitas Vilniuje – šį sykį jos nuskambėjo gerokai plačiau. Jos atviri ir drąsūs ryšiai su Lietuva dažnam kėlė nepasitenkinimą. Tuometinis VLIK-o pirmininkas Kęstutis Valiūnas iš „budrių" tautiečių gaudavo galybę visokių ją liečiančių įskundimų (tiesa, juos ignoruodavo). Ypač kliuvo viena kita profesorės Marijos šeimyninė aplinkybė, apie kurią čia ne vieta kalbėti. Manau, visa tai jai nebuvo lengva. Šiaip ar taip, čia galėjau ją tik palaikyti, ir mudviejų pokalbiai dažnai sukdavosi apie tą poveikį, kurį Lietuvai turi daryti emigrantai.

Sykį, tiesa, nuomonės ir čia išsiskyrė. Jau 1979 m. pasklido žinia, kad Vilniaus universitetas rengiasi suteikti keliems išeivijos mokslininkams – tarp jų, be abejo, ir M. Gimbutienei – Garbės daktaro vardą. Deja, kaip tik tuomet sustiprėjo sovietų puolimas prieš kitamin̆čius, ir kai kurie kandidatai linko atsisakyti regalijų, kol disidentai laikomi kalėjimuose. Šnekėjausi apie tai su profesore Marija. Tada ji pasakė: „Man Vilniaus universitetas vis vien lietuviškas. Garbės vardus teikia lietuviai, o disidentus kalina rusai." Atsakiau, kad reikalas, manding, yra kiek sudėtingesnis: garbės vardų teikimą būtinai aprobuoja Maskva, o disidentus, deja, persekioja ir lietuviai

valdininkai. Ginčas tuo ir baigėsi, o problema netrukus išsisprendė savaime – sovietų valdžia, gal nugirdusi apie galimą kandidatų reakciją, sumanymą „užmiršo“. Pelnytą Garbės daktaro vardą profesorė Marija Gimbutienė gavo tik 1993 m. Vytauto Didžiojo universitete, kada jokių politinių subtilybių čia įžiūrėti jau nebegalėjai.

Dar prieš išvykdamas iš UCLA sužinojau, kad profesorė Marija rimtai apsirgo. Su liga ji grūmėsi ilgai. Bene paskutinį sykį susitikome 1987 m. rugsėjo mėnesį Tabor Farmoje, „Santaros-Šviesos“, taigi „metmenininkų“ ir „akiratininkų“, suvažiavime. Laikai buvo savotiški: į Tabor Farmą, Valdo Adamkaus tuometinę sodybą netoli Mičigano ežero, atvažiavo Judita Vaičiūnaitė, Vytautas Kubilius ir Ingė Lukšaitė, kuo dar neseniai niekas iš mūsų – nei išeivių, nei Lietuvoje gyvenančiųjų – nebūtų patikėjęs. Svečiai buvo gana atsargūs ir tvirtino, jog pasikeitimų į gerąją pusę Lietuvoje iš esmės nėra, bet kuluaruose kalbėjomės visiškai atvirai, o J. Vaičiūnaitė netgi dalyvavo poezijos vakare su emigrantais – Liūne Sutema, Auste Pečiūraite, Ginte Remeikyte ir manimi (tai buvo pirmasis toks įvykis pokario metais). Kaip tik švenčiau savo penkiasdešimtmetį. Gėrėme vyną dvylikos žmonių kompanijoje – su V. Kubiliumi, mano sena bičiule ir bendrakurse Judita, profesore Marija. Liko ir fotografija, į kurią kartais pasižiūriu galvodamas apie tuos, kurių nebėra.

2004 m. kovas

ŽYMIĄJĄ ARCHEOLOGĘ MARIJĄ GIMBUTIENĘ PRISIMENANT*

Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė

Marija keldavosi rytą prieš šešias ir sėsdavosi rašyti. Topanga.

Šv. Kotrynos bažnyčioje šimtmečių dulkėm apneštos statulos žiūri į mane iš laiko nuotolio kaip liudytojos ir stebėtojos. Skamba klavesinu, paskui gitara atliekamas J. S. Bachas. Galvoju apie tuos, kurie jau išėjo iš mano gyvenimo, apie tuos, su kuriais siejo dvasiniai ryšiai, bičiulystė. Pasigendu jų dažnai. Tarp jų – Marija Gimbutienė, kurios dukra Živilė prieina prie manęs per koncerto pertrauką. Netikėta sutikti ją čia, Vilniuje, šį vakarą. Ji dabar gyvena Kalifornijos dykumoje, ūkyje, kurį kažkada nusipirko Marija ir kur ji važiuodavo rašyti apie priešistorinį Europos pasaulį. Živilė prašo manęs parašyti apie Mariją į planuojamą atsiminimų knygą. Kaip parašyti, kas mus siejo daugiau kaip dešimtį metų? Skirtingo amžiaus, skirtingų profesijų, toli viena nuo kitos gyvenančias?

Vėl skamba Bachas, monotoniškas *perpetuum mobile*. Matau Marijos veidą, išplaukiantį iš pilkšvos prietemos, pridengiančios tankų raukšlių voratinklį, kurį išraižė ne tik laikas, bet ir aitri pietietiškų kraštų archeologinių kasinėjimų saulė. Atminties prieblandoje tas veidas atrodo jaunatviškas, pilnas aistros ir ryžto. Juk toks jis ir buvo, sakau sau, – pilnas aistros ir ryžto. „Pažiūrėkit į

* Straipsnis buvo rašomas rengiamai prisiminimų knygai apie M. Gimbutienę. Knygos komplektavimo periodu, autorei sutikus, jis buvo išspausdintas žurnale *Kultūros barai*, 2004, nr. 3 Marijos Gimbutienės dešimtosioms mirties metinėms (2004 02 02) pažymėti.

mano skruostikaulius, – girdžiu sakant ją vienoje konferencijoje. – Jie totoriškai išsišovę. Visi mes maišyti Europoje. Nėra gryno lietuviško tipo. Persirito indoeuropiečių bangos, pasklido po Europą. Sumaišė kraują...“ Kur tai girdėjau? Vienoje iš AABS (Association for the Advancement of the Baltic Studies) konferencijų – Toronte, Mineapolyje ar Monrealyje, kur ji buvo išrinkta šios Baltų studijų puoselėjimo asociacijos prezidente?

Paskui matau ją, vilkinčią juoda be rankovių suknele su keliom eilėm gintaro karolių. Marija stovi priešais gyvai suklususią auditoriją, rodo skaidruoles ir pasakoja apie priešindoeuropinės Deivės religijos simboliką: amuletus primenančias deivių figūrėles, kartais su vandens paukščio, meškos kaukėm, moters ir gyvatės hibridus, keramikos induose ir skulptūrose išraižytus sakralinius ženklus – trikampius, spirales, pasikartojančias simbolių grupes, linijas... Jos kalba liejasi kaip iš gausybės rago; ji kalba sklandžiai, su įkarščiu ir aistringu įsitikinimu, nes tai, apie ką ji kalba, jai gyvybiškai svarbu. Tai jos daugelio metų darbo rezultatas, jos archeologinių, antropologinių, mitologinių, lingvistinių tyrinėjimų vaisius. Jos neolito amžiaus Europos kultūrų vizija.

O kai paskui klausytojai nori žinoti, kas ją patraukė gilintis į tokią tolimą praeitį, siekti akmens amžiaus laikus, Marija šypsosi ir rodo į savo gintaro karolius. Ak, dar jaunystės metais Harvardo universitete profesorius paklausęs, kiek jos baltiškajam gintarui metų. „Na, gal trisdešimt tūkstančių“... – atsakiusi ji. „Ne tūkstančiai, o milijonai metų gintarui“, – pataisęs ją profesorius. Marija juokiasi, tarsi gintaras ir būtų pagrindinė dingstis jos tyrinėjimams. „Taip, tie tūkstančių tūkstančiai metų... Nuo priešistorinių baltų laikų, tolyn ir gilyn į Europos žalvario, į neolito, paleolito amžių, kol prieš akis iškilo Didžiosios Deivės vaizdinys“, – sako ji ir gudriai šypsosi. Gal ir ne tais žodžiais ji sako, bet aiškiai girdžiu jos balsą, daug kartų įrašinėtą diktofonu per interviu „Laisvosios Europos“ radijui. Tai buvo „Santaros-Šviesos“ suvažiavime, Tabor Farmoje, Mičigano valstijoje.

Dabar, jau dešimčiai metų praėjus po Marijos mirties, čia, šioje muzikos užlietoje lietuviško baroko erdvėje, Šv. Kotrynos bažnyčioje, kai skamba Bacho „Čakona“ ir netoliese sėdi Marijos duktė, bandau suvokti tą esminę savybę, kuri kaip magnetas traukė prie Marijos. Ir man regis, imu suvokti – tai jos didelė vizija, kurią ji vijosi per visą savo gyvenimą, vis atkakliau gilindamasi į priešistorę, lipdydama ją kaip mozaiką iš archeologinių radinių, šukių, megalitinių šventyklų liekanų, ženklų simbolių, papuošalų motyvų, vyniodama kaip Ariadnė įvairių kraštų mitologijos, tautosakos siūlus. Vizija, kurią ji bent iš dalies realizavo savo knygose apie neolito deives ir Senosios Europos civilizaciją.

Matyti kalnagūbrio ketera prie Marijos Gimbutienės namų dykumoje.
A. Tarvydo nuotr.

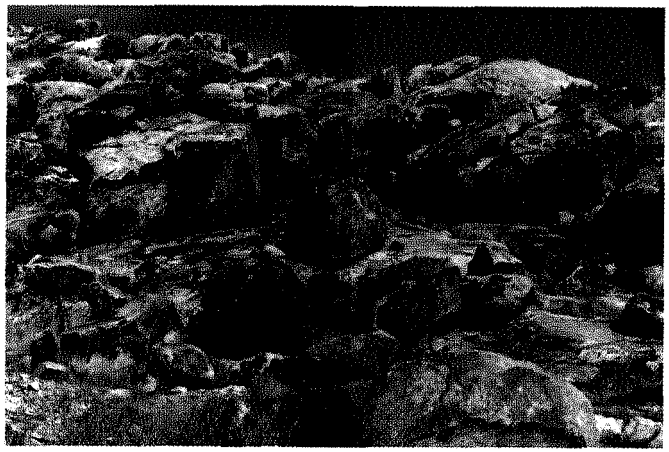

Granito uolos prie Marijos vasarnamio Liucernos slėnyje.
K. Jankauskaitės nuotr.

Apie M. Gimbutienės plačios apimties mokslinius darbus, jos tyrinėjimų ir išvadų reikšmę Europos priešistorės supratimui rašė, rašys ir dėl to ginčysis mokslo vyrai ir moterys. Man rūpi jos buvimas tarp mūsų. Priminimas ir paliudijimas. Bet laikas ištrina iš atminties daugelį faktų ir datų, klastingai pakeičia patirtų įspūdžių pavidalus ir spalvas, sumaišo įvykių seką, susitikimų chronologiją. Ir ką aš galiu dar pasakyti apie Mariją – be impresionistiškų savo atsiminimų fragmentų?

Po Bacho koncerto išeinu į vakarėjančio Vilniaus gatvę. Sutinku bičiulius iš Australijos – Jurgį ir Jolantą Janavičius. Sakau jiems: pasižadėjau parašyti apie M. Gimbutienę ir jau nežinau, ką galėsiu papasakoti. Jurgis man pritaria. Sako: „Jeigu man reikėtų parašyti apie mano bendraamžį šiauliškį A. Nyką-Niliūną, tai tik prisiminčiau, kad jis dėvėjo žalią kepurę ir mėgo lošti kortomis." Žinoma, tai netiesa. Jurgis, puikus pasakotojas, tikriausiai daug ką galėtų papasakoti iš savo jaunystės laikų apie poetą. Bet suprantu, kad jis man sako tą patį: kaip sunku prisiminti ir parašyti esminius dalykus, kurie daugiau pasakytų apie žmogų nei įvykių ir faktų išdėstymas.

...Seniai baigėsi Vilniaus vasara. Esu jau kitoje Atlanto pusėje. Vartau Marijos knygas, jos pačios man dovanotas. Iš vienos jų iškrenta nuotrauka: mudvi su Marija prie baseino jos namuose, Topangoje, 1984 m. Min-

tys grįžta prie jos, prie šios išskirtinės asmenybės, kurią turėjau laimės pažinoti.

Kai galvoju apie Mariją, pirmiausia matau ją saulėtą rytą, išeinančią iš savo kambario į plačią, atvirą terasą. Ji tikriausiai dirbo, kol mes miegojome. Dabar ji neša dubenį riešutų, džiovintų vaisių, avižinių dribsnių, ąsotį pieno. Stato juos ant medinio stalo pusryčiams. Pasuka veidą į saulę ir šypsosi. Ji džiaugiasi dar viena diena, priima ją kaip dovaną. „Aš taip noriu gyventi. Jausti dangaus skleidžiamą šilumą, matyti, kaip žydi gėlės, kaip mezgasi oranžiniai vaisiai ant mano mažų apelsinų medelių..." – pasakys ji kitąsyk, kai liga bus dar toliau pažengusi.

Saulėtas rytas Topangoje kvepia gaiviu kalnų ir vandenyno oru. Marijos namas stovi ant šlaito, ir jos sklypas, užsodintas Kalifornijos augalais, vaismedžiais ir žolynais, pakopomis leidžiasi žemyn iki apačioje mėlynuojančio nedidelio baseino. Aplinkos grožis ne itin išpuoselėtas, natūralus. Kartais einu palaistyti gėlynų, kai jaunėlės duktės Rasos nėra namie.

Marija myli savo namus, sako, kad jos širdis čia atsigauna, grįžus iš archeologinių kasinėjimų ar suvažiavimų. Ji didžiuojasi savo Topanga, giliu, pavėsingu kanjonu, kuriuo ji pasuka nuo kelio palei vandenyną, grįždama iš Los Andželo universiteto ar oro uosto. Čia Marijos vieta – su tolimu kalnų horizontu, kur jos mintys nelyginant didelės švytuoklės nuolat svyruoja tarp dviejų kontinentų – tarp Amerikos ir Europos, tarp dviejų laiko dimensijų – tarp mūsų laikų ir neolito amžiaus, 6500–3500 m. pr. Kr. Jos svetainėje ant didelio stalo išdėstyti simbolių, ženklų piešiniai, žemėlapiai, diagramos, skulptūrėlių, keramikos indų nuotraukos – keli šimtai iliustracijų būsimai knygai apie neolitinės Europos kultūras. Tai turėjo būti 1991 m., prieš išleidžiant jos paskutinį veikalą „Deivės civilizacija: Senosios Europos pasaulis" („The Civilization of the Goddess: The World of Old Europe").

Bet tas saulėto ryto vaizdas grįžta iš atminties pasikartodamas, ir imu suvokti, kad į jį suplaukia toli gražu ne vienas, paskutinis mano apsilankymas Topangoje, o ir ankstesni, kurių buvo nemažai. Ir grįžta tas vaizdas nuolat todėl, kad byloja man kažką itin svarbaus apie Mariją: jos stulbinamą gyvybingumą ir energiją, jos ypatingą gebėjimą gerte gerti iš gamtos į ją plūstančius gyvybės syvus, džiaugtis pačiu buvimu žemėje. Man regis, nesutikau pasaulyje kito žmogaus, kuris būtų mokėjęs taip mylėti ir džiaugtis gyvenimu, kaip Marija. Taip didvyriškai priešintis nepagydomai limfomai, kovoti už kiekvieną dieną. Ji darė viską, kas įmanoma, savo ligai pristabdyti, naudojosi ne tik įvairiausių medicinų specialistų patarimais, bet ir homeopatų receptais. (Matydavau, kaip virtuvėje ji gerdavo šviežiai sumaltą pošlykštį žolių mišinį, kurį jai sutaisydavo vyriausioji duktė Danutė.) Marija apie savo li-

gą kalbėti nevengė, bet kalbėjo apie ją kaip apie užgriuvusią gamtos nelaimę, prieš kurią reikia atsilaikyti, ir nesiskundė, nedarė sau jokių nuolaidų: dirbo, važinėjo po konferencijas, keliavo, lipo į kalnus, landžiojo po priešistorinius urvus. Nepaprasto gyvybingumo ir valios dėka ji pajėgė ne tik pratęsti savo gyvenimą daugiau nei dešimčia metų, bet per tą, galima sakyti, atkovotą iš mirties laiką parašyti ir išleisti svarbiausius savo veikalus.

Mano atmintyje išlikęs ne tik saulėto ryto džiaugsmas, bet ir nuolatinio keliavimo pojūtis. Marija nebuvo ramios prigimties žmogus, greičiau kupina dvasios nerimo ar alkio, kuris buvo ir varomoji jos jėga, skatinanti nuolat ieškoti naujų horizontų, viskuo domėtis, nuolat kur nors vykti, tyrinėti. Su kelionėmis siejasi ir daugelis mudviejų susitikimų.

Po kelių dienų Topangoje, apvažinėję aplinkinius kanjonus, vandenyno pakrantę, mes jau, būdavo, traukiam į dykumą. (Mes – tai Marija, Jonas ir aš.) Tolstam nuo Los Andželo, virš kurio pakibęs gelsvai rusvas smogas, San Bernardino slėniu arba per kalnus, tolyn į dykumą, kur atsiveria vis platesnis akiratis, retėja gyvenvietės, keičiasi augmenija. Po trijų valandų išsukę iš pagrindinio, nesibaigiančio, tartum į nežinią neriančio kelio, važiuojam pro pilkšvoje plynėje išsimėčiusius kaktusus, jukos medžius, pro buvusią arklių rančą iki Marijos ūkio Liucernos slėnyje [Lucerne Valley]. Čia nemažame sklype stovi seni akmeniniai trobesiai, kur gyvena nuomininkas, ir atokiau – gana naujas namukas, kur Marija įsirengusi savo darbo kambarį, pilną knygų ir rankraščių pluoštų. Čia ji atvažiuoja, kai nori atsiriboti nuo pašalinių reikalų, šeimos rūpesčių ir rašyti. Ji mėgsta atšiaurų dykumos grožį, erdvės platybę, gelsvą kalnagūbrio keterą, priartėjančią beveik prie pat jos namelio. Rytais, kol nekaršta, mes visi trys vaikštinėjam palei tą kalnagūbrį, grožėdamiesi šiuo didingu gamtos sukurtu amfiteatru. Jonas ima įsivaizduoti čia statomus ritualinius spektaklius, Marija karštai įsitraukia į jo fantazijas ir jau planuoja dykumų teatro kūrimą, jau mato iš tolimų pakraščių suvažiuojančius žiūrovus, tarp jų ir tuos Los Andželo lietuvius, kurie, jos raginami, irgi įsikūrė ne per toliausiai, atokiau nuo miesto triukšmo ir smogo (deja, girdėjau, kad dabar nė vieno iš jų ten nebeliko – išvyko šiapus ar anapus).

Ne pirmą kartą matau, kaip Marija noriai pagauna kūrybiškos vaizduotės siūlą ir vynioja jį į savo patyrimų ir mitinių asociacijų kamuolį. Ją traukia kūrybos žmonės su užmojais ir vizijom, kaip – pagal abipusės sąveikos dėsnį – jos fantastiški veikalai bei jos asmenybė traukia prie savęs dailininkus, poetus ir kitų sričių kūrėjus. (Ne veltui pas ją gyveno ir kūrė skulptorius Vl. Vildžiūnas, tapytojas V. Ciplijauskas ir kiti. Ne veltui ji turi tiek sekėjų tarp Kalifornijos menininkų, rašytojų, poetų.) Mariją

žavi donkichotiški sumanymai, siekimų drąsa, iššūkis, ėjimas prieš srovę. Tai artima vidinei jos sandarai, tą rodo ir mokslinių jos tyrinėjimų kryptys, monumentalių jos veikalų užmojis: neolitinės Europos civilizacijos – sakytum, amžių rūke nugrimzdusios Atlantidos – atkūrimas.

Ir kartu Marija – tikra žemės dukra, lietuvė ūkininkė, kuriai rūpi turėti ūkį, plėsti valdas, sodinti vaismedžius, statyti namus – kad ir dykumoje, kad ir ant smėlio. Nors ji nuolat galynėjasi su buitiniais rūpesčiais, kuriuos sukelia jai namai, nuomininkai, ūkio priežiūra, savo dykumos valdų ji sakosi nė už ką nenorinti atsisakyti. Sakytum, jai būtina jausti po kojomis savo nuosavą žemę, atstojančią atkirstas nuo Lietuvos šaknis – kaip savo vietą pasaulyje – ir galva siekti žvaigždynų.

Marija aprodo savo ūkį, prie akmeninio namo apleistą, žolėm apaugusį didžiulį, labai gilų, seniai be vandens baseiną. Paskui į pavakarę važiuojam siauru dykumos keliu ieškoti kažkokių senų piešinių uolose, bet mašinos ratai klimpsta smėlyje, benzino bakelio rodyklė artėja prie nulio ir mes, nesiryždami įstrigti dykumoje naktį, grįžtam atgal, kai jau dvelkia vakaro vėsa ir danguje įsižiebia pietietiškos didelės žvaigždės.

Kitą kartą, kai atskrendam į Topangą, Marija sugalvoja pakeliauti su mumis po Naująją Meksiką. Dar gana šaltas pavasaris, Marija susiranda senus, gal dar Bostone dėvėtus šiltesnius drabužius, ir atskridę į Albukerkę [Albuquerque] važiuojam iš vieno miestuko į kitą, užsukdami į meksikietiško stiliaus spalvingas bažnytėles, kapines, paskui į indėnų rezervatus, kopiam į stačią įkalnę, kur aukštai uolose nelyginant gilūs urvai iškaltos senųjų indėnų gyvenvietės; kažkur skubam kalnų ir dykumų keliais. Sakytum, kažko ieškom, kažką vejamės, kažką norim suprasti iš šito krašto autentiškos praeities. Ar tiesiog pasotinti nepasotinamą savo dvasios alkį. Bet matau, kaip Marija dažniau ima pavargti, nori pailsėti ir sako mums vieniems eiti vakarieniauti. Ir mes vieni einam į vienintelę vietinę užeigą anapus kelio, ir stebim, kaip renkasi vyrai kaubojiškom skrybėlėm, drabužinėje pasideda šautuvus ir vedasi savo moteris šokti, *country* muzikai grojant. Pasijuntam grįžę į laukinius Amerikos vakarus, į kitą šimtmetį, į pionieriškos naujakurystės laikus. Ir gaila, kad Marijos nėra čia pat su mumis, nes tai jos stichija: justi iš karto kelias laiko dimensijas, matyti vietinių šio krašto žmonių veidus ir kūnus, įsuktus į kaubojiško šokio sūkurį.

...Dabar staiga suvokiu, kad apie Mariją rašau, vis nuklysdama į esamąjį laiką, ir kad man taip lengviau rašyti. „Kodėl?" – klausiu savęs. Ar tokia stipri Marijos asmenybės jėga, kad visus atminties vaizdus ji grąžina į dabartį, į šią akimirką? Kad regeneruojančios gamtos galios, kuriomis ji tikėjo, nenori pripažinti būtojo laiko ir Marija tebėra esamajame laike? Ir įvykių seka nebeturi reikšmės...

Prieš akis iškyla Maltos sala, 5000 metų senumo megalitinės šventyklos, neolito laikų požeminiai kapinynai, saulės išdegintas gelsvai balzgano kalkakmenio senasis Medinos miestas ir greta sostinė Valeta. 1985-ieji, rugsėjo pradžia. Čia vyksta tarptautinė archeologų konferencija, skirta vaisingumo deivės kultui Vidužemio jūros baseine. Susirinko žymūs pasaulio archeologai. (Esu čia kaip Marijos viešnia.)

Po oficialių pranešimų prasideda visa serija neformalių debatų tarp Marijos, britų profesoriaus Colino Renfrew, kitų archeologų ir Moterų senųjų kultūrų studijų grupės [Women's Ancient Studies Group], atvykusios iš Niujorko. Ginčijamasi dėl lyties įtaigavimo šališkumo archeologijoje, dėl Deivės kulto. Pagrindinis debatus kurstantis židinys – Marijos pateikiama priešindoeuropinės Deivės religijos interpretacija. Archeologijos moksle, tradiciškai vyrų dominuojamame, nors ir išsamiais tyrinėjimais grindžiamos Marijos hipotezės apie taikią, menus puoselėjusią, lyčių santarvėje gyvenusią, Deivę garbinusią matriarchalinę Senąją Europą sunkiai skinasi kelią pro nusistovėjusį hierarchišką Europos priešistorės supratimą. Ir šioje konferencijoje gali justi, kokią stiprią kontroversiją kelia jos neolito kultūrų tyrinėjimai: vienų kolegų kritiką, kitų pritarimą, trečių susižavėjimą, ypač didelę pagarbą tarp Moterų studijų grupės, kurioje, matyt, ne viena priklauso „Deivės sąjūdžiui", kilusiam Kalifornijoje. Tos moterys surengia ritualinį Didžiosios Deivės pagerbimą priešistoriniame Hal Saflieni hipogeume – įspūdingoje, uoloje iškaltoje trijų požemio aukštų šventovėje – nekropolyje. Marija – dėmesio centre. Ją, regis, kiek stulbina sparčiai augantis jos darbų populiarumas ir gausėjantis jos vizijos sekėjų būrys. Ji su atlaidžia šypsena stebi, kokius netikėtus atsišakojimus ir feministinius aiškinimus įgauna jos rekonstruojama priešistorinės Deivės kultūra. Mažiausiai jai priimtina perdėta egzaltacija, kultinė moteriškumo adoracija, kaip ir feminizmo ideologija, bet ji tolerantiškai dalyvauja renginyje ir dėmesingai išklauso jų idėjas ir nuomones.

Filosofiškai ramiai Marija priima ir kritines savo kolegų archeologų pastabas, kurios, atrodo, jos netrikdo ir nė iš tolo nemažina įsitikinimo, kad galima rekonstruoti ne tik materialinę, bet ir dvasinę priešistorinės Europos kultūrą bei religiją. Marija įpratusi suktis prieštaringų nuomonių sūkuriuose. Tokio masto ryškioms, valingoms asmenybėms kaip ji vargu ar įmanoma ramiai perplaukti gyvenimo upe, nepakliūnant į kontroversijų, kritikos ar konfliktų verpetus.

Maltos konferencijoje Marijos mintys jau krypo į naują fundamentalų darbą apie Deivės religijos simbolius („The Language of the Goddess"), kuriam ji seniai kaupė medžiagą, ir megalitinių šventyklų, archeologinio mu-

ziejaus lankymas jai buvo labai parankus. Nemažai nuotraukų iš tų vietų pateko į abu jos būsimus veikalus, skirtus Senosios Europos pasauliui – jų sukeltas rezonansas ir šiandien juntamas ne tik akademiniame Amerikos pasaulyje, bet ir toli už jo ribų.

Iš Maltos mes nuskridom į Sardiniją, kur važinėjom po archeologines vietas, žiūrinėjom piešinius olose, priešistorinius falo formos akmenis – vaisingumo simbolius. Buvom stabtelėjusios pailsėti pušimis apaugusiame Oristano paplūdimy, viešbutyje visai prie jūros. Bet po poros dienų Mariją apėmė veiklos nerimas, ir mes vykom į Monte D'Ačodį [Monte D'Accoddi] susitikti su archeologe Fulvia Lo Schiava, aplankyti jos kuruojamo muziejaus. O iš ten išskridom skirtingom kryptim – Marija grįžo į savo Topangą, aš – į Miuncheną, į darbą „Laisvosios Europos" radijuje.

Su Marija susitikom po metų Graikijoje, šalyje, kurią ji mėgo. Šį kartą be mokslinių reikalų, vėlgi gal dvasios nerimo genamos. Aplankėm Paros, Dhilos, Mikonos, Naxos salas (nuo kurių balto mėlyno grožio susisuko Marijos bendrakeleivės iš Kalifornijos dykumos galva, ir ji vis klausinėjo „Marija, ar mes čia jau buvom, ar man tik taip atrodo?"). Kelyje atgal į Ameriką Marija užsuko į Miuncheną. Kai čia gyvenom, ji gana dažnai stabtelėdavo pas mus, vykdama į konferencijas Airijoje, Italijoje, į Lietuvos krikščionybės jubiliejų Romoje ar grįždama iš viešnagės Lietuvoje (1988 m. ji man atvežė dovanų didelį gintaro gabalą ant pastovėlio, ir dabar tebestovintį prie *Marijos knygų ant lentynos*).

Kartą Marija paprašė išnuomoti jai kambarį nuošaliame Tirolio kaime, apie kurį mes jai daug buvom pasakoję: tas seniau sunkiai prieinamas Kelchzau [Kelchsau] kaimas, išlaikęs savitą tarmę ir kone visų gyventojų vienodas pavardes, yra vaizdingoje vietoje, kur baigiasi vingiuotas kalnų kelias, atsiremdamas į Alpes. Ir tada – sraunus, šniokščiantis upokšnis, dygios Alpių rožės, piemenų pašiūrės įkalnėse ir ten, aukštai, viena užeiga, kur senas šeimininkas su žmona groja akordeonu ir vaišina ožkų pienu ar alum. Marija norėjo pabūti ten dvi savaites – pailsėti, susikaupti. Nuvežėm ją į Kelchzau ir palikom gerai nusiteikusią. Bet išbuvo ji ten gal kelias dienas: susitiko kaimyninio bažnytkaimio vienuolyne pažįstamą iš Romos ir išvyko pakeliauti, o netrukus išskrido į savo Topangą. Ramus poilsis buvo ne jai.

Marija išgyveno Amerikoje kone penkiasdešimt metų, savo darbais ir veikla tvirtai įėjo į šios šalies mokslo pasaulį, sulaukė didelio populiarumo ir daugybės sekėjų, Kalifornijoje buvo išrinkta Metų žmogumi (dienraštis „Los Angeles Times", 1968) ir kartu išlaikė nepaprastai tvirtą ryšį su Lietuva – nepaisydama atstumo ir laiko nuotolio, nepaisydama sovietmečio barjerų, kuriuos ji bandė peržengti, kartais įstengdama apsilankyti

gimtajame krašte, kai dar reta kas iš Amerikos čia atvažiuodavo. (Už tai ji buvo užsitraukusi kategoriškai prieš bendravimą su okupuotu kraštu nusistačiusių Amerikos lietuvių nemalonę.) Tas stiprus, giluminis Marijos ryšys su Lietuva ėjo per baltų priešistorės, mitologijos, folkloro tyrinėjimus, bet kartu jis buvo labai organiškas, emocinis, glaudžiai siejantis ją su artimais žmonėmis, su gyva kultūra, pagaliau – su savo jaunystės patirtimi. Jos santykiai su lietuvių išeivija, kaip bendruomene, man regis, nebuvo glaudūs. Marija aiškiai netilpo parapinio gyvenimo rėmuose, savo nepriklausomu gyvenimo būdu ne visiems įtiko ir nesistengė įtikti ar taikytis prie kokių nors normų. Bet ji gana plačiai bendravo su žmonėmis, su kuriais ją siejo kultūros, mokslo interesai, liberalesnės pažiūros – su rašytojais, menininkais, kai kuriais santariečiais. Itin vertino profesoriaus Algirdo Greimo bičiulystę. Jos namuose Topangoje esu sutikusi publicistą Bronių Railą, rašytojus Alę Rūtą, Praną Visvydą ir kitus šviesesnius Los Andželo lietuvius. Marija vienaip ar kitaip globojo ir tuometinius „naujuosius išeivius", pvz., Tomą Venclovą, kuriam parūpino galimybę kurį laiką dėstyti lietuvių kalbą savo katedroje, Los Andželo universitete. Prasidėjus Sąjūdžiui, Marija dažniau ėmė lankytis Lietuvoje, skaitė paskaitas, dalyvavo konferencijose. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas jai buvo didžiulis džiaugsmas. Taip pat ir galimybė gausius savo mokslinių darbų vaisius grąžinti į gimtąjį kraštą.

Kai 1993 m. Marija paskutinį kartą lankėsi Lietuvoje, Vytauto Didžiojo universitete jai suteikė Garbės daktaro vardą. Tada grįždama iš Vilniaus ji pas mus nebesustojo – nebeturėjo jėgų. Jos sveikatos būklė sparčiai blogėjo. Paskutinė žinia iš Marijos buvo laiškelis iš ligoninės, datuotas 1994 m. sausio 14 d. – trys savaitės prieš mirtį. Ji jau nebepajėgė pati rašyti – užrašė duktė Živilė. Marija sakėsi sujaudinta, kad rūpinamės dėl pavojingai žemo jos kraujo spaudimo, nupasakojo, kaip gydoma. *Buvo labai kritiška padėtis, nes aš jau nebegalėjau kvėpuoti, ir dabar tebesu ant ribos. [...]... Daro su manimi eksperimentus ir jokių naujų vaistų nėra.* Eksperimentai nebepadėjo. Limfoma jau buvo išplitusi iki plaučių. Marija mirė vasario 2 dieną. Prieš dešimt metų.

Dabar, kai kasmet vykstu lankyti savo tėvų ir senelių kapų Petrašiūnų kapinėse, netoli Kauno, pasuku į tas kapines skaudžiai pažįstama ir nuo beveidžių, niūrių sovietmečio statybų nebeatpažįstama gatve, kuria tiek kartų kažkada buvo eita, tiek kartų laidotuvių eisenoje savi lydėti. Ta gatvė dabar įgauna kitą reikšmę – ji pavadinta M. Gimbutienės vardu. Ji veda ir prie Marijos kapo, supilto čia, jos gimtojoje žemėje.

...Šiandien sausio 23-ioji, Marijos gimimo diena. Susirandu plokštelę su J. S. Bacho „Čakona" ir „Tokata".

Dabar man tie kūriniai primena Mariją. Galvoju apie dvasinius žmonių ryšius, kurių nėra kaip aprašyti.

Skambina telefonu Živilė iš dykumos, iš Liucernos slėnio. Sako, vasario pradžioje San Franciske rengiamas Marijos paminėjimas – dokumentinio filmo apie ją („Signs Out of Time: The Story of Archeologist Marija Gimbutas") premjera. Paskui tas filmas bus rodomas kituose Amerikos miestuose, turbūt universitetuose. Klausiu, kas girdėti dykumoje. Išdžiūvo vaismedžiai, trūksta vandens, reikės kasti naują šulinį, sako ji.

Bet greitai ateis pavasaris, ir dykumoje pasklis geltonas žydėjimas. Amžinai gyvybę regeneruojanti gamta. Žemės Motinos, Žemynos, Didžiosios Deivės paslaptingos galios. Gyvybės pradžia mirtyje... Iš tūkstantmečių rūko matau išplaukiančią Senosios Europos viziją – Marijos viziją, atkurtą jos knygose. Girdžiu jos balsą: jeigu neturi vizijos, nesi širdyje poetas ar menininkas, tu nepajėgsi daugiau pamatyti, giliau įžvelgti; tu liksi savo srityje tik technikas, sausas, preciziškas mokslininkas, darbininkas... Ir vėl skamba Bachas. Pasikartojantis gyvenimo ir mirties ciklas. *Perpetuum mobile.* Žydėjimas Marijos dykumoje.

Vilnius–Sarasota, 2004 m. sausis

TU PAGIRTA TARP MOTERŲ

Lidija Šimkutė

Kai pirmąsyk nuvykau į Ameriką 1972 m. atstovauti Australijai II pasaulio lietuvių jaunimo kongrese, norėjau truputį pakeliauti ir pamatyti Ameriką. Turėjau Jono Meko ir skulptoriaus Vytauto Kašubos bei jo žmonos dailininkės Aleksandros koordinates Niujorke. O Kalifornijoje neturėjau nei vieno lietuvio adreso. Elenutė Bradūnaitė patarė apsistoti pas Mariją Gimbutienę Los Andžele. Turiu prisipažinti, tuo metu dar nežinojau, kad M. Gimbutienė yra mokslininkė ir jau ganėtinai gerai žinoma. Įsivaizdavau ją esant maždaug mūsų su Elena amžiaus. Gavau Marijos telefoną. Jai paskambinau: „O, puiku! – atsakė ji. – Aš kaip tik šiuo metu nelabai užimta, galėsime padraugauti. Paimsiu tave iš autobusų stoties." Kai Marija mane pasitiko, pamačiau, kad ji gerokai vyresnė, bet labai gyva, draugiška. Iškart pajutau jos malonų dėmesį. Nuvažiavom į Topangos kanjoną, kur ji gyveno.

Įeinu į namą ir matau – visas kambarys vien knygų lentynos. Tuomet supratau, kad ji – išskirtinė asmenybė. Pradėjau atsiprašinėti taip netikėtai užgriuvusi, bet ji atsakė labai mėgstanti jaunus žmones ir bendravimą, tik dažniausiai būnanti pernelyg užsiėmusi, ne visuomet turinti laisvo laiko. Šiuo metu ji besiilsinti, besigydanti stuburo negalavimus, todėl savaitę ar dvi, net ir mėnesį galiu pas ją pagyventi.

Atsimenu, ji labai anksti keldavosi ir eidavo maudytis į savo baseiną. Patį pirmą rytą aš stoviu prie lango ir stebiu Mariją. Ji leidžiasi sodo laiptais. Nepaisydama varginančių nugaros skausmų, ryžtingai lipa žemyn. Tikra Žemės deivė. Taip išdidžiai žengdama ji nusileido į baseiną! Tuo metu man atėjo į galvą Walto Whitmano [Volto Vitmeno] eilėraštis „Jei galėtume gyventi kaip žvėrys". Kažkas gaivališko glūdėjo jos povyzoje. Tuomet ir aš su maudymosi kostiumėliu greitai pasileidau iš paskos. O

jinai man: „Nusiimk tą!“ Nusimečiau savo maudymosi kostiumą ir nuoga šokau į baseiną. Gera buvo maudytis nuogoms, laisvės jausmo pagautoms.

Stebėdavau ją kiekvieną rytą. Man imponuodavo jos eisena – tvirta, ryžtinga, ori, tokia kaip ir jos asmenybė.

Marija mylėjo savo sodą. Jaučiau, kaip ji stipriai susieta su žeme – taip gražiai ji mokėjo apibūdinti savo sodo medžius. Tie medžiai tarsi kalbėjo su ja. Ji buvo labai disciplinuota, rodos, viską suspėjanti: ir baseine paplaukioti, su sodo medžiais pakalbėti, ir namų ruošos darbus atlikti. Ji kėlė nuostabą – kaip moteris, išsaugojusi Lietuvos žemės dvasią.

Svečiuodamasi jos namuose, aptikau žurnalą „Parabola“. Tai žurnalas apie įvairias religines pasaulėžiūras: krikščionių, budistų, musulmonų ir kt. Čia jį pamačiau pirmą kartą. Mane sudomino eiliuotas tekstas – „Griaustinio tobulas balsas“. Tai buvo ištrauka iš gnostikų tekstų apie moters ambivalentiškumą. Skaičiau jį užgniaužusi kvapą. Jame kalbama apie moteriškąją dievybės galią, moteris čia apibūdinama kaip pirmoji ir paskutinioji, pagerbtoji ir paniekintoji, kekšė ir šventoji, žmona ir mergelė, motina ir duktė.Tai toks stiprus veikalas! Tada supratau, kad labai noriu išversti jį į lietuvių kalbą. Išverčiau gerokai vėliau. Jis buvo publikuotas 1992 m. „Poezijos pavasario“ almanache. Vėliau nusibeldžiau net į Egiptą, į Naj Hamadžio vietovę, norėdama ten, kur tie tekstai buvo atrasti, stipriau pajusti tą energijos lauką.

Marija suformulavo „matrilinearinės“ (moteriškąjį pradą aukštinančios) sistemos, egzistavusios neolito periodu, sąvoką. Tai glaudžiai siejasi su gnostikų tekstais ir Šv.Tomo evangelija, kuri Bažnyčios buvo ekskomunikuota kaip prieštaraujanti įprastai krikščioniškajai tradicijai. Ji sugestionuoja kitą prasmę. Kai kurie mokslininkai yra nustatę, kad šie tekstai labai skirtingai nusako pasaulio pradžią, palyginti su Pradžios knyga. Teisybės liudijimo skyrius kalba apie rojaus sodą ir žalčio simboliką. Gnostikų literatūroj žaltys yra žinomas kaip „dieviškasis pažinimas“. Žaltys sugundo Adomą ir Ievą siekti pažinimo. Tiktai ištremtas iš rojaus, patyręs praradimą ir kančią, žmogus siekia pažinimo ir išminties. Gnostikai tiki, kad savęs pažinimas yra kartu ir Dievo pažinimas. Pagal Šv. Tomo evangeliją Dievas yra Dvasia, o Jo dešinėje ir kairėje pusėse lygiaverčiai sėdi moteris ir vyras. Moteris – dešinioji Dievo pusė – yra išminties simbolis. Gnostikų tekste kalbama apie Sofiją, kuri yra viena iš archetipinių figūrų jų mitologijoje, turinti transcendentiškų ir dieviškų atributų. Dažnai ji lyginama su Šventąja Dvasia ir gailestingumu – tobulu atleidimu.

Marija buvo viena iš tų JAV sutiktų žmonių, kurie mane paskatino nuvažiuoti į Lietuvą. Tuo metu man lietuvybė išeivijoje buvo lyg ir nusibodusi, pernelyg ryškus

joje buvo geto mentalitetas, išeivijos lietuvių priešiškumas sovietų Lietuvai ir bet kokiems ryšiams su ja.

Per tą kelionę Čikagoje buvau apsistojusi pas dailininkę Zitą Sodeikienę, taip pat susidraugauvau su Gintautu ir Lakštuone Vėžiais. Monrealyje aplankiau poetą Henriką Nagį ir jo žmoną Birutę. Niujorke susipažinau su skulptoriaus Vytauto Kašubos šeima ir su Jonu Meku, kuris supažindino mane su Jurgiu Mačiūnu, *Fluxus* meno pradininku. Tada pamačiau, kokių nuostabių žmonių yra tarp lietuvių išeivių. Marija mane skatino sakydama: „Tu būtinai nuvažiuok į Lietuvą. Kad ir kokia ji būtų, vis dėlto tai yra Lietuvos žemė. Ir toli gražu ne visi žmonės ten komunistai. Daugelis daro, ką gali, norėdami išlaikyti lietuvybę – priešinasi rusifikacijai."

Kai kitą kartą teko lankytis III pasaulio lietuvių jaunimo kongrese 1976 m., vėl apsistojau pas Mariją. Tuo metu pas ją viešėjo, regis, jos pusbrolis iš Bostono. Jis buvo praradęs darbą. Ji visur jį vežiojo, norėdama padėti surasti jam darbą. Šis bruožas – padėti kitam – buvo ypač būdingas jos asmenybei, nepaisant akademinio užimtumo.

Vieną dieną mes kartu nuvažiavome į Japonų sodą. Paskui į jos universitetą (UCLA). Ji norėjo supažindinti su kolegomis, parodyti savo darbo aplinką bei skulptūrų parką. Tarp Arpo, Lipshitzo [Lipšico], Giacometti'o [Džakomečio] ir Hepworth'o [Hepvorfo] skulptūrų stovėjo naujai sukurtas Vlado Vildžiūno kūrinys. Tai Marija pa-

Imponavo Marijos eisena – tvirta, ori, tokia kaip jos asmenybė. Marija savo sode Topangoje, 1970 m.

siūlė pastatyti jį tarp pasaulinio masto skulptorių darbų. Kartu džiaugėmės Vlado skulptūra ir Marijos sėkme garsinant lietuvių menininką.

Grįžtant į namus ji prasitarė, kad yra ne visai patenkinta savo akademiniu darbu. Pajutau nerimą, kuris atrodė toks priešingas jos įprastinei ramybei. Tiksliai neprisimenu Marijos žodžių. Tačiau supratau, kad ji dažnai pasigenda kūrybinės dvasios toje griežtoje akademinėje aplinkoje.

Tą vakarą mes sėdėjome kambaryje. Ji įpylė tiršto raudono vyno į puikias taures ir pasakė: „Uždėsiu tau

plokštelę." Pirmąkart išgirdau Just. Marcinkevičiaus dramą „Mindaugas". Išklausiusios diskutavome apie šios trilogijos prasmę ir okupuotos Lietuvos padėtį.

Grįžusi į Australiją, parašiau pareiškimą į Vilniaus universiteto lietuvių kalbos kursus užsieniečiams. 1977 m. pirmąkart atvykau į kursus ir į Lietuvos sostinę. Įdomu, kad kai kurie JAV lietuviai smerkė Mariją dėl jos kelionių į Lietuvą. Panašiai kai kurie australiečiai lietuviai smerkė ir mane.

M. Gimbutienė buvo nepaprasto nuoširdumo ir paprastumo žmogus. Įsisąmoninau, kad daug pasiekę žmonės dažniausiai yra labai paprasti. Tą patį galiu pasakyti ir apie Algirdą Greimą (teko aplankyti jį Prancūzijoje). Jis taip pat turėjo kažkokio solidaus paprastumo. Ir vieno, ir kito erudicija netrukdė spindėti nuoširdžiu paprastumu.

Trečią kartą JAV viešėjau 1978 m. Apsistojau pas Mariją, grįždama iš kelionių su Australijos lietuvių sportininkais. Išeivijos lietuvių sporto šventėje tąsyk dalyvavau lauko teniso turnyre, iškovojau bronzos medalį. Per tą viešnagę Vašingtone sutikau poetą Alfonsą Nyką-Niliūną.

Tuo metu Marija turėjo nusipirkusi dykumoje namus. Pakvietė ten nuvykti sakydama: „Pavaikščiosim po mėnesieną, pasijausime gamtos dalimi." Iš tiesų tada ilgai vaikščiojome mėnesienoje, nieko nekalbėdamos. Atsimenu tą nepaprastą būseną, kai tyla kalba daugiau negu žodžiai. Kai grįžome, Marija trumpam išėjo. Grįžo nešina gintarine sage. Apkabino mane, prispaudė prie krūtinės ir įsegė man sagę. Įteikdama tokią dovaną, ji, rodos, kalbėjo: čia dalis Lietuvos, mus sieja tas gintaras, mes abi patekome į skirtingus žemynus, bet kas yra giliai mumyse, žodžiais neįmanoma nusakyti. Pasijutau tarsi karūnuota. Tą naktį atsigulusi ilgai galvojau apie neišreiškiamą, neišaiškinamą gyvenimo paslaptingumą.

Tas pirmas apsilankymas dykumoje įsiminė ir dėl kito, visai jau žemiško nuotykio, kuris mus labai prajuokino. Buvau nusipirkusi gerus odinius sportbačius. Palikau juos lauke. Kitą rytą radau sudraskytus į skutelius. Paaiškėjo, kad tai buvo jos jauno šunelio darbas. Iš pradžių nusiminiau, o vėliau sveikai prisijuokėm kartu su Marija!

Dykumoje Marija nesyk yra prašiusi paskaityti poezijos. Grįždavom pasivaikščiojusios po dykumą ir tuomet sakydavo: „Dabar paskaityk man savo paskutinius kūrinius." Su ja būdavo tarsi koks „priėjimo" ritualas. Ji surasdavo tinkamą laiką. Turėdavau giliai atsikvėpti, rasti savo balso energiją. Josios pasakymo būdas buvo nelyginant susietas su kažkuo – tai buvo tarsi ritualo dalis. Štai pasivaikščiojome ir tam tikros nuotaikos pratęsimas yra dabar tas skaitymas. Ji taip pat minėdavo, kad vis labiau domisi mitologija, kad jaučiasi dar neišsėmusi savo kūrybinių galių. Jai atrodė, kad norint daryti plačius mokslinius apibendrinimus nepakanka vien tik sausų fak-

tų. Jai buvo nepriimtinas kai kurių mokslininkų pažiūrų siaurumas. Kalbėdavome ir apie parapsichologijos dalykus – apie šios srities šarlatanus, apie tuos, kurie įgyja tikro dvasinio įkvėpimo, antgamtinių galių. Marija yra minėjusi, kad Amerikoje labai daug „New Age" atstovų, kurie blogam panaudoja tas žinias, neigiamai paveikdami aplinkos energijos lauką. Tyrinėdama mitologiją, parapsichologiją, ji stengėsi išstudijuoti kuo daugiau šaltinių.

Per viešnagę Marija pasikvietė nemažai svečių. Tuo metu čia lankėsi Australijos savaitinio laikraščio „Mūsų pastogė" redaktorius poetas Vincas Kazokas, istorikas Vincas Trumpa, žurnalistas Bronys Raila su žmona. Gėrėjausi jos svetingumu. Marija minėjo juos dažnai pasikviečianti, nors iš tiesų buvo kur kas labiau užsiėmusi nei kuris kitas. Svečiams išvykus, drauge plovėme indus, besidalydamos to vakaro įspūdžiais.

Vieną vakarą klausėmės muzikos. Kalbėjomės įvairiomis temomis. Buvau neseniai grįžusi iš kelionių. Pasakojau Marijai įspūdžius iš savo susitikimų su poetu A. Nyka-Niliūnu Vašingtone, poete Liūne Sutema ir jos vyru Mariumi Katiliškiu Lemonte. Pas juos mane nuvežė Henrikas Nagys, kuris tuo metu buvo atvykęs iš Monrealio. Užsimezgė tema apie moterų požiūrį į vyrus. Mes priėjome išvadą, kad labai dažnai tie vyrai, kurie įsivaizduoja esą tvirti kaip mūrai ir mano atstovaują tikrajam vyriškumui, toli gražu ne visada patrauklūs inteligentiškoms moterims. Iš tiesų jautresni vyrai, nors ir nepasižymi ypatingu fiziniu vyriškumu, moterims dažnai yra įdomesni. Marija čia pasakė matanti išimtį – Marių Katiliškį, kuris atrodė ir labai vyriškas, ir buvo įdomus, patrauklus žmogus.

Paskutinis susitikimas su Marija Lietuvoje. Poetė Lidija Šimkutė (kairėje), Marija, Marijos Gimbutienės biografė Joan Marler. Vilnius, 1993 m.

Tęsėme pokalbį apie tai, kad tarp vyrų mes dažnai ieškome savo antrosios pusės, bet labai retai atsitinka, kad viename žmoguje rastume viską. Tiesiog yra reta likimo dovana surasti savo antrąją pusę. Ir nereikia priešintis tam potraukiui, bet svarbu išlaikyti orumą ir neprarasti savo, kaip asmenybės, vertės. Marijos nuomone, moteris dažnai atsisako savo dvasinio bei profesinio potencialo dėl vyro. Šito niekada neturėtų būti, nes visi – ir vyrai, ir moterys – turi įvykdyti savo pašaukimą žemėje. Pasako-

jo, kad būtent todėl ji ir išsiskyrė su savo vyru, nes buvo varžoma. Jei nebūtų išsiskyrusi, būtų žlugusi. Jos vyrui, kultūros istorikui, jo darbai buvo svarbiausi, o jos laimėjimai – antraeiliai. Ji pasakojo, kaip kentėjo svarstydama, ką daryti: yra vaikai, atsakomybė ir pasižadėjimas, kuris buvo duotas tuokiantis. Ir vis dėlto nusvėrė aiškus suvokimas, kad ji turi ryžtingai apsispręsti, kad turi išlikti savimi. Gyvenimas jai atsivėrė, nors pradžioje teko daug vargti. „Be darbo mes nieko nepasieksim, turim būti labai ryžtingi, žinoti savo tikslą ir kelią," – sakė ji.

Iš tikrųjų kartais gyvenime sutinkame žmonių, gebančių mus uždegti ar sustiprinti. Kai kada tuos žmones vadiname dangaus Pasiuntiniais ar Mokytojais. Marija mano gyvenime buvo tarsi tokia Pasiuntinė. Ji suteikė man daug stiprybės. Šnekučiuodavomės su ja apie įvairius dalykus, taip pat ir apie literatūrą. Prašydavo, kad paskaityčiau savo eilių, sakydavo, kad mano poezija jai suteikia „požeminių žinių". Ji skatindavo skleistis ta linkme, kurią diktuoja siela, nevaržyti savo asmenybės. Sakydavo: „Nevaržyk savęs konvencijomis."

Kai grįžome į Los Andželą, turėjau palaukti keletą dienų iki savo skrydžio į Australiją. Ji nuvežė mane pas Moniką Lembertienę, nes pati turėjo išvykti į archeologinius kasinėjimus. Pas p. Moniką teko susitikti su poetu Bernardu Brazdžioniu, kuris buvo pakviestas į popietę drauge su keletu Los Andželo poniučių. Gerbiamas poetas labai puikavosi tarp simpatingų moterų. Linksmai praleidome popietę.

1983 m. pakeliui į „Santaros-Šviesos" suvažiavimą ketvirtą kartą lankiausi pas Mariją. Šį sykį Marija mane pasitiko oro uoste ir nuvežė tiesiai į Los Andželo lietuvių bendruomenės pobūvį. Sėdėjome kartu prie stalo su Brazdžioniais, Railais, Visvydu, Trumpa ir Ale Rūta bei jos vyru Edmundu Arbu.

Vėl nuvažiavome į jos dykumą. Daug vaikštinėjome ir ankstyvą rytą, ir mėnesienoje. Tuomet ji prasitarė serganti. Vėžys. Marija buvo įsitikinusi, kad ligą nugalės.

Grįžusios praleidome keletą dienų Topangoje. Šį sykį apvažinėjome įvairias hipių komunas, užsukome į subkultūros muzikos festivalį. Pakelėje pirkomės turgeliuose naminės duonos, sūrio, daržovių ir vaisių.

Vieną vakarą nuvažiavome į indėnų rezervatą. Marija domėjosi vietinių Amerikos gyventojų indėnų pažiūromis. Be abejo, ji buvo daug skaičiusi apie jų kultūrą ir tradicijas, mėgo bendrauti su jais. Sakė, kad bendraudama, žvelgdama į akis kur kas geriau juos suprantanti. Ir šį kartą rezervate jos pasitikti išėjo keli indėnai. Buvo aišku, kad ji ten dažnai lankosi. Pasilikome visam vakarui. Užkūrę laužą, indėnai šoko ritualinius šokius. Marija atsigulė ant suolo, padėjo galvą ant mano kelių. Pajutau jos liūdesį, nors ji buvo įsitikinusi, kad išsigydys natūraliu būdu – be vaistų. Indėnai jai davė žolių, darė kažkokius

užbūrimus. Ji meditavo kartu su indėnais ir, rodos, su kažkuriuo iš jų konsultavosi. Per daug apie tai neklausinėjau. Grįžusi tą vakarą į namus, jautėsi pavargusi. Paprašė, kad pamasažuočiau jai sprandą.

Trumpai buvau sutikusi Mariją Vilniuje 1988 m., jau pasirodžius jos knygai „Baltai". Tuomet ji skaitė paskaitą apie paleolito ir neolito kultūrų Deivę. Vėliau dar atsiuntė man knygą „Deivės kalba" kartu su laiškeliu. Jame minėjo, kad grįžo į darbą po ligoninės ir jaučiasi kaip ta supjaustyta gyvatė, negalinti nusibaigti... Mane visada stebino jos ryžtas ir noras gyventi.

Dar kartą pamačiau Mariją 1993 m. Vilniaus universitete po „Santaros-Šviesos" suvažiavimo. Labai apsidžiaugiau. Ji buvo apsupta daugybės žmonių. Jau ilgą laiką nebuvau jos mačiusi. Priėjau prie Marijos. Ji mane apkabino. Sakau: „Marija, taip būtų gera vėl vaikščioti dykumoje." Ji atsakė: „Gal dar vaikščiosim." Bet ji žinojo, kad jau ne... Sakau Marijai: „Tu taip gerai atrodai." Ji atsakė: „Labai pavargstu. Na, bet čia šventė." Nusišypsojo kaip visada.

Taip ir turėjo būti, kad paskutinį kartą susitikome Lietuvoje.

Išgirdusi apie jos mirtį, parašiau užuojautą jos dukroms ir paskutinį atsisveikinimą su Marija. Ji man buvo tarsi Motina Žemė.

Marija! Marija! Tu ilgai gyvensi pagirta tarp moterų...

2003 m. spalis

LYNOJANČIĄ VASARĄ

eidama Vilnelės pakrante
užtikau tavo šypseną
šakoto medžio kamiene

prasivėrė dangus

tarsi iš kito pasaulio
pasigirdo balso pusnis
šermukšnių krūmuose

sustojo laikas
tu buvai greta

tegul staigmenos pagauti
šnabždesiai nuaidi
link Topangos uolų
ir dykumoje numinto tako
kur mūsų delnai suliepsnojo
chtoniško mėnulio šviesa

Lidija Šimkutė
2004 m. rugsėjis

IŠKILI PAPRASTUMU

(A. A. PROF. DR. MARIJA ALSEIKAITĖ-GIMBUTIENĖ)

Alė Rūta-Arbienė

Marija, žinoma, buvo gerbiama ir mylima ne vien lietuvių tautoje, o ir plačiame pasauly. To ji nusipelnė savo daugeliu įžvalgių mokslinių knygų iš archeologijos, antropologijos sričių.

Prof. Gimbutienė buvo gera paskaitininkė, sociali ir draugiška mokslininkė, ji ypač imponavo jauniems žmonėms. Mūsų Arimantas (deja, irgi jau miręs sūnus) buvo sužavėtas jos darbais ir asmenybe. Aš esu parašiusi apie Mariją lyg ir poemą: „Tokią aš Tave matau", kur išreiškiau savo susižavėjimą jos idealizmu moksle ir gyvenime.

Marija buvo graži išore ir turtinga siela. Lyriškos prigimties – galėjo būti ji ir rašytoja grožinės prozos baruose. Jos laiškai – trumpi, bet vis įdomūs. Ji ypač mane žavėjo (turbūt ir visus) savo paprastumu, nuoširdumu.

2003 m. birželis

TOKIĄ AŠ TAVE MATAU*

Marijai Gimbutienei

Ne amžiumi linkstančią, o darbais
Lyg vaisingom šakom svyrančią;
Ne rūsčiai susikaupusią, o giedriai susimąsčiusią;
Ne laiką vejantis pasiklydusią,
O laike tvirtai stovinčią –
Gilumų ieškant, jausmų kibirkštis skeliant,
Pilnaty savo gyvenimo.

Skęsta saulė Topangos kalneliuose,
Vakarėja mėlynos erdvės,
Tyloj namus ir medžius apibarsto žvaigždės...
Kambarys kvėpuoja knygom ir Tava mintim.

Tu nerovei senųjų šaknų,
Nesisagstei dirbtiniais vainikais.
O purioj žemėj išsiskleidę daigai
Nenuvyto, dirvožemiui apsiverčiant.

Svajonė kurti, ieškot pripildė erdves.

Nes Tau nerūpėjo keliai dulkėti
Nei kambariai, išpuošti veidrodžiais.
Naktys ir dienos glūdėjo už lango,
Seni ir Naujieji metai praslinko...

Gyvenimas – ne žydėjimas alyvų pavasarį
Ir ne Baltijos pasaka apie gintarą. – –

Tačiau dygūs pakelės akmenys
Nebraižė kojų, nekruvino širdies. –
Ant Tavo lūpų šypsena neužgeso, –
Nes Tavo siela visada ilsėjosi vyturėly
Ir medžių vėlėse, ir gimto rašto puslapiuose...

Ir leki kaip mėlyna paukštė,
Kaip geroji laumė palaidais plaukais...
O išminčiaus kėdėj sėdėdama,
Darbais ir šypsniu palydi gęstančią saulę...

Tu nieko neturėjai ir viską turėjai.
Ir buvai vieniša, ir nešiojama šimtų rankų.
Tavo siela įsipina į ateinančias kartas,
O mintys nugula knygynuose, muziejuose.

Bet širdis Tavo, Marija,
Visados plaks po žvaigždėtu
Lietuvos, ne Topangos,
Dangumi.

Tokią aš Tave matau.

Alė Rūta

Marijos Gimbutienės
gimtadieniui – sausio 23 dieną.
Topanga, Kalifornija

* Eilėraštis išspausdintas: *Draugas*, 1991 02 23.

MARIJOS GIMBUTIENĖS GIMTADIENIUI*

Vincas Trumpa

Nieko nepaveiksi, visiškai nenorėdamas įbridau į tokį amžių, kai ką bekalbėdamas (ar berašydamas) vis noriu kalbėti ir apie save. Rodos, jei pats nekalbėsi apie save, tai ir niekas nekalbės apie tave, ir būsi visų užmirštas. Tad, mieloji Marija, atleisk man, jei apie Tavo darbus ir vargus kalbėdamas prisiminsiu ir savo šiokius tokius darbelius ir vargelius.

Kai Tu atėjai į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą (1938 m.), jau turėjau ne tik gražų diplomą su Mykolo Römerio ir Vinco Krėvės-Mickevičiaus parašais, bet ir gilinau studijas (taip sakydavome) ne bet kur, bet Paryžiuje, be jokios abejonės, pačiame ano meto mokslo ir kultūros centre. Rodos, būčiau tada galėjęs su ramia sąžine Tau, jaunai fuksiukei, pasakyti:

– Nieko, mergele, nebus, Tu manęs nepavysi!

O Tu ne tik pavijai, bet ir toli toli pralenkei mane. Kol aš vos ne vos sulipdžiau porą knygelių, Tu beveik kasmet rodeisi su naujomis knygomis ir straipsniais anglų, lietuvių, vokiečių ir kitomis kalbomis. Tavo paskutinis veikalas „The Language of the Goddess" tapo beveik tarptautine sensacija ne tik dėl minties originalumo, bet ir dėl savo išvaizdos. Regis, ši knyga jau pasirodė ir italų kalba.

Vieną kartą Tu prasitarei, kad nuo pat jaunystės turėjai labai gerą mokytoją, pusseserę Meilę Matjošaitytę, ji ir pasuko Tave mokslininkės keliu. Tai jau buvo matyti bene iš pirmo Tavo straipsnio apie Lietuvių mokslo draugiją, kurį paskelbei „Naujojoje Romuvoje" 1940 m. Žinodamas, kokia didelė mokslininkė ir pedagogė toji Tavo pusseserė Meilė Lukšienė pasidarė, aš tuo visiškai nesistebiu.

* Žodis, pasakytas per iškilmingus Marijos Gimbutienės 70-ojo gimtadienio pietus Los Andžele 1991 m. vasario 10 d. Kalba išspausdinta: *Akiračiai*, 1991, nr. 3.

Marijos Gimbutienės gimtadienis Tautiniuose lietuvių namuose. Iš kairės: konsulas Vytautas Čekanauskas, Monika Lembertienė, Antanas Daukantas, Marija Gimbutienė. Los Andželas, 1991 m. vasario 10 d.

Deja, tokios mokytojos aš neturėjau, užtat ir pradėjau blaškytis tarp istorijos, filosofijos, politikos ir žurnalistikos. Šitokius žmones mūsų liaudis taip apibūdina: pakrikęs kaip žydo bitės. Vieną kartą poetas Jonas Aistis mane susitikęs ir sako:

– Tu, Trumpa, kaip koks šunelis, prie kiekvieno krūmo ir prie kiekvieno akmens. Ir taip, ir ne.

Paskutinis mano darbas Kongreso bibliotekoje buvo Dalykinio katalogizavimo skyriuje (Subject Cataloging Division). Mes turėdavome surasti kiekvienai knygai vietą begalinėse tos bibliotekos knygų lentynose. Vieną kartą ateina pas mane kolegos iš Filologijos skyriaus ir sako:

– Reikėtų surasti atskirą vietelę knygoms apie baltus. Ar nežinai kokio gero informacinio veikalo apie baltus?

Tada aš jiems ir sakau: paimkite dr. M. Gimbutienės veikalą „The Balts", jame jūs rasite visą reikalingą informaciją apie baltų kultūrą, kalbas, mitologiją, istoriją. Jie už tai man buvo labai dėkingi. Įsivaizduokite, kokia ironija! Knygos apie kiekvieną vabalėlį ir gėlelę turėjo savo vietą Kongreso bibliotekos lentynose, o baltai tokios vietos neturėjo. Žinau, ką sakau, nes kaip tik dirbau Biologijos skyriuje. Iš dalies Tavo, Marija, nuopelnas, kad pagaliau ir baltai gavo sau nepriklausomą vietą toje bibliotekoje. Tikiuos, jog kartu su Baltijos valstybių kova dėl nepriklausomybės tos baltiškos knygų lentynos vis plėsis.

Taip pat žinau, kad vienu metu ir mūsų parapijoje atsirado žmonių, kurie ėmė abejoti Tavo patriotizmu. Daugiausia dėl to, kad Tu ne iš tolo šaukei tautą, bet kartais ir nuvažiuodavai ten, ir skaitydavai su dideliu pasisekimu paskaitas Vilniaus universitete, kaip ir prof. Algirdas Julius Greimas. Ak, tas patriotizmas! Toks gražus žodis ir taip negražiai juo piktnaudžiaujama. Gal ir neklydo anas anglų rašytojas Samuelis Johnsonas [Samiuelis Džonsonas], kad patriotizmas yra paskutinė užuovėja, kurioje slapstosi visokie niekadariai *(scoundrels)*.

Nežinau, ar tarp Tavo klausytojų Vilniaus universitete buvo tada poetas Sigitas Geda, vienas karščiausių ko-

votojų dėl naujo Lietuvos atgimimo. Savo pokalbyje su prof. Broniumi Vaškeliu „Santaros-Šviesos“ suvažiavime jis paliudijo, kokią didelę įtaką Tu padarei lietuvių literatūrai, ir siūlė Tavo vardą įrašyti į Lietuvos atgimimo Garbės lentą.

Jam nėra jokios abejonės dėl tavo patriotizmo (*Metmenys*, 1988, nr. 55.) Džiaugiuos, kad Tavo nuopelnus įvertino ir Lietuvos mokslų akademija, išrinkdama Tave, kartu su Algirdu Julium Greimu, Algirdu Avižieniu ir Romualdu Viskanta, savo nare.

Kai atsirado žmonių, abejojančių ir mano patriotizmu, mano atsakymas buvo: „O iš kur jūs, gudročiai ilgaausiai, žinote, kas yra patriotizmas!“ Galiu pasigirti neseniai gavęs tęstinio leidinio „Lietuvos Atgimimo istorijos studijos“ pirmąjį tomą. Jį leidžia jaunieji Lietuvos istorikai. Redakcijos vardu įrašytame autografe jie vadina mane savo neakivaizdiniu mokytoju ir istorinio azarto žadintoju. Be abejo, per stipriai pasakyta, bet tikiu, kad nuoširdžiai.

Taigi, mieloji Marija, dabar, kai švenčiame Tavo 70-tąjį gimtadienį, tarp kitų linkėjimų norėčiau pridurti ir tokį: „Tęskime lenktynes toliau!“

ŽMONIJOS DARNUMO BESIILGINČIOJI

Pranas Visvydas

Ilgokai vengiau profesorę Gimbutienę vadinti Marija. Prieš daugiau kaip 30 metų su ja susipažinęs ir progomis kviečiamas apsilankyti Topangos name, o vėliau – Liucernos slėnio sodyboje, mintyse ją dažniausiai vadindavau pavarde. Tačiau laiške draugui Vladui Šaltmirui Toronte sykį pasigyriau, jog bendrauju su Marija. Išbarė jis mane: neturi teisės taip familiariai ją vadinti – ji yra pasaulinio masto mokslininkė, garbi asmenybė ir t. t. O pats ją, atvykusią į Toronto baltų studijų konferenciją, apkabinęs išbučiavo ir vėliau laiške negailėjo epitetų: „tokios nuostabios, šiltos, draugiškos moters nesu anksčiau sutikęs". Ir kaip jos nevadinti Marija.

Tai lyg ir paryškina M. Gimbutienės būdo magnetizmą. Ji sugebėjo natūraliai bendrauti su kultūrą mėgstančiais žmonėmis – ir su vyrais, ir su moterimis. Platoniškas saitas užsimezgė per pirmą pažintį. Nešokau kaip mano mielas draugas jos glausti, bučiuoti, bet visad buvau patenkintas girdėdamas ją šnekant ramiu, įtikinamu tembru. Drįstu lyginti – panašiu į garsiosios TV pokalbininkės Barbaros Walters [Barbaros Valters] balsą. Net bandžiau apie tai parašyti eilėraštį. Išliko tik kelios ne itin vykusios, bet mano jausenai būdingos eilutės:

Kodėl mes mylime moteriškumą
labiau nei protą ir nei sėkmę?
Kodėl pamilto moters balso
gaida pagydo mūsų liūdesį
veikiau nei rūpestingų daktarų
ar mokytojų svarūs patarimai?

Su panašiais klausimais ir supliuško mano eilėraščio tolesnė eiga. Marijos išlavintam skoniui visa tai būtų buvusi tik mandagaus šypsnio verta pastanga. Kada ne kada mudviem pasitaikydavo pakalbėti apie literatūrą. Sykį lyg

ir suabejojau, ar taip įtemptai užsiėmus archeologijos darbu jai belieka laiko gerai grožinei literatūrai skaityti. Ji tokio klausimo lyg ir laukė. „Aš gerų knygų neskaitau, jei skaitau, tai tik pačias geriausias", – atsakė. Žodžiu, klasiką. Pravartu pridurti: vienu metu ji susižavėjo australo Vytauto Janavičiaus romanu „Nevykėlio užrašai", mano manymu, reikalaujančiu nuodugnaus kalbos taisymo. Tame tekste ją domino pažįstamo okupacinio laikotarpio Vilniuje nuotaikų pavaizdavimas, dvasingumo ir meilės romantika.

Ką reiškia jos dažnai akcentuojamas dvasingumas? Šią idėją ji mėgo iškelti kaip priešpriešą hedonistiniam materializmui, užgožusiam Vakarų civilizaciją. Mano kuklia nuomone, jos dvasingumas skyrėsi nuo mums įprasto religinio, patriotinio kultūringumo. Dvasinis Marijos požiūris kur kas erdvesnis, daug glaudžiau sutampantis su pasauliu, ypač su Vakarų kultūra, priešistorija, istorija. Ji mąstė ne tik lietuvės, bet ir Amerikos bei Vakarų Europos intelektualės protu. Tuo, manau, ir remiasi jos archeomitologinių išvadų sėkmė. Prisipažinsiu, nebuvau M. Gimbutienės matristinių deivių ar dievų egzistavimo pripažintojas. Ir vis dėlto mane traukė jos pasaulėžiūros autentiškumas, jai savita anamnezė – buvusios darnos ilgesys. Nesitaikstymas prie mados. Gebėjimas dirbti. Nuolatinė saviaukla. Drauge – meilė gyvenimui, savo aplinkos gamtai. Buvo prisirišusi prie jai vertingų daiktų, kad ir prie lietuvių dievdirbių skulptūrų rinkinio.

Jos bibliotekos lentynos buvo perpildytos ir poezijos. Visad mėgo pareikšti savo nuomonę apie šį žanrą – šalia muzikos ir dailės. Poetai labiausiai patiko tie, kurių eilėse skambėjo lietuvių kalbos grožis, mitologija, senoji tikyba, romantiškas jautrumas, Vilniaus vaizdiniai. Todėl ją traukė Kazio Bradūno, Juditos Vaičiūnaitės kūryba. Kai tik gaunu iš Lietuvos naujai išleistą J. Vaičiūnaitės rinkinį, skambinu Marijai. O ji jau turinti. Skaitė visus geriausius okupuotoje Lietuvoje kuriančius poetus. Žinoma, išeivijos *žemininkai ir neornamentuotos generacijos poetai* (kad ir Algimantas Mackus bei Liūnė Sutema) savo egzistencine rimtimi jai buvo savi. Ir Henrikas Nagys imponavo laisvojo Sakalo simboliu, taip pat broliškumo bei ištikimybės akcentais. Nepaprastai ją žavėjo Henriko Radausko originalumas. O mudviejų diskusijos apie simfoninį Vytauto Mačernio ir Alfonso Nykos-Niliūno eilių elegiškumą bei praradimų tematiką nesyk yra virtusios tauriuoju abipusiu katarsiu.

Nesiimu visko minėti. Juk iš to ji sėmėsi minčių savo puoselėjamai žmonijos dvasingumo idėjai. Regis, gimtadieniui padovanojau jai anuomet gan sunkiai gaunamą Tomo Venclovos rinkinį „Kalbos ženklas". Nežinau, ar jai pakako laiko išgvildenti šio grakštaus, bet ezopiškai uždaro poeto vaizdyną, mane tuomet gaivalingai pavergusį. Vis dėlto ji gyrė T. Venclovos talentą, ypač jo drąsią disidentinę laikyseną. Deja, šiek tiek ją erzino Tomo

charakterio lyg ir asociali savybė – nesugebėjimas bendrauti. 1978 m. kai jis svečiavosi Topangoje, Marija jam išėjus prasitarė: „Tas Venclova nuolat skleidžia skausmingą įtampą. Tuo užkrečia ir kitus." Nepasakyčiau, kad tuo jis būtų mane kada užkrėtęs. Priešingai, Tomo gebėjimas atitrūkti nuo draugijos man atrodė perdėm sąmojingas. Atseit visi tauškia apie šį bei tą, o jis ramiausiai susiranda knygą ir skaito į nieką nekreipdamas dėmesio.

O štai Marija savo prigimtimi buvo nepaprastai atidi žmonėms – lietuviams ir kitiems. Prie to atidumo šliejasi jos legendinis paslaugumas. Man regis, ji per dažnai daug kam pasižadėdavo padėti. Sakykim, priimti atvykėlius iš Lietuvos ar iš kitur. Atvežti iš oro uosto, globoti, daug kuo užimti, pavežioti... O važinėjimas vingiuojančiu Topangos keliu ir dar painesniais kitų kalnų keliais nėra promenada.

Šį tą pailiustruosiu ištraukomis iš ilgamečio, protarpiais nereikšmingai banalaus dienoraščio. Taip jau viskas susirašė.

1975 birželio 29 d. Buvau pakviestas į Dailiųjų menų klubo susirinkimą pas Moniką Lembertienę Santa Monikoje. Atsisėdau šalia archeologės M. Gimbutienės. Įsišnekėjau. Ji daug keliauja. Turi aibę pažįstamų – Prahoje, Budapešte ir kituose miestuose. Ir šią savaitę skris į Europą. Paklausiau: „Ar nesijaučiate vieniša?" Atsakė: „Labai retai. Gal tik per dideles šventes, kai lieku viena. Visai nesistengiu antrukart ištekėti. Kartais pamatau burkuojančias poreles, bet niekad tos laimės jiems nepavydžiu. Turiu savo darbą ir savo malonumus. Mėgstu muziką. Žinoma, klasikinę. Pastaruoju laiku – ypač austrų kompozitorių Gustavą Mahlerį [Gustavą Malerį]."

Susirinkimas Santa Monikoje gyvenusio dr. Kazio Pautienio namuose aptariant kultūrinių renginių programą. Sėdi iš kairės: Stasė Pautienienė, Pranas Visvydas, Dalia Jasaitytė, Vanda Zelenienė, Monika Lembertienė, prof. Vladas Juodeika, prof. Marija Gimbutienė, prof. Jonas Kuprionis, architektas Jonas Mulokas. Stovi iš kairės: Vytautas Zelenis, dr. Kazys Pautienis, Vladas Šimoliūnas, M. Juodeikienė, Budriūnienė, komp. Bronius Budriūnas, Gedgaudienė, architektas Balys Geštautas, Gina Geštautienė, Niuta Kaunienė, Rasa Zelenytė, Gedas Kaunas, Romas Švainauskas, Saulius Naujokaitis. Santa Monika, apie 1976 m.

Taip mes kurį laiką ir šnekėjome apie muziką.

1976 sausio 14 d. Praeitą sekmadienį įvykęs Aldonos ir Jurgio Dvarionų koncertas UCLA Rolfe auditorijoje

buvo tikrai puikus. Gėrėjausi ir smuikininko bei pianistės grojimu, ir jų elegantiška išvaizda. Tik toji atspausdinta programa su menininkų aprašymu nedavė ramybės: niekur tekste nesimatė sakinio apie lietuvišką Dvarionų kilmę. Dalis lietuvių dėl to koncertą boikotavo. Keli uolūs visuomenės veikėjai jautėsi net labai nuskriausti. O štai prie renginio prisidėjo Lietuvą mylinti tolerantiškoji profesorė M. Gimbutienė. Rašydamas laikraščiui reportažą, pagyriau atlikėjų muzikavimą, nes jie to nusipelnė, tačiau užsiminiau ir apie Lietuvos ignoravimo faktą programos lape.

Kai recenzija jau buvo išsiųsta į Čikagą, paskambinau Marijai, prisipažinau padaręs klaidą – paminėjęs tą nelemtą programą ir tuos įsižeidusius tautiečius. Marija patarė tuoj pat atšaukti rašinį. Ją jau dabar daugelis patriotų puola už taikstymąsi prie sovietų. Baisus dalykas! Programoje nėra Lietuvos vardo! Ir tai tik dėl nesusipratimo. Programa buvo atsiųsta iš Niujorko, tikriausiai surašyta nieko apie politiką nenutuokiančių muzikų. „Aš tik paviršutiniškai ją perskaičiau. O dabar, tiek triūso įdėjusi, kenčiu. Jaunieji Dvarionai juo labiau. Jo pusbrolis atsakė jiems pastogę. Jie be cento išvyko koncertuoti į San Franciską", – taip guodėsi Marija...

1988 lapkričio 12 d. šeštadienis. Buvau Topangoje. Dieną važiuoti į kalnus, kai šalia sėdi graži ponia Virginija A., atvykusi iš Vilniaus, yra nepaprasta pramoga. Taip įsikalbėjome, jog pamiršome žodžiais gėrėtis vandenyno ir kanjono grožiu. O tai mano kaltė. Pasakojau jai, kaip čia sykį su kitais važiuojant pas Mariją Naujųjų metų sutikti policininkas surašė man baudą už netikusį posūkį, nes tamsoje Pacifiko plente prašoviau įvažiavimą į kanjoną.

Kai atidarėm vartus į profesorės sodybą, tuoj atbėgo didžiulis vilkinis šuo (regis, Meškis). Nelojo, tik glaustėsi, lyg užuosdamas lietuviškai draugišką kvapą. Prie vartelių stovėjo „Honda-Prelude" automobilis su užrašu ant registracijos plokštės: MARIJA. Sumaniai sugalvota! Ji tą mašiną nuomoja už 350 dol. per mėnesį. Kalnų keliams turi būti patvari.

Terasoje, šiek tiek rudeniškai sunykusioje, nieko nebuvo. Virginija, įėjusi pro virtuvės duris, kelis kartus šūktelėjo. Jokio atsako. Tada įžengė pro svetainės duris. Vaikštinėjau terasoje. Žavūs aplinkos vaizdai niekad nepabosta. Po kurio laiko išėjo abi. Priglaudžiau Mariją, kaip visad mielai besišypsančią. Mums besikalbant, Virginija pasakė nueisianti pas Danutę Gimbutaitę, žolininkę, gyvenančią sodybos pašlaitėje esančiame namelyje. Jos tikslas buvo iš Danutės gauti kažkokių stebuklingų vaistažolių.

Marija pasiguodė negaluojanti. Kas? Ogi stuburas. Jai pakenkė tas ilgokas neseniai viešėjusių svečių iš Lietuvos vežiojimas po kalnus. „Po kokius kalnus?" Ji: „San Bernardino. Daug kas nori juos pamatyti. Didžiojo Lokio ežerą." Pasakiau jai: „Pati kalta." Seniai turėjo atsisa-

kyti šitokio paslaugumo kitiems. Ji tik eikvoja laiką ir ardosi sveikatą. Prisipažino, kad per tūkstantį dolerių išleidusi masažistui. Pamasažuota pasijunta geriau, bet netrukus vėl įsimeta gėla. Štai kodėl ji taip veržiasi į sausą Liucernos slėnio klimatą. Bet juk Lietuva nėra jau tokia sausa? O ji ten irgi veržiasi.

Stebiuosi jos ištverme. šiemet Marija buvo Lietuvoje per didžiąsias demonstracijas Vingio parke. „Mačiau vieną paskui kitą važiuojančias mašinas su trispalvėmis. Vaizdas giliai sukrečiantis."

Įsigalinti liga tik prislopino Marijos aistrą keliauti, dalyvauti konferencijose, susitikti su žmonėmis, skaityti paskaitas, vaišinti draugus.

1992 lapkričio 26 d. Padėkos diena Topangoje. Marija apgailestavo, kad suprašyti svečiai dėl įvairių priežasčių atvykti negalėjo. Kai kas sirguliavo. Gerai, kad atėjo Andrius Ragažinskas, kuris gyvena sodo namelyje. Tad prie stalo buvome šešiese. Rasa ir Danutė Gimbutaitės, Kornelija Jankauskaitė, Andrius, Marija ir aš. O kalakutas milžiniškas! Marija vaišes pradėjo savo tradicine rankų susikabinimo apeiga – visiems stovint ir jai šnekant apie dabartinę žmonijos ir lietuvių padėtį, išreiškiant dėkingumą Apvaizdai. Tai žmonių draugystės žiedas! Pagalvojau: taikinga žmonių egzistencija ir yra tas Dievas, kurį per tokias šventes privalu prisiminti. Buvo pilstomas raudonas ir baltas vynas – koks kam patinka. Kėlėme tostus.

Kai jos paklausiau, ką ji mananti apie savo knygos „The Civilization of the Goddess" recenziją, kurią surašė Vokiečių katalikų universiteto profesorius ir atspausdino „Lituanus" žurnalas, Marija tuoj pat paneigė to filologo kompetentingumą archeologijoje. Ji gi rėmėsi iškastais objektais, faktais, moksline analize, išvadomis, o jis vien spėlioja, nepateikia jokio rimto argumento, tik prikišinėja ideologinę jauseną, nuteiktą prieš indoeuropiečių karingumą bei imperializmą.

Po vaišių susėdę ant sofos ir ant Marijos specialios sulankstomosios lovos priešais televizorių šnekučiavomės. Ant šios lovos ji pusiau gulsčia stebi TV programas: žinias, filmus. Kalbėjome apie dailę. Ji mėgsta V. Vizgirdos tapybą, lietuvių grafikus, kad ir Viktorą Petravičių, Vytautą Igną, Algimantą Švažą... Dar užstalėje ji parodė nedidelį keturragio galvos bareljefą, kurį jai atsiuntė vienas Pensilvanijos profesorius, suradęs tos valstijos oloje.

1993 rugsėjo 29 d. Popietėje nuvažiavau aplankyti sergančios Marijos. Nuvežiau morkų pyragą, „Poezijos pavasario' 93" almanachą ir kelis „Respublikos" numerius. Visada tokiu metu smagu važiuoti pakrantės plentu, veržtis į žaliuojančias Topangos aukštumas. Pasitiko Marijos pagalbininkės Sigutė ir Kornelija. Siga su trumpomis kelnėmis, Kornelija baltai apsirengusi.

Marija gulėjo svetainėje prie lango, specialioje ligonės lovoje. Prie jos mačiau sėdinčias dvi vidutinio am-

žiaus moteris: juodaplaukę Miriam ir rudaplaukę Siuzaną. Gerbėjos iš universiteto. Miriam gitaristė, net kompozitorė. Pabučiavau Marijos ranką. Ji tokia sunykusi. Veido ir kūno spalva išsekusi, pageltusi, raukšlėta. Ant galvos tik sluoksnis pilkai žalių plaukų. Tai dėl tos sekinamos chemoterapijos. Marijos akyse tvyrojo nuovargis. Ji klausėsi, ką šnekame. Ir pati retsykiais įsiterpdavo. Kalbėjo telefonu.

Miriam su Siuzana atliko įdomią senoviškų dainų pynę. Miriam skambino gitara ir dainavo, Siuzana pritarė. Vienoje dainoje buvo kreipiamasi į deivę Hekatę: „Hekate, Hekate, mother of wisdom, come to me." Arba: „To us".* Padainavo ir „Gloria in exelcis Deo". Labiausiai mane paveikė pačios Miriam sukurta daina – lėta, jautri, sminganti į širdį, melodinga. Joms išėjus šalia Marijos atsisėdo Kornelija ir Sigutė. Vaišinomės morkų pyragu, užgerdami arbata. Iš almanacho paskaičiau Benedikto Januševičiaus „Bliuzus apie miestą", išguldytus pankroko stiliumi, vietomis juokingus. Pasakiau keletą „morkiškų" anekdotų. Merginos juokėsi, bet vargšė Marija reagavo tik mandagiu šypsniu. Ji buvo išvargusi. Pasakė: „Vakar miegojau, o šiandien lankytojai – vienas po kito." Ir aš, ir kiti – visi jos gailisi.

Man su Kornelija išeinant, su gėlių puokšte atėjo Rasa Gimbutaitė. Palydėjo Sigutė. Ji buvo gerai nusiteikusi. Priglaudė mane ir pabučiavo į lūpas. Pasakiau: „Kurį laiką nesiprausiu veido. O jūs rūpestingai globokite Mariją."

1994 vasario 2 d. Šiandien priešpiet paskambino Vytautas Plukas, Marijai kritiškais atvejais daug padėdavęs santamonikietis: „Šį rytą UCLA ligoninėje mirė profesorė Marija Gimbutienė." Kokia ironija – lyg ir šiandien ji turėjo sugrįžti į namus. Išėjo kitaip. Vytautas jai vakar skambinęs: ji silpnu balsu užsiminė apie savo artėjančią baigtį. Ne mirtį, o baigtį.

Vėl telefonas: išgirdau raudantį Kornelijos balsą. Ji verkė kaip maža mergaitė, vis kartodama, kad mirė Marija. Visad žinojau, kaip nuoširdžiai ją vertino Kornelija, tiesiog dievino, ir kaip ši negiminaitė jauna moteris dabar kenčia, netekusi mylimo žmogaus. Taip ir nukeliavo į dausas mane ir kitus džiuginęs balsas.

2004 m. birželis

* „Hekate, Hekate, išminties motina, ateik pas mane." Arba „Pas mus." (*angl.*)

IV. DRAUGAI, BIČIULIAI, KOLEGOS

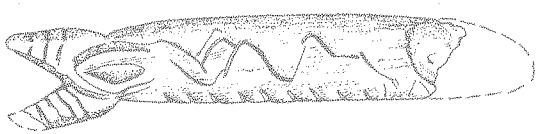

Profesorė Marija Gimbutienė
nesunkiai galėjo pasakyti, ką turi
bendra vienas objektas su kitu.
UCLA, savo darbo kabinete,
1969 m.

MARIJA GIMBUTIENĖ – BALTŲ, INDOEUROPIEČIŲ IR SENOSIOS EUROPOS TYRINĖTOJA

Adomas Butrimas

Kauno ir Vilniaus universitetų auklėtinė Marija Alseikaitė-Gimbutienė baltų kultūros tyrinėjimus bei jų publikavimą pradėjo būdama studentė, o indoeuropeistikos, Senosios Europos tematika parengtų darbų publikavimo srautas įvairiose pasaulio valstybėse nenutrūksta ir po jos mirties (1994 m. vasario 2 d.) praėjus daugiau nei dešimtmečiui.

Visą M. Gimbutienės mokslinį kelią galėtume padalyti į tris etapus.

Pirmasis iš jų (1942–1960) skirtas daugiausia Lietuvos priešistorei – jame vyrauja geležies amžiaus problematika ir baltų archeologija, tautosaka, mitologija, lingvistika. Šį etapą dėl požiūrio į priešistorę platumo, kompleksiškumo, sąsajų su kitomis disciplinomis galima būtų įvardyti kaip senosios lietuvių ir baltų kultūrų tyrinėjimų laikotarpį. Pagrindinės monografijos (1946, 1956, 1958, 1958, 1960) apima kaip tik šią problematiką. Dar savo diplominiame darbe M. Gimbutienė pagal kapų tipus išskyrė iki šiol pamatiniais laikomus priešistorinės Lietuvos regionus ir juos susiejo su įvairiais jau rašytiniuose šaltiniuose minimais etnosais: kuršiais, žiemgaliais, žemaičiais, jotvingiais sūduviais ir lietuviais. Palankiai jos darbą sutiko recenzentai, darbo vadovas, fakulteto posėdžio dalyviai (prof. Levas Karsavinas, Jonas Puzinas). Apie jos darbus sužinojo ir plačioji visuomenė: 1942 m. ji gauna kvietimą iš Pelikso Bugailiškio bendradarbiauti Šiauliuose leidžiamame žurnale „Gimtasai kraštas". Čia 1942 ir 1943 m. pasirodo trys rimtos mokslinės jos publikacijos: „Pomirtinio gyvenimo įsivaizdavimas proistoriniais laikais Lietuvoje" (1942), „Kapų tipai Lietuvoje proistoriniais laikais" (1943) ir „Pagoniškos laidojimo apeigos Lietuvoje" (1943).

Todėl ir disertacijos daktaro laipsniui gauti Tiubingeno universitete tema „Laidosena Lietuvoje priešistoriniais laikais" nebuvo atsitiktinė M. Gimbutienės moksli-

niame kelyje. Tuo laiku (1958) pasirodė dar dvi jos parašytos monografijos: „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene“ (anglų k.) bei „Rytprūsių ir Vakarų Lietuvos priešistorinės kultūros apžvalga“ (lietuvių k.). Šį tyrinėjimų etapą apvainikavo knyga anglų kalba „Baltai“ (1963), ji ne kartą versta į daugelį pasaulio kalbų. Daugybę apibendrinamų straipsnių tomis pačiomis temomis autorė publikavo „Lietuvių enciklopedijoje“ (1963–1970, lietuvių k.) ir „Encyclopedia Lituanica“ (1970–1978, anglų k.). Prie šios tematikos autorė nesyk grįžo įvairiais savo mokslinės biografijos periodais. Lietuvių ir baltų archeologija XX a. 6 bei 7 dešimt. taip pat užėmė deramą vietą ir visai Europai bei Rytų Europos archeologijai skirtose monografijose.

Antrąjį ryškų etapą (1960–1973) M. Gimbutienės mokslinės veiklos kelyje įžvelgtume pasukus į indoeuropeistikos, indoeuropiečių archeologijos, akmens amžiaus problematiką. Pamažu suformulavusi Europos kultūros transformacijos įsiveržus čia indoeuropiečių gentims (vadinamiesiems kurganų kultūros žmonėms; 4500–2500 m. pr. Kr.) teoriją (1960, 1966, 1977, 1980 m. publikacijose), šį kultūrinės transformacijos periodą tyrinėtoja laiko sinonimišku reiškiniu Europos suindoeuropietinimui. Mokslininkės nuomone, archeologinė, mitologinė ir lingvistinė medžiaga leidžia kalbėti apie patriarchalinės ir socialinės struktūros pergalę prieš Senosios Europos matrilinijinę kultūrą. Tą laikotarpį (4500–2500 m. pr. Kr.) autorė mano esant dramatinių pokyčių Europoje laikotarpiu: radikaliai keitėsi ne tik socialinė visuomenės struktūra – iš matristinės į patriarchalinę socialinę struktūrą, bet kartu vyko ir labai žymūs pokyčiai religijoje – pereinant iš moteriškųjų dievybių religijos į karo dievų garbinimą. Ta transformacija iš esmės pakeitė valdymo struktūrą, gyvenvietes, architektūrą, dailę, simboliką. Tai buvo ir itin svarbi lingvistinė Europos transformacija – indoeuropietiškai kalbančių gyventojų skverbimasis į neindoeuropietiškas Europos erdves. Vakarų Europos civilizacija be nuodugnių šios epochos studijų būtų nesuprantama, kaip nesuprantamas būtų ir baltų susidarymo procesas didžiuosiuose Šiaurės Rytų Europos plotuose. Oponentai šią teoriją laikė pernelyg migracine, pernelyg supaprastinta, bet... ir po 30 metų su šia teorija diskutuojama, todėl ji gyvuoja, nes dar turi ganėtinai šalininkų tarp archeologų, antropologų, lingvistų. Iki šiol niekas nepasiūlė iš esmės naujo ir visiems priimtino sprendimo. To laikotarpio monografijose (1965, 1971) ir svarbiausiose publikacijose ima vyrauti Rytų ir Centrinės Europos, Ukrainos ir Rusijos stepių akmens ir žalvario amžiaus, kurganų kultūros, indoeuropiečių protėvynės tematika.

1973 m. prasideda trečiasis ir pats vaisingiausias M. Gimbutienės mokslinės veiklos etapas – jame ima dominuoti Senosios Europos kultūros koncepcija.

Posūkį į šį etapą lėmė ypač sėkmingai 1965 m. pradėti ir 16 metų tęsti jos projektai – archeologiniai tyrinėjimai Pietryčių Europoje ir puikios tų tyrinėjimų medžiagos publikacijos (pvz., „Neolithic Macedonia...“, 1976, 470 p., su daugybe il.), o ypač trys, nagrinėjančios įvairius Senosios Europos civilizacijos, klestėjusios Pietų Europoje, M. Gimbutienės nuomone, 7000–3500 m. pr. Kr., aspektus. Jos papildė Senosios Europos civilizacijos terminu archeologinę Europos ir Amerikos literatūrą, o M. Gimbutienę išgarsino kaip Senosios Europos archeologijos, mitologijos, simbolikos ir dailės tyrinėtoją. 1974 m. pasirodė pirmoji jos knyga „Senosios Europos dievai ir deivės: 7000–3500 m. pr. Kr. Mitai, legendos ir kulto įvaizdžiai“ („The Gods and Goddesses of Old Europe...“) apie neolito religiją. Tyrinėtojai ji atrodė nebaigta, tad iš šios tarsi išplaukė antroji knyga „Deivės kalba“ („The Language of the Goddess“, 1989), kurioje rasime gausybę neolito religijos simbolių interpretacijų. Didžiausia šios serijos knyga, kurią, kaip teigė autorė, ji rašė 30 metų – „Deivės civilizacija: Senosios Europos pasaulis“ (1991, anglų k.). Iš esmės tai yra Europos neolito kultūros nuo VII iki III tūkst. pr. Kr. sintezė. Visas šias knygas apibendrinantis leidinys pavadinimu „Senoji Europa“ lietuvių kalba pasirodė 1996 m. Nors minėtose monografijose kiek ir pasukta idealios Europos priešistorės vizijos link, tačiau nuo garbių Oksfordo, Kembridžo ar kitų Europos universitetų profesorių leidinių jos skiriasi visų pirma tuo, kad jose Europa nesibaigia ties vakarinėmis Lenkijos sienomis, kad Pietryčių, Šiaurės vakarų ir Rytų Europos medžiaga pristatyta kvalifikuotai, proporcingai Vakarų Europos medžiagai, kad net gausi šio laikotarpio Pabaltijo medžiaga užima deramą vietą. Tai lemia autorės erudicija, gerokai besiskirianti nuo kitų panašias knygas dabar net Europos Sąjungos užsakymu rašančiųjų – jiems net didžiosios Rytų Europos slavų kalbos tebėra sunkiai įkandamos, o ką jau kalbėti apie literatūrą kuria nors baltų ar finougrų kalba.

Pasirodžius šioms monografijoms iš sunkiai sergančios autorės vargiai buvo galima ko nors dar tikėtis, tačiau 1999 m., jau praėjus keleriems metams po M. Gimbutienės mirties, pasirodė nauja knyga (parašyta paskutinė, bet ne paskutinė išleista) labai simbolišku pavadinimu – „Gyvosios deivės“ („The Living Goddesses“). M. Gimbutienė ją rašė prieš pat mirtį, o spaudai labai kruopščiai baigė rengti jos doktorantė, mylima mokinė, Kalifornijos universiteto indoeuropeistė profesorė Robbin Dexter [Robin Dekster]. Gražią pagarbos dovaną savo Mokytojai ji padarė labai preciziškai, profesionaliai, su pagarba Mokytojos tekstui. Kiekvieno skyriaus gale pateikė paaiškinimus, papildymus, jau po profesorės mirties pasirodžiusią literatūrą ir naujus radinius. Deja, iliustruota teliko pirmoji knygos pusė – tiek, kiek iliustra-

cijų sugebėjo surinkti dar gyva būdama autorė. Paskutinius savo gyvenimo mėnesius ir dienas M. Gimbutienė praleido ties šios knygos dalimi apie baltų religiją. Taip ji tarsi sugrįžo prie savo šaknų, taip dosniai maitinusių ją visą ilgą mokslininkės kelią. Dar įdėti jos lietuvių ir latvių dainų vertimai į anglų kalbą, pateiktas platus baltų deivių, dievų ir dvasių pasaulis, su kuriuo ji jautė giminystę nuo pat vaikystės. Gimtosios šalies tautosaka, kalba, papročiai ne sykį suteikdavo jai jėgų ir būdavo tvirta atrama, kai oponentai gana smarkiai reaguodavo į originalias priešistorinės Europos civilizacijų teorijas ir interpretacijas.

Kuo „Gyvosios deivės" skiriasi nuo kitų M. Gimbutienės knygų? Ankstesnėse didžiosiose mokslinėse jos monografijose nusveria archeologinė medžiaga ir jos interpretacija, nors rasime čia ir archeomitologinį metodą. Ši knyga – išimtis. Ji pagrįsta folkloro, mitologijos, lyginamosios religijotyros pavyzdžiais ir yra lyg mokslininkės grįžimas į studijų laikus, į tautosakos rinkinius, kuriuos ji, studijuodama 1940 m. atgaivintame Vilniaus universitete, surinko Dzūkijoje ir Vilniaus krašte. Iki šiol išlikę du jos sudaryti tautosakos rinkiniai. O gal čia grįžtama į senosios lietuvių liaudies meno simbolikos tyrinėjimo laikus – tik šį kartą autorė, remdamasi ankstesniais savo rezultatais ir pateikdama jų sintezę pirmojoje knygos dalyje, žvelgia į Senosios Europos (pasak autorės, ikipatriarchalinės Europos) civilizaciją religijos tyrinėtojos akimis. Rekonstruodama Senosios Europos kultūros religiją, M. Gimbutienė remiasi keliomis pamatinėmis savo hipotezėmis, iškeltomis įvairiais jos mokslinių tyrinėjimų periodais. Nuo lietuvių ir baltų archeologijos studijų apie 1960 m. kryptingai pasukusi į indoeuropiečių archeologijos tyrinėjimus, o laiko požiūriu – nuo geležies amžiaus klausimų į neolito ir ankstyvųjų metalų epochos problematiką, ji, kaip minėta, jau buvo suformulavusi Senosios Europos kultūros transformacijos teoriją. Taigi paskutinėje knygoje ji grįžta prie Europos kultūros ištakų, pasitelkdama savo Senosios Europos civilizacijos ir religijos teoriją, parodydama, kaip senieji indoeuropiečiai iš pagrindų paveikė vietinių gyventojų religiją ir kalbą, bet kartu pabrėždama, kad senųjų europiečių kalba ir religija – kaip substratinė – išliko Europos indoeuropietiškose kultūrose ir kalbose. Ši hipotezė leido autorei, remiantis geru indoeuropiečių kultūros ir religijos pažinimu, ieškoti senųjų vietinių gyventojų religijos atspindžių ir gana vėlyvose indoeuropiečių kultūros raidos fazėse beveik visoje Europoje. Knyga tarsi suskirstyta į dvi dalis: pirmoji skirta Senosios (ikipatriarchalinės) Europos religijai, o antroji – senosioms (gyvosioms) deivėms, kurių įvaizdžiai ryškūs įvairiuose senosios kultūrinės graikų raidos etapuose, senosiose etruskų, keltų religijose ir šiandien tyrinėtojų dar analizuojamose tebegyvuojančiose germanų, baskų, baltų religijose.

Pirmosios dalies pirmame skyriuje autorė aptaria Senosios Europos deivių figūrėles ir bando rekonstruoti įvaizdžių prasmę – ji įvardija jas kaip gyvybės davimo ir palaikymo, mirties ir atgimimo dievybes. Čia įtraukia ir vyriškąsias dievybes, paukščio ir gyvatės, taip pat kitų gyvūnų dievybių įvaizdžius. Kartu autorė teigia, kad Senosios Europos gyventojai neskirstė deivių į „geras" ir „blogas", tarkim, kaip vėliau darė graikai, garbindami gyvybę teikiančias dievybes (pvz., Afroditę) ir prie blogųjų kategorijos priskirdami mirtį nešančiąsias (pvz., vieną iš Gorgonų, Medūzą). Autorė konstatuoja, kad deivių ir dievų būta daug, kad jie reprezentuojami daugybe įvaizdžių, sudarančių tris grupes: gyvūnų, žmonių ir abstrakčių atvaizdų.

Antras knygos skyrius skirtas autorės seniai pamėgtam objektui (prisiminkime jos knygą „Deivės kalba") – Senosios Europos raštui, simboliams ir ženklams dešifruoti. Tai nėra paprastas ir lengvas dalykas, nes anksčiausiai pasirodžiusios ir išverstos rašto kalbos (šumerų ir Egipto) datuojamos tik III tūkst. pr. Kr. pradžia. Tuo tarpu ženklų gausumu pasižyminti Senosios Europos kultūros neolito epocha (o kai kurių ženklų kilmę galima datuoti net vėlyvojo paleolito pabaiga) nėra lengvai perkremtamas riešutas, ir tik nedaugelis mokslininkų bando juos perskaityti, atkurti simbolių reikšmę. Kartu tai ir vienas iš labiausiai svarstytinų mokslo klausimų, tad šios M. Gimbutienės – labai kontroversiškos ir originaliai mąstančios mokslininkės – pastangos taip pat ginčijamos ir šiandien, su jomis bus diskutuojama ir ateityje, tačiau jos nuopelnai šioje srityje niekada negalės likti nepastebėti. Autorė šį skyrių užbaigia su viltimi, kad galbūt kada nors bus surastas dvikalbis tekstas, kuris įgalins išversti Senosios Europos raštą ir padės geriau suprasti ir įvertinti Senosios Europos tautų intelekto paveldą, o pateikiami Senosios Europos kultūros rašto simbolių įraižų pavyzdžiai, ypač Šiaurės vakarų Balkanų Vinčos kultūros, tikrai įspūdingi.

Trečiame knygos skyriuje autorė apžvelgia daugybę Senosios Europos kultūros laidojimo paminklų, atkreipdama skaitytojų dėmesį į ten rastus simbolius, bandydama juos interpretuoti vienu labai svarbiu aspektu – kaip jie atskleidžia neolito epochos žmonių požiūrį į mirties ir gyvenimo ciklišumą. Mokslininkė, aptardama gausią Europos medžiagą, teigia, kad senųjų europiečių požiūris į mirties ir perėjimo procesą iš pagrindų skyrėsi nuo vėlesnių kultūrų požiūrio į mirtį. Ji mano, kad senųjų indoeuropiečių ir krikščionių religijose kiekviena siela turėjo savo individualų identitetą ir pati keliavo į pomirtinį gyvenimą. Tuo tarpu senųjų europiečių religijose mirties ir perėjimo procesas buvęs ciklišKas: kaip materialiame pasaulyje nauja gyvybė atsiranda senosios liekanose, taip ir gimimo procesas senųjų europiečių religijoje buvo ciklo,

apimančio ir mirtį, dalis. Taip pat autorė teigia, kad laidojimui skirti pilkapiai ar įvairių formų megalitiniai statiniai, koridoriniai kapai ir kt., senųjų europiečių supratimu, yra kartu ir šventos vietos, t. y. deivių įsčios, kuriose gimsta nauja gyvybė. Laidojimo ir naujos gyvybės atsiradimo vietų ryšys turi ir ikonografinių pavyzdžių. Apžvelgdama daugybę Vakarų Europoje rastų megalitinių kapų, autorė jų dekore pastebi labai daug regeneracijos simbolių, pvz., spiralių arba vinguriuojančių gyvačių. Kadangi dauguma megalitinių statinių yra orientuoti į vasaros ar žiemos solsticijas, ji daro prielaidą, jog megalitai yra ritualinės vietos sezonų ciklams garbinti.

Remiantis įspūdingų Senosios Europos kultūros paminklų, kurių dalį yra tyrinėjusi pati autorė, pastarųjų dešimtmečių tyrimais, pavyko nustatyti, kad kai kurie šių paminklų yra senosios šventyklos arba šventyklų modeliai ir sudaro svarbią sudėtingų archeologinių kompleksų dalį. Šventyklų istorija rodo ilgą ir komplikuotą jų raidos kelią. Nors neolitinės Pietų Europos šventyklos buvo gana sudėtingos, jos vis dėlto gerokai skyrėsi nuo statinių su kolonomis klasikinės Graikijos kultūros laikais. Pirmosios šventyklos priminė gyvenamuosius namus, stovėjo gyvenvietėse, bet turėjo ir altorius, neretai puoštus figūrėlėmis, ten pat aptinkama ritualinių įvairiausių formų keraminių indų. Autorės nuomone, daugelis kasdienių moters darbų buvo integrali religinės praktikos dalis. Šventyklos labai įvairios: skirtos regeneracijos deivei, deivei Paukštei ir deivei Gyvatei, nėščioms vegetacijos deivėms. Toks šventyklų paskirstymas įvairioms dievybėms ne visada autorės išsamiai argumentuojamas ir kelia tam tikrų abejonių. Kaip ir daugelis atskirų archeologinių Senosios Europos kultūrų tyrinėtojų, sunkiai sutikčiau, kad vyrai visai nedalyvavo šventyklų ritualuose ir geriausiu atveju pasitenkino tik šokdami šokiuose. Visai kitokį vyrų vaidmenį šioje visuomenėje rodo jų laidojimo paminklai, kurių autorė čia neanalizuoja. Kita įdomi ir išraiškinga neolitinės Senosios Europos kultūros paveldo dalis – miniatiūriniai moliniai šventyklų modeliai. Teritorijose tarp Graikijos ir Ukrainos jų surasta daugiau nei šimtas vienetų. Be jokios abejonės, tai labai svarbi pagalbinė medžiaga šventyklų ritualams dešifruoti. Klausimą, kam buvo kuriami šie modeliai, autorė palieka atvirą, į jį tyrinėtojai galbūt atsakys ateityje.

Penktame knygos skyriuje analizuojami šventųjų akmenų ir medžių ceremonijų centrai. Čia autorė remiasi ne savo archeologinių tyrinėjimų medžiaga, ji bando apibūdinti Vakarų Europoje – Anglijoje, Skandinavijos šalyse, Airijoje ir kai kuriuose Centrinės Europos kraštuose – aptinkamų pilkapių paskirtį. M. Gimbutienė bus bene pirmoji ir vienintelė mokslininkė, taip ryžtingai priskyrusi juos mirties ir atgimimo deivei. Šių didingų statinių, pareikalavusių milžiniškų fizinių senųjų bendruo-

menių jėgų ir laiko, susiejimas su mirties ir atgimimo deivės funkcijomis yra tik viena iš jų prasmės aiškinimo galimybių. Autorė čia palieka labai daug erdvės naujoms interpretacijoms, kurios, mūsų manymu, galėtų įžvelgti gerokai kompleksiškesnę šių paminklų paskirtį.

Pirmosios knygos dalies šeštas skyrius yra tarsi išvados. Čia autorė lyg reziumuoja, kad jau pradedant paleolitu moteriškųjų dievybių garbinimas, kurį lėmė visa matrilinijinė (motinos giminyste pagrista) sistema, turi itin ryškų tęstinumą neolito laikotarpiu. Žinant, kad didžiojoje Šiaurės ir Vidurio Europos dalyje paleolite egzistavo visų pirma medžiotojų bendruomenės, apie ypatingą moters vietą šiose bendruomenėse ir tų bendruomenių religinėje sistemoje kalbėti kiek per drąsu. Mums kur kas pagrįstesni ir vaisingesni atrodo neolitinių žemdirbiškų Senosios Europos kultūrų religijų rekonstrukcijų bandymai, kurie šioje knygoje gana neblogai pagrįsti archeologiniais šaltiniais.

Pirmoji knygos dalis skirta priešistorinių laikų, ypač neolito deivių ir dievų religijos rekonstrukcijoms, o antrojoje dalyje mėginama analizuoti konkrečius, jau istoriškai dokumentuotus etnosus ir kultūras, juose išryškinant Senosios Europos kultūros reliktus, visų pirma remiantis mitologijos ar tautosakos duomenimis. Šioje dalyje autorė nagrinėja ir indoeuropietiškų, ir neindoeuropietiškų Europos etnosų mitologiją. Tai daryti ji pradeda nuo Pietų Europos teritorijos, nuo savo kasinėjimų zonos, ir septintame knygos skyriuje pirmiausia aptaria Egėjo jūros regioną, dar vadinamą Kikladų kultūros vardu, kurio pietinė riba yra Kretos sala. Šį archipelago regioną autorė mano esant mažiausiai paveiktą indoeuropietiškų kultūrų invazijos ir išlaikiusį daugiausia Senajai Europai būdingos religijos ir visuomenės socialinės struktūros bruožų. Deja, šio regiono ankstyvosios metalų epochos tekstai (moksle ši kultūra dar XX a. pradžioje yra įgavusi Mino kultūros pavadinimą) taip pat nėra dešifruoti, tik linijinio B rašto, perskaityto 1952 m., tekstai siekia laikotarpį nuo 1400 m. pr. Kr., kai Kretos ir didžiosios salyno dalies civilizacija iš esmės jau nebeegzistavo. Archeologiniai šios civilizacijos radiniai gerokai iškalbingesni nei lentelėse užfiksuoti inventoriai, kurie teikia labai mažai duomenų to meto religijai ir mitams atskleisti. Didingi rūmų ir šventyklų kompleksai (Kretoje, Santorine), juos puošiančios freskos, gausi jų simbolika šventyklos olose, kalnų viršūnėse, kulto inventorius autorei leidžia daryti išvadą, kad šios kultūros šaknys – neolitinėje Senosios Europos civilizacijoje, o gyvybės ir gamtos garbinimas, daugybė deivių figūrėlių įgalina teigti, kad Mino civilizacija tęsia Senosios Europos kultūros deivių garbinimo tradicijas.

Sudėtingiau interpretuoti klasikinės Graikijos religiją. Analizei palengvinti autorė išskiria du kultūrinius

periodus: Mikėnų ir klasikinės Graikijos. Į Mikėnų kultūrą ji žvelgia kaip į dviejų kultūrų – Senosios Europos ir indoeuropiečių kultūros – sąveikos rezultatą, jų panteone vyrauja karo dievai, tačiau freskose, keramikoje, žieduose ir antspauduose dar ryškios Mino kultūros tradicijos. Ši kultūra liudija, kad deivių garbinimas dar gajus ir žalvario amžiuje, kad šiame regione Senosios Europos tradicijos per Mikėnų kultūrą pasiekė klasikinės Graikijos kultūros laikus. Toliau autorė gan nuodugniai analizuoja rašytiniuose šaltiniuose užfiksuotą graikų mitologiją, kur graikų deivės jau tarnauja vyriškosioms dievybėms. Rašytiniuose šaltiniuose minimos graikų deivės – Hekatė, Artemidė, Atėnė, Demetra, Hera ir kt. – savo ištakomis siekia Senosios Europos kultūrą. Autorės nuomone, net 2500 m. iki klasikinės Graikijos laikų užtrukęs jau indoeuropietiškos kultūros vyravimas neužgožė iki galo Senosios Europos religijos gyvybingumo, deivės susirado sau gana reikšmingą vietą Olimpo dievų panteone, joms buvo statomos puikios šventyklos.

Etruskų religiją nagrinėja atskiras knygos skyrius. Etruskai – senosios Italijos gyventojai, gyvenę apsupti indoeuropietiškai kalbančių tautų. Etruskų moterys aktyviai dalyvavo visuomenininiame gyvenime, buvo laidojamos puošniuose kapuose, o tai rodo aukštą moterų statusą visuomenėje. Jų deivės (ypač Uni, Minerva), altoriai, skulptūros ir šventovės, laidojimo urnų dekoras savo prigimtimi labai artimi Senosios Europos kultūrai ir greičiausiai smarkiai veikė indoeuropietiškos kilmės kaimynų kultūrą.

Vakarų Europoje iki šiol egzistuoja keletas kultūrinių salelių, tęsiančių ikiindoeuropietiškų Europos tautų tradicijas. Vienai iš jų – baskams – skirtas dešimtas knygos skyrius. Neindoeuropietiška kalba, socialinė visuomenės struktūra ir religija leidžia manyti, kad jų kultūra tęsia senas kultūrines ikiindoeuropietiškos Vakarų Europos dalies tradicijas, kaip mano autorė, siekiančias dar neolito laikus. Svarbiausia jų dievybė – Mari (dažnai vadinama Andrė Mari), dažniausiai pasirodanti paukščio pavidalu. Baskų religija tyrinėtojams gali tapti dar vienu tiltu, jungiančiu senąsias Vakarų Europos kultūrines tradicijas su šiuolaikinės Europos kultūros paveldo įvairove. Beje, autorė atkreipia dėmesį į mūsų tyrinėtojams dar menkai pažįstamas dvi mitologines baskų figūras – Mairi ir Maide, moteriškąją ir vyriškąją dievybes, kurias baskai mano buvus dolmenų, megalitų ir kromlechų statytojais. Kaip žinoma, šie statiniai toje Europos dalyje buvo statomi dar neolite, o tai kaip niekas kitas rodo ypač gilias kai kurių mitologinių baskų figūrų šaknis.

Vienuoliktame knygos skyriuje aptariama daugelio šiuolaikinės Europos kultūrų raidai taip pat labai reikšminga keltų kultūra, susiformavusi dar žalvario amžiuje ir buvusi beveik visą Centrinę ir Vakarų Europą (nuo Britų

salų iki Alpių) jungiančiu dariniu, kuris bendravo indoeuropiečių kalba. Autorė teigia ankstyvuoju keltų kultūros laikotarpiu moteris turėjus palyginti aukštą statusą ir tai aiškina Senosios Europos kultūros įtaka. Ilgiausiai keltų kultūros, o kartu ir mitologijos reliktai išliko Airijoje, kur deivės Brigitos vardas buvo įtrauktas į ankstyvųjų Airijos krikščionių sąrašą šv. Brigitos vardu.

Dvyliktame ir tryliktame monografijos skyriuose aptariamos šiandieninės Europos tautų – germanų ir baltų – religijos. Autorė mano, kad germanų mitologijoje indoeuropietiški ir Senosios Europos dievai suskirstyti į dvi grupes, tuo tarpu lietuvių ir latvių rašytiniai šaltiniai ir tautosaka rodo, kad Senosios Europos matristinės ir indoeuropietiškos patristinės dievybės tūkstantmečiais gyvena vienos šalia kitų, mažai tarpusavyje sąveikaudamos. Laima, Žemyna, Ragana, Austėja, Giltinė, Žvorūna, Medeina, autorės nuomone, yra svarbiausios Senosios Europos deivių panteoną reprezentuojančios baltų dievybės. Tačiau reikėtų pabrėžti, kad taip ryškiai į indoeuropietiškas vyriškąsias ir Senosios Europos moteriškąsias dievybes suskirstytas baltų dievų panteonas atrodo pernelyg dirbtinis. Sunkiai pavyktų įrodyti, kad iš esmės medžiotojų ir žvejų bendruomenės, rytiniame Baltijos pajūryje atstovavusios senųjų europiečių kultūrai, būtų turėjusios tokį matristinį dievybių panteoną, tuo tarpu indoeuropiečiai, prieš atkeliaudami į pietrytinį Baltijos pajūrį netgi po asimiliacijos su žemdirbių kultūromis Pietų Europoje, atnešę į mūsų kraštus ir daugelį žemdirbystės įgūdžių, būtų likę su tokiu ryškiu patristiniu panteonu.

Taigi ir paskutinėje knygoje M. Gimbutienę matome kaip kontroversišką ir originalią mąstytoją, sugebančią sintetinti ir chronologiškai, ir teoriškai sunkiai aprėpiamą medžiagą. Ir šioje knygoje ji išlieka stipri savo hipotezių skelbėja bei pagrindėja svariais argumentais.

Čia labai trumpai apžvelgiau iki šiol visai Europai svarbias baltų, indoeuropiečių ir Senosios Europos kultūros teorijas. Aptariau tik vieną mokslinių M. Gimbutienės veikalų aspektą – pagrindines mokslines jos hipotezes, išdėstytas 32 monografijose, išspausdintose 1946–1999 m., ir šimtuose jos mokslinių straipsnių.

Įdomūs ir kiti aspektai – pvz., kokius chronologinius laikotarpius ir kuriais savo mokslinės veiklos etapais ji aprėpia. Studijų metais daugiausia dėmesio skiria geležies amžiaus laidojimo papročių, kultūrinių sričių tyrinėjimams, nuo 1956 iki 1974 m. – Europos akmens ir žalvario amžiams, 1974–1994 m. – Europos neolito, Senosios Europos kultūrai 7000–3500 m. pr. Kr. Kas lėmė vienos ar kitos chronologijos pasirinkimą, epochos ar mokslinės hipotezės sukūrimą? Tai ganėtinai daugiaplaniai klausimai, kuriems įtakos turėjo šeimos tradicija, gimimo ir gyvenamoji vieta, epocha, kurioje M. Gimbutienė formavosi kaip mokslininkė, priverstinė emigracija,

pastangos įsitvirtinti Amerikos universitetuose, suformuoti savo, kaip mokslininkės, autoritetą JAV, Europos ir pasaulio archeologijoje. Be abejo, daugelį dalykų lėmė stipri jos asmenybė ir būdingi bruožai: darbštumas, kryptingumas, gebėjimas apibendrinti, gyvybingumas ir optimizmas, meilė tėvams, tradicijai, Tėvynei, ambicingumas ir tam tikras charizmatiškumas.

* * *

Pabandykime išskleisti kai kuriuos M. Gimbutienės asmenybės bruožus.

Darbštumas. Jau rengdama diplominį darbą ji sugebėjo intensyviai dirbti po 12 valandų per parą dažnai menkai apšildomose arba visai nešildomose patalpose, surinkti visas reikalingas publikacijas bibliotekose, visą temai būtiną medžiagą muziejų kolekcijose, o paskui rasti labai aiškius principus šiai medžiagai klasifikuoti – taip buvo parašytas 250 puslapių diplominis darbas.

Kryptingumas. Ji liko ištikima 1942 m. kovo 5 d. savo suformuluotam principui: „<...> turbūt tą patį darbą tęsiu iki disertacijos, nes visad ką nauja gali duoti tik tada, kai esi kiaurai susigyvenęs su pasirinktuoju dalyku. Kiek apibendrinančios mintys gimsta tik po ilgesnio susidūrimo."

Gebėjimas apibendrinti. M. Gimbutienė studijų objektu renkasi ne vieną paminklą ar siaurą temą (net studijų laikais), bet jau diplominiame darbe stengiasi apibendrinti visą tuo metu žinomą archeologinę Lietuvos geležies amžiaus medžiagą vienu ypač svarbiu kultūriniu aspektu – laidosena. Šiuo metodu paremta visos Europos archeologijos teorijai svarbios hipotezės – indoeuropiečių kilmės, Senosios Europos kultūros, o prieš tai – ir vadovėliai Amerikos universitetams „Prehistory of Eastern Europe" (1956), „Bronze Age Cultures of Central and Eastern Europe" (1965), serija „Senoji Europa" ir t. t.

Gyvybingumas ir optimizmas. Šių bruožų nepalaužė nei priverstinė emigracija, nei sunki liga. Tai rodo ir dažnos M. Gimbutienės kelionės į Lietuvą, ir ketinimas surengti paskutinę konferenciją Vilniuje 1994 m. (deja, tai buvo jau konferencija garsiajai mokslininkei atminti). Apgynusi doktoratą ir apsigyvenusi JAV, iš pradžių dirbo tik patarnautoja viešbučiuose, siuntinėdama prašymus į įvairiausius universitetus. Pati Marija vėliau su humoru pasakojo apie bendradarbių požiūrį į jos aspiracijas. O galų gale jai pavyko tapti viena iš garsiausių Europos archeologijos profesorių ne tik Amerikoje.

Stipri ir ambicinga asmenybė. Dar būdama paauglė ji norėjo būti lydere ir jokie, kad ir sunkiausi gyvenimo vargai ar akibrokštai nesutrukdė jai pasiekti savo pagrindinio tikslo – tapti žymia archeologe. Faktai liudija, kad užsienyje ji priskiriama prie žymiausio visų laikų moterų archeologių trejeto. Užtenka atsiversti elektroninius bib-

liografijos leidinius, peržvelgti garsiausių pasaulio bibliotekų katalogus ir tuo įsitikinti.

Tuo tarpu M. Gimbutienei teko atremti daugybę išpuolių ir dėl jos skelbiamų teorijų, ir dėl kilmės, pasitraukimo į Vakarus aplinkybių. Jie, deja, nesiliauja ir po mokslininkės mirties. J. Chapmanas [J. Čepmenas] 1998 m., J. Meskellas [J. Meskelas] 1997 m. kuria legendas apie idealią vaikystę Vilniuje, apie žiaurų karą ir teigia, kad „taikios Europos civilizacijos idėją" M. Alseikaitė atsinešė iš idealios vaikystės. Tačiau visi žino, ką teko išgyventi lietuviams Vilniuje tarpukario metais, kaip į lietuvišką veiklą buvo įsitraukę jos tėvai, šeima. Tokios ir panašios nesąmonės išprovokavo Šarūną Milišauską duoti atkirtį „Antiquity" žurnale (2000, nr. 74, p. 800–804) neteisingoms Lietuvos istorijos ir M. Gimbutienės biografijos faktų interpretacijoms.

Charizmatiškumas. M. Gimbutienė rekonstravo taikią, nehierarchinę, aukšto gyvenimo lygio Senąją Europą, sukūrusią nepaprasto grožio meno kūrinių. Tai tapo nuostabia vizija tam tikroms moterų aktyvisčių grupėms, leisdama joms tarsi moksliškai pagrįsti teoriją apie harmoningą, matricentrinę, žemišką, atmetančią aukojimą, subalansuotą Senosios Europos Deivės religiją – kaip atsvarą kruvinai materialiai istorijai, bauginamai Dievo vyro religijai, įsigalėjusiai Vakaruose. Būtų nepagrįsta teigti, kad M. Gimbutienė tyčia kūrė feministines archeomitologines teorijas, bet paskutinį dešimtmetį ji buvo tapusi savotišku moterų judėjimo simboliu ir netgi jos inicialai M G (angl. *Mother Goddess* – Deivė Motina) virto tam tikru įrašu jų vėliavoje. O štai „The New York Times" teigia, kad M. Gimbutienė buvo žymi mokslininkė archeologė, patikėjusi taikios Europos vizija ateityje.

Meilė tėvams, tradicijoms, Tėvynei. Kaip ir daugelis lietuvių, gimusių Vilniuje, Marija turėjo ypač stiprų patriotinį jausmą ir Lietuvos interesus gynė visą savo gyvenimą (plg. knygos „Baltai" įžangą). Tai buvo įgyta šeimoje, stiprų tautinį jos identitetą formavo vaikystė Vilniuje, mokslas Jono Basanavičiaus mokykloje. Jos tėvas Danielius Alseika buvo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas (1923–1928), lietuviškos spaudos redaktorius. Motina Veronika Janulaitytė-Alseikienė – viena iš draugijos „Kultūra" kūrėjų (1927). Knygoje „Lietuvių tautinė idėja istorijos šviesoje" (1924) tėvas skatino rinktis humanitarinius mokslus. Tad neatsitiktinai rimtas domėjimasis baltų ir lietuvių etnogeneze, o vėliau indoeuropeistika ir Senąja Europa atvedė Mariją Gimbutienę į žymiausių pasaulyje šios srities tyrinėtojų tarpą.

2005 m. sausis

BALTIŠKIEJI MARIJOS GIMBUTIENĖS TYRINĖJIMAI – GYVYBĖS VERSMĖ

Jonas Trinkūnas

Apie mūsų bendravimą su Marija Gimbutiene ir tą impulsą, kurį davė jos mentaliteto pralieta šviesa visam ramuviečių judėjimui, noriu pradėti nuo M. Gimbutienės laiško, rašyto 1990 m. gruodžio 8 d.:

Brangus p. Jonai,

Kreipiuos familiariai, nes jaučiu, kad priklausom vienai šeimai – Ramuvai. Kai perskaičiau Jūsų laišką, mano akys buvo drėgnos. Iš vidinio džiaugsmo. Kaip gera, kai jaunimas jungiasi į Ramuvą. Būtų liūdna, jei jaunimas toltų nuo savo tautos šaknų, turėdamas tokį kapitalą. Tautos žiedas links į Ramuvą [...]. Mums reikia gyvybės syvų, šventos žemės su jos šventais miškais, medžiais, akmenimis, o ne susirakinti nuodėmių baime [...]. Net Kalifornijoje vyksta didžiulis grįžimo į žemę judėjimas. Mano knyga [„The Language of the Goddess" – *J. T.*] *turi kaip tik dabar milžinišką pasisekimą. Tad linkiu iš visos širdies dirbti, stiprinti Ramuvą. Aš tikėsiu, kad Jūsų ir panašių į Jus globa Ramuva augs. [...]*

Švenčių ir Naujųjų metų proga visai Jūsų šeimai – Ramuvėlei nuoširdžiausiai linkiu gero ir kad mūsų viltys pildytųsi.

Jūsų Marija Gimbutienė

Mūsų pirmas susitikimas su M. Gimbutiene ir įvyko tada, kai 1968 m. ji atkeliavo į Lietuvą ir pirmąkart skaitė paskaitą apie baltų mitologiją. Jos paskaita mums padarė nepaprastą įspūdį ir turėjo didelę įtaką Ramuvos judėjimui. Kaip tik tuo metu tas judėjimas ir formavosi. Tai buvo įdomus laikas, nes trumpo atšilimo laikotarpiu liberalizmas tvyrojo visose gyvenimo srityse: naujų kelių, naujų horizontų paieškos. Kodėl mes, būrelis lituanistų (aš baigiau universitetą 1965 m.), pasirinkome Ramuvą? Mus, ko gera, skatino veikti neregi-

ma Gimtosios žemės – Žemynos valia, kuri nepavaldi niekam.

Judėjimas prasidėjo maždaug 1964–1965 m. Tuo metu buvo jaučiamas didelis kraštotyros pakilimas – šimtai žmonių vasarą eidavom, važiuodavom į ekspedicijas po visą kraštą. Iš esmės tai buvo pirmasis pokarinis sąjūdis. Prasidėjo tarsi dvasinis budimas. Ekspedicijų metas buvo reikšmingas tuo, jog mes atradom tikrąją lietuvišką kultūrą (vėliau ją ėmėm vadinti baltiškąja). Kaimuose išgirdome autentiškų mūsų dainų, nes iki to laiko dažniausiai girdėdavom tik stilizuotą folklorą, matydavom sovietizuotą saviveiklą. Daugybė žmonių, išsiruošusių į tokias ekspedicijas, viską fiksuodavo, fotografuodavo, užrašinėdavo dainas, išgirstas iš kaimo senolių lūpų. Pagaliau mums nebeužteko vien kraštotyrinės medžiagos – prisireikė ir senovinės baltiškosios filosofijos. Etninėje kultūroje, mitologijoje, folklore norėjosi atrasti universalią prasmę, todėl ieškojome sąsajų ne tik su lietuvių, bet ir su prūsų, latvių praeitimi. Atsparos taškų žvalgėmės S. Daukanto, J. Basanavičiaus darbuose, Vydūno filosofijoje. 1968 m. Vydūno 100-ųjų gimimo metų proga vykome Nemunu į Rambyną, čia žygeiviai davė priesaiką savo žygius skirti Lietuvai.

Taip pat studijuodavome Vedų mitologiją, indų nacionalinio išsivadavimo istoriją. 1967 m. susikūrė Indijos bičiulių draugija, kurios vienas iš iniciatorių buvau aš, taip pat kurį laiką ėjau ir šios draugijos pirmininko pavaduotojo pareigas. Mus viliojo lietuviškos pagoniškos praeities ir Indijos mitologinių tradicijų sąsajos. Suradome tam tikrų indų filosofijos, religijos, mitologijos ir mūsų baltiškosios tradicijos panašumų. Ir tuomet jau aiškiai nusikreipėme į baltiškąją tradiciją, kultūrą.

To meto politinis atšilimas tuoj pat paskatino dalį tautiškai susipratusio jaunimo įsitraukti į palengva kylantį tautinės liaudies kultūros atgimimo sąjūdį. Tačiau nepamiršdavome ir atsargumo, to, kad esame stebimi, kad turime paklusti politinėms dogmoms.

Pagaliau 1967 m. Kernavėje suorganizavome vasaros saulėgrįžos – Rasos šventę. Mes jai rengėmės visą žiemą ir pavasarį. Rasos šventė Kernavėj tikrai buvo įvykis ir sukėlė didelį susidomėjimą visuomenėj: jaunimas ėmė plūsti pas mus.

Po Rasos šventės atėjo Ramuvos laikas. Rasa reiškė gamtos gyvybingumą, jos neišsenkamas jėgas, o Ramuva (arba Romuva) jau rodė esmines, kuriamąsias tautos ir protėvių galias. Pirmą kartą Romuvą XIV a. mini Petras Dusburgas – tai buvo svarbiausia prūsų ir kitų baltų šventovė, stovėjusi Nadruvos žemėje. Romuvos, kaip tautiškumo centrai, paplito nepriklausomoje Lietuvoje. Plačiąja prasme Romuva lietuviams reiškia ramybės, taikingumo ir grožio idealą.

Ir staiga atvažiuoja Marija Gimbutienė. Ji skaito paskaitą apie baltiškąją kultūrą ir taip aiškiai, plačiai, gra-

žiai dėsto baltų mitologiją, religiją. Mums tuo metu to labiausiai reikėjo, nes visiškai nebuvo nei jokios mokslinės, nei populiariosios literatūros. M. Gimbutienė kalbėjo apie visa tai su aistra, dideliu užsidegimu. O ir pati ji darė nepaprastą įspūdį – buvo graži moteris, labai lietuviška, labai stipri, senovėje ją turbūt būtų garbinę kaip dievaitę. Jos išdėstyti baltiškosios kultūros faktai visiems buvo kaip didžiausias atradimas – kokia tai didelė ir reikšminga kultūra. Ir paskaita, ir pati lektorė mus nepaprastai paveikė ir turėjo didelę įtaką Ramuvos judėjimui. M. Gimbutienės žodžiai mus visus tarsi susaistė neregimais saitais, sutvirtino. Susipažinę asmeniškai iš karto radome bendrą kalbą. Jinai Ramuvą vertino kaip vertybę, kurios lietuvių tauta niekad nebuvo praradusi ir kuri jai būtina. Apie Lietuvoje patirtus įspūdžius Marija rašė laiške Vytautui Kavoliui iš Sarajevo, Jugoslavijos, 1968 m. gegužės 12 d. To laiško ištraukas pacituosiu:

[...] Šįmet man ilgi metai, nes esu išvykusi iš namų. Prieš savaitę grįžau į Jugoslaviją iš Lietuvos ir dabar esu visai kaip tarp dviejų pasaulių.

Buvau kaip „exchange scholar" [mainų mokslininkė] *mėnesį Sovietų Sąjungoje. Mane siuntė Nacional Academy of Sciences* [Nacionalinė mokslų akademija] *(prieš dvejus metus NAS nenorėjo manęs leisti apsilankyti pas motiną Lietuvoje; šįmet leido, tad ir išdūmiau). Vykau su jauniausiąja dukra Rasele, kuri gavo leidimą gyventi pas senelę Kaune, o aš rizikavau ir be sovietų leidimo pabūti pas mamą. Iš viso Kaune ir Vilniuje išbuvau 10 dienų, visą kitą laiką – Maskvoje, Kijeve, Kišiniove studijų tikslais, kongrese ir muziejuose. [...]*

Vis vien jau nebe toks kalėjimas kaip buvo, šneka net per daug drąsiai, ir kaip tik dabar atsiveria arterijos naujam kraujui įleisti. Svarbiausia – vis siųsti ir siųsti knygų. Jeigu nėra privačių kelių, tai nors į Vilniaus respublikinę biblioteką. Ten knygos patenka ir, kas nori, jas randa. [...]

Yra tokia Lietuvių ir indų draugija. Visai nekaltas pavadinimas ir jos pirmininkas yra Mironas, kadais buvęs ne visai simpatiškas. Tačiau dedasi gana įdomūs dalykai. Pvz., švenčiamos Joninės kur nors Kernavėj ant piliakalnio, suvažiuoja iš visų kampų, ir kas ten apsilanko, jau niekad nepamiršta tos nakties. Dabar ant Rambyno kalno pradeda degti aukurai, rengiami Vydūno paminėjimai. Visa tai daro degantieji studenčiukai, kuriems lietuviška veikla yra visas gyvenimo tikslas. Man teko nemažai jų sutikti. Buvau daugiau negu sujaudinta. Negalėjau atsisakyti skaityti paskaitą, nors neturėjau pasiėmus nei medžiagos, nei turėjau laiko jai pasirengti būdama užsiėmus šimtais kitų reikalų kelionėje. Pasakiau, kad skaitysiu „Baltai ir indoeuropiečiai", o skaičiau apie baltų dievus ir net tą dieną, kai buvo susitarta. Nepaisant to, Vilniaus universiteto Didžioji kolonų salė buvo perpildyta. Jei kam būtų reikėję sušluoti visą Lietuvos žiedą iš karto – buvo gera proga; ten buvo

turbūt visi menininkai, rašytojai, mokslininkai, jauni ir seni, iš Vilniaus, iš Kauno, iš kitur, o daugiausia visai jaunų studenčiukų, kurie žiūrėjo į mane susijaudinusiom akim, beveik norėdami prisiliesti. Tokią auditoriją, žinoma, galėjau turėti tik vieną kartą gyvenime. Mano knygelę „Ancient Symbolism of Lithuanian Folk Art" yra išvertę net trys žmonės (nežinodami, kad kitas verčia) ir jaunimas žino (o Amerikoj kažin ar kas žino, kad tokia knygelė kada nors išėjo...), „The Balts" irgi ištisai perskaityta. [...]

Marija Gimbutienė

Kalbant toliau apie M. Gimbutienės knygas, tai didelę įtaką man ir mūsų judėjimui padarė „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene". Ją išvertė Alfonsas Andriuškevičius, ir paskui nuorašai paplito per žmones. Pati knyga išėjo tik neseniai, po kelių dešimtmečių, o jos poveikį pajutome dar 1968 m. Aš ją atpasakojau „Kultūros baruose", pailiustruodamas piešiniais ir mūsų pavyzdžiais iš praktikos. Nes mūsų judėjimas buvo labai susijęs su praktika, o ir šūkis skelbė: „Į gyvenimą!" Tai reiškė etninės kultūros atgaivinimą ir pratęsimą: mokytis liaudies dainų, švęsti tradicines šventes. O simboliai buvo reikalingi visur: šventėse, apeigose, papročiuose. M. Gimbutienė ir davė mums tuos simbolius ir jų išaiškinimą.

Valdžia mus ėmė spausti, persekioti, bet neaišku už ką. Juk mes nieko antivalstybiško nedarydavom – dainas dainuodavom, susirinkdavom švęsti Rasos ir Vėlinių švenčių. Prieš Vėlines, pvz., išvažiuodavom prie pilkapių (Rytų Lietuvoj aplink Vilnių yra daug pilkapynų gražiose vietose: prie ežerų, upių, miškuose), tą teritoriją apkuopdavom, surinkdavom šakas, sutvarkydavom brūzgynus – išryškindavom gražiuosius pilkapių kupolus. Paskui pristatom žvakelių, uždegam, padarom vėlėms stalelį, kad mirusiųjų dvasios pasimaitintų, ir giedam Vėlinių giesmes. Sutemsta. Tos žvakelės miške, tamsoj atrodo labai labai įspūdingai.

Nepaliovėm švęsti Rasos šventės, o ji KGB dokumentuose imta vadinti „nacionalistiniu sambūriu", šventės

Marijai Gimbutienei 1968 m. leista ne tik atvykti į Vilnių, bet ir pirmą kartą paskaityti viešą paskaitą Vilniaus universitete. Iš kairės: Alfonsas Andriuškevičius, Jonas Trinkūnas, Ričardas Mironas, Antanas Poška, ir prof. Marija Gimbutienė. Vilnius, 1968 m.

organizavimas prilygintas antitarybinei veiklai. Ramuvos iniciatorius ėmė persekioti, nuolat kviestis į KGB. Tuo metu (1973) už tokią veiklą buvau pašalintas iš užimamų dėstytojo pareigų universitete ir neturėjau tinkamo darbo 15 metų iki Atgimimo. Ir vis dėlto sovietai Rasos šventės nepajėgė užgniaužti, nors jos ir neleido švęsti. Rasa tapo savotišku pasipriešinimo ir tautinio judėjimo simboliu. Vienoje pirmųjų Rasos švenčių dalyvavo ir M. Gimbutienės vyriausioji duktė Danutė.

Tauta, kuri turi gyvą tradicinę, etninę savo kultūrą, yra gaji, ji periodiškai atsinaujina, atgimsta. Kaip žalčiui, praslinkus tam tikram laikui, reikia nusimesti seną apvalkalą, taip tautai sąmoningai ar nesąmoningai atsiranda toks pat poreikis. Atsinaujinimas dažnai reiškia grįžimą į savo pirmines formas, kurios leistų atnaujinti savitą kūrybą, be suvaržymų ir be primestų modelių. Apie tai ne kartą kalbėjomės ir su M. Gimbutiene, kai ji lankėsi Lietuvoje. Šiuo požiūriu mes buvome visiški bendraminčiai ir mūsų nuomonės labai sutiko; ir dėl esminio mūsų sąjūdžio tikslo – grįžimo prie senojo baltų tikėjimo. Jinai skaudžiai man kalbėjo apie tai, kad jos senojo tikėjimo tyrinėjimai vietinius Amerikos lietuvius labai papiktino, ją kaltino pagonybės prikėlimu. O mums Lietuvoje M. Gimbutienės baltų religijos, mitologijos, pasaulėžiūros tyrinėjimai suteikė įkvėpimo, paskatų ir tvirtybės gilinantis į savo etnokultūrą, lietuvių tautos šaknų gyvybingumą. Tai, ką davė M. Gimbutienė ir jos paskaitos, buvo gyvybiškai aktualu ne vienai dešimčiai žmonių ar šimtui, o ištisai tautos daliai. Profesorė skaitė paskaitas 1981 ir 1988 m. apie Senosios Europos kultūrą, deives ir dievus. M. Gimbutienė niekada nebuvo siaurų, tik mokslinių interesų žmogus. Ji visad tikėjo, jog baltų ir Senosios Europos kultūros pažinimas praplečia dabarties žmogaus pasaulėžiūros perspektyvas. Su Lietuva jos ryšiai amžini, ir mintimis ji visada buvo čia.

Mane pasiekė jos knygos „Deivės kalba“ ir „Deivės civilizacija“. Pagrindinė M. Gimbutienės tyrinėjimų išvada šiose knygose yra ryšio tarp Senosios Europos ir baltiškosios civilizacijų nustatymas. Ji sakė, kad baltų kultūros perpratimas jai padėjo geriau pažinti Senąją Europą, o Senosios Europos pažinimas padėjo įvertinti ir baltiškąją kultūrą. Šis ryšys, mano supratimu, yra labai svarbus. Dabar, kai gilinuosi į mūsų etnologiją, papročius, pastebiu, kad ir mūsų folklore kur kas daugiau yra moteriškosios kultūros nei vyriškosios. Aš čia randu labai daug panašumų su matristine Senąja Europa bei jos kultūra. Beveik 80 % viso mūsų folkloro yra Senosios Europos atspindys. Indoeuropietiškasis (militaristinis) sluoksnis kur kas menkesnis. Jis atsirado greičiausiai viduramžiais, per karus su kryžiuočiais. Ir visi papročiai, ir visa liaudiškoji kultūra iš esmės yra susiję su moterimi. Štai kad ir mūsų duona kasdieninė (P. Dundulienės aprašy-

mas): beveik viską atlieka moteris – ji užaugintus rugius nupjauna pjautuvu, ji užminko tešlą, iškepa duoną, patiekia į stalą. Tik tuomet pasirodo vyras, kuriam paduodamas peilis, ir jis tą duoną raiko. Arba lino kelias nuo sėklelės iki audeklo – taip pat viskas tik moters būdavo nudirbama. Senojoje lietuvių kultūroje visose gyvenimo srityse moters svarba nenuneigiama. Pvz., laidojimo papročiuose moterys ligonį marina, mirusįjį aprauda ir išlydi. Tik retais atvejais vyrai pasirodo. Šiuo požiūriu baltiškoji tradicija sutampa su Senosios Europos papročiais. Baltiškoji kultūra, galima sakyti, iš esmės yra moteriška kultūra. Ne veltui Marija rašė: „Priklausom vienai šeimai – Ramuvai." Iš tiesų jos Deivės studijos yra labai vertingos taikios civilizacijos idėjomis. Dar Vydūnas rašė, kad pasaulio ateitis yra moters civilizacijos sugrįžimas, nes tik moterys gali taiką pasaulyje išlaikyti. Ir čia jų mintys labai susisiekia.

Galbūt aš tą matristinį pradą ypač ryškiai juntu, nes gyvenu vien tik tarp moterų – turiu žmoną ir penkias dukteris, bet tuo nesiskundžiu. Visi užsiėmę ta pačia kūrybine veikla – dainuojame ansamblyje „Kūlgrinda". Liaudies dainos man įdomios kaip dvasinio veikimo forma, o baltų tikėjimas – tai visos mūsų egzistencijos įprasminimas. Aš tą baltų civilizaciją suvokiu totaliai; man ir dvasinis, ir materialusis pasaulis yra neatskiriami – tą teigia baltiškoji kultūra. Vien kalbos išlikimas duoda galimybę išgyventi idėjoms bei savitai pasaulėjautai. Baltų folkloras, į kurį visą laiką gilinuos, yra tvirta jėga, branduolys, nuolat maitinantis meninės raiškos formas. Mūsų mąstymo ypatumai, pasaulio ir gamtos jutimas, meno ir grožio kūrimo bei suvokimo būdas, pasaulėjauta – tai dvasios bruožai, kuriuos reikia pažinti ir mums patiems. Meninėje kūryboje baltiškasis mentalitetas kartais reiškiasi nevalingai, dažnai iš pasąmonės šaltinių.

Iki pat mūsų laikų lietuviams brangiausia buvo žemė. Tad visą etninę lietuvių pasaulėžiūrą būtų galima vadinti gyvybės pasaulėžiūra, kaip kad buvo ir Senojoje Europoje – taip išsamiai M. Gimbutienės aprašytoje. Prikeldami ar atkurdami savąją religiją stengiamės iškelti savo kultūros savitumą, apsaugoti ją nuo išnykimo. Baltiškasis gyvenimo būdas, baltiškasis pasaulio suvokimas ir yra mano savimonės esmė.

M. Gimbutienę laidojome pagal senąją baltų tradiciją. Tik turiu pasakyt, kad per jos laidotuves vyko na tiesiog nesuvokiami, nenusakomi dalykai. Jos urna su pelenais buvo pagerbta Šv. Jonų bažnyčioje prie Vilniaus universiteto. Atsisveikinant daug prasmingų žodžių pasakė Viktorija Daujotytė, universiteto rektorius Rolandas Pavilionis ir kiti. Prie Marijos urnos ant grindų mes išdėliojome iš žvakelių trišakį Deivės simbolį, žvakeles uždegėme. Staiga nežinia iš kur atskrido balandis ir nusileido prie Marijos urnos. Paskui pakilo, nuplazdeno prie žvakelių – Deivės simbolio – nutūpė ir vaikštinėja tarp jų ramiai sau, tykiai...

Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, taip pat vyko atsisveikinimas. Mums buvo pavesta rūpintis apeigomis. Ėjau parsinešti iš vienos ramuvietės aukuro – geležinio indo, kuriame galėtų degti ugnis. Grįžtant atgalios Laisvės alėjoje pamačiau vaikus, bežaidžiančius su žalčiu. Miesto centre kažkaip nė karto neteko išvysti, kad kas žaltį turėtų. Paklausiau vaikų, ką jie čia daro su žalčiu. Atsakė, kad nieko. Tuomet iš jų išsiprašiau žaltį ir einu per Laisvės alėją kaip koks senovės žynys. Iškart susiejau tuos ženklus. Ten buvo paukštis prie urnos, o čia žaltį gavau.

Petrašiūnų kapinėse mes ėmėme vesti didžiulę eiseną su urna, kurios priekyje degė ugnis. Prie duobės prinešus aukurą, su eglės šluotele žarijos ir pelenai buvo nužerti į duobę. Tegul Marijai šviečia amžinoji ugnis jos amžinajame gyvenime.

Tik 1992 m. laisvoje Lietuvoje Ramuva įsiteisėjo. Kai Senovės baltų religijos bendriją sukūrė susivienijusios Vilniaus, Kauno ir Molėtų bendruomenės, buvo nutarta bendrijos vadovą vadinti Kriviu. Trys bendruomenės suformavo Vaidilų ratą, o jos išsirinko Krivį. 2002 m. spalio 19 d. buvau įšventintas į Lietuvos baltų religinės bendrijos dvasininkus.

Keturi Lietuvos Respublikos Seimo nariai 2002 m. įteikė prašymą įregistruoti Senovės baltų religinę bendriją kaip tradicinę. Prašymas sukėlė plačių diskusijų visuomenėje, sulaukė daug palankių atsiliepimų.

Dabar sujungiu nemažai jaunų porų pagal mūsų senosios baltų religijos papročius.

Mūsų su Marija Gimbutiene viltys dėl baltų tikėjimo atgaivinimo pamažu pildosi...

2004 05 24

Užrašė Kornelija Jankauskaitė

DIEVIŠKOJI MARIJOS GIMBUTIENĖS GLOBA

Eglė Plioplienė

Negalėčiau pasakyti, kad Marija Gimbutienė man yra prisiminimai. Jos įspūdis yra labai didelis ir dabar – toks išliks ir ateityje.

Prieš trylika metų aš buvau tik puodų lipdytoja ir aktyvi Ramuvos dalyvė. Po juodosios keramikos seminarų Merkinėje, Zakavolių, Kačingės kaimuose susidomėjau mūsų etnine kultūra. Ten ir į Žemaitiją, Kelmės miestelį (kur taip pat vykdavo mūsų seminarai), suvažiuodavo tikri keramikos profesionalai mokyti liaudies meistrų, atvykdavo Norbertas Vėlius skaityti paskaitų, kiti mokslininkai, filosofai, folklorininkai atvažiuodavo padainuoti dainų. Šį domėjimąsi skatino ir Jono Trinkūno rengiamos Rasos šventės, į kurias visi važiuodavom, bei jo filosofinė sistema. Tai buvo mano etninės kultūros pradžiamokslis.

M. Gimbutienės ir N. Vėliaus paskaitos man buvo mokslo viršūnė – tas olimpas, kur gauni daugiausia. Jie yra tie aukščiausi Mokytojai, kuriuos teko pažinti savo gyvenime. Su M. Gimbutiene turėjau progų pabendrauti ir susirašinėti. Tie susitikimai buvo labai trumpi, bet man labai reikšmingi. Mano atveju tai buvo mokytojo ir mokinio fenomenas. Per jos paskaitas jaučiausi, kad esu tarsi tuščias indas, į kurį pilamas brangus skystis, ir kad aš visa imu pildytis iš vidaus. Tokie susitikimai nėra atsitiktiniai. Tai Lemtis, Dievo raiška.

Tą 1988 m. dieną, kai M. Gimbutienė skaitė paskaitą Menininkų rūmuose (dabartinėje Prezidentūroje), aš nuskubėjau ten atitrūkusi nuo visų kitų tos dienos įvykių, kurie man taip pat buvo reikšmingi – vyko mano brolio vestuvės, o aš buvau svočia. Atbuvusi visose apeigose, nepastebimai dingau iš šventinio šurmulio. Man buvo visiškai neadekvačios vertybės – M. Gimbutienės paskaita ir užstalės vaišės. Pasiklausyti M. Gimbutienės atrodė užvis svarbiau. Jos žodžiai man buvo kaip žaibai,

kaip perkūnai iš dangaus, kaip praregėjimas. Užteko vienos jos paskaitos, kad suprasčiau, sutvirtėčiau ir praregėčiau, ką toliau turi daryti. Atėjo suvokimas, kad Senosios Europos simbolių, kuriuos iššifravo M. Gimbutienė, atvirumas šiandienos pasauliui suteikia sveiką genetinį pradą, pažangą visai tautos kultūrai, visai dvasinei žmogaus struktūrai. Paskaitos įspūdis buvo toks sukrečiamas, kad galiausiai niekaip negalėjau suvokti, kas atsitiko; viena vertus, jaučiausi tarsi skrendanti paukštė, tarsi deivė Paukštė. Kita vertus, jaučiausi taip, tarsi skristi negaliu dėl keisto svorio. To svorio, kurį man suteikė visa, ką išgirdau. Tas įspūdis pakeitė tam tikrus pasaulėžiūros dalykus, pakeitė mano likimą. Tai, ką supratau – kad manyje gimė didžiulė didžiulė atsakomybė, kurią, tiesą sakant, tebejaučiu ir dabar.

Aš be galo džiaugiuosi, be galo esu laiminga, kad M. Gimbutienė sugebėjo, įstengė būti tokia stipri, jog nepaisydama sunkios ligos atvyko į Lietuvą ir pabuvo su mumis. Kad neįvyko nepataisoma klaida, kad mes gavome galimybę gyvą ją matyti, gyvą ją girdėti, suprasti, suvokti jos idėjas, atradimus.

Paskui aš perskaičiau viską, ką tik radau iš M. Gimbutienės darbų. Jos mokslas man yra beribio tyrumo, begalinės šviesos ir amžino tikrumo įsikūnijimas. Šalia susikroviau krūvas knygų: mitologijos leidinių, enciklopedijų, simbolių žodynų – kad iškilus kokiam klausimui tuoj pat galėčiau susirasti atsakymą.

1988 m. Vilniuje. Marija Gimbutienė su dižiausiu pasisekimu skaitė paskaitas apie Senąją Europą.

Per Deivės religiją, filosofiją suvoki, kad gyvenimas yra kaip tikėjimas, o tikėjimas yra kaip tekėjimas. Nes Deivė – tai raiška: kas pradėta, tai ir gimsta, auga. Tai nuolatinis atsinaujinimo procesas. Kodėl tiek daug deivių Senosios Europos dievybių panteone? Man atrodo, kad jomis perteiktas nuolatinis gimimo virsmas – mūsų laiko gimimo tėkmė. Todėl deivių funkcija – nuolatinis gimdymas (M. Gimbutienės atrastose figūrėlėse dažnai vaizduojamas nėštumas, išryškintos regeneruojančios moters kūno dalys). Turėdamas galvoje Senosios Europos deivių ir dievų santykį suvoki, kad gimimo fenomenas yra pasaulio atsiradimo, jo vyksmo principas; kad tai yra kaip raiška ir reiškinys moteriškojo ir vyriškojo pradų. Ir jeigu reiškinys yra rezultatas (turint galvoje sėklą), tai raiška yra nuolatinė ir nesibaigianti. Deivė nuolat yra veiksme. M. Gimbutienės knygose atvertos durys į tai, kad rastum atsakymą į klausimą, ką darė mūsų protėviai. Senosios Europos kultūra buvo būtent tokia todėl, kad tai yra žmogaus sveikatos pagrindas. O žmogaus sveikatos pagrindas ir yra teisingas savęs ir aplink vykstančių reiškinių suvokimas.

Ar galim vadinti Senosios Europos kultūrą pagoniška, jei iš M. Gimbutienės knygų akivaizdu, kad ten vyravo nuolatinė kūryba, nuolatinis gimimas, augimas, gyvybės atsinaujinimas ir josios puoselėjimas? Giluminiai kultūriniai, pasaulėžiūriniai mūsų dalykai jau labai apnykę, bet deivė Laima dar yra išlikusi mūsų kalboj. Pvz., kad ir toks pasakymas: „Būk laiminga!"

Apie M. Gimbutienę nenoriu kalbėti būtuoju laiku. Nes daugybės draudimų, leidimų ir pokyčių fone M. Gimbutienė sustiprino galią būti, tiesiog suvokti, kad mes esam, kad aš esu. Ir kad tai yra gyvybė, kurios nevalia drausti: tai yra pats leidimas gimti, augti, būti, plėstis. Dėl jos įtakos – jos mokslo, jos knygų – atsirado struktūra, kuri vadinasi Vilniaus etninės kultūros centras. Ir toji struktūra daro visai nedaug, tiesiog dirba praktinį darbą – stengiasi priartinti kiekvieną paprastą žmogų prie viso to, kas jos knygose yra aprašyta. Prie viso to, kas yra Senoji Europa. Mes rengiame kalendorines šventes ir stengiamės, kad simboliai (iš tiesų jų dar labai daug mūsų atmintis yra išsaugojusi) suskambėtų, neišnyktų, išliktų naujomis, šiuolaikiškomis formomis, kad jie būtų manifestuojami, kad jie būtų raiškūs, suprantami, kad jie visą laiką gyventų žmonėse.

Mes ne tik mokome etninės kultūros. M. Gimbutienės dėka stengiamės išlaikyti kalendorinių švenčių struktūrą. Ne festivalinių, ne koncertinių, bet kalendorinių; švenčių, kurios atitinka laiką, mūsų gyvenimo būdo pasikeitimą tame laike. Tai yra: Kalėdų, pavasario lygiadienio, Rasos ir rudens lygiadienio šventės. Visa tai yra gamtos kalendorius. Apie šiuos taškus ir sukasi visas pasaulis. Kuo žmogui reikšmingi tie kalendoriniai

taškai? Jeigu žmogus neatlieka su sezonų eiga susijusių ritualų, jeigu nėra sutarimo su laiko pasikeitimu, žmogus esti atskirtas nuo gamtos, o kartu ir nuo savo esmės. Jis neišgyvena laiko pilnatvės. O be šito nesugeba ir integruotis į aplinką. Etninė Lietuvos kultūra yra Senosios Europos kultūros dalis. M. Gimbutienė atvėrė šios kultūros simbolių pasaulį, kuris yra dvasinio mokymo sistema ir nuo kurio mes labai nutolome ar apskritai nelabai ką apie jį težinojome, nes mūsų niekas to nemokė. Senoji Europos kultūra buvo žmogaus santykio su gamta kultūra. Mūsų Etninės kultūros centro veiklos sritis bei tikslas – tą neiškreiptą žmogaus ir gamtos santykį kuo nuodugniau rekonstruoti.

Senosios Europos idėjos išsiskleidė Bluko šventėje. Tai yra tokia šventė, kai prieš pat Kūčias valkiojamas senas kelmas – Didžioji Pasaulio Gyvatė, kuri atgimsta su Saule. Su ja ateina tiesa, atgimsta pasaulio šviesa, ateina Kūčios, Kalėdų rytas. Ir ne taip svarbu, kaip mes tai pavadinsime – Saule ar pasaulio šviesa Kristumi. Ta idėja atkeliavusi iš Senosios Europos kultūros – Didžioji Pasaulio Gyvatė yra Senosios Europos gyvybės simbolis.

Mes atgaivinome pavasario ir rudens lygiadienio šventes. Tai du metų laikai, kai diena susilygina su naktimi, kai keičiasi laikas iš vieno į kitą, kaip ir gyvenimo ciklas, mūsų gyvenimo kryptys. Pavasario lygiadienį atitinka pasaulinė Žemės diena, ir ji yra švenčiama visame pasaulyje. Mūsų centro pastangomis Rasos – Joninių šventė buvo įteisinta kaip laisva, nedarbo diena. Rudens lygiadienio atitikmuo yra Gedimino šventė bei Sostinės dienos.

Kai kurias kalendorines šventes grąžinome į gyvenimą, o kai kurių atsiradimą paskatinome. Nes žmogus negali gyventi be gamtos, be to vienio, kurio dalis ir pats yra. Per rudens lygiadienį pradėjome rengti degančių ugnies skulptūrų festivalį, jis, beje, įgauna vis skardesnį atgarsį. Mūsų šventės nesunkiai sutraukia keturis penkis tūkstančius dalyvių, bet tai dar yra labai nedaug norint, kad jos turėtų visuotinai įsitvirtinti žmonių sąmonėje.

Aš manau, kad ir toliau stiprės Marijos Gimbutienės darbų įtaka. Manau, kad jos dieviškoji globa sergės etninę mūsų kultūrą, tas didžiąsias dvasines vertybes, kurios yra Senosios Europos, o kartu ir mūsų kultūros dalis.

2004 m. gegužė

Užrašė Kornelija Jankauskaitė

MŪSŲ PAŽINTIS ATSISPINDI MANO DARBUOSE

Algimantas Švažas

Kai studijavau Dailės institute, man į rankas pateko Marijos Gimbutienės knyga „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene“ anglų kalba. Tai buvo 1962–1964 m. Mes ją su menotyrininku Alfonsu Andriuškevičium bendromis jėgomis išsivertėm, ir tada ji ėmė eiti per rankas. Tais tarybiniais metais nelabai kas mums tokių skaitinių rekomendavo, nes buvo peršama mintis, kad tarybiniams menininkams simbolizmas nepritinka, kad tai Vakarų menas, o mes turime kurti realizmą. Bet tuo metu mane kaip tiktai tedomino Lietuvos istorija, etnografija, liaudies menas ir tokie spaudiniai kaip minėtoji M. Gimbutienės knyga.

1963 m., panaudodamas autentišką žemaičio pasakojimą, sukūriau ciklą „Žemaičių Užgavėnės“. Dar prieškario dailės tradicijoje, kurią plėtojo dailininkai Viktoras Petravičius, Vytautas Kazimieras Jonynas, Antanas Kučas, buvo tokia pakraipa, kai grafikos darbuose panaudo-

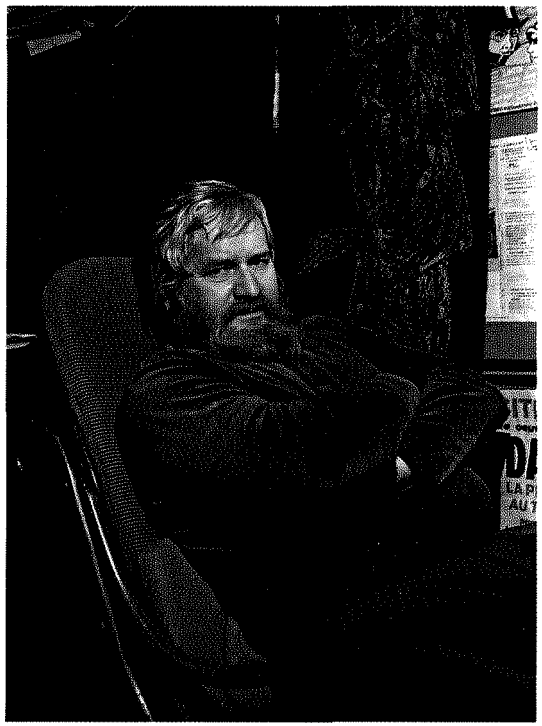

Dailininkas Algimantas Švažas. R. Dichavičiaus nuotr.

jama ir truputis teksto. Panašiai kaip liaudies meno graviūrose – visur tekstai aplink aprašyti. Ir mes tą tradiciją rutuliojom: ir Algirdas Steponavičius, ir Telesforas Valius, ir aš – visi ankstyvieji grafikai. Taigi, kai man į rankas pakliuvo M. Gimbutienės knyga, tais dalykais jau domėjausi. Būdavo Ramuvos susiėjimai, paskaitydavau Jono Basanavičiaus mintis apie mitologiją, Simoną Daukantą; vis kažką ant špargalkų užsirašydavau, pasižymėdavau tai, kas susiję su Lietuvos praeitim.

Perskaitęs M. Gimbutienės knygą „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene", sukūriau keturių darbų ciklą. Ne pažodžiui, bet tuose darbuose yra: žemė – dangus, vyriškoji – moteriškoji sferos. Kas yra žemė? Deivė Motina. Kodėl tie kryžiai mano paveiksluose pavaizduoti tokie aukšti? Todėl, kad medžiai tokie aukšti. Jie riša skliautą su žeme, palaiko tą ryšį, ir ąžuolas čia yra tvirtybės simbolis.

O mūsų pirmąjį susitikimą su profesore M. Gimbutiene gerai menu... Turėjau pažįstamą, gyvenančią Londone, Eleną Gaputytę. Ji atvyko į Lietuvą kaip tik tuo metu, kai vyko Vilniaus universiteto bibliotekos 400 metų minėjimo iškilmės – 1970 m. Šia proga dvyliktą valandą dienos valdžia leido skambinti Šv. Jonų bažnyčios bokšto varpais. O aš, tarp kita ko, pokario metais patarnaudavau mišioms ir Katedroj, ir Šv. Jonų bažnyčioj, tad man varpai – labai artima. Mano dirbtuvė buvo kaip tik šalia universiteto. Taigi mes su Elena sėdim dirbtuvėj, ir ji pasiūlo kartu nueiti pasiklausyti varpų. Nueinam. Pilna aplink žmonių, pilna valdžios. Elena kažkur nukreipia žvilgsnį ir įdėmiai žiūri, o paskui pasisukusi į mane klausia: „Ar žinai, kas ten prie rektoriaus J. Kubiliaus stovi?" Moteris ten stovi. „Nežinau, o kas?" Sako: „Marija Gimbutienė." O mes tokie nedrąsūs. Ir man taip nedrąsu, nors, žinoma, radus momentą, labai knietėtų pasišnekėti su pačia profesore. „Einam", – sako Elena. Ten stovi Centro komiteto atstovai, kultūros ministras L. Šepetys greta, visi ansambliečiai išrikiuoti. Ir kaip ten ljst dabar? Kaip tik tuo metu Marija buvo atvykusi į Lietuvą ir kaip garbės viešnia pakviesta į šį jubiliejų. Prieinam prie jos. Elena bučiuojasi su Marija ir klausia jos: „Ar žinai, kas čia stovi toks barzdyla?" Marija atsako: „Na, matosi, toks kietas bernas." O Elena: „Taigi Algis Švažas." „Ar tai tas, kuris padarė grafikos darbus pagal mano knygą? Girdėjau, girdėjau. Oi, kaip malonu!" – sušuko Marija. Po 10 minučių turi jau viskas prasidėti – šurmulynė aplink, muzika groja. Marija sako: „Žinot ką – šventė švente..." O Elena: „Čia pat jo dirbtuvė." Marija: „Einam pas jį, atsidarom duris ir girdėsim varpus, o veidų mes jau prisižiūrėję." Nieko ir nelaukėm. Marija įsikabina į vieną parankę, Elena į kitą ir – į mano dirbtuves. O Marijai studentai buvo padovanoję didelę baltą chrizantemą. Ji laiko taip iškilmingai ją iškėlus, ir mes iš ten išeinam. Visi tik šnairuoja į mus, žiūri, kad mes dings-

tam prieš patį svarbiausią momentą; viena garbingiausių svečių, Marija Gimbutienė, pasišalina... O jos abi taip šaltai – už parankės įsikibusios...

Na, mes ir tuos varpus girdėjom, ir obuolinio vyno su sausainiais dirbtuvėj turėjom. Marija kreipėsi į mane: „Rodyk man, ką čia turi tokio padaręs." Rodau profesorei, o mane patį truputį toks nervas ima. Jinai tik pasižiūrėjo ir sako: „Žinot ką, Algimantai, tai tie darbai yra mano. Juos vežuos be jokių kalbų." „Savaime aišku, profesore, man tai didžiausias įvertinimas." Susukom tuos darbus, pasikalbėjom kurį laiką, ir jos su Elena išėjo, nes turėjo savo programą.

Nuo tada ir prasidėjo mūsų bendravimas. Ir kur tik ji būdavo – ar Graikijoj, ar Makedonijoj su archeologiniais kasinėjimais – visada parašydavo atvirlaiškius, visada pasveikindavo. Ir jos atvirutės būdavo ne šiaip sau, o visuomet parinktos su dideliu meniniu skoniu. Laiškų gaudavau tik vieną kitą. O aš jai tai vis kokį ekslibrisą padarau ir nusiunčiu. Tai truko ligi pat jos mirties.

Pirmąjį jos sveikinimą gavau 1971 m., per Naujuosius metus. Pacituosiu jį čia:

Nors pavėluotai, siunčiu Jums sveikinimus N. M. proga, linkėdama tos pačios kūrybinės kibirkšties, kuri iš Jūsų trykšte trykšta ir kitus užkrečia. Man buvo be galo malonu su Jumis susipažinti. Iki pasimatymo – Jūsų M. G.

Įdomus jos laiškas, rašytas 1973 m.:

Mielas bičiuli,

Atleisk, jei per bičiuliškai kreipiuosi, bet aš taip jaučiu. Dažnai prisimenu, dažnai pasišneku su paveikslais, o prieš porą dienų atvyko knyga apie žemaičių dievus su ekslibrisu. [Tuo metu buvau pasiuntęs J. Lasickio knygutę, kurios Marija prašė. Bet turėjau dar progą ir savo ekslibrisą pridėti. – *A. Š.*] *Ir taip be galo jis man patiko. Sunku ir apsakyti. Ir visai toks, kokio aš būčiau norėjusi. Tik toks meninkas galėjo sukurt, kuris labai gerai išmano savo folklorą ir moka jį panaudoti taip, kaip reikia. Nuolat aš dabar šią knygą atsiverčiu ir dar ilgai taip darysiu. Ne dėl ragainių, karvaičių, krukių ir kitų, bet dėl ekslibriso. Man tos velnio pėdos labai patinka. Gal jos, žinoma, ir ne velnio, bet galėtų būti ir velnio. Kartais būna įdomių sutapimų. Maždaug šiuo metu, prieš vasario mėnesį, turėjau parašyti straipsnį enciklopedijų leidyklai „Britanica" apie baltų religiją. Ir ta proga suradau vieną iš svarbiausių mūsų protėvių dievų, būtent dievą Velnią. Senovėj jis buvo Vėlinas. Dar iki XVIII a. latviai išlaikė* Vels, *požemio dievą. Jo atitikmenys yra indų* Varuna, *germanų* Odin *ir* Urm, *graikų* Hermės, *slavų* Veles *ir t. t. Jis buvo požemio, mirties, taip pat ir vaisingumo dievas. Žaltys yra jo inkarnacija. Jis sukūrė juodus gyvulius ir paukščius. Jis taip pat buvo magikas, turėjo vieną stebuklingą akį, mėgo kelti rūmuose šaunias puotas, bet iš tikrųjų*

jo buveinė buvo pelkės. Velnias – milžinas, galėjo pakelti milžiniškus akmenis (Anykščių legenda), statyti užtvankas, tiltus, o jei kur užmindavo ant akmens, jo pėda įsispausdavo. [Štai čia ir ryšys su mano ekslibriso velnio pėda. – *A. Š.*] *Apie velnią mes dar pakalbėsim, kai pas jus atsirasiu. Gal rudeniop – panašiai kaip pernai. Už kalvį labai dėkinga. Jūsų M. G.*

O kas tas kalvis? Tuojau paaiškinsiu. Aš buvau sukūręs didelį paveikslų ciklą, apie 50 darbų, pavadinau jį „Lietuva". Darbai skirti kiekvienam Lietuvos regionui. Ne geografiniu požiūriu, bet etnografiniu: žemaičiai, aukštaičiai, dzūkai, Vilniaus kraštas ir pamariai. Kai važinėjom su „Lietuvos" ansambliu, kuriame šokau, aplankiau ne tik visus regionus, bet ir žmonių daug pažinau.

Vienas iš ciklų yra skirtas Dzūkijai. (Dzūkiją gerai pažįstu, nes pusę gyvenimo ten pragyvenau ir dabar gyvenu Paūsupės kaime, netoli Zervynų. Ten turiu savo namelį ir savo ąžuolus, savo baublius, pagonišką šventyklą esu įsirengęs ir žalčiai po namu gyvena. Ten ir mano galerija yra. Mane vietiniai taip ir vadina – žemaičių ambasadorium Dzūkijoj.) Taigi viename iš tų paveikslų pavaizdavau kalvį, kurį dzūkai vadina „kovaliu". Marija matė visus tuos darbus ir paprašė būtent to „kovalio". Sako: „Vienam savo kaimynui noriu pasiųsti dovaną – B. Brazdžioniui." Tą darbą jinai ir išsivežė. Ir čia su tuo kalviu išėjo visa legenda.

Kai pirmąsyk į Lietuvą buvo atvykęs Bernardas Brazdžionis, mano geras bičiulis Eugenijus Matuzevičius pakvietė mane į svečius, nes kaip tik tuo metu pas jį svečiavosi Brazdžionis. Atsisakinėjau, nes poetai turi savo kalbą ir, jei neturi ko pasakyt, tai geriau neit į tokią kompaniją. Ko ten eit, sėdėt ir kukuot?! Bet per savo draugą paprašiau poeto autografo į knygą „Per pasaulį keliauja žmogus". (Ją išlaikiau tarybiniais metais nesupjaustytais, t. y. neatskirtais, lapais. Aš tai ją sugebėjau perskaityti ir neatskirtais lapais, bet jei saugumas būtų suradęs tokią knygą mano namuose, nebūtų galėjęs prisikabinti – juk knyga nesupjaustyta, vadinasi, neskaitoma.) Tuomet Eugenijus Brazdžioniui ir priminė, kad knyga to paties dailininko, kuris sukūrė „Kovalį", padovanotą jam M. Gimbutienės. Brazdžionis tuoj pat sureagavo: „Tai kodėl jis ne čia? Išgertume čerką!" Dabar per laiko atstumą gailiuos, kad manęs ten nebuvo. O Brazdžionis man savo knygą užrašė: „Tam žmogui, kuris mano knygą perskaitė dar nesupjaustytą." Tokią knygą reikėjo turėt. Iš patriotizmo.

Paskui kažkas iš pažįstamų, rodos, Kazys Saja, grįžęs iš Los Andželo ir apsilankęs Brazdžionių namuose, sakė: „Tiek toli turėjau nuvažiuot, kad pamatyčiau tą tavo kovalį." Ir ši istorijos pradžia susijusi su M. Gimbutiene, kuri pirmoji įvertino mano kalvį – kovalį.

1976-ieji. Marija atsiunčia atviruką iš Graikijos su tokiu užrašu:

Linkėjimai iš Teros, arba Atlančio, kur prieš 3,5 tūkstančio metų gyveno gyvenimą ir meną mylintieji žmonės.

1980 m.:

Laimingų ir produktyvių metų. Tikiuos pavasarį pasimatyt.

Rašė visą laiką su viltim, kad atvažiuos. Ir tikrai, 1981 m. pavasarį, būdama Lietuvoje, skambina man ir sako: „Laiko daug neturiu – greit skubėk." Aš atlekiu į dirbtuvę jai tepasakęs: „Profesore, bus tos pačios durys atviros, o aš išėjęs į gatvę budėsiu ir jus sutiksiu." Aš vaikštau, vaikštau... Praėjo ir 10 minučių, ir vos ne pusė valandos, dairaus – kaip nėr, taip nėr. Pagalvojau, gal reikalai kokie sutrukdė, gal pažįstami – visko juk būna – pagaliau, kitą kartą pasimatysim. Ateinu į dirbtuvę, žiūriu – sėdi Marija, kriaušes valgo. Aš specialiai buvau jų padėjęs. Laukiau didelės ponios, o jinai – su džinsais, prasmuko kaip kokia mergička.

Tą kartą kalbėjomės jau plačiau. Ir aš daug medžiagos buvau surinkęs, nes ruošiaus daryt didelį ciklą apie senovės baltų deives ir dievus. Dar nežinojau net kokios apimties jis bus. Būsimą grafikos darbų ciklą mintyse buvau pavadinęs „Deivių sutartinė". Ketinau naudotis Marijos medžiaga. Iki to laiko jau spėjau apsilankyti ir Paryžiuje, susipažinti su Algirdu Greimu; pasikalbėjom su juo, nes tuo metu pasirodė jo knyga apie mūsų senovės dievus.

1982 m. Marija rašo:

Mielas prieteliau, geriausi linkėjimai šventėms, o 1985 m. tikiuosi susitikti. Ir kartu labai ačiū už ekslibrisą ir už nuostabų pasveikinimą su priešistoriniais motyvais. Tai man didžiulė dovana. Jūsų Marija.

1984 m. gaunu jos atviruką su linkėjimais ir knygų sąrašu, kur dar galėčiau gauti daugiau medžiagos senovės baltų dievų tema. Ji mini Vytauto Kavolio, Violetos Kelertienės, Rimvydo Šilbajorio knygas.

1987 m. sveikinimai nuo M. Gimbutienės:

Siunčiu daug linkėjimų. Viso geriausio. Buvo be galo malonu pasimatyti ir žvilgtelt į naujus kūrinius. Marija.

1992 m. per Kalėdas:

Iš širdies linkiu Jums daug gero, ypač toliau puikiai kurti. Jūsų M. G. Topanga.

Marija labai ragino mane atvykti pas ją. Sakė, kad tik iki Amerikos kaip nors kapitalą susiorganizuočiau, o toliau jau ji pati viskuo pasirūpinsianti. Manęs Amerika visai netraukė. Aš ne prieš, bet negalėjau ten važiuoti, nors

ir mano giminių ten nemažai gyvena. Mano vienas draugas ten buvo, tai paskui dvejus metus jis absoliučiai nieko negalėjo mąstyt apie kūrybą. Jam visiškai susimaišė protas. Įsivaizduoju, kad ir man taip būtų atsitikę. Aš karčiausi į patį aukščiausią bokštą tam, kad, atsiprašant, išspjaučiau kramtomąją gumą – ir patikrinčiau, ar ilgai kris...

Kai paskutinį sykį 1993 m. Marija lankėsi Lietuvoje, ji man paskambino ir pakvietė susitikti. Tik dirbtuvėje neketino apsilankyt kaip anksčiau, nes ten laiptai labai aukšti, sakė nebegalėsianti jais užlipti. Pakvietė apsilankyt Meilės Lukšienės namuose, kur buvo apsistojusi. Tuo metu iš „Deivių sutartinės" ciklo buvau padaręs 7 darbus ir nuvežiau jai. Viską išklojau ant grindų. Jinai atsiklaupė ant žemės ir pradėjo žiūrėt. Sako nustebusi: „Ką tu čia padarei? Kada tu spėjai? " Darbai atlikti sudėtinga technika. Marija: „Tai ką, manai, kad tik septynios deivės pas mus tebuvo?" „Ne, – sakau. – Profesore, aš visų dar nespėjau." „Na, – sako, – varyk toliau. Turi gi dar medžiagos." O paskui ji tęsė: „Algimantai, aš išvažiuoju atsisveikint su Lietuva maždaug penkioms dienoms. Dar grįšiu ir čia atsisveikint, nes mano laikas jau suskaičiuotas." Taip graudu buvo tai girdėt...

Tie jos žodžiai man buvo didžiausias impulsas kūrybai. Puoliau į darbą ir dirbau dieną naktį. Nebegrįždavau net į namus iš dirbtuvės. Tik namiškiai kas ką užkąst atnešdavo. Aš tomis dienomis nuo viso pasaulio buvau atsijungęs: tik pyliau, kad tik suspėčiau jai ką nors parodyt prieš išvažiuojant. Ir per penkias dienas net niekur nebuvau išėjęs iš dirbtuvės. Per parą padarydavau vis po vieną deivę. Kai tuo tarpu tas septynias kūriau kokius ketverius metus.

Atsisveikinant atnešiau jai dar penkias deives. Tai ji man sako taip: „Nu, žaltys esi tu ir žemaitis. Matai, visko iškart nerodei, o tik gale. Norėjai mane pritrenkt. Tai man siurprizą padarei, kad būtų dvylika. Bet yra ir dar daugiau deivių. Na, – sako, – tu ir kietas." Sakau: „Marija, tos deivės priklauso jums." Bet ji išsirinko tik vieną Laimą, kuri jai buvo labiausiai prie širdies. „O kitos tegul lieka čia. Ir jei kada išeis mano knyga apie baltų mitologiją, norėčiau, kad būtų jomis iliustruota", – tepasakė.

Ir štai tokia knyga „Senovės lietuvių deivės ir dievai" turėtų pasirodyti. Ir man bus didelė šventė, kad jos pageidavimu ir aš būsiu prisidėjęs prie tos knygos, kuri jau sumaketuota.

Jinai pastebėjo dar vieną dalyką mano kūryboj. Teiravosi, kodėl mano paveiksluose medžiai visur yra, visur rievių įskilos. Atsakiau jai: „Gerbiamoji profesore, šumerai ar Mesopotamija turėjo varį, marmurą, granitą, mes gi turime tik medį. Gal buvo daugiau kas, gal nebuvo, bet mes tik medy ir iš medžio viską turėjom padaryta."

Kai jau patį paskutinį sykį per tą jos viešnagę mes susitikome „Santaros-Šviesos" suvažiavime, ten vyko disputai apie moters kultą mitologijoje. Sutikęs Ingę Lukšaitę paklausiau,

kur profesorė. „Ji, – sako, – prieky sėdi." Pilnut pilnutėlė salė žmonių. Prieinu prie Marijos. Pasibučiuojam.

Paskui vyko popietė Menininkų rūmuose, dabartinėj Prezidentūroj: prie kavos ir prie vyno. Marija sako: „Aš su malonumu išgersiu raudono vyno." Tokia smagi buvo, energinga. Čia jau po to, kai buvau ją sutikęs pas Lukšienę. Tai paskutiniosios susitikimų su M. Gimbutiene akimirkos...

Paskui, jau išvažiavus Marijai, padariau dar aštuonias deives – taigi iš viso dvidešimt.

1994 m. sausio 20 d., M. Gimbutienės gimtadienio išvakarėse, Etnokultūros centro vadovės Eglės Plioplienės ir mano iniciatyva buvo suorganizuotas visų tų mano sukurtų paveiksluose deivių pristatymas Menininkų rūmuose: su pagiedojimais, su žvakėmis, su skaitymais ir tekstais. Šis vakaras vyko 14 dienų prieš Marijos mirtį. Kas tuomet galėjo tai nuspėt?...

Surengėme didžiulę teatralizuotą šventę. Tai buvo ir M. Gimbutienės gimtadienio paminėjimas, ir mano „Deivių sutartinės" pristatymas. Buvo susirinkę daug žmonių, o tarp jų ir poetas Antanas A. Jonynas, Jonas Trinkūnas, Antanas Gudelis – visi tie, kurie domisi panašiais dalykais. Ten viskas vyko taip.

Vienoje salėje buvo sustatyta 20 tuščių molbertų. Patamsyje vyrai įneša į salę po vieną paveikslą ir pastato. Prie kiekvieno paveikslo atsistoja mergaitė su žvake. Aš

Algimanto Švažo darbų ciklas „Senovės lietuvių deivės ir dievai". R. Dichavičiaus nuotr.

tuo metu skaitau tekstą apie tą ar kitą deivę ar dievą. Tuos tekstus pats buvau parinkęs iš M. Gimbutienės ir A. Greimo knygų.

Kitoje salėje padėjom seną tekinį. E. Vyčino vadovaujamo folklorinio ansamblio dalyvės, eidamos rateliu aplink tekinį, dainavo. Įspūdingas dalykas: rate dega žvakės, o aplink archajiškas dainas dainuodamos kaip deivės eina atlikėjos. Labai natūraliai susidarė tarsi koks magiškas ratas...

Paskui publika iš pirmos salės suėjo į Baltąją. Ten vyko M. Gimbutienei skirtas minėjimas. Tuo metu vyrai visus mano paveikslus pernešė į trečią salę, kur yra židinys.

Ir kai žmonės išėjo iš Baltosios salės, vėl pamatė tuos pačius mano darbus su deivėmis. O jau tekinis su žvakėmis įstatytas į židinį. Vėl vyksta skaitymai ir tuomet garsiai ištariami žodžiai: „Tegu visa ta žvakių liepsna, tie dūmai per židinio kaminą išeina į skliautus, į dangų ir Marijai praneša, kad čia vyksta toks susiėjimas jos proga." (Visa tai yra nufilmavęs kino operatorius A. Tarvydas.) Mes tuos dūmus per kaminą išpučiam ir po 14 dienų gaunam žinią, kad mirė Marija...

Manęs tada kažkas paklausė (blogąja prasme): „Ką tu padarei, Algi? Ar nujautei?"

Čia, jai dar gyvai esant, vyko tarsi Jos išėjimo dvasiškas paminėjimas...

Na, kas galėjo tai numanyt?...

Man atrodo, kad jinai tebėra: atvažiuos, pasikalbėsim, susitiksim, pajuokausim. Tiek metų praėjo po jos mirties, ir toks gyvas išlieka Marijos kaip žmogaus įspūdis. Mūsų pažintis ir bendravimas kultūrinėmis temomis atsispindi ir mano darbuose.

2002 m. gegužė

Užrašė Kornelija Jankauskaitė

DIEVŲ IR DEIVIŲ SUGRĮŽIMAS

Algis Uždavinys

Galima ginčytis dėl Marijos Gimbutienės siūlomų atskirų interpretacijų, turinčių visiems didiesiems entuziastams bei atradėjams būdingo vienpusiškumo, tačiau negalima paneigti jos nuopelnų religinę mitologiją tiriančiam mokslui ir įtaigaus poveikio šiuolaikinei kultūrai. Tačiau pastaroji nėra nei monolitiška, nei pozityvi visais savo aspektais. Veikiau turėtume kalbėti apie gilų ir daugiasluoksnį konfliktą tarp priešingas idėjines nuostatas skelbiančių bei skirtingoms dvasinėms vertybėms atstovaujančių šalių. Šiame antagonistinių jėgų kontekste M. Gimbutienės kūrybos įtaka sklinda mažiausiai trimis kryptimis. Pirmiausia ji veikia akademinį istorijos, archeologijos, religijotyros, kultūros antropologijos ir menotyros sluoksnį. Anne Baring [Eni Bering] ir Jules Cashfordas [Džulis Kešfordas] savo knygoje „Deivės mitas" („The Myth of the Goddess. Evolution of an Image") rašo: „Tai, ką Heinrichas Schliemannas [Henrikas Šlymanas] padarė Trojai, o Arthuras Evansas [Artūras Evansas] – Kretai, Marija Gimbutienė padarė neolito erai, iškeldama į paviršių stulbinamai gausius lobynus ir atskleisdama civilizaciją, kurią ji pavadino Senąja Europa."

Be to, M. Gimbutiene neretai remiasi moteriškąjį pradą iškelianti „New Age" judėjimo atšaka, kurios atstovai (dažniau atstovės) „aukso amžiaus" bruožų turinčią Senosios Europos idėją mėgina reinterpretuoti feminizmo, ekologijos, chtoninio okultizmo bei archetipinės psichologijos kontekstu. Tačiau Lietuvoje M. Gimbutienės darbai patiklius skaitytojus pirmiausia domina „genties mitologijos" požiūriu. Ši mitologija (tiksliau – šviesios, didingos ir prasmingos praeities mitas) dar nėra baigtinė. Savo ištakomis ji bene siekia vadinamojo Renesanso ir Reformacijos laikus, tačiau iš esmės yra grindžiama „tautine" XIX a. romantizmo ideologija. Būtent XIX a. istorijos mokslo vyrai, švietėjai ir svajotojai atgaline data ne tik „sukūrė" ir ant

altoriaus užkėlė Renesansą, bet ir nuvainikuotą Biblijos mitą apie civilizacijos kilmę pakeitė struktūriškai panašia „indoeuropiečių sklaidos" hipoteze. Palyginti neseniai susiformavusių Europos nacijų vaizduotėje šie „indoeuropiečiai" tapo didingais kultūros herojais, panašiais į legendinį Prometėją. M. Gimbutienė savo ruožtu „demonizavo" vyriškąjį pradą simbolizuojančią karingą indoeuropiečių bendriją, priešpriešindama ją moteriškajam pradui atstovaujančiai taikiai Senovės Europos bendrijai.

Svarstyti istorinį šios priešpriešos pagrįstumą ar nepagrįstumą yra praeities tyrinėtojų reikalas. Net jeigu tolimos archajinės epochos aiškinamos remiantis konkrečios laiko dvasios diktuojama ideologija (linkusia suprojektuoti į praeitį amžininkams aktualias vertybes) arba įkvėpto tyrinėtojo subjektyviais prioritetais, atveriama vaisingos diskusijos galimybė. Šiuo atveju hermeneutinis judesys yra neišvengiamas, kadangi praeities „ikonos" piešiamos kaip dabartį formuojančio (arba koreguojančio) dvasinio paveikslo dėmenys. Antai šiuolaikiniai Indijos mokslininkai (kuriems pritaria G. Feuersteinas) apskritai neigia užkariautojų arijų įsiveržimą į Indo upės slėnį.

Savo praeities ieškančiam ir ją atgaline data kuriančiam pasišventėliui J. Lasickio pastaba, kad Europos Sarmatijos gyventojai žemaičiai turi dievų „beveik tiek pat, kiek jų yra priskaičiavęs Hesiodas", tėra pradinis išeities taškas analitiniams apmąstymams. Reikia išryškinti konkrečias dievų konsteliacijas, rekonstruoti jas aiškinančius mitus, atkurti dievų požymiais bei veiksmais pagrįstą dvasinės vaizduotės topografiją, kuri vienija anapusybę ir šiapusybę, dieviškųjų galių kupiną gamtą ir žmogų. Suprantama, kad galimi įvairūs šios rekonstrukcijos variantai, kurių pobūdį lemia pačių tyrinėtojų pasaulėžiūra, jų dvasinės regos ypatumai ir kryptingas duomenų išdėstymas arba interpretacijos akcentai. Tačiau kalbėti apie senovės lietuvių dievų atvaizdus bei jų simbolinę ikonografiją yra keblu. Skeptikas galėtų suabejoti, ar tokia apskritai egzistavo, jeigu dauguma dieviškųjų galių reiškėsi imanentiniu šviesulių, medžių arba gyvūnų pavidalu. Be to, kiekvienas atvaizdas turi turėti provaizdį – kitaip jo negalima pavadinti „atvaizdu". Sunku pasakyti, ką iš tikrųjų slepia ornamentinis simbolių raštas, juolab kad jokie šaltiniai negali neginčijamai patvirtinti, jog Medeina, Gabija arba Žemėpatis atrodė taip, o ne kitaip, kad vienas ar kitas tiesmukiškas vaizdinys yra jų tikrasis pavidalas.

Senovės lietuvių dievų „ikonostasą" sukūrusį dailininką Algimantą Švažą galima pavadinti senos romantizmo tradicijos (pakeitusios savo stilistiką ir prisišliejusios prie modernizmo estetikos) tęsėju. Šie darbai sukurti po to, kai 1962–1964 m. autorius perskaitė M. Gimbutienės knygą „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene". Atsižvelgiant į istorinį tuometinės Tarybų Lietuvos kon-

tekstą, galima įsivaizduoti, kokį įspūdį turėjo palikti atradimas, kad ir lietuviai „kažką turi" – savo iš dalies pamirštą mitologiją, savo archajinius dievus bei simbolius. A. Švažo ir Alfonso Andriuškevičiaus atliktas pogrindinis šios M. Gimbutienės knygos vertimas į mano rankas pateko XX a. 9 dešimt. pradžioje – praėjus daugiau nei 20 metų, tačiau lygiai taip pat sužadino tautinius jausmus. Todėl nereikia pamiršti politinės panašių meninių studijų potekstės, kurią dažnai mėginama nuslėpti. Nuo XIX a. senoji mitologija ir folkloras lietuviams buvo viena iš pasipriešinimo, politinio separatizmo ir savo ezoterinės tapatybės nustatymo priemonių. Tam tikros istorinės sąlygos lėmė jos aktualumą ir įtaigumą.

A. Švažo sukurti simboliniai dievų paveikslai savo stilistika yra tipiškas XX a. 7 dešimt. atgimusios ir kai kurias prieškario dailės tendencijas pratęsusios lietuvių grafikos pavyzdys. Dailininkas mėgdžioja grubias medžio drožinių formas, savaip interpretuoja žinomus tautodailės motyvus, paklusdamas ne tik širdies balsui, bet ir modernizmo estetikos programai, skelbiančiai spontanišką raiškos laisvę ir pateisinančiai iš pasąmonės gelmių kylančias archetipų vizijas. Visos A. Švažo kompozicijos yra pabrėžtinai lakoniškos ir monumentalios. Kryptinga archaizacija ir pirmapradis primityvizmas yra visiška tiek klasicizmo, tiek realizmo idealų priešybė. Autorius siekia totemams ir kaukėms būdingo maginio paveikumo, neretai stilizuodamas iš neolito dirbinių nusižiūrėtus motyvus. Beje, „Medeina" ir „Gabija" iš dalies mena afrikietiško meno pavyzdžius, o „Auseklis" ir „Aušventa" neišvengia lietuvių dailei dažnai būdingo „humanistinio" manierizmo, turinčio saldoką atspalvį. Kada kompozicijos ašimi tampa krikštas (*Ragana*) arba aiškiai artikuliuoti mitiniai simboliai (*Laima*), rezultatas kur kas įtaigesnis negu improvizuojant subjektyvių metaforų pagrindu (*Giltinė*).

Nepaisant šių kritinių pastabų, A. Švažo sukurti dievų paveikslai vaizdžiai perpasakoja vidinę lietuviškos dvasios sąrangą. Kompozicijas lydintys tekstai tarsi pabrėžia „kultinį" minėtų atvaizdų pobūdį. Nenuostabu, kad jie naudojami kaip senovės lietuvių religijai ir mitologijai skirtų knygų iliustracijos. Panašiai „New Larousse" mitologijos enciklopedija naudoja I. Bilibino piešinius slavų mitams iliustruoti, nors autentiškų tradicinių kūrinių fone I. Bilibino „pasakiškasis realizmas" yra naivus. Jo pavidalą lemia konkreti istorinė konjunktūra. A. Švažo darbai yra neabejotinai geresni, tačiau ir jie pažymėti XX a. 7 dešimt. būdingos meninės stilistikos antspaudu. Dabartiniam jaunimui šie laikai jau atrodo tokie pat tolimi kaip Dionizo Poškos Baublių epocha. Vadinasi, bet koks „universalumas" mene ir praeitį tiriančiame moksle skleidžiasi kaip kintanti istorinė hermeneutika, kaip vienu metu įvairius požiūrius pripažįstantis dialogas.

2002 m. rugsėjis

PAGERBKIME TĄ DIDŽIĄ MOTERĮ*

Gintautas Česnys

Marija Birutė Alseikaitė-Gimbutienė Vytauto Didžiojo universitete Garbės daktaro vardo suteikimo iškilmėse. VDU, 1993 m. birželis. A. Tarvydo nuotr.

Mano pažintis su Marija Gimbutiene buvo labai trumpa, bet ryški ir nepamirštama. Mūsų kartai M. Gimbutienės vardas buvo užrakintas specialiuosiuose bibliotekų skyriuose. Ir kad ir kaip būtų paradoksalu, su jos vardu pirmą kartą susidūriau Maskvoje. Tai buvo prieš 30 metų. Tada dar visai neketinau užsiiminėti etnine antropologija ir domėjausi kitais dalykais. Maskvoje, Lenino bibliotekoje, skaitydamas savo literatūrą, įkišau nosį į tą skyrių, kuris mane visada domino – į skyrių „Baltai", t. y. lietuviai, latviai, prūsai. Pamačiau gausybę knygų, kurių Lietuvoje nebuvo galima nei gauti, nei prie tokių knygų prisiliesti. Man į akis krito pavardė – Marija Gimbutas. Galvoju – kas čia dabar per derinys? Vardas moteriškas, o pavardė vyriška. Paėmiau aš jos knygas. Pamačiau, kad tai – graži moteris ir puiki mokslininkė. Pamečiau savo biologines studijas ir perskaičiau jos anglų kalba išėjusią knygą „Baltai". Man tai buvo pritrenkiamas įspūdis, nepaprastas patyrimas, nepakartojamas atradimas.

Na, o susipažinau su M. Gimbutiene prieš 20 metų. Tai buvo 1981 m. Ji lankėsi Lietuvoje, gavusi Fulbright stipendiją. Mokslų akademijos Istorijos institute vy-

* Kalba, pasakyta 2001 m. sausio 23 d. Didžiojoje MA salėje minint Marijos Gimbutienės 80-ąjį gimtadienį.

ko konferencija lietuvių etnogenezės klausimais. Tada jau buvau įnikęs į etninę lietuvių antropologiją ir ten skaičiau pranešimą. Per pertrauką priėjo prie manęs moteris ir sako: „Jūsų pranešimas man labai patiko. Stebiuosi ir labai džiaugiuosi, kad Lietuvoje vėl atgyja etninė antropologija." Na, žinoma, pradedančiam mokslininkui tokio žmogaus kaip M. Gimbutienė, tokios figūros pagyrimas buvo kaip medaus šaukštas, kaip balzamas širdžiai. Ir ji pasiūlė: „Gal norėtumėte atvykti į Čikagą? Aš jus pasikviesčiau ir viską jums ten sutvarkyčiau." Čikagoje turėjo vykti pasaulinis antropologų kongresas. Žinoma, kurgi nenorėsi. (Ir ji išties mane pakvietė, bet, deja, man neleido išvykti. Buvau *persona non grata*, o už leidimą išvykti mainais man siūlė tokį sandėrį, už kurį vėliau būčiau pats savęs negerbęs.)

Po kurio laiko susidūriau su M. Gimbutiene, kai ji 1988 m. buvo atvykusi į Lietuvą ir skaitė paskaitą Dailininkų sąjungoje apie baltų mitologiją. Ten pasišnekėjome, ji pasisvečiavo mano namuose ir pasiūlė mums trims – humanitarinių mokslų daktarei Rimutei Rimantienei, istorijos daktarui Adomui Butrimui ir man – atvykti į Dubliną, kur turėjo vykti II indoeuropeistikos konferencija. „Aš jus globosiu", – pasakė.

Mes nuvykom. Pirmąkart išlindom į Vakarus. Ir tas išlindimas už „geležinės uždangos" buvo toks neįprastas, tarytum pakliuvus ne į savo vežėčias. Bet M. Gimbutienės globa nešė mus kaip ant sparnų. Ji, jau sunkiai sirgdama, pasitiko mus Šenono oro uoste ir mašina per visą Airiją nusivežė į Dubliną. Ji labai mėgo greitį – ir mes galėjome tai pajusti. Dubline džiaugėsi kiekvienu mūsų žingsniu: džiaugėsi, kad skaitėme pranešimus, kad mums sekėsi, iškėlus galvą pristatinėjo savo draugams, kad mes pirmieji atstovai iš Lietuvos indoeuropeistikos konferencijoje. Susitikę visi mus sveikino pakelta ranka, ištiestais dviem pirštais su pergalės ženklu ir negalėjo atsistebėti, kad M. Gimbutienė susišneka su mumis lietuviškai. Aš tik tada supratau, tik tada fiziškai pajutau M. Gimbutienės didybę. Ji savo draugų – archeologų, filologų, etninių ant-

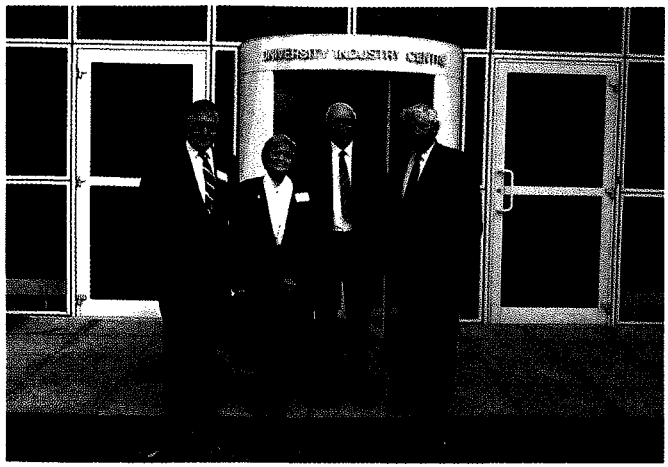

II indoeuropeistikos konferencija Airijoje. Marija Gimbutienė tarp savo draugų archeologų ir antropologų. Iš kairės: Michael Herity, Marija Gimbutienė.

ropologų – apsuptyje, sunkiai sirgdama, tiesiog žydėjo, tiesiog švytėjo. Ir ta didelė pagarba, kurią reiškė jai labai įvairi apsuptinė publika, man buvo jos didelio gyvybingumo ir didybės įrodymas.

O kai jau skridome iš Dublino į Šenoną (ji pasuko namo į Niujorką, mes – į Maskvą), ji nedrąsiai, lyg svajonę, pareiškė mintį: „O, kaip būtų gražu, kad III indoeuropeistikos konferencija būtų jau ne keltų, o baltų žemėje."

Mes su A. Butrimu iš pradžių išsigandome – juk tai kol kas atrodė mums fantastika, neįgyvendinama svajonė. Vėliau keitėsi laikai, keitėsi žmonės, keitėsi ir galimybės. Tokios konferencijos surengimas pasidarė visiškai įmanomas. Kaip džiaugėsi M. Gimbutienė, kai parašėme, kad konferencija galėtų būti surengta Vilniuje. Džiaugėsi ji ir tą paskutinę vasarą, kai mes matėme ją Vytauto Didžiojo universitete, priimančią Garbės daktaro regalijas, ir vėliau, Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto dekanate, kur mes aptarėme jos išsvajotos konferencijos programą. Tai buvo paskutinis mūsų susitikimas. Konferencijos planas – tai jos mintys, jos idėjos. Marija jau labai sirgo, ir aš pagalvojau: „Deja, deja, tikriausiai toji konferencija jau vyks *pro memoria*". Likimo kirvis nukirto jos gyvenimo giją nebesulaukus šitos konferencijos. Bet mes įvykdėme jos norą: sukvietėme į Vilnių didžiulį jos draugų ir gerbėjų būrį. Ir jos dvasia, jos mintis sklandė tąkart po Vilniaus universiteto skliautais.*

Marija Gimbutienė išaukštino mus, mūsų tautą, įliejo mums gyvybės vandens, kad mes išliktume. Mūsų, išlikusiųjų, šventa pareiga saugoti ir gerbti tos didžios Moters atminimą.

* Apie šią konferenciją, vykusią 1994 m. rugsėjo 1–7 d., *Lietuvos aidas* (1994 09 02) tomis dienomis rašė:

Vakar Vilniaus universitete prasidėjo III tarptautinė konferencija „Šiaurės Europos suindoeuropietinimas", skirta Kalifornijos universiteto daktarei, archeologei Marijai Gimbutienei atminti. Konferenciją organizavo Vilniaus ir Kalifornijos universitetai, Vilniaus dailės akademija, Lietuvos kultūros fondas bei Antropologų draugija. Joje pranešimus skaitys daugiau kaip trisdešimt mokslininkų iš užsienio ir Lietuvos. Bus gvildenamas visas spektras problemų: nuo tautinio identiteto, kaip kultūrinės koncepcijos, iki atskirų Šiaurės Europos tautų etninių savitumų.

ŽVELGIANTI Į ŽEMĘ IŠ AUKŠTAI*

Vytautas Urbanavičius

Pirmąkart su Marija Gimbutiene susitikome prieš 20 metų Istorijos institute. Tas renginys buvo truputį neįprastas, kaip ir pats susitikimas. Tarp mūsų plytėjo tam tikra riba – ji iš ten, iš to kito, mums nepažįstamo pasaulio. O šįsyk riba buvo peržengta.

Mes šį tą girdėjome apie jos pokario metų veikalus, bet labai nedaug, paviršutiniškai. Be to, buvom įpratę kreiptis vienas į kitą kreipiniu „draugas", o čia toks neįprastas jos kreipimasis į mus: „Gerbiamieji ir gerbiamosios". Pirmąkart – taip šiltai, taip gyvai, taip gražiai lietuviškai – ji prabilo į mus visus, ten susirinkusius. Ir tas M. Gimbutienės kreipinys išliks mano atminty visam laikui.

Kitas mūsų susitikimas įvyko kiek vėliau, 1988 m., Atgimimo pradžioje, kai ji lankėsi Lietuvoje, Žemutinės pilies tyrimų vietoje. Visai kitoks susitikimas, visai kitokie santy-

[1] Kalba, pasakyta 2001 m. sausio 23 d. Didžiojoje MA salėje minint Marijos Gimbutienės 80-ąjį gimtadienį.

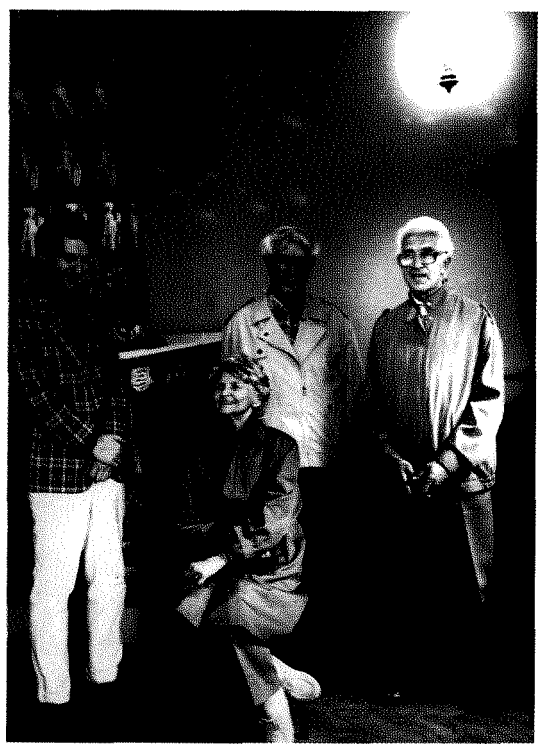

Mylintys tą pačią žemę... Marija Gimbutienė ir Lietuvos archeologai. Iš kairės: Albinas Kuncevičius, Adolfas Tautavičius, Vytautas Urbanavičius. Vilnius, 1993 m. birželis. A. Tarvydo nuotr.

kiai, kitoks bendravimas: daug daugiau šilumos, daugiau nuoširdumo, bendros kalbos. Man gaila, kad Lietuvos TV neparodė šiam vizitui deramo dėmesio. Tai buvo taip nuoširdu – tarsi M. Gimbutienė atsisveikina ne tik su mumis, bet ir su šiuo pasauliu. Turbūt vienintelis ir pats nuoširdžiausias apie ją susuktas filmas, kurį teko matyti – tai režisieriaus Algirdo Tarvydo dokumentinė juosta apie paskutinį jos apsilankymą Lietuvoje 1993 m.

Lygiai prieš dešimt metų, sausio 23 d., kada M. Gimbutienei suėjo septyniasdešimt, mes, pasitarę su istorike dr. Inge Lukšaite ir kitais kolegomis, nutarėm įsprausti šį susitikimą į televizijos programą – į M. Gimbutienės jubiliejui skirtą laidą. Tada televizija gyveno nekaip, buvo blokada, ką tik praėję Sausio 13-osios įvykiai, ir televizija noriai priimdavo į savo programas saviveiklinius mėgėjų filmus ar laidas. Aš turėjau savo kamerą, ir mes parengėme laidelę apie M. Gimbutienę.

Susirinkom Meilės Lukšienės namuose: prof. Gintautas Česnys, I. Lukšaitė, Regina Kulikauskienė, o Rimutė Rimantienė, jei neklystu, buvo išvykusi. Per vieną dieną buvo parengta laidukė. 12 valandą mes nufilmavom, po pietų atidavėm televizijai, o vakare ją paleido į eterį. Liucija Baškauskaitė išvertė tekstą į anglų kalbą ir per palydovą perdavė į Ameriką. Po trijų dienų tą filmuką jau rodė ten.

Kada susipažinau su M. Gimbutienės veikalais, su jos kūryba, įvertinau profesorės požiūrio platumą. Mes esame kolegos, mylime tą pačią žemę, tiriam tais pačiais metodais. Bet mes čia, Lietuvoje, tą žemę matom iš labai arti. Nė vienas nepažiūrim taip plačiai, kaip jinai. M. Gimbutienė tarsi pakyla į kosmosą ir žvelgia į ją iš aukštai, daug platesniu kampu ir tą požiūrį perteikia savo veikaluose.

Kada susitikome Vilniuje paskutinį kartą, mes su M. Gimbutiene išsamiau pasikalbėjome apie Senosios Europos matristinę kultūrą. Kas tai yra? Tai mokslas, paremtas labai plačia, labai gausia archeologine medžiaga iš visos Europos ir net iš viso pasaulio, kadangi M. Gimbutienė medžiagos ieškojo visur. Abudu su ja priėjome prie išvados, kad matristinės kultūros sąvoka yra Europos samprata. Kai kada norėdavau paklausti savęs, ar kartais tai nėra tam tikra labai argumentuotai paremta publicistika?

1944 m. jinai, toldama nuo Lietuvos, visoje Europoje matė sugriautus miestus ir kaimus. Vėliau, remdamasi gausia archeologine medžiaga, savo darbuose tarsi pabandė prikelti Europą iš nebūties. Europa trapi, ji pažeidžiama, ji reikalauja dėmesio. Vienas neatsargus judesys – ir Europos gali nelikti. Marija Gimbutienė visa tai apmąstė savo veikaluose ir čia yra jos, kaip mokslininkės, didybė.

JOS ŠYPSENOJE DIDŽIULĖ JĖGA

Vladas Vildžiūnas

Apie Mariją Gimbutienę pirmąkart kiek daugiau sužinojau iš Juozo Keliuočio. Grįžęs iš Sibiro jis atėjo į mūsų namus. Prieš karą J. Keliuotis dėstė Vytauto Didžiojo universitete ir pažinojo Mariją dar studentę. Jis atkreipęs į ją dėmesį, nes Marija dar studijuodama turėjusi daug drąsių hipotezių ir puikią intuiciją. O su pačia Marija susipažinau Amerikoje 1976 m.

Kalifornijos universitete dėstė nemažai lietuvių: ir M. Gimbutienė, ir A. Avižienis, ir B. Kliorė, ir kiti. Jie kviesdavosi menininkų iš Lietuvos: muzikantų, dainininkų. Taip pakvietė ir mane surengti savo darbų parodą universitete. Kvietė visi profesoriai, tik, sakyčiau, gal M. Gimbutienės iniciatyva. Turėjome vykti drauge su dailininku grafiku Stasiu Krasausku. S. Krasauską jie kvietė kaip oficialiai pripažintą ir Maskvos, ir Lietuvos menininką, o mane šalia jo. Bet S. Krasauskas netikėtai mirė. Manęs nebenorėjo išleist, nors jau buvau sukūręs K. M. Čiurlio-

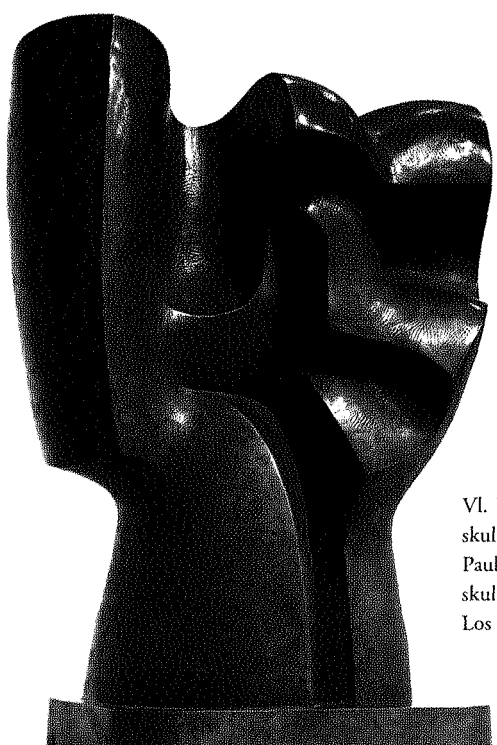

Vl. Vildžiūno skulptūra „Deivė Paukštė" UCLA skulptūrų parke, Los Andželas

niui paminklą Druskininkuose ir gavęs už jį Valstybinę premiją. Prašiau tik viena: kad leistų mane pasivažinėt po pasaulį. Saugumas prieštaravo (kaip tik tuo metu ką tik buvo išvažiavę į Vakarus Aušra ir Jonas Jurašai ir saugumo darbuotojas manęs paklausė, ar neketinu ten susitikti su jais; atsakiau, kad tuo turbūt nei jie, nei aš neabejojam). Bet vis dėlto tuometinis ministras Lionginas Šepetys, kuris jau buvo žadėjęs man kelionę, turėjo ganėtinai orumo duotąjį žodį tesėti ir mane išleido. Skridau į Niujorką, kur turėjau tik pernakvoti, o kitą dieną išskristi į Los Andželą. Bet Niujorke užsilaikiau dviem mėnesiams ir pradėjau tenai daryti skulptūras.

Kai po dviejų mėnesių nuvykau į Kaliforniją ir susitikau su M. Gimbutiene, parodžiau jai savo skulptūrų nuotraukas. Ji jau ir anksčiau buvo mačiusi mano darbų, taigi sakė, kad mano skulptūrose mato savo deivę Paukštę. Man deivės Paukštės idėja buvo priimtina, tad sėdau prie eskizų. Marija man davė kelias savo knygas, kur galėčiau apie tai daugiau sužinoti, ir išsivežė į dykumą dviem paroms. Ten buvo jos antrieji namai. Jinai nutarė, kad dykumoj bus geriausia susikaupti, nes ten niekas netrukdo. Dykuma buvo jau išdegusi, nors pavasarį labai gražiai atrodo. Būna, kad čia nelyja kelerius metus. Kai mes tik nuvažiavom, užėjo debesis ir nulijo lietus. Marija sako: „Geras ženklas, ir darbas tikrai pavyks." Paliko mane savo namuke, o pati išvažiavo. O tas namukas – tai ne kokia nors daržinė: ir televizorius buvo, ir maisto pilnas šaldytuvas prikrautas, ir kondicionierius įrengtas. Ten padariau eskizus ir grįžęs į Los Andželą pradėjau didelį deivės Paukštės modelį.

Paskui tą modelį vežiojausi po visą Ameriką su savimi. Pirmiausia turėjau grįžti į Niujorką ir surengti savo parodą. Netoli Niujorko mano geri pažįstami turėjo bronzos liejyklą. Taigi Virginijos Sirusienės viloje aš tą deivės Paukštės skulptūrą ir išliejau iš bronzos. Po parodos Niujorke skulptūrą nusivežiau į Čikagą, čia taip pat buvo surengta mano darbų paroda, o dar vėliau – atgalios į Los Andželą, į Kalifornijos universitete vykstančią mano skulptūrų ekspoziciją. Ir tik po metų „Deivė Paukštė" buvo pastatyta šio universiteto skulptūrų parke. Tame parke yra per 100 žymiausių skulptorių darbų. Marija pasakojo vėliau, kad komisija buvo labai reikli, susidedanti iš 30 žmonių, ir visi nariai sutartinai pritarė, kad mano skulptūra būtų pastatyta universiteto parke. Dėl to Marija labai džiaugėsi. Ir Marijai „Deivė Paukštė" patiko.

„Deivės Paukštės" skulptūra – tai didžiulė sparnuota paukštė su prie jos prisiglaudusiomis mažomis paukštytėmis. Didelė paukštė – tai moteriškumo, namų globos deivė. Viena paukštė šitoje skulptūroje yra negatyvinė, arba išimtinė. Kas tas negatyvumas gyvenime – palieku spręsti vertintojams. Čia gal ir su M. Gimbutiene yra tas mūsų kūrybinis artumas, bendrumas. Itin svarbus jos, kaip mokslininkės, bruožas buvo intuicija. Mano kūry-

bai įtakos turėjo lietuviškoji liaudies skulptūra, taip pat senoji Meksikos skulptūra. O „Deivė Paukštė“ yra sukurta vadovaujantis M. Gimbutienės atradimais.

M. Gimbutienė pasirūpino, kad tą skulptūrą pastatytų būtent tokioje vietoje, kad ji matytųsi pro jos darbo kabineto langą. Ir dar įdomus tas faktas, kaip kad minėjo Marija, jog toji skulptūra buvo priimta jau paskutinė į tą ekspoziciją.

Marija ne kartą buvo atvažiavusi į Lietuvą. Universitete ji skaitė paskaitas apie Senąją Europą. Man teko jai asistuoti su savo projektoriumi skaidruolėms rodyti, nes universitetas tuo metu tokio dar neturėjo. Klausytojai per paskaitas jai pateikdavo įvairiausių klausimų, o ji visą laiką akcentuodavo matricentrinę sistemą. Vienas vyriškis vis neatlyžo: gal toje bendruomenėje vyrai buvo išnaudojami, gal tenai ir kanibalizmo pasitaikydavo? M. Gimbutienė, turėjusi nuostabų humoro jausmą, į tai atsakiusi: „Gal kokio vyrelio ir paragaudavo.“

Vieną paskaitą ji dedikavo Norbertui Vėliui. Sakė, kad tai neeilinis mokslininkas. Ji N. Vėliui yra davusi daug ir gerų patarimų, kaip sintetinti savo teorijas: „Jūs labai daug dirbat, bet visus tuos analitinius gabalėlius, tas šukes reikia išmokti apibendrinti.“ Šito ji pasigedo ir N. Vėliaus teorijose.

Kartais stebint iš šalies M. Gimbutienę tarp kitų mūsų archeologų atrodydavo, kad mūsų archeologai nesu-

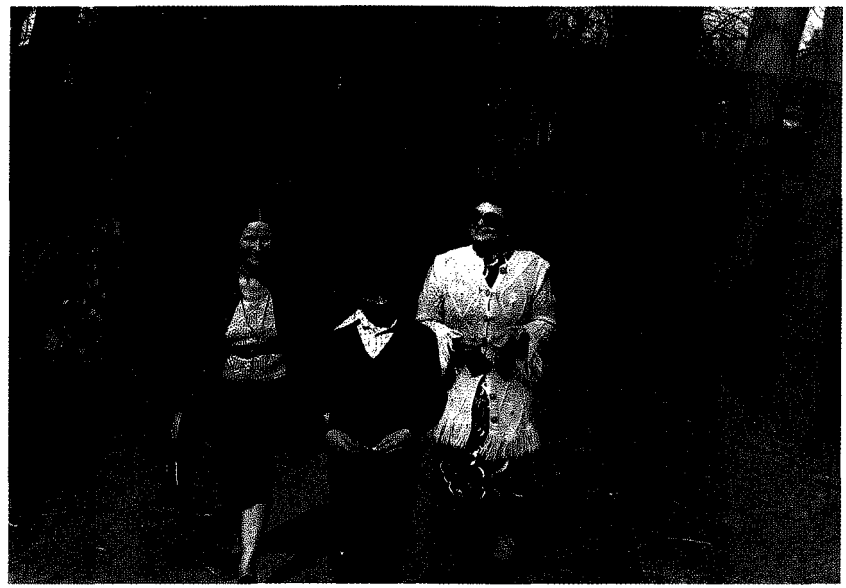

Su Marija Ladigaite-Vildžiūniene ir Kunotu Vildžiūnu Marijos Gimbutienės vaikystės alėjoje Jeruzalėje. Vilnius, 1981 m.

geba įvertinti jos kaip mokslininkės, neįstengia užmegzti su ja mokslinio kontakto. Kartu su profesore dalyvavome viename pobūvyje. Ten buvo susirinkę ir jos bendraamžės mokslininkės archeologės. Jos į Mariją žiūrėjo truputį skeptiškai dėl jos deivės Motinos religijos teorijos. Marija tą skeptiškumą savo adresu matė ir suvokė, ir galbūt kitas, ja dėtas, būtų užpykęs ar ėmęs karščiuotis, bet Marija ypatingai mokėjo neparodyti savo reikšmingumo, neišstatyti savęs, laikytis kukliai. O tai ir būdinga dideliems žmonėms. Ir čia kažkodėl prisimenu jos pasakojimą apie

Tomą Venclovą. Kai jis nuvyko gyventi į Ameriką, M. Gimbutienė surengė savo namuose vakarą ir jo atvykimo proga pakvietė iš universiteto savo draugų profesorių, norėdama T. Venclovą pristatyti akademinei visuomenei. O jis, truputį pasikalbėjęs su jais, nulindo į biblioteką ir daugiau jam visą vakarą nieko nebereikėjo. Visiškai priešingas elgesys, nei buvo būdinga M. Gimbutienei.

Marija, atvažiavusi į Lietuvą, viešėdavo ir mūsų namuose. Apie 200 m nuo mūsų – buvusi jos tėvų vasarvietė. Mes apvaikščiodavome šias vietas. Kartą buvo pavasaris, visur žydėjo žibutės. Jai tai priminė vaikystę ir paauglystę. Lankydama gimtas vietas ji labai džiaugdavosi. Pasakodavo, kaip vaikystėje peiliu ji iš lazdynų šakų visokius dalykus droždavusi, todėl jos visos kojos būdavo supjaustytos. O tą kartą, kai pasivaikščioję sugrįžome į namus, atsitiko įdomus dalykas. Mes turėjome tada šunį spanielį, vardu Mukas. Kai tik Marija atsisėdo ant kėdės, jis įsibėgėjo ir užšoko jai ant kelių. Taip jis niekados nedarydavo. Dabar pasielgė taip, tarytumei ją būtų jau seniai pažinojęs...

Marija ilgai sirgo nepagydoma liga. Kai vieną kartą buvo atvažiavusi, ji ir Meilė Lukšienė kartu važiavome į Kauną, nes aš sukūriau M. Gimbutienės mamai antkapinį paminklą. Marija yra sakiusi, kad tas paminklas bus ir jai kartu. Išlipom Bačkonyse papietauti ir čia šnekėjomės apie gal ne visai paaiškinamus tam tikrus gyvenimo dalykus. Aš pasipasakojau, kaip vieną sykį pagijau iš ligos ir nelabai galėjau sveiku protu paaiškinti, kaip tai atsitiko. Tuomet ji papasakojo ir apie save. Gydytojams nusprendus, kad jos dienos suskaičiuotos, Amerikoj kelios maldos grupės keliose vietose susirinkdavę tuo pačiu metu ir už ją melsdavęsi. Ir jai pagerėdavę, ji vėl atsistodavusi ant kojų. Taip yra buvę kelis kartus. M. Lukšienė į tas kalbas labai skeptiškai reagavo.

Su Marija mes labai sutikom ir tuo požiūriu, kad abu buvom vienodi smaguriai. Kad tik kur koks saldumynas – tai mes ir ragaujam. Dėl to M. Lukšienė net bardavosi ant mudviejų sakydama, kad negalima Marijai tiek saldumynų valgyti, reikia prisilaikyti. O mes lyg tyčia – kuo daugiau ir kuo skaniau.

Niekad mano atminty neišblės nuostabi Marijos šypsena. Neapsimestinė, daugiareikšmė. Joje atsispindi ir jos talentas, ir moteriškumas, ir Senosios Europos matricentrinės kultūros atradimas bei atskleidimas. Ta šypsena galbūt yra jos visos esmės antspaudas (kaip kad biblinėj tematikoj egzistuoja tie visi antspaudai, slepiantys savyje didžias paslaptis). Šypsena yra žmogaus sielos veidrodis. Ji parodo ir žmogaus turtus, ir gilumą, ir šilumą. Joje telpa labai daug kas. Marija yra pasakojusi, kaip sudėtinga jai buvo prasimušt mokslo pasauly: konkurencija, pripažinti vardai, niekas nenori užleist vietos. Ir čia, aš įsivaizduoju, ta jos šypsena buvo didžiulė jėga. Ir galbūt vidinė vertė.

2002 m. liepa

Užrašė Kornelija Jankauskaitė

VEIKIA MARIJOS GIMBUTIENĖS DVASIA

Marija Ladigaitė-Vildžiūnienė

Japonų dailininkės Tei Kobayashi sukurta kompozicija Europos parke: YONI: Marijos Gimbutienės atminimui. G. Karoso nuotr.

Man su sūnumi Kunotu, taip pat dailininku, teko maketuoti ir apipavidalinti Marijos Gimbutienės knygą „Senoji Europa“, kuri yra jos knygos „The Civilization of the Goddess: The World of Old Europe“, išleistos 1991 m. San Francisko „Harper“ leidykloje, specialiai Lietuvai parengtas variantas.

Šiam darbui mus surado Mokslo ir enciklopedijų leidyklos direktorius. Ir gal pačios M. Gimbutienės dvasia patarpininkavo, kad knygą apipavidalinome būtent mes.

Ištisus metus studijavome mokslininkės pateikiamą Senosios Europos medžiagą. Sakyčiau, kad ypač meno žmonėms ji duoda daug peno sielai: ten esama tokių dalykų, kokius itin vertina kiekvienas tikras menininkas. Kai kurie ženklai, kai kurie ritmai labai dekoratyvūs, jie labai stipriai veikia. Kai rengėm knygą, tuos ritmus pasistengėm išryškinti. Per juos nusikeli į didžiulį Senosios Europos pasaulį, juste pajunti jį per šiandieną.

Knygai „Senoji Europa“ apipavidalinti pasirinkome mėlyną spalvą, o ne rudą – kaip kad mėgsta archeologai susieti su žemės rudumu. Viskas Marijos raštuose plaukia iš gilios glūdumos, juose šalia mokslinių objektų ypač ryškūs dvasiniai dalykai, o tai mums asocijavosi su mėlynais tonais. Ji yra sakiusi, jog daranti tokias drąsias prielaidas tyčia, kad išprovokuotų, kad veiksmas vyktų toliau, kad kas nors arba patvirtintų jos teoriją, arba paneigtų. Senosios Europos kultūra stebina per tuos mokslininkės iššifruotus ženklus, linijas, formas. Kelia nuostabą savo labai ryškia, labai pagaulia ir paveikia dva-

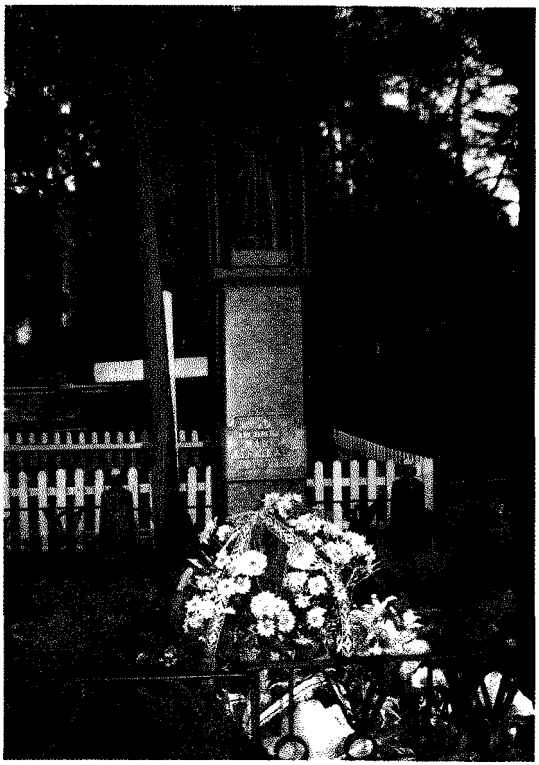

Antkapinis paminklas Marijai Gimbutienei ir jos motinai Veronikai Alseikienei. Skulptorius Vladas Vildžiūnas. Kaunas, Petrašiūnų kapinės. A. Tarvydo nuotr.

sia. Ir pati M. Gimbutienė negalėjo tų visų ženklų išaiškinti, bet jautė juos esant, numanė jų svarbą. M. Gimbutienė sudarė senovės piešinių – raštų žodyną ir jį perskaitė, įrodė egzistavus įstabią deivės Motinos kultūrą ir religiją.

Profesorė turėjo dovaną pažinti pačią pasaulio esmę – ir žmonių, ir kultūrų požiūriu. Dauguma dabarties žmonių tos giluminės įžvalgos neturi, tų šaknų nejaučia. O žmones be šaknų – ypač tarp menininkų – labai greit perpranti: ar imtume kino meną, ar teatrą, ar dailės sritį. Marija taip pat turėjo dovaną labai gražiai daryti senovinės kultūros atradimus, labai dosniai dalytis jais su kitais mokslininkais. Prisimenu, Vladas [Vildžiūnas] pasakojo apie jos pokalbį su Norbertu Vėliumi. Ji negalėjo dirbti baltų žemėse. Čia buvo Tarybų Sąjungos teritorija, ir jai neleido čia tyrinėti. Dėl to profesorė labai krimtosi. Jai trūko archeologinių kasinėjimų pavyzdžių, kad galėtų ir baltų žemėse patvirtinti tam tikras savo idėjas. Taigi prašė N. Vėliaus, kad šis mokytųsi sintetinti savo teorijas ir užpildytų šią spragą.

Maketuodami ir apipavidalindami M. Gimbutienės knygą pastebėjome dar vieną dalyką – didžiulį skirtumą tarp kai kurių mūsų archeologų darbų parengimo ir jos pateikiamos medžiagos. Visa M. Gimbutienės medžiaga sutvarkyta profesionaliai: visur duota, iš kur, kaip, kada, kieno duomenimis naudotasi – pateikiama visa dokumentacija. Jos knygoje „Senoji Europa" slypi didžiuliai dvasiniai lobiai, bet tai kartu ir milžiniškas kruopščios mokslininkės darbas. Man tai padarė labai didelį įspūdį. Viskas čia paremta archeologiniais faktais, nors jai tie senoviniai radiniai nebuvo vien tik daik-

Marija Gimbutienė Vatikane, Lietuvos krikščionybės 600 metų jubiliejaus konferencijoje. Popiežius Jonas Paulius II kalbasi su prof. Marija Gimbutiene. Kairėje: vysk. Paulius Baltakis. 1987 m. Felici nuotr.

tai: ji intuityviai jautė dvasinį jų krūvį ir tai leido jai suformuluoti įstabias prielaidas.

Ir vis dėlto daug kas iš mokslo aplinkos Lietuvoje tas M. Gimbutienės prielaidas vadino fantazijomis ir nevertino jos kaip archeologės, kaip mokslininkės. Neretas kolega tautietis ją telaikė pagonybės gaivintoja ir skelbėja, kas iš tiesų gerokai prasilenkia su tiesa. Ji buvo tikintis ir dvasingas žmogus. Marija yra pasakojusi, kaip Vatikane ji skaitė paskaitą, o paskui labai gražiai asmeniškai valandą kalbėjosi su popiežiumi Jonu Pauliumi II. Tikėjo ir maldos galia: kai jai labai pablogėdavo sveikata, už ją melsdavosi tikinčiųjų grupės, turinčios ypatingų Šv. Dvasios dovanų. Be to, ji labai apsidžiaugė, kai Vladas pasiūlė antkapiniam jos motinos paminklui sukurti Madonos su kūdikiu ant rankų skulptūrą.

Per susitikimus su kolegomis ar bičiuliais, kurie galbūt ir ne visai ją suprato, ji visada laikėsi nuostabiai ramiai, paprastai, sakyčiau, labai filosofiškai. Ne visi taip sugebėtų. Man rodosi, kad jos asmenybės, jos vidaus niekas iki galo neperprato, nesuvokė jos, kaip mokslininkės ir moters, didingumo. O, beje, moters didingumą, jos svarbą mūsų pasaulyje ji visur pabrėžė. Moters, Motinos įvaizdis jai buvo kaip šviesa.

Marijos knyga įkvėpė mane sukurti du grafikos darbus, atlikau juos gana sudėtinga technika – spalvotais pieštukais. Ketinu sukurti dar ir trečią, kad būtų triptikas. Paveikslai buvo eksponuojami mūsų namuose vykusioje parodoje, kurioje dalyvavo su savo darbais ir kiti mūsų draugai menininkai. Kaip tik tuo metu visai atsitiktinai pas mus lankėsi ir viena japonų dailininkė. Jai į rankas taip pat buvo patekusios M. Gimbutienės knygos. Ir jinai Europos parke sukūrė kompoziciją, skirtą M. Gimbutienės garbei. Esama tokių dalykų gyvenime, kai veikia didelės dvasinės jėgos. Taip turbūt žmonės šiame pasaulyje atranda vieni kitus – tuos, kurie yra reikalingi.

2002 m. liepa

Užrašė Kornelija Jankauskaitė

Marijos Gimbutienės portretas. Dail. Vytautas Ciplijauskas. 1981 m.

NEPAPRASTA ASMENYBĖ

Vytautas Ciplijauskas

Kai profesorė Marija Gimbutienė atvažiuodavo į Lietuvą ir skaitydavo universitete paskaitas, eidavom jos paskaitų klausyti su didžiausiu susidomėjimu. Pilnos salės būdavo prisigrūdusios žmonių. Tiems, kurie ten susieidavom, susigrūsdavom ir klausydavom, jau tada jos tyrinėjimų medžiaga darydavo didelį įspūdį. M. Gimbutienės žygiai į mūsų proistorę yra su niekuo nepalyginami, atveriantys didelius mūsų praeities klodus. Ji savęs absoliučiai negailėdavo – paskaitų metu atverdavo visa tai, ką pati suvokė, ką žinojo, ką pasiekė savo moksle. Ekspedicijų, tyrinėjimų dėka ji pakėlė labai gilius istorinius ir kultūrinius sluoksnius, kurie taip reikalingi mūsų praeičiai perprasti. Jau tada suvokėm, kad ji yra net ne Lietuvos, bet pasaulinio masto mokslininkė. Žinoma, tokia nepaprasta asmenybė darė įspūdį ir man.

Per vieną profesorės apsilankymą Lietuvoje jos giminės Lukšos pareiškė norą, kad nutapyčiau ponios M. Gim-

butienės portretą. Su Rimtauto Lukšos šeima ir anksčiau teko nemažai bendrauti – važinėdavom drauge į kraštotyrines ekspedicijas. Tad pirmiausia nutapiau mokslininkės portretą Lietuvoje. Taip su profesore susipažinau asmeniškai.

1986 m., viešėdamas Amerikoje, lankiausi ir pas profesorę M. Gimbutienę. Gyvenau jos namuose Topangoje ir dykumoje. Norėdamas jai atsidėkoti už tokį gražų ir šiltą priėmimą, suteiktas man gyvenimo sąlygas, pasisiūliau nutapyti jos portretą.

Topangoje, kur gyveno mokslininkė, labai gražu: didelė medžių įvairovė, daug šilumos, baseinas sode. Galvojau – tokiam žmogui kaip profesorė M. Gimbutienė yra gera dirbt ir ilsėtis kaip tik tokioj aplinkoj – ir gamtos daug, ir egzotikos.

Vėliau iš Topangos mes išvažiavom į tą „gyvatyną", t. y. antruosius ponios M. Gimbutienės namus dykumoje, Liucernos slėnyje. Kai pamačiau tą jos „fazendą" dykumoje, nustebau ir pagalvojau: „O, Viešpatie! Na, ir užmojai!" Aplinkui gyvatės šliaužioja, o ji sau stato tuos visus pastatus, didžiausią baseiną įsirengus, visi patogumai yra ir t. t. Mes maudydavomės tame baseine. Ji mokėjo ir dirbt, ir buitinius dalykus susitvarkyt, ir pasidžiaugt gyvenimu. Na, tiesiog stebėtina. Man pasakojo, kad ten yra daug gyvačių, bet kai nuvykau, nė vienos nepamačiau. Miegodavau kambaryje ir naktį kartais net pagalvodavau – ims ir išsliauš kokia nors ilga barškuolė iš kurio nors kampo... Niekas iš niekur neišsliaužė. Tos visos dykumos gyvūnijos taip pat nemačiau. Neteko man tokios laimės.

M. Gimbutienė norėjo man parodyti kuo daugiau apylinkių, tad visur vežiojo. Prisimenu – važiuojam į kalnus, o ji nė trupučio nemažina greičio. Aš nustebęs – tokie staigūs posūkiai kalnuose – rodos, tuojau lėksim į bedugnę! Bet nieko – važiuojam toliau sau gražiausiai. Ji virtuoziškai mokėjo valdyti mašiną. Ir apskritai atrodė, kad ji aiškiai žino, kur važiuoja ir ką daro, ir kad jokių nelaimių neatsitiks. Tikrai M. Gimbutienė buvo nepaprasta asmenybė. Bendraudamas su profesore jautei, kad šis žmogus yra atlikęs be galo didelių darbų. Ji nesyk yra pasakojusi apie ekspedicijas, apie archeologinius kasinėjimus, daug įspūdžių aš išgirdau iš tyrinėjimų Makedonijoj. M. Gimbutienė turėjo užslėpto, labai delikataus humoro jausmą. Su ja buvo labai lengva bendrauti. Juo žmogaus vidus turtingesnis – tuo lengviau su juo bendrauti.

Kur tik mes nuvažiuodavom, profesorę labai šiltai sutikdavo jos pažįstami. Pamačiau, kaip M. Gimbutienė bendrauja su kitais žmonėmis: taip paprastai, jaukiai. Tačiau profesorė buvo ir griežto vidinio nusistatymo žmogus. Turiu galvoj, jei reikėdavo priimti kokį sprendimą, ji nesvyruodavo, mokėdavo kaip kirviu nukirst. O šalia to atrodydavo ir labai švelnus žmogus, ir gilus, ir malonus.

Vakarais dykumoje klausydavomės muzikos. Tuomet, kai pirmąkart tapiau jos portretą Lietuvoje, profesorė man padovanojo „Sony" firmos nediduką magnetofoną ir klasikinės muzikos įrašų iš savo kolekcijos. Ši dovana – man ypač brangus prisiminimas. Juose buvo ir žymaus obojisto Rampalio atliekamų kūrinių. Aš pats esu neabejingas muzikai – turiu sukaupęs nuo studijų laikų apie keturis tūkstančius plokštelių. Kai kada vakare eidavom pasivaikščioti po dykumą, ten gražūs aplinkiniai šlaitai.

Dykumoje tapiau jos portretą, galėjau susikaupti. Naudojau juodos, raudonos ir baltos spalvų paletę. Pasiremdamas M. Gimbutienės deivės Motinos teorija, fone įkomponavau antropomorfinę Deivės išraišką – rupūžę. Tapydamas portretą visada kreipiu dėmesį į rankų plastiką, nes rankos labai daug ką pasako apie žmogų. M. Gimbutienė buvo labai graži moteris.

Be to, reikiamu momentu ji mokėdavo pasirodyt iš gražiausios pusės. Prisimenu dideles vaišes, surengtas Los Andžele, dideliame nuosavame Rimtauto ir Birutės Vizgirdų name. Jie taip pat norėjo, kad nutapyčiau jų šeimą, tad kurį laiką gyvenau pas juos. Žodžiu, tokia pereinamoji vėliava buvau. Tame pobūvyje buvo susirinkusi visa vietinių lietuvių inteligentija. Ten buvo ir istorikas Vincas Trumpa, ir garsi operos dainininkė Vincė Jonuškaitė-Zaunienė, ir žurnalistas Bronys Raila, ir daug kitų. Nieko, galima sakyti, nebeprisimenu iš to baliaus, kuris savaime man, nepratusiam prie tokių prašmatnių susiėjimų, darė įspūdį, išskyrus profesorę M. Gimbutienę ir jos kalbą. Nuostabi kalba. Iki šiol ją prisimenu. Tame vakare aš padainavau lietuviškų dainų, nes man tokie dalykai yra nesvetimi. M. Gimbutienė labai nuoširdžiai, iš sielos gelmių tada kalbėjo apie Lietuvą, apie mano atvykimą; kad atvažiavau ne tik kaip dailininkas, bet ir su lietuviška daina, su noru pasidalyti dvasinėmis vertybėmis. Aš tikrai ją pamėgau.

Profesorė ketino išleisti lietuvių kalba žilos mūsų praeities tyrinėjimus, kur buvo kalbama apie senovės deives ir dievus. Ji pasiūlė man sukurti lietuviškų pagoniškų dievų iliustracijas, nes buvo mačiusi mano tapytų natiurmortų ir kitų darbų. Kurį laiką pasvarstęs aš atsisakiau. Nusprendžiau, kad su tokia užduotim nesusidorosiu. Ir man labai patiko, kaip tai padarė grafikas A. Švažas. Neseniai buvau jo parodoje ir mačiau tuos grafikos darbus, sukurtus pasiremiant profesorės M. Gimbutienės medžiaga – mūsų senovės deives ir dievus. Jo iliustracijos ir buvo panaudotos mokslininkės knygai. A. Švažas labai šauniai su tuo uždaviniu susitvarkė.

Iš pokalbių su profesore supratau, kad ji labai vertino mūsų etnografinę kultūrą. Ji jautė visų dalykų esmę, jei kalbėtume apie nevienadienius mūsų kultūros reiškinius. M. Gimbutienė buvo labai iškili asmenybė. Turėdama mirtiną ligą, ji laikėsi labai didvyriškai. Reikia tik

pagalvot: žmogus žinojo, koks likimas jos laukia, ir vis tiek dirbo nežmoniškai daug, nepasidavė jokiems nuotaikos svyravimams, koncentruotai stengėsi dirbti iki paskutinio savo gyvenimo skambučio. Mes jos netekome palyginti labai anksti. Marija Gimbutienė turėjo labai daug gerumo, žmogiškos šilumos.

2003 m. kovas

Užrašė Kornelija Jankauskaitė

MARIJA PARODOJE „ŽIEDAI TARP ŽIEDŲ"

Rimantas Dichavičius

Vieną iš pirmųjų kartų, kai Marija Gimbutienė buvo atvažiavusi į Lietuvą ir skaitė paskaitą Dailininkų sąjungoje, visi bėgome jos pasiklausyti ar bent ją pamatyti. Niekur nebuvo skelbta, kada ir kur ta paskaita įvyks, sužinojome vieni per kitus. Daugelis atėjo vien pasižiūrėti į ją kaip į laisvą lietuvę, tiek daug pasiekusią mokslo pasaulyje, pasirodžiusią juodame kvadrate. Prisirinko pilna salė: lipo vienas kitam tiesiog ant galvos; kas ant vienos kojos stovėjo, kas ant laiptų persikreipęs ir tik vieną ausį į vidų įkišęs, nes ten jau buvo sausakimša. Ir aš bėgau vien tik pasižiūrėt į ją, nes iki to laiko nebuvau matęs nė vieno gyvo Amerikos lietuvio, tad M. Gimbutienė man buvo tarsi marsietė kokia atskridusi. Nieko nesupratau, ką jinai kalbėjo, tik stovėjau ir žiūrėjau iš toli, nes neįstengiau nei prieit, nei girdėt kaip reikiant. Per paskaitą ji rodė savo knygas, kurias buvo atsivežusi. Toks buvo pirmas mano susitikimas su M. Gimbutiene.

1988 m., kai jau prasidėjo Atgimimas ir po truputį pradėjo leisti išvykti į Ameriką, Kalifornijoje, Santa Monikos koledže, surengiau savo fotografijų parodą „Žiedai tarp žiedų".

Toje parodoje apsilankė M. Gimbutienė ir Bernardas Brazdžionis. Man tai buvo labai svarbu ir didelė garbė. M. Gimbutienė pasakė net 20 minučių kalbą. Juk ji galėjo ir neatvykti, būdama tokia garsi mokslininkė, galėjo būti labai užsiėmusi rašymu ar kuo kitu, bet ji buvo tą vakarą ir kalbėjo.

Net nustebau, kaip moksliškai M. Gimbutienė išvedė paraleles tarp mano parodos „Žiedai tarp žiedų" moters koncepcijos ir prieš tūkstantmečius egzistavusios, moteriškąjį pradą aukštinusios Senosios Europos kultūros. M. Gimbutienė sakė, jog fotografijų ciklas „Žiedai tarp žiedų" tarsi patvirtina jos mokslines idėjas apie moterį Deivę, ir stebėjosi, kad moteris gali būti tokia graži, pa-

kylėta virš kasdienybės, spindinti. Aš stovėjau įsitempęs kaip berniukas per egzaminą ir klausiausi jos žodžių. Parodėlę mat atvežiau: mergaitės, žolytės, lapeliai, upelis. Juk mano darbų tema ypač subtili – nuogumas. O M. Gimbutienė sakėsi nustebinta: šiomis dienomis, kai gyvenime, kino ir televizijos ekranuose vyrauja ciniškas, vulgarus požiūris į moterį, kai moters statusas labai sumenkintas, ji čionai išvydusi taip lyriškai, poetiškai ir estetiškai pavaizduotą moterį. Minėjo, kad toks moters išaukštinimas, jos iškėlimas ant pjedestalo mano darbuose veikiausiai neatsitiktinis; kad tos formos, kurias ji mato fotografijose ir kur nėra jokios civilizacijos nė trupinėlio, o tik moteris ir stichijos – saulė, vėjas, žemė, vanduo, – tarsi aidas atkartoja į amžių glūdumas nuslinkusios senosios kultūros pasaulėjautos aspektus, požiūrį į moterį kaip į gyvybę kuriančiąją Deivę. M. Gimbutienė dar pridūrė, kad šis fotografijų ciklas jai skamba kaip himnas moters grožiui ir gamtai, kurios neatskiriama dalis yra žmogus, sugebantis aukštesniuosius žmogiškumo impulsus įprasminti meno žaismu. Štai kaip jautriai, subtiliai ir moksliškai ji pagrindė moters idėją mano darbuose. Gal ir ne visai pažodžiui persakiau jos mintis, pareikštas tą vakarą, bet bent jau stengiausi. Aš negaliu šaipytis iš moters, vaizduodamas ją mene, nes daugeliu atveju gyvenime ji yra talentingesnė, jautresnė nei vyras. Ji ir namus prižiūri, ir vaikus augina, ir gamtą daug subtiliau jaučia, o be to, dar geba atlikti daug kitų darbų. Todėl tiek lyrizmo, galbūt intuityviai pajausto, yra mano darbuose. Moteris yra iki galo neiššifruota gamtos programa. Todėl man artimi M. Gimbutienės archeologiniai tyrinėjimai, artima jos Didžiosios Deivės idėja, tarsi mėginanti sugrąžinti visuomenei pusiausvyrą tarp lyčių, jos mintis, jog moteris jei ne aukštesnė, tai bent lygi su vyru, o daugeliu atveju net ir pranašesnė.

Po parodos visi nuvažiavome pavakaroti į vienos lietuvių šeimos namus. Nutaikęs progą, pasikviečiau M. Gimbutienę į kitą kambarį ir partizaniniu būdu nufotografavau. Ją ir atskirai B. Brazdžionį. Kodėl partizaniniu būdu? Nes per visą tą vakarą man iš paskos slankiojo kažkoks žmogynas ir atrodė lyg sergėjąs, kad tik nepasilikčiau su kuo nors vienas, kad tik ilgiau nepasikalbėčiau. Bet vis dėlto sugebėjau nuo jo atitrūkti ir nufotografuoti mokslininkę. Gaila, kad su savimi tada teturėjau paprastą fotoaparatą, todėl nepavyko padaryti meniškos nuotraukos.

Tą patį vakarą B. Brazdžionis dar kalbėjo apie tai, kad kiekvienas lietuviukas atveža truputėlį realios tiesos iš tėvynės, nes jie (Amerikos lietuviai) dažniausiai gauna iškreiptą informaciją apie Lietuvą. Pasirodo, kad tais laikais ne tik mes gaudėm juos – laisvus lietuvius, atvykstančius iš už Atlanto pas mus, bet ir jie mus gaudė – dar retomis progomis nuvykstančius pas juos. Jie eidavo į susitikimus nieko iš anksto nežinodami – geras me-

nininkas atvažiavo ar tik šiaip sau; eidavo tam, kad pasimatytų, pasikalbėtų, ką nors apie Lietuvą patirtų. M. Gimbutienė labai puoselėjo lietuvybę, domėjosi viskuo, kas vyksta Lietuvoje, mėgo ir mokėjo vertinti meną, gebėjo subtiliai pajausti grožį, todėl jai buvo įdomu bendrauti su Lietuvos menininkais. O į mano atmintį tai įstrigo kaip didelis įvykis – kad mano fotografijų ciklą „Žiedai tarp žiedų“ įvertino Marija Gimbutienė.

2005 02 09

Užrašė Kornelija Jankauskaitė

VIENINTELIS, NEPAKARTOJAMAS...

Marytė Kontrimaitė

Taip galiu įvardyti savo susitikimą ir pokalbį su profesore Marija Gimbutiene.

Archeologija domėjausi nuo vaikystės – prisiskaičiau knygų apie senovės graikus, pasakojimų apie archeologinius atradimus ir tiek susižavėjau, kad vienuolikos metų patraukiau į žygį – ketinau nukeliauti į Graikiją, paskui – Egiptą ir Mesopotamiją, ten gal atkasti kokį miestą. Žygis baigėsi, kai milicija aptiko mane, nukeliavusią tik 25 km (pėsčiomis, žiemą), ir pargabeno namo.

Tačiau domėjimasis senove nepranyko. Vienu metu rimtai svajojau studijuoti archeologiją, bet persigalvojau suvokusi, kad man, Sibiro vaikui, jokie kasinėjimai už Sovietų imperijos ribų nebus įmanomi, o mane tada domino tik Pietų Europa, tiksliau – Vidužemio jūros arealas bei Artimieji Rytai, seniausių civilizacijų centrai.

Todėl turbūt nebereikia daug aiškinti, kodėl tokie įdomūs ir artimi man pasirodė M. Gimbutienės darbai ir jos atradimai. Aš niekada netikėjau, kad mūsų seniausi protėviai buvo tik šiurkštūs, žiaurūs laukiniai. Ir tas Senosios Europos ne vieną tūkstantmetį iki indoeuropiečių atėjimo trukęs taikus gyvenimas, kurį taip nuodugniai, taip atsidėjusiai tyrė Profesorė, atsispindi daugybėje senųjų mitų apie aukso amžių ir liudija, kad visuomenė gali gyventi ne tik jėgos, baimės ar pinigo valdoma, bet visai kitais pagrindais – etiškai, taikiai.

1990 m. spalį pirmą kartą išvykau į užsienį, ir ne bet kur, o į JAV, į Kaliforniją, kur gyvena mane pakvietęs pasisvečiuoti pusbrolis Ričardas Kontrimas. Jų namuose radau keletą Profesorės veikalų apie Deivę anglų kalba. Užsidegiau noru susitikti jų autorę (kai lankėsi Lietuvoje, nė karto nepasisekė laiku sužinoti ir nueiti jos paklausyti), pretekstas – interviu ką tik įkurtam savaitraščiui „Dienovidis", kuriame kaip tik ėmiau darbuotis prieš išvykdama. Pasirodo, mano pusbrolis ir jo žmona Raimon-

Marija Gimbutienė vienoje iš savo mokslinių kelionių, Malta, 1980 m.

da neblogai pažįsta Profesorę (Los Andželo lietuvių bendruomenėje teko susitikti). Jie kaip tik rengėsi važiuoti į Las Vegą, į savo draugų lietuvių dukters vestuves (kartu ketino parodyti man garsųjį lošimų ir pramogų centrą), ir telefonu susitarė, kad grįždami užvažiuosime pas Profesorę į jos namus dykumoje.

Taip atsitiko, kad užtrukome – dar knietėjo pamatyti Didįjį kanjoną netoliese, o paskui sulaikė greitkelio kamštis, nežmoniškai lėtai šliaužiančių mašinų srautas. Ėmė temti, ir Profesorė telefonu griežtai liepė jos namų nebeieškoti, nes kelias neaiškus, nežinomas, paklysime dykumoje, tad nurodė pakelės kinų kavinukę, kur ji atvažiuosianti.

Ir tikrai, sutartu laiku ji išlipo iš mašinos – nedidukė, trapi, su šviesia plaukų aureole. Negaliu sau atleisti, kad prapuldžiau didžiąją dalį mūsų pokalbio įrašo – per klaidą į tą pačią juostelę buvo įrašytas kitas, visai nereikšmingas interviu, išliko tik keliolika minučių, pokalbio pabaiga.

Bet paleidžiu ir pro traškesį, svetimų kalbų gaudesį vėl girdžiu truputį pakimusį, negarsų Profesorės balsą. Kalbamės apie tai, kad su indoeuropiečių atėjimu į Senąją Europą, su patriarchalinės kultūros įsiviešpatavimu prasidėjo moters nuvertinimas. „Prasidėjo vargai žmonijos ir priėjo iki to, kad psichopatai pradėjo valdyti visuomenę," – karštai, su kartėliu sako ji. Iki tol visuose senųjų Europos kultūrų kloduose ginklų nebūta, tik įrankiai, tarp jų ir medžioklės įnagiai, bet jokių durklų, jokių kardų, skirtų tik žmonėms žudyti. Ir nuo tada iki šiol – smurto vis daugėja. „Televizoriuje nieko kito, tik šaudymasis. Prie ko mes priėjom... Karas, karas, karas, visur karas..."

Pašnekėjom ir apie teigiamus pokyčius, apie kintantį požiūrį į moterį, apie feminizmą. „Iš tiesų yra grynas atsitiktinumas, kad aš išspausdinau tas savo dvi knygas apie

Deivę tuo metu, kai feministinis judėjimas buvo labai populiarus. Aš niekad laiko neturėjau nė domėtis, kas darosi tame feministiniame judėjime. [...] Bet kai tos knygos išėjo, tai pasidariau herojė moterų", – šypsosi Profesorė. „Jūs davėte mokslinį pagrindą tam, ką jos jautė emociškai", – sako iki tol tylėjęs Ričardas. „Tas teisybė, nes labai daug buvo rašoma be pagrindų [...], o kai išėjo vienas ir kitas veikalas apie senus laikus, kaip yra buvę anksčiau, – iššifravimas tų deivių tipų, funkcijų, – viskas pasidarė be galo įdomu", – pritaria Profesorė. Ji primena, kad matristinė kultūra gyvavo labai ilgai, nuo pat senojo akmens amžiaus pradžios, o 35 000–30 000 m. pr. Kr. jau klestėjo, nes randama daug meno pavyzdžių: freskų uolose, skulptūrų, kitų dailių dirbinių, tokių, kurie, atrodo, turi ne tik praktinę, bet ir religinę paskirtį. O pirmoji indoeuropiečių banga atplūdo tik apie 4000 m. pr. Kr., ir tik į Centrinę Europą, o, pvz., Kretoje senoji kultūra išliko nepakitusi iki maždaug 1500 m. pr. Kr., panašiai ir kitose Vidužemio jūros salose.

Dar kiek pašnekėję pastebim, kad Profesorė pavargo. (Žinojome, kad ji rimtai serga ir atkakliai kovoja su liga.) Susitariam, kad dar kartą susitiksim, gal vis dėlto jos namuose. Deja, nebepavyko.

Grįžau į Lietuvą prieš pat sunkiąsias 1991 m. sausio dienas. Tą baisiąją atakos naktį, Sausio 13-ąją, budėjome prie Aukščiausiosios Tarybos kartu su Profesorės gera pažįstama Kornelija. Kalbėjomės apie ją – Didžiosios Deivės atradėją, o paskui su visa minia giedojome kartu „Marija, Marija" ir meldėmės Dievo Motinai Lietuvos Globėjai. Ir atrodė, kad štai taip taikiųjų žemdirbių civilizacijos žmonės kadaise dvasios galia, apeigomis ir maldomis bandydavo atremti agresorių atakas. Tik ne visuomet jiems pavykdavo. O mes išsilaikėme. Ir tai patvirtina mūsų viltis, kad kažkas keičiasi į gera, kaip sutarėme aname neužmirštamame pokalbyje su Profesore.

2003 08 02

Dailininkės Nijolės Stunskaitės darbas, inkrustuotas aštuoniais kilogramais relikvinio gintaro – dovana Marijai Gimbutienei. Vilnius, 1993 m. birželis.

GINTARINIAI RYŠIAI SU MARIJA GIMBUTIENE

Nijolė Stunskaitė-Vilkė

Pirmąkart sužinojau apie Mariją Gimbutienę, bendraudama su Orvydų muziejaus įkūrėju Viliumi Orvydu. Su juo važinėjome po Lietuvą, jis supažindino mane su savo bičiuliais, tarp jų ir su Vincu Dineika, kuris pažinojo profesorę ir su ja bendravo. Per V. Dineiką su M. Gimbutiene vyko kalba apie tai, kad ji dykumoje šalia antrųjų savo namų nori pastatyti baltų šventyklą iš akmenų. Buvo tariamasi, kad V. Orvydas šiuo tikslu vyks pas M. Gimbutienę. Širdyje Vilius labai norėjo važiuoti pas ją, svajojo, kaip ten valgys bananus, bet jo svajonė neišsipildė. Jis negavo paso. 1992 m. V. Orvydas mirė. O man M. Gimbutienę pamatyti teko.

Aš jau rengiausi važiuoti į Ameriką, bet tuo metu, 1993 m. birželį, pati M. Gimbutienė atvyko į Lietuvą. Jai VDU turėjo būti suteiktas Garbės daktaro vardas. Tuo metu kaip tiktai su Vytautu Sakalu kūrėme vėliavų iš ženklų ir simbolių ciklą. Tomis vėliavomis išpuošėme Vytauto Didžiojo universiteto salę garsiosios mokslininkės garbei. Tada ir susipažinau su ja tiesiogiai. Esu Vydūno

draugijos narė, tad su kitais vydūniečiais – Algimantu Jucevičiumi, Vaciu Bagdonavičiumi – vykome pas Meilę Lukšienę, kur buvo apsistojusi M. Gimbutienė. Ji ten mus priėmė. Aš buvau nusprendusi padovanoti jai savo vėliavą, inkrustuotą aštuoniais kilogramais gintaro. Toji vėliava buvo viena iš mano 13 vėliavų ciklo, skirto Sausio 13-osios aukoms atminti. Įdomu tai, kad pirmiausia tą vėliavą dariau Vydūno draugijai. O Vydūnas buvo ir M. Gimbutienės netiesioginis mokytojas. Tie aštuoni kilogramai gintaro buvo relikviniai – juos prieš mirtį man padovanojo tėvo dailės mokytojas Jonas Kviesulaitis, studijavęs Italijoje. Drauge su gintaru jis man perdavė ir mūsų Ukmergės, kažkada vadintos Vilkmerge, miesto legendą. Tikroji informacija, tai, kas labai sakralu, dažniausiai perduodama iš lūpų į lūpas. Mano ryšys su požeminiu, ar pomirtiniu, pasauliu prasidėjo būtent per tą legendą.

Ji byloja, kad senais laikais, kur dabar yra miestas, gyvenęs krivis, o vaidilutės saugojusios ugnį. Viena vaidilutė pamilusi medžiotoją. Už tai grėsė didelė bausmė. Mergina išbėgo į mišką ir ten surado nirštvą, o šioje gulėjo sužeista vilkė. Vaidilutė ją išslaugė, ir toji susilaukė aštuonių vaikų – vilkų. Nirštvoje vilkai vaidilutės nelietę, dalijęsi grobiu. Ir antrąkart buvo sužeista vilkė. Užpuoliką didiką vilkai būtų sudraskę. Vaidilutei sudraudus, vilkai atsitraukė. Didikas parsivežė vaidilutę į pilį ir vedė. Kartu su ja parsivežė ir sužeistą vilkę, o vaidilutė ją išgydė antrąkart. Rytą išėjusi prie šulinio vaidilutė kieme išvydo aštuonis motinos vilkės vaikus. Nuo tada žmonės vaidilutę ėmę vadinti vilko merga. Pilyje klestėjo meilė ir taika, todėl aplinkui ėmė kurtis žmonės ir kilti miestas.

Kai sužinojau šią legendą, dvejus metus dažnai eidavau į piliakalnį, mėgindavau įsiklausyti į save, medituodavau, stengdamasi pajusti kuo glaudesnį ryšį su gamta. Į pasąmonę atėjo ženklas, kuris, kaip vėliau sužinojau, buvo Vydūno ženklas. Tuo metu ir kūriau tą vėliavą, kurią vėliau padovanojau M. Gimbutienei. Toji vėliava buvo mano labai stipriai dvasiškai išgyventa. Joje pavaizduota Deivė, kaip aš ją tuo metu suvokiau. Kai susipažinau su profesore, supratau, kad vėliava skirta jai, nes mano kūrinys artimas Deivės religijos idėjoms. Tokia mano dvasinio augimo raida buvo iki susitikimo su M. Gimbutiene. Padariusi vėliavą ir susipažinau su profesore. Kai M. Gimbutienė tą vėliavą priėmė, buvo labai sujaudinta. Ji ištarė tokius žodžius: „Atrodo, kad čia pati tauta man atsidėkoja už viską." Ji sakė, kad vėliavą pasikabins taip, kad ji būtų kuo arčiau prie galvos, nes gintaras palaiko ir papildo psichinę energiją.

Žinojau, kad po kelių mėnesių pati važiuosiu į Ameriką, tad Marija pakvietė apsilankyti jos namuose. Mokslininkės sveikata tuo metu jau blogėjo. Lietuvoje pažįstu grupę žmonių, jau 20 metų tyrinėjančių folklorą. Jie spe-

cialiai įrašė dvi dainas M. Gimbutienei: jos turėjo padėti jai sveikti. Aš tas dainas išmokau ir, kai nuvažiavau, jai padainavau. Dovanų nuvežiau specialiai Marijai sukurtą Eglės žalčių karalienės kostiumą. Jis buvo iš raudono audinio. Raudona spalva – tai dvasingumo, gyvenimo jėgos spalva. Kai ji vilkosi tą kostiumą, tuo metu dainavau Marijai dainas tarsi per kokį ritualą. Eglė žalčių karalienė yra vienas iš paslaptingiausių ir dar neįmintų Lietuvos epų. Šioje sakmėje taip pat sudėta lietuvių mitologija. Maniau, kad galbūt Marija padės išsiaiškinti šio mitinio personažo paslaptį... Kai ji apsivilko ta suknia ir išgirdo dainas, mūsų susitikimas tęsėsi tarsi astralinėje plotmėje. Iš Marijos gavau nemažai dovanų: pelėdų kolekciją, keletą Marijos portretų, darytų fotografo Antano Sutkaus, deivės skulptūrėlę. Beje, pelėda buvo pačios Marijos simbolis. Vėliau šia tema sukūriau eiles:

Pelėda
Kiemo
Vidury
Ženklų
Kalba
Mus riša
Nebyli
Paimsiu adatą
Ir susiūsiu
Abu pasaulius
Kad
Surištų
Mus
Amžinai

Mano kelionė į Ameriką buvo labai prasminga, nes ji ėjo per M. Gimbutienės namus. Man, patekusiai į naują žemę, tai padarė didelę įtaką.

Per pirmus du mėnesius Arizonoje, Tiusono [Tuscon] mieste, kur apsigyvenome su šeima, susipažinau su moterų – poečių, dailininkių – grupe. Jos sužinojo, kad aš ką tik atvykau iš M. Gimbutienės. Amerikos moterims M. Gimbutienės vardas yra nepaprastai didelis autoritetas. Joms aš buvau gyvas ryšys su Marija. Tuo metu jos mąstė, kaip sukurti stebuklingosios Marijos Virginijos Gvadelupės nuometą. Nuometas turėjo būti skirtas apsiausti žmonėms, kurie sunkiai serga arba kuriems reikia dvasinės pagalbos. Žodžiu, toks apeiginis apdangalas. Nors aš dar gerai nemokėjau anglų kalbos, tačiau toji moterų grupė patikėjo man būsimo nuometo dizainą. Aš į vieną pusę įdėjau devintąją deivę Aušrinę (arba Mariją), o paskui kitas planetas ir deives – tą kosminę sistemą, kurią savaip suvokiau. Išėjo aštuoni kiaušiniai aštuonioms deivėms. Kiekviena moteris siuvinėjo po atskirą kiaušinį. Siuvinėdamos meldėsi, dainavo dainas, įsiuvinėjo įvairias re-

likvijas. Ant nuometo išsiūtos seniausios runos iš Deivės civilizacijos. Jas iššifravo M. Gimbutienė. Per dideles Marijos Virginijos Gvadelupės iškilmes nuometas buvo pašventintas. Jį pasiuntėme Marijai. Tą rytą, kai nuometą gavo Topangoje, jo nebeprireikė, nes Marija tą rytą mirė. Mums kažkas paskambino ir pranešė. Gerai prisimenu tą rytą. Ėjau per parką ir atrodė, kad pati gamta pajuto josios išėjimo vyksmą. Aplink nebuvo nė menkiausio vėjelio, tvyrojo tarsi koks sąstingis, gili gili ramybė, gaivumas, grynumas, kas labai retai pasitaiko dykumoje. Absoliuti harmonija – kaip toj sutartinėj: „Žvilgso raselė po dvarą".

Susitikimas su M. Gimbutiene man buvo ir tebėra labai svarbus. Mano kelias jos deivės Kūrėjos idėjų linkme yra labai ilgas, juo tebeeinu iki dabar. Tiusone, Arizonoje, susitikę su lietuviais žiūrėdavome dokumentinius filmus su Marijos paskaitomis Los Andželo universitete. Ji visada būdavo su mumis. Vėliau jos atminimui sukūriau deivių suknių kolekciją. Domėdamasi M. Gimbutienės idėjomis, kurdama tas suknias, susipažinau su Egipto deivės Izidės kunigėmis. Tarp jų ir su aukščiausiąja kunige ledi Olivija Robertson (tarp kita ko, jos brolis Dž. Robertsonas buvo NATO sekretorius ir ne kartą lankėsi Lietuvoje), tos organizacijos įkūrėja, gyvenančia Airijoje, pilyje. Ji buvo atvykusi į Arizoną. Ir su kunige Nicole Christine [Nikole Kristina], antru asmeniu po aukš-

Marija pasipuošusi Eglės žalčių karalienės kostiumu. Topanga, 1993 m.

čiausiosios kunigės. Nikolė buvo apsigynusi doktoratą moters dvasingumo tema. Mes buvome aštuonių moterų grupė, mus rengė devynis mėnesius, o paskui įšventino į Egipto deivės Izidės kuniges žemėje. Visa tai ėjo per dvasinį suvokimą. Aš tai gretinau su baltų ir kitų kultūrų deivių klasifikacija. Įšventinimas į kuniges reiškia pastangas suvokti, kas aš esu, o pasirinkto kelio tikslas – padaryti ge-

riausia, ką tu tuo momentu gali, suvokti savo misiją pasaulyje. Visos mūsų ceremonijos neapsieidavo be M. Gimbutienės nuotraukų ir jos simbolio – pelėdos, Marija tarsi pati būdavo su mumis. Šios moterys gilinasi į Marijos tyrinėtą Deivės civilizacijos kultūrą, remiasi jos idėjomis ir stengiasi pagal tai gyventi. Kai toji deivės Motinos kultūra klestėjo, žmonija gyveno „aukso amžių"; moteris buvo kunigė, o namai – šventykla, tuomet ir vyravo tikroji harmonija tarp skirtingų lyčių – vyro ir moters, tarp žmogaus ir gamtos. Tokių kunigių, kaip kad minėjau, pasaulyje yra apie 1500. Šios moterys nieko bendra neturi su feminisčių ir lesbiečių judėjimu. Būtent feministės ir lesbieties iškraipė M. Gimbutienės idėjas, ir man ne kartą Amerikoje teko apie tai atvirai ir viešai kalbėti, pabrėžiant atsiribojimą nuo viso to. Savo mokslu Marija tik norėjo sugrąžinti pusiausvyrą tarp abiejų lyčių (o ne nuasmeninti vyrą), pabrėžti moters svarbą gyvenime, išaukštinti moters dvasingumą.

Arizonoje, siūdama deivių suknias, susipažinau su garsia choreografe Dorothy Masalski, kurios mama yra kilusi iš Vilniaus. 1997 m. drauge su ja Arizonos universitete, tarptautinėje modernaus šokio konferencijoje, pristatėme mano „Deivių suknių" kolekciją, skirtą M. Gimbutienei atminti. Labai gražiai vyko parodos atidarymas: ten šokio judesy buvo demonstruojamos manosios deivių suknios.

Po Marijos mirties drauge su grąžintu nuometu jos dukros įdėjo man Marijos nešiotus gintarus. Svarsčiau, kaip sakraliau juos panaudoti. Iš jų sukūriau karūną, ją dėvėjau įšventinimo į kuniges ceremonijoje. Karūnos viršuje buvo įtvirtintas pelėdos simbolis. Marijai skiriu savo eiles:

Paukštė baltoji
Sparnais Savaisiais Visatą
Matuoja,
Apkabina Žemę
Meiliai
Kaip kiaušinį beskylantį
O kiaušinio trynys baltas
Su įrėžtu vilties kryžium

Karūną kūriau intuityviai, bet vėliau sužinojau, kad ir nepalietės kažkada nešiojo panašias karūnas iš gintarų. Dar vienas įdomus nutikimas susijęs su man dovanota M. Gimbutienės gintarine apyranke. Sakoma, kad mirusieji kartais padeda gyviesiems. Sykį Arizonoje teko nueiti į dukters mokyklą. Netikėtai buvau paprašyta kokiam šimtui mokinių papasakoti apie Lietuvą, o kalbos gerai nemokėjau. „Ir kaip aš dabar kalbėsiu?!" – išsigandau. Tądien kaip tiktai mūvėjau gintarinę Marijos apyrankę. Ir įvyko tiesiog stebuklas. Kai pradėjau kalbėti, savyje tarsi

girdėjau Marijos balsą. Per mane, regis, tada ji bylojo susirinkusiesiems. Esu įsitikinusi, kad mano ryšys su M. Gimbutiene buvo ir tebėra ne paviršutinis.

Šventas aukuras dega –
Lyg žalčiai karūnuoti kelia galvas
Paženklintas.
Žievėj Šventų Ąžuolų išdegintą
Baltų Kelią.
Prisiglausk prie Kamieno Lūpomis...
Prisiliesk prie ženklų pirštais...
Praregėk, Žmogau!
Nebeklysk daugiau
Iškentėtas kančias
Pamynęs.

Išvažiuodama iš Amerikos, deivių suknias padovanojau toms moterims, kurioms Marijos Gimbutienės atminimas yra labai brangus...

2003 m. kovas

Užrašė Kornelija Jankauskaitė

PADĖKA DIDŽIAJAI PRAMOTEI MARIJAI*

Nicole Christine

Senovinis Deivės pasaulis atsivėrė man visu grožiu tą akimirką, kai atsiverčiau Marijos Gimbutienės knygą „Deivės kalba". Tai įvyko 1992-aisiais, po trejų metų, kai ši knyga pasirodė. Mano draugė Catherine Bode Friedrich [Ketrin Boudi Frydrich] pagarbiai įteikdama man ją į rankas ištarė: „Tu turi tai perskaityti!"

Kiekviena šios knygos statulėlė, vaizduojanti moteriškąją dievybę, suaktyvino mano pasąmonėje seniausios atminties ląsteles – iš tų laikų, kai šventa moteriškoji giminė buvo garbinama. Marijos darbas galutinai įtvirtino nuostatą, kad atėjo laikas pasaulyje atsirasti moterims kunigėms ir atvirai atnaujinti jų tarnavimą Deivei. 1991 m. birželyje aš buvau įšventinta į Tarptautinės bendrijos, garbinančios deivę Izidę, kuniges. Po metų jau pati vedžiau paskui save kitas pasišventusias seseris šio Kunigės pažadinimo savyje keliu, kurio atspirties taškas ir buvo Marijos darbas.

Pirmasis kunigių ratas buvo įšventintas 1995 m. vasario 2 d., t. y. lygiai po metų, kai Marija iškeliavo į Deivės rankas. Kai Catherine atkreipė dėmesį į šį sutapimą, mane užliejo nuoširdaus dėkingumo banga Marijai, kuri atvėrė galimybę žengti Deivės atradimo savyje žingsnį, pajusti Deivės buvimo savyje ir išoriniame pasaulyje šventę.

Penktame kunigių rate buvo įšventinta ir tekstilininkė iš Lietuvos Nijolė Stunskaitė, kurios talentingais darbais susižavėjo visos Deivės sąjūdžio dalyvės ir kurie taip pat buvo įkvėpti jos tautietės ir pažįstamos M. Gimbutienės darbų. Nijolės meno, jos pasaulėjautos dėka Marija tapo dar artimesnė augančiai kunigių seserijai.

Simbolizmas – Deivės kalba. Galvodama apie tai, ėmiau suvokti, kaip Ji (Deivė) prabyla į mane per gyvus simbolius. Vėliau Marijos atrastų simbolių ir jų reikš-

* Iš anglų k. vertė Kornelija Jankauskaitė.

mių patvirtinimas mano darbe pasireiškė 1997 m. vasarą, kai perskaičiau „New Age“ žurnale šia tematika straipsnį, parašytą Marguerite Rigoglioso [Margaritos Rigogliosos]. Marguerite apklausė mane drauge su daugeliu kitų moterų ir vyrų, rengdama straipsnį „Deivės pažadinimas savyje“. Mano vadovaujamas Kunigės suvokimo savyje judėjimas 1997 m. įtraukė šimtus vyrų ir moterų. Jie perėjo šį iniciacijos ratą, trunkantį devynis mėnesius, ir buvo įšventinti į kuniges ar kunigus.

Atsivertusi žurnalą pamačiau dar vieną Marguerite straipsnį apie Mariją, pavadintą „Didžioji sąjūdžio Motina“ (p. 68). Pastebėjau, kad jame aprašomi dalykai sugretinami su mano anksčiau pareikštomis mintimis (p. 69): „Siekti, kad vyrai ir moterys per šią Kunigės pažadinimo savyje programą įsisąmonintų pirmiausia moters šventumą; antra, plėtotų vyro šventumo suvokimą ir supratimą.“

Ir vėl apsipyliau padėkos ašaromis Didžiajai Motinai Marijai, davusiai dvasinį pamatą ne tik šios bendrijos kunigėms ir kunigams, bet ir vyrams, moterims, vaikams, kurie intuityviai palaiko kontaktą su gyvybinę energiją duodančia, gyvybę palaikančia Deive.

Didžioji Pramote Marija, už tai mes Jums didžiai dėkojame ir Jūsų palikimą šventai saugome. Ačiū Jums! Ačiū Jums!

2004 08 04

Tiusonas, Arizona

FILMAVIMO AKIMIRKOS

Algirdas Tarvydas

Apie profesorę Mariją Gimbutienę daugiau sužinojau iš jos brolio Vytauto Alseikos. 1989–1990 m. pradėjau kurti filmą apie pirmuosius Lietuvos kinematografininkus. V. Alseika priklauso prie šios plejados. Jis, gyvendamas ir studijuodamas Kaune, išleido keliolika žurnalo „Kino naujienos" numerių. Tai buvo apie 1932 m. Aš jį įkalbinėjau filmuotis, bet jis vis nesutiko. Taip ir nenufilmavau novelės apie vieną iš pirmųjų Lietuvos kino meno žurnalistų. Vildamasis, kad gal pavyks įkalbėti filmuotis, aš jį retsykiais aplankydavau.

Kartą, kai viešėjau pas jį, sužinojau, kad atvyksta iš Amerikos jo sesuo M. Alseikaitė-Gimbutienė, garsi archeologijos srities mokslininkė, ir šis vizitas galbūt jau būsiąs paskutinis, nes jos sveikata nebekokia. Tai buvo 1993 m. žiemą.

Tuojau parašiau paraišką Lietuvos kino studijos direkcijai dėl filmo, skirto M. Gimbutienei, ir paprašiau skirti kino juostos. Paskyrė 1200 metrų, 10 minučių trukmės filmui.

„Ar ji sutiks filmuotis?" – nedavė ramybės mintis.

Išsiaiškinau, kad ji nebuvo nė kartelio filmuota Lietuvoje. Susisiekiau su M. Gimbutienės artimaisiais – Inge Lukšaite ir Meile Lukšiene, – gavau jos apsilankymo Lietuvoje grafiką. Marija atvyko birželio mėnesį.

Dar kalbėjausi ne kartą su I. Lukšaite ir M. Lukšiene, nes jos globojo profesorę Lietuvoje. Ir jiedvi sakė, kad tai jau tikriausiai paskutinis M. Gimbutienės apsilankymas gimtinėje.

Išskirsčiau juostą dalimis apgalvodamas, kur ir kiek filmuosiu. Juostos buvo apgailėtinai maža, ir dabar kremtuosi, kad nėjau, neieškojau tada jos dar kur nors. Paskui puoliau į biblioteką; ėmiau skaityti, vartyti jos knygas, straipsnius. Kiek pastudijavęs profesorės veikalus, nusprendžiau prašyti, kad ji pati kalbėtų ekrane; norėjau,

kad ji visą laiką būtų kadre. Ji nuostabiai kalba: jos mintis gili, išraiškinga, o už jos atsiveria didelės erdvės, sklinda didžiulė įtaiga.

Nuvykau į Kauną, kur M. Gimbutienei VDU turėjo būti suteiktas Garbės daktaro vardas. Pamačiau ją sėdint salėje ir priėjau. Sakau: „Profesore, noriu daryt filmuką apie jus, ar jūs nieko prieš?" O ji labai dalykiškai ir praktiškai tepaklausė vieno: „O ką man reiks daryt?" Atsakiau, kad nieko specialaus, o tik būti ir daryti, kas jai pačiai reikia, kol aš su kamera sukiosiuos aplink. Ji atsakė: „Tai labai gerai. Filmuok." Neklausė nei scenarijaus, nei filmo sumanymo koncepcijos, nieko.

Vykome į pirmą filmavimą – į Mokslo ir enciklopedijų leidyklą. M. Gimbutienė buvo atidavusi leidyklai savo knygą. Kai nuvažiavome, ėmė bartis, nes dauguma knygos leidimo darbų nebuvo padaryta. Leidyklos darbuotojai, žvilgčiodami į mane, teiravosi, ar nėra rašomas garsas. Garso nerašiau, tik filmavau. Kitą dieną profesorė Marija pasakė kartu su M. Lukšiene važiuosiančios į Palangą. Nuvykau į Palangą ir aš.

Jos gyveno Jurgio Dvariono viloje. Kai nuėjau pas mokslininkę, ji pasakė: „Mes tau skirsime tik valandą, ir daugiau tu mūsų netrukdyk." Tą patį pakartojo ir M. Lukšienė. Aš ėmiau prašyti, kad skirtų dvi, aiškinau, jog eidamos jos norės pailsėti, taigi laikas nepastebimai prabėgs. Pakviečiau į šventę, nes tuo metu vyko mugė.

Algirdas Tarvydas su prof. Marija Gimbutiene. Palanga, 1993 m. birželis.

Mes nužingsniavome per J. Basanavičiaus gatvę, vis pasėdėdami. Aplankėm mugę. Marija rinkosi gintarus, kurie derėtų su jos biolauku.

Šventės sūkuryje paprašiau liaudies meistro, kad jis prieitų ir prakalbintų profesorę. Jis šiek tiek sutriko: „O ką jai sakyti?" „Paklausk, kas ji tokia", – bandžiau įkvėpti jam drąsos. Jis prieina ir teiraujasi mokslininkės: „Tai kas tamsta būsi?" O profesorės atsakymas žaismingas. Sako: „Archeologė, kasinėju." Žemaitis, šaukštų meistras, apsidžiaugia: „Archeologė, kapstinėjatės. Tai panašiai kaip aš, gaspadorius, prie žemės. Aš mėgstu sakyti: ‚Ko čia kapstinėjies kaip višta po pelenus'." „Tai aš kaip višta,

Palangoje Marija rinkosi gintarus.

kaip višta kapstinėju," – juokiasi Marija. Pasaulinio garso mokslininkė – „višta"! Įvyko gražus kinematografinis žaidimas. Netikėtas ir originalus.

Paskui ji, pailsėjusi, pakiliai nusiteikusi, sako: „Eikim į Birutės kalną." Iki Birutės kalno nuo J. Basanavičiaus gatvės – geras atstumas, tad mes su garso operatorium Vidmantu Kazlausku pasisiūlėm jai padėti – panešti ant rankų. Sunėrę rankas, padarėm profesorei kėslą. Ji gražiai atsisėdo, ir mes ją nešėm. Pro šalį važiavo brička. Paprašiau vežėjo profesorę su jos asistente Joana Marler pavėžinti. Nufilmavau.

Paskui grožėjomės Palangos parku. Sustojom prie paminklo „Eglė – žalčių karalienė", pasėdėjom prie tvenkinių. Bet tuo metu nefilmavau. Ir kur tik mes sustodavom prie prekiautojų gintaro dirbiniais, Marija visur žiūrinėdavo gintarų vėrinius ir tikrindavo prisidėdama prie kūno, kuria kryptim jie juda: link jos ar nuo jos. Radusi keletą sau tinkamų gintaro vėrinių, nusipirko. Ji tikėjo, kad gintaras papildo energiją ir gali jai padėti. Tuo metu ją fotografavau, taupydamas filmo juostą. Į Birutės kalną mes ją užnešėm ant rankų. Ji ilgai ten vaikščiojo, džiaugėsi gaiviu jūros oru, sakė: „Kaip lengva čia kvėpuoti."

Kitą dieną atvykau, iš anksto susitaręs, 11 valandą ir radau profesorę sėdinčią lovoje, apsikrovusią būsimos knygos lapais. Nors žinojau, kad ji sunkiai serga, bet vaizdas mane vis dėlto sujaudino ir sukrėtė. Filmuojant ji visuomet būdavo labai pasitempusi, pasidažiusi, žvali; sukinėja galvą į visas puses, kupina minčių, suknutė labai tvarkinga, žingsnis energingas. Dabar pamačiau ją be peruko, plika galva (po chemoterapijos jai buvo nuslinkę plaukai), raukšlėtu veidu, pakirstą ligos. Bet Marija nepasimetė. Liepė palaukti, kol išgers kavos. Žmogiškai ši akimirka mane paveikė – pagalvojau, kokia tai stipri ir stojiška moteris! Ji netruko susiruošti, ir mes visi išėjome.

Bočiai dainuoja Marijai Gimbutienei (antroji iš dešinės). Palanga, 1993 m. birželis. A. Tarvydo nuotr.

Kitą dieną vykome su Marija į Palangos miesto „Bočių" kolektyvo šventę. Kai nuvažiavome ten, ją visiems pristačiau. Visi rodė jai daug dėmesio, jos garbei sudainavo dainą, ir Marija tenai labai gerai jautėsi. Paskui paprašiau jos, kad pašoktų. Norėjau filme ją parodyti šokančią, perteikti jos stiprią gyvybinę energiją. O ji, kai tai pasakiau: „Tu ką čia dabar sugalvojai?!" Ji turėjo tik tiek jėgų, kad galėjo stovėti. Tuomet paprašiau, kad ji tik linguotų, o filme atrodys šokanti. Mariją iškvietė vienas bočių choro dalyvis ir ji dailiai lingavo į vieną ir į kitą pusę. Po filmavimo ji stebėdamasi sakė: „Na ir įdomu filmuotis kine. Šoku?!"

Ketvirtą dieną ji pasiteiravo, ar nėra čia, Palangoje, žolininkės. Tuoj mes su garso operatorium išsiklausinėjom vietinių ir sužinojom, kad tokia yra ir gyvenanti kaime netoli Palangos. Nuvažiavome tenai, bet radome ją šiek tiek įkaušusią. Marija su ja kalbėjosi dviese. Žolininkė liepė surasti mums pusę litro spirito. Mes greit jį suradome. Ji padarė kažkokių žolių antpilo ir išnešusi padavė profesorei. Marija iš lėto, iš lėto ragavo jį ir tarė:

„Taip! Stipriau darosi.“ Davė ir mums visiems paragauti. Šitos scenos liko už kadro dėl juostos stokos.

Būnant Palangoje, mes jai rodėme daug dėmesio ir švelnumo. Ir ji, manau, tą pajuto. Paskui aš išvažiavau į Vilnių, o jos su M. Lukšiene dar pasiliko vienai dienai. Grįždamos užsuko ant Rambyno kalno, kur buvo rengiamasi Rasos šventei, jaunimas krovė laužus. Paskui profesorė Marija man priekaištavo, kad išvažiavau. Ji norėjo, kad ant Rambyno kalno būčiau ją užfiksavęs kino juostoje. Tikrai anais laikais dėl tos filmavimo juostos buvo tiesiog tragedija.

Pagrindinį pokalbį filmui nutariau filmuoti universitete, Pranciškaus Smuglevičiaus salėje. Su istorike I. Lukšaite aptarėme klausimus ir tai, kad atsakymais į juos Marija būtinai atskleistų savo teorijos esmę ir duotų apibendrinamą atsakymą į klausimą: „Kas gi mes, lietuviai, esam ir kodėl mes tokie? Iš kur mes?“

I. Lukšaitė pateikinėjo klausimus, o M. Gimbutienė į juos atsakinėjo.

Tikrai neapsirikau sumanydamas filmą ir jo pagrindinį principą, kad filme didesnę dalį kalbėtų pati M. Gimbutienė, nes į ją žiūrėti, jos klausytis yra nuostabu.

Diktoriniam tekstui perskaityti ir pakomentuoti filmą pakviečiau Norbertą Vėlių.

Vėliau, jau beveik po metų, dalyvavau M. Gimbutienės laidotuvėse. Šv. Jonų bažnyčioje spėjau nufilmuoti balandį, nutūpusį prie jos ir vaikščiojantį tarp degančių žvakių. Buvo ir dar vienas ženklas, kurio nespėjau užfiksuoti kino kamera. Rektoriui Rolandui Pavilioniui tariant labai gražius atsisveikinimo žodžius, į bažnyčią įbėgo juodas šuo, pasisukinėjo prie urnos ir vėl išbėgo. Apie tos dienos ženklus kalbėjausi su Jonu Trinkūnu, kuriam tą dieną Laisvės alėjoje vaikai atidavė žaltį. Pagal senovės baltų tikėjimą, kurį tyrinėjo profesorė, po mirties žmogaus vėlė įsikūnija trijose sferose: dangiškojoje, žemiškojoje ir požeminėje. Šių sferų liudytojai – paukštis, šuo ir žaltys – ir pasirodė profesorės laidotuvių ceremonijos dalyviams.

Į dešimties minučių filmuką sudėjau visus likusius kadrus iš atsisveikinimo su Marija Gimbutiene, jai paskutinįsyk lankantis Lietuvoje 1993 m. birželyje. Emociškai ir psichologiškai norėjau akcentuoti ne laidotuves, bet atsisveikinimą su ja. Filmas baigiasi kadrais Vilniaus oro uoste, kur ji atsisveikina su visais. Ji skrenda į Ameriką kaip į kitą pasaulį. Ji išeina, o ne miršta.

2004 05 23

Užrašė Kornelija Jankauskaitė

GAIDA, TEBESKAMBANTI IKI ŠIOL

Kornelija Jankauskaitė

TOPANGOJE – LYG DEIVĖS LOPŠYJE

Marija Gimbutienė. Įeina ji švilpaudama į savo darbo kambarį Topangoje ir – prie darbo stalo. Ant jos krūtinės – Deivės pakabukas. Peržiūri skaidruoles su savo mėgstamų deivių figūrėlėmis, imasi rūšiuoti jas ir vis kažką užsirašo.

Jos darbo kambarys buvo kartu ir miegamasis. Čia stovėjo pakeliamoji lova, keli rašomieji stalai, sekcija ir knygų lentynos iki lubų. Ant stalo išdėlioti rankraščiai, šūsnis laiškų, sąvaržėlių dėžutė, pamesti jos adresų – lipdukų ritinėliai, klijai, žirklės. Ant kito stalo – rašomoji mašinėlė, kuria dažniausiai ir naudodavosi. Kompiuterį įsigijo tik paskutiniaisiais gyvenimo metais iš rašytojo Sauliaus Tomo Kondroto, tuo metu gyvenusio Amerikoje. Jis buvo ketinęs ją išmokyti su juo dirbti, bet Marija vis buvo užsiėmusi, tad ir nebeliko laiko kompiuteriui. Vė-

Marijos Gimbutienės darbo kabinetas. Topanga.

liau, kai kada užmetusi akį į riogsantį prieš akis griozdą, atsidusdavo: „Tik dar vienas nereikalingas daiktas namuose atsirado."

Dažnai po ranka padėtos ir lietuvių mokslininkų – N. Vėliaus, P. Dundulienės, D. Saukos, R. Rimantienės, J. Balio, A. Greimo knygos. Kaip mokslininką, Marija labai vertino Algirdą Julių Greimą. Su juo artimai bičiuliavosi, jis buvo lankęsis Topangoje. Juodu su žmona ketino persikraustyti gyventi iš Paryžiaus į Kaliforniją, bet senų bičiulių svajonė taip ir neišsipildė. Vėliau susirašinėjo laiškais.

Marija labai saugojo knygas, rankraščius. Jos rankraščiai atrodė kaip švarraščiai.

Sekcijos lentynoje stovėjo didelis tėvo, Danieliaus Alseikos, išlikusio, kaip pabrėždavo Marija, idealu jai visą gyvenimą portretas bei Marijos ir jos trijų dukrelių – Danutės, Živilės ir Rasos – nuotraukos. „O, kaip man patiko gimdyti vaikus! – yra sakiusi Marija. – Koks malonumas, kai lauki jų ateinant!"

Ant jos rašomojo stalo prieš akis padėta angeliško grožio kokių penkerių metų mergytės su ilgų garbanotų plaukų debesėliu, gaubiančiu galvelę, nuotrauka. Mergytė glaudžiasi prie savo mamos. Klausiu Marijos, kas šis angeliškas kūdikis? „Tai Meilytė, – sako Marija. – Čia ji su savo motina Matjošaitiene-Biliūniene vaikystėje." „Meilytė", – taip švelniai Marija visados vadindavo savo mylimiausią pusseserę Meilę Lukšienę, su kuria jos kartu augo. Marija kalbėdavo, kad Meilė yra artimiausia jos sielai, gyvenimo mokytoja.

Kambario grindys išklotos oranžine kilimine danga, stiklinės sienos apsivijusios žaliomis lianomis. Kambaryje šviesu ir jauku, nes visada pro stiklines sienas, pro augmenijos lapiją į kambarį krenta saulės spindulių pluoštai. Pro stiklo sienas matyti ir jos išpuoselėtas sodas, pavasarį prie namų violetiniais žiedais pražystanti akacija, rožynas šalia didelio cementinio priebučio su stogu. Kai pasitaikydavo pakelti akis nuo rašymo, korektūrų, iš savo kambario ji galėdavo stebėti, ką veikia kiti šeimynykščiai ar jos mylimi šuneliai. Marija labai mylėjo šunis. Vis pasakodavo, koks protingas buvęs jų šuva Sakalas, kurio seniai nebėra. Tai buvęs vilkšunis, o paskiau ji daugelį metų iš eilės vis įsigydavo panašų, kad pamirštų Sakalo netektį. Tuos kitus sutikau Topangoje: pirmą kartą tai buvo Meškis, o vėliau atsirado Lapis. Labai socialūs padarai. Kažkas iš gerbėjų padovanojo Marijai taksiuką, jinai praminė jį Pupa. Pupą visada veždavosi į dykumą – antruosius savo namus. Marija laikė ir katytę, pastaroji vakarais, kai mes žiūrėdavome televizorių, tuoj pat atsliūkindavo nežinia iš kur ir įsitaisydavo visam vakarui jai ant kelių.

Profesorė vakarais per TV visuomet klausydavosi žinių. Ypač mėgo televizijos žinių laidos vedėją Larry Kingą [Larį Kingą], kaip yra minėjusi, už jo aštrų ir kritišką protą.

Profesorė savo darbo kambaryje su uoliu namų sargu Meškiu.

Jei rodydavo kokį dėmesio vertą filmą, niekuomet neatsisakys pasižiūrėti. Bet labiausiai mėgo klasikinius koncertus, nors ir per televiziją rodomus, o dar – operas ir baletus.

Dažniausiai per Kalėdas Amerikoje TV rodo įdomių koncertų ar teatro pastatymų. Šios transliacijos perduodamos iš Metropoliteno operos ar didžiųjų pasaulio salių, tad visada su atitinkama kokybės praba. Marija minėjo, kad anksčiau labai mėgusi lankyti koncertus ir spektaklius, bet sveikatai pašlijus ėmė džiaugtis, kad šiais laikais yra televizija. Be to, pasak jos, prisideda ir dar tam tikri privalumai: nereikia brangiai už bilietus mokėti, vakare važiuoti iš namų. Dažnai per reklamines rimtų koncertų ar spektaklių pauzes būdavo prašoma žiūrovų paremti tokias laidas piniginėmis sumomis. Marija yra ne kartą pasiuntusi 100 dolerių vertės čekius šioms programoms.

Kai, susėdusios prie televizoriaus, klausydavomės kokio nors išskirtinio koncerto, Marija vis prisimindavo, kaip paauglystėje Vilniuje, gyvendama tėvų vasarvietėje Jeruzalėje, dažnai lankydavosi Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje ir negalėdavo atsigėrėti nuostabiomis skulptūromis ir vargonų muzika. Jai ta žmonių, angelų ir net nežinia iš kokios vizijų gelmės atklydusių čionai personažų gausybė teikdavusi peną sielai, bylodavusi į ją savo ženklais, pakylėtais virš kasdienybės. Harmoningoje skulptūrų dermėje ji pajusdavusi muzikinį gyvenimo ritmą, darnią sielos būseną. Tokiais ar panašiais žodžiais ji pasakojo, kuo taip ją traukė ši unikali šventovė.

Vis dėlto daugiausia laiko Marija praleisdavo savo darbo kambaryje.

Jos darbo kambarys – tai priestatas prie didelio medinio namo (jį suprojektavo architektas E. Arbas). Jam naudota statybinė medžiaga – asbestas. Anksčiau namai iš asbesto plokščių buvo labai populiarūs Amerikoje, ta-

čiau vėliau uždrausti. Profesorės nuomone, tai galėjo būti viena iš jos ligos priežasčių. Kai M. Gimbutienė pirko Topangoje namus ir žemę 1963 m., tuomet jie buvo palyginti pigūs. Dabar tai – brangus rajonas.

Topanga – vietovė netoli Los Andželo miesto – pasižymi ypatinga gamtos dvasia. Tai paskutinė indėnų gyvenvietė Kalifornijoje, tad ir pavadinimas indėniškas.

Jos mediniai namai, primenantys lietuvišką trobą, atrodo nuskendę ūksmingo miško viduryje. Prie pat namų, tik perėjus siaurą keliuką, plyti erdvus parkas. Kai kada Marija išeidavo po jį pasivaikščioti, o kartu su ja ir šuneliai.

Čia, aukštai kalnuose, karštą vasaros dieną šiek tiek vėsiau, oras skaidrus, prisisunkęs pušų ir eukaliptų dvelksmo. Prie kiemo vartų lyg namų sargas stūkso senas didžiulis maumedis, priešais namus iš kitos pusės siūruoja žalios pušys. „Niekur nenorėjau kraustytis iš čia per visus tuos metus, – yra sakiusi Marija, – nors čia yra didelis gaisrų pavojus. Bet per tą laiką, kiek čia gyvenu, nieko neatsitiko – nei kas įsibrovė, nei kas apiplėšė. Turbūt deivės juos saugo."

Šis žemės kampelis – ne Lietuva, bet jis teikė paguodą širdžiai, dvasinių ir fizinių jėgų, ypač tada, kai profesorė susirgo nepagydoma liga. Čia – įspūdingiausia gamta. Ryte Marija apeina savo didelį sodą, kuriame auga persikai, nektarinai, obelys, figos medis, jos mylima slyvaitė. Viduryje sodo – išsikėtojęs graikinis riešutmedis, o jame liuoksi šimtas voverių. Kai kurie medeliai jos pačios sodinti. Apžiūrės kiekvieną – ar ne laikas patręšti, apkasti, paskiepyti. Ji tikrąja to žodžio prasme mylėjo žemę ir mokėjo ją prižiūrėti, kad skleistųsi gyvybė. Jos tyrinėjimų sritis – deivės Motinos religija, pasak profesorės, egzistavusi 6500–3500 m. p. Kr. – jai pačiai teikė gyvybinės energijos ir atvirkščiai: pati jausdama glaudų ryšį su žeme ir augalais, ji galėjo įkvėpti savo atradimams gyvybės. Kas yra toji deivė Kūrėja? Pasak Marijos – Motina Gamta, Žemė. Ji suteikia gyvybę, ją palaiko ir galiausiai susigrąžina į save. Topangoje, gamtos apsuptyje, jauteisi tarytum Deivės lopšyje...

Daug dienų ir valandų praleidau drauge su profesore M. Gimbutiene, viešėdama jos namuose Topangoje ir dykumoje. Susigyvenau su visa jos aplinka ir su ja pačia.

Peržengiau jos namų slenkstį 1989 m. spalio viduryje. Kaip tai įvyko?

Viešėdamos su mama politinio disidento Vlado Šakalio (jau ir jis iškeliavo Anapilin) ir Birutės Lembergaitės šeimoje Los Andžele sužinojome, kad profesorė M. Gimbutienė norinti susirasti žmogų iš Lietuvos, kuris jai padėtų tvarkyti mokslinę dokumentaciją, korespondenciją, pagelbėtų buityje, nes pati visko nebesuspėjanti. Šių žmonių rekomendacijos pakako, kad atsidurčiau pas ją. Prieš mėnesį, pirmąkart išvykdama į tolimąją

Ameriką, net susapnuoti negalėjau tokio susitikimo. Nežinojau ir to, kad profesorė M. Gimbutienė gyvena šiame mieste – buvau tik girdėjusi apie ją. Susitarėm pasimatyti ketvirtadienį, po savaitės, jos namuose Topangoje. Na, ir vingiuotas kelias į jos namus ties praraja!

Atėjo ji sparčiu žingsniu į saloną iš savo kabineto – nedidukė, šviesiais plaukais, besišypsanti. Susėdome prie stalo, o ji trumpai tepasakė: „Turėjau vėžio ligą, bet dabar būsiu jau, atrodo, išsigydžiusi, nes jaučiuosi puikiai. Turiu draugę dailininkę iš Australijos, tad mudvi su Dorothy [Cameron (Doroti Kameron)] išvažiuojame į dykumą iki sekmadienio – kitus mano namus. Pagyvenk, kol grįšiu, apsižiūrėk – mano duktė Rasa tau viską parodys – ir jei patiks, kai grįšiu, galėsim pasikalbėti." Netrukus jos išvažiavo. O mes su Rasele išėjome apžiūrėti sodo... Taip pasilikau jos namuose ilgam; 1990 m. grįžau į Lietuvą, o 1991 m. ankstyvą pavasarį M. Gimbutienės kvietimu vėl atvykau į Topangą – nuo tada bendravome su profesore, galima sakyti, beveik iki paskutinių jos gyvenimo dienų...

Ilgais stačiais laiptais, kurių susidarytų gal pusšimtis, nuo verandos ji nusileidžia prie baseino, norėdama šiek tiek pailsėti nuo rašymo. Čia visu gražumu žydi rožių krūmai. Ji pauosto kiekvieną rožės žiedą. Tolėliau auga kaktusai ir mėsingais lapais agavos, iš kurių meksikiečiai gamina tekilą. Bet čia, žinoma, jiems neprieinama teritorija. Nuo kaimynų Marijos žemė atitverta kaktusų gyvasiene. Iš kaktusų vaisių Marija virdavo skanią uogienę. Ji mokėdavo nustebinti savo kulinariniais sugebėjimais, tik paskutiniais metais tam nebelikdavo laiko. Apskritai mėgo atsinaujinimą įvairiose srityse, visokias naujoves, buvo įsigijusi modernią duonkepę. Paskutiniais metais, kiek galėdama, suremontavo namus, nupirko naujesnius baldus. Marija buvo ūkiškas žmogus, nors gal ir ne visada apie tai numanė, dažniausiai viską patikėdavo samdomiems meistrams, o šie, tuo naudodamiesi, ne visada sąžiningai elgdavosi. Marija tikėjo žmonėmis, jų padorumu.

1963 m. atvykusi čia gyventi, mokslininkė norėjo suburti aplink save lietuvius, palaikyti jų dvasinį ir kultūrinį gyvenimą. „Kai persikėliau iš Bostono į Los Andželą, – mena profesorė, – mane ištiko šokas, pasijutau visiškai vieniša. Bostone buvo labai įdomus ir aktyvus kultūrinis, intelektualinis gyvenimas, o čia – nieko."

Savo sode Topangoje M. Gimbutienė ėmė rengti Joninių šventes. Suvažiuodavo daug lietuvių su šeimomis. Moterys, pasipuošusios tautiniais drabužiais, gintaru, leidžia žvakutes į baseiną, kūrena laužą. Eina ieškoti paparčio žiedo, dainas dainuoja, o būrio viduryje garsi operos dainininkė Vincė Jonuškaitė-Zaunienė seka vaikams pasakas. „Stengiasi kuo daugiau papasakot – ji labai mėgo tai daryti, – o vaikams rūpi kuo greičiau kur nors pasprukti", – nuotaikingai tuos laikus prisimena Santa

Monikoje gyvenantis poetas Pranas Visvydas. Teko kalbėtis ir su kitais lietuviais apie Marijos sode rengtas Joninių šventes. Kai kurie tas šventes ir dabar prisimena su nostalgija.

NEMIGO NAKTYS

Reikėjo sutvarkyti profesorės archyvą, kuris buvo sukauptas jos kabinete Kalifornijos universitete. Jį ruošėsi pasiųsti į Lietuvą, Vilniaus universitetą. Tuo tikslu ir vykau kartu su Marija tądien į UCLA. Didelis ir erdvus jos kabinetas su gausybe knygų ir josios kolegų iš Europos straipsnių kopijų dėžėmis. Čia mane vieną ir paliko viską atrinkti ir surūšiuoti, o pati nuskubėjo skaityti paskaitų. Grįžusi Marija pasiūlė eiti pasivaikščioti po Kalifornijos universiteto skulptūrų parką, norėjo parodyti skulptoriaus Vlado Vildžiūno „Deivę Paukštę", sukurtą jos garbei. Buvo pavakarys, aplinkui šmirinėjo studentai, iš kažkur sklido muzika – vyko diskoteka. Šalia seno universiteto sienų tvyrojo ramybė ir harmonija. Visur gražios, žalios vejos. Tarp įžymių menininkų Ch. Miro, J. Lipshitzo, A. Rodino, S. Mooro skulptūrų stovėjo ir lietuvio Vl. Vildžiūno simboliškoji deivė Paukštė. Klausiausi ramaus Marijos balso, vaikščiojome ir apžiūrinėjome skulptūras.

Šiame universitete, Slavistikos katedroje, ji dirbo nuo 1963 m. Jai, dėsčiusiai mitologiją, pagrindinis mokslo ir tyrinėjimų objektas buvo archeologija. Daug metų ji vadovavo kasinėjimams Bosnijoje, Makedonijoje, Rumunijoje, Graikijoje, Pietryčių Italijoje. Marija pasakojo, kokiomis sąlygomis kasinėjo kelias vasaras Makedonijoje ir Bosnijoje. Jie gyveno iš karvės mėšlo drėbtose trobelėse, aplink siautė nešvara ir pikti šunys, nesunkiai buvo galima užsikrėsti infekcinėmis ligomis. Bet tose vietose jai pavyko atkasti gražiausius rūmus su akmens plokščių grindimis, krosnimis, nuostabia apeigine keramika, jie datuotini V tūkst. m. pr. Kr. Mokslininkės teigimu, tada egzistavusi stabili ir taiki žemdirbių visuomenė, puoselėjusi menus ir religiją, formavusi deivės Motinos kultą.

Dar Marija pasakojo, kad šio universiteto rektorius rodė jai dėmesį, ne vien draugiškus jausmus, bet Marija, galvodama apie padarinius ir nenorėdama griauti kitų žmonių gyvenimo, neleido jausmams skleistis. Ji vengė dažnesnių susitikimų su žmogum, turinčiu šeimą; stengėsi kuo dažniau išvykti į kasinėjimus.

Mokslininkė 1963–1964 m. surengė universitete lietuvių kalbos kursus, pati juos vedė.

1966 m. ji suorganizavo lietuvių liaudies meno parodą. Ją aplankė tūkstančiai amerikiečių. Jie daugiau sužinojo apie Lietuvą, ir tai Marijai buvo svarbiausia. Šiai parodai, kaip sakė ji, Marijos mama atsiuntė medžio skulp-

tūrėlių, gintaro, drobių. Ekspozicija buvo įspūdinga. „Bet vėl... Kažkas braižė žemėlapį ir, nužymėdamas sienas, Karaliaučiaus srities nepriskyrė Lietuvai. Vietiniai lietuviai mane apkaltino, išvadino komuniste. Nežinau, kas tą žemėlapį braižė, buvau tada taip užsiėmusi, tiek širdies įdėjau į tą parodą, tokia buvau išvargusi. Prasidėjo anoniminiai skambučiai, labai tada jaudinausi, naktimis nebegalėjau užmigti...“

Dalį parodos eksponatų ji padovanojo Kalifornijos universiteto muziejui, o tuomet ir universiteto valdžios požiūris į ją pasikeitė, santykiai tapo daug šiltesni. „Labai stengiausi dalyvauti lietuviškoje veikloje. Kai pirmoji pradėjau važinėti į Lietuvą, mane vietiniai lietuviai apšaukė komuniste, naktimis telefonu ėmė grasinti. Tuomet kažkaip atšalau nuo lietuvių bendruomenės, parapijos, užsidariau Topangoje“, – tai mokslininkės žodžiai.

Ji nenustojo važinėti į Lietuvą ir Vilniaus universitetą, kuris buvo jos *Alma Mater*.

VERTINO POEZIJĄ, DAILĘ IR GERĄ VYNĄ

Dalį eksponatų mokslininkė padovanojo universitetui, bet sau pasiliko tai, kas, matyt, jai buvo labai brangu. Jos namų didžiajame kambaryje ant lentynų stovėjo Sopulingosios Dievo Motinos, Pietos, Rūpintojėlių senoviniai lietuvių drožiniai. Apie juos Marija yra kalbėjusi, kad Rūpintojėlis ir Dievo Motina Lietuvai tapo išraiškingiausiais tragiškos istorinės lemties paminklais. Ji prisimindavo pavasarį ir bundančią gamtą Lietuvoje, išpuoselėtus darželius prie namų ir gegužines, vadintas „mojavomis“. Kalbėdama apie tai, ji atsidusdavo: „Net gera širdyje pasidaro, kai visa tai prisimenu iš vaikystės.“ Marijai nuo pat mažų dienų įstrigo Švenčiausiosios Mergelės garbinimas ir tai, sakė ji, vėliau padėjo jai suprasti priešistorines deives ir jų garbinimo esmę. Jos žodžiais kalbant, ir šiuolaikiniame žmoguje tebėra Deivės garbinimo archetipas, kuris dabartiniais laikais pasireiškia Švenčiausiosios Mergelės Marijos aukštinimu. Visur jos namuose buvo išdėlioti gintarai, daugybė įvairaus dydžio ir pavidalų deivių statulėlių, patiestos tautinės juostos. Beje, ant sekcijos, matomoje vietoje, stovėjo ir jos didelė nuotrauka – susitikimas su popiežiumi Jonu Pauliumi II 1987 m. Vatikane. Lietuvos krikščionybės 600 metų jubiliejaus konferencijoje M. Gimbutienė tada skaitė pranešimą.

Sienas puošė gražūs, nemažo formato paveikslai. Tai Vytauto Virkau ir Viktoro Vizgirdos tapybos darbai. Marijai labai patiko jų, ypač Virkau tapyba.

Kalbant apie dailę, Marija minėjo, kad jai patinkantys impresionistai. Kai nuvažiuojanti į Los Andželo County [Kaunti] muziejų, realistinio meno salėse beveik nesu-

Marija savo namuose Topangoje prie Lietuvos dievdirbių medinukų kolekcijos, 1993 m.

Marija Gimbutienė dailininko Viktoro Vizgirdos parodoje, 1965 m.

stojanti – einanti tiesiai į tas sales, kuriose kabo P. Gauguino [P. Gogeno], P. Cezanne'o [P. Sezano], P. A. Renoiro [P. O. Renuaro] drobės.

Kartą parsivežė nusipirkusi storiausią Salvadoro Dali reprodukcijų albumą, norėjo jį išsyk pasiųsti į Lietuvą vienam iš savo pažįstamų dailininkų, bet pagalvojusi nusprendė kokį mėnesį pati jį pasilaikyti ir gerai įsižiūrėti į jo paveikslus. Jai šis dailininkas ir jo pasaulio suvokimas buvo įdomūs.

Kai paklausiau Marijos, kuris gi lietuvių poetas jai artimesnis, ir apie poetus, ir apie dailininkus Marija atsakė vienodai – jai daugelis patinka, ne kuris nors vienas. Iš poetų gal labiausiai išskirianti A. Nyką-Niliūną. Pasak Marijos, skaitant šį poetą pirmiausia į akis krinta egzistencinė jo vienišumo samprata.

Jos kabineto prieškambaryje kabojo pačios mokslininkės portretas, kurį nutapė čia viešėdamas dailininkas Vytautas Ciplijauskas. Tapydamas ją dailininkas kreipė dėmesį į dvasinį mokslininkės pasaulį, ne vien fizinių bruožų panašumą. Paveiksle išryškinta aukšta mokslininkės kakta, šviesiai pilkos, spindinčios, didelės akys, dvasingos archeologės rankos su dideliu žiedu. Visoje jos povyzoje atsispindi vidinis žmogaus aristokratiškumas. Paveikslas atliktas laisva elgrekiška ranka, būdinga šiam dailininkui.

Šiuose namuose buvo dar vienas ypatingas paveikslas, kurį ji parsivežė iš pirmosios viešnagės Lietuvoje. Tai Antano Žmuidzinavičiaus šviesus ryto peizažas. Marija jautė jam be galo didelius sentimentus, nes šis paveikslas vaikystėje kabojo virš jos lovelės. Persigabenat per Lenki-

jos sieną, jo vos neatėmę muitininkai. Teko sumokėti nemažą išpirką, bet tokios brangenybės ji niekada nebūtų atsisakiusi.

Čia buvo ir kitų dailininkų paveikslų, o dykumoje M. Gimbutienės namų sienas puošė grafiko Algimanto Švažo keturių paveikslų ciklas, sukurtas pagal jos knygą „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene".

Namų priebutyje visuomet stovėdavo dėžės gero balto ir raudono vyno, nes svečių profesorės namuose niekada netrūkdavo. Vyną, kaip ir gerą kavą, Marija užsisakydavo paštu.

Geras vynas pagelbėjo ir tada, kai nutiko štai toks akibrokštas.

Kai pasirodė Nobelio premijos laureato Czesławo Miłoszo knyga, Marija su autoriumi atvažiavo į Topangą pasišnekėti, nes juodu buvo gerai pažįstami. O namuose pasirodė kaip iššluota. Sėdo į mašiną ir iš italų restoranėlio kalno papėdėje parsivežė picą. Pasidėjo ją ant stalo ir nuėjo šnektelėti į profesorės kabinetą. Kai sugrįžo, šių namų šuva jau buvo bebaigiąs ją lapnoti. „Nieko kita nebeliko daryti, kaip tik krimsti sausą duoną, užsigeriant vynu, – juokėsi Marija. – Tiesiog taip nepatogu buvo, bet a! Dar įdomiau!" Profesorės dvasia visada buvo labai jaunatviška, o jos akys spinduliavo sąmoju.

Tuo metu dar galėjo skaityti paskaitas, bet sveikata jau gerokai silpo. Vakare, kai kildavo rūkas ir drėgmė, kai reikėdavo išvykti iš namų kur nors į Los Andželą, ji išgerdavo stiklą glintveino sakydama: „Nors ir esu įpratusi skaityti paskaitas, bet kartais labai jaudinuosi, o kai išgeriu vyno, tas jaudulys praeina ir paskaita visuomet gerai pavyksta."

SUSIBŪRIMAI PRIE STALO

M. Gimbutienės didžiajame kambaryje, kur buvo įrengtas židinys, stovėjo didžiulis stalas. Prie jo rinkdavosi žymūs žmonės.

Vakare kaičiu arbatą, nes žinau, kad dabar mes susėsime prie linine staltiese užtiesto stalo ir šnekučiuosimės apie praėjusią dieną. Virš galvų mums švies senoviškas masyvus žalvario šviestuvas, o po juo pakabintas ramybę skleis lietuviškas šiaudelių sodas.

Prie šio stalo ne vieną kartą teko sutikti Kūčias, Kalėdas, Padėkos dieną.

1989-ieji. Artinasi Šv. Kalėdos. Man – pirmosios Amerikoje. Lauke 25 laipsniai karščio. Papuošiame eglę, kurią mums atstoja dideliame vazone augantis šiltųjų kraštų ėglinis dekoratyvus medelis. Marijos sveikata jau kuris laikas sutvirtėjusi, ji jaučiasi žvaliai. „Bet, – sako ji, – kai tik susirgau ir kurį laiką buvau nusilpusi, net geriausi draugai lietuviai nė karto nepaskambino, neatvažiavo aplankyti, tik atvirlaiškius švenčių proga siuntė." Svarstome, ką už-

prašyti į svečius prie Kūčių stalo. Marija pasikviečia nemaža lietuvių, net tuos, kurie ją buvo visai pamiršę. „A, – moja ji ranka, – reikia atleisti žmonėms. Tegul būna visiems gera. Jie vieni – liūdna bus sutikt Šv. Kalėdas. Ir mums be jų bus ne taip smagu. Reikia burtis visiems ir užmiršti nuoskaudas."

Balta linine staltiese uždengiame didžiulį stalą, nukrauname jį valgiais, uždegame daug žvakių. Švenčių proga arba atvykus svečiams Marija visuomet ištraukdavo gražų kiniško porceliano servizą. Traukiame jį ir dabar.

Prie stalo jau susirinko svečiai nebuvėliai. Susiimame už rankų invokacijai. Iškilmingą vakarienę Marija visada pradėdavo susiėmimu už rankų, trumpu patylėjimu ir pamąstymu, o paskui visų pasveikinimu.

Marija taria trumpą padėkos ir sveikinimo žodį, tada šypsodamasi eina aplink stalą ir kiekvienam iš savo rankų duoda laužti kalėdaitį, visa ko linkėdama. Nuoširdžiausias, gražiausias šypsnys lūpose, laimingos akys. Ta Marijos šypsena neužmirštama. Gerai užkandus prasideda linksmoji dalis. Geras Marijos draugas istorikas Vincas Trumpa skelia nepakartojamus savo dėstytojo Levo Karsavino anekdotus, poetas Pranas Visvydas neatsilieka – tai posmą išpyškina, tai arijos kupletą užtraukia. Dainininkė Stasė Pautienienė-Šimoliūnienė, rašytojo Jurgio Gliaudos pavadinta „kalifornietiška žvaigžde", užveda advento giesmes, mes visi pritariame. Po egle Marija visiems paruošė po dovanėlę. Atrišam – juokai, susižavėjimas. Kaip pastabiai ji parinko dovanas! Kiekvienam pagal skonį. Tą vakarą nuo Marijos dovanų gavau indėniškus auskarus. Jie mane nustebino ir pradžiugino – taip subtiliai Marijos parinkti. Marija mokėdavo visiems suteikti džiaugsmo. Dabar visiems gera. Kūčios praeina nepaprastai pakiliai.

Aukštai Topangos danguje šviečia ryškios žvaigždės...

Prie šio stalo Marija atokvėpio minutę dalydavosi savo gyvenimo įspūdžiais. Jos pasakojimas visada būdavo gyvas, vaizdingas.

Kartą grįžo iš universiteto, kur klausėsi paskaitos, labai linksmai nusiteikusi. Stebėjosi, kad pranešėjas per dvi valandas trukusią paskaitą taip ir nesugebėjo nieko nauja pasakyti. Galų gale ją net juokas apėmęs, kuris ir dabar tebeima. Paskui paaiškino: „Archeologijoj irgi reikia turėti laimę. Ir intuiciją. Štai graikas Galis, Larisos archeologijos muziejaus direktorius, kurio paskaitos dabar ir klausiausi, penkiolika metų kasinėjo vienoje vietoje, prisikasė iki vienuolikos metrų gylio ir nieko nerado, tik keletą šukių. Per paskaitą tik tai ir parodė, o kalbėjo dvi valandas. Nieko taip ir nesužinojau. Vis negaliu užmiršti, kaip žmogus kasė vienoj vietoj ir nieko nerado, tik kelias šukes. Bet, tiesa, užtat pamačiau stratigrafijos nuotrauką – 11 metrų žemės pjūvį. Tai gana gilus kasimas. Bet turbūt reikia ir tokių susitikimų, kad galėtum palyginti."

Sėdėjom prie stalo besišnekučiuodamos ir iš lėto siurbčiojom ramunėlių bei mėtų arbatą. Marija buvo gerai nusiteikusi. Tada jos paklausiau, per kurią ekspediciją pavyko rasti daugiausia radinių. Kur kasinėti jai patarė garsus graikų archeologas D. Theochares, nes vienas visko neaprėpė. Ji gavo lėšų iš universiteto ir į tą graikų kaimelį Achilėjoną nusivežė keturiasdešimt amerikiečių vyrų – mokslininkų ir studentų. „Visi išsirikiavo – gražūs, aukšti. O Theochares pirmą dieną pasakė trumpą kalbą ir dingo. Vėliau sužinojau, kad jis, išsigandęs tų 40 gražuolių, – mat dėl savo žemo ūgio mėgo kasinėti tik su moterimis – pasislėpė savo saloj Graikijoj. Mes, jam dingus, turėjom nemažai bėdos: kalbos nemokam, o reikia apsigyventi pas graikus kaimiečius ir dar maistu pasirūpinti. Bet viskas baigėsi sėkmingai. Kasėm tik tris metrus į gylį ir aptikome daugiau nei 500 deivių skulptūrėlių ir kitokių radinių. Tai buvo didžiausias atradimas, nors medžiagą rinkau visą gyvenimą."

Prie šio stalo per Padėkos dieną rinkosi ir jos buvę studentai, kai kada atskridę pagerbti savo profesorės net iš kito Amerikos pakraščio. Studentai ją vadino „Deive Motina" arba „Mūsų Deivė Marija". Prisimenu Patricią Reis ir jos vyrą Jamesą Harrodą [Džeimsą Herodą], specialiai atvykusius iš Portlando pagerbti Marijos šią dieną. Ne kartą prie šio stalo pietavome su Jules Levinu.

Marija pasakodavo nuotaikingai. Kartą ir apie savo ligą ji kažkaip neįprastai kalbėjo: „Mano draugai ir mokslo kolegos žinojo, kad aš sergu. Vienu metu buvau labai nusilpusi ir ilgokai nesirodžiau, o paskui vėl ėmiau važinėti į tarptautines konferencijas. Sutikti pažįstami, pamatę mane, iš netikėtumo net paklausdavo: ‚Tai tu dar gyva?!'" Ir pati nuoširdžiai juokiasi. Ji mokėjo atlaidžiai pasišaipyti ir iš savęs, ir iš kitų.

Pasakojo ir apie tai, kaip daktarai paskelbė nuosprendį – jos dienos suskaičiuotos. Tuomet ji išsikvietė atsisveikinti iš Lietuvos savo brangiausią ir mylimiausią žmogų – pusseserę Meilę Lukšienę: norėjo numirti ant jos rankų. Jiedvi aplankė gražiausias vietas, nuskrido net į Havajus, o paskui Meilė kurį laiką dar gyveno Marijos namuose. „O aš kaip nemirštu, taip nemirštu, – šypsosi Marija. – Meilei jau ir savi reikalai parūpo – kaip ten, namuose, ir darbai laukia. Taip ir išsiruošė namo – nesulaukėm mano mirties."*

* Rengiant spaudai šią knygą, M. Lukšienė pasidalijo kai kuriais viešnagės pas Mariją įspūdžiais. „Kai mirė mano vyras, Marija pasikvietė mane į Ameriką. Tuo metu jau ir pati Marija sirgo nepagydoma liga. Ji norėjo kuo įdomiau suorganizuoti mano viešnagę. Nuvykome su ja net į Havajus, o paskui keliavome po didžiuosius Amerikos kanjonus. Marija pati vairavo. Pradžioje manėm, kad vairuosime pasikeisdamos (turėjau ir aš teises), bet pabūgau svetimo krašto. Tad tokį ilgą kelią vairavo ji viena. Mašinos bagažinėje vežiojomės didelį arbūzą sulig kibiru didumo, kad ištroškusios visada turėtume kuo atsigaivinti. Marija visad buvo nuovoki ir išradinga, ji net ir tai numatė, o ką jau kalbėti, kaip gražiai ir įdomiai suplanavo visą mano buvimo jos namuose laiką. Ji nepaprastai subtiliai mokėjo sukurti jaukią buvimo kartu atmosferą. Sukurti subtilią būseną." (Iš K. Jankauskaitės pokalbio su M. Lukšiene 2003 08 29.)

Chemoterapija davė netikėtų rezultatų, ir tada Marija pakilo kaip Feniksas iš pelenų. Jai dar buvo lemta gyventi. Tai buvo 1983 m.

Turėjo nepaprastą humoro jausmą, su ja negalėjai būti niūrus, vis norėjai nusišypsoti ar skaniai pasijuokti. Marija dažnai prisimindavo istorijas, nestokojančias komiškumo. Jos pralinksmindavo ir ją pačią – ne mažiau ir kitus. Štai kad ir toks nutikimas.

Viena jau senyvo amžiaus turtinga menotyrininkė, išėjusi į pensiją ir nelabai turėdama kuo užsiimti, be to, žavėdamasi Marijos teorijomis, kurį laiką ją visur lydėjo į tarptautines konferencijas. Su ja buvę, pasak Marijos, įdomu pasišnekėti meno ir apskritai gyvenimo klausimais, bet ji mėgo išgerti. Po vieno Marijos pranešimo konferencijoje Europoje jos sėdėjusios su Marijos draugais profesoriais vakare prie vaišių stalo, o toji tiek prisivaišino, kad nukrito nuo kėdės ir čia pat užmigo. Tai bent reginys, kurio niekas nesitikėjo! O Marijai – nors skradžiai žemėn prasmek. Kitą rytą Marija jos prikelti nepajėgė, tad išvyko po Europą tęsti savo mokslinės kelionės viena. Bet po savaitės, jau kitoje šalyje, anoji ponia Mariją vėl susirado. Pradėtoji kelionė drauge iki galo taip ir tęsėsi. Nežinau, ar profesorė dar kada su ta moterim keliavo. Neklausiau. Bet žinau, kad Marija niekada nesmerkdavo kito žmogaus ar jo poelgio, neapkalbėdavo kitų. Viską priimdavo taip, kaip yra. Marija buvo labai taurus žmogus. Jei kas nors pradėdavo pasakoti apie kitą žmogų kokią nelabai gražią istoriją, ji šiek tiek pasiklausiusi numodavo ranka ir sakydavo: „Nu, kaip yra, taip ir gerai." Ir tuo užbaigdavo temą, nukreipdavo kalbą kita linkme. Visada prisimenu šiuos jos žodžius: „Kaip yra, taip ir gerai." Ir išties pasidaro gerai.

SAULEI KYLANT IR BESILEIDŽIANT

Kažkur skaičiau, kad didieji žmonės, kaip tos kalnų viršūnės, pirmieji pasitinka saulę ir paskutinieji ją palydi. Tokia buvo ir Marija Gimbutienė. Keldavosi kasdien prieš šešias: išgers mėgstamos „Gevalia" kavos, suvalgys avižinių dribsnių dubenėlį su medum, pasimankštins gryname ore ant treniruoklio, pašnekins šunelius ir sėdasi rašyti. Pakildavo nuo stalo tik priešpiečiams, o paskui vėl rašydavo arba skaitydavo korektūras. Nunešdavau tik šviežių morkų sulčių. Priešpiečiams mėgdavo daržovių sriubas, salotas su ryžiais. Tokiu metu prie stalo ilgiau pasikalbėdavome. Tai būdavo labai malonios akimirkos. Ji pranešdavo visokias naujienas, kad ir tokią, pavyzdžiui.

Iš „Time" žurnalo atėjo anketa su klausimu, kas yra gyvenimas. Apklausiami du šimtai žmonių – didžiausios Amerikos įžymybės. Marija labai užsiėmusi, tad pusiau juokais, pusiau rimtai man sako: „Tu už mane atsakyk.

Marija Gimbutienė su savo buvusiais studentais ir drauge dailininke (pirmoji iš kairės) Dorothy Cameron, James Harrod, Marija Gimbutienė, Patricia Reis.

Iš kairės: Vanda Sruogienė, Marija Gimbutienė, Dalia Sruogaitė, Meilė Lukšienė. Čikaga, 1982 m. gruodis.

Neturiu laiko atsakinėti į tokius klausimus." Pasakiau, kad jai tiktų toks atsakymas: darbas, darbas, darbas. Ji beveik sutiko, tik dar pridūrė: „Kad būtų mėgstamas ir visą laiką judėti į priekį."

Vieną vakarą svečiuose pas Mariją lankėsi skautų organizacijos pirmininkė Stefa Gedgaudienė, atskridusi iš Klivlendo. Ji papasakojo apie skautų stovyklą Lietuvoje praėjusią vasarą. Kvietė Mariją atvykti į Klivlendą aplankyti skautų. Marija pažadėjo, kai turės laiko. Taip pat prašė profesorės, kad parašytų laišką skautų organizacijai Lietuvoje. Tai būtų šios organizacijos dalyviams lyg kokia paskata ir garbė – kad ir M. Gimbutienė, toks žinomas žmogus, jaunystėje buvusi aktyvi skautijos atstovė. Į šį prašymą Marija, atrodo, atsiliepė.

Kartą, visą dieną praleidusi prie darbo stalo, ji išėjo iš savo stiklinio kambario ir tarė: „Šiandien mokslininkės karjera, rodos, baigta. Nusibodo rašyti ir skaityti. Dabar pradėsiu naują – kulinarės – karjerą", – ir ėmė pjaustyti obuolius. Diena vakarėjo. Besileidžiančios saulės spinduliai nušvietė toli tarp kalnų išsimėčiusius tarsi žaislinius namelius, žaliuojančias pievas – vaizdus lyg vizijas iš Čiurlionio paveikslų. Pamažėl kilo rūkas. Apsisprendusi šiandien nieko daugiau nebedirbti, Marija niekur neskubėjo.

Sėdėjom verandoje, žiūrėjom į besileidžiančią saulę ir kalbėjomės. Apie daug ką. Ką tik buvau perskaičiusi Edvardo Gudavičiaus straipsnį apie Margionių kaimo paprotį paminėti išėjusius amžinybėn savo artimuosius: kaimo žmonės nuo lapkričio pirmos dienos kapinėse dvi savaites naktimis kūrena laužą, pypkiuoja, kalbasi, prisimena mirusiuosius. Papasakojau apie tai Marijai. Ji kaip visada noriai išklausė, nes pati jau stigo laiko perskaityti visą spaudą iš Lietuvos: kasdien vis ėjo korektūros, prie jų sėdėjo nuo ryto ligi vakaro – norėjo kuo greičiau grąžinti leidyklai, nes jau lapkričio mėnesį San Franciske turėjo pasirodyti naujausia jos knyga „Deivės civilizacija". Man pačiai tas straipsnis įstrigo galvon, nes Margionių žmonės ir jų papročiai priminė vaikystės kaimą Dzūkijoje ir visa ko pradžią. „Ar tėvai dzūkai?" – paklausė Marija. Atsakiau, kad mama. „Ar augai kaime?" „Vasarodavau." „Tai dėl to taip viską jauti. Kokios gražios dainos, papročiai Dzūkijoj, kokie darbštūs žmonės!" Ir Marija prisiminė savo ekspedicijas po Valkininkų kraštą dar jai studentaujant. Išėjusi ankstų rytą į Dzūkijos kalnelius, pamatė senutę pjautuvu pjaunant avižas ir dainuojant. Ši akimirka, sakė ji, nulėmė pažiūras į gyvenimą, darbą. O apie gyvųjų ir mirusiųjų ryšį kalbėjo: „Lietuviai visada bendravo su mirusiaisiais. Mirtis lietuviui nebaisi dėl to, kad nuo seno artimas ryšys su gamta. Amerikoje žmogus labiau nutolęs nuo gamtos – civilizacija, technokratija tuos saitus sutrauko. Aš mirties nebijau, kad tik nereikėtų ant patalo kankintis." Jos gyvenimo ir mirties suvokimas buvo labai vaiskus.

Ši tema – nematomas gyvųjų ir mirusiųjų ryšys – nuteikė filosofiškai. Ypač saulei artėjant prie laidos. Norėjosi dar kalbėtis ir kalbėtis. Marija prisiminė savo išėjusiuos artimuosius. „Kai pirmąsyk buvau Lietuvoje, Meilė Lukšienė norėjo pavaišinti mane iš jos mamos Matjošaitienės-Biliūnienės senoviško labai gražaus servizo. Meilė netyčia jį užkabino, ir visas servizas subyrėjo į smulkiausias šukeles. Meilė taip verkė, taip verkė. Aišku, ne dėl to, kad servizas daug kainavo, bet kad tai buvo brangiausias motinos atminimas. O aš turiu savo mamos sidabrinį šaukštelį ir valgau tik juo. Taip, rodos, bendrauju su mama. Man tai labai svarbu."

Paprašiau, kad Marija daugiau papasakotų apie savo tėvus. Tėvas jai buvęs idealas visą gyvenimą, nors abu tėvus mylėjusi vienodai. Motina baigė mokslus Šveicarijoje ir Vokietijoje. Mama yra sakiusi Marijai: „Tu lygiai taip pat viską gali pasiekti kaip ir berniukai – nėra jokio skirtumo." Šiuos žodžius ji įsiminė visam gyvenimui.

Paskui Marija prisiminė pirmąjį susitikimą su motina Maskvoje 1960 m. po ilgo jiedviejų išsiskyrimo. Štai ką Marija papasakojo: „Pirmąkart pasimatėm po 16 metų. Aš tada atskridau į tarptautinį Maskvos simpoziumą. Buvau visą laiką sekama saugumo agentų, niekaip negalėjau atitrūkt nuo ekskursijų. Motina nežinojo, kokiame

viešbutyje būsiu apsistojusi. Mes patys iki paskutinės minutės nežinojom. Motina apvažiavo visus viešbučius užsieniečiams, bet niekur mano grupės nerado. O kai jau rado, tai administracija slėpė, kad tokia Gimbutienė yra atvykusi su grupe. Motina davė darbuotojoms pinigų, tuomet patvirtino, kad tokia yra. Tada galėjom susisiekti. Pasimatėme Lenino muziejuje. Kai susitikom, ilgai bijojome viena prie kitos prieiti. Verkėm, verkėm abi nusisukusios į eksponatus... Paskui kaip muziejaus lankytojos susiėjom į vieną tašką. Kai atvykau į konferenciją, prisistatė toks tipukas ir pasakė, kad vis tiek žino, kur aš buvau."

Iš verandos sugrįžome į vidų. Jos didžiajame kambaryje stovėjo ąsotėlis – Deivės figūrėlė su auskariuku – padovanotas jos gerbėjų. Marija pasakė, jog norėtų, kad laidojant jos pelenai būtų supilti į jį. (M. Gimbutienės pelenai laidojant buvo supilti į urną Deivės veidu. Ją sukūrė jos giminaitė keramikė Julija Ikamaitė.)

IŠSKIRTINIS DĖMESYS PROFESORĖS IDĖJOMS

Pasirodžius knygoms „Deivės kalba" (1989) ir „Deivės civilizacija" (1991) M. Gimbutienė tarsi sufokusavo į save Amerikos visuomenės ir žiniasklaidos dėmesį.

1991 m. Viskonsino valstijoje buvo švenčiama Žemės diena. Susirinkusieji skandavo tokius žodžius: „Slėpiningoji Žemės Jėga, padėk sugrąžinti Žemės planetai sveikatą. Švari siela! Švari siela!" Apie tai skaičiau 1991 m. gegužės 6 d. žurnale „Time". Tame straipsnyje buvo rašoma, kad šiam augančiam dvasiniam judėjimui Jungtinėse Valstijose didelę reikšmę turėjo M. Gimbutienės knygos „Deivės kalba" idėjos.

Ją nuolat filmuodavo jos pačios namuose. Esu stebėjusi, kaip buvo filmuojama ir J. Paul Getty muziejuje netoli Topangos, senovinio romėniško stiliaus viloje, kur buvo sukaupta daug antikinio meno vertybių.

Įsiminė kito filmo režisieriaus Kello Kearnso [Kelo Kiornso] reakcija filmuojant profesorę. Režisierius džiūgavo, kad tokį žmogų filmuoti vienas malonumas. Marija nepaprastai įtaigiai ir išraiškingai, labai teatrališkai gebėjo kalbėti apie Vakarų Europos kultūros tradicijas ir apie deives. Stebint ją tokiais momentais iš šalies atrodydavo, kad jos darbas ir jo rezultatai jai teikia didelį džiaugsmą, kad ji mėgaujasi, galėdama pasidalyti savo darbo vaisiais su kitais. Marija spindėdavo kalbėdama per paskaitą ar priešais kamerą: sudėtingiausius savo profesijos dalykus dėstydavo lengva, grakščia ir suprantama kalba. O Marijos studentai tuo metu juokaudavo: „Mūsų profesorė – nauja Holivudo žvaigždė."

Holivudo garsenybė Jane Fonda buvo sumaniusi kurti filmą apie Mariją. Nors tuo metu Marijos namuose nuolat lankydavosi filmuojantys žmonės, bet tokios iškilios

asmenybės dėmesys nustebino ir suintrigavo net ir pačią profesorę. Paskambinusi J. Fonda'os asistentė pranešė apie aktorės sumanymą. Tiesa, pridūrė, kad vizitas truputį nusikels, nes J. Fonda nori pamatyti išsilaisvinusias šalis: Rumuniją, Vokietiją, Čekoslovakiją. Todėl išvykstanti kelionėn po Europą, kur planuojanti susitikimą su Čekoslovakijos prezidentu Vaclavu Havelu. Po savaitės toji pati asistentė vėl paskambino M. Gimbutienei ir pranešė, kad aktorė gali atvykti bet kada, kai tik profesorė sutiks jas priimti. Kelionė palauks, o J. Fonda laukti negali, nes jos būsimo filmo reikalai – visų svarbiausi. Prisimenu, kaip mudvi su Marija laukėme šio vizito Topangoje 1990 m. vasario pradžioje.

Sutartą dieną jos turėjo atvykti kaip tik priešpiečių metą. Pusę dienos sukome galvą, ką gi paruošti užkandžiams tokiai įžymybei. Ne todėl, kad įžymybė, kaip sakė profesorė juokaudama, o todėl, kad įvertindamos filmuose matytą aktorės figūrą negalime jai pakenkti. Nusprendėme, kad pasiūlysime japonišką delikatesą suši. O man rūpėjo, netikėtai progai pasitaikius, kaip nors gauti J. Fonda'os interviu ir parvežti jį į Lietuvą. Pasakiau tai Marijai. Nors ir pati Marija jaudinosi prieš Holivudo garsenybės vizitą, bet iškart sutiko man padėti. Marija mokėjo nepabrėžti savo didingumo, niekada nesijautė esanti su aureole virš galvos. Kai kada atrodydavo net valiūkiška. Kaip dvi sąmokslininkės iš anksto sugalvojome planą, kaip veiksime. Taip ir sutarėm – Marija savo straipsnių kopijų, kurių buvo prašiusi aktorės asistentė, nedarys, bet kai jau jos bus čia, Marija atneš man jas padauginti, o jau su kopijomis į kabinetą grįšiu aš ir turėsiu griebti jautį už ragų. Mūsų planas klostėsi kaip iš pypkės. Ir J. Fonda, dalyvaujant profesorei, dešimt minučių paskyrė man. Bet lygiai dešimt, nė minutės daugiau – tiek, kiek tarėmės. Kai dar norėjau pateikti vieną klausimą, ji žvilgterėjusi į laikrodį nukirto: „Dešimt minučių jau baigėsi." Bet užteko ir tų dešimt. Man buvo įdomu sužinoti, kur ir kada ji išgirdo apie M. Gimbutienę ir jos idėjas, kaip sumąstė kurti filmą. J. Fonda'os atsakymas buvo gan netikėtas. Aktorės kirpėja papasakojo skaičiusi labai įdomią knygą, vos ne detektyvą. Tai buvusi M. Gimbutienės „Deivės kalba". Jinai susidomėjusi ta „nepaprasta knyga", nusipirko ją, perskaitė ir nusprendė kurti filmą, kuriame Mariją vaidintų ji pati. Aktorė kalbėjo norinti, kad būsimasis filmas turėtų dvasią: kad tai būtų ne vien atrastų neolito amžiaus kaimų ar archeologinių radinių muziejuose vaizdai. „Mūsų visuomenė, ir ne tik ji, yra susirūpinusi aplinka ir gamta. Juk mes, žmonės, dominuojame gamtoje, o vyrai pernelyg dominuoja moterų gyvenime. Kaip politinė aktyvistė, jaučiuosi atsakinga už šiuolaikinio pasaulio likimą. Be to, esu dar ir aktorė. O menininkas yra visa ko centras. Todėl ieškau būdų, kaip pakeisti tokią sistemą ir net tas žmogaus sa-

vybes, kurios verčia jį taip elgtis. Profesorės M. Gimbutienės tyrinėjimai patvirtina, kad neolite egzistavo harmoninga visuomenė ir harmoningi vyrų bei moterų santykiai. Tada buvo garbinama deivė Motina – Kūrėja. Visų teisės buvo lygios ir todėl nebuvo poreikio viešpatauti gamtoje. Tai buvo laimingi, produktyvūs laikai, ir truko jie tūkstantmečius. Tai kodėl dabar viso to, kas geriausia, neperėmus iš praeities? Juk tai mūsų šventos esaties dalis. Pagrindinė filmo konsultantė būtų M. Gimbutienė. Prabylant į žmonių širdis ir sielas, veikiant žmonių emocijas galima keisti politines ir ekonomines struktūras. Pirmiausia mes privalome keisti savo dvasines vertybes; turime atskleisti savo esmę, savo žmoniškumą, turime įsitikinti, kad žmoniškumas, gailestingumas ir užuojauta lemia ir politines struktūras." O Lietuvai aktorė palinkėjo „pasinaudoti pereinamuoju laikotarpiu renkantis kelią iš militarizmo, komunizmo ir greitai besikeičiančios rinkos reikalavimų tam, kad būtų sukurta tokia egalitarinė (visuotinės lygybės) visuomenė, kurioje gamta ir moteris būtų nenustelbtos." (Visas interviu grįžus į Lietuvą buvo išspausdintas žurnale: *Kinas*, 1990, nr. 8.)

Paskui dar valandėlę J. Fonda kalbėjosi su M. Gimbutiene. Išeidamos su asistente jos dar ilgokai stabtelėjo priebutyje ir grožėjosi atsiveriančia kalnų panorama. Kai jau išėjo, Marija tarė: „Viską ši moteris turi gyvenime, bet net ir ji neturi tokio vaizdo kaip šis..."

J. Fonda netrukus ištekėjo už CNN savininko Tedo Turnerio [Tedo Ternerio] ir išvažiavo gyventi į kitą Amerikos pakraštį. Savo sumanymo ji taip ir neįvykdė. Bet kada tik atvažiuodavo į Santa Moniką, kur buvo jos namai, visuomet prisimindavo ir profesorę. Peržiūrėdama Marijos rašytus laiškus man grįžus į Lietuvą iš Topangos 1990 m., viename iš jų, rašytame 1990 07 29, randu šias eilutes: *[...] Užtenka man nesibaigiančių interviu ir filmavimo. Su Kellu Kearnsu dar nesibaigė darbai. Jane Fonda vis kažką galvoja [...]. Ji man skiria daug dėmesio (ateina į mano paskaitas ir pagerbimus). [...]*

Jei toliau kalbėtume apie Holivudą, tai tarp Marijos pažįstamų buvo ir aktorė Olympia Dukakis – buvusio kandidato į Amerikos prezidentus pusseserė. Ji apsilankydavo Topangoje, Marijos paskaitose, kai kada keliaudavo drauge su profesore.

MOKSLININKUI LAISVĖ – SVARBIAUSIA

Mokslininkės namuose Topangoje apsilankydavo moterų, pasivadinusių „naujosiomis raganomis". Jos – ir menininkės, ir namų šeimininkės, vienos – turinčios šeimas, kitos ne. Įkvėptos M. Gimbutienės deivės Motinos idėjų, viename Los Andželo laikraštyje jos paskelbė manifestą „Išėjusios iš šluotražio palėpės". Kalbėjausi su vie-

na iš jų, rašytoja Starr Gody [Star Gudi], ir bandžiau išsiaiškinti, kaipgi jos „raganauja“. Kai kurios iš jų nemėgsta, kai jas vadina „raganomis“, todėl renkasi pavadinimus „pagonė“ arba „vaidilutė“. Šios moterys draugiškos ir nuolat šypsosi. Jos grįžta į Deivės laikus, kai gyvenimą valdė Gamtos principai.

Kaip Didžioji Deivė prabyla į jas? Vaidilutės renkasi švęsti solsticijos (saulėgrįžos) ir ekvinokcijos (lygiadienio) švenčių, taip pat per *Halloweeną* (spalio 30 d., mirusiųjų diena ir raganų Naujieji metai) ir kartą per mėnesį stojus mėnulio pilnačiai. Savo ritualui jos pasirenka žvakę, varpelį ar knygą. Dažniausiai – žvakę. Žvakės šviesa sukuria erdvės sakralumą, kuris lemia išgryninimo ciklą. Ritualai įgyja tartum pranašišką formą. Paskui kuri nors iš jų ištaria keturias pasaulio kryptis: šiaurė – pietūs, rytai – vakarai. Tai ginamosios jėgos, kurios palydimos maldomis ir kreipimusi į Deivę. Kai būrys iššaukia gamtos jėgą, pritraukia energiją iš žemės arba iš mėnulio, tyliai trepsėdamos ir mušdamos būgnelį ima giedoti giesmes Deivei. „Tokio ritualo tikslas, – sako Starr, – harmonizuotis su natūralia sezonų energija. Deivė Motina nuolat yra kiekvieno iš mūsų viduje. O mes ją juntame kasdien. Mums nereikia tikėti ja. Tik mūsų energija geriau veikia, kai mes kartu.“ Jų tikslas – pajusti kuo glaudesnį ryšį su gamtos ciklais, diena ir naktimi, augmenijos augimu ir mirimu. Ritualu siekiama sutelkti energiją, paveikti pa-

Įsimintinas Marijos Gimbutienės plačiai ištiestų rankų gestas, toks labai šiltas, tarsi norėtų apkabinti visą pasaulį... Ją sveikina savaitgalio seminaro prie Bostono dalyviai, 1992 m. spalis.

sąmonę, pagydyti, kūną sujungti su dvasia. Po tokio ritualo kiekviena jaučiasi šviesesnė, artimesnė visatai, dvasingesnė, ramesnė, susitaikiusi su savimi ir pasauliu. „Tai, ką mes darome, nėra kažkas ypatinga, tai prieinama kiekvienam, kas nori geriau save pažinti“, – sakė rašytoja S. Gody. Į savo susibūrimus jos kviesdavo ir Mariją, bet nedažnai – ji vis neturėdavo laiko.

Kaip asmenybė, Marija buvo originali, gyva, atvira, gera. „Naujojo amžiaus“ idėjų skelbėjos galbūt norėjo iš jos asmens padaryti kažką ypatinga, bet Marija į tai nelabai kreipė dėmesio ir toliau dirbo savo darbą, priimdama

žmones tokius, kokie yra. Ji niekada nesielgė kaip „dievinamoji", o į rodomą dėmesį visad reagavo paprastai: „Gerai, jei žmonės domisi mano idėjomis, vadinasi, dirbta ne veltui."

Paklausiau Marijos, kodėl Deivės idėjos tokios populiarios Vakaruose. Ji sakė: „Žmogus Vakaruose daug labiau nutolęs nuo gamtos, nes paskutinieji šimtmečiai tuos saitus sutraukė, būtent industrija, technika. Sovietinės okupacijos dešimtmečiai pristabdė technikos pažangą Lietuvoje ir tai tam tikru požiūriu yra gerai. Todėl Lietuvos žmogus išliko arčiau gamtos nei Vakaruose. Ypač jo artumas ryškus folklore – dainose, pasakojimuose, jų lietuviai dar iki šiol nepamiršta. Be to, Vakaruose mąstantys žmonės jau vėl ieško suartėjimo būdų su gamta. Nes Deivė – tai ir yra Motina Gamta. Juk dauguma Vakarų mokslininkų mano, kad žmonijos atgimimas ateis būtent iš Vidurio Europos, kuriai priklauso ir Lietuva."

Kartą klausiau Marijos, ką ji mano apie moterų sąjungas. Ji atsakė: „Moterų sąjungos – nei nieko nauja, nei nieko bloga. Vyrų klubai, vyrų sąjungos egzistavo visais laikais. Tai čia viskas lyg ir normalu. Tai kodėl tuomet moterų sąjungos negali egzistuoti? Per praėjusius šimtmečius autoritarinis vyrų režimas išnaikino milijoną šviesiausių, protingiausių moterų. Juk buvimas kartu moterims suteikia daugiau pasitikėjimo, jėgos gyvenimui, palaiko."

M. Gimbutienės deivės Motinos, deivės Kūrėjos idėjos padėjo klestėti feministiniam judėjimui Amerikoje. Bet pati mokslininkė jokiame sąjūdyje nedalyvavo. Ji sakė: „Aš esu mokslininkė, bet ne feministė. Savo mokslu noriu padėti susigrąžinti mūsų sumaterialėjusiai visuomenei pusiausvyrą. Jei pradedi dalyvauti kokiame nors judėjime, prarandi laisvę, o mokslininkui laisvė – svarbiausia."

DYKUMA

Mohavio [Mohavie] dykumos Liucernos slėnyje buvo antrieji M. Gimbutienės namai. Marija čia atvažiuodavo, kai Topangoje prasidėdavo pavojingi jos sveikatai rūkai. Ši vietovė yra apie 180 mylių nuo Los Andželo. Jei vairuodavo Marija, kelias neprailgdavo, nes profesorė labai mėgo greitį.

Marija apskritai mėgo greitį: ir kelyje, ir moksle. Šią profesorės savybę pabrėžė ir istorikė Ingė Lukšaitė M. Gimbutienės 70 jubiliejaus minėjime, surengtame Vilniuje, Menininkų rūmuose, 1991 m. sausio 23 d. Ji kalbėjo apie mokslininkės knygą „Žalvario amžius": „Marija buvo be galo drąsi, imdavosi temų, kurios daug kam atrodydavo neaiškios, painios. Taip ir su ‚Žalvario amžiumi'. Ji stačia galva nėrė į tuos brūzgynus tokiu grei-

čiu, kad ilgai ten neužsibuvusi po dvejų metų išnėrė su storiausia knyga."

Lankantis svečiams, Marija visuomet stengdavosi, kad jie pamatytų kuo daugiau Amerikos. Kartą Marija patarė ir man vykti drauge su jos pažįstamais iš Lietuvos aplankyti Ziono parko, Braiso [Bryce] kanjono, kuris, jos manymu, daug įspūdingesnis nei Didysis kanjonas, bei užsukti į pramogų ir lošimų centrą Las Vege. Pati ir finansavo šią kelionę visiems. Marija būdavo dosni. Iš dykumos šios vietos greičiau pasiekiamos. O ir Las Vege profesorė mėgdavo pažaisti, nors toks malonus prasiblaškymas ir ištuština piniginę. Tikrai daug pamatėme per dvi dienas sukorę 2000 km. Grįžome lapkričio 1-ąją, o ant stalo puikuojasi tortas. „Kokia proga?" – paklausėme. Pasirodo, Marija neužmiršo net mano gimtadienio. Buvau sujaudinta. Marija mokėdavo nelauktai pradžiuginti, visad būdavo pastabi ir jautri.

Į dykumą Marija skubėdavo, kad būtų galima sparčiau padirbėti, nes čia netrukdydavo telefono skambučiai, ji galėdavo geriau susikaupti.

Visada kelyje mašinoje klausydavomės klasikinės muzikos stoties. Jei vairuodavau aš, Marija, susikėlusi kojas ant priekinio lango, skaitydavo laikraščius. Tik jei lėtindavau greitį, ji net pyktelėdavo: „Amerikoje taip lėtai niekas nevažinėja. Ir tu turi priprasti prie greičio."

Pakelyje dažnai sustodavome mažoje gyvenvietėje Litl Roke [Little Rock] apsipirkti. Marija rinkdavosi daug džiovintų vaisių, riešutų, saulėgrąžų ir moliūgų sėklų, daržovių ir žuvies, paukštienos, sulčių, alaus. Maistui Marija negailėdavo pinigų.

Vakare dykumoje mėgdavo atsigaivinti alum arba pasidarydavo „drinksą" – truputį degtinės su sultimis. Taip buvo, kol Marija jautėsi stipriau – pirmaisiais mūsų bendravimo metais. Vėliau daugelis jos įpročių pakito. Na, o dykumoje, kad visai „neatsimestumėme" nuo lietuvybės, kartais iškepdavau bulvių plokštainį. Nors patiekalų iš bulvių jinai per daug nevertino sakydama: „Ką gali ta bulvė duoti? Jau geriau žuvis arba višta." O štai moliuskai ir visokiausios jūros gėrybės jai labai patikdavo.

Dykumoje klausydavomės, Marijos žodžiais tariant, „stebuklingos" airių kompozitoriaus Kalaninsho [Kalaninšo] akmenų muzikos. Tai net ne visai muzika, bet mūsų skoniai šiuo klausimu visiškai sutapo. Marija absoliučiai nevertino šiuolaikinės lietuvių estrados. Jos nuomone, tai ne dainavimas, o kažkoks katinų kniaukimas.

Dykuma visą laiką keičiasi, ne tik metų laikais: dieną vienokia – vakare kitokia. Balandžio mėnesį visa nušvinta smulkiais žiedeliais. Vėliau augalų sėklas vėjas išnešioja po visą neaprėpiamą plotą. Kai prasideda karščiai, siekiantys tarpais iki +50°C, viskas pasikeičia. Nuo gegužės vidurio dykumoje – išdžiūvę krūmokšniai, gyvatės barškuolės, skruzdžių karavanai ir vabzdžių spiečiai. Bet ir dabar gražu dykumoj, nors jau kitaip. Pamatai tai,

ko niekur šiaip jau nepamatysi, nebent terariume. Išeini pasivaikščioti – čia vienur, čia kitur guli stora barškuolė gyvatė. Nereikia kartais ir niekur eiti, jos pačios tave susiranda. Kartą Marija guli hamake, skaito knygą. Tik dirst – ogi apačioje po ja storulė barškuolė susiraičiusi: „Atsargiai, atsargiai – kad moviau į trobą! Saviškiams apie tai niekada nerašiau į Lietuvą, nes būtų labai jaudinęsi", – sakė ji. Ir dar ji yra sakiusi, kad negalima užmušti gyvatės, nes tai visatos gyvybės atsinaujinimo simbolis.

Rytą dykumoje neapsakoma tyla. Marija keldavosi prieš saulėtekį ir eidavo pasitikti saulės. Dykumoje šis metas labai gaivus, saulės patekėjimas atrodo kaip dangaus misterija. Lygiai antrą valandą dienos pakyla stiprus karštas vėjas. Vis tuo pačiu metu. Popiet dykumoje visais namų kampais ūkia vėjas. Tuomet atrodo, kad tai gyva esybė...

Profesorė dažnai kviesdavosi į dykumą svečių norėdama pasidžiaugti ir pasidalyti tuo, kas jai labai patiko.

Pažįstami ir giminės čia aplankydavo Mariją, kad ir atsiskyrusią nuo pasaulio. Vieną sekmadienį turėjo atvykti Marijos pusseserės M. Lukšienės brolis Saulius Matas su šeima. Tikri Marijos giminės. Man jų atvykimas įsiminė, nes ankstų rytą išsiruošiau prie pagrindinio kelio prikalti lentelės su nuorodomis, kur susirasti Marijos rančą. Važiavau per dykumą ir palei pat kelią mačiau didelį kojotų būrį, traukiantį nežinia kur. Aplink

Liucernos slėnis Aukštojoje Kalifornijos dykumoje. Marijos namų apylinkės, po kurias ji dažnai išeidavo pasivaikščioti viena ir su svečiais. K. Jankauskaitės nuotr.

nė gyvos dvasios, o jų didžiausias pulkas. „Kas kažin būtų, jei eičiau pėsčia?" – pamąsčiau. Naktimis jie staugia dykumoje. Turbūt net žmogų, jei kokios, sumanytų suplėšyt. Dykumoje dar galima sutikti didžiulių vėžlių ir zuikių. Kitokių žvėrių nėra. Daug driežų. Atsisėdi kur nors nuošaliau ant akmens, o driežiukas jau ir prisistato – stebi savo akele tave kaip brolį... „Tik iš pirmo žvilgsnio dykuma atrodo tuščia ir nebyli, – rašė Antoine de Saint-Exupéri [Antuanas de Sent Egziuperi], – tačiau tai tik todėl, kad ji neatsiskleidžia pirmam sutiktajam." Taip ir yra.

Su Gediminu ir Dana Vasiliauskais Liucernos slėnyje, prie Marijos namelių. 1982 m.

Profesorės darbo stalas antruosiuose namuose Liucernos slėnyje. K. Jankauskaitės nuotr.

Svečiai atvyko iš pat ryto, laimingai mus susiradę iš paliktų jiems kelio nuorodų. Papusryčiavus Marija pasiūlė visiems drauge išeiti pasivaikščioti ir pasigėrėti po lietaus atsigavusia dykuma. Vasarą labai retai palyja. Išėjome. Viskas kvepėjo. Krūmų šakelių viršūnės įgavo tarsi žalsvesnį atspalvį. Dangus apsiniaukęs, bet kaip gera, nes ne taip karšta. Saulė pavojinga vienam Marijos giminaičiui. Dykuma kiekvieną veikia skirtingai. Kvėpavom pilna krūtine. Marija džiaugsmingai aiškino, kas jai labiausiai čia patinka: „Dykumoje jautiesi kaip mėnulio paviršiuje. Dangaus erdvės didesnės, o tai savotiškai veikia."

Skirtingu metu čia lankėsi nemažai žinomų žmonių ir iš Lietuvos, Marija čia atsiveždavo savo draugių profesorių, savo buvusių studenčių, dabar jau brandžių specialisčių. Šįkart sulaukėme seno gero Marijos bičiulio iš Santa Monikos poeto Prano Visvydo ir dar vienos viešnios iš Lietuvos.

Vakare susėdę prie stalo jie dalijosi prisiminimais iš jaunystės metų Kaune. Pranas prisiminė, kaip Operos teatro „galiorkoje" su draugais sėdėdavo, koks kada aktorius vaidindavo, arijų žodžius. Marija kalbėjo, kad persikrausčiusi su mama gyventi iš Vilniaus į Kauną pajuto svetimą miesčionišką Kauno atmosferą. Iš mokyklos mokytojų didžiausią įspūdį padaręs lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas Juozas Ambrazevičius, kurį buvo įsimylėjusios visos klasės mokinės, bet Marija ne.

Dar Marija pasakojo apie dykumą. Kai ji pirko čia žemę, ir kiti lietuviai kūrėsi šioje vietovėje. Vienas jų turėjo namą visai šalia – už pusės kilometro, o kiti statėsi arčiau Lucern Valei [Lucerne Valley] miestelio. Mėgdavo lietuviai, Marijos žodžiais tariant, susiburti krūvon, lietuviškų dainų padainuoti, pabendrauti. Seniau miestelyje dirbo lietuvis kunigas Petras Celiešius, aptarnaujantis vietinius indėnus. Dabar belikusios tik jos dvi su daktare Justina Žirguliene, gyvenančia už kokių 12 mylių. Bet mašina šis atstumas greitai įveikiamas, tad ponia Justina kai kada jau iš ankstyvo ryto pasirodydavo kieme su garuojančiais blynais, norėdama palepinti savo kaimynę. O dar už kokių trisdešimt mylių gyveno geri profesorės bičiuliai Gediminas ir Dana Vasiliauskai, kurie turėjo namą-galeriją; buvo įsigiję beveik visus dailininko V. Virkau paveikslus. Kartą juos aplankiusios ilgai apžiūrinėjome paveikslus. Netrukus ponia Dana mirė, o jos vyras Gediminas sugrįžo visam laikui gyventi į Lietuvą.

Su svečiais sėdėjome prie stalo ir apie visa tai šnekučiavomės. Vėlų vakarą prie vyno taurės Pranas lėtai ir išraiškingai deklamavo Jono Aisčio eilės:

Tik nueis tyruosna karavanas...
Ir nueis taip lekiančiu smėliu...
Ir nupūs vėjelis pėdsakus ten mano
Ir nupūs kelius.

Tiktai trokš tyruos kupranugariai,
Tiktai ties išvargusius kaklus –
Dar platesnės bus tos smėlio marios
Dar klaikesnės bus.

Nešė jis kadais didžiam viziriui,
Nešė šachui karalaitę dovanų –
Per tą patį smėlį, per tą patį tyrą,
Nešė daug dienų.

Bet tyrų kaitroj kupranugariai krito,
Tirpo reto karavanas tyruose...
Tik šakalai lojo, tik hienos juokės iki ryto,
Kol iškrito visi.

Ką nuėjęs pasakysiu aš didžiam viziriui,
Ką aš šachui pasakysiu į akis?
Kad sutirpo karavanas. Karalaitė mirė.
Liko tik naktis...

Šios eilės mus su Marija tiesiog užhipnotizavo ir mes vis prašėme paskaityti jas dar kartą, o paskui ir dar kartą...

Kitos dienos rytą profesorė įniko į korektūras, o mums visiems liepė pasirūpinti medžiais. Nuėjome vykdyti jos valios. Profesorė, reikli ne tik sau, bet ir kitiems,

mokėdavo užimti kiekvieną, kad nedykinėtų veltui, net ir savo svečiams sugalvodavo visokių darbų.

Vieną kartą, prasidėjus karščiams, ji liepė persodinti medžius. Atkalbinėjom – sakėm, kad birželio vidury medžiai neprigis. Tokiame karštyje ir kasti sunku. „Jei žmonėms iš Lietuvos kasti sunku, kasiu aš pati", – pasiėmė kastuvą ir nuėjo. Nusliūkinome iš paskos ir mes. Nors ir kasdien laistomi, medeliai neprigijo, o Marija jautėsi apvilta kaip mažas vaikas, kuris norėjo išvysti stebuklą.

M. Gimbutienė turėjo stiprų energijos lauką, labai aštrų akių žvilgsnį, kartais verčiantį pasijusti net nejaukiai. Bet neretai tik šalia jos galėjai atsitiesti dvasia.

Dykumoje profesorė įsigijo 10 akrų žemės, ūkį praplėtė, pristatė namelių, iškasė prie namų didžiausią baseiną, prisodino daug vaismedžių. Buvo sumaniusi įdomų projektą, bet jis vis dėlto liko neįgyvendintas. Jos vyriausioji duktė Danutė manė čia, dykumoje, galėsianti praktikuoti žolininkystę. Moterys, kurioms reikalinga tokia pagalba, čia būtų kurį laiką gyvenusios kaip kokioje sanatorijoje. Tikėjosi čia užveisti retų gydomųjų augalų plantacijas. Toks buvo sumanymas. Bet, deja deja... Ne visi dykumoje jaučiasi gerai, o kai kas ten negali išbūti nė dienos... Dykuma žmogų veikia. Taip atsitiko ir profesorės dukteriai – pabuvusi per karščius, nusprendė kojos tenai daugiau nebekelti.

Tada profesorė namelius sumanė nuomoti. Tik su nuoma buvo daugiau bėdos negu naudos. Nuomininkai atimdavo iš Marijos daug sveikatos. Kartais jie net negalvodavo mokėti, o pagyvenę kurį laiką dingdavo nežinoma kryptimi. Atsitikdavo keisčiausių istorijų. Iš šalies žiūrint net pagalvodavau, kad dykumos saulė ir karštis žmonėms gali sukepinti smegenis. Taip keistai jie kartais elgdavosi.

Kartą ponia, kuri gyveno Marijos name prie baseino, pamatė besideginant pusnuogę moterį ir iškvietė miestelio šerifą šaukdama: „Darykit tvarką!" Atvykus šerifui, Marija taip pat buvo įvelta į šią istoriją, nes deginosi viena iš jos viešnių. Marijos nuomininkė su vyru dingo naktį, nesusimokėję, pridarę baisybę netvarkos. Tokių dalykų neretai atsitikdavo. Toks elgesys iš pirmo žvilgsnio rodosi nelogiškas, nors jį galima paaiškinti. Dykumoje beveik neįmanoma gauti darbo, tad žmonės visaip sukčiauja, apgaudinėja kitus, o kai kurie elgiasi taip, kaip jiems tuo metu šauna į galvą.

Pinigus, kuriuos vis dėlto pavykdavo „išplėšti" iš nuomininkų, Marija sumokėdavo už vandenį, kuris dykumoje labai brangus. Niekas čia neturėjo užsiveisęs tokio sodo kaip Marija. Aplink jos namus viskas žaliavo ir skleidėsi, nes medžiai buvo laistomi kasdien. Prinokus vaisiams, galėjai nieko daugiau nevalgyti – tik šviežius abrikosus, nektarinus, persikus ir slyvas.

Dykumoje lauke galima iškęsti nuo penkių iki vienuoliktos ryto, o vėliau – nuo penkių vakaro. Dieną dau-

giausia laiko praleisdavome namo viduje, kur įrengtas kondicionierius: Marija sėdėdavo prie korektūrų, paprašydavo ir manęs jai padėti. Bet ir čia ne visada galėdavo pasislėpti nuo įkyrių žurnalistų – jie mokslininkę susirasdavo telefonu. Atsimenu, kad skambindavo iš Japonijos, Rumunijos, Vengrijos. Marija labai ilgai aiškindavo jiems Deivės religijos teoriją. Vakare žiūrėdavome išsinuomotus filmus.

Jai patikdavo filmai su aktoriumi Cristopheriu Plummeriu [Kristoferiu Plameriu]. Pasišovė peržiūrėti visus. Iš vaizdajuosčių nuomos punkto pasiėmėme nemažą krūvą kasečių, bet taip ir neįstengėme įveikti. Aktoriaus fotografija kurį laiką puikavosi ant Marijos darbo stalo. Jai įsimintiniausias filmas su juo – „Muzikos garsai". Ji žavėjosi ir aktore Julie Andrews [Džuli Endrius]. Bet vieną kartą, pamačiusi savo numylėtinę per TV, Marija net susinervino. Aktorei jau 60, o ji, pasidariusi plastinę veido operaciją, šoka ir maivosi kaip jauna panelė. Marija nebenorėjo daugiau žiūrėti į tokią parodiją sakydama: „Nebeliko žmogaus, net prisiminimo. Charakterio nebeliko, tik kaukė, padūmavęs praeities šešėlis." Toks vaizdas Marijai atrodė nebevertas dėmesio, ir ji išjungė televizorių. Tuomet prisiminė, ką išvydo tik atplaukusi į Ameriką: „Tas dirbtinis jauninimasis mane erzina, tiesiog atgrasus. Atsimenu pirmus įspūdžius, patirtus tik atplaukus į Niujorką. Einu didelio miesto gatvėmis ir pasigendu senų veidų, kuriuos buvau pripratusi matyti Lietuvoje. Gra-

Dykumų gyventoja gyvatė barškuolė.

žiai susenusių žmonių raukšlės puošia veidą, o čia – ištempti, nenatūralūs veidai, lyg kaukės, lyg plastmasiniai, be jokios gyvybės."

Čia, dykumoje, žiūrėjome Milosho Formano [Milošo Formano] filmą „Amadeus". Marijai jis labai patiko ir sukėlė tam tikrų minčių: „Kiek daug pavydo yra ne tik tarp menininkų, bet ir tarp mokslininkų. Dabar išeis mano nauja knyga ‚Deivės civilizacija' – kiek bus aistrų, kalbų. Nes tai visai naujos koncepcijos. Visi buvo pripratę, kad istorijoje tik karaliai, vyrai valdė, o čia – moteris. Visai nauji dalykai. Kai ėmiau rašyti apie deivės Motinos religiją, net artimiausi draugai mokslininkai nuo manęs nusigręžė." Ji kalbėjo, kad moterį reikia išaukštinti, atgaivinti jos vaid-

mens svarbą, nes tik moterys verčia šį pasaulį tobulėti. O vyrai sukelia karus, žudynes.

Jau vėlai vėlai vakare einame pasivaikščioti po dykumą. Tai pats įspūdingiausias metas. Aplinkui nė gyvos dvasios, tik mėnulis virš galvos šviečia ir šunų, Marijos labai mylimų, vilkstinė iš paskos. Atviras dangus – tarsi visa reginčios akys, akmeninės uolos aplink – lyg praėjusių amžių liudytojos. Beribėje erdvėje blyksi spiečiai žvaigždžių, didelių ir mažų. Marija pasakoja apie archeologines ekspedicijas; kur kokių pavojų iškildavo, kartais visai netikėtų, kaip sykį Italijoje, kai teko naktį pervažiuoti Alpes siauru keliuku, kuris buvo visiškai apledėjęs, ir visi vos nenudardėjo į bedugnę... Keitėsi paeiliui vairuoti, nes kelio nesimatė, vairuotojas pavargęs. Marija sėdusi prie vairo ir pati drebėjusi... Vis grįžta mintimis į kasinėjimus Achilėjone ir pamini, kad anksčiau kasinėję Graikijoje žmonės netrukus mirė. Taip nutiko ir jos pažįstamam archeologui Theochares – jis mirė po dvejų metų nuo kasinėjimų pradžios. Kitam mokslininkui vokiečiui atsitiko tas pats. Žemėje ten gulėjo radiniai nuo 6500 m. pr. Kr. ir jai pavyko juos išimti. Vis pasikalbėdavome apie deivę Motiną. Marija sakė, kad iki šiol visi buvo įsitikinę, jog visų laikų ir religijų, visų žmonių vyriausias ar vienintelis dievas turėjo būti vyriškosios giminės. Tuo tarpu jos atrasti archeologiniai radiniai liudija, kad prieš įsigalint vyriškiesiems dievams mūsų protėviai garbino Didžiąją Deivę. Deivei Motinai, kaip ir kiekvienai žemiškajai mamai, visi jos vaikai buvę tokie pat dieviški kaip ir jinai pati. Apie tai kalbėdama, Marija pabrėždavo: „Aš nesiūlau atgaivinti senųjų religijų, aš raginu studijuoti jas ir visa, kas geriausia, perimti į šiandieną."

Marija pasakojo, kaip ir kodėl susidomėjo tomis nuostabiomis deivių skulptūrėlėmis, kurių gausybę yra mačiusi visuose Europos muziejuose. Jas apžiūrinėdama nusprendė, kad galbūt jai lemta išsiaiškinti jų atsiradimo paslaptį. Kalba taip pat ėjo apie archeologijos mokslą ir pavyduolius, kai kurių archeologų akiračio siaurumą. Ji turėjo galvoje tuos kolegas, kurie niekaip neįstengia peržengti savo disciplinos rėmų, yra susidomėję tik kasinėjimų technika ir negali sutikti, kad iš materialių dalykų galima atkurti religiją, ką jinai ir padarė „Deivės kalboje" ir „Deivės civilizacijoje". „Archeologas turėtų būti truputį poetas, pasikliauti intuicija", – sakė ji. Profesorė nesyk yra užsiminusi apie pasaulinio garso mitologą Josephą Campbellą, parašiusį įvadą jos knygai „Deivės kalba" ir padrąsinusį Mariją nesustoti pusiaukelėje. 1984 m. J. Campbellą ji pirmą kartą sutiko San Franciske, švenčiantį savo 80-metį. Nuo tada jis labai palaikė Marijos idėjas.

TURĖTI IR NETURĖTI

Marija pasakojo, kodėl išsiskyrė su Jurgiu Gimbutu. Jurgis buvęs geras žmogus, bet valdingas. Pasak Marijos: kaip jis nuspręs, taip ir turi būti. O ji vis labiau reiškėsi spaudoj, sulaukė pripažinimo, dėl to kildavę net pavydo scenų. Jis buvo mėgėjas eiti pasivaikščioti, pasirodyti su visa šeima, bendrauti su visais. Pasivaikščiojimai Bostono gatvėmis Marijai darėsi „nebepakeliama kančia". Ji tenorėjo vieno – netrukdoma dirbti, toliau tęsti savo tyrinėjimus. Išsiskyrusi su J. Gimbutu, susisodino savo dukreles į mašiną ir patraukė per visą Ameriką į Kaliforniją. „Atsimenu, kelionė buvo ilga ir sunki, bet labai įdomi", – pasakojo ji.

Marija pripažino, kad jai buvo sunku suderinti motinos ir mokslininkės pareigas. Gal mažiau laiko skyrė, bet dukras mylėjo, leido jas į mokslus ir savo darbu krovė joms kraitį.

Nors ir išsiskyrę, juodu palaikė gražius santykius. Į Topangą J. Gimbutas buvo atvykęs į savo dukters Rasos vestuves 1989 m. ir vėliau. Prisimenu, kaip gražiai juodu su Marija, įsikibusia į parankę, perėjo visą Topangos krikščionių bažnytėlę, kur vyko Raselės ir Pauliaus vestuvės. J. Gimbutas buvo pasipuošęs šviesiai pilku kostiumu, Marija skaisčiai žalio šilko suknele. Iš šalies žiūrint jie atrodė laiminga pora. J. Gimbutas dažnai paskambindavo, ypač kai pablogėjo Marijos sveikata.

Marija buvo ne tik pasaulinio garso mokslininkė, bet ir graži moteris. Tokią ją mačiau nuotraukų albumuose: įvairiose tarptautinėse konferencijose – grakščios figūros, elegantiškai pasipuošusią, dailiausių mokslininkų vyrų apsuptyje. Ar po skyrybų su J. Gimbutu jai piršosi bent vienas vyras? Taip. Ir ne vienas. Apie tai pasakojo pati Marija.

Dirbant Harvardo Peabody muziejuje, jos rankos prašė garsus profesorius lingvistas Romanas Jakobsonas. Marija atsisakė.

Tarp savo ranką siūliusiųjų buvo ir gan įtakingų Amerikos žmonių. Jai piršosi garsiausios Amerikoje kosmetinės firmos „Neutrogena" direktorius ir milijonierius Lloydas Cotsenas. Bet Marija net minties tokios – tekėti už kitataučio – neprisileido. Ji baiminosi, kad tapusi kieno nors žmona nebegalės kasinėti ir praras mokslininkės laisvę. Tas milijonierius vedė kitą moterį, bet Mariją vis kokia proga kviesdavosi pietų. Jis dovanodavo Marijai arba atsiųsdavo paštu „Neutrogena" firmos kosmetinės produkcijos krepšelį. Tad dažnai Topangoje prausdavomės kvapiais „Neutrogena" muilais ir šampūnais.

Kartą Marija iš miestelio kirpyklos grįžo į dykumą su gražia šukuosena ir sako: „Žiūrėk, kokią aš tau parvežiau dovaną!" Ir padavė į rankas atviruką, kuriame buvo pavaizduotas vienišas pilkai rausvas dykumų paukštis, žvelgiantis susimąsčiusiu žvilgsniu. Jo pavadinimas išvertus iš an-

glų kalbos reiškia „kelio bėgikas“. Paukštis mane pradžiugino. Pažvelgiau į Mariją, ir tarsi be žodžių susikalbėjome... Niekada vėliau tokio pobūdžio dovanų iš jos nesu gavusi. Tik tą vienintelį kartą.

Taikliai yra pasakiusi poetė Alė Rūta per M. Gimbutienės jubiliejų: „Tu buvai vieniša, ir buvai nešiojama šimtų rankų.“ Mariją 70-ojo gimtadienio proga pagerbė vietinė lietuvių bendruomenė – surengė dideles vaišes Tautiniuose namuose Los Andžele.

GYDĖSI TRADICINĖS IR NETRADICINĖS MEDICINOS BŪDAIS

Namas įkvipęs šalavijais, mėtomis ir kitokiais egzotiškų žolių aromatais. Žolių maišeliais nudėliotos visos priebučio lentynos. Mat Marija jomis gydosi nuo vėžio. Žolių iš viso pasaulio jai parūpina duktė Danutė, žolininkė, kuri gyvena atskirame namelyje sode, dirba su kristalais. Jais, kaip ir kitus savo pacientus, periodiškai tikrina Mariją ir skiria vis kitokius žolių mišinius.

Marija gydėsi tradicine ir netradicine medicina. Paskutiniais metais išbandė patį naujausią kovos su vėžiu būdą. Ji buvo viena iš pirmųjų, sutikusi taip gydytis. Tačiau šis metodas nepasiteisino.

Kartą profesorei paskambino garsi Los Andžele dvasios gydytoja, pasiūlė savo paslaugas. Marija, nustebinta tokio skambučio, pasakojo, kad ji padeda tik kai kuriems žmonėms, dažniausiai kokiai garsenybei, ima nemažus pinigus, yra labai užsiėmusi knygų rašymu, ir Marija, nors daug girdėjusi, nebūtų net išdrįsusi kada nors į ją kreiptis. Kai nuvykome, iš tos moters sužinojau, kad ji bičiuliaujasi su Rusijoje pagarsėjusia ekstrasense Džuna. Jos svečiuojasi viena pas kitą ir dalijasi patirtimi. Seansas vyko valandą laiko be jokio atlygio, o štai dovanota profesorės knyga „Deivės kalba“ toji moteris labai apsidžiaugė.

Marijos duktė Danutė kartą išsitarė: „Mama, būdama tokia garsi, dėl savo ligos gauna pagalbą, kurią gali gauti turbūt tik vienas žmogus iš milijono.“ O Marija, kalbėdama apie savo ligą, sakydavo: „Aš vis noriu tikėti stebuklu. O gal...“

Kartą per savaitę, vis tuo pačiu metu, prašydavo jos pusvalandį netrukdyti. Įsijungusi meditacinę muziką, atsigulusi ant minkštų savo kambario grindų, mintimis jungdavosi su kitu Žemės lopinėliu, kur tuo metu už jos sveikatą Airijoje melsdavosi visas moterų vienuolynas.

Kai kada profesorė vykdavo į San Franciską skaityti paskaitos. Integralinių studijų institute buvo susibūrusi grupė moterų – „Deivių sambūris“, jos taip pat netradiciniu būdu suteikdavo Marijai energijos. Ji išvykdavo iš Topangos gana silpnai fiziškai jausdamasi, o po kelių dienų sugrįždavo, žiūrėk, visai sustiprėjusi, tarsi naujai atgimusi. Marija noriai ir su džiaugsmu pasakodavo, kaip pasi-

guldžiusios ją ant stalo „deivės" atlikdavo ritualą, kurio metu pasiekiama vidinė žmogaus pusiausvyra, tolygus energijos pasiskirstymas organizme. Vienu prisilietimu jos savo energiją perduodavo Marijai. Ji nevadindavo to kokia nors mistika ir nesureikšmindavo tų visų energijų. Marija paprasčiausiai neatstumdavo tų žmonių, kurie norėdavo jai padėti. Ji turėjo stiprių gyvenimo įžvalgų ir tokį visa ko supratimą, kuris nebūtų tilpęs į tos ar kitos filosofijos, religijos ar estetinės krypties rėmus. Ji negalėjo apsiriboti kuria nors tradicija ar dogma. Tai jai nebūtų leidę skleistis kaip asmenybei. Jos pasaulis buvo daug aktyvesnis, imlesnis, gilesnis, kultūriškai labai prisodrintas.

Marija turėjo mylinčią širdį ir labai mylėjo gyvenimą. Savyje gebėdama sukaupti daug džiaugsmo, ji visad stengėsi pasidalyti juo su kitais. Ir su kaupu tą meilę bei džiaugsmą per gyvenimą atidavė, dirbdama savo tautos ir žmonijos labui.

Ji norėjo, kad atvykčiau pas ją antrąsyk. Buvome susidraugavusios ir, manau, neblogai supratome viena kitą. Marija niekada neprarado vilties pasveikti. 1990 12 18 laiške ji rašė: *Mano sveikata panaši. Nelaimei, prieš savaitę labai kritau ir susimušiau dešinės pusės šonkaulius, gerai, kad nesusilaužiau. Skausmas gali kamuoti porą mėnesių. Labai pikta, nes stabdo mano pagrindinės ligos išgijimą. O kad išgijimas tebėra mano galvoj, rodo mano paskaitų ir kelionių planai. Turėčiau būti Lietuvoj apie ge-*

Marija Gimbutienė su savo biografe (dešinėje) Joan Marler keliauja po Europą, 1991 m. vasara.

gužės 20, Prancūzijoje, konferencijoje – liepos 1–7, Čekoslovakijoje – rugsėjo 1–7, Graikijoje – rugsėjo 13 iki spalio, ir t. t. Ar būsiu, pažiūrėsim. Jei atvyksi, turėsi prižiūrėti Topangos ir Lucerne Valley „dvarus". Tikiuosi, gana greit pasimatysim. [...]

Antrąsyk atvykau į Topangą 1991 m. balandžio pradžioje. Čia viskas žydėjo ir kvepėjo – skleidėsi toks gražus pavasaris. Vakar, visą savaitę viešėję Marijos namuose, išvyko Aušra ir Jonas Jurašai. Marija linksma bėginėjo po namus ir verandą, jautėsi gerai. Atvykau tiesiai iš Meksi-

kos, kur keliavau po šį egzotišką, senų indėnų kultūrų kraštą. Kupina įspūdžių vis dalijausi jais su Marija, o ji labai gerai suprato mano susižavėjimą, nes ir jai indėnų kultūra darė didelį įspūdį. Pasak jos, indėnų pasaulio suvokimas yra visiškai kitoks, nes jie yra labai harmonizavęsi su gamta. Ji tai ypač galėjusi pajusti, kai tyrinėjo majų šventyklas Meksikoje ir Gvatemaloje 1960 m.

Rugpjūčio mėnesį Marija išsiruošė į Europą, į Prahos pasaulinį archeologų kongresą. Džiaugėsi, kad greta to galės pasimatyti ir su artima giminaite, Meilės Lukšienės dukterimi vargonininke Giedre Lukšaite-Mrazkova, gyvenančia Prahoje. Tikėjosi pasiekti Lietuvą, jei sveikata leis. O be to, ją turėjo lydėti asistentė, rašanti apie profesorę biografinę knygą, tad Marija Lietuvoje su malonumu ketino jai parodyti bažnyčias, universitetą, kuriame mokėsi, nuvažiuoti į Verkius, kur augo. Bet svarstė, kad tuomet su giminėmis visiškai nebeliktų laiko pabendrauti. Taigi išvažiavo, lydima savo biografės Joanos Marler.

Šįkart į Lietuvą neužsuko, bet dar viena viršūnė buvo įveikta.

Topangoje paliko karaliauti mus visus: savo giminaitę Daną Mataitę, dar vieną merginą iš Lietuvos, mane, šunis ir katytę. Gauname nuo jos atvirlaiškį, datuotą 1991 08 29, taip ir užrašytą „Gimbutas family" – „Gimbutų šeimynai". Ir toliau: *Sveikinimai iš Karpatų kalnų. Esame viršūnėje. Šalta. Austrija buvo puiki, įvažiavimas į Bratislavą buvo sunkus. Dabar jau apsipratom. Dar trys dienos kelionės iki kongreso. Bučiuoju visas karštai. M.*

Motiniška ir žmogiška Marijos šiluma, jos meilė neužmirštama niekados.

LIETUVOS DOVANA AMERIKAI IR PASAULIUI

1991 m. lapkričio 8 d. Santa Monikoje vyko naujausios M. Gimbutienės knygos „Deivės civilizacija", vėliau tapusios tiesiog pasauline sensacija, pristatymas. Vakaras buvo surengtas Krikščionių bažnyčioje. Altorinėje dalyje visos dekoracijos pakeistos, iš abiejų pusių pastatyta po didžiulę deivės statulą. 400 vietų salė pilna pilnutėlė. Čia susirinko Kalifornijos universiteto profesūra, studentai, kai kurie profesorės draugai iš Europos ir nedidukas vietinių lietuvių būrelis.

Tą vakarą laiminga, pasipuošusi skaisčiai oranžine šilko suknele, iškelta galva, su nuostabia šypsena lūpose, visai nepanaši į ligonę, ji užlipo ant pakylos. Marija spinduliavo tokią energiją, kad salė nebeišlaikė – pliūptelėjo galinga plojimų banga. Kai prabilo, visi nuščiuvę gaudė kiekvieną jos žodį. Kalbėdama ji angliškame kontekste lietuviškai ištarė žodžius – „žibutės" ir „ragana". (Ragana buvo jos mėgstamiausia mitinė veikėja.) Paminėjo Lietuvą ir vaikystę, kaip jos gyvenimo svetur ir tyrinėjimų įkvė-

pimo šaltinį. Vakarui baigiantis prie Marijos nutįso ilgiausia eilė – visi norėjo pasveikinti, tarti keletą žodžių, pareikšti susižavėjimą ar gauti knygos autografą. Vakaro koordinatorė S. Gody – moteris kaštoniniais plaukais ir išpieštu veidu – ragino ilgiau nesustoti prie Marijos, leisti judėti eilei. Taikliai yra pažymėjęs Santa Monikoje gyvenantis profesorius A. Avižienis, dar tuomet, kai 1968 m. Marija buvo išrinkta „Los Angeles Times" laikraščio Metų žmogumi, sakydamas, kad „Marija Gimbutienė yra Lietuvos dovana Amerikai ir pasauliui."

Grįžome vingiuotu kalnų keliu į Topangą. Marija atrodė labai laiminga, jos veide – nė šešėlio nuovargio. Kartu su mumis važiavo archeologijos profesorius iš Airijos Michaelas Herity's [Maiklas Heritis], specialiai atskridęs į knygos pristatymą. Nors M. Gimbutienė gyveno kitame kontinente, bet Europoje jos mokslo draugų būta tikrai daug. Kolegos iš Europos nuolat dalijosi su ja savo tyrinėjimų išvadomis, todėl Marija paštu dažnai gaudavo jų straipsnių kopijas, kaupdavo jas savo archyve. Vėliau šį archyvą persiuntė Vilniaus universitetui.

LIETUVAI ŽENGIANT Į NEPRIKLAUSOMYBĘ

Žinojau, kad Marijai labai rūpėjo visi įvykiai Lietuvoje siekiant Nepriklausomybės, todėl rašiau jai apie tai su visomis smulkmenomis. 1990 m. liepos 29 d. Marijos laiškas man į Vilnių atskleidžia nuotaikas, kuriomis ji gyveno tomis dienomis: *[...] Labai džiaugiaus gavus paskutinįjį laišką, birželio 23. Ir kartu ačiū už visus prieš tai rašytus. Su dideliu susidomėjimu ir pakartotinai skaičiau. [...] Gyvenom su Jumis Lietuvėlės alsavimu. Dabar tik stabtelėjo viskas, na, bet kas siekta ar ne iki galo pasiekta – vis vien išliks vienaip ar kitaip. Didžiuojamės kartu su visu pasauliu Lietuvos valdžios ir žmonių drąsa, aktyvumu, pasiryžimu ir ištverme. Svarbu, kad Lietuva pradėjo figūruoti žemėlapiuose. [...]*

Marija Gimbutienė po Filosofijos garbės daktaro vardo suteikimo ceremonijos San Franciske, Integralinių studijų institute. 1988 m.

Antrąkart man atvykus į Topangą čia žydėjo mėlyna akacija prie namų ir vėjui papūtus barstė savo kvepiančius žiedus po kojomis... Pirmiausia Marija pasisodino

mane verandoje prie didelio medinio stalo ir tarė: „Pasakok, kaip viskas buvo." Tai apie Sausio 13-osios įvykius.

Papasakojau jai keistą sutapimą, kad tą nerimastingą Sausio 13-osios naktį Nepriklausomybės aikštėje priešais Aukščiausiosios Tarybos rūmus sutikau vienintelę ten man pažįstamą – poetę Marytę Kontrimaitę, kuri taip pat pažinojo profesorę, ir kad kalbėjomės su ja apie Mariją, trumpindamos įtampos kupinas minutes. O jau tankams ėmus burgzti šalia, sustingusiomis širdimis meldėmės drauge su visais ir giedojome giesmę Dievo Motinai Marijai. Mums atrodė, kad ir pati M. Gimbutienė buvo šalia, o kartu su ja ir visų mūsų protėvių stiprybė... Ji įdėmiai klausė ir vis klausinėjo dar ir dar. Ypač dabar jai norėjosi ištrūkti į Lietuvą. Ten veržėsi visa jos esybė...

Gegužės pradžioje pasiekusi mus žinia džiugiai nuteikė Mariją; sužinojome, kad Santa Monikos koledže pranešimą skaitys specialiai tam atvykęs Atkuriamojo Seimo pirmininkas Vytautas Landsbergis. Marija pažinojo profesorių iš anksčiau. Jie buvo susitikę Šventojoje, kai Marija lankydamasi Lietuvoje buvo nuvykusi net visai dienai į pajūrį. Tenai tuo metu kasinėjo jos draugė Rimutė Rimantienė. Profesorius V. Landsbergis irgi ilsėjosi pajūryje ir rašė knygą apie M. K. Čiurlionį. Tąkart jie visą dieną praleido šnekučiuodamiesi apie meną.

Šiltą gegužės vakarą pakiliai nusiteikę vykome į tą susitikimą. Apie 300 vietų salė buvo sausakimša, daug žmonių ramstė sienas. Marijai kažkas užleido vietą pirmoje eilėje. Scenoje sėdėjo koledžo valdžia. Netrukus pasirodė V. Landsbergis su žmona Gražina Ručyte. Visi atsistojo. Nuvilnijo griausminga sveikinimo banga. Į sceną išėjo, matyt, to koledžo mokytoja amerikietė su popieriuku rankoje ir žiūrėdama į jį su ryškiu akcentu užgiedojo Lietuvos himną. Salėje buvo dauguma lietuviai, tad visi vieningai pritarėme. Paskui pasirodė garsioji lietuvių aktorė, vaidinusi Holivude, Rūta Lee Kilmonytė. Pasipuošusi baltu, išpaišytu gėlėm ir žėrinčiu kostiumėliu, atrodė labai šventiškai ir iškilmingai. Žemu, sodriu balsu ji užtraukė „Amerika, Amerika". Padainavę klausėmės V. Landsbergio pranešimo anglų kalba, jis truko pusę valandos. Tada sugriaudėjo ovacijos.

Kitą dieną Marija vėl vyko klausyti jo pranešimo į Beverli Hilso [Beverly Hills] salę, kur turėjo užsirezervavusi vietą. Sakė, kad buvo nemažai lietuvių, bet daug ir amerikiečių, nors bilietas kainavo 40 dol., o vieta mašinai aikštelėje – 10.

Kai Maskvoje prasidėjo Rugpjūčio pučas, Marija keldavosi pusę penkių ryto, įsijungdavo televizorių (nes tokiu metu eidavo transliacijos iš Maskvos), kviesdavo ir mane, kad nepraleisčiau svarbių įvykių. Paskui viską aptardavom. Sekėme kiekvieną žinią apie įvykius Lietuvoje. Marija, galima sakyti, tuo tik ir gyveno tomis dienomis.

1991 m. rugpjūčio 23 d. pučas Rusijoje, rodos, baigėsi. Tankai traukėsi nuo Aukščiausiosios Tarybos. Kai prieš tris dienas prasidėjo perversmas, Amerikoje, Šiaurės Karolinoje, kilo baisus viesulas. Jis, kaip pranešė per žinias, pridarė 3 milijonus dolerių nuostolių. Pastebimi sukrėtimai politikoje vyko anapus, o gamtos – šiapus Atlanto.

Rugsėjo 6 d. išgirdome per TV naujienas, kad galų gale išsisprendė Rusijos, Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių likimas. Tądien diktorė pasakė: „Žemėlapyje atsirado trys naujos valstybės, kurios šiandien jau yra laisvos – Lietuva, Latvija, Estija." Lietuvos Valstybė buvo pripažinta juridiškai.

Marija tomis dienomis buvo neapsakomai pakylėtos nuotaikos.

NEGALIU BŪTI SILPNA

Nuo šių įvykių praėjo pusantrų metų.

Tuo metu gyvenau jau atskirai, bet nuolatos ją lankiau.

Marija, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, dar nebuvo nė karto nuvykusi į gimtinę. O kaip ji tą visą laiką troško ten būti!

Bet štai jau antras mėnuo nebesikelia iš patalo.

1993 m. kovo 28 d. su geru jos bičiuliu Pr. Visvydu aplankome Mariją Topangoje. Pranas atveža jai braškių krepšelį, o aš – karpytų violetinių chrizantemų. Marija guli savo kambaryje tarp gėlių ir skaito. Pirmas įspūdis pamačius ją – beveik sveiko ir žvalaus žmogaus, nes kalbėdama ji vis taip pat šypsosi. Veido spalva graži, akių žvilgsnis aštrus kaip visuomet. Marijai, kuriai taip patinka erdvė, greitis, gulėti lovoje – didžiausia kančia, nors ji ir gulėdama visą laiką dirba. Netikėtai Marija pasiguodžia: „Giminės Lietuvoj visai nesupranta tikrosios mano padėties. Kai paskambinau ir pasakiau, kad dėl ligos nebeatvažiuoju balandžio mėnesį, tai jie lyg niekur nieko sako: ‚Atvažiuosi biržely ar liepos mėnesį'". Iš tikrųjų giminės ir negalėjo suprasti iš jos kalbos tikrosios padėties, nes ji niekada nedejavo ir nesiskundė dėl ligos, nekrovė savo naštos ant kitų. Net ir sirgdama ji kalbėjo visada žvaliai, pajuokaudama. Klausiu, ar negavo laiškų nuo Meilės Lukšienės ir jos dukters Ingės. Gavo. Ir nuo vienos, ir nuo kitos: „Ir abi aprašo Algirdo Greimo laidotuves. Ir aš noriu tokių laidotuvių kaip Algirdo Greimo, kad būtų Šv. Jonų bažnyčioje, prie universiteto, daug žmonių ir graži muzika. Ir kad palaidotų Kaune, Petrašiūnų kapinėse, šalia mamos, arba Vilniuj. Kaip gera sugrįžti į savo žemę, pas savo senolius. Kaip malonu ir gražu tai."

Buvo priešpiečių metas. Šeimininkė atnešė vegetarinės sriubos, tikros lietuviškos naminės duonos ir vištos

patiekalą. Visi drauge užkandom. Kai ploviau braškes, šeimininkė įspėjo, kad nevalgys, nes nieko nenori valgyt. O kai nunešiau jas Marijai, tai skanavo su dideliu malonumu. Paskui truputį papasakojo apie savo dukras Živilę ir Danutę. Živilė dėstytojauja Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, ir jai neblogai sekasi. Danutė, žolininkė, visą laiką gyvenusi namelyje prie baseino, išsikėlė kažkur prie Kanados sienos su savo žolėm, žadėjo konsultuoti Mariją telefonu. Marija pasidžiaugė: „Dabar ji ten laiminga jaučiasi. Gerai padarė, kad persikraustė." Marija visus vertina pozityviai. Pakalbėjusi pirmas penkiolika minučių ji sako: „Dabar jūs kalbėkit."

Pasakoju apie rašytoją Kazį Sają, kuris kalbėjo sekmadienį po Veronikos Povilionienės koncerto parapijos salėje. Marijai iškilo maloni asociacija: „Po to renginio Saja pas mane atvažiavo. Ir tada dar išėjau jo pasitikti į verandą. Dar buvau ganėtinai stipri. Ir dabar netrūksta svečių, bet negaliu visų priimti. Norisi pabūti vienai, žmonės vargina." Paskui Marija tęsia: „Su kiekvienu paštu gaunu daug prašymų, tik neturiu nei laiko, nei sveikatos į visa tai atsakyti. Keisčiausių prašymų būna, vos ne darbus už ką nors parašyti", – nusijuokia Marija. Studentai jai neša savo doktoratus skaityti. Marija net kiek papykusi dalijasi su mumis: „Vakar viena studentė atnešė man savo disertaciją. Tai visas 200 puslapių turinys – vien tik tai, kas ką pasakė. Vienas sakė taip, kitas kitaip, o tu ką sakai? Visi skaitėm ir žinom, ką pasakė tas ar anas, bet kur tavo išvados? – replikuoja Marija. – Atmečiau tą darbą ir liepiau ateiti po dviejų mėnesių." Tai išklausęs, Pr. Visvydas tęsia jos mintį, samprotaudamas apie dailininką Pablo Picasso [Pablą Pikasą] ir jo novatoriškumą: „Jis kūrė dar iki tol nematytas mene figūras, taip atsirado tas jo ‚kubizmas' – nauja meno srovė." Marija iškart pagyvėja: „Taip ir turi būti, kad rutuliotųsi menas ir mokslas. Nes mokslas, kaip ir gyvenimas, nestovi vietoje. Bet ir gyvenime, ir moksle yra daug nemokšų." Parodo savo knygą „Baltai", neseniai išleistą Brazilijoje portugalų kalba. Ant stalo naujas bukletas – „Human civilization". Bus leidžiama 10 tomų – žmonijos kultūrų dinamika. Marijai užsakytas didžiausias straipsnis. Ji tęsia: „Viską dabar atidėjau, o į Europą pasiunčiau vietoj savęs skaityt paskaitų savo asistentę Joaną Marler. Ji gali skaityti paskaitas ir labai mėgsta tai daryti. Jauna, graži – tegul skaito. Į jauną malonu žiūrėti."

Susiruošiu eiti apžiūrėti sodo. „Paskui ir man papasakosi, ką matei", – sako Marija. Išeinu. Danutės namas prie baseino remontuojamas. Laiptai į tą namą po didelių liūčių apaugę žalia samana, nes niekas jais nebevaikšto Danutei išvažiavus. Užmarštis. Sode atsigauna naujai paskiepyta mėgstamiausioji Marijos slyvaitė. Marija tikisi, kad bus gerų vaisių vasarą, nes ji buvo sulaukėjusi. Žydi abrikosai ir obelis. Žalia vešli žolė sudygus iki kelių – viskas kvepia!

Grįžtu pasivaikščiojusi. Marija klausia, ar jau mezgasi vaisiai. Pasakoju, o ji su tokiu malonumu klausosi.

Vėliau žiūrėjome per TV filmą apie žymią rusų poetę Aną Achmatovą.

Marija džiaugėsi, kad vakare rodys spektaklį – Henriko Ibseno „Norą", jos mėgstamą dramą.

Ji bando vėl naują metodą – meditacijas, nori sustiprinti sveikatą, kad dar nors kartelį galėtų aplankyti Lietuvą. Ją lanko meditacijos mokytoja. O Marija šypsodamasi sako: „Nekaip sekasi pamokos. Vis negaliu priprasti mąstyti tik apie save: savo galvą, kaklą, akis, nosį, ausis..." Kai jau išeiname, pro stiklines kambario sienas matau Mariją, pasikėlusią iš lovos, kažką žiūrinėjančią ar ieškančią ant savo rašomojo stalo. Toliau dirbs, mąstys. Ir, žinoma, tik ne apie save... Kelionę į Lietuvą vis atidėlioja. Iš balandžio mėnesio dabar perkelia į birželį ir ... Pakyla!!!

Marija išvyksta į gimtinę, čia, Vytauto Didžiojo universitete, jai įteikiamas Garbės daktaro diplomas. O jau grįžusi iš Lietuvos Marija vis dalijasi neblėstančiais kelionės įspūdžiais: „Tomis dienomis buvau pats laimingiausias žmogus pasaulyje, nors jau naudojau paskutinius savo energijos likučius. Jaučiau daug meilės ir šilumos, kuriomis dabar ir gyvenu." Ji prisimena vakarą VDU, apsilankymą Palangoje su artimiausiu žmogum, pussesere Meilyte Lukšiene, kopimą į Birutės kalną ir mugę pajūryje, kur ją pakvietė šokti liaudies meistras. „Kaip aš šokau, kaip aš šokau! Man trūko oro, bet vis vien šokau. Aš negalėjau parodyt lietuviams, kad esu silpna", – vis kalbėjo tomis dienomis Marija.

O ką ji mananti apie dabartinę Lietuvą? Marija sakė, kad dabar depresija Lietuvoj, daug nusiminusių žmonių, be ūpo. „Reikia optimizmo, kelti dvasią, gaivinti tautą, o ne vieniems kitus smerkti. Mes labiausiai esam parapijietiški iš trijų Pabaltijo valstybių, nemokam įsijungti į Vakarus. Norim būt visad žemiau, negu iš tikrųjų galim. Bet nereikia nusiminti. Reikia tikėti, kad ir Lietuvoje tarp politikų yra padorių žmonių, ir optimistiškiau galvoti apie ateitį." Kiek pagalvojusi, ji tęsia: „Čia, išeivijoje, lietuvių bendruomenės gyvenimas atgavus nepriklausomybę pasidarys nebeįdomus. Visi nustos kariavę dėl lietuviškų reikalų, rūpinsis tik savo materialiu gyvenimu."

1993 m., grįžusi iš Lietuvos, Marija daugiausia laiko praleisdavo lovoje. Jos atvažiuodavo aplankyti draugiškos ir malonios moterys iš anksčiau minėto „deivių" ar „vaidilučių" sambūrio. Susėdusios prie profesorės, pritardamos gitara, tyliai dainuodavo skaidrias dainas apie Motiną Žemę, Deivę. Marija tuo metu pasijusdavo geriau. Ji ir dabar pajuokaudavo. Tik pliaukšt sau per ranką: „Nu, boba, kelkis! Pakaks čia voliotis!" Ir nusišypso sakydama: „Tuoj išaugs man sparneliai lyg angelėliui ir skrisiu į dykumą." Vieną kartą taip ir įvyko. Neregimi sparnai išsiskleidė – Marija

truputį atgavo jėgų. Troško nuvažiuoti į dykumą. Marijos idėjų gerbėjos labai norėjo kuo nors pasitarnauti profesorei, tad maloniai pasisiūlė nuvežti ir pabūti tenai su profesore – žmogum, kurį jos tiesiog dievino. Grįžusi Marija džiaugėsi, kad atsigavo: „vaidilutės" jai šokusios mėnesienoje ritualinį šokį, dainavusios dainas, o toje aplinkoje visa tai atrodę teatrališka, gražu ir paslaptinga – tarsi būtų sugrįžęs deivės Motinos laikas...

SANTA ANOS VĖJAS

Rudenį nuo dykumų pradeda pūsti šiltas ir grėsmingas Santa Anos vėjas. Jis pučia ne nuo vandenyno į žemyną, o atvirkščiai. Tada iškyla gaisrų pavojus. 1993 m. lapkričio 2 d. šitoks vėjas pasėjo didelę liepsną Santa Monikos kalnuose, Malibu ir Topangoje. Degė visi aplinkiniai rajonai. Kanjonas uždaromas, šimtai namų jau sunaikinta. Sustabdyti liepsnos beveik neįmanoma, nes labai kalnuota vietovė. Sraigtasparniai kaip bitinai dūzgė ir dūzgė dieną naktį aplink, laistydami ant kalnų vandenį ir gesinamąsias medžiagas. Įsakyta evakuotis visiems Topangos gyventojams, nes vienu metu ugnis tiesiog įsišėliojo. Vėliau iš Marijos pasakojimo sužinau, kad nelaimės akivaizdoje, sukaupusi paskutines jėgas, ji pati sėdosi prie vairo. Reikėjo dar vieną mašiną išvežti ir paveikslus. Kitą mašiną vairavo jos namų šeimininkė Sigita, o paveikslus išvežė namą remontavęs darbininkas. Eskortas iš trijų mašinų nuvyko į Santa Moniką, kur gyveno jauniausioji duktė Rasa. Dar porą dienų visur siautė gaisrai. O paskui – tik pelenai pelenai, net Santa Monikoje, kur tuo metu gyvenau, visą savaitę kaip snaigės iš dangaus krito ir krito ant galvos... Gaisrą pavyko nuslopinti, po savaitės žmonės jau galėjo grįžti. Liepsnos nepalietė Marijos namų.

Netrukus važiavau aplankyti Marijos. Radau skaitančią lovoje. Paprašė papasakoti parapijos naujienas. Kai kurios naujienos ją nuoširdžiai pralinksmino. Ji džiaugėsi, kad dainuoju lietuvių chore. Marija visada mokėjo įvertinti kito žmogaus pavykusį žingsnį. Padariau jai lengvą nugaros ir sprando masažą, o Marija sako: „Gal ir negalima to daryti ligai paaštrėjus, bet man taip malonu. Nugulėjau visus šonus." Paskui ji paprašė parašyti keletą laiškų, jos diktuojamų. Šiek tiek vėliau Marija tęsė: „Kaip karūnos aplink matėsi degančios kalnų viršūnės. Bet labai rami išvažiavau, nieko net nenorėjau imti su savimi. Tik paveikslus. Atrodė, kad grįšiu. Gerai, kad dar turiu savo namus, nesudegė. Kitaip, būčiau metusi visus savo gydymus ir daktarus ir važiavusi į Lietuvą. Turbūt tai būtų buvusi vieninteliė išeitis – kokia prasmė likti. Net nustebau, kiek daug skambučių sulaukiau iš viso pasaulio tomis dienomis, – dalijosi įspūdžiais Marija. – Skambino pažįstami ir nepa-

žįstami – teiravosi, ar nesudegėm. Bet kaip keista! Apie mano sveikatą beveik niekas nesiteiravo – svarbesnis įvykis užgožė viską. Žinoma, man toks žmonių dėmesys buvo labai malonus."

PADĖKOS DIENA

Baigėsi baisieji gaisrai. Po sumaišties į žmonių gyvenimą vėl sugrįžo laikina ramybė. Padėkos dieną nuvažiavau į Topangą, kad kartu su Marija praleisčiau šią prasmingą dieną. Topangoje ruduo. Saulė nekaršta, vėjo nėra. Nešalta. Nekaršta. Iš kamino tykiai rūksta dūmai.

Namuose jaukiai spragsi židinio malkos. Marija lovoje skaito. Prieš kelias dienas namuose buvo dingusi šviesa, bet ji vis vien skaitė, pasišviesdama rankiniu žibintuvėliu. Tai valinga, tvirtos valios moteris – dabar ir visą gyvenimą.

Prisimenu – ji yra pasakojusi man, kaip atsikratė rūkymo, nes vienu metu buvo labai įsitraukusi. Kai baigėsi cigaretės ir jau norėjo, pametusi darbus, važiuoti į parduotuvę nusipirkti, pamanė: kodėl jos gyvenimas turi nuo jų priklausyti? Viską pamesti ir lėkti. Ir nutarė – nebevažiuos. Nukirto iš karto. Visiems laikams.

Dabar dienos iškilmingumas Marijai suteikia daugiau jėgų ir energijos. Aiškina naujai šeimininkei, ką paruošti vakarienei: išvirti spanguolių ir kriaušių košės, iškepti saldžiųjų bulvių ir obuolių, paruošti šparagus ir juoduosius ryžius, salotų, įdaryti kalakutą. Suskaičiuoja ant pirštų, ar pakaks patiekalų. Išimame, kaip visada, jos gražųjį servizą.

Prie stalo ją ligonio kėdėje priveža duktė Rasa. Marija, pasipuošusi žalio šilko kostiumėliu, pasidažiusi ir pakiliai nusiteikusi, visai nepanaši į sunkią ligonę. Ji moka neparodyti kančios. „Uždegsime šią žvakę", – sako Marija, žiūrėdama į puokštę keraminiame inde, o viduryje žvakė – aukšta aukšta...

Vėl kažkas Padėkos dienos proga atsiuntė iš San Francisko gėlių. Ji dažnai gaudavo gėlių nuo nepažįstamų asmenų paštu. Nuo ko ši puokštė? Nežino ir pati. Marija visus ragina sėsti prie stalo, nes jau ir pati praalko. Susiimame už rankų invokacijai. Paskui ji pirmoji pakelia raudono vyno taurę ir kalba: „Dėkoju, kad mes visi čia susirinkome. Už šį gražų stalą, kad visko ant jo yra. Tai Amerikos Padėkos šventė, pradėta švęsti prieš 200 metų, kai ėmė kurtis naujakuriai, sunkiais laikais, kai nebuvo ko valgyti. Kiekvienas gali dėkoti savaip. Aš dėkoju, kad Rasa turi gerą vyrą, kuris ja pasirūpins, ir man bus lengviau išeiti... Dėkoju šeimininkei, kad ji čia yra ir taip gražiai paruošė stalą, Kornelijai, kad nepamiršta ir mane pralinksmina."

Kitą rytą namai dar miega, o Marija prabunda, kaip visada, anksčiau už visus. Bet ji nieko nekviečia ir, kai atei-

nu žvilgtelėti į jos kambarį, randu užsisvajojusią. Klausiu, kodėl nepakvietė anksčiau? „Nenorėjau trukdyti nieko, galiu ir palaukti, kol kas nors atsikels." Nuėjau užplikyti kavos ir vėl sugrįžau pas ją. Atbindzeno jos mylimi šuneliai Pupytė ir Lapis. Gal neleisti, klausiu. Liepia leisti. Pupa ant užpakalinių kojyčių pasistiebusi laižo Marijai rankas. Marija, metusi žvilgsnį į šunelius, giliai atsidūsta: „Na, Dieve, kas man dar galėtų padėti..." „Marija, jus Rasa labai myli. Kaip švelniai vakar prieš užmiegant ji bučiavo jūsų rankas..." „Dabar aš galvoju, kad prasidėjo mirties procesas... Atsimenu Daną Vasiliauskienę [artima M. Gimbutienės bičiulė, kalbininkė – *K. J.*], gulėjo kaip šakaliukas sudžiūvusi, o paskui netrukus mirė." „Marija, bet ir dabar dar jūs visą laiką ir rašot, ir skaitot." „O ką veiksiu? Skaitau, kiek dar galiu. Po puslapėlio įvadą parašau kieno nors knygai. Išsiunčiu. Bet nebeturiu jau jėgų..." Paskui, žvelgdama pro didelę stiklinę sieną į pušų viršūnes, susimąsčiusi kalba: „Nė karto per savo gyvenimą negulėjau ant smėlio, neatostogavau. Tik vaikystėje Palangoje. Arba rašiau, arba dirbau ekspedicijose – kitaip nieko nebūčiau pasiekusi..."

Po keleto valandų Marijos aplankyti turėjo atvykti jos buvusi studentė su vyru. Marija paprašė uždėti jai peruką. Uždėjau kažkaip nei šiaip, nei taip, žodžiu, šleivai kreivai, ir netikėtai dėl to apėmė juokas. Nors atrodė, dabar ne juokai galvoj, bet ir Marija pati netikėtai ėmė juoktis drauge. Paskui, pabučiavusi ją, pataisiau peruką ir uždėjau kaip reikiant. Atvyko labai egzotiška pora – jos buvusi studentė su savo vyru arabu, pasipuošusiu baltu galvos turbanu. Marijos kambarys atrodė kaip žydintis sodas nuo gėlių puokščių, bet jų atneštoji gėlių kompozicija, regis, pranoko visas.

Vakar buvo Kamila – dvasios gydytoja. Porą valandų mušė būgną, smilkėm smilkalus, deginom žvakes, meditavom kartu susėdusios. Po seanso Marija atsigavo, atrodė pailsėjusi, skruostai atgavo spalvą. Kamilos seansai palengvindavo ligonės kančias, nes dabar ji labai karščiavo, jai skaudėjo visą kūną, buvo sunku kvėpuoti...

Gydytojams pasiūlius Marija pasiryžo dar vienam chemoterapijos kursui. Ji tada kalbėjo: „Chemoterapija arba sugrąžins, arba..." Ji sutiko gultis į ligoninę. Išvažiuodama šeimininkei dar sakė, ką sutvarkyti sode: medelius apkasti, gėles išravėti...

Į SAULĘ

Vasario antrosios rytą ją ketino parvežti iš ligoninės į namus. Paskambinau į Topangą. Atsiliepė Živilė. Ji virpančiu balsu pratarė: „Turbūt dar nežinai, kad rytą, pusę aštuonių, ligoninėje mirė Mama..."_ _

M. Gimbutienė mirė praėjus dviem savaitėm po didžiausio Amerikos istorijoje žemės drebėjimo Los Andžele.

„Los Angeles Times" mirus M. Gimbutienei (1994 m. vasario 5 d. numeryje) rašė, jog ji dėl savo ypatingos erudicijos sugebėjo atidengti dingusio pasaulio atmintį, kad jai vienintelei pavyko rasti (archeologinių kasinėjimų dėka) ir aprašyti iki tol nepažintą civilizaciją Pietryčių Europoje _____

_____

Praėjus kiek laiko Marijos dukros surengė atsisveikinimo vakarą. Važiuojant į Topangą, ant kelio mėtėsi daug prilaužytų medžio šakų, dangus niaukstėsi, tik properšomis nušvisdamas. Naktį buvo didelė audra.

Atsisveikinimo su Marija dieną nebuvo jokių laidotuvių regalijų. Tik jos darbo kambaryje muzikantai tyliai grojo fleitomis... Ji visą gyvenimą labai mėgo muziką _____

_____

O ir pati Marija Gimbutienė yra tarsi ta dieviško grožio nata muzikiniame kūrinyje; pati aukščiausia gaida, kurią girdint klausytojui užima kvapą _____

_____

Tądien Topangoje rinkosi profesorės artimieji, draugai, bičiuliai. Čia buvo senų Marijos draugų gvardija: istorikas Vincas Trumpa, poetas Pranas Visvydas, žurnalistas Bronys Raila su šeima, Gražina Šlapelytė-Sirutienė, žurnalistas Vytautas Plukas, Meilės Lukšienės brolis Saulius Matas su visomis savo atžalomis ir dar daug kitų. Iš Niujorko specialiai jos atminimo pagerbti atvyko Marijos jaunystės laikų draugas, garsus lietuvių aktorius Vitalis Žukauskas. Vakaro

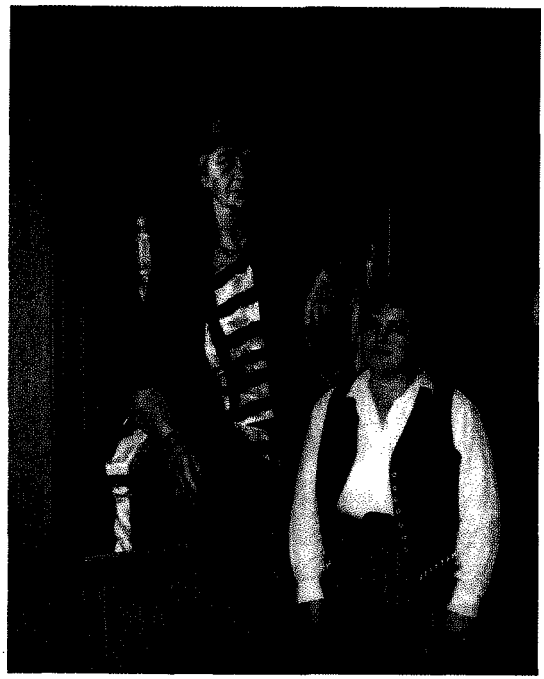

Pirmos Kūčios Topangoje be Marijos. Šalia Vytauto Ciplijausko tapyto Marijos Gimbutienės portreto stovi Kornelija Jankauskaitė.

metu jis kalbėjo apie Mariją kaip apie gražiausią ir didžiausią brangakmenį savo gyvenimo karūnoje, kuria jis ėjo pasidabinęs per visą gyvenimą. M. Gimbutienės studentas, dabar jau profesorius Jules Levinas, amerikietis, pramokęs lietuvių kalbos, šiame paminėjime sakė, kad Marija jam buvusi kaip mama.

Didžiajame kambaryje susirinkusieji dalijosi prisiminimais apie Mariją, tarė atsisveikinimo žodžius.

Kol visi dar buvo patalpoje, lauke vis niaukstėsi, dangumi plaukė pilki, niūrūs debesys. Pamažėl visi perėjo į verandą. Netrukus viskas dangaus skliaute nepastebimai ėmė keistis. Iš už debesų išniro saulė ir nušvietė viską aplink, meiliai paliesdama kiekvieną savo spinduliais...

Dabar prisiminiau Marijos žodžius, kuriuos ji pasakė telefonu man pirmąsyk grįžus iš jos į Lietuvą. Į klausimą, kaip jaučiasi, ji tada atitarė: „Su kiekviena diena vis artėju į Saulę"...

2003 m. sausis

PRISIMENANT IŠKILIAUSIĄ LIETUVOS MOTERĮ*

Vidmantė Jasukaitytė

Yra pasaulyje vietų, kur atsidūręs pirmą kartą pajunti, kad jau esi čia buvęs. Viskas taip gerai pažįstama, kad žvelgi pilna džiugesio ir nuostabos širdimi, tarsi sutikęs brangų žmogų, ir žinojimas, jog čia niekada nesilankei, visiškai netelpa į sąmonę.

Ir žmonių tokių yra: niekada nesi jų matęs, tačiau užtenka išgirsti vardą, pavardę, susitikti – ir pajunti, kad šis žmogus yra tavo, jis tau artimas, kažkokia bendra erdvė sieja jus, jūs žinote daugybę dalykų ir daug ką suprantate visiškai vienodai. Panašiai jaučiau važiuodama pas Mariją Gimbutienę. Kad esu kažkaip su ja pažįstama, pajutau dar būdama Vilniaus universiteto žygeivė, o vėliau – Ramuvos valdybos narė, kai nuolat iš rankų į rankas sklindantys tai jos paskaitų konspektai, tai knygos „The Balts" vertimo gabalėliai atsidurdavo ir pas mane. Tada – virš to meto istorinės realybės, virš svetimos ideologijos – bent jau man iškilo didinga šios moters asmenybė, o giliai dvasioje rusenanti tautinė savigarba nuolat buvo maitinama kažkokio ypatingo šios moters mentaliteto skleidžiama šviesa. Todėl vienas iš kelionės į Los Andželą tikslų ir buvo pamatyti šią moterį, o ypač – pajusti tą mentalinę erdvę, tuos dvasios ypatumus, kurie ją neklaidingai nuveda prie ieškomo rezultato.

Aiškiai prisimenu, kad pas Mariją atvažiavome gerokai sutemus. Puikus greitkelis virto tarp kalnų vingiuojančiu keliu, šis vedė vis aukštyn ir aukštyn, kol galų gale medžiais apaugusioje beveik kaimo vietovėje – posūkis į dešinę, dar į dešinę – ir sustojome prie Marijos vartų. Topanga. Negirdėtas pavadinimas kažką bylojo jau išnykusia senbuvių kalba. Patamsyje nuo krintančių medžių šešėlių nei vartų, nei takelio į namą negalėjome matyti. Mes buvome atvesti beveik apgraibomis iki pat neaukšto ilgo statinio.

[1] Straipsnis išspausdintas dienraštyje *Respublika*, 1994 02 09.

Ji mus pasitiko ir mes apsikabinome. Atsimenu jos prakilnius bruožus ir judesius, labai nuoširdžią jaunatvišką šypseną. Ir – jokio svetimumo. Neapgaunantis jausmas – pagaliau... Tokio paprastumo tarp nepažįstamų nebūna.

Paskubom tvarkomas stalas, servetėlės, gražios taurės ir raudonas vynas... Vėliau – niekada neragautų arbatžolių arbata. Ji apsirengusi tamsiu, spalvotu, sudėtingo rašto įmantriai pasiūtu švarku, kuriame dominuoja juodi, rausvi, žalsvi atspalviai. Panaši į moterį iš seno paveikslo, kuris galėtų kaboti šalia Ričardo VIII. Kažkokia iš tikro kilminga buvo jos povyza ir tą kilmingumą ypač paryškino paprastos buities nepaprastos detalės: paveikslai, skulptūrėlės, stori knygų tomai, didžiuliai gintaro gabalai ant knygų lentynos, židinio, didžiulė ametisto atplaiša... jokio dirbtinumo. Jai nereikia savo buities puošti, dailinti, – ji prakilni viskuo, kas yra aplink ją. Ji – iš Pasaulio Motinos svitos.

Šnekame apie viską, o ypač apie Baltijos apkabinimą. Mums nereikia daug apie tai kalbėti, – kalba ji, niekaip negali nurimti, – ji ten buvo, ji važiavo, tai yra stebuklas, Lietuva – magiška, stebuklingų galių pilna šalis... Dabar jau arti išsivadavimas, – ji tai žino! Lietuva – nepaprastas kraštas, ten dar likę Senosios Europos dvasios! Žinoma, tą dvasią išlaiko moterys, nes jos auklėja vaikus ir perduoda jiems savo pasaulėjautą! Ir vitališkumą. Lietuvoje esama kažko iš proistorinės Europos!

* * *

Aš stoviu naktyje virš vandenyno, virš milijoninio miesto ir nesijaučiu nesava. Viskas visiškai kitaip negu kitur, bet ši vieta skiriasi nuo kitų, pirmą kartą lankomų, nes aš čia viską žinau. Štai jaučiu, kaip mane pradeda kažkas tyrinėti. Kažkoks sujudimas tamsoje aplink mus. Nuo neatmenamų laikų čia gyvenančios dvasios smalsiai mumis domisi. Kažkokios kitos, galingesnės būtybės stebi mus nuo kalno iš toliau. Jų pasaulyje nėra nakties, jos mus mato, – jaučiu jų žvilgsnius.

– Marija, – tyliai pasilenkiu prie jos, – ar jūs žinote, kad indėnai iš čia neišėję?

– Cha! Žinau! Čia buvo jų gyvenvietės, štai čia, visai netoli nuo mano namų! Topanga – jų pavadinimas. Kai tik atvažiavau pirmą kartą, iš karto pajutau, kad jų čia yra. Man jie patinka, senos kultūros man visada patinka. Ir staiga man parodo skelbimą, kad tą namelį parduoda. Čia tai man, manau. Kaip tik turėjau pinigų ir nusipirkau. O!.. Čia indėnų buvo daug.

Pirmą naktį Marijos namuose miegojome su nuotykiais. Jos svetainėje neseniai buvo nupirkta antra sofa svečiams. Aš užmigau greitai, bet staiga pajutau, kaip prie mano galvūgalio kažkas prisiartino. Tas, kuris priėjo, buvo pavojingas, nes aš pabudau žaibiškai. Ir po sekundės – baisiausias smūgis į metalinį sofos rėmą, lyg kažkas geležimi tvojo per geležį. Šalta srovė praslinko pro šalį, ne-

maloniu jausmu perliedama visą kūną, ir tai buvo patvirtinimas, kad kažkam iš nematomo pasaulio mūsų atsiradimas Topangoje buvo nepageidautinas. Aš gulėjau tamsoje ir tyliai meldžiausi Tam, kuriuo tikiu ir pasitikiu. Tą naktį suvokiau, kad erdvė aplink Mariją turi būti pilna matomos ir nematomos gamtos. Tą erdvę sudaro kartu ir buvęs, o gal – kas žino – ir būsimasis laikas. Ta erdvė – lyg vandenynas, kuriame plauko neišnykusi, nepakitusi istorija ir proistorija, nes ji atrado auksinį sąmonės tinklą, į kurį įplaukusi jausis apsaugota nuo išnykimo nežinomybėje. Buvau visiškai tikra, kad jos pasaulio pažinimo ir suvokimo diapazonas daug platesnis negu mokslininko, kuris ištreniravo savo smegenis dirbti lyginamąjį darbą. Ji buvo tas pasaulio fenomenas, kuriam leista savo gyvenimu užpildyti, pakreipti ar net paspartinti laiko tėkmę, padaryti ją intensyvesnę. Ji į pasaulį žvelgė lyg pro kelis vienas ant kito sudėtus fotonegatyvus ir puikiai skaitė laiko šešėlių raštą.

Keistasis garsas pažadino ir mano vyrą. Mes atsikėlėme ir priėjome prie lango. Pro praskleistą užuolaidą atsivėrė begaline mėnesiena apšviestas sodas. Išėjome pro duris ir atsistojome ant slenksčio. Vienatvė – išrinktųjų privilegija, mąsčiau aš. Ji ieško ne garbės, o natūralumo. Ji myli žmones ir visa širdimi džiaugiasi, kada pavyksta patirti kitų meilę. Tik didelė siela savo pasaulietiškos garbės zenite renkasi Topangą su kojotais, o ne prestižinį Los Andželo rajoną. Tokia siela negali būti nevieniša.

Rytas išaušo fantastiškas. Marija nuo pat paryčių jau sėdėjo prie rašomojo stalo. O išgirdusi, kad mes krebždame, įėjo pas mus. Aš jai papasakojau apie neprašytą svečią, kuris nematoma ranka žiebė smūgį į mano lovą.

– Kaip įdomu! Pamanykit! Tai tikriausiai kokia nors labai sena dvasia. Matai, jie turėjo kruvinų apeigų – ne visos jų dievybės geros, – ramiai paaiškino ji.

* * *

Marija papasakojo daug juokingų istorijų, kaip nesėkmingai baigdavosi jos bandymai prisitaikyti prie mados ar kokio visuomenės įpročio. Jos draugai iš meilės ir pagarbos jai, trokšdami, kad jų mylima profesorė būtų ne tik išmintinga, bet ir madinga, jaunatviška ir t. t., privertė ją nusipirkti peruką. Ji nusipirko – brangų. Pirmą kartą užsidėjo, pasižiūrėjo į veidrodį – iš tikro neblogai, – ir išėjo Topangos gatve mašinos link. Staiga ji pajuto kažkokį keistą, neįprastą reiškinį. Ore sugaudė, sušnarėjo, paskui kažkas suspaudė galvą. Ji čiupt už galvos – o ten jokio peruko.

– Pakeliu galvą aukštyn – ogi didžiausias erelis mano peruką nešasi. Aš per visą Topangą vijausi jį šaukdama – atiduok mano peruką! Kur tau! Lėkė ir nulėkė!

Daug kalbėdavomės apie Deivę. Apie jos galimą vaidmenį kultūroje. Apie deivių misteriją, kurią reikia pir-

miausia atkurti raštu. Apie barbarišką moters pažeminimą ir paniekinimą, apie kosmogoniškąjį moters vaidmenį, jos ryšį su dangaus kūnais, apie moters jutiminę tiesą... Apie mitologiją.

– Kaip gali mitologiją tyrinėti žmonės, patys netikintys anapusiniu, pomirtiniu gyvenimu! Jie nieko negali suprasti, jie viską sugalvoja! Štai Šventojoje atrastą skulptūrą kažkas pavadino „gyvulių ir paukščių globėju". Cha! Nesąmonė! Ir kas išdrįso taip sugalvoti! Tai yra deivė Pelėda! Aš aiškiausiai tą skulptūrą prisimenu – tai deivė Pelėda! Tokių dalykėlių pilna Kreta! Tai viena svarbiausių Senosios Europos deivių. Deivė Pelėda – tai moteris paukščio galva, ties širdimi laikanti kūdikį. Laikui bėgant jos įvaizdis galėjo kiek pasikeisti, tačiau šios skulptūros pramotė – deivė Pelėda. Kokia prasmė! Moteris paukštė, nešanti gyvybę iš dangaus į žemę. O čia sugalvojo – gyvulių ir paukščių globėjas!.. Jie nieko neskaito ir nežino, kas jau atrasta. Mūsų Lietuvoje dar visai neseniai buvo gyva Senoji Europa. Ir dabar dar jos požymių yra, – darželiai prie namų, gėlės, žolyno puoselėjimas, santykis su gamta. Žirgas, pentinai, Saulės dukrelės – jau indoeuropiečių, jau elitinės kultūros. O kas buvo iki tol? Buvo deivės Motinos etika, – kalbėjo ji.

Senąją Europą Marija laikė „aukso amžiumi", kai dar nebuvo gaminama ginklų, kai deivės Motinos etika buvo paremtas žmogaus gyvenimas.

Mes stengėmės nebūti jai našta, bet jos motiniškumą jautėme nuolat. Ji visą laiką rūpinosi mumis, tik jos rūpestis buvo ne fiziniais mūsų poreikiais – jai rūpėjo, kad mes kuo daugiau patirtume, sužinotume. Tai, ką išsivežėme iš Marijos – dovana visam gyvenimui. Jos motiniškumas ir meilė alsavo paprastumu ir kultūringumu. Ji buvo iš didžios giminės, niekad nekalbėjo apie patirtas nuoskaudas, niekad blogai neatsiliepė apie jokį žmogų. Ji niekam nerodė savo kosminės vienatvės. Tik vieną kartą.

Kai ji grįžo pirmą kartą aplankiusi Lietuvą, kuri, kaip žinome, buvo nelaisva, broliai lietuviai atvirai pradėjo ją pulti. Ji skaitė paskaitas bolševikams! Ji bendradarbiavo su bolševikais! Jiems, laisvės tremtiniams, Lietuva buvo priimtina tik laisva. Lietuva, o ir visi mes, kurie stengiamės dorai gyventi, dirbti, suteikti darbui dvasingumo, išsaugoti garbę, sąžinę, išlaikyti tautinę savimonę ir žmogiškąją savigarbą, buvome „bolševikai". Asmenybė, troškusi, kad jos išmanymas ir patirtis tarnautų Lietuvai, savo viso gyvenimo darbais teigianti aukštą autentišką tėvynės prokultūrą, buvo paprasčiausiai atskiriama nuo tėvynės sterilių laikraštinių patriotų vienu plunksnos brūkštelėjimu – tarnauja bolševikams!

* * *

Kai vieną naktį apie Naujuosius metus paskambinau Marijai į Topangą, ji buvo išvežta atlikti chemotera-

pijos procedūros. Paskutinio, bene septintojo, kurso paskutinės procedūros.

– Ką jie padarė su manimi, jie ta chemija apnuodijo visą mano organizmą... Norėčiau dar atvykti vasarą į Europą. Vyks indoeuropiečių konferencija...

Tačiau jos balsas ir tai, kas tvyrojo virš jos žodžių, bylojo tik viena: atlikta. Jau atlikta. Ji savo darbus buvo baigusi, nors sakė, kad norėtų kaip nors gulomis pabaigti pradėtus straipsnius.

Dabar, kai jos nebėra nei Topangoje, nei Anduose, kai jos nesutiksime jokiame pasaulio universitete, galime pamanyti, ar toks pat būtų pasaulis, mūsų gyvenimas, mūsų kultūra, jei šis amžius nebūtų padovanojęs tos nuostabios moters Lietuvai. Ar žinotų pasaulis, iš kokių proistorinių tolybių esame atėję ir kokios dvasios nešini...

Marija, dvasios ryšiai nenutrūksta, – aš žinau, kur Jūs dabar keliaujate. Aš tikiu, kad Jus veda ir globoja Jūsų deivės seserys, o pasitinka Jus Pasaulio Motina, kurios epochos sugrįžimo pradžią Jūs ženklinote kaip pirmoji kregždė. Ir meldžiu Pasaulio Motinos, – kai įsiviešpataus Tavo moralė žemėje, Didžioji Motin, leisk vėl susitikti tavajam spinduly čia, žemėje. Leisk jai, jau pailsėjusiai Dangiškojo Tėvo buveinėje, grįžti čia ir vesti mus toliau sąmonės išsilaisvinimo ir prašviesėjimo keliu, o broliams ir sūnums padėk įveikti piktybės angį, kad ji nekirstų širdies, kai jie nulenks galvą prieš gyvybės nešėją ir saugotoją – Moterį.

MARIJA GIMBUTIENĖ TEBELAUKIA SAVO TYRINĖTOJŲ*

Leonidas Donskis

Niekada nebuvau Marijos Gimbutienės darbų tyrinėtojas, bet man visada įdomu klausyti profesionalų, kurie tiesiogiai yra tyrinėję M. Gimbutienės palikimą. Labai gerai pamenu, kaip prieš dešimtį metų man teko išgyventi M. Gimbutienės pasitraukimą. Tuo metu dirbau Amerikoje ir dėsčiau Dickinsono [Dikinsono] koledže, kuriame daug metų dirbo mano draugas ir mokytojas Vytautas Kavolis. Mes kalbėjomės su Kavoliu per seminarą, ir staiga jis pasakė, jog ką tik sužinojęs, kad nebėra M. Gimbutienės. Tai buvo 1994-aisiais.

Prisimenu tą laiką, kai mes su V. Kavoliu jo kabinete praleisdavome daug valandų kalbėdamiesi apie M. Gimbutienę ir kitus didžiuosius išeivijos kūrėjus. Beje, V. Kavolis žinojo, kad tuo metu buvo rengiamas *In memoria* M. Gimbutienei Vašingtone. Jame, be kitų, dalyvavo ir kalbą sakė tuometinis JAV viceprezidentas Alas Gore'as [Alas Goras]. Pasirodo, jis buvo didelis M. Gimbutienės gerbėjas. Nė neminiu gerai žinomo fakto, kad M. Gimbutienės darbus itin palankiai vertino mitologijos ir lyginamųjų religijos studijų korifėjus Josephas Campbellas, parašęs vienai iš jos knygų įvadą, pripažinęs ir populiarinęs originalią M. Gimbutienės koncepciją.

Man visada M. Gimbutienė atrodė mokslininkė, peržengusi savo disciplinos ribas. Turbūt, kai susiduri su dideliu talentu, visuomet atrodo, kad ji(s) pranoksta savo discipliną. Taip buvo tiek V. Kavolio atveju, tiek M. Gimbutienės atveju – žmogus netilpo klasifikacinėje schemoje, kurią pasiūlė istorinis laikotarpis, kuriuo žmogus dirbo. Labai drąsios, novatoriškos M. Gimbutienės hipotezės ir jos darbai teikia nuostabų peną daugeliui – mitologijos tyrinėtojams, archeologams, kultūros teore-

* Mintys, išdėstytos simpoziume „Žvilgsnis į Senąją Europą", skirtame 10-osioms Marijos Gimbutienės mirties metinėms paminėti. Jis vyko Vilniaus Jeruzalės meno centre 2004 08 01–30.

tikams, menotyrininkams, estetikos specialistams. Tai turbūt ir yra daugiausia, ką gali padaryt humanitaras – įkvėpti kitas disciplinas, studijų sritis ir menininkus. Kai galvoju apie M. Gimbutienę (nebūdamas archeologas ir daug ką skaitydamas teoretiko žvilgsniu), prisimenu ir kitus taip pat labai iškilius archeologus, kurie peržengė archeologijos ribas ir tapo įkvėpimo šaltiniu kultūros teoretikams.

Toks buvo ir visai teorinei humanistikai nusipelnęs anglų archeologas V. Gordonas Childe'as, olandų egiptologas ir archeologas Henris Frankfortas, JAV religijotyrininkas ir mitologas J. Campbellas ir, be abejo, pati M. Gimbutienė. M. Gimbutienė buvo žmogus, svarbus visai humanistikai, t. y. ir menams, ir humanitariniams mokslams. Todėl kalbant apie M. Gimbutienę visos temos susisieja: ir Senoji Europa, ir senieji simboliai, galiausiai ir tai, kaip modernioji kultūra inkorporuoja tuos senuosius simbolius į savo simbolinę organizaciją.

Turbūt nesu sutikęs savo gyvenime skeptiškesnio teoretiko už V. Kavolį. Jeigu jis susidurdavo su spekuliatyviomis konstrukcijomis arba teorijomis, kuriose daugiau hipotezių nei dokumentuoto darbo, negailestingai jas atmesdavo. Pamenu, kai V. Kavoliui pradėjau pasakoti apie sensacingus Rytų Europos veikalus, jis tiesiog į šipulius sudaužė kultinio rusų istoriko ir etnologo „eurazisto" Levo Gumiliovo knygas, kurios buvo ir tebėra itin populiarios Rusijoje. O ir Lietuvoje apie L. Gumiliovą daug kas yra girdėjęs. V. Kavolis sakė, kad kai pirmą kartą jis skaitė L. Gumiliovo knygas, jam atrodė, jog skaito feljetoną ar nevykusį pokštą, iš kurio bandoma sukurpti mokslinį darbą. Nors L. Gumiliovas ir turėjo solidžią istoriko kompetenciją, keletas jo nepamatuotų hipotezių ir parafilosofinių pretenzijų V. Kavoliui sukėlė stiprią atmetimo reakciją. Bet V. Kavolis nepaprastai gerbė M. Gimbutienės darbus ir juos laikė aukščiausios prabos moksliniais veikalais. Ir kalbėjo apie ją kaip apie labai drąsią hipotezių kūrėją, itin lakios vaizduotės mokslininkę.

M. Gimbutienės palikimo vertinimo situacija, tiesą sakant, yra gerokai dvilypė: visi žavisi jos archeologiniais darbais ir pripažįsta jos mokslinius veikalus, bet sykiu archeologai turi nemažai skepticizmo jos atžvilgiu pabrėždami, jog ji peržengė disciplinos ribas būtent pernelyg drastiškai iškeldama nepamatuotas ir neįrodomas hipotezes. Čia ir kyla problema, kai žmogus pranoksta savąją discipliną ir patenka į neišvengiamą konfliktinę situaciją. O kuo čia stebėtis? Kai susimąstai apie tuos, kurie XIX ir XX a. įkvėpė moderniuosius humanitarinius ir socialinius mokslus ir kurių palikimą mes šiandien traktuojame kaip fundamentalų, nenumaldomai aiškėja, kad daugelis jų klydo.

Pvz., Émile'is Durkheimas [Emilis Diurheimas], kaip dabar teigia sociologai, yra labai daug ką klaidingai interpretavęs – ir socialinį ritualą, ir savižudybę. Bet vis

tiek pripažįstama, jog jo hipotezės, kad ir klaidingos, įkvėpė visą sociologiją. Tad vėlgi, ką reiškia klaidos ir tiesos socialiniuose bei humanitariniuose moksluose? Galima iškelti hipotezę, kuria gyvens ištisos žmonių kartos. Ir galima rašyti enciklopediniais truizmais banalias tiesas, kurios niekaip negali įkvėpti nieko ir kurios viso labo yra tik tam tikrų egzistuojančių dokumentų ir konstruktų pakartojimas arba teiginių performulavimas.

Man nesunku suprasti atstumą, kuris skiria Lietuvos mokslą nuo M. Gimbutienės. Iš dalies jį galima paaiškinti tuo, kad apskritai didžiausi išeivijos mokslininkai palyginti ne per seniausiai pasiekė Lietuvą – ne kaip sensacingi vardai, bet kaip knygos, idėjos ir teorijos. Lietuviai sovietmečiu žinojo, kad JAV yra labai talentingų išeivių, tokių kaip V. Kavolis, M. Gimbutienė, Algis Mickūnas, taip pat ir Algirdas Julius Greimas Prancūzijoje, bet tiktai po 1990-ųjų buvo susigriebta ir pradėta versti jų darbus į lietuvių kalbą, tad jie pasidarė prieinami.

Vėlgi čia gali būti nemažai inercijos, kadangi jų idėjos buvo ne iš karto priimtos, ne iš karto sulaukė dialogo ir tiesioginės reakcijos. Ta distancija tarp Lietuvos mokslo ir išeivijos dar gali kurį laiką egzistuoti. Viena vertus, galima pasididžiuoti, kad lietuviai turi pasaulinių vardų moksle, bet kita vertus, turės praeiti kiek laiko, kol jie taps tikra mūsų intelektualinio gyvenimo savastim – kai jų darbai bus studijuojami, kai apie juos bus rašomos knygos, kai atsiras jų mokinių ir pastarųjų doktorantų, galinčių užmegzti dialogą su mūsų didžiaisiais.

Galvodamas apie M. Gimbutienę, prisimenu ištisą talentingų išeivijos mokslininkų kartą. Esu Tarptautinės lyginamųjų civilizacijų studijų draugijos narys. Ši draugija buvo įkurta Didžiojoje Britanijoje anglų istoriko Arnoldo J. Toynbee'o [Arnoldo Toinbio] pastangomis, o vėliau ji persikėlė į JAV. JAV komparatyvistai buvo aktyvesni nei Britanijoje ir Europoje. Lietuvių įnašas į lyginamąsias civilizacijų studijas buvo svarus. Priminsiu, kad V. Kavolis buvo dukart šios draugijos prezidentas. O į šios draugijos prezidento postą jį pasiūlė M. Gimbutienė.

V. Kavoliui mirus Sent Luise [Saint Louis] buvo surengta konferencija. Joje teko dalyvauti ir man, o kartu ir skaityti pranešimą apie V. Kavolio civilizacijų teoriją. Pamenu, kad daugelis atvirai kalbėjo apie tokį aukštą teorinį V. Kavolio pranešimų lygį, kad jis ne visiems būdavo įkandamas. Vienas iš ten sutiktų žmonių, literatūros teoretikas ir, beje, buvęs draugijos prezidentas Michaelas Palencia-Rothas [Maiklas Palensia Rotas] prisipažino, jog ir jis pats anaiptol ne visada suprasdavo V. Kavolio pranešimus, nors intuityviai jausdavo, kad jie pranoksta savo metą ir profesinę aplinką.

Vargu ar stebina, kad lietuviams humanitarams buvo aktualūs mitologijos tyrinėjimai. Juk pati lietuvių kultūra yra perdėm archajiška. Bet kuo paaiškinti kelių išeivių aka-

demikų – visų pirma M. Gimbutienės ir V. Kavolio – rimtą domėjimąsi lyginamosiomis civilizacijų studijomis? O jei dar prisiminsim Alfonso Lingio knygas, susidursime su panašiu reiškiniu: jis labai drąsiai ir netikėtai rašo mesdamas vieną po kito iššūkius konversijoms ir akademinei sferai. A. Lingis yra žinomas JAV kaip garsiausias Maurice'o Merleau-Ponty [Moriso Merlo Ponti] ir Emmanuelio Lévino tyrinėtojas. Belgijoje baigęs doktorantūrą A. Lingis turi garsiausio Prancūzijos filosofijos specialisto reputaciją visoje Amerikoje.

Bet jau keletą dešimtmečių A. Lingis keliauja po pačius tolimiausius ir egzotiškiausius kraštus, aprašinėdamas nevakarietiškas kultūras, globalizacijos naikinamas bendruomenes, o sykiu ir rodydamas, kaip moderniosios vakarietiškos teorijos subliūkšta taip ir neatsakiusios į daugybę klausimų, kuriuos kelia tų kraštų tapatybės, pasaulėjautos, kosmologijos ir kultūros modeliai. Tai keistas rašymas apie pasaulį. Tai rašymas, kuris taip pat iškrenta iš konteksto – viskas rašoma tarsi prieš taisykles.

Būtent čia ir įžvelgiu dėsningumą, būdingą V. Kavolio, M. Gimbutienės, A. Lingio kartai. Žmonės, anksti praradę savo kultūrinę aplinką, išsaugojo ir sustiprino savyje ypatingą pasaulio atradimo aistrą – ir savęs, ir visa kita pasalyje. Paprastai mokslininkai nerizikuoja – jie veikiau taikosi prie aplinkos, kad būtų suprasti ir įvertinti, o ne kelia kontroversijas. Tad noriu atkreipti dėmesį į ypatingą drąsą, būdingą ištisai pokario išeivijos mokslininkų kartai. Šiems žmonėms mokslininkas – ne akademinis buhalteris. Jiems mokslas buvo ir yra kūryba. Kita vertus, patys talentingiausi visada rizikuoja.

V. Kavolis pasakojo, kad vieną kartą juodu su M. Gimbutiene svarstė, ar yra žmonijos istorijoje amžius, kuriame jie norėtų gyventi ir kuriame būtų laimingi. Pasak V. Kavolio, ir jis, ir M. Gimbutienė pasirinko XIX a. pradžios Tiubingeną, Vokietiją. Mat abu žavėjosi vokiečių romantikais. V. Kavolis man tada dar pridūrė, jog ši detalė iškalbingai paneigia prietarą – esą išeivijos mokslininkai kultūriškai ir intelektualiai yra susiję visų pirma su JAV.

Garsieji išeiviai patyrė nemažai problemų vien todėl, kad mąstė kitaip ir neišsiteko ano meto dominuojančiose schemose. M. Gimbutienė išdrįso imtis interpretacijų srityje, kurioje vyrauja empiriniai modeliai ir griežta dokumentacija, kurioje vyksta lauko tyrimai ir panašiai. Todėl empiriniai mokslininkai paprastai su nepasitikėjimu žiūri į tokių žmonių darbus. Pvz., istorikai nemėgsta teoretizuojančių savo kolegų istorikų, laikydami juos užsimaskavusiais filosofais. Taip yra daugelyje sričių, kur įžvelgiama grėsmė, kai tiktai generalistai braunasi į lankas, kuriose reikia tikslumo, precizikos, dokumentacijos. Bet yra žmonių, kurie jaučiasi galį kurti interpretacijas ir drįsta tai daryti. O interpretacija yra

nepabaigiamas ir save koreguojantis procesas, sykiu ir intelektualinis poligonas.

Todėl akivaizdu, kad Marija Gimbutienė tebelaukia savo studentų ir tyrinėtojų, kurie užmegztų su ja dialogą ir plėtotų jį per savo pačių mokinius.

V. TRUMPAI APIE AUTORIUS

ALĖ RŪTA – ELENA NAKAITĖ-ARBAČIAUSKIENĖ (g. 1915) – prozininkė ir poetė. Studijavo literatūrą Kauno, Vilniaus ir Vienos universitetuose. 1944 m. pasitraukusi į Vakarus, nuo 1948 m. gyvena JAV, dabartiniu metu Santa Monikoje, Kalifornijoje. Nuo 1992 m. – Lietuvos rašytojų sąjungos narė. Išleido poezijos knygą „Be tavęs" (1946). Iš daugiau nei 20 knygų žinomiausi romanai: „Mėlyno karvelėlio šviesa" (1990), „Trumpa diena" (1954), „Motinos rankos" (1961), „Kelias į kairę" (1964) – šie 3 romanai viena knyga 1992 m. pasirodė Lietuvoje; paskutinis romanas – „Vargingos tėvynės vaikai" (2000).

ALSEIKA VYTAUTAS (1911–2001) – M. Gimbutienės brolis, žurnalistas, vienas pirmųjų Lietuvoje kino žurnalistų. Gyvendamas ir studijuodamas Kaune, nuo 1932 m. išleido keliolika žurnalo „Kino naujienos" numerių. 1944 m. pasitraukė į Austriją, Vokietiją, 1949 m. persikėlė į Ameriką, vėliau kurį laiką buvo apsistojęs Vokietijoje, kol galutinai sugrįžo gyventi į Lietuvą. Pagrindinis sesers rašytinio palikimo tvarkytojas, rūpinęsis jo saugojimu. Palaidotas Kaune, Petrašiūnų kapinėse, šalia motinos ir sesers Marijos.

ALSEIKIENĖ-JANULAITYTĖ VERONIKA (1884–1971) – M. Gimbutienės motina, J. Janulaitytės sesuo, akių gydytoja. Studijavo mediciną Berne, Vienoje, Berlyne. Pirmoji moteris lietuvė gydytoja, baigusi aukštąjį mokslą užsienyje (Vokietijoje). 1908 m. Vilniuje buvo viena iš Lietuvių sanitarinės pagalbos draugijos ligoninės steigėjų; 1918 m. mergaičių amatų mokyklos steigėja Vilniuje, didelė lietuvių kultūrinio gyvenimo Vilniuje puoselėtoja lenkų okupacijos metais.

BAŠKAUSKAITĖ LIUCIJA (g. 1942) – antropologė, hab. daktarė, 1971 m. baigė Kalifornijos Los Andželo universitetą (UCLA), ten įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Nuo 1972 m. dirbo Kalifornijos Nortridžo (Northridge) universitete. 1988–1989 m. Švedijos Upsalos universiteto mokslinė bendradarbė. 1989–1996 m. VDU Atkuriamojo senato narė. 1990–1992 m. VDU prorektorė.

1992 m. Lietuvoje įkūrė nepriklausomą televizijos kanalą TELE 3. Parašė kelias monografijas. Organizuoja tarptautines mokslines konferencijas, dalyvauja jose. 1990 m. Lietuvoje surengė tarptautinę konferenciją „Baltų tautų šeima".

BRADŪNAITĖ-AGLINSKIENĖ ELENA (g. 1948) – antropologė. 1970 m. baigė Čikagos universitetą, antropologiją. 1973 m. Kalifornijos Los Andželo universitete įgijo magistro laipsnį iš tautosakos ir mitologijos. 1977–1985 m. dirbo American Folklife Center, Library of Congress, Washington DC (Kongreso bibliotekoje Vašingtone) etninių kultūrų specialiste. 1985 m. persikėlusi gyventi į Havajus, dirba konsultante etninių kultūrų puoselėjimo srityje.

BUTRIMAS ADOMAS (g. 1955) – meno istorikas, archeologas. 1978 m. baigė Vilniaus universiteto Istorijos fakultetą. Mokslinio darbo sritis – meno istorija, archeologija, priešistorės dailė, Lietuvos istorija. Nuo 1986 m. dirba Vilniaus dailės akademijoje. Organizuoja tarptautines konferencijas ir leidžia leidinius, skirtus Baltijos gintarui, priešistorinei dailei. Stažavosi septyniuose Australijos universitetuose, Gėteborgo universitete Švedijoje, Freiburgo universitete Vokietijoje, Lundo universitete, Paryžiuje ir Londone. Knygos: „Lietuvos istorija" (1989, 1992, 1993), „Lietuvos dailės istorija" (sk. „Priešistorinė dailė"), 2002; „Daktariškės neolito gyvenvietė: akmens amžius Žemaičių aukštumoje. Katalogas", 1981; „Gimtoji istorija", 2003, „Lietuva iki Mindaugo" (kartu su E. Jovaiša; 2003) ir kt. Yra daugiau kaip 20 leidinių sudarytojas. Nuo 2004 m. Vilniaus dailės akademijos rektorius. Daug prisidėjo 1994 m. organizuojant III indoeuropeistikos konferenciją, skirtą M. Gimbutienės garbei.

CHRISTINE NICOLE (g. 1940) – rašytoja, Tarptautinės Izidės draugijos vyriausioji kunigė (Amerikoje), menotyros daktarė (Tarptautinė kolegija, Los Andželas, CA Kalifornija 1980). Amerikoje yra išspausdinusi straipsnių moters dvasingumo tematika: „Naujoji mitologija", „Drauge kuriant šventą erdvę", „Gyvastingumo apeigos". Knygos: „Temple of the Living Earth: The Awakening of a Priestess to the World", 1995 („Gyvosios žemės šventovė: Kunigių pašaukimo atnaujinimas pasauliui"), „Julian Magic: Spirit of the Mountain", 1988 („Džiulijanas stebuklingasis: Kalno dvasia") ir kt. Dabartiniu metu gyvena JAV, Tiusono (Tuscon) mieste, Arizonoje, rengia universitetines programas, projektus gyventojų švietimo ir socialinės pagalbos srityje.

CIPLIJAUSKAS VYTAUTAS (g. 1927) – dailininkas tapytojas. 1961 m. baigė Vilniaus dailės institutą. Nuo 1962 m. dalyvauja parodose. Ankstyvojoje kūryboje vyravo figūrinės kompozicijos (ciklas „Moterys ir jūra", 1968–1971; „Žiemos šventė", 1969) ir natiurmortai su liaudies skulptūromis, vėlesnėje dominuoja portretai ar portretinės kompozicijos. Nutapė dailininkų K. Zimblytės, 1972; L. Šulgaitės, 1974; V. Vizgirdos, 1977; aktorės R. Staliliūnaitės portretus ir kt. 1979 m. pelnė LTSR valstybinę premiją. Žymių meno ir kultūros žmonių portretų galerijoje yra du M. Gimbutienės skirtingu metu tapyti portretai.

ČESNYS GINTAUTAS (g. 1940) – antropologas, anatomas, hab. medicinos mokslų daktaras, VU Medicinos fakulteto profesorius, Lietuvos MA narys ekspertas. Baigė medicinos studijas VU. Gavęs gydytojo diplomą, nuo 1963 m. dirbo asistentu universiteto Medicinos fakulteto Anatomijos, histologijos ir embriologijos katedroje. Nuo 1989 m. buvo Medicinos fakulteto dekanas. 1989 m. jam suteikta Valstybinė premija (kartu su prof. I. Balčiūniene) už darbus, kurie padėjo pagrindus etninei Lietuvos antropologijai. 10 knygų bendraautoris, iš kurių svarbiausios: „Lietuvių etnogenezė" (1987), „Senųjų Lietuvos gyventojų antropologija" ir kt. Daug prisidėjo 1994 m. organizuojant III tarptautinę indoeuropeistikos konferenciją „Šiaurės Europos suindoeuropietinimas", skirtą M. Gimbutienei atminti.

DICHAVIČIUS RIMANTAS (g. 1937 m.) – dailininkas, grafikas, fotografas. 1963 m. baigė Vilniaus dailės institutą. Nuo 1963 m. dalyvauja dailės, nuo 1967 m. – fotografijos parodose. Fotografijas eksponavo Lietuvoje, Bulgarijoje, Lenkijoje, Italijoje, Prancūzijoje, JAV, Rusijoje. Pelnė 30 apdovanojimų. Sukūrė meninių fotografijų: etnografinių vaizdų, aktų, fotografikos kūrinių. Apipavidalino arba iliustravo daugiau nei 100 leidinių.

DONSKIS LEONIDAS (g. 1962) – filosofas, eseistas, kultūros kritikas. 1985 m. baigė Lietuvos konservatorijos Klaipėdos fakultetą (specialybė – lietuvių kalba, literatūra ir režisūra). Šiuo metu – VDU profesorius, Filosofijos katedros vedėjas, Helsinkio universiteto docentas, humanitarinių (Vilniaus universitetas) ir socialinių (Helsinkio universitetas) mokslų daktaras. Septynerius metus dėstė ir dirbo tyrinėtoju JAV, Didžiosios Britanijos, Švedijos, Suomijos, Estijos ir Vengrijos universitetuose bei tyrimų centruose. Redaguoja knygų seriją iš Baltijos studijų akademinėje leidykloje „Rodopi" (Olandija). Lietuvos TV kultūros ir politikos pokalbių laidos „Be pykčio" autorius ir vedėjas. Paskelbė 5 knygas lietuvių kalba ir 3 – anglų kalba. Knygos: „Pilietinė visuomenė ir jos priešai: autoritetas, tiesa ir viešoji erdvė XXI a. pradžios Lietuvoje" (2004); „Forms of Hatred: The Troubled Imagination in Modern Philosophy and Literature" (2003) ir kt.

ELSTER ERNESTINE – archeologė, hab. daktarė, M. Gimbutienės studentė 1966–1977 m. 1977 m. apgynė doktoratą Kalifornijos universitete (UCLA). 1966–1994 m. dalyvavo kasinėjimuose Jugoslavijoje, Graikijoje, Italijoje ir Izraelyje. 1974–2003 m. Archeologijos instituto UCLA leidinių direktorė; 1994–2004 m. – Cotseno archeologijos instituto UCLA tyrinėtoja. 2003 m. išleistas redaguotas drauge su Colinu Renfrew pranešimas apie kasinėjimus Sitagruose, Graikijoje: „Prehistoric Sitagroi: Excavations in Northeast Greece 1968–1970, Vol. 2: The Final Report", *Monumenta Archeologica*, 20, Cotsen Institute of Archaeology, UCLA.

GIMBUTAITĖ-THIES RASA (g. 1954) – M. Gimbutienės jauniausioji dukra. 1978 m. baigė Nortridžo universitetą. Gyvena JAV, Kalifornijoje, Topangoje.

GIMBUTAITĖ ŽIVILĖ (g. 1947) – M. Gimbutienės dukra, literatūrologė, šios knygos iniciatorė ir sudarytoja. Gyvena JAV, Kalifornijoje. 1990 m. apgynė disertaciją iš lyginamosios literatūros

Indianos Blumingtono (Bloomington) universitete. 1991–1993 ir 1997 m. dėstė VDU Užsienio kalbų, vėliau Anglų kalbos ir literatūros katedroje. Nuo 1998 m. įvairiose mokymo įstaigose dėsto anglų kalbą ir literatūrą, šiuo metu College of the Desert. 2002 m. redagavo Bernardo Brazdžionio poezijos vertimų rinkinį „Roads and Crossroads" („Keliai ir kryžkeliai"). 2004 m. išleista jos knyga „The Riddle in the Poem" („Mįslė eilėraštyje").

GIMBUTAS JURGIS (1918–2001) – *inžinierius, etnologas,* kultūros istorikas, mokslo ir visuomenės veikėjas, M. Gimbutienės *vyras.* 1941 m. baigęs VDU Statybos fakultetą, liko dirbti Statybos katedroje ir ėmė rengti darbą apie senojo lietuvių kaimo statybą. 1944 m. Marija ir Jurgis Gimbutai pasitraukė į Austriją, Vokietiją. Inžinerijos mokslų daktaro darbą „XIX a. lietuviško kaimo namo stogas" 1948 m. apgynė Štutgarte. Nuo 1949 m. gyveno JAV. Pasižymėjo aktyvia visuomenine veikla, daug prisidėjo rengiant „Lietuvių enciklopediją". Be kitų darbų, paskelbė studijas „Lietuvių bažnyčių chronologija ir statistika" (1970), „Rytų Lietuvos kaimų statybos ir trobesiai" (1980). Knyga „Lietuvos kaimo trobesių puošmenys" išleista Vilniuje (1999). Palaidotas Petrašiūnų kapinėse šalia savo tėvo.

IKAMAITĖ JULIJA (g. 1967) – I. Lukšaitės duktė, M. Lukšienės vaikaitė. 1992 m. baigė Vilniaus dailės instituto Taikomosios dailės fakultetą. Dirba dailės mokytoja.

YČAITĖ PETKIENĖ-HYPATIJA – žurnalistė, bibliotekininkė. Baigė Kauno „Aušros" gimnaziją. Studijavo VDU Teisės fakultete ir Vilniaus universitete. Tęsė studijas JAV: politinių mokslų magistro laipsnis suteiktas Mičigano universitete; bibliotekininkystės magistro laipsnis Niujorko Kolumbijos universitete. Šešerius metus darbavosi Lietuvos ambasadoje Vašingtone, Vašingtono Kongreso bibliotekoje sekretore, vertėja ir pareigūne. 1952 m. persikėlė į Kaliforniją. Dirbo bibliotekininke Los Andželo apskrities viešojoje bibliotekoje 30 metų. Išėjusi į pensiją persikėlė į Naujosios Meksikos valstiją. 2000 m. išleista jos knyga „Springtime in Lithuania" („Pavasaris Lietuvoje"), atsiminimai iš 1920–1940 m. nepriklausomos Lietuvos laikotarpio.

JANKAUSKAITĖ KORNELIJA (g. 1957) – šios knygos sudarytoja. 1981 m. baigė Maskvos A. Lunačiarskio teatrinio meno instituto (GITIS) Teatrologijos fakultetą. 1981–1985 dirbo Lietuvos istorijos instituto Menotyros skyriaus jaunesniąja moksline bendradarbe, 1987–1989 m. – Lietuvos kinematografininkų sąjungoje konsultante. Parengė publikacijų šiems leidiniams: „Tarybinė Lietuvos enciklopedija", I t. (1985), „Lietuvos istorijos ir kultūros paminklų sąvadas", I d. (1988); žurnalams: „Kultūros barai", „Kinas" ir kt.; laikraščiams: „Literatūra ir menas", „Dienovidis", „Gimtasis kraštas", „Lietuvos aidas" ir kt. 1989–1990, 1991–1996 m. gyveno JAV, Kalifornijoje. Viešėdama pas M. Gimbutienę, kaupė medžiagą apie mokslininkės gyvenimą, vėliau šia tema paskelbė straipsnių Lietuvos spaudoje (1991–2004 m.).

JASUKAITYTĖ VIDMANTĖ (g. 1948) – poetė, prozininkė, dramaturgė; Lietuvos moterų sąjungos įkūrėja, Lietuvos Nepriklau-

somybės Akto signatarė. 1967–1971 m. studijavo VU Filologijos fakultete. Yra išleidusi ne vieną poezijos rinkinį. Knygos: „Stebuklinga patvorių žolė" (1981), „Po mūsų nebebus mūsų" (1987); „Golgotos vynuogės" (2001) (šioje knygoje IV sk. „Laiškai iš dykumos" vienas laiškas skirtas M. Gimbutienei), „Dievas vaikšto vienišas" (2003).

KONTRIMAITĖ MARYTĖ (g. 1947) – poetė, vertėja. Baigė VU, 1971–1973 m. stažavosi Jerevano (Armėnija) universitete. Dirbo Enciklopedijų redakcijoje moksline redaktore, „Literatūros ir meno", „Dienovidžio" redakcijose, LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto kultūros patarėja. Išleido eilėraščių rinkinius: „Kristalų atskalos" (1971), „Dienų veidai" (1982), „Palei pat gyvenimą" (2003).

KULIKAUSKIENĖ-VOLKAITĖ REGINA (g. 1916) – archeologė, hab. daktarė, Lietuvos MA narė korespondentė, nusipelniusi mokslo veikėja (1976). 1940 m. baigė VU. 1952–1962 m. Vilniaus universiteto Archeologijos ir etnografijos katedros vedėja. Nuo 1962 iki 1992 m. dirbo Lietuvos istorijos institute. Nuo 1978 m. kompleksinės probleminės grupės, tiriančios lietuvių etnogenezę, vadovė. Ištyrė keliolika laidojimo paminklų ir piliakalnių: Maišiagalos, Punios, Kernavės Mindaugo Sosto ir kt. Svarbiausi veikalai: „Lietuvos archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai" (1958), „Lietuviai IX–XII amžiais" (1970), „Lietuvio kario žirgas" (1971), „Lietuva valstybės priešaušriu" (2001) ir kt.

LADIGAITĖ-VILDŽIŪNIENĖ MARIJA (g. 1931) – dailininkė grafikė. 1959 m. baigė Maskvos poligrafijos institutą. Nuo 1957 m. dalyvauja parodose. Yra iliustravusi nemažai knygų, ypač skirtų vaikams, nutapiusi miniatiūrų, sukūrusi estampų, pano. M. Gimbutienės kn. „Senoji Europa" (1996) apipavidalintoja (drauge su sūnumi Kunotu).

F. LEVIN JULES – lingvistas, M. Gimbutienės studentas. Apgynė disertaciją iš baltų ir slavų istorinės lingvistikos Kalifornijos Los Andželo universitete 1971 m. 1967–1968 m. dėstė UCLA; 1968–1969 m. Kalifornijos Santa Barbaros universitete. Nuo 1969 iki 2002 m. Kalifornijos Riversaido (Riverside) universiteto Užsienio kalbų ir literatūros katedros profesorius. 1981 m. pavasarį buvo Fulbright stipendininkas, vizituojantis profesorius Vilniaus universitete. Nuo 2002 m. profesorius emeritas, dalyvauja indoeuropiečių studijų programoje UCLA.

LUKŠAITĖ INGĖ (g. 1940) – kultūros istorikė, hab. humanitarinių mokslų daktarė. 1962 m. VU baigė istorijos studijas, nuo 1967 m. dirba Lietuvos istorijos institute, yra dėsčiusi Dailės akademijoje, VDU, Klaipėdos universitete. Svarbiausieji pastarųjų metų darbai: „Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis" (1999), parengti A. Volano „Rinktiniai raštai" (1996), M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla", I t. (1999), II t. (2004) ir kt.

MARTYNOVAS ANATOLIJUS (g. 1933) – archeologas, istorijos mokslų daktaras, profesorius, nusipelnęs Rusijos mokslo veikėjas, Rusijos mokslų akademijos narys, Kemerovo universiteto Archeologijos fakulteto vadovas. Nuo 1955–1960 m. Kemerovo apskrities kraštotyros muziejaus direktorius. 1962 m. apgynė doktoratą iš Šiaurės Azijos archeologijos. 1974 m. jo iniciatyva įkurtas Kemerovo universiteto Archeologijos fakultetas. Nuo tada – šio fakulteto vadovas. Nuo 1990 m. – Rusijos MA narys. Jis yra daugiau nei 150 straipsnių ir 20 knygų apie archeologiją autorius. Skaitė paskaitas JAV Ilinojaus (Illinois), Kolumbijos (Columbia), Kalifornijos, Harvardo (Harward), Merilendo (Maryland), Berklio (Berkeley) universitetuose. Jo knyga „The Ancient Art of Northen Asia" („Senovinis Šiaurės Azijos menas") išspausdinta JAV 1991 m. Jo kvietimu 1981 m. M. Gimbutienė lankėsi Sibire ir skaitė paskaitas Kemerovo universitete.

MERPERTAS NIKOLAJUS (g. 1922 m.) – archeologas, istorijos mokslų daktaras, profesorius, nusipelnęs Rusijos mokslo veikėjas, Rusijos MA narys, Vokiečių archeologijos instituto narys korespondentas, Rusijos valstybinės premijos laureatas (2000). 1946 m. baigė Maskvos universiteto Istorijos fakultetą. Nuo 1946 m. iki dabar dirba RMA Archeologijos institute. RMA Archeologijos instituto Užsienio archeologijos grupės vadovas (1961–1976, 1989–1999). Pagrindinė tyrinėjimų sritis – ankstyvoji Balkanų pusiasalio ir Viduržemio jūros arealo rytinės dalies, taip pat Rytų Europos stepių archeologija. Jis yra 400 mokslinių darbų ir straipsnių bei knygų autorius. Monografijos: „Iš seniausios Vidurinės Pavolgio srities istorijos" (1958), „Ankstyvieji gyvulių augintojai Volgos–Uralo baseine" (1974), „Early Stages of Mesopotamian Civilization" (drauge su R. Munčajevu ir N. Bader), 1993, „Apybraižos apie biblinių kraštų archeologiją" (2000) ir kt.

PLIOPLIENĖ-NEVERAUSKAITĖ EGLĖ (g. 1950) – Vilniaus miesto etninės veiklos centro vedėja, etninės veiklos organizatorė, tarptautinio ugnies skulptūrų festivalio organizatorė. Daugelį metų ji rengia M. Gimbutienės gimtadienio ir atminimo vakarus įvairiose Vilniaus miesto salėse: Menininkų rūmuose, Rašytojų sąjungoje, mokyklose ir kt.

PUHVEL JAAN – lingvistas, mitologas, hab. daktaras. Nuo 1959 iki 1993 m. Klasikinių kalbų ir indoeuropiečių studijų programos steigėjas. Dabar profesorius emeritas UCLA. Tarp kitų jo leidinių ypač reikšmingi yra „Lyginamoji mitologija" (1989) ir „Hetitų kalbos etimologinis žodynas" (6 tomai).

RIMANTIENĖ-JABLONSKYTĖ RIMUTĖ (g. 1920) – archeologė, hab. daktarė, Vokiečių archeologijos instituto narė korespondentė. 1938–1940 m. studijavo VDU, 1941–1942 m. VU. 1960–1999 m. Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus mokslinė bendradarbė. Daugiausia ji tyrinėjo Šventosios, Nidos, Dubičių, Ežeryno, Lynupio ir kt. vietovių akmens amžiaus paminklus. Knygos: „Pirmieji Lietuvos gyventojai" (1972), „Šventoji. I. Narvos kultūros gyvenvietės" (1979), „Šventoji. II. Pamarių kultūros gyvenvietės" (1980), „Nida. Senųjų baltų gyvenvietė" (1989), „Lie-

tuva iki Kristaus" (1995) ir kt. Išvertė knygas: S. Lagerlöf „Sakmė apie Gėstą Berlingą" (1958), H. Ibsenas „Dramos" („Šmėklos", „Laukinė antis", 1963) ir kt.

SLUCKAITĖ-JURAŠIENĖ AUŠRA MARIJA (g. 1936) – prozininkė, dramaturgė, kritikė, vertėja. 1959 m. baigė lietuvių literatūros studijas VU, dirbo „Vagos" leidykloje, 1963 m. išleido eseistinių straipsnių knygą „Kritikos štrichai". 1974 m. su vyru J. Jurašu emigravo į Vakarus. Gyvena JAV. Dirbo „Laisvosios Europos" radijuje. Knygos: „Miesto madrigalai", 1995 (poetinė proza), teatrologinė studija „Po Dvynių ženklu", 1994 (skirta J. Jurašo režisūros analizei ir teatrinei veiklai svetur). Žymiausios pjesės: „Zekai, oratorija septyniems balsams ir pamišėlio solo", „Smėlio klavyrai" (pagal J. Bobrowskį), libretas B. Kutavičiaus operai „Lokys" (pagal P. Mérimée). Bendradarbiauja lietuvių spaudoje: „Aiduose", „Metmenyse", „Drauge".

STUNSKAITĖ-VILKĖ NIJOLĖ (g. 1961) – kostiumų dailininkė. 1984 m. baigė Šiaulių pedagoginio instituto Dailės fakultetą. JAV ir Lietuvoje yra surengusi savo kūrybos parodų prof. M. Gimbutienei atminti; 1997 m. Arizonoje, Tarptautinio modernaus šokio konferencijoje, buvo demonstruojama jos „Deivių suknių" kolekcija. 1999 m. ši paroda fotografijos darbuose buvo perkelta į gimtąjį autorės miestą Ukmergę ir įvardyta „Deivės sugrįžta". 2001 m. Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje eksponuota N. Stunskaitės kolekcija „Gintariniai ryšiai su Marija Gimbutiene". Menininkė kūrybą sieja su mitologija bei ritualinėmis apeigomis.

ŠILBAJORIS RIMVYDAS PRANAS (g. 1926) – literatūros istorikas, kritikas, hab. daktaras, slavų ir Rytų Europos kalbų bei literatūrų profesorius. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. Nuo 1949 m. gyvena JAV. 1953–1955 m. Niujorko Kolumbijos universitete studijavo slavistiką, vėliau čia apgynė doktoratą iš rusų kalbos ir literatūros. 1973–1974 m. Baltijos studijų plėtros draugijos (American Association for the Advancened of Baltic Studies) prezidentas, 1984–1986 m. viceprezidentas, nuo 1978 m. Lituanistikos instituto pirmininkas. Knygos: „Žodžiai ir prasmė: Literatūra šiandien Lietuvoje" (1982), „Netekties ženklai: Lietuvių literatūra namuose ir svetur" (1992), „A Short History of Lithuanian Literature" (2002 m. Vilniuje) ir kt. Skaitė paskaitas VDU, VPU ir VU.

ŠIMKUTĖ LIDIJA (g. 1942) – poetė, turi dietologės profesiją. Gimusi Lietuvoje, 1949 m. su tėvais emigravo į Australiją. Rašo lietuvių ir anglų kalbomis. Jos eilės publikuojamos žurnaluose ir antologijose Lietuvoje, Australijoje bei kitur. Poezija išversta į 9 kalbas. Lietuviškai išleisti jos poezijos rinkiniai: „Antrasis ilgesys" (1978), „Vėjas ir šaknys" (1991) ir kt. Dviem kalbom: „Tylos erdvės/Spaces of Silence" (1999), „Vėjo žvilgesys/Wind Sheen" (2003) ir kt. 2004 m. Australijoje ji buvo išrinkta viena žymiausių metų poetų.

ŠVAŽAS ALGIMANTAS (1933–2003) – dailininkas grafikas. 1966 m. baigė Vilniaus dailės institutą. Nuo 1967 m. dalyvavo parodose. Jo kūryba – medžio raižiniai (mišria technika), estampai (ciklai „Užgavėnės", 1964; „Žemaitija", „Lietuva" 1968 ir kt.), knygų iliustracijos, scenovaizdžiai kino filmams („Akmuo ant akmens",

1971; „Medaus mėnuo Amerikoje“, 1984). Įkvėptas M. Gimbutienės idėjų sukūrė grafikos darbų, skirtų mokslininkės garbei. Vienas iš tokių ciklų, susidedantis iš 20 paveikslų, vadinasi „Deivių sutartinė“ (baigtas kurti 1993 m.). Jo sukurtų dievų ir deivių atvaizdais M. Gimbutienės pageidavimu iliustruota 2002 m. pasirodžiusi jos knyga „Senovės lietuvių deivės ir dievai. Baltų mitologija“.

TARVYDAS ALGIRDAS (g. 1940) – dokumentinių ir vaizdo filmų režisierius ir operatorius. 1973 m. baigė Maskvos sąjunginio valstybinio kinematografijos instituto Operatorių fakultetą. 1966–1992 m. – Lietuvos kino studijos asistentas, operatorius, režisierius. 10 fotografijų parodų autorius, tarp jų ir „Paskutinis Marijos Gimbutienės apsilankymas Lietuvoje“. Sukūrė 22 dokumentinius kino filmus (scenarijus, režisūra, operatorius). Svarbesni iš jų: „Marija Gimbutienė“ (1993), „Bernardas Brazdžionis. Sugrįžimas“ (1997), „Laimonas Noreika“ (2002), „Norbertas Vėlius. Čia ir Ten“ (2003) ir kt.

TRINKŪNAS JONAS (g. 1939) – Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto Etnosociologijos skyriaus mokslinis bendradarbis, etninės veiklos organizatorius, Lietuvos Ramuvų sąjungos pirmininkas, Pasaulio etninių religijų kongreso prezidentas. Mokslinių darbų sritis – lietuvių mitologijos ir folkloro tyrinėjimas. 1960–1965 m. studijavo VU (lietuvių kalbą ir literatūrą). 1968–1970 m. – VU Filosofijos ir istorijos katedros asistentas, už Rasos švenčių Kernavėje organizavimą ir dalyvavimą tarybiniais metais pašalintas iš užimamų pareigų VU. Vienas iš Ramuvos judėjimo (1967–1973) iniciatorių ir atkūrėjų. Apdovanotas J. Basanavičiaus valstybine premija už etnokultūrinę veiklą (1997). Knygos: „Gods and Holidays – the Baltic Heritage“, 1999 („Dievai ir šventės – baltiškasis paveldas“), „Lietuvių pasaulėjauta. Papročiai, apeigos, ženklai“ (2003). 2002 m. įšventintas į Lietuvos baltų religinės bendrijos dvasininkus, jam suteiktas Krivio titulas.

TRUMPA VINCAS (1913–2002) – istorikas, žurnalistas, publicistas. 1937 m. baigė VDU. Studijas tęsė Paryžiaus Sorbonos universitete, rinko istorinę medžiagą Prancūzijos, Austrijos ir Lenkijos archyvuose. Nuo 1939 m. Lietuvos žurnalistų sąjungos narys, 1940 m. „Lietuvos aido“ korespondentas Belgijoje. 1941–1944 m. VDU Lietuvos istorijos katedros vyr. asistentas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. Nuo 1949 m. gyveno JAV. 1954–1982 m. dirbo Library of Congress, Washington, DC (Vašingtono Kongreso bibliotekoje) vėliau persikėlė į Kaliforniją, Santa Moniką. 1997 m. grįžo į Lietuvą, gyveno Vilniuje. Bendradarbiavo „Lietuvių enciklopedijoje“, lietuvių spaudoje išspausdino daug straipsnių Lietuvos istorijos, visuomeniniais klausimais, recenzijų. Knygos: „Napoleonas. Baltija. Amerika: Istorinės sintezės bandymas“ (1973; 1989 m. išleista ir Lietuvoje), „Lietuvos istorija paveiksluose“ (1975), „Lietuva XIX amžiuje“ (1989), „Apie žmones ir laiką“ (2001 m. išleista Vilniuje).

URBANAVIČIUS VYTAUTAS (g. 1935) – archeologas, hab. daktaras. 1959 m. baigė VU Istorijos ir filologijos fakultetą. Nuo 1967 iki 1993 m. – Lietuvos istorijos instituto mokslinis bendradarbis, nuo 1993 m. – Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ direktorius. Prof. Gerasimovo mokinys – atkuria žmogaus veido bruožus iš jo kaukolės. Dalyvavo atrandant ir identifikuojant Kristijono Donelai-

čio, LDK kanclerio Alberto Goštauto, Telšių vyskupo Vincento Borisevičiaus palaikus ir kt. Daugiausia tyrinėjo XIII–XVI a. kapinynus, spėjamas apeigų vietas. Sukūrė apie 40 mokslo populiarinimo filmų, tarp jų „Šventaragio slėnio mįslės" (1987). Parašė knygą „Rumšiškėnai XIV–XVI amžiais". Apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino IV laipsnio ordinu.

UŽDAVINYS ALGIS (g. 1962) – menotyrininkas, humanitarinių mokslų daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto ir Kauno dailės instituto Humanitarinių mokslų katedros lektorius, docentas. Kultūros, filosofijos ir meno instituto vyr. mokslinis bendradarbis. 1980–1987 m. studijavo Vilniaus dailės institute, Meno istorijos ir teorijos katedroje. Mokslinės jo publikacijos buvo spausdinamos Lietuvos žurnaluose: „Logos", „Filosofija. Sociologija", taip pat užsienyje: „Humanistica", „Sophia" (JAV), „Sacred Web" (Kanada), Šveicarijoje. Lietuvos meno kūrėjų asociacijos pripažintas geriausiu metų dailės kritiku (1997). Iš anglų į rusų kalbą išvertė ir išleido veikalą „Svarbiausi F. Schuono raštai" (1996). Knygos: „Proklo hermeneutinė filosofija ir mistagogija" (2002), „Heleniškoji filosofija nuo Numenijo iki Sirijano" (2003), „Egipto mirusiųjų knyga", 2003 (vert. į lietuvių kalbą, įžanga ir priedas) ir kt.

VENCLOVA TOMAS (g. 1937) – poetas, literatūrologas, vertėjas, publicistas, hab. daktaras, profesorius. Poeto A. Venclovos sūnus. Liublino M. Skłodowskos-Curie universiteto ir Krokuvos Jogailos universiteto (abu Lenkijoje) Garbės daktaras. 1960 m. baigė lietuvių filologijos studijas VU. 1966–1971 m. studijavo semiotiką Estijos Tartu universitete pas J. Lotmaną. 1966–1973 m. protarpiais dėstė Vilniaus universitete XX a. Vakarų literatūrą. 1976 m. įstojo į Lietuvos Helsinkio grupę. 1977 m. išvyko gyventi į JAV. Nuo 1980 m. dėsto Jeilo (Yale) universitete. PEN klubo narys (nuo 1977 m.), AABS narys (1989–1991 m.) ir prezidentas. Lietuvos nacionalinės premijos (2000) laureatas. Lenkijoje pelnė Paribio žmogaus vardą (2001). Išleido poezijos rinkinius: „Kalbos ženklas" (1972), „98 eilėraščiai" (1977 m. Čikagoje), „Reginys iš alėjos" (1998 m. Vilniuje) ir kt. Knygos: „Politinė sąmonė Lietuvoje" (su A. Štromu, 1980), „Lietuva pasaulyje" (1981 m. abi Čikagoje), „Vilties formos" (1991 m. Vilniuje), „Vilnius: vadovas po miestą" (2000) ir kt. Lenkijoje atskira knyga išleistas dialogas su Cz. Miłoszu „Diałog o Wilnie" (1981). Apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino III laipsnio (1995), Vyčio kryžiaus IV laipsnio (1999), Lenkijos komandorų kryžiaus (1996) ordinais.

VEPŠTAS VYTAUTAS (g. 1931) – architektas, kultūros veikėjas. Karo pabaigoje su tėvais emigravo į Vakarus, nuo 1949 m. gyvena JAV, Čikagoje. 1956 m. baigė Ilinojaus valstybinį universitetą. Dirbo įvairiose Čikagos architektų bendrovėse, daugiausia vykdė projektų kokybės priežiūrą. Nuo pat „Santaros-Šviesos" įsikūrimo aktyviai dalyvauja jos veikloje: 1977–1979 m. buvo jos pirmininkas, su kitais drauge rengė suvažiavimus, konferencijas, meno parodas, koncertus, poezijos vakarus. Žurnalo „Metmenys" techninis redaktorius (1959–1966). A. Mackaus knygų leidybos fondo narys.

VILDŽIŪNAS VLADAS (g. 1932) – skulptorius, nusipelnęs meno veikėjas. 1961 m. baigė Vilniaus dailės institutą. Nuo 1957 m. dalyvauja parodose. Sukūrė ne vieną paminklinę skulptūrą. Už M. K. Čiurlionio skulptūrą Druskininkuose 1975 m. jam paskirta Valstybinė premija. Tarp kitų jo darbų žinomiausi yra: L. Stuokos-Gucevičiaus (1984), Barboros (1982 m., abi Vilniuje) skulptūros, „Deivė Paukštė" Palangoje ir Los Andžele (1977), sukūrė antkapinių paminklų (Petro Vaičiūno, 1963; Kazio Borutos, 1970; Vinco Mykolaičio-Putino, 1978, visi Vilniaus Rasų kapinėse) ir kt.

VISVYDAS PRANAS (g. 1922) – poetas, kritikas. 1940 m. VDU studijavo architektūrą, 1941–1943 m. filosofiją, 1944–1946 m. VU istoriją. Nuo 1946 m. pasitraukė į Vakarus. Nuo 1950 m. gyvena JAV, dabartiniu metu – Santa Monikoje, Kalifornijoje. Nuolatinis JAV leidžiamų laikraščių „Aidai", „Draugas" bendradarbis; „Akiračiuose" turi nuolatinę skiltį. Lietuvių dienraščiuose JAV yra paskelbęs nemažai kritikos straipsnių, recenzijų, eilėraščių (pastarieji – almanachuose ir antologijose). Lietuvoje jo eilėraščius ir straipsnius publikavo „Dienovidis", savaitraštis „Literatūra ir menas".

KAI KURIE ATSIMINIMUOSE MINIMI ASMENYS

ALSEIKA DANIELIUS (1881–1936) – M. Gimbutienės tėvas, gydytojas, visuomenės veikėjas. 1918 m. rugsėjį buvo tarp Lietuvos Valstybės Tarybos narių. 1923–1928 m. – Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas. Po 1926 m. perversmo Lietuvoje valdžiai krypstant į autoritarizmą, demokratui D. Alseikai, vienam iš Liaudininkų partijos steigėjų, teko su nuoskauda širdyje iš politinio vadovavimo pasitraukti. Lenkų okupacinės administracijos buvo areštuotas ir ištremtas iš Vilniaus. 1919–1936 m. – Lietuvių mokslo draugijos narys. Nuo 1927 m. – Vilniaus lietuvių švietimo draugijos kultūros pirmininkas, porą metų redagavo jos leidinį „Vilniaus šviesa". Palaidotas Vilniuje, Saulės kapinėse.

GIMBUTAITĖ-LAKE DANUTĖ (g. 1943) – M. Gimbutienės vyriausioji duktė. Gyvena JAV, Bostone. Užsiima žolininkės praktika.

GREIMAS ALGIRDAS JULIUS (1917–1992) – lingvistas, semiotikas, mitologijos tyrinėtojas, eseistas. Studijavo teisę VDU ir lingvistiką Grenoblio universitete. Nuo 1944 m. gyveno Prancūzijoje. Parašė leksikografinių darbų, sukūrė bendrąją reikšmės teoriją, išdėstydamas ją prancūzų kalba rašytose knygose. Remdamasis prancūzų mitologų atradimais, sukūrė lietuvių mitologijos rekonstrukcijos metodologiją (studijos „Apie dievus ir žmones", 1971; „Tautos atminties beieškant", 1990).

JANULAITYTĖ-BILIŪNIENĖ-MATJOŠAITIENĖ JULIJA (1880–1979) – dantų gydytoja, rašytojo Jono Biliūno žmona (1904–1978), po jo mirties Zakopanėje vertėsi gydytojos praktika. Į Lietuvą grįžo 1914 m., ištekėjo už pedagogo Stasio Matjošaičio (Esmaičio), nuo 1931 m. gyveno Kaune. M. Matjošaitytės-Lukšienės motina, V. Janulaitytės-Alseikienės sesuo.

JURAŠAS JONAS (g. 1936) – režisierius. 1957–1958 m. studijavo LVK aktoriniame fakultete, 1958–1964 m. – Maskvos A. Lunačiarskio teatrinio meno institute (GITIS). 1964–1972 m. – Kauno VADT vyr. režisierius, 1974 m. emigravo į JAV, dirbo Vakarų

teatruose ir dėstė teatro meną Vakarų konservatorijose ir universitetuose. Svarbiausi režisuoti spektakliai Lietuvoje iki emigracijos: S. Mrožeko „Tango", M. Bulgakovo „Moljeras", J. Grušo „Barbora Radvilaitė" ir kt. Grįžęs Lietuvai atgavus nepriklausomybę Kaune pastatė įsimintinų spektaklių: „Smėlio klavyrai", 1991; „Mirtis ir mergelė", 1992; Vilniaus valstybiniame operos ir baleto teatre – B. Kutavičiaus „Lokys", 2000; G. Verdi „Aida", 1997. Emigracijoje statė spektaklius JAV, Japonijoje, Belgijoje, Vokietijoje.

LUKŠA KAZIMIERAS (1906–1983) – ekonomistas. M. Lukšienės vyras. 1932 m. baigė Karaliaučiaus universitetą. 1940–1970 m. dėstė Vilniaus universitete. 1944–1946 m. Ekonomikos fakulteto prodekanas, dekanas, Ekonomikos katedros vedėjas, docentas. Paskelbė darbų iš liaudies ūkio istorijos.

LUKŠIENĖ-MATJOŠAITYTĖ MEILĖ (g. 1913) – literatūros ir kultūros istorikė. VDU studijavo lituanistiką, prancūzų kalbą ir literatūrą, pedagogiką. Mokytojavo, dėstė Vilniaus universitete, 1959 m. buvo apkaltinta antitarybine veikla ir iš jo pašalinta, iki 1997 m. dirbo Pedagogikos institute. Nuo 1987 m. – švietimo reformos teorijos kūrėja. Pasižymėjo literatūrologijos darbais, skirtais daugiausia XIX a. I pusei. Pašalinta iš universiteto, atsidėjo pedagogikos mokslams, išleido kelias gausiai dokumentuotas švietimo istorijos srities studijas, kuriose Lietuvos švietimo istorija siejama su lietuvių literatūros istorija ir visu kultūros procesu. 2004 m. apdovanota Joan Amos Comenius vardo UNESCO medaliu už Lietuvos švietimo reformą. M. Lukšienės (drauge su J. Biliūniene-Matjošaitiene) knygoje „Laiko prasmės" (2005) pasakojama šeimos istorija, kalbama ir apie M. Gimbutienę.

PUZINAS JONAS (1905–1978) – pirmasis lietuvių archeologas profesionalas. Studijavo Heidelbergo universitete, ten apgynė daktaro darbą. Grįžęs nuo 1934 iki 1939 m. VDU dėstė archeologijos kursą. 1940–1943 m. Vilniaus universiteto Archeologijos katedros vedėjas, profesorius. Daug prisidėjo rengiant „Lietuvių enciklopediją". Išugdė žymius lietuvių archeologus (M. Gimbutienė, R. Rimantienė, A. Tautavičius ir kt.). Svarbiausias darbas „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys" (1938). 1944 m. pasitraukė į Vakarus, nuo 1949 m. gyveno JAV.

VĖLIUS NORBERTAS (1938–1996) – tautosakininkas, mitologas, kraštotyrininkas. Dirbo LLTI, dėstė VDU, išleido daug mitologijos, kraštotyros sričių monografijų, užrašė begalę lietuvių tautosakos kūrinių, rengė „Lietuvių tautosakos" 4 t., „Lietuvių liaudies dainyno" 11 t., sudarė dvitomę lietuvių mitologijos tyrinėjimų chrestomatiją „Lietuvių mitologija", 1–2 (1995, 1997).

RODYKLĖ

A

Abramikaitė-Vaičiulaitienė, Joana 130, 218
Achmatova, Ana 433
Adamkus (Adamkavičius), Valdas 286–287, 300
Adams 165
Aglinskas, Audrius 272
Aistis, Jonas 185, 321, 421
Alė Rūta, Nakaitė-Arbačiauskienė (Arbienė), Elena 18, 20, 206, 260, 309, 316, 318, 426
Alijošius, Albinas 34, 124
Alseika, Albinas 34
Alseika, Danielius 19, 34, 36, 50, 92, 139, 142, 201, 231, 341, 400
Alseika, Vytautas 15, 18, 26, 33, 42–45, 48–49, 80, 97, 100, 104–105, 114, 121, 126–127, 129, 131, 133, 143, 147,159–160, 170, 199, 230–231, 394
Alseikaitė, Ramona 18, 26
Alšlebėnaitė, Marija 26
Ambrazevičius (Brazaitis), Juozas 37, 62, 64, 136, 141, 143, 149–150, 219, 420
Anaya, Steven 260
Andrews, Julie 423
Andriekus, Leonardas 167
Andriuškevičius, Alfonsas 345, 353, 363
Antipčenka, Valentinas 283
Arbaitė, Rasa 260
Arbas, Arimantas 318
Arbas (Arbačiauskas), Edmundas 206, 316, 401
Arbuzovas, Aleksejus 103
Arenskis 91
Aristotelis 55
Armonienė, Barbora 180
Arp, Jean 313
Audėnaitė, Judita 179
Audėnai 159, 163
Audėjus 105
Augius, Paulius 165
Aukštuolis 143
Atkočiūnas, Edmundas 200
Avietėnaitė, M. 141
Avižienėnė, Jūratė 260, 296
Avižienis, Algirdas 238, 296, 322, 369, 429

B

Bacevičius, Vytautas 78
Bach, Johan Sebastian 301–303, 309–310
Bačiūnas, Juozas 285–286
Bačkiai 171
Bagdonavičius, Vacys 387
Bakaičiai 147
Balakauskas, Osvaldas 40
Balčikonis, Juozas 162
Balčytis, Vytautas 123
Baldžius, Juozas 101
Balys, Jonas 154, 166, 400
Baltakis, Paulius Antanas 375
Baltrušaičiai 142
Banionis, Donatas 279
Baring, Anne 361
Barmas, Kazys 159, 184, 191
Barmienė, Valė 159, 166, 184, 191

Baronaitė 132
Baronienė, V. 167
Basanavičius, Jonas 25, 29, 36, 94, 343, 354
Baškauskaitė, Liucija 12, 18, 260, 368
Baškauskas, Linas 262
Baublys, M. 130
Bauchnik, J. 282
Baužiai 99
Bee 266
Beethoven, Ludwig van 74, 100, 104
Benac, Alojz 244
Bernotaitė, Florentina 218
Bertulis K. 169
Bieliukas, Bronius 149, 163
Bieliukienė, Ligija 17, 163
Bilibinas, Ilja 363
Biliūnas, Jonas 36
Binford, Louis 244–245
Birnbaum, Henrik 18, 239, 295, 298
Birnbaum, M. 240
Biručiai 163
Biržiška, Mykolas 36, 127, 133, 136, 169
Biržiška, Vaclovas 127, 133, 135–136, 161–162
Biržiška, Viktoras 89, 135
Bischil 110
Blynas, Vytautas 159
Blynienė, Elvyra 159
Bobelis, Kazys 44
Bökönyi, Sándor 18, 251
Boruta, Kazys 91
Bradūnaitė-Aglinskienė, Elena 12, 268, 311
Bradūnas, Kazys 20, 162, 164, 206, 268, 286, 324
Bradūnienė, Kazimiera 162, 164
Bradskaw, B. 196
Brahms, Johannes 91
Brazaitienė (Ambrazevičienė), Vlada 143, 145
Brazauskas, Algirdas 299
Brazdžionienė, Aldona 163, 166, 316
Brazdžionis (Vytė Nemunėlis), Bernardas 18, 20, 135, 163–164, 166, 169, 173, 177, 182, 190, 206, 232, 296, 316, 356, 380–381
Brew 172
Brizgys, V. 131
Brown, Edmund 237
Buck, Pearl 35, 51, 71
Budėnai 95
Budreika, Romas 160
Budreikienė, Janė 160
Budriūnas, Bronius 169, 325
Budriūnienė 325
Budvytienė, Sigita 327–328, 434
Budzeika, Jurgis 134
Būga, Juozas 114, 118
Bugailiškis, Peliksas 331
Bunck 78
Butkuvienė 75
Butrimas, Adomas 41, 222, 331, 365–366
Būtėnas, Jonas 132
Būtėnas, Vladas 271

C

Cameron, Dorothy 403, 411
Campbell, Joseph 16, 424, 444–445
Cashford, Jules 361
Castaneda, Carlos 237
Celiešius, Petras 421
Cezanne, Paul 406
Chapman, J. 341
Childe, Gordon 284, 445
Chopin, Frederic 59
Cicėnas 83
Ciplijauskas, Liudas 140
Ciplijauskas, Vytautas 205, 227, 305, 376, 406, 437
Cotsen, Lloyd 18, 425

Č

Čaikauskas 90
Čaikovskis, Piotras 91, 104, 106
Čaplikas 177–178
Čechovas, Antonas 60
Čeičys, J. 130
Čekanauskas (Chase), Vytautas 159, 321
Čepas, Gintaras 160
Čepas, Vytautas 158–160, 191
Čepienė, Lidija 158–159
Čepulis 65
Česnys, Gintautas 41, 222, 227, 364, 368
Česnulevičienė 159
Česnulevičius, Vytautas 159
Čibas, Daumantas 160

Čiurlionis, Mikalojus Konstantinas 25, 100, 192, 370, 411
Čiurlionytė, Jadvyga 26
Čiurlys, Jonas 90, 127

D
Dali, Salvador 406
Dambrauskaitė, Antanina 130, 132
Damijonaitis, Kęstutis 132, 151
Damijonaitis, Tutkis 56, 65, 81
Daniliauskas, J. 127, 130, 144, 152, 154, 160
Daniliauskienė 127, 133, 144, 154, 160
D'Annunzio, Gabriele 76
Dargytė, Sofija 218
Darius, Steponas 48
Daugėla, Kazys 151
Daugėlaitė, Rūta 151
Daugėlienė, Stasė 151, 191
Daugirdas, K. 130
Daujotytė, Viktorija 347
Daukantas, Antanas 191, 321
Daukantienė 191
Daukantas, Simonas 343, 354
Deshayes, Jean 245
Dexter, Miriam Robbin 333
Dichavičius, Rimantas 353, 359, 380
Didžiuliai 139
Didžiulis, Algirdas 144
Didžiulytė-Mošinskienė, Halina 131
Dineika, Vincas 386
Dingley, John 296
Dočkienė 60
Dočkys, Justas 60
Donskis, Leonidas 444
Dovydėnas, Liudas 207
Drunga, Karolis (Valiulis Jurgis) 145
Dubaitė, Virginija 37, 218
Dubas, V. 37
Dukakis, Olimpia 198, 415
Dundulienė, Pranė 346, 400
Durčevskis, Zbigniev 224
Durkheim, Émile 445
Dvarionas, Balys 91
Dvarionas, Jurgis 325–326
Dvarionienė, Aldona 325–326
Dzelsitis 135
Džuna 426

E
Ebinghaus 109
Eldridge, Florence 169
El Greco 298
Elster, Ernestin 18, 242–243, 245, 254
Engel, Carl 108
Evans, Arthur 361
Evans, John 244
Exupéri, Antoine de Saint 419

F
Felici 375
Fellinger 127
Feuerstein, G. 362
Fisher 177
Fonda, Jane 197, 414–415
Forman, Milosh 423
Frankaitė, Rita 125
Frankfort, Henry 445
Franz 134
Friedell 130
Friedrich, Catherine Bode 392
Funkas 127

G
Gabrys, Juozas 127
Gaidamavičius 47
Gaidelis, Julius 160, 167
Gaidžiūnienė 147
Gailius, V. 149
Galaunė, Paulius 119
Galaunytė-Kaupienė, Dalia 123, 127, 130
Galdikas, Adomas 188
Galinienė, Irena 160
Galinis, Bronius 160
Galis 408
Galvanauskas, Ernestas 143
Gamkrelidzė, T. 256
Gaputytė, Elena 354–355
Garasanin, Draga 245–246
Garasanin, Milutin 245–247
Garmus 66
Gauguin, Paul 406
Geda, Sigitas 213, 321
Gedgaudienė 325
Gedgaudienė, Stefa 411
Germantas 108

Geštautaitė, Vanda 134
Geštautas, Balys 133–134, 325
Geštautas, Stasys 133–135
Geštautienė, Gina 325
Gewecke 153
Giacometti, Alberto 313
Giedvikienė (Tallat-Kelpšaitė), Irena 151
Giedvikis, Stasys 151
Gimbutaitė, Danutė 26–38, 122–127, 129–133, 136–138, 140–141, 143, 146, 149–150, 156, 158–160, 165–166, 168–174, 176–180, 182, 185, 187, 189–190, 192, 197, 204, 232, 304, 326–327, 346, 400, 422, 426, 432
Gimbutaitė-Grinienė-Adomėnienė, Aldona (Lialė) 18, 50, 52, 73, 102–103, 107, 113, 121, 123–125, 130, 140, 148, 154, 184– 185, 187, 192
Gimbutaitė-Thies, Rasa 26, 166, 168–170, 173–174, 176–178, 182–187, 189–190, 199, 204, 226, 232, 272, 304, 327–328, 400, 403, 425, 433, 435
Gimbutaitė, Živilė 11–12, 26, 28, 146–150, 156–157, 159–161, 164–170, 173–174, 176–180, 182–190, 192–194, 196–199, 204, 206, 226, 232, 242, 268, 296, 301, 309–310, 400, 432, 436
Gimbutas, Jurgis 11, 15, 19, 27–28, 31, 35, 39, 42, 44, 46, 50, 54, 69, 120, 122–123, 125– 126, 129–130, 141, 143–145, 147, 152–156, 161, 163–164, 166–167, 170, 185–187, 190–191, 203–205, 225, 231–232, 237, 239, 268, 425
Gimbutas, Martynas Aleksandras 199
Gimbutienė, Elena 18, 192, 232
Ginkus 121
Gira, Liudas 118
Girėnas, Stasys 48
Girnius, Juozas 17, 145, 181, 286
Gliauda, Jurgis 408
Gruzdas, K. 164
Göbbels, Jozef Paul 135
Goethe, Johan Wolfgang 76
Gody, Star 416, 429
Gogolis, Nikolajus 59
Gore, Al 444
Gorkis, Maksimas 83
Greimas, Algirdas Julius 146, 202, 208, 285, 293, 309, 314, 321–322, 357, 359, 400, 431, 446
Grigaliūnaitė, Liusė 130
Grinius, Aleksas 47, 103, 113, 122, 148, 154
Grinius, Vygantas 123–125, 148
Grossler 140, 142
Gruodis, Juozas 91
Gruodienė, Stasė 120
Gudaitis, Antanas 227
Gudavičius, Edvardas 412
Gudelis, Antanas 359
Gumiliovas, Levas 445
Gureckas, Feliksas 146
Gustaitienė, Aleksandra 17, 186
Gustaitis, Algirdas 17–18, 168–169, 186, 206
Gustaitis, Antanas 164, 191

H

Hamsun, Knut 35, 52
Harrod, James 409, 411
Havel, Vaclov 414
Hawkes J. 172
Heine, Heinrich 59
Heyrmans, Herman 67
Helbock, A. 134
Hemingway, Ernest 177
Hepworth, Dame (Jocelyn) Barbara 313
Herity, Michael 365, 429
Hesiodas 362
Hitler, Adolf 58
Ho³ubowicz, W³adzmierz 225
Ho³ubowiczowa-Cehak, Helena 225
Hook, Sidney 18, 180
Horne, Ralph 176
Houston, Jean 16–17
Huth 140

I

Ibsen, Heinrich 433
Iešmantaitė, Agnė 12
Ignas, Vytautas 327
Ikamaitė, Austėja 200, 233
Ikamaitė, Julija 16, 212, 216, 413

Ilfas (Fainzilbergas), Ilja 65
Ilgis 48
Inčiūra, Kazys 111
Ivanov, V. 256
Ivinskienė, Paulina 172
Ivinskis, Zenonas 38, 139–141, 143, 145, 154, 166, 172, 206
Izbickaitė, Daiva 191
Izbickas, Vytautas 120, 163, 191
Izbickienė 163, 191

Y

Yčaitė-Petkienė, Hypatija 15, 230–231
Yčas, Martynas 231
Yla, Stasys 144

J

Jablonskis, Konstantinas 118, 154
Jablonskytė-Rimantienė, Rimutė 15, 26, 37–38, 67, 100, 104, 111, 114, 119, 218–220, 224–227, 365, 368, 400, 430
Jacinaitė, Marija 218
Jakobson, Kristina 17, 188
Jakobson, Roman 17, 176, 188
Jakstyris, J. 179
Jakutienė, A. 143, 145
Jakutis, Vladas 143, 145, 149
Jałbrzykowski, Romuald 99
Janavičienė, Jolanta 303
Janavičius, Jurgis 303
Janavičius, Vytautas 324
Jankauskaitė, Kornelija 26, 42, 123, 202, 237, 239, 267, 272–273, 277, 303, 327–328, 348, 352, 360, 372, 375, 379, 382, 385, 391–392, 398–399, 409, 419, 437
Jankauskas 104, 107
Janulaitienė, Antanina 18
Janulaitis, Augustinas 36, 50, 61, 114
Janulaitis, Erdvilis 262
Janulaitis, Juozas 36
Janulaitis, Jurgis 36
Janulaitis, Kaliksas 36
Janulaitis, Petras 36
Janulaitis, Pranas 18, 193, 196
Janulaitis, Pranas 35, 50, 86, 121, 153, 155
Janulaitytė, Ramutė 196
Janulaitytė-Alseikienė, Veronika 13, 15, 19, 25–30, 34, 46, 50, 61, 89, 121, 172, 174, 200, 230–231, 341, 374
Janulaitytė-Biliūnienė-Matjošaitienė, Julija 18, 26, 36, 46, 50, 61, 65, 93, 121–122, 201, 400, 412
Janulaitytė-Railienė, Daneta 18, 169, 196, 315–316, 437
Janulaitytė-Renkienė, Meilė 18, 196
Januševičius, Benediktas 328
Jasaitytė, Dalia 325
Jasiukonis, P. 169
Jasukaitytė, Vidmantė 439
Jochum 132
Jodelė, Pranas 120
Jodelienė 120
Johnson, Samuel 321
Jonas Paulius II 375, 405
Jonynas, Antanas A. 76, 359
Jonynas, Ignas 101
Jonynas, Vytautas Kazimieras 140, 165, 187–188, 353
Jonuškaitė-Zaunienė-Leskaitienė, Vincė 130, 132, 145, 163, 378, 403
Jucevičius, Algimantas 387
Jurašas, Jonas 305, 370, 427
Jurkus, Paulius 167
Juknevičius, Romualdas 67, 132
Jung, Carl Gustav 21
Juodeika, Vladas 325
Juodeikienė, M. 325
Juozapavičius, Antanas 139
Juška, Juozas 151
Juškienė, Elena 151

K

Kačinskas, Henrikas 17, 158, 191
Kačinskas, Jeronimas 17, 159, 166
Kačinskienė, Elena 159, 166
Kairys, Steponas 68, 161, 299
Kajackas, Juozas 162
Kalvaitis, Antanas 135
Kalvaitytė, Alė 130
Kalaninsh 418
Kant, Emmanuel 55
Karazija, Gediminas 127
Karazija, P. 36
Karazijaitė-Linkevičienė, Laima 37, 69–70, 74, 79, 83, 218

Karosas, Gintaras 373
Karsavinas, Levas 331, 408
Karuža, Aleksandras 95
Karuža, Antanas 62–63
Karvelis, Kazys 140
Kasiulis, Vytautas 188
Kašuba, Vytautas 311, 313
Kašubienė, Aleksandra 311, 313
Katiliškis, Marius 206, 285, 315
Kaunas, Gedas 325
Kaunienė, Niuta 325
Kaupienė, D. 145
Kavaliūnas, Vacys 140
Kavolienė, Rita 17
Kavolis, Vytautas 17, 208, 285–286, 288–289, 343, 357, 444–447
Kazlauskas, Stasys 191
Kazlauskas, Vidmantas 396
Kazlauskienė, Emilija 191
Kazokas, Vincas 140, 315
Kearns, Kell 413, 415
Kelertienė, Violeta 208, 357
Keliuotis, Juozas 60, 369
Kellerman, Bernhard 35, 83
Kezys, Algimantas 271
Kiaulėnaitė, Laura 167
Kiaulėnas, Petras 17, 165, 167, 178, 187
Kiaulėnienė-Nicolakaki, Vassia 17, 167
Kilmonytė (Lee), Rūta 430
Kymantaitė-Jacinienė 35
King, Larry 400
Kirša, Faustas 17, 149, 156, 159, 164, 168, 232
Kliorė, Bronius 369
Kobayashi, Tei 373
Kodatis, Bernardas 127
Kolupaila, Steponas 120, 146, 191
Kolupailienė, Janina 120
Končius, Ignas 159
Končius, Liudas 159
Kondrotas, Saulius Tomas 399
Kontrimaitė, Marytė 383, 430
Kontrimas, Ričardas 383, 385
Kontrimienė, Raimonda 383
Kovalskis, Jonas 152
Kovalskytė-Pavalkienė, Janina 37, 74, 82, 127, 218
Kramer 153
Krasauskas, Stasys 369
Krauss 132
Krėvė (Mickevičius), Vincas 35, 71, 73, 162, 176, 215, 320
Krikščiūnas, Jurgis 141
Krikščiūnas, P. 37
Krivas, Juozas 12
Krukauskaitė, Elena 218
Krupavičius, Mykolas 131
Krutuliai 46–47, 49
Kubertavičiūtė, Dalia 141
Kubilius, Vytautas 41, 300
Kucharenka, J. 284
Kučas, Antanas 353
Kudirkaitė, Joana 218
Kudokas, Stasys 143
Kulbokas, Vladas 17, 147, 149, 164, 166, 168, 191
Kulbokienė, Veronika 17, 147, 149, 164, 166, 191
Kulikauskas, Pranas 110, 114
Kuncevičius, Albinas 367
Kuodienė, Bronė 191
Kuodys, Jonas 191
Kuprevičius, Andrius 130, 132
Kuprionis, Jonas 325
Kurlinkai 125
Kviesulaitis, Jonas 387

L

Lacis, Vilis 279
Ladigaitė-Vildžiūnienė, Marija 16, 20, 42, 371, 373
Landsbergis, Algirdas 285, 287
Landsbergis, Vytautas 37, 40, 430
Landsbergytė-Karazijienė, Alena 37–38, 67, 94, 102, 104, 106, 127, 218
Lanskoronskis 55
Lasavickas, Sigitas 207
Lasickis, Jonas 355, 362
Laun 128–131
Laun, Helmuth 128–132
Lazersonas, Vladimiras 132
Leimonas, J. 163, 166, 168
Leimonienė 163, 166
Lembergaitė, Birutė 402
Lembertas, Pranas 165, 186, 191

Lembertienė, Monika 186, 191, 316, 321, 325
Leonovas, Aleksejus 281
Leskaitis, Stasys 292
Leuba 254
Lévin, Emmanuel 447
Levin, Jules 18, 239–240, 409, 438
Liapuškin, I. 284
Liepas, Stasys 145, 156
Liesytė, Julija 225
Lingis, Alfonas 447
Liszt, Franz 91
Lipshitz, Jacques 313, 404
Liūnė Sutema 206, 300, 315, 324
Loorits 168
Lo Schiava, Fulvia 308
Lukošius, Balys 132
Lukša, Kazimieras 62, 81, 103–104, 106, 111, 117
Lukša, Rimtis 377
Lukšaitė Ingė 13, 26, 61, 67, 100, 102, 131, 199, 203, 212, 227, 300, 358, 368, 394, 398, 431
Lukšaitė-Mrazkova, Giedrė 428
Lukšienė, Dalia 207, 377

M

Maceina, Antanas 38, 208
Macevičius, Juozas 120
Mackevičienė 148
Mackevičius, Jonas 148–149, 188
Mackus, Algimantas 208, 287, 324
Mačernis, Vytautas 324
Mačiūnas, Jurgis 313
Mačiūnas, Visvaldas 151
Mačiūnienė, Ona 151
Mahler, Gustav 235
Malcanas 127
Maldžiūnaitė 153
Mallory, J. 256
Manomaitis, Eugenijus 127
March, Friedrich 169
Marcinkevičius, Justinas 314
Marcinkienė 135
Marden 85
Marengolcas 125
Marin, Dinn 248
Marler, Joan 40–41, 45, 215, 237, 239, 242, 251, 325, 396, 427–428, 432
Martinaitis, Marcelijus 199
Martynova, Galina 280, 282
Martynovas, Anatolijus 277
Masaitis 105
Masalski, Dorothy 390
Mašiotas, Pranas 219
Mataitė, Danutė 419, 428, 437
Matas (Matjošaitis), Saulius 18, 44, 121–122, 131, 133, 145–146, 170, 196, 201, 419, 437
Matienė, Aldona 18, 170, 196, 419, 437
Matjošaitytė-Lukšienė, Meilė 13, 25–26, 36, 40, 44, 61–62, 64, 80–81, 93, 95, 100, 103–104, 106, 111, 117, 121, 123, 131, 154, 200–201, 207, 212, 227, 295, 320, 358–359, 368, 372, 387, 394–395, 398, 400, 409, 411–412, 419, 428, 431, 433
Matuzevičius, Eugenijus 356
Mažiulis, Antanas 17, 144–145
Mekas, Jonas 208, 215, 285–287, 311, 313
Mellaart, James 221
Mendelssohn, Felix 97
Menghin 130
Merkys, Vytautas 220
Merkys, Vladas 42, 122, 154–155
Merleau-Ponty, Maurice 447
Merpertas, Nikolajus 273
Meskell, L. 256, 341
Micevičius 90
Mickūnas, Algimantas 208
Mieželis, Raimundas 286
Mikėnaitė 104
Miknius 135
Mykolaitis-Putinas, Vincas 37, 55, 91, 292
Mikuckas 154
Mikulskis, Alfonsas 111, 132, 145
Milašius, Oskaras 292
Milišauskas, Šarūnas 341
Miłosz, Czesław 12, 17, 180, 182, 194, 286, 294, 298, 407
Milvydaitė, Dalia 152
Milvydas, Juozas 68, 152
Milvydienė, Marija 152
Miro, Choan 404
Mironas, Ričardas 343, 345
Misiūnas, Romas J. 285
Mockus, K. 168
Mozart, Wolfgang Amadeus 100
Mongirdai 59

Monkevičius (Monkus), Juozas 103, 143
Monomaitienė 154, 157
Monomaitis, Eugenijus 154, 157
Mora 172
Moore, Henry Spenser 298, 404
Mošinskis, Algirdas 162
Mulokas, Jonas 325
Munch, Irmelin 222
Murphy, Franklin 18, 23, 262
Musteikis 166

N

Nagienė, Birutė 17, 171, 174, 313
Nagys, Henrikas 17, 171, 174, 206, 208, 215, 313, 315, 324
Nakas, Alfonsas 151
Nandriv, John 248
Nansen, Fridtjof 63
Narbutas, Vytautas 36
Narkeliūnaitė, Salomėja 126, 178
Nasvytytė, Danutė 61
Nasvytytė-Gudauskienė, Giedrė 184
Nasvytis, Antanas 140, 142
Naujokaitis, Saulius 325
Nekrasova, Olga 196
Nemeskéri, Janos 18
Nėris, Salomėja 224
Nicole, Christine 389, 392
Nyka-Niliūnas (Čipkus), Alfonsas 140, 167, 178, 206, 215, 286, 303, 314–315, 324, 406
Nixon, Richard 287
Noreika, Laimonas 260
Norkūnaitė, Valė 218
Novickienė 160

O

Okunis, Jurgis 152, 159, 164, 182, 188, 191, 287
Okuniai 159
O'Neill, Eugene 169
Orff, Carl 178
Orvydas, Vilius 386
Ostrauskas, Kostas 206, 286

P

Pacevičiūtė, Viktorija 218
Pajaujis, Juozas 139, 143, 164
Paknys, Juozas 141
Pakščiai 170
Pakštas, Kazys 144
Pakštys, Mykolas 170
Pakuckas, Č. 141
Pakuckienė 141
Palencia-Roth, Michael 446
Papini, Giovanni 52
Paplauskas-Ramūnas, Antanas 143, 148–150, 161
Paplauskienė 148–149
Paškevičiai 134
Patapavičiūtė, A. 36
Pautienienė-Šimoliūnienė, Stasė 207, 231, 325, 408
Pautienis, Kazys 325
Pavilionis, Rolandas 347, 398
Pechlevi, Reza 280
Pečiūraitė, Austė 300
Petersen-Dimbrovitz 248
Petravičius, Viktoras 327, 353
Petrovas (Katajevas), Jevgenijus 65
Petrylienė 147
Petuchauskas 133
Picasso, Pablo 432
Pilka, Petras 156
Pilka, Stasys 130
Pilkienė, Emilija 156
Plankis 139
Plechavičius, Povilas 154
Plioplienė-Neverauskaitė, Eglė 16, 349, 359
Plukas, Vytautas 203, 437
Plummer, Cristopher 423
Poška, Antanas 345
Poška, Dionizas 363
Povilionienė, Veronika 432
Požėla, Vladas 139
Prancūzevičiūtė, J. 36
Pranskietis 153
Preston 163
Prunskis, J. 40, 124
Puhvel, Jaan 18–19, 237–238, 270
Pundzevičius, Stasys 131
Pundzius, Bronius 47
Pūkelevičiūtė, Birutė 178, 191, 206
Puzinas, Jonas 27, 31, 37, 100–101, 104–106, 108, 111, 117–119, 121, 130, 132, 154, 161–162, 164, 220, 224–225, 331

Puzinienė, Konstancija 106, 111–112, 117–119, 161, 164, 224

R

Racine, Jean 110
Račiūnaitė, E. 145
Radauskas, Henrikas 20, 324
Raila, Bronys 18, 142, 146, 169, 182, 196, 208, 296, 309, 315–316, 378, 437
Railaitė, Neringa 169, 181–182, 184
Railaitė, Undinė 169
Ragažinskas, Andrius 327
Rampal, Jean-Pierre 378
Rannit, Aleksis 161, 163
Rasteikaitė-Alseikienė, Danutė 18, 170
Raštikis, Stasys 131
Rataiskienė 135
Ratas-Rataiskis, Vaclovas 133, 135
Razmukas, Pranas 94
Read, Donna 42, 199
Reis, Patricia 409
Rekašius, Z. 286
Reklaitis 133
Rembrandt 298
Remeikytė, Gintė 300
Renfrew, Colin 208, 244–246, 254, 256, 307
Renkus, Jonas 18, 196
Renoir, Auguste 406
Renteln 152–153
Rybakov, B. 284
Rigoglioso, Marguerite 393
Rilke, Rainer Maria 20
Rymas 90
Robb, J. 248
Robertson, John 389
Robertson, Olivia 389
Rodin, Auguste 162, 298, 404
Römeris, Mykolas 320
Ručytė-Landsbergienė, Gražina 430

S

Sayres, Geoffrey 246
Saja, Kazys 356, 432
Sakalas, Vytautas 386
Sakalauskaitė, Onutė 218
Salienė, S. 141, 145
Salys, Antanas 26, 31, 37, 57, 63–64, 101, 106, 118, 121, 141, 145, 162
Santvaras, Algimantas 159
Santvaras, Stasys 17, 141–142, 149, 159, 166, 191, 206, 232
Santvarienė, Alė 17, 142, 159, 191
Sauka, Donatas 400
Scheip 132
Schliemann, Heinrich 361
Schnieder 139
Schmittlein, Raymond 43
Schopenhauer, Arthur 56, 88
Schubert, Franc 75
Schuman, Robert 75
Schwidetzky, Ilze 196
Sedov, V. 284
Senn, Alfred 162
Shakespeare,William 58
Shimabuku, Dan 248
Sidzikauskas, Vaclovas 140, 159
Sienkiewicz, Henryk 98
Sillanpää, Franc Eemil 64
Simonaitis 151
Simonaitienė 151
Sirusienė, Virginija 370
Skardžius, Pranas 101, 121, 143
Skipitis, R. 141
Skučaitė, Jūratė 134
Skvireckas, Juozas 132, 135
Sluckaitė-Jurašienė, Aušra Marija 12, 20, 301, 370, 427
Sodeika, Stepas 145
Sodeikienė, Zita 313
Sonda (Sondeckis), Jackus 167
Sruoga, Balys 89, 177
Sruogaitė, Dalia 411
Sruogienė, Vanda 224, 411
Spinoza, Benedictus de 55
Stalin, Josif 118, 292
Staneika, A. 137
Stapulionienė 186
Starhawk 42
Staškevičiūtės 131
Steponavičius, Algirdas 354
Sterud, Anna 246
Sterud, Eugene 244–245
Stripiniai 139
Stripinytė-Valatkienė, Danutė 161
Stulginskienė 154
Stulginskis, Aleksandras 154

Stundžia, Bronys 133, 135
Stundžia, Vytautas 135
Stunskaitė-Vilkė, Nijolė 16, 386, 392
Sullivan, J. 39, 174
Sutkus, Antanas 388
Sventickas 114
Szent-Gyorgi, A. 175
Szpinalski 63

Š

Šakalys, Vladas 402
Šalkauskis, Stasys 103
Šalna, Antanas 158
Šaltenis 109
Šaltmiras, Vladas 323
Šapoka, Adolfas 109, 145, 161
Ščiukaitė, Nijolė 226
Šepetys, Lionginas 354, 370
Šešmincevaitė-Larond, Marie 124, 171
Šešmincevaitė, Aleksandra 123–124, 171
Šešmincevaitė, Eugenija 123–124
Šikšnys, Marcelinas 26
Šilbajorienė, Milda 291
Šilbajoris, Rimvydas Pranas 208, 290, 357
Šimkevičiai 48, 55
Šimkienė, Sofija 154
Šimkus, Algis 51, 56, 60, 63–64, 91, 143
Šimkus, Neris 142–143
Šimkus, Stasys 51, 104, 106–107, 135, 154
Šimkutė, Lidija 12, 16, 20, 311
Šimoliūnas, Jonas 68, 120, 144
Šimoliūnas, Vladas 325
Šimonis, Kazys 165, 188
Škėma, Antanas 179, 208, 285, 287
Škudzinskas 173
Šlamas 48
Šlapelytė-Sirutienė, Gražina 437
Šlepavičiai 170
Šlepelytė 132
Šlepetys, Jonas 141–142
Šliūpas, Jonas 29, 131–132
Šmulkštys, J. 286
Šorys, Juozas 33
Špakevičienė, Bronė 151
Špakevičius, Julijonas 120, 151
Špakevičius, Julius 151
Štralis 99
Švainauskas, Romas 325
Švaistas, Juozas 182
Švažas, Algimantas 16, 20, 327, 353–355, 358–360, 362–363, 378, 407

T

Talmantas, Gytis 216
Tamašauskas, Česlovas 127, 151
Tamašauskienė, Emilija 151
Tamošaitienė, Anastazija 168
Tamošaitis, Antanas 168
Tamulaitis 161
Tarasenka, Petras 168, 268
Tarvydas, Algirdas 43, 204, 212, 214, 216, 299, 303, 360, 364, 368, 374, 394–395, 397
Tautavičius, Adolfas 367
Tyla, Antanas 199
Tiné, Santo 248
Tininis, Juozas 18, 169, 182
Tiškus, Juozas 227
Theochares, Dimitrios 246–247, 409, 424
Thies, Paul 198, 425
Toynbee, Arnold Joseph 446
Tolstojus, Levas 55
Trečiokas, Juozas 141
Tretjakov, P. 284
Trett 185
Trimakas, A. 139–140, 145
Trimakienė 145
Trinkūnas, Jonas 342, 345, 359, 398
Truman, Harry 44
Trumpa, Vincas 206, 231, 285, 315–316, 320–321, 378, 408, 437
Tūbelis, Juozas 153
Tumavičienė, J. 157
Tumienė, Elena 18
Turner, Ted 415

U

Ühlenbeck, Marius 18
Urbanavičius, Vytautas 220, 227, 367
Urbonas 119
Uziela, B. 93
Uždavinys, Algis 19, 361
Uždavinys, Vincas 89

V

Vaičiulaitis 164
Vaičiūnas, Petras 91

Vaičiūnaitė, Judita 300, 324
Vaineikienė 81
Vaitkus, Mykolas 148–149, 177
Vaižgantas (Tumas), Juozas 25, 36, 52, 71, 76
Valaitis 94
Valeišai 117
Valeišaitė, Aldutė 119
Valiūnas, Kęstutis 299
Valius, Telesforas 161, 178, 354
Valiušaitė, Aldona 144
Varanavičius 47
Varnas, Adomas 138, 149–150, 164–165, 187–188, 205
Vasiliauskaitė, Jadvyga 218
Vasiliauskas, Antanas 127
Vasiliauskas, Gediminas 420–421
Vasiliauskas, Kazys 120
Vasiliauskienė, Dana 420–421, 436
Vasiliūnas, Izidorius 17, 130, 132
Vaškelis, Bronius 286, 299, 322
Velbasis, Simas 132
Veleckas 83
Vėlius, Norbertas 41, 199, 207, 271, 349, 371, 374, 398, 400
Venclova, Tomas 18, 270, 292–293, 309, 324–325, 372
Vepštas, Vytautas 12, 285
Vesčiūnas 134
Vėžienė, Lakštuonė 313
Vėžys, Gintautas 313
Vyčinas, Evaldas 359
Vydūnas 29, 36, 72, 343, 347, 386–387
Vildžiūnas, Kunotas 371, 373
Vildžiūnas, Vladas 20, 42, 297–298, 305, 313, 369, 374–375, 404
Vileišis, Jonas 36
Vileišis, Petras 44, 46, 146, 151, 156
Vileišis, Vytautas 46
Vilimas, Vladas 151
Vilimienė, Regina 151
Virkau, Vytautas 405, 421
Viskanta, Romualdas 322
Viskantas, V. 36
Visvydas, Pranas 206, 309, 316, 323, 325, 404, 408, 420, 431–432, 437
Višinskis, Povilas 25
Vizgirda, Rimtautas 378
Vizgirda, Viktoras 17, 165–167, 177–178, 188, 191, 205–206, 224, 327, 405
Vizgirdaitė, Marija 224
Vizgirdienė, Birutė 378
Vizgirdienė, Elena 17, 166, 191
Vyšniauskas, Juozas 34
Volkaitė-Kulikauskienė, Regina 38, 110–111, 114, 221, 224–225, 227, 368
Voltaire, Franėois 10

Z

Zajančkauskas, V. 36
Zelenienė (Zelenkevičienė), Vanda 133, 325
Zelenytė, Rasa 325
Zelenis (Zelenkevičius), Vytautas 133, 135, 325
Zobarskas, Stepas 141
Zvelebil, Marek 252–253
Zweig, Stefan 78

Ž

Žemaitis 86
Žemaitis, Zigmas 36
Žičkus, Nikodemas 124–125
Žilinskas, Jurgis 125–126
Žilinskienė, Ksavera 125–126
Žymantas 182
Žirgulienė, Justina 421
Žmuidzinavičius, Antanas 26, 165, 188, 406
Žukauskas, Vitalis 18, 437

W

Walters, Barbara 323
Ward 172
Werfel, Franc 51
Whitehouse, R. 248
Whitman, Walt 311
Winn, Sean 221, 248
Worth, Dean 18, 240, 295
Wulf 153
Würmer 138

Sudarė K. Jankauskaitė

Savo prisiminimus
apie Mariją Gimbutienę
prašom siųsti šiuo adresu:
Vilniaus universiteto bibliotekos
Rankraščių skyriui,
Universiteto g. 3, Vilnius,
Lietuvos Respublika

Gi-216 Marija Gimbutienė ... iš laiškų ir prisiminimų / Živilė Gimbutaitė, Kornelija Jankauskaitė - Vilnius: Žaltvykslė: 2005, - p. 472.

ISBN 9986-06-088-5

Šioje knygoje – žymiosios mokslininkės Marijos Gimbutienės gyvenimo retrospektyva. Joje pateikiamas pluoštas M. Gimbutienės ir jos vyro Jurgio Gimbuto laiškų, giminių, artimųjų, bičiulių atsiminimai.

UDK 39(=882:73):929Gimbutienė

ŽIVILĖ GIMBUTAITĖ
KORNELIJA JANKAUSKAITĖ

MARIJA GIMBUTIENĖ
...Iš laiškų ir prisiminimų

Redaktorė *Agnė Iešmantaitė*
Dailininkė *Deimantė Rybakovienė*

Leido *Žaltvykslė*, A. Vivulskio 7-203, LT-03221 Vilnius.
el. p. leidykla@zaltvyksle.com
Spausdino AB *Vilniaus Spauda*, Viršuliškių skg. 80, Vilnius.
Tiražas 1500 egz.

Marija Birutė. Taip buvo pakrikštyta gydytojų Danieliaus Alseikos ir Veronikos Janulaitytės-Alseikienės šeimoje gimusi jaunėlė. Vardas, lietuvio sąmonėje jungiantis krikščioniškos ir ikikrikščioniškos moters idealą. Vardas, sietinas su didžiosiomis motinomis – dangiškojo karaliaus ir Lietuvos (žemiškojo) valdovo. Sunku pasakyti, ar dvigubas vardas nebuvo pirmasis užkalbėjimas, ženklas, nuo gimimo lėmęs Marijos Alseikaitės-Gimbutienės pasaulėvaizdžio orientaciją į matristinę mūsų kultūros pradžią.

Tarsi sugrįžimas į pradžią, į gimtosios žemės įsčias regisi ir paskutinė Marijos Gimbutienės kelionė.

Atmintimi matuodami Jos nueitą kelią ir mes esam pusiaukelėj į pradžią...

Nida Tregub

Tikriausiai trys laikai – būtasis, esamasis ir būsimasis turėtų gulti šalia vienas kito atvirkštine tvarka: būsimasis, esamasis ir būtasis. Šiuo kartu profesorė Marija Gimbutienė jau yra būtajame laike. Nesuprantamai aišku, tai lemties šauksmas! O Ji vis eina kartu savo deivių gretoje ir pereina į gerbtiną mistinį būvį. Giedant paskutinę sutartinę, raudant paskutinę raudą Ji išėjo, o lieka savo rašytuose rūmuose: nuoširdi, vyriškai tvirta, pasitikinti savimi ir savo tiesa.

Algimantas Švažas